

«Жоғары мектептердің ғылымы 2025»
атты халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясының материалдары
15-16 сәуір 2025ж.

Материалы международной
научно-практической конференции
«Наука высших школ 2025»
15-16 апреля 2025г.

ТОМ II

УДК 001
ББК 72
Ж68

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б. Мырзалиев, Н.Г. Халықберген, А.Б-П. Даниярова, И.Ю. Хан, Т.С. Митрошенко, А.В. Роговой, Г.П. Коптаева, Д.Б. Ешенкулова, М.Т. Сулейменова, Ж.А. Жуматаева, Д.С. Абдуллина, М.А. Усербаева, С.Ж. Көшкінбаев, В.А. Богатырев

Наука высших школ 2025: Материалы международной научно-практической конференции – Шымкент: университет «Мирас», 2025 г. – Т. 2. – 672 с.

Жоғары мектептердің ғылымы 2025: атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары - Шымкент: «Мирас» университеті, 2025 ж. - Т.2. - 672 б.

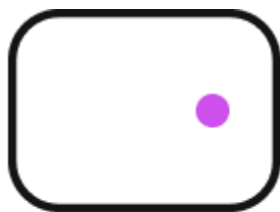
ISBN 978-601-82258-3-3

«Жоғары мектептердің ғылымы 2025» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, физика және математика: оқыту әдістемесі, қоғамдық (әлеуметтік) ғылымдары, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру, спорт және алғашқы әскери дайындық, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Наука высших школ 2025» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, физика и математика: методика преподавания, общественные (социальные) науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура, спорт и начальная военная подготовка; химия и биология.

УДК 001
ББК 72
Ж68

ISBN 978-601-82258-3-3

TABYS.ME

Miras Университетінен ерекше ұсыныс!

Шақырылған әрбір талапкерге **100 000** теңгеден бастап табыс табыңыз. Толығырақ Tabys.me веб-сайтында.

Қаржылық тәуелсіздік пен қосымша табыс алу мүмкіндігін жіберіп алмаңыз! Бізге дәл қазір қосылыңыз және Tabys.me арқылы ақша табыңыз.

Уникальное предложение от Университета Miras!

Зарабатывайте от **100 000** тенге за каждого приглашенного абитуриента. Подробнее на сайте Tabys.me.

Не упустите свой шанс на финансовую независимость и дополнительный доход! Присоединяйтесь к нам прямо сейчас и начните зарабатывать с Tabys.me!

НАПРАВЛЕНИЕ: ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ / ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

ОӘЖ 159.923.2

ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИАНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚҚА ӘСЕРІ

Абашева П.А., Есенбекова А.Б., Нурходжаева Б.С.

«Өрлеу» БАҰО» АҚ «Түркістан облысы және Шымкент қаласы бойынша КДИ»
филиалы «Психология, инклюзивті білім беру және кәсіби даму» кафедрасы,
Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассматривается влияние социальных медиа на психическое здоровье. Акцент сделан на негативных и позитивных аспектах использования социальных платформ, таких как депрессия, тревожность, сравнение с другими и влияние на качество сна. Также подчеркивается роль социальных медиа в поддержке психоэмоционального состояния через онлайн-сообщества и возможность получения психологической помощи. В статье выделены основные механизмы, через которые социальные медиа воздействуют на психику, и предложены рекомендации по снижению их негативного воздействия на психическое здоровье.

Summary. The article examines the impact of social media on mental health. The focus is on the negative and positive aspects of using social platforms, such as depression, anxiety, comparison with others, and the impact on sleep quality. The role of social media in supporting a psychoemotional state through online communities and the possibility of receiving psychological help is also emphasized. The article highlights the main mechanisms through which social media affects the psyche, and offers recommendations for reducing their negative impact on mental health.

Әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа әсері – бұл қазіргі қоғамдағы өзекті мәселелердің бірі. Әлеуметтік медианың дамуымен адамдар арасындағы байланыс пен ақпарат алмасу жылдам әрі жеңіл болды. Осыған байланысты, әсіресе жастар арасында әлеуметтік медиа кеңінен қолданылады. Бүгінде Instagram, Facebook, Twitter, TikTok сияқты платформалар адамдардың күнделікті өмірінің бір бөлігіне айналып, олардың психологиялық күйіне әсер ете бастады. Әлеуметтік медиа арқылы жеке тұлғалардың қарым-қатынасы мен өзара әрекеттесуі жаңа сипат алып, олар адамның әлеуметтік ортадағы ролін, өзін-өзі бағалауын, психоэмоционалдық тұрақтылығын және жалпы психикалық денсаулығын айтарлықтай өзгертуі мүмкін.

Зерттеулер көрсеткендей, әлеуметтік медиа қолданушылар арасында депрессия, аландаушылық, жалғыздық сезімдерін күшейтуі, сондай-ақ психологиялық стрессті арттыруы мүмкін. Мұндай әсерлер әсіресе жасөспірімдер мен жастар арасында жиі кездеседі, себебі олар әлеуметтік медиа платформаларында өздерін көрсету және қоғамның мақұлдауына ие болу қажеттілігін сезінеді. Әлеуметтік медианың әсері тек психологиялық жағынан ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік қарым-қатынастардың сапасына да тікелей ықпал етеді. Бұл өз кезегінде адамдардың психикалық денсаулығына теріс әсер етуі мүмкін.

Әлеуметтік медиа қолданушыларының көпшілігі, әсіресе жас буын, әлеуметтік желілердегі түрлі образдар мен өзін-өзі көрсету тәсілдеріне тәуелді

болып келеді. Бұл үрдіс адамға сыртқы әлеммен салыстыруды жиілетіп, оның өз-өзіне деген сенімділігін әлсіретуі мүмкін. Сонымен қатар, әлеуметтік медиа платформалары көбінесе қолданушыларға тек оң, әдемі бейнелер мен өмірлерді көрсетеді, бұл қоғамдағы «тамаша өмір» туралы қате түсінік қалыптастыруға себеп болуы мүмкін. Бұл жағдай адамның өзін басқа адамдармен салыстыруға, өз өмірін төмен бағалауға және өзін ұятсыз сезінуге алып келеді.

Сонымен қатар, әлеуметтік медиа арқылы адамдар көп уақыт бойы виртуалды ортада байланыста болады, бұл оларды шынайы әлеуметтік қарым-қатынастардан алыстатады. Жеке кездесулер мен әңгімелердің орнын әлеуметтік желілердегі жазбалар мен пікірлер алмастырады, нәтижесінде адам өз эмоцияларын толықтай жеткізе алмай, психологиялық шиеленіс пен жалғыздық сезіміне тап болуы мүмкін. Бұл құбылыс әлеуметтік медианың тек ақпарат алмасу құралы ғана емес, психологиялық күйге әсер ететін күшті фактор екенін дәлелдейді.

Әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа әсері туралы зерттеулердің бірі болып американдық психиатрия қоғамының жүргізген зерттеуі табылады, онда әлеуметтік желілерде ұзақ уақыт өткізу мен депрессия арасындағы байланысты көрсеткен [1]. Басқа зерттеулерде де әлеуметтік медиа қолданушылар арасында стресс, алаңдаушылық және ұйқысыздық сияқты психологиялық белгілердің жиі кездесетіндігі анықталды. Сонымен қатар, әлеуметтік медиа арқылы жарияланған ақпараттың басқаларға әсері де маңызды. Мысалы, жағымсыз немесе агрессивті комментарийлер, кибербуллинг, жалған ақпараттар мен манипуляциялар қолданушылардың психикалық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін.

Зерттеушілер әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа ықпалын әртүрлі көзқарастар тұрғысынан талқылайды. Бір жағынан, әлеуметтік медиа адамға әлеммен байланыс орнатуға, жаңа достар табуға, өз пікірін білдіруге және ақпарат алуға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік медиа психикалық денсаулықты қолдайтын фактор болып табылады. Дегенмен, екінші жағынан, әлеуметтік медиа адамның ішкі әлемі мен эмоцияларын терең зерттеуіне, шынайы қатынастарға және өзіндік қабылдауға кедергі келтіруі мүмкін. Бұл әсіресе сол адамдар үшін өзекті, олар виртуалды әлемде өздерін жалғыз сезініп, шынайы өмірде байланыстар орнатуда қиындықтарға тап болады [2].

Бұл зерттеуде әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа әсері, оның позитивті және негативті аспектілері қарастырылады. Әлеуметтік медиа арқылы адам өз психоэмоционалдық жағдайын өзгерте алады, әрі бұл әсерлер кейде айқын көрініс табады. Сонымен қатар, әлеуметтік медианың адам өміріне теріс әсерін азайту үшін әртүрлі әдістер мен стратегияларды қолдану маңызды екендігі анықталады. Әлеуметтік медиа қолданушылардың психикалық денсаулығын қорғау үшін олардың әлеуметтік желілерді қалай және қаншалықты жиі қолданатынын бақылау, саналы және сау тәсілдерді енгізу қажет. Осыған орай, бұл тақырыптың өзектілігі мен маңыздылығы арта түседі.

Зерттеу жұмысы барысында әлеуметтік медианың адам психологиясына, оның эмоциялық және әлеуметтік күйіне қалай әсер ететіндігі туралы теориялық талдау жасалынды. Сонымен қатар, психикалық денсаулыққа теріс әсерлерін азайту үшін әлеуметтік медиа платформаларында жауапкершілік пен саналы қолдану дағдыларын қалыптастырудың маңыздылығы туралы ұсыныстар берілді. Әлеуметтік медиа мен психикалық денсаулық арасындағы байланыс – бұл көптеген әлеуметтік, психологиялық және мәдени факторлардан тұратын күрделі процесс, оның терең зерттелуі болашақта осы мәселелерге қатысты тиімді шешімдер табуға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа әсері ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік жұмыс барысында кеңінен талқылануда. Әлеуметтік медиа платформаларының күнделікті өмірге интеграциялануы адамның психикалық және эмоциялық жағдайына айтарлықтай әсер етеді [3]. Бұл әсерлердің жағымды және жағымсыз аспектілері арасында теңгерімді табу, олардың әсер ету механизмдерін зерттеу және саналы қолдану дағдыларын дамыту қазіргі таңда маңызды ғылыми мәселе болып табылады. Осы бөлімде әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа әсері туралы негізгі аспектілер қарастырылады, сондай-ақ оның жағымды және жағымсыз әсерлерінің әртүрлі бағыттары талданады.

Әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа әсерін зерттегенде, бірінші кезекте оның адамның психологиялық әл-ауқатына қалай әсер ететіндігі қарастырылады. Психологиялық әл-ауқат – адамның өмір сапасын бағалауға байланысты көп аспектілі ұғым [4]. Әлеуметтік медиа бұл әл-ауқаттың құрамдас бөліктеріне оң және теріс әсерлерін тигізуі мүмкін. Кейбір зерттеулер әлеуметтік медианың адамдарға өзара қарым-қатынастар орнатуға, ақпарат алмасуға және қолдау көрсетуге мүмкіндік беретінін көрсетеді. Әлеуметтік желілер арқылы адам өзінің эмоциялық жағдайын басқа адамдармен бөлісіп, олардан психологиялық қолдау ала алады. Мысалы, онкологиялық аурумен ауыратын немесе депрессия белгілері бар адамдар өздерін түсінетін, қолдайтын қауымдастықтарға қосылып, өздерін жалғыз сезінуден арылуы мүмкін [5].

Дегенмен, әлеуметтік медианың психологиялық әл-ауқатқа теріс әсері де бар. Әлеуметтік желілерде адам жиі басқалармен салыстыру жасайды, бұл өз-өзіне деген сенімділікті төмендетеді. Жоғарыда айтылғандай, әлеуметтік желілер көбінесе «жақсы» өмірдің бейнесін көрсетеді, бірақ бұл бейнелер көбінесе шындықпен сәйкес келмейді. Қолданушылар сыртқы бейнені жақсарту үшін түрлі фотосуреттер мен жазбаларды жариялайды, ал осының нәтижесінде басқалар өзін төмен сезінуі мүмкін. Әлеуметтік медианың теріс әсері көбінесе осы типтегі салыстыруларға негізделеді, өйткені адамдар өз өмірін басқа адамдардың жариялаған өмірімен салыстырып, «мүлде толық емес» немесе «қалыптаспаған» сезімін туғызуы мүмкін.

Әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа әсерін зерттегенде, депрессия мәселесі ең өзекті тақырыптардың бірі болып табылады. Әлеуметтік медиа мен депрессия арасындағы байланысты зерттеген зерттеушілер депрессия белгілерін күшейтетін бірнеше факторды анықтаған. Біріншіден,

әлеуметтік желілерде ұзақ уақыт өткізудің депрессия деңгейін арттыруы мүмкін екендігі айтылған. Бұл құбылыс әсіресе жасөспірімдер мен жастар арасында жиі кездеседі. Ұзақ уақыт әлеуметтік желілерде болу адамның шынайы өмірден алыстап, виртуалды әлемге енуіне әкеледі. Сонымен қатар, әлеуметтік медида жиі кездесетін теріс пікірлер мен қорлау, кибербуллинг сияқты құбылыстар депрессияны туындатуы немесе оның көріністерін күшейтуі мүмкін.

Әлеуметтік медидағы мазмұнның көпшілігі негативті болған жағдайда, адам көңіл-күйінің нашарлауы мүмкін. Әсіресе, агрессиялық немесе жағымсыз пікірлер мен жанжалдар депрессияны қоздыруы мүмкін. Сонымен қатар, әлеуметтік медианың қолданушылары арасында өзара көмек көрсету, сұрақ қою, эмоционалды қолдау көрсету мүмкіндіктері әрдайым жоқ емес. Бірақ, әлеуметтік медидағы жағымсыз ақпарат пен адамдардың бір-біріне жасаған теріс пікірлері депрессияның және жалпы психикалық ауытқулардың даму мүмкіндігін арттыруы мүмкін. Сонымен бірге, кейбір зерттеулер әлеуметтік медианың пайдаланушыларын басқалармен салыстырып, олардың өмірі «тамаша» деп санап, өздерін күйзеліс пен депрессияға ұшыратуы мүмкін екендігін көрсетеді.

Алаңдаушылық – әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа теріс әсерін тигізетін тағы бір маңызды фактор. Әлеуметтік медиа платформаларындағы ақпарат ағыны мен виртуалды қарым-қатынастар алаңдаушылықты арттырады. Әлеуметтік желілерде көп уақыт өткізетін адамдар ақпараттың үнемі өзгертін ағынымен қоса, көптеген адамдардың пікірлеріне де үнемі жауап беруге мәжбүр болады. Бұл жүйелі алаңдаушылық сезімін туындатуы мүмкін, өйткені әлеуметтік медиа пайдаланушылары жиі өздерінің жеке өмірлерін қоғамдық түрде бөлісіп, сыртқы пікірлерге тәуелді болып қалады.

Алаңдаушылықтың артуына себеп болатын тағы бір фактор – әлеуметтік медиа платформаларында жиі кездесетін жаңалықтар мен ақпараттардың шынайы еместігі. Жалған ақпараттар, фейк жаңалықтар, саяси манипуляциялар және сенімсіз ақпараттар алаңдаушылықты арттырады. Бұл үрдіс адамның өзін-өзі бағалауына, жеке қарым-қатынастарға және психологиялық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, әлеуметтік медиа арқылы қоғамдық пікір мен әлеуметтік қысымдар жиі адамның алаңдаушылық деңгейін жоғарылатуы мүмкін.

Әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа әсер етуінің тағы бір аспектісі ұйқы сапасы мен ұзақтығына қатысты болып табылады. Әлеуметтік желілерде ұзақ уақыт өткізген адамдар арасында ұйқысыздық пен ұйқының сапасының төмендеуі байқалуы мүмкін. Әлеуметтік медианың қолданушылары жиі түнде ұзақ уақыт бойы виртуалды әлемде болып, жаңа ақпараттарды іздеу мен пікірлерді оқуға жұмсайды, бұл оларды ұйықтау уақытынан айырады. Ұйқының болмауы немесе оның сапасының төмендеуі адамның физикалық және психикалық денсаулығына теріс әсер етеді, оның ішінде алаңдаушылық, депрессия және басқа психологиялық бұзылыстар пайда болуы мүмкін [6].

Сонымен қатар, әлеуметтік медиа психикалық денсаулықты қолдау үшін де пайдаланылуы мүмкін. Әлеуметтік медиа платформаларында түрлі психологиялық көмек көрсету топтары мен қауымдастықтары бар, олар арқылы адамдар бір-біріне қолдау көрсетуге, проблемаларын талқылауға және көмек алуға мүмкіндік алады. Мысалы, депрессиямен ауыратын немесе алаңдаушылық деңгейі жоғары адамдар әлеуметтік медиа арқылы көмекке жүгініп, түрлі психологтар мен мамандардың кеңестерін ала алады. Сонымен қатар, әлеуметтік медиа арқылы қолдау көрсету және пікір алмасу адамның психикалық денсаулығына оң әсер етуі мүмкін, бірақ бұл мүмкіндіктер тек жауапкершілікпен қолданған кезде тиімді болады.

Әлеуметтік медиа платформаларының психикалық денсаулыққа әсері өте күрделі және көп қырлы мәселе болып табылады. Оның психологиялық әлауқатқа ықпалы оң да, теріс те болуы мүмкін. Әлеуметтік медианың теріс әсерлерін азайту үшін оның қолданушыларын жауапкершілікпен пайдалануға бағытталған әдістер мен стратегияларды енгізу қажет. Сонымен қатар, әлеуметтік медианың психикалық денсаулыққа жағымды әсерін барынша арттыру үшін саналы қолдану және психологиялық көмек көрсету қызметтерін белсенді түрде дамыту маңызды. Бұл мәселелерді зерттеу мен талдау болашақта психикалық денсаулықты қолдау мақсатында тиімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Барбашина, И. А. Социальные сети и психическое здоровье подростков / И. А. Барбашина. – Москва : Наука, 2020. – 144 с.
2. Григорьева, М. В. Влияние социальных сетей на эмоциональное состояние человека / М. В. Григорьева. – Санкт-Петербург : Издательство СПбГУ, 2019. – 186 с.
3. Ковалёв, И. В. Психологические аспекты использования социальных сетей / И. В. Ковалёв. – Екатеринбург : Уральский университет, 2021. – 120 с.
4. Никитина, А. С. Социальные сети и их влияние на психическое здоровье подростков / А. С. Никитина. – Казань : Издательство КГУ, 2018. – 200 с.
5. Фролова, Л. В. Психологические последствия использования социальных сетей / Л. В. Фролова. – Москва : Питер, 2022. – 175 с.
6. Шевченко, О. М. Влияние цифровых технологий на психическое здоровье молодежи / О. М. Шевченко. – Новосибирск : Сибирское издательство, 2020. – 160 с.

UDC: 373.1.

PSYCHOLOGY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Абдихалилова Ш.Б.

Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақалада тілді меңгеруге әсер ететін когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік факторларға назар аудара отырып, шет тілдерін оқытудың психологиялық аспектілері қарастырылады. Ол тіл үйрену процестерін ақпараттандыратын Пиаженің когнитивті дамуы және ақпаратты өңдеу теориясы сияқты негізгі когнитивтік теорияларды көрсетеді. Мақала психологиялық принциптерге негізделген тілді оқытуды

оңтайландыруға бағытталған тапсырмаларға негізделген тілді оқыту, тіректерді бекіту, позитивті күшейту, сараланған оқыту және бірлескен оқытуды қамтитын оқыту стратегияларымен аяқталады. Бұл кешенді емтихан мұғалімдерге тілді үйренудің тиімді және қолдаушы ортасын құру бойынша практикалық түсініктер береді.

Резюме. В этой статье рассматриваются психологические аспекты преподавания иностранных языков, с упором на когнитивные, эмоциональные и социальные факторы, влияющие на усвоение языка. В ней освещаются ключевые когнитивные теории, такие как когнитивное развитие Пиаже и теория обработки информации, которые определяют процессы изучения языка. Статья завершается стратегиями обучения, включая обучение языку на основе задач, скаффолдинг, позитивное подкрепление, дифференцированное обучение и совместное обучение, все из которых направлены на оптимизацию изучения языка на основе психологических принципов. Этот всесторонний экзамен дает педагогам практические знания о создании более эффективной и поддерживающей среды изучения языка.

The psychology of teaching foreign languages is a dynamic and interdisciplinary field that examines how learners acquire new languages and the psychological factors that influence this process. Language acquisition is not merely about memorizing vocabulary and grammar rules; it involves complex cognitive, emotional, and social interactions that shape how learners approach and succeed in mastering a foreign language. Understanding the psychological underpinnings of language learning is crucial for educators, as it enables them to develop effective teaching strategies that cater to diverse learner needs. This field draws on cognitive theories, emotional factors like motivation and anxiety, social dynamics, and individual differences in learning styles. By exploring these psychological aspects, educators can create more engaging, supportive, and efficient learning environments that foster long-term language acquisition and proficiency [1].

Cognitive processes are central to language learning, as they encompass the mental mechanisms through which individuals acquire, store, and retrieve language. Understanding these processes allows educators to develop teaching strategies that align with how the brain processes new linguistic information. Several key cognitive theories shed light on how learners approach language acquisition, from memory and attention to problem-solving and language transfer.

Jean Piaget's theory of cognitive development suggests that individuals progress through stages of cognitive growth, with each stage providing the mental structures necessary for processing more complex information. In the context of language learning, Piaget's theory highlights the importance of adjusting instructional strategies to align with the developmental stage of the learner. For instance, younger children, who are in the concrete operational stage, learn best through hands-on experiences and concrete language tasks. On the other hand, adolescents and adults, who are capable of abstract thinking, can handle more complex language structures and conceptual tasks.

The Information Processing Theory compares the brain to a computer, suggesting that language learning is a process of receiving, storing, and retrieving information. In this model, learners first encounter linguistic input, which enters their short-term memory. Through repetition and practice, information is transferred to

long-term memory, where it can be accessed and used when needed. This process underscores the importance of repeated exposure to language input and practice in order to solidify knowledge. Instructional methods such as drills, exercises, and spaced repetition are especially beneficial in enhancing memory retention and promoting language fluency [2].

Connectionist theories focus on how neural connections in the brain strengthen with repeated exposure to language input. According to this view, language acquisition is a gradual process that relies on creating and reinforcing associations between words, sounds, and meanings through frequent exposure. As learners encounter new words and structures, their brain forms neural connections that make it easier to retrieve and use language over time. This theory emphasizes the importance of frequent, context-rich exposure to language, as well as active engagement with linguistic material through practice and interaction.

Working memory plays a vital role in language learning by temporarily storing and manipulating information that is actively being processed. Learners rely on working memory to understand spoken or written language, make inferences, and produce speech or writing. The limitations of working memory, such as its capacity and the cognitive load it can manage, have implications for language learning tasks. When learners are overwhelmed with too much information, they may struggle to process and retain it. Therefore, it is important to present linguistic information in manageable chunks and provide time for learners to process and rehearse new material.

Cognitive processes are at the heart of language learning, and understanding how learners process linguistic information is essential for effective teaching. By incorporating cognitive theories into language instruction, educators can design lessons that cater to learners' cognitive capacities, promote memory retention, and enhance language acquisition. Theories such as Piaget's cognitive development, the Information Processing Theory, and connectionism offer valuable insights into how learners interact with language input and gradually build proficiency. By being mindful of these cognitive processes, teachers can create a supportive environment that fosters successful language learning [3].

Language acquisition is not only a cognitive process but also a deeply emotional and social one. Emotional and social factors significantly influence how learners engage with a foreign language, how motivated they are to succeed, and how they interact with others in the learning process. These factors can either enhance or hinder language acquisition, depending on the learner's psychological state and social environment. Understanding these influences allows educators to create an environment that fosters positive emotional engagement and social interaction, both of which are essential for effective language learning.

Motivation is one of the most powerful emotional drivers in language acquisition. It determines how much effort a learner will put into mastering a new language and can influence both the process and the outcomes of learning.

Educators can enhance motivation by identifying students' underlying motivations and designing activities that align with their personal and professional

goals. Encouraging learners to connect with the cultural or social aspects of the target language can also deepen their integrative motivation.

Social interaction plays a key role in language acquisition, as it allows learners to use language in real-world contexts, receive immediate feedback, and negotiate meaning with others. Vygotsky's sociocultural theory emphasizes the social nature of language learning, arguing that learners construct knowledge through interactions with more knowledgeable others (teachers, peers, or native speakers). The process of communication with others enhances understanding and reinforces language structures.

Incorporating collaborative and communicative activities into language lessons—such as group discussions, pair work, role-plays, and peer feedback—can significantly boost learners' social engagement with the language. These activities not only help learners practice their language skills in a realistic context but also promote confidence and social bonds within the learning community. The social aspect of language learning can also reduce the isolation some learners might feel, particularly in a classroom environment.

Language anxiety is a common emotional barrier to language learning. Many learners fear making mistakes, which can lead to feelings of embarrassment, frustration, or even shame. This fear often results in lower self-esteem, which can, in turn, affect their willingness to participate in language practice, especially in front of peers or in public settings. The fear of judgment or failure can significantly hinder progress, as learners may avoid speaking or engaging with the language altogether.

To combat language anxiety, teachers can create a safe and supportive environment where mistakes are seen as a natural part of the learning process. Encouraging learners to view errors as opportunities for growth, rather than failures, can reduce anxiety. Teachers can also promote activities that build self-confidence, such as one-on-one conversations, small-group exercises, or peer tutoring, where learners can practice without the pressure of a larger audience [4].

Understanding the psychological processes that influence language learning is essential for designing effective teaching strategies. By incorporating cognitive, emotional, and social factors into language instruction, educators can enhance learners' engagement, motivation, and overall success. The following teaching strategies, grounded in psychological principles, are designed to optimize the learning experience and foster both language acquisition and emotional well-being.

Task-Based Language Teaching (TBLT) is a communicative approach where learners use the target language to complete meaningful tasks, such as problem-solving, role-playing, or discussing real-life scenarios. This strategy aligns with Vygotsky's sociocultural theory, which emphasizes the importance of social interaction in language learning. By engaging in tasks that require authentic communication, learners practice language in a real-world context, enhancing both fluency and comprehension.

TBLT also taps into learners' motivation, as the tasks often reflect real-world goals and challenges. Tasks can vary in complexity, allowing learners to gradually develop their skills as they work through more complex language situations. The

focus on communication, rather than rote memorization, fosters a sense of achievement and increases learners' confidence in their ability to use the language.

Scaffolding refers to the support that a teacher provides to help learners accomplish tasks they cannot complete independently. This approach is closely aligned with Vygotsky's concept of the *Zone of Proximal Development* (ZPD), which refers to the difference between what a learner can do alone and what they can achieve with assistance. Scaffolding involves breaking down complex tasks into manageable steps and providing temporary support that gradually decreases as learners become more proficient.

For instance, in language learning, scaffolding could involve providing sentence starters or vocabulary lists to help learners structure their responses. As learners gain confidence, the support is gradually reduced, enabling them to perform the task independently. Scaffolding is particularly useful for building learners' self-confidence and reducing anxiety, as it ensures that they are always working within their ability range but with the necessary support to tackle new challenges.

Positive reinforcement is a key psychological strategy that encourages desired behaviors by rewarding learners for their efforts and achievements. This can take the form of verbal praise, recognition, or tangible rewards such as certificates or small prizes. Positive reinforcement increases motivation by reinforcing learners' sense of accomplishment and helping them associate language learning with positive feelings.

In a language learning context, teachers can use positive reinforcement to acknowledge both small successes (e.g., correctly using a new vocabulary word in conversation) and larger milestones (e.g., successfully completing a speaking task). The act of celebrating progress, even in small steps, helps reduce anxiety, enhances learners' self-esteem, and encourages them to continue working toward their language goals [5].

The psychology of teaching foreign languages provides a rich framework for understanding how cognitive, emotional, and social factors influence language acquisition. As this article has highlighted, language learning is not merely a mechanical process of memorizing vocabulary and grammar rules; it is deeply connected to the ways in which learners think, feel, and interact with others. Cognitive processes such as memory, attention, and problem-solving play a significant role in language acquisition, while emotional factors like motivation, anxiety, and self-confidence directly impact learners' engagement and success. Additionally, social factors, including peer interaction and cultural identity, shape how learners approach and experience learning a foreign language.

To optimize language teaching, it is essential for educators to adopt strategies grounded in psychological principles. Approaches such as task-based language teaching, scaffolding, positive reinforcement, and differentiated instruction can create a learning environment that not only enhances linguistic proficiency but also fosters learners' emotional well-being and social connection. Moreover, collaborative learning, game-based instruction, and the use of blended learning tools can further support language development by catering to diverse learning styles, reducing anxiety, and promoting active engagement.

In conclusion, a psychological approach to language teaching recognizes the holistic nature of learning. By acknowledging and addressing the cognitive, emotional, and social aspects of language acquisition, educators can more effectively support learners and create an enriching and motivating environment that leads to successful and meaningful language learning outcomes.

Список использованной литературы

1. Krashen, S. D. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon Press.
2. Gardner, R. C. (1985). Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation. Edward Arnold.
3. Piaget, J. (1970). Science of Education and the Psychology of the Child. Viking Press.
4. Schunk, D. H. (2012). Learning Theories: An Educational Perspective (6th ed.). Pearson Education.
5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

УДК 373.24

ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ФОРМЕ ПРЕДМЕТОВ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

¹Абдраева Н.Э., ²Колесник К.А.

¹Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

²Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бастауыш мектеп жасына дейінгі балаларда заттардың формасы туралы идеяларды қалыптастыру олардың танымдық белсенділігі мен сенсорлық қабылдауын дамытудағы маңызды бағыт болып табылады. Мақалада 3-4 жастағы балалардағы форманы қабылдаудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері қарастырылады, форманы визуалды және тактильді қабылдауды дамыту бойынша жұмыс кезеңдері мен әдістері ашылады, сонымен қатар тиімді ойын және практикалық жаттығулар ұсынылады. Әрі қарай оқытуда математикалық және кеңістіктік көріністерді сәтті игерудің негізі ретінде сенсорлық даму бойынша жүйелі және мақсатты жұмыстың маңыздылығы атап өтіледі.

Summary. The formation of ideas about the shape of objects in preschool children is an important direction in the development of their cognitive activity and sensory perception. The article examines the psychological and pedagogical features of form perception in children aged 3-4 years, reveals the stages and methods of work on the development of visual and tactile perception of form, and suggests effective play and practical exercises. The importance of systematic and purposeful work on sensory development is emphasized as the basis for the successful assimilation of mathematical and spatial concepts in further education.

Ключевые слова: форма, предмет, дети младшего дошкольного возраста, сенсорное развитие, восприятие, педагогические методы, дидактические игры.

Младший дошкольный возраст (от 3 до 4 лет) представляет собой значимый этап в развитии сенсорной сферы ребенка. В данный период формируются базовые представления об окружающем мире, включая такие свойства предметов, как цвет, размер, форма и материал. В данном контексте

форма выступает одним из ключевых компонентов сенсорного развития, так как она служит основой для дальнейшего освоения математических и пространственных понятий. Форма предмета определяется как его внешняя конфигурация и очертание. Осознание и различение форм способствует ориентированию ребенка в пространстве, а также развитию таких навыков, как наблюдательность, внимание, память и мышление. В связи с этим, систематическая работа по формированию представлений о форме должна начинаться на ранних стадиях дошкольного возраста. Психолого-педагогические особенности восприятия формы в младшем дошкольном возрасте заключаются в том, что дети данного возраста познают мир преимущественно через органы чувств, в частности, через зрение и осязание. Восприятие на этом этапе отличается наглядно-действенным и наглядно-образным характером. Ребенок не способен абстрагироваться от таких аспектов, как цвет, размер и назначение предмета, и форма зачастую воспринимается в совокупности с другими признаками [1].

Учебная деятельность представляется в качестве основополагающей активности младших школьников, в ходе которой осуществляется целенаправленное усвоение социальных и когнитивных знаний. В первую очередь это проявляется в форме базовых интеллектуальных операций и теоретических понятий. Результаты учебной деятельности находят отражение в поведении учащегося, которое может выражаться либо в стремлении к продолжению данной деятельности (через интерес, вовлеченность и положительные эмоции), либо в уклонении от неё (обусловленном отсутствием интереса и нежеланием участвовать). Учебная деятельность характеризуется определенной структурой, которая определяется взаимодействием её составляющих элементов. Основные структурные элементы учебной деятельности включают в себя учебные задачи, учебные действия, контрольные действия и оценочные действия. Для успешного обучения ребенку необходимы определенные навыки и способности. Эти предпосылки можно разделить на две основные категории:

Психологические: Они включают в себя развитые познавательные процессы, такие как умение концентрировать внимание, запоминать информацию, мыслить наглядно и логически, а также воображать.

Коммуникативные (или психосоциальные): Это навыки общения и взаимодействия, такие как умение слушать и понимать других, следовать инструкциям, а также выполнять учебные задания.

У дошкольников особенно важно развивать следующие предпосылки:

Познавательный интерес: Желание узнавать новое и учиться.

Самостоятельность: Умение выбирать и применять способы решения задач.

Решение проблем: Способность находить решения для практических и познавательных задач.

Самоконтроль: Умение оценивать и корректировать свои действия.

Развитию этих навыков уделяется особое внимание в дошкольном образовании.

Кроме того, ученые активно изучают, как у дошкольников формируется понимание формы предметов. Многие исследователи, например, Е.В. Леденева, В.А. Лукаш, М.В. Найденова, А.Ю. Калинова, Т.В. Рождественская, М.А. Чуева и Ю.А. Предеина, подчеркивают необходимость систематической работы по формированию у детей младшего дошкольного возраста представлений о форме предметов [2].

Ознакомление детей младшего дошкольного возраста с формами предметов играет ключевую роль в развитии их сенсорных способностей, мыслительных процессов и познавательного интереса. Начинать эту работу необходимо в самом раннем возрасте, используя игровые подходы, простые методы и разнообразные практические упражнения. Лишь благодаря систематическим, увлекательным и целенаправленным занятиям можно добиться глубокого и прочного понимания форм, что станет крепкой основой для дальнейшего интеллектуального прогресса ребёнка. При этом важно принимать во внимание индивидуальные особенности каждого малыша и обеспечивать условия для его комфортного и радостного изучения мира форм [3].

Первичная оценка показала преобладание недостаточного развития у обследованных детей. Доля высокого уровня составила всего 7,5%, что крайне мало для старших дошкольников. Опираясь на результаты первичной оценки, нами были разработаны и применены (в ходе формирующего этапа исследования) практические советы по развитию предпосылок к обучению через формирование понимания формы предметов, которые могут быть полезны как специалистам, так и родителям. Нами создано руководство для педагогов и родителей, включающее набор игр, нацеленных на развитие представлений о форме предметов и подготовку к учебной деятельности у старших дошкольников [4].

В возрасте 4 лет дети лучше распознают предметы по форме, если сначала потрогают их, а затем ищут похожие. Если же им нужно узнать предмет только по картинке, без ощупывания, это дается сложнее. Существует четыре основных способа изучения геометрических фигур у дошкольников: просто смотреть, трогать, смотреть и трогать вместе, а также играть с ними. Малыши в 3 года чаще всего играют с фигурами, а дети в 5 лет уже больше смотрят на них. Это говорит о том, что для понимания формы ребенку нужно и видеть, и трогать предмет. Движения рук помогают глазам лучше видеть, поэтому это важно учитывать при обучении геометрии. Т.В. Шарабаева, ссылаясь на Т.И. Гиневскую, подчеркивает, что дети по-разному трогают предметы. Дети 3-4 лет просто действуют с предметами (катают, стучат). Сначала дети воспринимают геометрические фигуры как обычные предметы, называя их знакомыми словами: цилиндр – "стакан", овал – "яичко". Но со временем, благодаря обучению, их понимание меняется. Старшие дошкольники уже не путают фигуры с предметами, а просто сравнивают их: цилиндр – "как

стакан", треугольник – "как крыша". В итоге, дети начинают использовать геометрические формы в качестве образцов, помогающих понять структуру объекта, его очертания и величину. Это познание происходит не только через визуальное восприятие формы, но и через активное тактильное исследование, ощупывание под контролем зрения и вербальное описание. Для более глубокого изучения объекта дети стремятся прикоснуться к нему, взять в руки, рассмотреть со всех сторон; при этом способ осмотра и ощупывания зависит от формы и строения изучаемого предмета.

Таким образом, ключевую роль в восприятии объекта и определении его формы играет обследование, осуществляемое одновременно зрительной и двигательнo-тактильной системами с последующим словесным обозначением. Однако у дошкольников часто наблюдается недостаточный уровень обследования формы предметов; они часто ограничиваются быстрым визуальным осмотром и, следовательно, не различают схожие фигуры (овал и круг, прямоугольник и квадрат, различные треугольники).

В процессе перцептивной деятельности тактильно-двигательные и зрительные методы постепенно становятся главным способом идентификации формы. Обследование фигур не только обеспечивает целостное восприятие, но и позволяет почувствовать их особенности (характер, направление линий и их комбинации, формирующиеся углы и вершины). Ребенок учится выделять в каждой фигуре как общий образ, так и отдельные его части. Это позволяет впоследствии переключить внимание ребенка на осмысленный анализ фигуры, сознательно выделяя в ней структурные компоненты (стороны, углы, вершины) [5].

Освоение принципа обозначения геометрических фигур с использованием слов способствует формированию у детей универсального подхода к любым новым фигурам и развивает их способность отнести каждую фигуру к определенной категории. Знания детей систематизируются, что позволяет им соотносить частное с общим. Эти процессы способствуют развитию логического мышления у дошкольников, формируя интерес к дальнейшему познанию и обеспечивая подвижность умственных способностей. Изучение геометрических фигур, их свойств и взаимосвязей расширяет кругозор детей, что, в свою очередь, позволяет им более точно и многообразно воспринимать формы окружающих объектов, что положительно сказывается на их продуктивной деятельности, например, в таких видах искусства, как рисование и лепка. Действия, направленные на преобразование фигур (например, составление квадрата из двух треугольников или создание двух треугольников из пяти палочек), играют значительную роль в развитии геометрического мышления и пространственных представлений. Эти разнообразные упражнения развивают пространственные представления и начальные навыки геометрического мышления детей, формируя у них способности к наблюдению, анализу, обобщению и выделению главного и существенного, а также способствуя воспитанию таких качеств личности, как целенаправленность и настойчивость [6].

Таким образом, в младшем дошкольном возрасте происходит овладение детьми перцептивной и интеллектуальной систематизацией форм геометрических фигур. Перцептивная деятельность в процессе познания фигур предшествует развитию интеллектуальной систематизации. Дети начинают осваивать знания о простейших свойствах геометрических фигур и понимают отношения между различными видами фигур. Кроме того, старшие дошкольники демонстрируют навыки саморегуляции поведения и самоконтроля, что помогает им организовывать и планировать собственные действия. В контексте активного развития личности дошкольника, как в интеллектуальном, так и в личностном аспекте, дети начинают проявлять самостоятельность в оценивании своих действий [7].

Формирование представлений о форме предметов у детей младшего дошкольного возраста является основой для развития сенсорного восприятия, мышления и познавательной активности. Важно начинать работу в раннем возрасте, опираясь на игровые методы, доступные формы и разнообразные практические действия. Только при систематической, интересной и целенаправленной деятельности можно добиться осознанного и прочного усвоения знаний о форме, что, в свою очередь, станет фундаментом для дальнейшего интеллектуального развития ребёнка.

Список использованной литературы

1. Леденева, Е.В. Формирование у детей среднего дошкольного возраста представлений о форме предметов // Актуальные вопросы современной науки и образования: Материалы научной сессии 2021 Борисоглебского филиала ФГБОУ ВО «ВГУ» (Борисоглебск, 01 апреля 2021 года). - Москва: Издательство «Перо», 2021. - С. 212 - 214;
2. Лукаш, В.А. Формирование геометрических представлений детей младшего дошкольного возраста // Молодой ученый. - 2023. - № 27 (317). - С. 234-236;
3. Найденова, М.В. Формирование математических представлений о цвете, форме, величине средствами развивающих игр у дошкольников: сборник трудов конференции // Общество и наука: векторы развития: материалы конф. (Чебоксары, 6 апр. 2022 г.) Центр научного сотрудничества «Интерактив плюс», 2022. - С. 61-63;
4. Предеина, Ю.А. Социально-педагогическое значение геометрической игры для развития у дошкольников представлений о геометрических фигурах // А-фактор: научные исследования и разработки (гуманитарные науки). - 2024. - № 2. - С. 2-9
5. Гогоберидзе А.Г. Сенсорное воспитание в системе дошкольного образования. — М.: Академкнига, 2021.
6. Давыдова О.А. Игровые технологии в сенсорном воспитании дошкольников. — Екатеринбург: Учитель, 2022.
7. Флерица Е.А. Игры для сенсорного развития. — СПб.: Детство-Пресс, 2023.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ШКОЛЬНИКОВ

Абдуллаева Р.М.

Ташкентский государственный университет имени Низами, г.Ташкент, Узбекистан

Түйін. Мақала мектеп оқушыларының эмоционалды интеллектінің (ЭИ) дамуының психологиялық жағдайларын зерттеуге арналған. ЭИ-нің теориялық аспектілері, оның ішінде эмоцияны қабылдау және басқару сияқты негізгі компоненттері, сондай-ақ ЭИ-нің жеке даму мен оқудың сәттілігіне әсері қарастырылады. Жұмыста ЭИ дамуына әсер ететін негізгі жағдайлар, соның ішінде отбасылық тәрбие, мектеп пен педагогикалық ұжымның рөлі, психологиялық қолдау, сондай-ақ құрдастарымен өзара әрекеттесу ерекшеленеді. Тренингтер, рөлдік ойындар және өзін-өзі реттеу практикасы сияқты мектеп оқушыларында ЭИ диагностикасы мен даму әдістері де қарастырылады. ЭИ дамуына кешенді көзқарас оқушылардың академиялық үлгерімі мен әлеуметтік-психологиялық әл-ауқатын жақсартуға ықпал ететіні атап өтілген.

Summary. The article is devoted to the study of psychological conditions for the development of emotional intelligence (EI) in schoolchildren. The theoretical aspects of EI are considered, including its main components, such as perception and emotion management, as well as the influence of EI on personal development and learning success. The paper highlights the key conditions affecting the development of EI, including family education, the role of schools and teaching staff, psychological support, as well as interaction with peers. Methods of diagnosis and development of EI in schoolchildren, such as trainings, role-playing games and self-regulation practices, are also considered. It is emphasized that an integrated approach to the development of EI contributes to the improvement of academic performance and socio-psychological well-being of students.

Эмоциональный интеллект (ЭИ) является важной составляющей общей интеллектуальной и личностной зрелости, оказывающей значительное влияние на способность адаптироваться в социальной среде, решать межличностные проблемы и эффективно взаимодействовать с окружающими. В последние десятилетия растет интерес к изучению эмоционального интеллекта, как одного из основных факторов, способствующих успешности школьного обучения и развитию личности в целом. Эмоциональный интеллект охватывает ряд психологических компонентов, таких как осознание собственных эмоций, способность управлять ими, а также понимание эмоций других людей и умение строить продуктивные отношения.

Исследования показывают, что эмоциональный интеллект влияет на академическую успеваемость, социальную адаптацию и личностную гармонию школьников. Важнейшими условиями для эффективного развития ЭИ у школьников являются как внутренние, так и внешние факторы, включая индивидуальные особенности учащихся, педагогическую среду, а также психологическое сопровождение образовательного процесса.

Развитие эмоционального интеллекта (ЭИ) школьников стало объектом активного изучения в последние десятилетия. В литературе можно выделить несколько направлений, отражающих как теоретические подходы к пониманию ЭИ, так и практические аспекты его развития в школьной системе. Анализ

существующих исследований позволяет более глубоко понять роль ЭИ в обучении и социальном взаимодействии учащихся, а также выявить ключевые психологические условия, способствующие его развитию.

Одной из первых теорий ЭИ является модель Джона Майера и Питера Саловея, предложенная в 1990 году. Авторы определили ЭИ как способность воспринимать, оценивать и выражать эмоции, а также использовать эмоции для решения задач и социальной адаптации. Модель состоит из четырех компонентов: восприятие эмоций, использование эмоций для мыслительных процессов, понимание эмоций и управление ими. Эта модель считается одной из основополагающих в теории ЭИ и широко используется в психологических исследованиях [1].

Даниэль Гоулман, в своей книге *Эмоциональный интеллект*, развивает и популяризирует концепцию ЭИ, фокусируясь на значении эмоций для личного и социального развития. Гоулман выделяет пять ключевых компонентов ЭИ: самосознание, саморегуляция, мотивация, эмпатия и социальные навыки. По его мнению, эти компоненты влияют на успех в жизни человека, его способность к взаимодействию с другими и управлению своими эмоциями. Гоулман также утверждает, что ЭИ может быть развит через обучение и тренировки, что делает его важным аспектом образовательного процесса [2].

Эмоциональный интеллект непосредственно влияет на успеваемость учащихся и их социальную адаптацию. Исследования показывают, что школьники с высоким уровнем ЭИ лучше справляются с учебными задачами, имеют более высокую мотивацию, меньше подвержены стрессу и имеют лучшие навыки разрешения конфликтов. В частности, работы по ЭИ в контексте школьного обучения подчеркивают важность саморегуляции и способности к управлению эмоциями в решении учебных задач и стрессовых ситуаций.

Особенно значимым для школьников является развитие эмпатии — способности понимать и учитывать эмоции других людей. По данным исследований, дети, которые развивают эмпатию, показывают лучшие результаты в области социального взаимодействия, имеют меньше конфликтов в коллективе и способны поддерживать более здоровые отношения с окружающими. Эмпатия также играет важную роль в разрешении межличностных конфликтов и поддержании гармоничных отношений с сверстниками и учителями [3].

Литература подчеркивает важность целенаправленного развития ЭИ у школьников, что возможно только при создании определенных психологических условий. Влияние семейного воспитания является одним из самых значимых факторов, оказывающих воздействие на развитие ЭИ. Исследования показывают, что родители, которые активно взаимодействуют с детьми, обучают их выражать и управлять эмоциями, способствуют формированию у детей высоких уровней ЭИ. Семейные отношения, в которых ценятся чувства и эмоции каждого члена семьи, создают основу для дальнейшего развития эмпатии и саморегуляции у ребенка [4].

Школа и педагогический коллектив также играют важную роль в развитии ЭИ. Программы, направленные на развитие эмоциональных и социальных навыков, включающие тренинги по эмоциональной осведомленности и управлению эмоциями, становятся все более популярными в образовательных учреждениях. В исследованиях, например, Шаприо, утверждается, что интеграция тренингов по ЭИ в школьную программу способствует улучшению не только эмоционального благополучия учащихся, но и их академической успеваемости [5].

Кроме того, важным условием является создание поддерживающей и безопасной учебной среды, в которой ученики могут свободно выражать свои эмоции и учиться взаимодействовать с другими. Таким образом, школьная среда, в которой активно поддерживаются навыки социальной и эмоциональной регуляции, может способствовать значительному развитию ЭИ у детей.

Для диагностики уровня ЭИ у школьников разработано несколько методов, таких как тесты Майера-Саловея, который оценивает восприятие и понимание эмоций, и тесты на социальную эмпатию. Эти инструменты помогают педагогам и психологам в процессе наблюдения за развитием эмоциональных навыков у учащихся.

В литературе также описаны различные методы и программы, направленные на развитие ЭИ у школьников. Это могут быть как специализированные тренинги, так и интеграция элементов эмоциональной грамотности в учебный процесс. Программы, направленные на развитие саморегуляции и управления эмоциями, такие как тренинги внимательности (mindfulness), показывают высокую эффективность в снижении уровня стресса и улучшении эмоционального благополучия учащихся.

Анализ литературы показывает, что развитие эмоционального интеллекта школьников является многогранным процессом, в котором важную роль играют как внутренние (психологические особенности детей), так и внешние (семейные, школьные и социальные условия) факторы. Исследования свидетельствуют о том, что высокие уровни ЭИ способствуют улучшению успеваемости, социальной адаптации и личностной гармонии школьников. Важно отметить, что ЭИ поддается развитию, и его можно эффективно формировать через целенаправленные педагогические программы и психологические тренинги, что имеет огромное значение для построения здоровой и продуктивной образовательной среды.

Таким образом, вопрос о развитии ЭИ у школьников представляет собой актуальную тему для педагогических и психологических исследований, требующую дальнейшего внимания и совершенствования существующих методик.

Развитие эмоционального интеллекта школьников зависит от целого ряда психологических условий, которые могут как способствовать, так и препятствовать его формированию. Эти условия можно разделить на следующие группы:

Семья — это первичная социальная группа, в которой формируются основные эмоциональные и социальные навыки личности. Именно в семье дети учатся распознавать и выражать свои эмоции, а также учитывать чувства окружающих. Взаимоотношения в семье могут как способствовать, так и затруднять развитие ЭИ.

Исследования показывают, что благоприятная атмосфера в семье, характеризующаяся открытым общением, эмпатией и поддержкой, способствует лучшему восприятию эмоций, развитию саморегуляции и навыков разрешения конфликтов. Напротив, семейная нестабильность, жесткие формы воспитания и игнорирование эмоциональных потребностей детей могут препятствовать нормальному развитию ЭИ.

Школа и педагогический коллектив играют не менее важную роль в развитии эмоционального интеллекта школьников. Современные образовательные учреждения должны создавать такие условия, которые способствуют формированию у детей и подростков навыков саморегуляции, эмпатии и эффективного общения.

Педагоги, работающие с детьми, должны осознавать важность ЭИ и развивать его через образовательный процесс, используя специальные методики, направленные на развитие эмоциональной осведомленности и социальной компетентности. Эмпатия со стороны педагогов, уважительное отношение к чувствам учеников, а также создание безопасной и поддерживающей учебной среды способствуют гармоничному развитию эмоционального интеллекта.

Кроме того, важную роль в развитии ЭИ играет организация учебного процесса, которая должна включать практические занятия по работе с эмоциями, игры и тренинги, направленные на развитие навыков общения и разрешения конфликтов.

Одним из эффективных способов повышения уровня эмоционального интеллекта школьников являются тренинги и психологическая поддержка. Программы, направленные на развитие ЭИ, могут включать в себя различные упражнения, которые способствуют развитию эмоциональной осведомленности, улучшению навыков общения и управления эмоциями.

Исследования показывают, что тренировки, основанные на методах эмоциональной саморегуляции, таких как тренинг внимательности (mindfulness), помогают школьникам лучше справляться со стрессом и тревогой, улучшать свою способность к решению межличностных проблем и создавать гармоничные отношения с окружающими.

Кроме семьи и школы, значительное влияние на развитие ЭИ оказывают сверстники. В подростковом возрасте особенно важно развивать социальные навыки, так как именно в этот период происходят значительные изменения в социальной структуре жизни ребенка, и успешная адаптация в коллективе становится одной из ключевых задач. Эмоциональный интеллект способствует формированию успешных и здоровых взаимоотношений в группе сверстников.

Важным аспектом является способность школьников к эмпатии и сотрудничеству, а также умение разрешать конфликты мирным путем. Задачей педагогов и родителей является создание условий, при которых дети могут развивать эти навыки через групповые проекты, совместные мероприятия и практические задания.

Для эффективного развития ЭИ необходимо использовать различные методы диагностики, которые позволят оценить уровень эмоциональной осведомленности и способности управлять эмоциями. Существует ряд психологических тестов, таких как тесты Майера-Саловея, тесты на эмпатию, а также анкеты для оценки эмоциональной регуляции и социальных навыков.

Кроме того, важно учитывать, что развитие ЭИ — это долгосрочный процесс, который требует систематического подхода и комплексной работы как с детьми, так и с педагогами и родителями. Методы развития ЭИ могут включать в себя:

- Тренинги и упражнения на развитие эмпатии.
- Игры и ролевые ситуации, направленные на развитие навыков общения и разрешения конфликтов.
- Практики, направленные на развитие саморегуляции и управления эмоциями (например, дыхательные упражнения, медитация).

Эмоциональный интеллект является неотъемлемой частью успешного развития личности школьников, оказывающей влияние на их академическую успеваемость, межличностные отношения и психологическое благополучие. Важнейшими условиями для развития ЭИ являются как индивидуальные особенности учеников, так и внешние факторы, включая семейное воспитание, педагогическую поддержку и социальную среду.

Необходима активная работа как с детьми, так и с педагогами и родителями, направленная на создание условий для развития эмоционального интеллекта. Систематическая и комплексная работа в этом направлении позволит существенно повысить эффективность образовательного процесса и подготовить школьников к успешной адаптации в обществе.

Список использованной литературы

1. Майер, Дж. Д., Саловея, П. Эмоциональный интеллект / Дж. Д. Майер, П. Саловея; пер. с англ. И. Левина. — СПб.: Питер, 2001. — 320 с.
2. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман. — М.: Речи, 2006. — 352 с.
3. Денхэм, С. А. Эмоциональная грамотность у детей / С. А. Денхэм. — М.: Гардарики, 2006. — 288 с.
4. Бар-Он, Р. Эмоциональный интеллект: теоретические и практические аспекты / Р. Бар-Он. — М.: ВЛАДОС, 2006. — 240 с.
5. Шапиро, С. Внимательность в обучении и воспитании / С. Шапиро, Р. Макдональд. — М.: Генезис, 2010. — 220 с.
6. Зинс, Дж. Эмоциональное образование: как развивать эмоциональный интеллект в школе / Дж. Зинс, Р. Э. Джонс, М. Д. Портер. — М.: Просвещение, 2004. — 256 с.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЦИКЛ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Абдураимова А. К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме. Проблема формирования исследовательской компетентности обучающихся является актуальной. Важно использовать научно-исследовательские методы во всех аспектах профессиональной деятельности будущих педагогов-психологов. В статье рассматриваются методы и приемы формирования исследовательской компетентности в преподавании дисциплин педагогического цикла и ее влияние на повышение качества системы образования.

Summary. The problem of forming students' research competence is urgent. It is important to use scientific research methods in all aspects of the professional activities of future educational psychologists. The article discusses methods and techniques for the formation of research competence in teaching disciplines of the pedagogical cycle and its impact on improving the quality of the education system.

Қазақстан білім беру жүйесі әлемдік деңгейге шығу мақсатында үздіксіз даму жолында тұр. Осы мақсатқа жету үшін, білім беруде инновациялық тәсілдер мен әдіс-тәсілдерді қолдану маңызды. Атап айтқанда, педагогикалық цикл пәндерін оқыту барысында студенттердің зерттеу құзыреттілігін дамыту – білім сапасын арттырудың маңызды компоненттерінің бірі. Зерттеу құзыреттілігі оқушылардың білімін ғана емес, сонымен қатар олардың практикалық дағдылары мен шығармашылық қабілеттерін де дамытуға бағытталған.

Зерттеу құзыреттілігі – бұл тұлғаның зерттеу жұмыстарына қатысу үшін қажетті білім, дағды және тәжірибе жинақтауға қабілеттілігі. Бұл құзыреттілік студенттердің проблемалық жағдайларды анықтап, ғылыми зерттеу әдістерін пайдалана отырып, шешімдер ұсынуға мүмкіндік береді. Зерттеу құзыреттілігі педагогикалық цикл пәндерін оқыту барысында студенттердің аналитикалық ойлау, өзіндік жұмыс жасау, мәселелерді зерттеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді [1].

Педагогикалық цикл пәндері (педагогика, психология, білім беру теориясы және әдістемесі) болашақ мұғалімдердің білім беру үдерісіне даярлығын қамтамасыз етеді. Бұл пәндер зерттеу дағдыларын дамыту үшін қажетті базаны қалыптастырады. Мысалы, педагогикалық тәжірибеде зерттеу арқылы студенттер оқу процесінің тиімділігін бағалап, жаңа әдістемелерді қолдану жолдарын таба алады.

Зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру әдіс-тәсілдеріне тоқталатын болсақ:

1. Зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. Студенттерге жеке және топтық зерттеу жұмыстарын орындау тапсырмалары берілуі керек. Бұл әдіс студенттердің теориялық білімін практикада қолдануға мүмкіндік береді. Тақырыптарды таңдау барысында студенттердің қызығушылықтары мен қазіргі білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелер ескерілуі қажет.

2. Жоба және зерттеу әдістері. Студенттерге жоба негізінде зерттеу жүргізу ұсынылады. Бұл әдіс студенттердің өз алдына зерттеу жүргізу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Олардың зерттеу нысанына қатысты ғылыми болжамдар жасап, оны практикада тексеруге тырысуы маңызды.

3. Проблемалық оқыту әдісі. Проблемалық оқыту әдісі студенттерді зерттеу дағдыларын дамытуға бағытталған. Бұл әдіс арқылы студенттер нақты проблема мен тапсырмаларды шешуге бағыттанып, ғылыми тұрғыдан талдау жүргізеді. Сонымен қатар, олар өздерінің ғылыми көзқарастарын қалыптастырады.

4. Қарым-қатынас және кері байланыс әдісі. Педагогикалық цикл пәндерінде зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру үшін мұғалімдер студенттермен жүйелі түрде кері байланыс орнатуы керек. Оқушылардың зерттеу жұмыстары барысында мұғалімнің пікірлері мен ұсыныстары олардың ғылыми ойлауын дамытуға көмектеседі.

5. Интернет ресурстары мен ақпараттық технологиялар. Қазіргі уақытта ғылыми зерттеу жүргізу үшін түрлі интернет ресурстары мен ақпараттық технологиялар қолжетімді. Студенттерге ғылыми мақалаларды оқуға, деректерді жинақтауға, статистикалық анализ жасауға арналған бағдарламаларды қолдануға мүмкіндік беру маңызды. Бұл оларға жаңа ақпаратты тиімді пайдалану дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді [2].

Қазіргі білім берудің өзекті мәселесі-студенттерді тәуелсіз зерттеу қызметі арқылы ғылыми ақпаратты алу және өңдеу әдістерімен қаруландыру. Мұндай міндет жалпы білім беру ұйымы жағдайында білім алушылардың зерттеу құзыреттілігін мақсатты түрде қалыптастыруды талап етеді. Зерттеу құзыреттілігі дегеніміз-білім алушының жеке басының интегралды сипаттамасы, ол өзінің қызметіне және өзіне оның субъектісі ретінде белсенді зерттеу ұстанымын қабылдауға, бар білім мен дағдылар негізінде зерттеу мәселелерін өз бетінше және шығармашылықпен шешуге дайын екендігінде көрінеді.

Құзыреттілікті оның ішінде зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру білім беру процесінің мазмұнды компонентін де, процедуралық — оқыту әдістерін, ұйымдастырушылық формалары мен құралдарын да қозғайтын біртұтас білім беру нәтижесі ретінде қарастырылуы керек. Білім алушылардың зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру — бұл күрделі, жүйелі және ұзақ процесс, оны жүзеге асыру көбінесе оның ұйымымен анықталады. А. В. Леонтович оқушыларды зерттеу қызметіне тұрақты, жүйелі түрде қосудың, олардың зерттеу қызметінің әртүрлі нысандарына қатысуының маңыздылығын дәлелдеді.

Зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін жағдайларды қарастырайық. Біз бірінші және қажетті шартты жеке және белсенді жағдай жасау деп санаймыз, яғни білім алушылар жеке маңызды мәселелерді шешуге, зерттеу тапсырмалары мен жобаларын орындауға белсенді қатысушылар ретінде зерттеу қызметіне қосылуы керек, өйткені бұл іс-әрекетте адам танымдық, зерттеу, жалпы білім беру, практикалық, бағалау, болжау

дағдыларының кешенін, сондай-ақ бір-бірімен өзара әрекеттесу негіздерін, өз қызметінің рефлексиясын игереді. Екінші педагогикалық шартты біз зерттеу қызметі процесінде ынтымақтастық қатынастарын орнатудан көреміз. Бұл субъект-субъектілік қатынастарды жүзеге асыру кезінде мүмкін болады, олар бір-бірін өзіндік құндылық ретінде қабылдауға негізделген және субъектілердің әрқайсысының жеке бірегейлігіне назар аударуды көздейді [3].

Келесі шарт оқушылардың оқу-зерттеу іс-әрекетіндегі мотивациямен байланысты. Ол зерттеу мінез-құлқының мотивациялық негіздеріне: жаңа әсерлер мен білімге деген қажеттілік; нақты маңызды нәтижеге қол жеткізуге байланысты практикалық мотивтер; субъектінің танымдық немесе нақты практикалық мәселелерді шешуге емес, тәжірибе жинауға бағытталған оқу мотивтері; мотивтер зеріктіруді тудыратын монотонды жағдайларға әртүрлілік әкеледі.

Зерттеушілік мінез — құлықты тудыратын факторлар-бұл субъективті белгісіздік, объектінің күрделілігі, ақпараттың сәйкес келмеуі. Зерттеу қызметін ұйымдастыру процесінде мұғалім оның формасы мен жағдайларын ұйымдастырушы ретінде әрекет етеді, соның арқасында оқушы өзінің алдында туындайтын кез-келген ғылыми немесе өмірлік мәселеге зерттеу, шығармашылық позициядан жақындауға ішкі мотивация қалыптастырады. Мұғалім оқушының қызығушылық саласын "қызықтырғаннан" кейін, ол иеліктен шығару мен немқұрайлылықтың сауытынан өтіп, факт немесе теориялық тұжырым алдында қарапайым, табиғи тосынсый туғыза алады, ол оқушының алдында осы білім саласын қызығушылықтың қайнар көзі ретінде ашады. Сонымен қатар, бұл оқу материалының кем дегенде бір бөлігіне деген қызығушылықты ояту, осылайша оқу процесіне тұрақты мотивацияны белсендіруге мүмкіндік береді [4].

Сондықтан зерттеу құзыреттілігін дамытудағы басты мәселелердің бірі оқушылардың танымдық қызығушылығы мәселесін шешу болып табылады. Зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруда өзіндік жұмыс ерекше рөл атқарады, ол бұрын алынған тәжірибені жаңа жағдайлар мен жағдайларда қолдануға ықпал етеді. Осыған сүйене отырып, біз зерттеу құзыреттілігін қалыптастырудың келесі шартын оқушылардың оқу іс-әрекетінің тәуелсіздігін күшейтумен байланыстырамыз және оқушылардың топтық немесе жеке жұмыс процесінде басқаларға тәуелсіз әрекет ету қабілетінде көрінеді [5].

Педагогика дамуының қазіргі кезеңінде оқушылардың оқу іс-әрекетін күшейту ақпаратты өз бетінше іздеуде, кез-келген қиындықтағы тапсырмаларды орындауда, проблемаларды қоюда және шешуде және т.б. жоғарыда аталған жағдайлар, бірқатар зерттеуші ғалымдардың пікірінше, оқушылардың зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша, оқу процесінде, ең алдымен, студенттердің оқу материалымен сәйкестендіретін, зерттелетін жағдайға енетін, белсенді әрекеттерге итермелейтін, сәттілік жағдайын бастан кешіретін және сәйкесінше олардың мінез-құлқын ынталандыратын технологияларға назар аудару қажет. Біздің ойымызша, барлық осы талаптарға интерактивті оқыту жауап береді, онда білім

алушы пассивті оқытудан гөрі оқу іс-әрекетінің субъектісі болып табылады, мұғаліммен диалогқа түседі, шығармашылық, ізденіс, проблемалық сипаттағы тапсырмаларды орындай отырып, танымдық процеске белсенді қатысады.

Педагогикалық цикл пәндерін оқу процесінде педагог-психологтардың зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру - педагогикалық тәжірибенің теориялық негіздері мен практикадағы жаңа талаптарға сай келе отырып, білім беру жүйесін жетілдірудің тиімді әдіс-тәсілдеріне негізделген. Бұл құзыреттілік педагогтың зерттеу жұмысына, оның педагогикалық мәселелерді ғылыми тұрғыдан талдауға және білім беру процесінің сапасын арттыру үшін ғылыми-зерттеу әдістерін қолдануға бағытталған.

Педагогикалық цикл пәндерін оқыту барысында зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру – болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығын қамтамасыз ететін маңызды процесс. Зерттеу құзыреттілігін дамыту арқылы студенттер теория мен практиканы ұштастырып, білім беру жүйесіне өз үлестерін қоса алады. Сонымен қатар, олардың шығармашылық әлеуеті мен ғылыми ізденістерге деген қызығушылықтары артатын болады. Осылайша, зерттеу құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді әдіс-тәсілдері білім беру сапасын арттыруға және мұғалімдердің кәсіби дамуында маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Шашкина М.Б., Багачук А.В. Измерение и оценивание компетенций в области научно-исследовательской деятельности будущих учителей математики: монография. Красноярск: Красноярский государственный педагогический университет им. В.П. Астафьева, 2014. 187 с.
2. Сахарова В. И. Исследовательская компетентность педагога в условиях реализации профессионального стандарта // Professional Education in Russia and Abroad 2017. № 1 (25). С.61–63. 10.
3. Олехнович, С.И. Инновационная деятельность педагога – важнейшая составляющая образовательного процесса / Олехнович С.И. // Веснік адукацыі. – 2014. – №3. – с. 3-7. 25.
4. Пирютко, О.Н. Исследовательская деятельность учащихся в контексте компетентного подхода / О.Н. Пирютко // Народная асвета – 2016. – №11. – с. 30-34. 26.
5. Чечет, В.В. Организационно-педагогические основы исследовательской деятельности учителей и учащихся / В.В. Чечет // Народная асвета. – 2014. – №1. – с. 24-29.

ОӘЖ 348.147

ЖОО-ДА ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДЕ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАРЫ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Алқабек Б.Д.

«Мирас» Университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В данной статье рассматриваются значение и эффективные методы использования мультимедийных средств в процессе профессиональной подготовки педагогов-психологов в высших учебных заведениях. Мультимедийные технологии повышают наглядность учебного материала, повышают активность студентов,

способствуют совершенствованию их практических навыков. Виртуальная и дополненная реальность, видеоуроки, интерактивные тесты, онлайн-платформы и мобильные приложения позволяют организовать образовательный процесс в соответствии с современными требованиями. Таким образом, эффективное использование мультимедийных средств укрепляет профессиональную компетентность педагогов-психологов и способствует повышению качества их образования и психологических услуг.

Summary. This article examines the importance and effective methods of using multimedia in the process of professional training of educational psychologists in higher education institutions. Multimedia technologies improve the visibility of educational material, increase students' activity, and help improve their practical skills. Virtual and augmented reality, video lessons, interactive tests, online platforms, and mobile applications allow organizing the educational process in accordance with modern requirements. Thus, the effective use of multimedia tools strengthens the professional competence of educational psychologists and contributes to improving the quality of their education and psychological services.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі жаңа технологияларды тиімді пайдалану арқылы оқыту үдерісін жетілдіруге бағытталған. Жоғары оқу орындарында (ЖОО) педагог-психолог мамандарды даярлау барысында мультимедиялық құралдарды қолдану олардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар студенттердің танымдық белсенділігін арттырып, практикалық дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. ЖОО-да педагог-психологтардың кәсіби дайын болуына әртүрлі мультимедиялық құралдарды қолдану керек.

Мультимедиялық құралдардың маңызы. Мультимедиялық құралдар – түрлі ақпарат көздерін (мәтін, графика, анимация, аудио, видео) біріктіретін технологиялар жиынтығы. Олар әртүрлі элементтерді қамтиды. Яғни, графикалық, аудио, видео, интерактивті және анимациялық элементтер болып саналады. Олар педагогикалық үдерісте төмендегі артықшылықтарды қамтамасыз етеді:

- Ақпаратты көрнекі түрде беру – оқу материалы жақсы меңгеріледі.
- Интерактивтілік – студенттер сабаққа белсенді қатысады.
- Жеке оқыту траекториясын қалыптастыру – әрбір студент өз қарқынында оқи алады.
- Кері байланыстың жылдамдығы – оқытушы мен студент арасында үздіксіз байланыс орнайды.

Педагог-психологтардың кәсіби дайындығы үшін мультимедиялық құралдар олардың теориялық білімін практикамен ұштастыруға көмектеседі.

Педагог-психологты даярлауда мультимедиялық технологияларды қолдану тәсілдері:

1. Электронды оқу материалдары. Электронды кітаптар, интерактивті оқу құралдары, онлайн курстар болашақ педагог-психологтардың теориялық білімін толықтыруға ықпал етеді. Олар оқытуды ыңғайлы әрі қолжетімді етеді. Сонымен қатар, мультимедиялық презентацияларды қолдану студенттердің психологиялық теорияны түсініп, тәжірибеде қолдануға жол ашады. Олардың кәсібилігін арттыруға, тәжірибе жинақтауда көмектеседі.

2. Виртуалды және толықтырылған шындық (VR/AR). Бұл

технологиялар психологиялық тренингтер мен тәжірибелік сабақтарды модельдеуге мүмкіндік береді. Мұндай бағдарлама нақты бір өмірдегі жағдайды толығырақ ашып қарастыруға көмектеседі. Мысалы, студенттер виртуалды кеңістікте клиенттермен жұмыс істеу дағдыларын жетілдіре алады. Бұл бағдарлама студенттердің кәсіби маман болуына дағдылар қалыптастырып жетілдіре көмектеседі.

3. Бейнесабақтар мен вебинарлар. Бейнематериалдар арқылы студенттер тәжірибелі психологтардың дәрістерін тыңдап, кеңестерін ала алады. Вебинарлар оқытушылар мен студенттерге қашықтықтан байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Болашақ педагог-психолог маманына бұл ресурс Youtube, Cousera, Udemu сияқты платформаларда онлайн сабақта пайдалануға мүмкіндік береді.

4. Интерактивті тесттер мен тренажерлер. Психологиялық диагностика мен тестілеу жүргізуді үйрену үшін түрлі онлайн-платформалар мен қосымшалар қолданылады. Қазіргі уақытта интернет желісінде кез келген адамға қолжетімді интерактивті тестілер мен психодиагностикалық бағдарламалар бар. Бұл құралдар арқылы психологиялық зерттеулер жүргізіп, нәтижелерді талдау арқылы студенттердің психологиялық даму деңгейін бағалауға болады. Бұл студенттердің білімін бағалау мен өздігінен талдау жасауға көмектеседі.

5. Мобильді қосымшалар мен онлайн платформалар. Google Classroom, Moodle, Zoom, Kahoot сынды платформалар студенттердің оқу процесін ұйымдастыруға көмектеседі. Олар топтық жұмыс жүргізуге, кері байланыс алуға және сараланған оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Ал Facebook, Telegram, Instagram секілді әлеуметтік желілерінде тәжірибесі бар педагогика және психология туралы сабақтар түсіретін тұлғалармен тәжірибе алмасуына жағдай жасайды. Сонымен қатар, әртүрлі ғылыми платформалар тереңірек жүргізілген зерттеулермен танысуға мүмкіндік береді.

Педагог-психолог маманын даярлау барысында кәсіби дайындығын жетілдіруге мультимедиялық қолдану келесі нәтижелерге әкеледі:

- Теория мен практиканы біріктіре отырып, виртуалды тренингтар немесе бейнематериалдар арқылы студенттерге теориялық білімнің қаншалықты маңызды екенін және оны практикада қалай қолдану керек екенін көрсете алады.
- Мультимедиялық құралдар педагог-психологтың ерекше етіп тұратын кәсіби стилін дамытуға көмектеседі, олардың өзін-өзін жеке тұлға етіп дамытуға мүмкіндік береді.
- Адаптивті оқыту жүйесі әрбір студенттің ерекше қабілетін ескере отырып, оның қабілетін қолдану арқылы білім беру траекториясын құруға мүмкіндік береді.
- Мультимедиялық технологияларды қолдану студенттердің кеңес беру, диагностика, тренинг өткізу секілді кәсіби дағдыларын арттыруға көмектеседі.

ЖОО-да педагог-психолог мамандарды даярлау барысында мультимедиялық құралдарды тиімді пайдалану студенттердің теориялық және

практикалық дайындығын жетілдіруге ықпал етеді. Бұл технологиялар оқыту сапасын арттырып қана қоймай, болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін нығайтуға мүмкіндік береді. Мультимедиялық құралдарды оқу процесіне енгізу – заман талабы. Білім беру жүйесінде педагог-психологтың кәсіби даярлығын жетілдіру үшін мультимедиялық технологияларды қолдану маңызды рөл атқарады. Бұл технологиялар тек оқу барысын жақсартуда ғана емес, сонымен қатар болашақ маман иелерін бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектеседі. Сондықтан мультимедиялық құралдарды оқу үдерісіне енгізу – білім берудің инновациялық дамуының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл әдістер болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға, педагог-психолог ретінде білім алушылармен терең байланыс орнатып сапалы бәләм беруге мүмкіндік береді. Қазіргі дамыған заманда тек қана кітап және дәптер пайдаланып сабақ өткізу, дамыған заманның балалары үшін аса қатты білім алуға құштарлығын оятпайтыны айдан анық. Сондықтанда қаласаңда қаламасаңда заман көшінен қалмай білім алу қажет. Алынған білімді өмірлік қажеттілікте пайдалану және де саналы, сауатты ұрпақты тәрбиелеу барлық педагогтың асыл арманы!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіғапбарова Ұ. С., Оразбаева Б. К. Педагогика және психология негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
2. Құлжанова К. Қазіргі заманғы білім беру технологиялары. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021.
3. Қараев Ж. Инновациялық технологиялар және білім беру жүйесі. – Алматы:, 2019.
4. Mayer, R. E. Multimedia Learning. – Cambridge University Press, 2021.
5. Ellis, R. A., & Goodyear, P. Technology-Enhanced Learning: Research Themes. – Oxford University Press, 2019.
6. «Психология, педагогика және әлеуметтік жұмыс» атты конференция материалдарында педагогтардың кәсіби дәрежесін арттыру жолдары мен педагогикалық-психологиялық білімдерді реформалау мәселелері қарастырылады.
7. Бекжанова Б.Ж. «Педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетіндегі маңызды қасиеттерді дамыту». Бұл жұмыста акме-тренинг бағдарламасы арқылы магистранттардың кәсіби маңызды қасиеттерін дамыту жолдары сипатталады.
8. (https://youtu.be/aNQXnfsOnJE?si=YV_5oGqYH3b33erv, 2021) Ютуб каналы.

ӘОЖ 371.31

ПӘНДІК АҚПАРАТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БИОЛОГИЯНЫ ОҚИТУ ҮРДІСІНДЕГІ ТАНЫМДЫҚ ОҚУ ӘРЕКЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Аманбай Ж.Ғ., Әбдірбек Т.Е.
Куандықова Г.Т., биология магистрі
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, қ. Тараз, Қазақстан

Резюме. В данной статье рассматривается совершенствование методики формирования познавательной учебной деятельности в процессе обучения биологии в условиях предметно-информационной образовательной среды. Важность проблемы заключается в том, что современное обучение биологии требует активного вовлечения

учащихся в процесс познания, а использование информационных технологий предоставляет для этого новые возможности. Внедрение предложенных методик способствует улучшению качества образовательного процесса, повышению интереса учащихся к предмету и развитию их познавательной активности, что, в свою очередь, способствует формированию научного мировоззрения и исследовательских навыков.

Summary. This article discusses the improvement of the methodology for the formation of cognitive learning activities in the process of teaching biology in a subject-information educational environment. The importance of the problem lies in the fact that modern biology education requires active involvement of students in the cognitive process, and the use of information technology provides new opportunities for this. The implementation of the proposed methods contributes to improving the quality of the educational process, increasing students' interest in the subject and developing their cognitive activity, which, in turn, contributes to the formation of a scientific worldview and research skills.

Соңғы онжылдықтарда бүкіл әлемдегі білім беру жүйелері айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Реформалардың маңызды аспектілерінің бірі білім беру процесіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) енгізу болып табылады. Жаңа технологияларды қолдану білім беру сапасын жақсартуға, әсіресе биология сияқты жаратылыстану ғылымдарына жаңа мүмкіндіктер ашады. Қазіргі пәндік ақпараттық білім беру ортасы жағдайында биологияны оқыту оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға, олардың ғылыми және сыни ойлауын ынталандыруға бағытталуы керек екенін атап өткен жөн. Бұл жұмыстың мақсаты пәндік ақпараттық білім беру ортасында биологияны оқыту процесінде оқушылардың танымдық оқу іс-әрекетін қалыптастыру әдістемесін зерттеу және жетілдіру болып табылады.

Танымдық оқу іс-әрекеті - бұл оқушының білімді игеруге, ақыл-ой қабілеттері мен дағдыларын дамытуға, сондай-ақ ғылыми түсініктер мен сыни ойлауды қалыптастыруға бағытталған оқу материалымен өзара әрекеттесу процесі[1]. Биологияны оқыту контекстінде бұл бақылау, талдау, эксперимент, салыстыру және жалпылау сияқты процестерді қамтиды. Танымдық іс-әрекетті қалыптастырудың ең тиімді әдістеріне жобалық қызметті, зерттеу әдістерін, сонымен қатар практикалық тапсырмалар мен тәжірибелерді қолдану жатады. Бұл әдістер оқушыларды белсендіріп қана қоймай, олардың тәуелсіздігі мен сыни ойлауының дамуына ықпал етуі маңызды.

Ақпараттық технологиялар танымдық іс-әрекетті қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Атап айтқанда, олар биологиялық процестерді визуализациялау, виртуалды эксперименттер жүргізу және оқу материалын қабылдауды жақсарту үшін әртүрлі мультимедиялық және интерактивті құралдарды пайдалануға мүмкіндік береді. Электрондық оқулықтар, онлайн курстар, қашықтықтан оқыту платформалары және басқа да сандық ресурстар оқушылардың қызығушылығын едәуір арттырып, олардың пән туралы түсініктерін тереңдете алады. Мектепте биологияны оқыту-бұл білім беру ғана емес, сонымен қатар оқушылардың танымдық қабілеттерін, сыни ойлау қабілеттерін және ақпаратпен өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын дамыту. Осы мақсатқа жету үшін танымдық оқу қызметін жандандыруға бағытталған көптеген әдістер мен тәсілдер бар. Бұл бөлімде танымдық белсенділікті

қалыптастыру үшін биологияны оқытуда қолданылатын негізгі әдістер мен әдістер қарастырылады.

Биологияны оқытуда ақпараттық технологияларды қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға жаңа мүмкіндіктер ашады. Мультимедиялық ресурстар, виртуалды зертханалар және онлайн платформалар сияқты заманауи ақпараттық технологиялар дәстүрлі оқыту мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейте алады. Бейнелер, анимациялар, интерактивті презентациялар және 3D модельдер сияқты мультимедиялық оқыту құралдары күрделі биологиялық процестерді визуализациялауға көмектеседі. Мысалы, анимациялар арқылы жасушаның бөліну процесін, фотосинтезді, қан айналымын немесе экожүйелік циклдарды көрсетуге болады. Бұл студенттерге зерттелген процестерді көрнекі түрде ұсынуға және оларды жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Виртуалды зертханалар әдеттегі мектеп зертханасында мүмкін емес эксперименттер жүргізуге мүмкіндік береді. Виртуалды тренажерлар арқылы студенттер әртүрлі биологиялық процестерді модельдей алады, олардың ағзаға немесе экожүйеге әсерін бақылай алады. Мысалы, бағдарламалық жасақтаманың көмегімен жасушалардың қасиеттерін зерттеу үшін виртуалды эксперименттер жүргізуге немесе өсімдік популяцияларына экологиялық факторлардың әсерін зерттеуге болады[2].

Онлайн курстар мен білім беру платформаларын пайдалану студенттерге қосымша оқу материалдарына, дәрістер мен тапсырмаларға қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл пәнді терең зерттеуге ықпал етеді. Khan Academy, Coursera, EdX сияқты платформалар студенттерге материалды өз бетінше үйренуге және қайталауға, сондай-ақ олардың аналитикалық және сыни қабілеттерін дамытуға ықпал ететін онлайн пікірталастар мен сынақтарға қатысуға мүмкіндік береді. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың негізгі әдістерінің бірі-жобалық және зерттеушілік оқыту. Бұл әдістер ғылыми ойлауды дамытуға, ақпаратты іздеу және онымен жұмыс істеу дағдыларын жақсартуға ықпал етеді және оқушылардың нақты мәселелерді шешу қабілеттерін қалыптастырады.

Биологиядағы жобалық оқыту зерттеу жүргізу, экологиялық жобаларды құру, биологиялық объектілерді талдау сияқты нақты міндеттерді шешуге бағытталған. Мысалы, студенттер ластаушы заттардың өсімдіктерге әсерін зерттей алады, жергілікті экожүйелерді зерттей алады немесе табиғатты қорғау жобаларын жасай алады. Жобалық іс-шаралар теорияны терең зерттеуге ғана емес, сонымен қатар командада жұмыс істеу, өз нәтижелерін ұсыну және өз көзқарасын қорғау сияқты практикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Биологияны оқытудағы зерттеу әдісі студенттерге бастапқы ақпарат көздерімен жұмыс істеуге, гипотезаларды әзірлеуге және эксперименттер арқылы тексеруге мүмкіндік береді. Мысалы, студенттер әртүрлі факторлардың өсімдіктерге, жануарларға немесе микроорганизмдерге әсерін зерттеу үшін эксперименттер жүргізе алады, содан кейін нәтижелерді ғылыми есептер

немесе презентациялар түрінде ұсына алады. Бұл сыни ойлауды, деректер дағдыларын және аналитикалық қабілеттерді дамытуға ықпал етеді.

Проблемалық оқыту және сыни ойлау әдісі оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал ететін білім беру процесінің маңызды компоненттері болып табылады. Бұл әдіс студенттерге шешімдерді өз бетінше іздеуді қажет ететін мәселелерді қоядан тұрады[3]. Проблемалық оқыту зерттеу дағдыларын дамытуға, ақпаратты талдауға және гипотеза жасауға ықпал етеді. Биология контекстінде студенттерге климаттың өзгеру себептерін зерттеу, ластанудың биологиялық әртүрлілікке әсері немесе аймақтың экологиялық мәселелері сияқты нақты мәселелерді шешу ұсынылуы мүмкін. Мұндай міндеттер студенттерден теориялық білімді ғана емес, сонымен қатар практикалық тәсілді, сонымен қатар мәліметтермен жұмыс істеуді талап етеді.

Сыни тұрғыдан ойлау әдісі оқушылардың ақпаратты талдау, әртүрлі көзқарастарды салыстыру, дәлелдер келтіру және негізделген қорытындылар жасау қабілетін дамытуды қамтиды. Биология контекстінде бұл ғылыми мақалалармен жұмыс істеуді, экология мәселелері бойынша пікірталас жүргізуді немесе генетика, экология немесе эволюция саласындағы заманауи теорияларды зерттеуді қамтуы мүмкін. Бұл ғылыми ақпаратпен жұмыс істеу қабілетін дамытып қана қоймай, күрделі мәселелерді шешу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Талқылау, миға шабуыл, рөлдік ойындар және іскерлік ойындар сияқты интерактивті оқыту әдістері танымдық белсенділікті қалыптастырудың маңызды құралдарына айналууда. Биологияда бұл әдістерді қоршаған ортаны қорғау, генетика, биоэтика және т. б. сияқты өзекті мәселелерді талқылау үшін пайдалануға болады.

Биологияның өзекті мәселелері бойынша үнемі талқылаулар мен пікірталастар оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Мысалы, пікірталастар генетикалық модификация, биоәртүрлілікті сақтау, адамның табиғатқа әсері сияқты мәселелерге қатысты болуы мүмкін. Бұл студенттерге білімдерін тереңдетіп қана қоймай, сонымен қатар ақпаратты дәлелдеу және сыни қабылдау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Миға шабуыл және рөлдік ойындар студенттерге шығармашылықты, проблемаларды шешу және ынтымақтастық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Мысалы, оқушылар ағзаның жаңа түрін немесе экожүйені зерттейтін ғалымдардың рөлін ойнайтын рөлдік ойын материалды түсінуді тереңдетуге және мәселелерді шешуге ғылыми көзқарасты дамытуға көмектеседі.

Жаңа әдістерді қолданудың тиімділігін бағалау үшін оқушылардың танымдық белсенділігін бақылау және бағалау жүйелерін әзірлеу маңызды. Бұл бағалаудың дәстүрлі формаларын (бақылау жұмыстары, тесттер), сондай-ақ сабақтағы белсенділікті бақылау, жобаларға қатысуды талдау, ғылыми жұмыстар мен пікірталастар сияқты заманауи тәсілдерді қамтуы мүмкін[4].

Биологияны оқытуда танымдық оқу іс-әрекетін қалыптастыру әдістемесін жетілдіру ақпараттық технологияларды интеграциялауды, оқытудың белсенді әдістерін, жобалау және зерттеу қызметін, сондай-ақ сыни ойлау мен

проблемалық оқыту әдістерін қолдануды қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Бұл әдістер теориялық білімді ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар оқушылардың шешімдерді өз бетінше іздеу және ақпаратты талдау қабілетін дамытады. Биологияны оқыту процесіне осындай әдістерді енгізу оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі, сондай-ақ олардың танымдық және зерттеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Ұсынылған әдістемені жүзеге асыру үшін мультимедиялық материалдарды, интерактивті элементтерді және виртуалды зертханаларды қолдана отырып, "жасуша" тақырыбында бірқатар сабақтар жасалды. Бұл сабақтар интерактивті тапсырмалар мен эксперименттермен толықтырылған теориялық материалды қамтиды. Эксперимент нәтижелері көрсеткендей, жаңа әдістермен оқитын студенттер танымдық белсенділіктің жоғары деңгейін көрсетеді, сонымен қатар материалды жақсы сіңіреді. Олардың тақырыпқа деген қызығушылығы артып, сыни және аналитикалық ойлауы дамиды[5].

Қорытындылай келе, пәндік ақпараттық білім беру ортасында Биологияны оқыту процесінде танымдық оқу қызметін қалыптастыру әдістемесін жетілдіру білім беру сапасын жақсарту жолындағы маңызды қадам болып табылады. Ақпараттық технологияларды білім беру процесіне интеграциялау оқушылардың қызығушылығын едәуір арттыруға, олардың танымдық белсенділігін дамытуға, сондай-ақ күрделі биологиялық ұғымдарды түсіну мен игеруді жақсартуға мүмкіндік береді. Әзірленген әдістер мен тәсілдерді мектепте оқыту практикасына тиімді енгізуге болады, бұл оқушылардың ғылыми ойлау дағдылары мен дербес оқу іс-әрекетін дамытуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Добрынина Е.С. Организация проектной деятельности как способ развивающего обучения в школе на уроках биологии / Е.С. Добрынина, О.В. Хотулёва, Г.В. Егорова // Проблемы современного педагогического образования, Ялта- 2019. - № 65-2. С. 114-117.
2. Добрынина Е.С. Метод проектов как способ реализации внеурочной деятельности в школе при изучении биологии / Е.С. Добрынина, О.В. Хотулёва // В сборнике: Актуальные вопросы социальной педагогики и психологии: теория и практика. - Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. - Ялта, 2019. - С. 58-61.
3. Верзилин Н.М., Общая методика преподавания биологии : [Учебник для студентов биол. фак. пед. ин-тов]. - 3-е изд. - Москва : Просвещение, 1996. – 382 с.- 167 с.
4. Князева Е.М. Формирование компетенций у обучающихся// Фундаментальные исследования. - № 6. - 2012. - С. 587–591.
5. Иванов Д. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. Москва:Чистые пруды. – 2007. – 99с.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГОВ ДЛЯ РАБОТЫ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Арымбаева К.М.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеу үшін мұғалімдерді даярлаудың заманауи тәсілдері қарастырылады. Оқытушыларға ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен табысты қарым-қатынас жасау үшін қажетті негізгі құзыреттер, сондай-ақ мамандарды даярлау процесінде қолданылатын заманауи білім беру технологиялары талданады. Инклюзивті оқытуға қатысты мәселелер мен қиындықтарға және оларды жеңу стратегияларына ерекше назар аударылады. Инклюзия контекстінде педагогтерді даярлау жүйесін дамытудың халықаралық тәжірибесі мен перспективалық бағыттары қарастырылады.

Summary. The article discusses modern approaches to training teachers to work in an inclusive education. Key competencies necessary for teachers to successfully interact with children with special educational needs, as well as modern educational technologies used in the process of training specialists, are analyzed. Particular attention is paid to the problems and challenges associated with inclusive learning, and strategies for overcoming them. International experience and promising directions for the development of the teacher training system in the context of inclusion are considered.

Современная образовательная система стремится к созданию инклюзивного пространства, обеспечивающего равные возможности для обучения всех учащихся, включая детей с особыми образовательными потребностями. В условиях глобальных изменений в образовательной среде растет необходимость подготовки педагогов, способных эффективно работать в инклюзивных классах. Инклюзивное образование требует от специалистов не только владения традиционными педагогическими методиками, но и знания психологических аспектов, влияющих на адаптацию, социализацию и личностное развитие обучающихся. Педагог играет ключевую роль в создании комфортной образовательной среды, поддержке обучающихся и их семей, а также в консультировании педагогов по вопросам инклюзивного подхода.

Несмотря на возрастающий интерес к данной проблематике, практика подготовки будущих педагогов еще не в полной мере соответствует современным требованиям инклюзивного образования. Возникает необходимость совершенствования образовательных программ, разработки новых методик и подходов, направленных на формирование у будущих специалистов компетенций, необходимых для работы с разными категориями обучающихся [1].

Таким образом, исследование вопросов подготовки педагогов к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования является актуальным и значимым как в теоретическом, так и в практическом аспектах.

Современная образовательная среда динамично трансформируется в направлении инклюзивности, что обусловлено международными стандартами и

требованиями к обеспечению равного доступа к образованию для всех обучающихся. Включение детей с особыми образовательными потребностями в общий образовательный процесс требует соответствующей подготовки педагогов, которые должны владеть компетенциями для работы в условиях инклюзивного образования.

Сегодня перед системой профессиональной подготовки педагогов стоят серьезные вызовы: необходимость формирования у будущих специалистов инклюзивной компетентности; развитие навыков психологического сопровождения детей с разными формами нарушений; обучение методикам дифференцированного подхода и индивидуализации обучения; развитие у педагогов эмоциональной устойчивости, эмпатии и толерантности [2].

В современном образовательном пространстве инклюзивное образование становится не только обязательным стандартом, но и важным направлением развития педагогики и психологии. Подготовка педагогов к работе в условиях инклюзии требует постоянного совершенствования их профессиональных компетенций.

Работа с детьми с особыми образовательными потребностями требует от специалистов глубоких знаний, специальных методик и высокой психологической устойчивости.

Однако традиционные программы подготовки часто не учитывают новые вызовы, связанные с цифровизацией образования, изменением подходов к обучению и психолого-педагогической поддержке. В связи с этим, возникает необходимость в эффективных методиках повышения квалификации педагогов, обеспечивающих их готовность к работе в инклюзивной среде.

Для повышения профессионального уровня педагогов в сфере инклюзивного образования используются современные методики, среди которых можно выделить:

Модульное обучение - позволяет педагогам-психологам самостоятельно выбирать модули для изучения в зависимости от их профессиональных потребностей. Например, модули по работе с детьми с РАС (расстройствами аутистического спектра), ментальными нарушениями, проблемами адаптации и социализации.

Кейс-метод – предполагает изучение реальных ситуаций, возникающих в практике инклюзивного образования. Разбор кейсов помогает специалистам научиться анализировать проблемы, искать эффективные решения и разрабатывать стратегии работы с особыми детьми.

Метод наставничества (коучинг и супервизия) – основан на взаимодействии опытных педагогов-психологов с начинающими специалистами. Наставничество позволяет оперативно решать профессиональные затруднения и повышать уровень компетентности.

Онлайн-курсы и вебинары – современные цифровые технологии позволяют получать дополнительное образование дистанционно. Онлайн-курсы по инклюзивному образованию включают интерактивные лекции, тестирование, видеокейсы и дискуссионные форумы.

Погружение в практику (стажировки и тренинги) – участие в практических стажировках в инклюзивных школах, специализированных центрах и коррекционных учреждениях помогает педагогам лучше понять особенности работы с детьми с особыми образовательными потребностями.

Игровые технологии и геймификация – повышение квалификации может быть реализовано через деловые игры, симуляции и интерактивные задания, моделирующие инклюзивные образовательные ситуации.

Метод рефлексивного анализа - предполагает ведение профессионального дневника, в котором педагог фиксирует сложные ситуации, свои реакции и успешные стратегии работы.

Это способствует развитию саморефлексии и осознанности в профессиональной деятельности [3].

Таким образом, современные методики повышения квалификации педагогов направлены на развитие инклюзивной компетентности, практических навыков и готовности к работе в изменяющихся условиях. Использование модульного подхода, цифровых технологий, наставничества и практико-ориентированных методов делает процесс обучения более эффективным и адаптированным к потребностям современной образовательной среды.

В современном мире инклюзивное образование является одним из ключевых направлений развития образовательной системы, обеспечивающим равные возможности для всех обучающихся, независимо от их физических, интеллектуальных, социальных или иных особенностей.

Переход к инклюзивной модели обучения требует значительных изменений в педагогической практике, содержании образовательных программ и профессиональной подготовке педагогов.

Актуальность темы обусловлена необходимостью создания условий, при которых дети с особыми образовательными потребностями смогут получать качественное образование в общей среде, адаптированной к их возможностям.

Внедрение инклюзивного образования направлено не только на интеграцию таких обучающихся в образовательные учреждения, но и на формирование у всех участников учебного процесса толерантности, уважения к различиям и взаимопонимания.

Рассмотрим и определим понятие «инклюзивное образование», его эволюции в миро-вом и национальном контексте, а также вызовам, с которыми сталкивается образовательное сообщество в процессе реализации инклюзивных практик [4].

Инклюзивное образование - это система обучения, основанная на принципе равенства образовательных возможностей для всех детей, независимо от их физических, интеллектуальных, социальных, эмоциональных или иных особенностей.

Оно предполагает создание доступной образовательной среды, обеспечивающей адаптированные условия обучения для всех учеников, включая детей с ограниченными возможностями здоровья и особыми образовательными потребностями.

Согласно Декларации ООН о правах инвалидов и Саламанкской декларации (1994), инклюзивное образование является приоритетной моделью, обеспечивающей полноценную интеграцию детей с особыми потребностями в общеобразовательные учреждения.

Главной целью инклюзивного обучения является не только предоставление качественного образования, но и формирование толерантного общества, где принимаются и поддерживаются различия между людьми. В национальном контексте развитие инклюзивного образования зависит от государственной политики и правовой базы.

Во многих странах внедрение инклюзивного обучения сопровождается изменениями в образовательных стандартах, переподготовкой педагогов, созданием адаптированных учебных программ и развитием инклюзивной инфраструктуры.

В Казахстане и других странах СНГ внедрение инклюзивных практик идет активными темпами, однако остается ряд вызовов, связанных с недостаточной подготовкой педагогов, нехваткой материально-технических ресурсов и отсутствием системной поддержки [5].

Несмотря на активное развитие инклюзии, образовательное сообщество сталкивается с рядом трудностей:

Недостаточная подготовка педагогов - требуется внедрение специализированных программ повышения квалификации для учителей, работающих в инклюзивной среде.

Нехватка адаптированных учебных материалов - многие образовательные программы не учитывают индивидуальные особенности детей с ограниченными возможностями здоровья.

Барьерная среда - отсутствие необходимой инфраструктуры (пандусов, специализированных классов, ассистивных технологий) затрудняет полноценную инклюзию. Социальные стереотипы - низкий уровень общественного понимания и принятия инклюзивного образования может стать препятствием на пути к его эффективному внедрению.

Перспективы развития инклюзивного образования связаны с комплексным подходом к его внедрению: модернизацией образовательной среды, активным использованием цифровых технологий, формированием гибких учебных программ, а также междисциплинарным взаимодействием педагогов, психологов и социальных работников.

Таким образом, инклюзивное образование является важнейшим направлением развития системы образования, направленным на создание условий для равноправного обучения всех детей и формирование инклюзивного общества.

Введение инклюзивного образования требует пересмотра традиционной педагогической деятельности и повышения профессиональных компетенций учителей. Педагог, работающий в инклюзивной среде, должен владеть не только предметными знаниями, но и методами адаптации учебного материала,

приемами индивидуального подхода, а также навыками междисциплинарного взаимодействия.

Создание специализированных программ подготовки педагогов в университетах, включающих дисциплины по инклюзивной педагогике, психологии и методике работы с детьми с ООП. Организация курсов повышения квалификации для действующих учителей, направленных на изучение современных инклюзивных методик и практик.

Таким образом, современная подготовка педагогов требует не только совершенствования теоретической базы, но и внедрения инновационных методик и технологий, обеспечивающих высокую эффективность работы в инклюзивных образовательных учреждениях. Современные реалии требуют качественной подготовки педагогов, способных работать в условиях инклюзивного образования. Для улучшения системы их подготовки необходимо учитывать ряд ключевых аспектов:

Для повышения квалификации педагогов в сфере инклюзивного образования необходимо: развитие системы специализированных курсов и программ повышения квалификации; внедрение наставничества и обмена опытом среди педагогов; активное использование цифровых образовательных ресурсов и технологий дистанционного обучения; формирование инклюзивной культуры в образовательных учреждениях.

Таким образом, педагог, работающий в условиях инклюзивного образования, должен обладать комплексом профессиональных и личностных качеств, обеспечивающих эффективное обучение и социализацию всех детей, включая учащихся с особыми образовательными потребностями.

Список использованной литературы

1. Ефремова О.И., Кобышева Н.В. "Подготовка будущих педагогов-психологов к работе в системе инклюзивного образования. Директ-Медиа, 2020.
2. Черкасова С.А. "Система подготовки будущих педагогов-психологов к работе в условиях инклюзивного образования." Московский городской психолого-педагогический университет © PsyJournals.ru, 2011.
3. Капитанец Е.Г. "Подготовка педагогов-психологов для реализации инклюзивной практики в системе образования." ISSN 2311-2158. The Way of Science. 2014. № 10 (10).
4. Самохин И.С., Соколова Н.Л., Сергеева М.Г. "Основные подходы к школьному инклюзивному образованию." Научный диалог. 2017;(8):398-412.
5. Марголис А.А. "Модели подготовки педагогов в рамках программ прикладного бакалавриата и педагогической магистратуры." // Психологическая наука и образование. 2015. Том 20. № 5. С. 45–64.

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩИХ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ВЫПУСКНИКОВ

Баенова А.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақалада білім алушылар ЖОО-ны бітіргеннен кейін табысты қызмет жүргізу үшін әзірлеуі қажет кәсіби құзыреттіліктің негізгі критерийлері мен көрсеткіштері қарастырылған. Жұмыста кәсіби біліктілік деңгейінің екі көрсеткіші көрсетілген-бұл кәсіби технологиялар және оларды қолдану. Оқыту барысында құзыреттіліктердің жинақталуы білім мазмұнымен тікелей байланысты және екі түрмен анықталады: жалпы және кәсіби. Жалпы, түлектердің жалпы және кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру білім беру технологиялары есебінен де, практикалық дағдыларды нысықтау үшін ортаны ұйымдастыру есебінен де жүзеге асырылады. Осыған байланысты болашақ психологтардың кәсіби дағдыларын қалыптастыру үшін тағылымдамалар мен практикалар түріндегі оқу процесіне практикалық тәжірибені енгізу мәселесі қаралды.

Summary. This article discusses the main criteria and indicators of professional competencies that students need to develop in order to succeed after graduation. The paper highlights two indicators of the level of professional qualifications – professional technologies and their application. The accumulation of competencies in the course of learning is directly related to the content of education and is determined by two types: general and professional. In general, the formation of general and professional competencies among graduates is carried out in combination both through educational technologies and the organization of an environment for practicing practical skills. In this regard, the issue of introducing practical experience into the educational process in the form of internships and practices for the formation of professional skills of future psychologists is considered.

В современном мире профессия психолога становится все более востребованной, поэтому формирование компетенций у выпускников психологических факультетов является насущной задачей системы образования. Компетенции представляют собой совокупность знаний, умений и навыков, необходимых для успешной профессиональной деятельности. Основным результатом деятельности высшего учебного заведения является профессиональная подготовка студентов, умеющих ориентироваться в социально-экономических условиях региона, страны и за ее пределами [1].

Профессиональная компетенция психолога имеет свою специфику и особенности, которые формируются в процессе обучения [2]. Выделяют два вида компетенций: общую и профессиональную.

Общие компетенции – это базовые навыки и знания, которые необходимы для успешной деятельности в любой профессии. К ним относятся:

- коммуникативные навыки. Умение эффективно общаться с различными людьми, слушать и понимать их, а также выражать свои мысли и чувства. В психологии это особенно важно, так как работа психолога часто связана с взаимодействием с клиентами;
- критическое мышление. Способность анализировать информацию, делать выводы и принимать обоснованные решения. Это качество помогает

психологам оценивать различные ситуации и выбирать наиболее подходящие методы работы;

- эмоциональный интеллект. Умение распознавать и управлять своими эмоциями, а также эмоциями других людей. Это критически важно для психологов, так как их работа часто связана с эмоциональными состояниями клиентов;

- адаптивность. Способность быстро реагировать на изменения и адаптироваться к новым условиям. В условиях быстро меняющегося мира, где появляются новые подходы и методы в психологии, эта компетенция становится особенно актуальной.

Профессиональные компетенции – это специфические навыки и знания, которые необходимы для выполнения профессиональных задач в области психологии [3, 4]. К ним относятся:

- знание теоретических основ психологии. Выпускники должны обладать глубокими знаниями в области различных психологических теорий и подходов, таких как когнитивная, поведенческая, гуманистическая и другие;

- практические навыки работы с клиентами. Это включает в себя умение проводить психологические консультации, диагностику и коррекцию психологических проблем. Важно, чтобы выпускники имели опыт работы с реальными клиентами в рамках практики;

- этика и профессиональная ответственность. Психологи должны понимать и соблюдать этические нормы своей профессии, что включает в себя конфиденциальность, уважение к клиенту и ответственность за свои действия;

- научно-исследовательские навыки. Умение проводить исследования, анализировать данные и применять полученные результаты в практике. Это важно для развития профессии и внедрения новых методов работы.

В современных исследованиях предлагаются новые модели, раскрывающие содержание и пути формирования профессиональной компетентности психолога. Это такие виды работ как диагностическая, консультативная, коррекционно-развивающая работа психолога. Существуют также дополнительные виды работ – экспертная, организационно-методическая, социально-диспетчерская. К новым видам работ психолога можно отнести медико-психологическую реабилитацию. При этом выпускник-психолог должен уметь решать ряд профессиональных задач: осуществлять образовательную и учебно-методическую работу в области психологии и смежных с ней наук; планировать, организовывать и проводить психо-профилактическую, психо-диагностическую, психо-коррекционную и психотерапевтическую работу; проводить теоретические и прикладные научные исследования; использовать знания и навыки управления трудовыми коллективами и применять их на практике и т.д [5].

Достижение высокого уровня профессионализма невозможно без осуществления профессиональной саморефлексии. Для этого психолог должен четко себе представлять системное содержание профессиональной деятельности. В целом все критерии и показатели компетенций представляют

собой конгломерат из стандартов, требований к уровню подготовки психологов образования и осуществляемой ими практической деятельности. Хотя они и перечислены по отдельности, данные компетенции тесно переплетаются в ходе профессиональной подготовки психолога и в его практической деятельности [6].

Таким образом, формирование общих и профессиональных компетенций у выпускников психологов является важной задачей образовательных учреждений. Помимо общих и профессиональных компетенций, ключевую роль в успешной профессиональной деятельности играют коммуникативные навыки и критическое мышление. Но также надо понимать, что компетентность подвержена изменениям, например, увеличению ее уровня в некоторых зонах компетентности и прежде всего компетентность – это результат накопленного профессионального опыта. Основа мастерства закладывается в стенах ВУЗа как в рамках теоретических занятий, так и получения практических навыков в рамках квази-профессиональной подготовки.

В результате, выпускники, накопившие необходимые компетенции, смогут эффективно работать в области психологии и вносить значимый вклад в развитие этой важной профессии.

Список использованной литературы

1. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики. Введение в психологию активности – Издательство: URSS, Серия: Из наследия Л.П. Гримака, 2019. – 238 с.
2. Хуторской А.В., Хуторская Л.Н. Компетентность как дидактическое понятие: содержание, структура и модели конструирования // Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода: Межвузовский сб. науч. тр. / Под ред. А.А. Орлова. – Тула: Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л.Н. Толстого, 2008. – Вып. 1. – С.117-137.
3. Немов, Р. С. Общая психология. В 3 т. Том III. В 2 кн. Книга Теории личности: учебник и практикум для СПО / Р. С. Немов. – 6-е изд., пер. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2019. – 349 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Москва: «Издательство АСТ», 2020 – 734 с.
5. Арендачук И.В. Теоретические основы дисциплины «Самоопределение и профессиональная ориентация учащихся»: учеб. пособие для студентов педагогических и психологических специальностей. – Саратов: Изд-во Наука, 2013. – 51 с.
6. American Psychological Association. Guidelines for the Undergraduate Psychology Major. Washington, DC: APA. 2013. Access online (data: 20.03.2025): <https://teach.ucmerced.edu/sites/crte.ucmerced.edu/files/page/documents/psymajor-guidelines.pdf>

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СТАНОВЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ЗА РУБЕЖОМ И В РОССИИ

Блинникова Т.Г., Шерин В.С.

ФГБОУ ВО «Томский государственный педагогический университет», г. Томск,
МБОУ «Кисловская СОШ» Томского района, Россия

Түйін. Ресейде "эмоционалды интеллект" ұғымының пайда болуының тарихи аспектілерін зерттеу ұсынылған. Бұл зерттеудің өзектілігі "эмоционалды интеллект" ұғымының пайда болуының алдындағы фактілерді жүйелеу қажеттілігімен, оны Ресейде танымал етудің алғышарттарын түсіну және елдің білім беру стандарттарына енгізу себептерін түсіну қажеттілігімен байланысты.

Summary. This article presents a study of the historical aspects of the emergence of the concept of "emotional intelligence" abroad and in Russia. The relevance of this study is due to the need to systematize the facts preceding the emergence of the concept of "emotional intelligence", the need to understand the prerequisites for its popularization in Russia and to understand the reasons for its introduction into the country's educational standards.

Актуальность исследования исторических аспектов становления понятия эмоционального интеллекта за рубежом и в России обусловлена необходимостью в систематизации исторических фактов, предшествующих возникновению понятия «эмоциональный интеллект», а также потребностью осмысления предпосылок для его популяризации в России.

С точки зрения морфемики данное понятие состоит из двух лексем «эмоция» и «интеллект». Слово «эмоция» было перенято из французского языка. В начале XIX века Томас Браун предложил использовать его как объединенное представление о всех «страстях» человека, ранее для обозначения специфических состояний психики чаще использовались такие термины, как «чувство» или «аффект» [1].

Термин «интеллект» имеет латинское происхождение и используется в научной среде как выражение способности человека к мышлению, пониманию и анализу различных видов информации.

В процессе становления понятия «эмоциональный интеллект» за рубежом можно выделить следующие периоды:

1. Конец XIX века. Теория Ч. Дарвина о эволюционном происхождении эмоций, который в своей работе «Записи о чувствах у человека и животных» предложил систематическое исследование эмоций, выявляя их корреляцию с эволюционными процессами. Ключевой идеей данного труда было формирование понятия о том, что базовые эмоции (радость, гнев, страх, удивление, отвращение, печаль) являются универсальными и их мимическое выражение понятно людям разных культур и этносов. Он предполагал, что данные эмоции возникли в результате эволюции в целях межгрупповой коммуникации [2].

2. Начало XX века. Психоаналитическая теория З. Фрейда, в которой он установил созависимость испытываемых эмоций и поведенческих

особенностей человека, а также предложил концепцию бессознательного, где эмоции играют ключевую роль в активизации разных областей разума [3].

3. Середина XX века. Гуманистическая психология Абрахама Маслоу, Карла Роджерса и др.

А. Маслоу создал иерархическую систему потребностей человека, а также изучал процесс становление личности через самоактуализацию, которая основывается на осознанном переживании личного опыта. К. Роджерс ввел понятие «конгруэнтности» личности как осознание собственных чувств и эмоций без их анализа и оценки с возможностью позитивного проявления и самопринятия [4].

4. Когнитивная революция 1960-х годов. В данный период времени исследователи в области психологии активно изучали когнитивные процессы, включая восприятие, память и мышление. При этом эмоции рассматривались ими не как нечто иррациональное, а как часть разумной деятельности человека.

5. Конец XX века. Теория множественного интеллекта Говарда Гарднера, который предложил исследовать интеллект не как единую категорию, а выделил несколько типов интеллекта, включая межличностный (способность понимать других людей и взаимодействовать с ними) и внутриличностный (способность понимать собственные эмоции и мотивы) [5]. Одним из ключевых аспектов теории множественных интеллектов является то, что каждый человек обладает уникальным сочетанием различных типов интеллекта, поэтому обучение не должно происходить единственным, стандартным образом.

6. Появление понятия «эмоциональный интеллект» и его популяризация. Данный период связан с именами американских психологов Дж. Майера и П. Саловея, которые в 1990 году в статье "Emotional Intelligence" предложили научному сообществу определение и сущностные характеристики данного термина.

Но широко известной данную концепцию сделал Д. Гоуман, который в своей книге «Эмоциональный интеллект» на основе жизненных примеров показал способы развития навыков распознавания, понимания и управления эмоциями [6].

В России значительный вклад в изучение эмоций и эмоционального интеллекта внесли: Л. С. Выгодский, А. Н. Леонтьев, Д. В. Люсин, И. В. Никулина, О. К. Тихомиров, В. Д. Шадриков.

В процессе развития понятия «эмоциональный интеллект» в России можно выделить три основных периода:

1. Советский период (1930–1990 годы). В это время происходит активизация исследований в направлении выявления корреляции между эмоциями, мотивами к деятельности и развитием личности.

Л. С. Выготский изучал способность ребенка овладеть собственными чувственными реакциями, а также механизм их влияния на динамику развития человека в детский период жизни; на мотивы при принятии решений и на становление рассудочной деятельности личности [7].

А. Н. Леонтьев занимался выявлением корреляции между потребностями,

«мотивами деятельности» и эмоциями ребенка. Кроме этого он рассматривал проявление эмоций в форме «эмоционального языка» и говорил об их социальной роли и коммуникации [8].

Данные исследования были обобщены и конкретизированы в работах О. К. Тихомирова, которые посвящены анализу мыслительной деятельности человека и факторам, влияющим на нее. Автор акцентирует внимание на том, что мышление не является изолированным процессом, а выступает в тесной связи с эмоциями, опытом личности и социокультурным контекстом, в котором человек живёт.

2. Постсоветский период (1991–2020 годы). В данный период происходит проникновение понятия «эмоциональный интеллект» из зарубежных источников в российское научное сообщество, что порождает волну исследовательских работ в данной области (А. В. Брушлинский, Г. Г. Гарскова, Д. В. Люсин, В. Д. Шадриков и др.). Ученые-психологи изучают как сам феномен эмоционального интеллекта, так и его структурно-функциональные элементы, технологии развития и диагностики. Так, Д. В. Люсиным был создан опросник ЭМИн для определения уровня сформированности разных компонентов эмоционального интеллекта, созданный на основе понимания данного термина как «способности воспринимать, объяснять и управлять эмоциями» [6].

В постсоветский период основное внимание к эмоциональному интеллекту уделялось в секторе экономики и маркетинга в ответ на потребность в более эффективном управлении командами и улучшении корпоративной культуры. В российских компаниях стали проводиться тренинги, ориентированные на развитие эмоциональной компетенции у сотрудников, так как это способствовало повышению их продуктивности и улучшению психологической атмосферы в коллективе.

3. Современный этап (с 2021 – по настоящее время). После выхода обновлённых федеральных государственных образовательных стандартов основного общего образования, где в пункте 43.3 было введено понятие эмоционального интеллекта как одного из регулятивных универсальных учебных действий, вновь возник интерес к исследованию данного феномена только уже с точки зрения педагогики.

Безусловно, до этого периода также велись исследования эмоций и их влияния на образовательный процесс и обучаемость школьников. Например, в работах Л. В. Байбародовой, Н. А. Гульяновой, З. Б. Ефловой большое значение уделяется формированию психологически-комфортной образовательной среды. Но введение понятия эмоционального интеллекта в нормативно-правовую документацию, позволило обратить внимание на данный феномен многих исследователей из разных научных областей.

Сегодня эмоциональный интеллект рассматривается как многогранный конструкт, который включает в себя когнитивные, эмоциональные и поведенческие компоненты. Он признается важным фактором успеха в различных областях, включая образование и межличностные отношения.

Эмоциональный интеллект в современной образовательной системе понимается как способность распознавать, понимать и управлять своими эмоциями, а также уметь правильно интерпретировать эмоции окружающих людей. В условиях школы данный навык играет ключевую роль в формировании успешной учебной среды, помогая детям и подросткам лучше адаптироваться к социальной жизни, справляться с учебными трудностями и выстраивать здоровые отношения с одноклассниками и учителями.

Таким образом концепция развития эмоционального интеллекта как составляющей дидактики и педагогики становится все более актуальной, так как способствует созданию более сбалансированного и гармоничного подхода к личностному и профессиональному развитию обучающегося, а также улучшению качества образования.

Список использованной литературы

1. Лобанова, Ю. В. История философского понимания и изучения эмоций // Общество: философия, история, культура. 2022. №8 (100). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-filosofskogo-ponimaniya-i-izucheniya-emotsiy> (дата обращения: 17.03.2025).
2. Сериков, А. Е. Ч. Дарвин о выражении эмоций: судьба основных идей // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Философия. Филология. 2018. №2 (24). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ch-darvin-o-vyrazhenii-emotsiy-sudba-osnovnyh-idey> (дата обращения: 18.03.2025).
3. Русецкая Д. А., Милюкова Ю. Д. Психоаналитическое учение Зигмунда Фрейда в философском контексте // Криминологический журнал. 2021. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihoanaliticheskoe-uchenie-zigmunda-freyda-v-filosofskom-kontekste> (дата обращения: 28.03.2025).
4. Скуднова, Т. Д. Гуманистические Заповеди Карла Роджерса // Вестник Адыгейского государственного университета. 2022. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gumanisticheskie-zapovedi-karla-rodzhersa-k-120-letiyu-sodnya-rozhdeniya> (дата обращения: 28.03.2025).
5. Гарднер, Г. Структура разума: теория множественного интеллекта: Пер. с англ. — М.: ООО "И.Д. Вильямс", 2007 - 512 с.
6. Никулина, И. В. Эмоциональный интеллект: инструменты развития / И. В. Никулина. — Самара : Самарский университет, 2022. — 82 с.
7. Выготский, Л. С. Психология развития человека. — М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005 — 1136 с., ил. — (Библиотека всемирной психологии).
8. Пантелеева, Т. В. Краткий очерк истории развития проблематики эмоционального интеллекта в отечественной психологии / Т. В. Пантелеева. — Текст : непосредственный // Актуальные вопросы современной психологии : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, февраль 2015 г.). — Челябинск : Два комсомольца, 2015. — С. 19-25.

ӘР ТҮРЛІ СОЦИОМЕТРИЯЛЫҚ МӘРТЕБЕСІ БАР БІЛІМ АЛУШЫЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СЕБЕБІН ЗЕРТТЕУ

Бугубаева Н.Р.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. Данная статья посвящена исследованию психологических причин конфликтов между студентами с различным социометрическим статусом. Конфликты в учебной среде имеют разнообразные причины, и социометрический статус является одним из факторов, влияющих на их возникновение и развитие. В статье рассматриваются теоретические аспекты социометрического статуса, а также психологические механизмы, которые лежат в основе конфликтных ситуаций. Особое внимание уделяется роли восприятия, межличностных отношений и социальной динамики в контексте студенческих конфликтов.

Summary. This article is devoted to the study of the psychological causes of conflicts between students with different sociometric status. Conflicts in the learning environment have a variety of causes, and sociometric status is one of the factors influencing their occurrence and development. The article examines the theoretical aspects of sociometric status, as well as the psychological mechanisms that underlie conflict situations. Special attention is paid to the role of perception, interpersonal relationships and social dynamics in the context of student conflicts.

Әр түрлі социометриялық мәртебесі бар білім алушылардың ерекшеліктерін «социометриялық мәртебе» ұғымын Я. Морено енгізді, оны «адамның әлеуметтік топтағы жағдайын» түсініп, тұлғааралық қатынастар жүйесін осы топ мүшелерінің эмоционалды, іскерлік және интеллектуалды байланыстарынан бөліп алды [1]. Мәртебе-бұл топтың қалған мүшелерінің алдында оның беделінің дәрежесін анықтайтын ішкі қатынастар жүйесіндегі адамның жағдайы. Позициядан айырмашылығы, топтағы жеке тұлғаның мәртебесі-бұл оның топ ішіндегі қатынастар жүйесіндегі позициясының нақты әлеуметтік-психологиялық сипаттамасы, қалған қатысушылар үшін нақты бедел дәрежесі [2].

Зерттеудің өзектілігі мынада: қақтығыстағы мінез-құлық стратегиясының шарттылығын социометриялық мәртебемен анықтау бізге қызметкерлерді басқару саласында жанжалдардың алдын алуға, шешуге көмектеседі, осылайша ұжымдағы қарым-қатынасты оңтайландырады. Осы мәселенің теориясын зерттей отырып, біз студенттік ортадағы қақтығыстар мәселесі өте өзекті деген қорытындыға келдік, өйткені олардың салдары студенттердің оқу үлгерімінің төмендеуі, моральдық және физикалық денсаулығының нашарлауы, мазасыздықтың пайда болуы және студенттің өзіне деген сенімсіздігі болып табылады.

Осыдан студенттердегі қақтығыстардағы мінез-құлық стратегиясы социометриялық мәртебеге байланысты болуы мүмкін деген болжам жасалды.

Білім беру мекемелеріндегі студенттер арасындағы қақтығыстар-бұл барлық дерлік оқу орындары кездесетін құбылыс. Студенттер әлеуметтік және интеллектуалды бәсекелестік жағдайында болатын жоғары білім контекстінде әртүрлі әлеуметтік топтар мен жеке адамдар арасындағы өзара әрекеттесу

көбінесе тұлғааралық қақтығыстарға әкеледі. Мұндай қақтығыстардың жиілігі мен қарқындылығына айтарлықтай әсер ететін факторлардың бірі-студенттердің социометриялық мәртебесі.

Социометриялық мәртебе - бұл жеке тұлғаның жеке басының қалауына, сондай-ақ топтың басқа мүшелерімен қарым-қатынасына негізделген топтағы әлеуметтік жағдайының көрсеткіші. Зерттеулер көрсеткендей, социометриялық мәртебедегі айырмашылықтар студенттердің бір-бірін қалай қабылдауына әсер етуі мүмкін, бұл өз кезегінде қақтығыстарға ықпал етеді [3].

Бұл зерттеудің мақсаты әртүрлі социометриялық мәртебесі бар студенттер арасындағы жанжалды жағдайларға ықпал ететін психологиялық факторларды анықтау, сондай-ақ осы факторлар пайда болатын механизмдерді талдау болып табылады.

Студенттердің социометриялық мәртебесін олардың танымалдылық деңгейіне, әлеуметтік қолайлылығына және оқу процесінің басқа қатысушыларымен өзара әрекеттесуіне байланысты топтағы орны арқылы анықтауға болады. Жүргізген социометриялық зерттеулерде Дж. Морено «көшбасшылар», «танымал», «бейтарап», «оқшауланған» және «қабылданбаған» сияқты мәртебенің бірнеше санаттары ерекшеленеді.

Социометриялық мәртебесі жоғары студенттер көшбасшылыққа бейім, әлеуметтік белсенділік пен топқа интеграцияның жоғары деңгейіне ие. Ал мәртебесі төмен студенттер, керісінше, маргинализацияға, әлеуметтік оқшаулануға немесе топтық қарым-қатынастан шеттетуге тап болуы мүмкін, бұл алаңдаушылық пен агрессия сезімін дамытуға ықпал етеді.

Студенттер арасындағы қақтығыстар көбінесе мүдделердің, құндылықтардың немесе әлеуметтік рөлді қабылдаудың сәйкес келмеуінен туындайды [4]. Жанжалдардың психологиялық механизмдеріне мыналар жатады:

Қауіп-қатер мен қауіпсіздікті қабылдау. Социометриялық мәртебесі төмен студенттер мәртебесі жоғары студенттерді өздерінің әлеуметтік жағдайына қауіп ретінде қабылдай алады. Бұл қабылдау агрессия немесе оқшаулау сияқты қорғаныс механизмдерін белсендіре алады.

Ресурстар үшін бәсекелестік. Оқу ортасында ресурстар жиі шектеледі: оқытушылардың назары, топтық жобаларға қатысу немесе академиялық жетістіктерді арттырудың басқа мүмкіндіктері. Әр түрлі социометриялық мәртебесі бар студенттер бұл ресурстар үшін бәсекеге түсе алады, бұл қақтығыстардың қайнар көзіне айналады.

Мінез-құлық үлгілері. Мәртебесі жоғары студенттер көбінесе мәртебесі төмен студенттердің агрессиялық реакциясын немесе наразылығын тудыруы мүмкін басым немесе эксклюзивті деп қабылдануы мүмкін мінез-құлықты модельдейді.

Әлеуметтік оқшаулану және қабылдау. Социометриялық мәртебесі төмен студенттер жалғыздық, әлеуметтік оқшаулану және бас тарту сезімдерін сезінуі мүмкін, бұл олардың танымал студенттермен қақтығыстарға бейімділігін арттыруы мүмкін.

Әртүрлі социометриялық мәртебесі бар студенттер арасындағы қақтығыстардың себептерін талдау үшін екі кезеңнен тұратын эмпирикалық зерттеу жүргізілді: деректерді жинау және талдау.

Деректерді жинау социометриялық тест пен сұхбат арқылы жүзеге асырылды. Социометриялық тест топтағы студенттердің әлеуметтік мәртебесін анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеуге қатысушылармен сұхбат барысында олардың топтағы әлеуметтік рөлдерін қабылдауы, қақтығыстардың себептері және бір-бірін қабылдауы талданды.

Деректерді талдау үшін мазмұнды талдау әдістері, сондай-ақ социометриялық мәртебе мен қақтығыс жағдайларының жиілігі арасындағы заңдылықтарды анықтау үшін статистикалық әдістер қолданылды.

Зерттеу нәтижелері социометриялық мәртебесі жоғары студенттер қақтығыстардың бастамашысы болатынын көрсетті, бірақ бұл қақтығыстар әдетте жоғары қарқындылыққа жетпейді және көбінесе көшбасшылықты тану арқылы шешіледі. Социометриялық мәртебесі төмен студенттер әлеуметтік ерекшелікке жиі ұшырайды, бұл тереңірек және ұзаққа созылатын қақтығыстарға әкеледі, көбінесе әлеуметтік оқшаулану сезімімен бірге жүреді.

Қақтығыстарға ықпал ететін маңызды фактор - студенттердің топтағы әлеуметтік рөлдеріне деген үміттерінің сәйкес келмеуі. Мәртебесі төмен студенттер өз ұстанымдарын тұрақсыз деп қабылдай отырып, өз позицияларын өзгерту немесе наразылықтарын білдіру үшін қақтығыстарды бастауы мүмкін.

Зерттеу әртүрлі социометриялық мәртебесі бар студенттер арасындағы қақтығыстардың психологиялық себептері әртүрлі факторлардың кешенді өзара әрекеттесуімен байланысты екенін анықтады: қауіпті қабылдау, әлеуметтік оқшаулану, ресурстар үшін бәсекелестік және мінез-құлықты модельдеу. Мәртебесі жоғары студенттер көбінесе әлеуметтік қарым-қатынаста агрессор рөлінде болады, ал мәртебесі төмен студенттер көбінесе осал және ренжуді сезінеді, бұл олардың эмоционалды жағдайы мен әлеуметтік бейімделуіне теріс әсер етеді.

Сондай – ақ, біз қорытынды осылай жасадық-социометриялық мәртебе жеке тұлғалардың мінез-құлық стратегиясын анықтай алады және көбінесе бұл байланыс оң әлеуметтік мәртебе мен «ынтымақтастық» стратегиясы арасында көрінеді. Бірақ белгілі бір нәтижелерге қол жеткізе отырып, біз адамдардың мінез-құлқы өзгеретінін және көптеген адам реакцияларын тек шамамен бағалауға болатындығын ескереміз. Сондықтан психологиялық зерттеулерде корреляциялық байланыстар толық оң немесе толық теріс корреляция мәніне жетпейді. Демек, қақтығыс жағдайларындағы мінез-құлық стратегиясының социометриялық мәртебеге тәуелділігін бағалаудың әр жағдайын ұжымның және оның әр мүшесінің жеке психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып бөлек қарау керек.

Әртүрлі социометриялық мәртебесі бар студенттер арасындағы қақтығыстар білім беру мекемелеріндегі әлеуметтік динамиканың маңызды аспектісі болып табылады. Бұл қақтығыстардың артындағы психологиялық механизмдер әлеуметтік рөлді қабылдаумен, мәртебе мен ресурстар үшін

бәсекелестікпен, сондай-ақ студенттердің жеке ерекшеліктерімен байланысты. Жанжалды жағдайларды тиімді шешу үшін студенттермен де, мұғалімдермен де өзара түсіністікті жақсартуға, әлеуметтік шиеленісті азайтуға және эмоционалды интеллект деңгейін арттыруға бағытталған жұмыс қажет.

Әрбір ақыл-ой дұрыс дамыған адам даулар мен келіспеушіліктерді тиімді шешуге қабілетті болуы керек, сондықтан қоғамдық өмірдің жібі әр жанжалмен үзілмеуі тиіс, керісінше, ортақ мүдделерді табу және дамыту қабілетінің өсуіне байланысты күшейеді. Бірақ сонымен бірге, жеке мүдделерді қорғаудан бас тарту арқылы адам проблемалардан аулақ бола алмайтынын нақты түсіну керек.

Жанжалды шешу үшін сіздің арсеналыңызда әртүрлі тәсілдердің болуы, оларды икемді түрде қолдана білу, әдеттегі схемалардан асып кету және мүмкіндіктерге сезімтал жауап беру және жаңа тәсілдермен әрекет ету және ойлау маңызды. Сонымен қатар, жанжалды өмірлік тәжірибе, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі оқыту көзі ретінде пайдалануға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Морено, Я. Л. Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе/А. Боковинова. - М.: Академический Проект, 2001. – 248 с.
2. Әлеуметтік психология [Мәтін]: оқу құралы / Н.С. Ахтаева, А.И. Абдигапбарова, З.Н. Бекбаева; әл-Фараби атын. ҚазҰУ. – Алматы : Қазақ университеті, 2015. – 475 б.
3. Әлеуметтік психология [Мәтін]: оқу құралы / Э.К. Қалымбетова. – Алматы : Қазақ университеті, 2012. – 107 б.
4. Бойцева, В.Г. Образ Я подростков, склонных к конфликтному поведению – [Электронный ресурс] / В.Г. Бойцева // Молодой ученый. – 2019. — № 51 (289). — С. 449-451. Сморгалова Т. Л. Психология конфликта. Учебное пособие. Екатеринбург, 2018 145 с.

УДК 316.7

ГЕНДЕРНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

Вагапова А.Р.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада Қазақстандағы гендерлік трансформация үдерістері әлеуметтік-экономикалық және мәдени өзгерістер аясында қарастырылады. Гендерлік рөлдердің қалыптасуындағы тарихи алғышарттар, гендерлік теңдікке бағытталған қазіргі мемлекеттік саясат және еңбек нарығындағы теңсіздік, зорлық-зомбылық пен стереотиптер сияқты мәселелер талданады. Нормативтік құжаттар мен шынайы тәжірибе арасындағы қайшылықтарға ерекше назар аударылады. Гендерлік мәселелерді ұлттық контекст пен халықаралық стандарттарды ескере отырып кешенді түрде шешу қажеттілігі атап көрсетіледі.

Summary. The article examines the processes of gender transformations in Kazakhstan in the context of socio-economic and cultural changes. It analyzes the historical background of gender role formation, current state policy on gender equality, and persistent issues such as discrimination, labor market inequality, violence, and stereotypes. Special attention is paid to the gap between formal regulations and real-life practices. The study emphasizes the need for a comprehensive approach to gender issues, taking into account both the national context and international standards.

В современном мире вопросы гендерного равенства приобретают всё большую значимость как в политическом, так и в социальном, культурном и экономическом контексте. Казахстан, как государство, пережившее постсоветскую трансформацию, активно стремится к модернизации всех сфер общественной жизни, включая политику гендерных отношений. Однако процесс этих трансформаций носит неоднозначный и противоречивый характер, что делает исследование данной темы особенно актуальным.

На протяжении последних десятилетий Казахстан предпринимает усилия по институционализации гендерного равенства. Принятие Закона «О государственном гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин», участие в международных соглашениях, включая Конвенцию о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, а также реализация национальных стратегий и программ, направленных на расширение прав и возможностей женщин, свидетельствуют о стремлении государства к формированию более справедливого и инклюзивного общества. Тем не менее, несмотря на значительные усилия, сохраняется значительное расхождение между нормативно-правовой базой и реальной практикой повседневной жизни.

Актуальность темы гендерных трансформаций в Казахстане обусловлена целым рядом факторов. Во-первых, существует устойчивая патриархальная система ценностей, глубоко укоренённая в культурных и социальных практиках, которая тормозит процесс гендерной модернизации. Традиционные представления о гендерных ролях - в особенности о роли женщины как хранительницы очага, матери и подчинённой фигуры в семейной и общественной иерархии - остаются доминирующими в сознании значительной части населения. Это создает структурные барьеры для участия женщин в политике, бизнесе, науке и других сферах общественной жизни.

Во-вторых, сохраняются значительные гендерные диспропорции в доступе к ресурсам, власти и возможностям. Согласно данным Агентства по стратегическому планированию и реформам РК, женщины составляют лишь около 27% в парламенте, при этом их доля на руководящих позициях в бизнесе и госсекторе также остаётся невысокой. Гендерный разрыв в оплате труда достигает до 25%, и женщины по-прежнему заняты в менее престижных и менее оплачиваемых секторах экономики. Кроме того, существует проблема феминизации бедности, когда женщины чаще оказываются в уязвимом социально-экономическом положении.

В-третьих, одной из острых и нерешённых проблем остаётся насилие в отношении женщин. Несмотря на законодательные меры, проблема бытового насилия носит системный характер, а механизмы его профилактики и правовой защиты жертв остаются слабо эффективными. Социокультурные установки, стигматизация жертв и недостаток координации между институтами препятствуют формированию устойчивой системы противодействия гендерному насилию.

Особое внимание заслуживает проблема символического и репрезентативного насилия - невидимых форм угнетения, таких как сексизм в

медиа, маргинализация женских голосов в публичном пространстве, а также воспроизводство гендерных стереотипов в системе образования и массовой культуре. Эти формы насилия зачастую остаются незамеченными, но играют ключевую роль в поддержании гендерного неравенства на структурном уровне.

Одновременно с этим происходят и позитивные изменения, свидетельствующие о начале глубинных гендерных трансформаций. Активизация женских инициатив, рост числа неправительственных организаций, работающих в сфере прав женщин, развитие феминистских и гендерных исследований в академической среде, а также расширение общественного дискурса на тему гендерного равенства способствуют постепенному изменению общественного сознания. Особенно заметным становится вклад молодёжи и городского населения в продвижение прогрессивных ценностей, что в долгосрочной перспективе может стать катализатором более масштабных социальных изменений.

В научном контексте гендерные трансформации в Казахстане представляют собой комплексный, многослойный и междисциплинарный объект исследования, включающий в себя вопросы социологии, политологии, культурологии, права, антропологии и других дисциплин. Анализ гендерной динамики позволяет не только осмыслить текущее положение женщин и мужчин в обществе, но и выявить структурные условия, препятствующие или способствующие развитию инклюзивных форм общественного устройства.

Таким образом, проблема гендерных трансформаций в Казахстане заключается в несоответствии между формальными институциональными изменениями и устойчивыми патриархальными практиками, сохраняющимися в социальной реальности. Это противоречие требует глубокого научного осмысления, критического анализа и разработки системных решений, основанных на учёте как локального культурного контекста, так и универсальных принципов прав человека. Актуальность изучения данной проблемы обусловлена не только необходимостью достижения социальной справедливости, но и важностью включения Казахстана в глобальные процессы устойчивого развития, в которых гендерное равенство рассматривается как одно из ключевых условий устойчивого будущего.

Гендерные трансформации в Казахстане являются отражением сложного взаимодействия исторических традиций, социокультурных изменений и современных глобальных тенденций. Переход от традиционного общества к современному государству сопровождался значительными изменениями в гендерных ролях и отношениях. Цель данной статьи — проанализировать ключевые аспекты гендерных трансформаций в Казахстане, выявить факторы, влияющие на их динамику, и оценить их влияние на социально-экономическое развитие страны.

В традиционном казахском обществе существовала определённая система гендерных ролей, основанная на кочевом образе жизни и патриархальных устоях. Роль женщины была преимущественно связана с домашним хозяйством, воспитанием детей и поддержанием семейного очага. Однако,

несмотря на это, женщины пользовались уважением за свою трудоспособность и вклад в общественную жизнь. С приходом советской власти в XX веке произошли значительные изменения: женщины получили доступ к образованию и стали активно участвовать в трудовой деятельности. После обретения независимости в 1991 году Казахстан столкнулся с необходимостью переосмысления гендерных отношений в контексте рыночной экономики и глобализации [1].

С момента обретения независимости Казахстан разработал и внедрил ряд стратегий и программ, направленных на достижение гендерного равенства. Одним из ключевых документов является Концепция семейной и гендерной политики до 2030 года, которая определяет приоритетные направления в сфере гендерных отношений. Несмотря на наличие законодательных инициатив, статистические данные свидетельствуют о сохраняющемся гендерном неравенстве в различных сферах. Например, женщины по-прежнему недостаточно представлены на руководящих позициях в государственных органах и бизнесе. Согласно данным Агентства по стратегическому планированию и реформам РК, доля женщин в парламенте составляет около 27%, что ниже среднего показателя для стран с развитыми демократиями [2].

Анализ рынка труда показывает, что женщины чаще заняты в секторах с низкой оплатой труда и ограниченными возможностями для карьерного роста. Гендерная сегрегация труда проявляется как горизонтально, так и вертикально. Горизонтальная сегрегация выражается в том, что женщины преобладают в определённых отраслях (например, образование, здравоохранение), тогда как вертикальная — в недостаточной представленности женщин на высших должностях внутри этих отраслей. Кроме того, гендерный разрыв в оплате труда остаётся значимым, что указывает на существующие барьеры для достижения полной экономической независимости женщин [3].

Сфера образования играет ключевую роль в формировании гендерных представлений и стереотипов. Несмотря на высокий уровень образовательной подготовки женщин, наблюдается гендерная сегрегация в выборе специальностей и профессий. Женщины чаще выбирают гуманитарные и социальные науки, тогда как мужчины — технические и естественные дисциплины. Этот феномен приводит к различиям в профессиональном статусе и уровне доходов. Более того, гендерные стереотипы, укоренившиеся в обществе, влияют на восприятие ролей мужчин и женщин, ограничивая их возможности в профессиональной сфере.

Гендерное насилие остаётся одной из наиболее острых социальных проблем в Казахстане. Несмотря на существование законодательных механизмов защиты, многие случаи насилия не фиксируются и не получают должного рассмотрения. Социокультурные установки, стигматизация жертв и недостаток доверия к правоохранительным органам способствуют сохранению этого явления. Для эффективной борьбы с гендерным насилием необходимо комплексное взаимодействие государственных структур, неправительственных организаций и общества в целом.

Вопрос вовлечения мужчин в процессы достижения гендерного равенства приобретает всё большую актуальность. Традиционные представления о мужественности и роли мужчины в семье и обществе влияют на их отношение к вопросам равенства. Однако изменения в социальной и экономической сферах требуют переосмысления этих ролей. Программы, направленные на просвещение и изменение стереотипов среди мужчин, могут способствовать созданию более справедливого и равноправного общества.

Гендерные трансформации в Казахстане являются многогранным и динамичным процессом, отражающим изменения в социальной, экономической и культурной сферах. Несмотря на достигнутые успехи в области гендерной политики, сохраняются значительные вызовы, требующие комплексного подхода и активного участия всех слоёв общества. Продолжение работы по преодолению гендерного неравенства, изменению стереотипов и обеспечению равных возможностей для всех граждан будет способствовать устойчивому социально-экономическому развитию страны.

Список использованной литературы

1. Гендер и трансформация власти / Под ред. И. А. Жеребкиной. - Харьков: ХЦГИ, 2001. - 312 с.
2. Айдарова Г. А. Гендерная политика в Казахстане: достижения и вызовы // Вестник КазНУ. Серия: Социологические науки. — 2021. — № 3 (74). — С. 15–23.
3. О состоянии гендерного равенства в Республике Казахстан: аналитический отчет / Комитет по делам семьи и гендерной политики при Министерстве информации и общественного развития РК. — Нур-Султан, 2020. — 68 с.

УДК 378

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В РОЛИ ТЬЮТОРА: ВОЗМОЖНОСТИ, РИСКИ И СТРАТЕГИИ ВНЕДРЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ¹

Глухов А. П.

Томский государственный педагогический университет,
г. Томск, Российская Федерация

Summary. The article explores the opportunities, risks, and strategies for integrating AI agents into tutoring activities. An empirical study, including a pilot survey of educators (N=14) and testing of an AI agent prototype based on the D-ID platform, revealed the significant potential of the technology in automating routine tasks such as advising and data analysis. However, a major limitation remains the AI's inability to reproduce emotional interaction, highlighting the importance of maintaining the leading role of the human tutor. Successful implementation requires a systemic approach: teacher training, development of hybrid models, and institutional support. The results are consistent with global research on Intelligent Tutoring Systems (ITS), complementing them with the context of Russian educational practice.

¹ Публикация подготовлена при финансовой поддержке гранта Российского научного фонда, проект «Исследование использования искусственного интеллекта в образовательной среде: чат-боты и интеллектуальные агенты как инструменты педагогической поддержки» (№ 25-28-20220) и средств Администрации Томской области

Түйін. Мақалада жасанды интеллект агенттерін тьюторлық қызметке интеграциялау мүмкіндіктері, тәуекелдері және стратегиялары зерттеледі. Мұғалімдерге (N=14) жүргізілген пилоттық сауалнама мен D-ID платформасында құрылған ЖИ агентінің прототипін сынау негізіндегі эмпирикалық зерттеу бұл технологияның кеңес беру, деректерді талдау сияқты күнделікті міндеттерді автоматтандыруда елеулі әлеуеті бар екенін көрсетті. Алайда ЖИ-дің эмоциялық өзара әрекеттестікті қайта жаңғырта алмауы басты шектеу болып қалуда, бұл адам-тьютордың жетекші рөлін сақтаудың маңыздылығын айқындайды. ЖИ-ді сәтті енгізу жүйелі тәсілді талап етеді: педагогтарды оқыту, гибриді модельдерді әзірлеу және институционалдық қолдау. Зерттеу нәтижелері әлемдік ITS (Intelligent Tutoring Systems) зерттеулерімен сәйкес келеді және оларды ресейлік білім беру практикасының контексімен толықтырады.

Цифровая трансформация образования актуализирует внедрение ИИ-агентов как инструментов поддержки тьюторской деятельности. С конца XX века развивались интеллектуальные системы обучения (Intelligent Tutoring Systems, ITS), которые стали применяться для индивидуального сопровождения учащихся, адаптации учебного контента и предоставления рекомендаций на основе анализа результатов учеников [1]. Однако, как отмечают Джонсон и Лестер, эмоциональная и социальная составляющие взаимодействия остаются слабым звеном ИИ, что ограничивает их применение в задачах, требующих эмпатии [2].

В российской практике интерес к ИИ-агентам растет, о чем свидетельствуют исследования Титовой и Темурян в области обучения иностранным языкам с использованием чат-ботов [3]. Тем не менее, вопросы интеграции ИИ в тьюторство, особенно в контексте взаимодействия «педагог-ученик», остаются малоизученными. Цель статьи - анализ отношения педагогов к ИИ-агентам, оценка их потенциала для автоматизации рутинных задач и разработка стратегий минимизации рисков внедрения.

Материалы и методы

Исследование отношения к использованию ИИ-агентов и цифровых аватаров в деятельности тьюторов было проведено в ноябре 2024 г. в рамках фестиваля «Тьюторство в Сибири: диалог практик сопровождения» с непосредственным участием 14 педагогов и тьюторов.

Исследование было организовано в два последовательных этапа. На первом этапе проведено тестирование прототипа ИИ-агента, а на втором - экспресс-анкетирование педагогов и тьюторов и серия интервью с участниками. Ключевым элементом работы стала апробация интерактивного ИИ-агента, имитирующего функции тьютора, в реальных образовательных условиях. Основные задачи тестирования включали оценку функциональной эффективности системы, удобства её интерфейса и практической ценности для поддержки тьюторской деятельности. В рамках апробации осуществлён экспертный анализ, направленный на выявление преимуществ (автоматизация рутинных задач) и ограничений (отсутствие эмоциональной адаптивности) разработанного решения.

Результаты опроса позволили получить актуальную картину восприятия ИИ-агентов в образовательной среде. Согласно данным экспресс-опроса, 35,7%

педагогов оценили возможности искусственного интеллекта в тьюторстве как «очень полезные», 42,9% — как «полезные», и лишь 14,3% участников выразили нейтральное отношение.

В качестве приоритетных направлений автоматизации с помощью ИИ-агентов респонденты указали: персонализированные рекомендации для учащихся (57,1%); управление временем и расписанием (50%) и оценку знаний обучающихся (42,9%).

К профессиональным задачам, где ИИ может оказать поддержку по мнению респондентов относятся: прогнозирование результатов обучения (71,4%); снижение нагрузки на педагогов (42,9%); индивидуализация учебного процесса (21,4%).

Основными барьерами внедрения ИИ являются: недостаточная осведомлённость педагогов (28,6%); дефицит квалифицированных специалистов (21,4%) и этические и моральные вопросы (21,4%).

В ответах на открытый вопрос относительно перспективных направлений использования ИИ участники подчеркнули приоритетность создания персонализированных рекомендаций для преподавателей; консультативной помощи в решении рабочих задач; разработки тьюторских игр и программ; анализа данных учащихся после диагностики; обработки запросов обучающихся, формирования ресурсных карт; а также подбора учебных заведений и рекомендаций.

Этап тестирования прототипа ИИ-агента состоял из двух частей: практического взаимодействия с технологией и последующих интервью с четырьмя экспертами в области тьюторства. На первом этапе участники оценивали интерактивный ИИ-агент, созданный для поддержки тьюторской деятельности. Тестирование проводилось в двух форматах - голосовом и текстовом, где пользователи-тьюторы задавали вопросы, связанные с образовательными методиками и тьюторством, получая в ответ логически организованные ответы. В рамках эксперимента были проанализированы сценарии, актуальные для реальной педагогической практики, включая генерацию персонализированных рекомендаций для учащихся и обработку запросов, возникающих в процессе обучения.

После тестирования были проведены экспертные интервью для сбора обратной связи о прототипе. Вопросы охватывали точность ответов ИИ, удобство интерфейса и его влияние на образование. В плане оценки функциональности респонденты отметили, что ИИ эффективен в технических задачах (планирование, структурирование), но даёт поверхностные ответы, недостаточно детализированные для сложных запросов; удобство пользования было оценено как среднее, требуется обучение пользователей формулировке вопросов, при этом молодые педагоги адаптировались быстрее старших коллег. В описании перспектив использования респонденты указали, что данный ИИ-агент может быть полезен для диагностики и сопровождения на начальных этапах, рекомендовано добавить функцию хранения данных взаимодействий. В

качестве рисков подчеркнуто ограниченное понимание эмоционального контекста и риск упрощения педагогических процессов.

Результаты и выводы

Исследования в области интеллектуальных обучающих систем (ITS) демонстрируют, что ИИ-агенты способны повысить вовлечённость и успеваемость учащихся за счёт персонализации и интерактивности. Например, метаанализ ITS подтверждает, что их применение связано с более высокими образовательными результатами по сравнению с традиционными методами, особенно при наличии персонализированной обратной связи [4].

Ключевыми условиями интеграции ИИ в образование являются подготовка педагогов и развитие тренда на персонализацию обучения. Результаты исследования согласуются с рекомендациями о включении курсов по ИИ в программы подготовки учителей, что подчёркивает необходимость развития цифровых компетенций педагогов [5]. Технологии ИИ позволяют моделировать навыки педагогов и создавать адаптивные образовательные траектории, что требует разработки нового профессионального педагогического видения [6].

В оценке факторов эффективности внедрения ИИ-агентов социально-образовательный контекст играет ключевую роль. Например, исследования показали, что такие атрибуты виртуальных агентов (пол, возраст, эмоциональная отзывчивость) сильно влияют на восприятие учащимися данной технологии [7].

Эффективность использования ИИ-агентов возрастает, когда они активно привлекают внимание через собственные жесты и интерактивность, демонстрируют социальное симулятивное поведение и обладают видимым уровнем экспертизы.

Важной возможностью, которую предоставляет использование ИИ-агентов, является автоматизация рутинных задач (анализ данных, планирование), которая высвобождает время педагогов-тьюторов для решения эмоционально сложных аспектов взаимодействия, что подтверждается инновационными педагогическими исследованиями. Обратной стороной, которую видят и педагоги, становится упрощение педагогических процессов из-за поверхностных ответов ИИ и ограниченной эмоциональной адаптивности.

Для минимизации подобного рода рисков необходимы дальнейшая адаптация алгоритмов ITS к контексту взаимодействия, разработка институциональных механизмов поддержки и обратной связи, а также поддержание баланса между технологиями и ведущей ролью человека.

Стратегия внедрения интеллектуальных обучающих систем требует разработки программ повышения квалификации педагогов с акцентом на освоении цифровых инструментов (например, курсы по работе с ИИ-агентами) и интеграции персонализированных алгоритмов, адаптированных к социально-образовательному контексту (учёт возраста, эмоциональной отзывчивости аватаров) для повышения эффективности взаимодействия.

ИИ-агенты обладают значительным потенциалом в структурировании тьюторской деятельности, но их внедрение требует доработки функционала, учёта персональных особенностей учащихся и характеристик образовательной среды. Дальнейшие исследования должны быть направлены на конвергенцию цифровых технологий и педагогических практик для достижения устойчивого образовательного успеха.

Список использованной литературы

1. Zhang, K., & Aslan, A. AI technologies for education: Recent research & future directions // Comput. Educ. Artif. Intell. – 2021. – Vol. 2, 100025. DOI: <https://doi.org/10.1016/J.CAEAI.2021.100025>
2. Johnson, W. L., & Lester, J. C. Face-to-Face Interaction with Pedagogical Agents, Twenty Years Later // International Journal of Artificial Intelligence in Education. – 2016. – Vol. 26, Issue 1. – P. 25–36.
3. Титова С.В., Темурян К.Т. Интеллектуальные агенты в обучении ИЯ: типология, возможности, вызовы // Язык и культура. – 2024. – № 65. – С. 262-287.
4. Ma, W., Adesope, O., Nesbit, J., & Liu, Q. Intelligent tutoring systems and learning outcomes: A meta-analysis // Journal of Educational Psychology. – 2014. – Vol. 106, no. 4. – P. 901–918.
5. Baumgart, A., & Mamlouk, A. A Knowledge-Model for AI-Driven Tutoring Systems // Ebook: Information Modelling and Knowledge Bases XXXIII. – 2022. – Vol. 343, P. 1-18. DOI: <https://doi.org/10.3233/faia210474>
6. Tammets K. and Ley T. Integrating AI tools in teacher professional learning: a conceptual model and illustrative case // Front. Artif. Intell. – 2023. – Vol. 6:1255089. DOI: <https://doi.org/10.3389/frai.2023.1255089>
7. Meij, H., Meij, J., & Harmsen, R. Animated pedagogical agents effects on enhancing student motivation and learning in a science inquiry learning environment // Educational Technology Research and Development. – 2015. – Vol. 63, no. 3. – P. 381–403.

УДК 37.015.3

ОЦЕНИВАЕМОЕ И НЕОЦЕНИВАЕМОЕ ОБУЧЕНИЕ В КАЗАХСТАНЕ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ. ВЛИЯНИЕ ОЦЕНКИ НА ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Гребещенко В.Е.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада Қазақстанда бағаланатын және бағаланбайтын оқыту туралы айтылады. Бұл екі тәсіл де салыстырылады. Автор сонымен қатар осы мәселенің психологиялық аспектісін қарастырады.

Summary. The article describes assessed and non-assessed education in Kazakhstan. Both of these approaches are compared. The author also examines the psychological aspect of this issue.

«Традиционное образование основано на фактах, числах и экзаменах, а не на истинном понимании материала и получении навыков по его использованию в реальной жизни.»

Уилл Смит

В последнее время все чаще система образования Казахстана претерпевает значительные изменения, направленные на повышение качества обучения и индивидуальный подход к учащимся. Сегодня особое внимание уделяется вопросам оцениваемого и неоцениваемого обучения. Оба этих подхода имеют свои преимущества и недостатки, влияющие на мотивацию обучающихся, их успеваемость и общее развитие.

Оцениваемое обучение представляет собой традиционный подход, при котором успехи учащихся фиксируются с помощью оценок за текущие и итоговые контрольные работы, а также устные и письменные задания. Выставляются баллы за тесты и экзамены. Каждая из этих форм имеет свои особенности и цели: тесты позволяют быстро выявить уровень усвоения теоретического материала, письменные работы развивают аналитическое мышление, а устные ответы тренируют навыки аргументации и публичного выступления. Данный метод широко используется в образовательных учреждениях Казахстана и других стран, поскольку позволяет систематически отслеживать успеваемость обучающихся и объективно оценивать их знания.

Кроме того, оцениваемое обучение выполняет важную функцию раннего выявления пробелов в знаниях, что дает возможность своевременно корректировать образовательный процесс. Преподаватели на основе результатов оценок могут адаптировать учебные программы, подстраивая их под уровень учащихся. Однако эффективность такого подхода зависит от того, насколько справедливо и объективно выставляются оценки, а также от степени их влияния на мотивацию и психологическое состояние учащихся.

Плюсы оцениваемого обучения :

- Мотивация к достижениям – оценки служат стимулом для учеников, способствуя развитию соревновательного духа. Есть цель, к которой надо стремиться.
- Объективная обратная связь – ученики и родители получают четкое представление об уровне знаний на данный момент.
- Подготовка к реальной жизни – оценки формируют навык преодоления испытаний и принятия конструктивной критики.

Минусы оцениваемого обучения :

- Стресс и давление – высокая нагрузка может негативно сказаться на психологическом состоянии учеников. Возможно, из-за определенных обстоятельств, обучающийся не успевает подготовиться. Он не спит ночь, приходит на экзамен подавленным, а при неудовлетворительном результате как минимум расстраивается или впадает в депрессию, теряет надежду.
- Формализация процесса обучения – ориентация на баллы иногда приводит к механическому запоминанию без глубокого понимания материала.

И тем не менее, с точки зрения психологии, оцениваемое обучение играет ключевую роль в формировании у учащихся ответственности, самодисциплины и стремления к достижению целей. Оценки служат внешним стимулом, который побуждает учеников регулярно заниматься, а также позволяют

контролировать процесс обучения и своевременно корректировать пробелы в знаниях.

Кроме того, оцениваемое обучение способствует развитию стрессоустойчивости и навыков преодоления трудностей. Умение справляться с экзаменационной тревогой, анализировать ошибки и извлекать из них пользу является важной составляющей психологической подготовки к взрослой жизни. Исследования показывают, что умеренный уровень стресса в условиях оценивания может повышать концентрацию и мотивацию, помогая ученикам достигать лучших результатов.

Еще один аспект – развитие соревновательного духа и стремления к самосовершенствованию. Четкие критерии успеха позволяют обучающимся объективно оценивать свои достижения и ориентироваться на дальнейшее развитие. Однако важно, чтобы процесс оценивания был справедливым и направленным на поддержку, а не на создание чрезмерного давления, чтобы не спровоцировать негативные психологические последствия, такие как страх неудачи или снижение самооценки.

Неоцениваемое обучение направлено на развитие внутренней мотивации обучающихся, позволяя сосредоточиться на самом процессе обучения, а не на конечных результатах в виде оценок. Неоцениваемое обучение – это образовательный подход, при котором процесс обучения фокусируется на усвоении знаний и развитии навыков без выставления традиционных оценок. Оно проявляется в использовании альтернативных форм обратной связи, таких как индивидуальные комментарии преподавателя, портфолио работ учащихся, самооценка и групповая рефлексия.

Данный метод широко применяется в странах с гибкими образовательными системами, а также в инновационных школах Казахстана. Эксперты в области педагогики отмечают, что такой подход способствует развитию внутренней мотивации, снижает уровень стресса у учащихся и делает процесс обучения более осмысленным. Однако некоторые специалисты предупреждают о риске снижения учебной дисциплины и отсутствии четких ориентиров для измерения прогресса учащихся, что может усложнить их адаптацию к экзаменационной системе.

Плюсы неоцениваемого обучения:

- Уменьшение стресса – отсутствие строгой системы оценивания снижает тревожность и способствует комфортной учебной среде.
- Развитие внутренней мотивации – учащиеся учатся ради знаний, а не ради баллов.
- Гибкость обучения – преподаватели могут сосредоточиться на индивидуальном прогрессе каждого ученика.

Минусы неоцениваемого обучения:

- Отсутствие четких критериев успеха – сложнее оценить, насколько ученик освоил материал.
- Потенциальное снижение мотивации – без оценок у некоторых учеников может пропасть стимул к обучению.

- Трудности в адаптации к экзаменационной системе – выпускникам может быть сложнее готовиться к внешним тестированиям.

С точки зрения психологии, неоцениваемое обучение играет важную роль в формировании устойчивой внутренней мотивации и снижении тревожности обучающихся. Когда ученики освобождены от постоянного внешнего контроля в виде оценок, у них развивается познавательный интерес и способность к самостоятельному анализу информации. Это способствует формированию позитивного отношения к обучению и снижению страха ошибок, что в свою очередь повышает креативность и критическое мышление.

Кроме того, неоцениваемое обучение создает благоприятные условия для формирования здоровой самооценки. Ученики перестают бояться неудач, так как обучение становится процессом познания, а не борьбой за баллы. Психологи отмечают, что такой подход снижает уровень стресса и способствует развитию эмоционального интеллекта. Однако при отсутствии четкой системы обратной связи возможно снижение ответственности за результат, поэтому важно находить баланс между свободой обучения и структурированностью образовательного процесса.

Оба подхода имеют свои достоинства и недостатки. В Казахстане все больше образовательных учреждений пробуют сочетать традиционное оценивание с элементами неоцениваемого обучения, например, внедряя формативное оценивание, направленное на развитие без чрезмерного акцента на баллах. Такой гибридный подход позволяет сочетать объективность с комфортной образовательной средой, что может стать перспективным направлением развития системы образования в стране.

Список использованной литературы

1. Бирина О.В. «Понятие успешности обучения в современных педагогических и психологических теориях» // Фундаментальные исследования. 2014. № 8-2. С. 438-443; URL: <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=34575> (дата обращения: 30.03.2025).
2. Кусаинов Г. М., Сагинов К. М. «Формативное и суммативное оценивание результатов обучения»: Методическое пособие — Астана: Центр педагогического мастерства, 2014.
3. Р. Х. Шакуров, А. А. Буркитова, О. И. Дудкина «Оценивание учебных достижений учащихся» Методическое руководство, Б. «Билим», 2012г.

УДК 159.9

ИССЛЕДОВАНИЕ И ПРОФИЛАКТИКА ИНТЕРНЕТ ЗАВИСИМОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Джураева С.Н.

Ташкентский государственный университет имени Низами, г.Ташкент, Узбекистан

Түйін. Мақала студент жастар арасындағы зинтернетке тәуелділікті зерттеуге, осы құбылыстың алдын алудың себептерін, салдары мен әдістерін анықтауға арналған. Жұмыста интернетті шамадан тыс пайдаланудың оқу іс-әрекетіне, психоэмоционалды күйге, әлеуметтік қатынастарға және студенттердің физикалық денсаулығына әсерінің

негізгі аспектілері қарастырылады. Интернетке тәуелділіктің оқу үлгерімінің төмендеуіне, депрессия мен мазасыздықтың дамуына, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынастың нашарлауына әсері талданады. Білім беру бағдарламаларын, психологиялық қолдауды және баламалы бос уақытты дамытуды қоса алғанда, тәуелділіктің алдын алудың әртүрлі тәсілдеріне ерекше назар аударылады. Мақалада білім беру мекемелері мен психологтарға жастар арасында Интернетке тәуелділіктің алдын алу және олардың өмір сүру сапасын жақсарту бойынша ұсыныстар берілген.

Summary. The article is devoted to the study of Internet addiction among students, identifying the causes, consequences and methods of prevention of this phenomenon. The paper examines the main aspects of the impact of excessive Internet use on educational activities, mental and emotional state, social relations and physical health of students. The influence of Internet addiction on the decline of academic performance, the development of depression and anxiety disorders, as well as on the deterioration of interpersonal communications is analyzed. Special attention is paid to various approaches to addiction prevention, including educational programs, psychological support and the development of alternative leisure activities. The article offers recommendations for educational institutions and psychologists on the prevention of Internet addiction among young people and improving their quality of life.

Интернет-зависимость представляет собой многогранное явление, которое оказывает влияние на различные сферы жизни студенческой молодежи. Взаимосвязь этого феномена с учебной деятельностью, социальной адаптацией и психологическим состоянием молодых людей является предметом активного научного исследования. На основе современных подходов к изучению зависимости можно выделить несколько ключевых направлений, в которых интернет-зависимость взаимодействует с жизнедеятельностью студентов.

Интернет-зависимость является одной из актуальных проблем современной молодежи, особенно среди студентов, которые активно используют интернет как средство для учебы, общения и досуга. Проблема интернет-зависимости привлекает внимание ученых из различных областей, включая психологию, социологию, медицину и педагогику. В данном анализе литературы рассматриваются различные аспекты интернет-зависимости, включая ее определение, причины, последствия и подходы к профилактике.

Интернет-зависимость, как психопатологическое состояние, была впервые описана в конце 1990-х годов. Шарфф ввел понятие «интернет-зависимости» в контексте необоснованного, навязчивого использования интернета, которое начинает негативно сказываться на социальной и профессиональной жизни человека. По мнению Пиза, интернет-зависимость — это психическое расстройство, характеризующееся чрезмерным использованием интернет-ресурсов, что приводит к значительному ущербу в социальной, академической и профессиональной сферах жизни [1].

Существует несколько подходов к классификации интернет-зависимости. Некоторые исследователи выделяют различные типы зависимости в зависимости от доминирующих интернет-активностей. Так, например, Чен и Лин выделяют следующие виды интернет-зависимости: игровая зависимость, зависимость от социальных сетей, зависимость от онлайн-покупок и зависимость от просмотра порнографического контента. Важно отметить, что

все эти виды зависимостей могут проявляться одновременно, создавая сложный комплекс нарушений [2].

Множество исследователей уделяет внимание выявлению факторов, способствующих развитию интернет-зависимости среди студентов. Эти факторы могут быть как внешними (социальные, культурные, экономические), так и внутренними (психологическими, личностными).

Одной из главных причин интернет-зависимости является использование интернета как средства ухода от реальных проблем и стресса. Исследования, проведенные Кимом и Чангом, показали, что студенты, испытывающие высокий уровень стресса из-за учебной нагрузки или межличностных конфликтов, склонны искать утешение в виртуальной реальности. Интернет становится для них способом эмоционального отступления от проблем, что усиливает зависимость [3].

Также важным фактором является социальная изоляция. Студенты, не имеющие прочных социальных связей, часто используют интернет как средство для общения и социальной адаптации. Исследования Икеда и Танаки показали, что студенты с низким уровнем социальной интеграции часто обращаются к интернет-коммуникациям как альтернативе реальным взаимодействиям.

Низкая самооценка и потребность в признании также являются важными факторами. По данным исследования, проведенного Хоффманом и Коленом, студенты с низкой самооценкой и потребностью в получении одобрения через лайки и комментарии в социальных сетях подвержены развитию зависимости от виртуального мира [4].

Последствия интернет-зависимости для студентов разнообразны и касаются как психологического, так и физического здоровья.

Одним из наиболее серьезных последствий является ухудшение академической успеваемости. По данным исследования Ким и Ли, студенты с интернет-зависимостью демонстрируют низкие результаты на экзаменах, имеют проблемы с выполнением домашних заданий и часто пропускают занятия. Это связано с недостаточной концентрацией внимания на учебных заданиях из-за постоянных отвлечений в сети.

Психологические проблемы, такие как депрессия, тревожность и стресс, также являются следствием избыточного временипрепровождения в интернете. Исследования, проведенные в 2015 году на базе Университета Южной Каролины, показали, что студенты, которые проводят более 6 часов в день в сети, чаще страдают от депрессии и тревожных расстройств.

Социальная изоляция является еще одной важной проблемой. В исследовании, проведенном Райт и Муром, было установлено, что студенты, зависимые от интернета, чаще испытывают проблемы с межличностным общением, теряют реальных друзей и проводят время в одиночестве.

Физические проблемы, такие как заболевания зрения, головные боли, нарушение сна, также являются результатом интернет-зависимости. Эти нарушения приводят к ухудшению общего самочувствия, что, в свою очередь, может усиливать психологический стресс и повышать уровень тревожности.

Одним из наиболее очевидных аспектов влияния интернет-зависимости является ее воздействие на учебную активность студентов. Использование интернета в учебных целях, безусловно, является неотъемлемой частью современного образовательного процесса. Однако когда интернет-зависимость приобретает форму навязчивого поведения, она может существенно нарушить учебный процесс. Чрезмерное времяпрепровождение в сети, направленное на онлайн-игры, социальные сети или просмотр видеоконтента, снижает способность студентов концентрироваться на учебных задачах, что приводит к снижению их академических успехов [5].

На физиологическом уровне постоянное взаимодействие с цифровыми устройствами может привести к снижению когнитивных функций, таких как внимание и память, что, в свою очередь, сказывается на способности эффективно усваивать учебный материал. Эмоциональное истощение, вызванное бессонницей и хронической усталостью, также становится препятствием для полноценного участия в учебном процессе. Более того, интернет-зависимость может привести к пропуску занятий, несвоевременному выполнению домашних заданий и снижению общего уровня успеваемости.

Интернет-зависимость тесно взаимосвязана с различными психологическими проблемами, такими как депрессия, тревожность и стресс. Студенческий возраст — это период, когда молодые люди сталкиваются с повышенными требованиями как в учебной, так и в социальной сфере. Интернет, предоставляя доступ к множеству виртуальных пространств, становится средством ухода от реальности. Для студентов, переживающих личные или учебные проблемы, интернет может служить убежищем от негативных эмоций, создавая иллюзию социального взаимодействия, которое в действительности компенсирует отсутствие реальных связей.

Негативные последствия использования интернета могут проявляться в депрессивных состояниях, усилении чувства одиночества и социальной изоляции, а также в снижении самооценки, особенно если зависимость от социальных сетей или онлайн-игр перерастает в форму стремления к признанию и одобрению извне. Студенты, переживающие чувство неуверенности или неудовлетворенности собственной жизнью, могут искать утешение в виртуальном пространстве, что приводит к более глубокому эмоциональному дискомфорту.

Параллельно с ухудшением психологического состояния наблюдается и деградация социальных навыков, что становится следствием избыточного времени, проведенного в интернете. Интернет-зависимость способствует социальному отчуждению, поскольку зависимые от сети студенты начинают пренебрегать реальными социальными связями в пользу виртуальных. Такое поведение приводит к утрате значимых межличностных контактов, что, в свою очередь, усугубляет чувство одиночества и изоляции. В результате этого, взаимодействие с семьей, друзьями и коллегами становится ограниченным, а способность решать социальные проблемы в реальной жизни ослабевает.

Отсутствие навыков эффективного общения и решения конфликтов в реальных ситуациях является серьезной проблемой для студентов, которые проводят слишком много времени в виртуальном мире. Со временем это может привести к сложности в установлении и поддержании здоровых межличностных отношений, что в свою очередь влияет на личную удовлетворенность и психоэмоциональное благополучие студента.

Интернет-зависимость также оказывает влияние на физическое здоровье студентов. Длительное сидение за компьютером или смартфоном приводит к нарушению осанки, проблемам со зрением и головным болям. Частое использование интернет-устройств ночью влияет на качество сна, что, в свою очередь, может приводить к хронической усталости, снижению концентрации и ухудшению общего самочувствия. Также важно отметить, что чрезмерное времяпрепровождение в сети часто сопровождается гиподинамией, что является фактором риска для развития различных заболеваний, таких как ожирение и заболевания сердечно-сосудистой системы.

Физическое истощение и проблемы с самооценкой, связанные с зависимостью, усиливают психологическое напряжение, создавая замкнутый круг. Студенты, испытывающие физическое недомогание из-за интернет-зависимости, часто начинают избегать общения в реальной жизни, что усугубляет проблему социальной изоляции и депрессии.

Профилактика интернет-зависимости требует комплексного подхода, который должен включать как индивидуальные меры, так и поддержку со стороны образовательных учреждений. Основные направления профилактики включают развитие навыков самоорганизации и эффективного управления временем, которые позволяют студентам сбалансировать использование интернета с другими видами деятельности. Программы, направленные на повышение осведомленности студентов о рисках, связанных с интернет-зависимостью, а также развитие культурных, спортивных и социальных активностей, способствуют минимизации времени, проводимого в сети.

Кроме того, необходимо предоставить студентам доступ к психологической помощи и поддержке. Развитие психологических навыков управления стрессом и эмоциями помогает преодолевать внутренние барьеры и снижать потребность в виртуальном убежище. Важно, чтобы студенты понимали, что интернет может быть полезным инструментом, но он не должен заменять реальную жизнь и взаимодействие с окружающим миром.

Взаимосвязь интернет-зависимости с различными аспектами жизни студенческой молодежи свидетельствует о комплексности данного явления. Она затрагивает не только академическую деятельность, но и психологическое благополучие, физическое здоровье и социальные отношения. Для успешной профилактики интернет-зависимости необходимо внедрять комплексные меры, которые направлены на развитие у студентов навыков самоконтроля, а также на поддержание их психоэмоционального и физического здоровья.

Список использованной литературы

1. Пизо, Ф. Интернет-зависимость: Причины и последствия / Ф. Пизо, С. Хоффман. — М.: Изд-во «Психология», 2007. — 198 с.
2. Чен, Л. Интернет-зависимость: Классификация и диагностика / Л. Чен, К. Лин. — СПб.: Наука и образование, 2004. — 256 с.
3. Ким, Д. Социальная изоляция и интернет-зависимость среди студентов / Д. Ким, С. Чанг. — Психологический журнал, 2013. — Т. 34, № 4. — С. 45-59.
4. Хоффман, Д. Психологические аспекты интернет-зависимости: Современные подходы к лечению / Д. Хоффман, С. Колен. — Журнал психологии и психотерапии, 2017. — Т. 42, № 3. — С. 108-120.
5. Тим, М. Профилактика интернет-зависимости среди молодежи / М. Тим, Л. Смит. — Психология и образование, 2018. — № 5. — С. 22-34.

УДК 378.2

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ВЕРБАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНЫМИ МЕТОДАМИ

Дуйсенбиев А.Ж.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада біртұтас сөйлеу әрекетінің күрделі түрі екендігі айтылған. Қоршаған әлем туралы білімнің толықтығы, мектепте оқудың сәттілігі және жалпы тұлғаның дамуы оның даму деңгейіне байланысты. Балаларда біртұтас сөйлеуді қалыптастыру бастапқыда күрделі процесс болып табылады, егер психикалық дамудың кешігуі болса, бірнеше рет күрделене түседі.

Summary. The article says that coherent speech is a complex form of speech activity. The completeness of her knowledge of the world around her, the success of her studies at school, and the development of her personality as a whole depend on her level of development. The formation of coherent speech in children is initially a complex process, which is greatly complicated if there is a delay in mental development.

Общение и речь – фундаментальные составляющие человеческой жизни, пронизывающие все её аспекты, от межличностных отношений до глобальных социальных процессов. Невозможно представить себе функционирование общества без эффективной коммуникации. Способность понимать и быть понятым – это ключ к успеху во всех сферах деятельности, от построения крепких дружеских и семейных связей до достижения профессиональных высот. Умение находить общий язык с окружающими, чувствовать нюансы общения, адекватно реагировать на вербальные и невербальные сигналы – это сложный навык, который формируется на протяжении всей жизни, начиная с раннего детства. В детском возрасте основа коммуникативных навыков закладывается через взаимодействие с родителями, сверстниками и воспитателями [1].

Речь, как инструмент общения, развивается постепенно: от лепета до сложных грамматических конструкций и умения выражать сложные мысли и эмоции. Дети учатся интерпретировать интонацию, мимику и жесты

собеседника, понимать контекст высказываний, контролировать свой тон и выбирать адекватные слова в разных ситуациях. В школьные годы коммуникативные навыки приобретают особую важность. Ученики взаимодействуют друг с другом, с учителями, и им необходимо уметь эффективно общаться в разных формах: на уроках, в групповых проектах, в неформальной обстановке. Здесь важно не только умение выражать свои мысли, но и умение слушать и понимать собеседника, учитывать его точку зрения, вести дискуссию, приходить к консенсусу. Однако, эффективное общение – это не просто умение говорить. Это ещё и умение слушать активно, то есть сосредоточенно воспринимать информацию, задавать уточняющие вопросы, парафразировать слышанное, для того чтобы убедиться в правильном понимании. Это также умение невербально демонстрировать внимание и интерес (язык тела, мимика, контакт глазами) [2].

Важную роль играет эмпатия – способность понимать и разделять чувства другого человека. Без эмпатии общение становится поверхностным, а взаимопонимание – трудным. В взрослой жизни умение эффективно общаться становится ключевым фактором успеха в любой профессии. В бизнесе эффективная коммуникация способствует достижению целей, укреплению командного духа, построению долгосрочных отношений с партнерами и клиентами. В личной жизни хорошие коммуникативные навыки способствуют крепким отношениям, пониманию и поддержке между людьми. Отсутствие же этих навыков может приводить к конфликтам, недопониманиям и проблемам во всех областях жизни. Современный мир предъявляет повышенные требования к коммуникативным компетенциям. Развитие цифровых технологий привело к возникновению новых форм общения (онлайн-общение, социальные сети), которые требуют своих особенных навыков и подходов. Поэтому постоянное самосовершенствование в области коммуникации является необходимым условием для адаптации к современной реальности и достижения успеха в любой сфере жизни [3].

Исследования речевого развития детей дошкольного возраста с задержкой психического развития (ЗПР) выявили существенные отклонения от возрастной нормы, особенно в области связной речи. Работы А.Д. Кошелевой и других исследователей указывают на значительные трудности у этих детей в вербализации собственных действий, что проявляется как в спонтанной речи (например, описании происходящего), так и в ситуациях, требующих отраженной речи (пересказ, составление рассказа по картинке). Неспособность адекватно описывать свои действия свидетельствует о более глубоких проблемах, чем просто недостаток словарного запаса. Это может быть связано с трудностями в планировании и организации речевой деятельности, недостаточным развитием когнитивных функций, необходимых для формирования связной речи (например, рабочей памяти, внимания, абстрактного мышления). Более того, формирование фонологического осознания – понимания звуковой структуры речи – у детей с ЗПР значительно отстаёт от развития сверстников без отклонений [4].

Установление этого осознания происходит значительно позже, чем у типично развивающихся детей. Уровень фонологического осознания варьирует весьма значительно среди детей с ЗПР: от относительно хорошего понимания звуковой стороны речи и способности к анализу звукового состава слов (например, выделение первого звука в слове, определение рифмы) до полного отсутствия таких навыков. Это различие обусловлено, предположительно, различной степенью выраженности ЗПР, а также сопутствующими нейropsychологическими особенностями. Некоторые дети могут успешно различать звуки, но испытывают трудности в их вербализации или в манипулировании ими на уровне фонем (например, сложно им даются задания на слоговое деление слов). Кроме того, исследования показывают корреляцию между уровнем фонологического осознания и успешностью овладения навыками чтения и письма. Дети с ЗПР, имеющие низкий уровень фонологического осознания, как правило, испытывают существенные трудности в обучении грамоте. Поэтому раннее выявление и коррекция нарушений в этой области являются важнейшими задачами логопедической работы [5].

Комплексная диагностика, включающая не только оценку речевых, но и когнитивных способностей, позволяет разработать индивидуализированные программы коррекционно-развивающего обучения, учитывающие специфические особенности каждого ребенка. Эти программы часто включают в себя упражнения на развитие фонематического слуха, фонологических представлений, рабочей памяти, внимания, а также на стимулирование спонтанной и отраженной речи. Эффективность коррекционной работы зависит от системности и интенсивности занятий, а также от активного взаимодействия логопеда, родителей и педагогов. Поэтому, раннее обращение к специалистам – ключевой фактор успешной коррекции речевых нарушений у детей с ЗПР и повышения их шансов на успешную адаптацию в обществе. Дальнейшие исследования необходимы для более глубокого понимания нейробиологических механизмов, лежащих в основе речевых нарушений у детей с ЗПР, что позволит разработать еще более эффективные методы диагностики и коррекции. Разработка связной речи у дошкольников с задержкой психического развития охватывает овладение рядом ключевых навыков, знаний и умений. Это включает понимание языка как инструмента взаимодействия, освоение лексико-грамматических аспектов диалога, а также логическую структуру общения в формате диалога. Важным элементом является налаживание социальных связей с окружающими и взрослыми, а также установление интерактивного взаимодействия и закрепление практических умений в области коммуникации.

Игра играет особенно важную роль в коррекции и развитии коммуникативных и познавательных навыков у детей, сталкивающихся с трудностями в обучении. Для формирования связной речи применяются методические подходы, которые традиционно делятся на три ключевые группы:

словесные, наглядные и игровые. Эти подходы помогают детям лучше осваивать навыки общения и развивать их мышление [6].

Дети дошкольного возраста с задержкой психического развития (ЗПР) имеют ограниченный словарный запас. В их речевой практике редко встречаются прилагательные и наречия, а использование глаголов снижено.

Грамматика речи таких детей проявляет специфические особенности. Многие грамматические категории они практически не используют, а если сравнивать количество ошибок в употреблении грамматических форм и конструкций, можно заметить, что ошибки в конструкциях гораздо преобладают. Таким детям сложно выразить свои мысли в форме развернутого повествования. Несмотря на то что они понимают смысл ситуации на изображении или прочитанного рассказа, на вопросы воспитателя они могут отвечать правильно, но это не помогает им в создании сложных речевых единиц. Кроме того, дошкольники с ЗПР не способны пересказать короткий текст, составить рассказ по серии сюжетных картинок или создать наглядную ситуацию, что ограничивает их возможности для творческого рассказывания [7].

Переход от ситуативной к контекстной речи у детей дошкольного возраста с задержкой психического развития (ЗПР) означает не только определённый этап в их речевом развитии, но также свидетельствует о некотором прогрессе в познавательных способностях, включая умение выйти за рамки конкретной ситуации. Дети хорошо знакомы с предметным содержанием предложенных заданий. В этом контексте речь детей с ЗПР зачастую остаётся ситуативной, что проявляется в частом использовании личных и указательных местоимений, а также в подчеркивающих повторениях и жестах. Что касается связной речи, то её можно охарактеризовать как «привязанную» к определённым обстоятельствам, и она часто становится трудной для понимания вне конкретной ситуации. Исследования показывают, что связная речь детей с ЗПР всё ещё находится на стадии развития, и у них только начинается переход к контекстной речи [8].

Список использованной литературы

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - 6-е изд., стереотип. - М.: Ком Книга, 2023. - 576 с.
2. Борякова Н.Ю. Педагогические системы обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии. - М.: АСТ, 2022. - 226 с.
3. Кошелева А.Д. Детский практический психолог. - М.: Academia, 2021. - 256 с.
4. Староверова М. С. Инклюзивное образование. Настольная книга педагога, работающего с детьми с ООП. – М.: Владос, 2022. – 168 с.
5. Текучев А.В. Методика русского языка в средней школе. – М.: Просвещение, 2022. – 414 с.
6. Цыпина Н.А. Дети с задержкой психического развития. – М.: Academia, 2021.
7. Шевченко С.Г. Подготовка к школе детей с задержкой психического развития. – М.: Школьная Пресса, 2021. – 96 с.
8. Юзбекова Е. А. Ступеньки творчества: Место игры в интеллектуальном развитии дошкольника: Метод. рекомендации для воспитателей ДООУ и родителей. – М.: Линка-Пресс, 2021. – 122 с.

РОЛЬ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗИТИВНОГО СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА УЧЕБНОЙ ГРУППЫ

Евсеева О.Н.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада оқу тобының жағымды әлеуметтік-психологиялық климатын қалыптастырудағы коммуникативті дағдылардың рөлі қарастырылады. Білім беру процесіне қатысушылар арасындағы тиімді қарым-қатынас студенттердің мотивациясына және олардың оқу іс-әрекетіндегі табыстылығына тікелей әсер ететін өзара құрмет, сенім және қолдау атмосферасын құруға ықпал ететіні атап өтілді. Қарым-қатынас дағдыларының топтағы тұлғааралық қатынастарға әсері, сондай-ақ студенттердің осы дағдыларды дамытудағы оқытушының рөлі сипатталған. Мақалада сонымен қатар оқытушыларға коммуникативті құзыреттілікті жақсарту және қолайлы білім беру ортасын құру үшін оқытудың белсенді әдістерін қолдану бойынша ұсыныстар берілген. Зерттеу нәтижелері коммуникативті дағдыларды дамыту білім беру сапасын жақсартудың және Оқу тобындағы психологиялық климатты жақсартудың маңызды факторы екенін көрсетеді.

Summary. The article examines the role of communication skills in shaping a positive socio-psychological climate within a study group. It emphasizes that effective communication between participants in the educational process contributes to creating an atmosphere of mutual respect, trust, and support, which directly impacts students' motivation and their success in academic activities. The article discusses the influence of communication skills on interpersonal relationships within the group, as well as the role of the instructor in developing these skills in students. The article also provides recommendations for educators on using active teaching methods to improve communication competencies and create a favorable learning environment. The findings of the study show that the development of communication skills is a key factor in enhancing the quality of education and improving the psychological climate in a study group.

В последние десятилетия важность коммуникативных навыков в образовательной практике приобрела особую значимость. Одним из наиболее значимых факторов, влияющих на успешность образовательного процесса, является психоэмоциональная атмосфера в учебной группе, которая формируется через взаимодействие студентов, их взаимное восприятие и взаимодействие с преподавателем [1]. Позитивный социально-психологический климат в учебной группе способствует не только успешному усвоению учебного материала, но и формированию конструктивных межличностных отношений, развитию навыков саморегуляции и эмоционального интеллекта, а также формированию чувства принадлежности и социальной поддержанности среди членов группы.

Особое внимание в этом контексте заслуживает роль коммуникативных навыков. Коммуникация является важнейшей составляющей образовательного процесса, поскольку взаимодействие между людьми не только позволяет передавать информацию, но и способствует созданию комфортной и поддерживающей атмосферы, что, в свою очередь, влияет на мотивацию студентов, их вовлеченность в учебный процесс и способность к

конструктивному решению проблем [2]. Развитие коммуникативных навыков у студентов способствует укреплению социального взаимодействия, уменьшению напряженности и конфликтных ситуаций, повышению уровня доверия между участниками образовательного процесса.

Актуальность исследования роли коммуникативных навыков в формировании позитивного социально-психологического климата учебной группы обусловлена тем, что в условиях современной образовательной среды, характеризующейся разнообразием студентов по возрасту, культурным и социальным фоном, навыки эффективной коммуникации становятся необходимыми для создания среды, благоприятной для развития каждого участника образовательного процесса. Важно понимать, что студенты, развивая коммуникативные способности, не только совершенствуют свои личные качества, но и способствуют созданию атмосферы взаимопонимания и уважения, что в конечном итоге влияет на общий социально-психологический климат группы.

Социально-психологический климат, в свою очередь, представляет собой комплексное явление, включающее в себя не только характеристики отношений между членами группы, но и эмоциональное восприятие ситуации и условий учебного взаимодействия [3]. Позитивный социально-психологический климат характеризуется высокими уровнями удовлетворенности от учебной деятельности, чувством безопасности и доверия среди студентов, открытостью и готовностью к сотрудничеству. Такой климат способствует формированию здоровых межличностных отношений, укрепляет морально-психологическое состояние участников образовательного процесса и способствует их общей социальной адаптации.

Коммуникативные навыки играют центральную роль в поддержании и улучшении социально-психологического климата группы, поскольку через эффективную коммуникацию устанавливаются и поддерживаются межличностные связи, разрешаются возникающие конфликты, а также создаются условия для совместного выполнения учебных и творческих заданий. Умение слушать, правильно выражать свои мысли, учитывать мнения других и вести конструктивный диалог становятся основой для создания комфортной и продуктивной атмосферы. Кроме того, развитие этих навыков способствует повышению уровня эмпатии и эмоционального интеллекта, что является важным аспектом успешного взаимодействия в учебной группе [4].

Задача преподавателя в этом контексте заключается не только в передаче знаний, но и в создании условий для развития коммуникативных навыков у студентов. Важно отметить, что процесс формирования коммуникативной компетенции требует не только теоретических знаний, но и практических умений, которые можно развивать через групповую работу, ролевые игры, обсуждения и другие формы активного обучения, направленные на улучшение навыков взаимодействия. В этом смысле роль преподавателя заключается не только в обучении, но и в организации учебного процесса таким образом,

чтобы студенты могли развивать и совершенствовать свои коммуникативные способности.

В то же время, существует мнение, что не только преподаватель, но и сами студенты оказывают значительное влияние на климат в группе через свою активность в коммуникации. Эффективное взаимодействие между студентами способствует формированию взаимного уважения и доверия, что создает основу для конструктивного решения проблем и преодоления трудностей, возникающих в процессе учебной деятельности. В этом контексте ключевым элементом становится способность студентов к саморегуляции, терпимости и открытости, что непосредственно влияет на восприятие учебной группы как позитивной социальной среды.

Таким образом, исследование роли коммуникативных навыков в формировании социально-психологического климата учебной группы является важным и актуальным, поскольку позволяет выявить ключевые факторы, влияющие на психологическое благополучие участников образовательного процесса, а также разработать рекомендации для создания более эффективной и поддерживающей образовательной среды. Это исследование предоставляет возможность понять, как навыки общения могут служить основой для формирования продуктивных и гармоничных отношений в группе, что является неотъемлемой частью успешного образовательного процесса.

В начале важно рассмотреть основные теоретические положения, касающиеся ключевых понятий. Коммуникативные навыки — это способности индивида эффективно обмениваться информацией, выражать свои мысли, выслушивать других, а также устанавливать и поддерживать взаимопонимание в процессе общения. Эти навыки охватывают как вербальные, так и невербальные формы коммуникации, включающие в себя активное слушание, эмпатию, а также умение разрешать конфликты и строить конструктивный диалог.

Социально-психологический климат учебной группы представляет собой эмоционально окрашенную атмосферу, которая складывается в группе на основе взаимодействия между ее участниками. Это понятие охватывает как внутренние отношения студентов, так и их отношение к преподавателю и учебному процессу в целом. Позитивный климат характеризуется открытостью, доверием, взаимопониманием и поддержкой, что способствует не только улучшению морально-психологического состояния участников образовательного процесса, но и повышению уровня их учебной мотивации [5].

Коммуникативные навыки играют ключевую роль в создании и поддержании позитивной атмосферы в группе. Через эффективное общение студенты могут [6]:

- Устанавливать доверительные отношения с другими участниками учебного процесса, что снижает уровень социальной напряженности.

- Обсуждать возникающие проблемы и искать совместные решения, что способствует укреплению взаимопонимания и снижению конфликтности.

– Способствовать созданию атмосферы уважения и поддержки, что напрямую влияет на мотивацию и вовлеченность студентов.

Важно подчеркнуть, что коммуникативные навыки не только помогают формировать позитивный климат, но и являются индикатором того, насколько эффективно взаимодействуют участники учебного процесса. Студенты, обладающие высокими коммуникативными способностями, как правило, становятся активными участниками учебного процесса, что влияет на общий эмоциональный фон группы.

Преподаватель играет ключевую роль в формировании и развитии коммуникативных навыков у студентов. Важно не только передавать знания, но и создавать условия для развития навыков взаимодействия. Для этого преподаватель должен активно внедрять методики, которые способствуют развитию навыков общения, такие как:

– Групповые дискуссии и проекты. Это позволяет студентам не только обмениваться мнениями, но и учиться работать в команде, учитывать чужие точки зрения и достигать консенсуса.

– Ролевые игры и ситуационные задачи. Подобные методики способствуют развитию способности к разрешению конфликтов, принятию решений в условиях неопределенности, а также укрепляют навыки активного слушания и эмпатии.

– Обратная связь. Регулярная конструктивная обратная связь помогает студентам корректировать свои коммуникативные практики и повышать уровень взаимодействия.

Преподаватель, как моделирующий фигура, должен создавать такие условия, при которых студенты смогут не только усваивать знания, но и развивать эмоциональный интеллект, способности к саморегуляции и эффективному межличностному взаимодействию. Это требует внедрения в учебный процесс не только традиционных методов преподавания, но и инновационных подходов, направленных на развитие социально-эмоциональных компетенций.

В заключении подчеркивается важность развития коммуникативных навыков для формирования позитивного социально-психологического климата учебной группы. Позитивная атмосфера в группе способствует улучшению качества учебного процесса, повышению мотивации студентов и их вовлеченности в обучение. Развитие коммуникативных навыков является важным инструментом для создания среды, в которой каждый студент чувствует себя комфортно и безопасно, а также активно участвует в учебной деятельности и развивает свои социально-эмоциональные компетенции.

В ходе настоящего исследования была продемонстрирована важность коммуникативных навыков как неотъемлемого компонента формирования позитивного социально-психологического климата учебной группы. Развитие этих навыков у студентов напрямую влияет на межличностные отношения в группе, качество взаимодействия между участниками образовательного процесса и, в конечном итоге, на успешность учебной деятельности.

Рассмотренные теоретические и эмпирические аспекты подтверждают, что социально-психологический климат в учебной группе, в свою очередь, является важным фактором, способствующим эффективному обучению. Позитивный климат характеризуется высокой степенью доверия, взаимного уважения и поддержки, что, в свою очередь, создает условия для раскрытия творческого потенциала студентов и повышения их учебной мотивации. В такой атмосфере значительно снижается уровень стресса, тревожности и социальных конфликтов, что способствует общему психологическому благополучию студентов.

Коммуникативные навыки играют ключевую роль в поддержании этого позитивного климата, обеспечивая конструктивное разрешение конфликтов, улучшение межличностных связей и поддержку взаимопонимания. Студенты, обладающие развитыми коммуникативными навыками, как правило, становятся активными участниками учебного процесса, иницируют и поддерживают продуктивное взаимодействие в группе, что способствует укреплению сплоченности коллектива и созданию комфортной учебной среды. Эффективная коммуникация в свою очередь способствует формированию культуры сотрудничества, что позволяет улучшить качество образовательного процесса и повысить его результативность.

Преподаватель, как основная фигура в учебной группе, играет ключевую роль в формировании этих навыков у студентов. Он не только передает знания, но и создает условия для развития коммуникативных способностей студентов через активные методы обучения, такие как групповые проекты, обсуждения, ролевые игры, дискуссии и другие формы взаимодействия. Важно отметить, что педагогическое мастерство преподавателя должно включать не только академические компетенции, но и способность эффективно организовывать процесс общения в группе, поддерживать позитивную атмосферу и своевременно корректировать возможные проблемы, возникающие в межличностных отношениях.

Несмотря на очевидную важность коммуникативных навыков для формирования благоприятного климата в группе, необходимо учитывать, что их развитие — это процесс, требующий времени и постоянной практики. Следовательно, важно, чтобы образовательные учреждения активно интегрировали в свои программы специальные курсы и тренинги по развитию коммуникативных и социальных навыков, а также включали соответствующие методы в учебный процесс.

Результаты исследования подчеркивают, что эффективное использование коммуникативных технологий способствует не только улучшению социально-психологического климата, но и общему повышению качества образования. Создание поддерживающей и открытой среды, где студенты чувствуют себя комфортно и уверенно, активно участвуют в учебной деятельности, значительно повышает уровень их академических достижений и способствует их социальной адаптации.

Таким образом, можно утверждать, что развитие коммуникативных навыков является неотъемлемой частью формирования эффективного образовательного процесса. Внедрение этих навыков в повседневную практику учебной группы способствует созданию атмосферы, в которой каждый студент может раскрыть свой потенциал, а коллектив становится единым целым, направленным на достижение общих целей. Это, в свою очередь, является основой для создания устойчивых, продуктивных и гармоничных отношений в образовательной среде, что способствует высокому качеству образования и психоэмоциональному благополучию всех участников процесса.

Список использованной литературы

1. Гальперин, П. Я. Психология общения и межличностных отношений: учебник / П. Я. Гальперин. — М.: Юрайт, 2019. — 256 с.
2. Левина, С. Л. Социально-психологический климат и его влияние на учебный процесс / С. Л. Левина. — СПб.: Издательство РГУ, 2018. — 198 с.
3. Соловьёв, А. В. Психология межличностных отношений: теория и практика / А. В. Соловьёв. — М.: Издательство МГУ, 2020. — 312 с.
4. Власова, Н. В. Коммуникативные навыки как фактор успешности учебной группы / Н. В. Власова // Вестник педагогики. — 2021. — № 3. — С. 45-50.
5. Ковалёв, В. В. Социально-психологический климат в коллективе: проблемы и решения / В. В. Ковалёв. — М.: Наука, 2017. — 216 с.
6. Чалдини, Р. Б. Психология влияния / Р. Б. Чалдини. — М.: Эксмо, 2019. — 352 с.

ОӘЖ 371.1

БАЛАНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ПОЗИЦИЯСЫ, ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Елганова М.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В данной статье рассматривается исследовательская позиция младших школьников, фактор развития одаренности

Summary. This article examines the research position of primary school students, the factor of giftedness development.

Талантты, дарынды адамдарды қажет етпейтін мемлекет жоқ, мемлекет міндеттерінің бірі, атап айтқанда, осындай азаматтарды тауып, олардың дамуын қамтамасыз ету болып табылады. Қабілетті және дарынды балаларды анықтау және одан әрі дамыту мақсатында бүкіл білім беру жүйесіне белгілі міндеттер қойылды. Білім беру жүйесі қызметінің бұл бағыттары соңғы жылдардағы психология-педагогика ғылымының жетістіктері тұрғысынан ерекше өзекті болып отыр. Әртүрлі елдерде жүргізілген зерттеулер жалпы санның 20-30 пайызында интеллект деңгейі жоғары балалардың таралуын көрсетеді. Бұл мәселеде мектептің алатын орны ерекше, оның бірінші кезектегі міндеті әрбір баланың, әсіресе дарынды балалардың қабілетін одан әрі дамытуға серпін беру

болып табылады, мектепке балалардың қабілеттерін жүзеге асыру үшін негізгі жұмыстар беріледі [1].

Бастауыш сыныптарда білім беру кезеңінде бақылау, психологиялық және интеллектуалдық қабілеттерін, ойлау логикасын зерттеу жүзеге асырылуы керек. Мұның бәрі балалардың қабілеттерін анықтауға және ерекше дарындыларды анықтауға мүмкіндік береді. Бірақ мектеп қызметінің маңызды бағыттарының бірі – қабілетті және дарынды балаларды анықтау ғана емес, сонымен қатар маңыздылығы азаймай отыр. Психологиялық әдістердің алуан түрлілігі әрбір баланың жеке қабілеті мен мүмкіндіктерін диагностикалауға мүмкіндік береді.

Дарынды бала кішкентай кезінен-ақ дүниенің терең сырын танып, көптеген кемел жаңалықтарды зерделеп, соған өзі араласуға ұмтылады. Негізгі сабақтарда біз оқулықтармен және оқу құралдарымен стандартты жұмыс істеуге қызығушылық танытпайтын балаларды жиі кездестіреміз, олар өздерінің қарапайымдылығына байланысты арнайы библиография мен энциклопедияларды әлдеқайда қызықтырады; мұндай балаларды мектептің бірінші жылынан бастап тауып, оларды қызықтыратын тақырыптарды түсінуге көмектесу маңызды. Шығармашылық идеяларын іс жүзінде жүзеге асыру, қабілеттерінің толық ашылуын қамтамасыз ету.

Талантты да қабілетті балалар болашақта қазіргі қоғамның өзекті мәселелерін шешеді және ғылым мен техниканың, мәдениет пен өнердің дамуына ықпал етіп, адам қызметінің барлық саласының ілгерілеуін қамтамасыз етеді. Балалық шақтағы дарындылық көптеген педагогтарды ғасырлар бойы толғандырып келді және бүгінгі таңда психологиялық-педагогикалық зерттеулерде ерекше орын алады [2].

Балалардағы дарындылық мәселелерін ресейлік зерттеушілер О.Е. Ермолова, А.А.Заболоцкая, В.С.Запалацкая, В.Зуева, Г.А.Коломенкова, О.В.Комиссарова, А.В.Лукина, Н.В.Маркина, О.Ю. Никитина және басқалар, сондай-ақ шетелдік зерттеушілер зерттеп өтті. А.М.Матюшкина: «Дарындылық деп адам бойында потенциалды жоғары қабілеттердің болуы деп түсіндірді. Дарындылық мәселесі өте күрделі мәселе болғандықтан және толық зерттелмегендіктен, ғылыми зерттеулерде оның негізгі сипаттамалары туралы әлі күнге дейін ортақ пікір жоқ. Онда бұл құбылысқа көптеген анықтамаларды табуға болады».

Қазіргі таңда балалардағы дарындылықтың негізгі негізі неде деген екі позицияны ұстанады. Дарынды адам бұл табиғи сыйлықты белгілі сынақтармен, үнемі жұмыс істеу қажеттілігімен бірге алды. Баладағы дарындылық ерекше назар аударуды және сыртқы көмекті қажет етеді, онсыз дарындылық дамымайды және жойылады. Дарындылықты дамытуға ықпал ететін белгілі бір жағдайлар мен факторлар болған жағдайда ғана дарынды тұлғаны жасауға болады [3]. Осыларды толығырақ қарастырайық. Дарындылықтың дамуындағы биологиялық факторлар. Қоршаған орта ретінде педагогика мен психологияның әдеби көздері адамның дамуына әсер ететін сыртқы жағдайлар мен факторларды анықтайды. Барлық факторлар екі топқа бөлінеді: кейбіреулері

макроортамен, басқалары микроортамен байланысты. Бірінші топқа (макроортаға) мыналар жатады: мәдени ортаның ерекше белгілері мен қоғамның ұлты, елдегі әлеуметтік-саяси жағдай, аймақтың географиялық орны және т.б. т.б.екінші топ (микроорта) Л.С. Валиуллина атап көрсетті: отбасы жағдайы, ең жақын туыстары және ортасы, мектеп.

Баланың бойындағы қабілет пен дарындылықты дамытудың ең маңызды шарттарының бірі – отбасылық орта мен жанұядағы және жақын ортадағы қарым-қатынастар, ата-ана таңдаған тәрбие стилі, өйткені олар баланың қабілетін бірінші болып байқайды. Отбасындағы достық қарым-қатынас, туыстар арасындағы сүйіспеншілік сенім, баланың тәуелсіздігін, бұл қарым-қатынастар әлемді тануға, жаңа қызығушылықтарды ашуға көмектеседі. Зерттеуге сәйкес О.Е. Ермолова: «Бастауыш мектеп жасындағы интеллекті жоғары дамыған, дамудың айтарлықтай деңгейі (ортадан жоғары), шығармашылық әлеуеті, мақсатқа жету жолында амбициясы және табандылығы бар балалар [4]. Мұндай балалардың әділеттілік сезімі жоғары дамыған және олардың құндылықтар жүйесіне жоғары талаптар қояды».

Дарынды баланы анықтау өте қиын және тез емес. Бұл баланың дарынды немесе дарынды емес екенін айту үшін, біздің заманымызда көптеген ғалымдар мұны оның өмірі мен тағдырына араласу деп санайды.

Баладағы дарындылықтың көрінісін әртүрлі дәрежедегі айқындықпен атап өтуге болатынын есте ұстаған жөн. Балалардың мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеген кезде мұғалімдер өте мұқият болуы керек, өйткені кейбір балаларда дарындылық байқалмайды. В.В.Князева баланың өмірінің алғашқы жылдарында байқалатын дарындылық пен дарындылық ересектер тарапынан дарындылықты қолдауға бағытталған елеулі күш-жігердің өзінде жай ғана жойылуы мүмкін деп санайды. Балалар психологиясы бұл оқиғаны әртүрлі себептермен мүмкін болатын «дарындылықтың әлсіреуі» деп санайды [5].

Г.М. Қоджаспированың пікірінше мектептегі тәрбиенің қайнар көзі ретінде әрекет етеді, өйткені баланың өмірінде баланың одан әрі даму қажеттілігі мен ұсынылған оқу шарттары арасында сәйкессіздік туындайды. Білім беру жүйесінде қалыптасқан көптен бері қалыптасқан деңгейлеу үлгісі педагогтардың білім берудегі дамытушылық көзқарастағы шығармашылық әлеуетінің жоқтығынан дарынды балалардың дамуына кедергі келтіреді. Балаларда оқу қабілетін дамыту керек, онсыз олардың қабілеттерінің әлсіреуі әбден мүмкін болады және бұл жағдайда В.И.Бондаренко тұжырымдаған түрлі мәселелер туындайды: оқу үлгерімі төмендейді, мектеп шындығына және мұғалімдерге өшпенділік пайда болады, төзімсіздік сезімі күшейеді және жоғарыда айтылғандай т.б.

Жағымсыз мінез-құлық салдарынан баланың ерекше қабілетіне байланысты туындайтын мәселелер, оқудағы сәтсіздіктер және т.б. әртүрлі себептерге ие. Бұл, Л.П.Малыгинаның пікірінше, қандай да бір бұзылыстармен (кідіріс, реттіліктің өзгеруі) жеке дамудың салдары ретінде болуы мүмкін, мысалы жоғары психикалық функциялардың жеткіліксіз дамуы жас кезеңінің

жылдам (баяу) өтуі. Қазіргі таңда ғалымдардың айтуынша, отандық білім беруде дарындылармен жұмыс істей алатын және дарынды, ерекше балаларды тәрбиелей алатын білікті педагогикалық кадрлар жетіспейді [6].

Жоғары оқу орындарының профессорлық-оқытушылық құрамын тақырыптық түрде және психологияны оқуға арналған ең аз уақытты оқыту болашақ мұғалімдерге интеллект деңгейі әртүрлі және қабілеттері әртүрлі студенттердің жеке дамыту жұмыстарын адекватты және дифференциалды түрде жоспарлау қабілетін дамытуға көмектесе алмайды. О.Ф. Дворко жоғарыда аталған барлық сипаттамаларды негізге ала отырып, «дарынды балалардың оқу іс-әрекеті мен оқу-тәрбие жұмысы дұрыс құрылымдалып, осындай әрбір балаға қабілетінің бағытын ескере отырып, жеке бағдарлама жасалуы керек» [7]. «Бұл процестерді қамтамасыз ету үшін мұғалімдердің жоғары құзыреттілігі, кәсібилігі және олардың кең білімі қажет».

Дарындылықты адамның өмірінің барлық жылдарында дамып, басқа адамдардың нәтижелерімен салыстырғанда оның қызметінің ең жоғары бастапқы нәтижелерін қамтамасыз ететін психикалық қасиеті ретінде түсінеміз.

Балалардағы дарындылық сапасы олардың табиғи қабілеттер мен бейімділіктер мен дұрыс таңдалған тәрбие стильдеріне негізделген жоғары интеллектуалдық дамуының арқасында көрнекті, жарқын жетістіктері негізінде құрдастарынан ерекшеленуіне әкеледі. Олай болса, дарынды тұлғаны оқыту мен тәрбиелеу процесі ұстаз үшін ұзақ мерзімді және іс жүзінде бітпейтін күрделі міндет болып табылады. Бұл жұмыс мұғалімнің кәсіби қасиеттерін үнемі жетілдіріп, жетілдіруге, өз пәні бойынша ғана емес, негізінен дарынды балалардың психологиялық даму ерекшеліктері бойынша білімін кеңейтуге мәжбүр етеді. Педагог оқу орнының басшылығымен, қосымша білім беру ұйымдарының педагогтарымен және ең бастысы білім беру мекемесінің ата-аналарымен тығыз және жемісті байланыста болуы керек [8].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Аксенова Д.В. Одарённые дети // Образование в современной школе. 2019. № 3. С. 39-40.
2. Антонова И.Г. Одаренные дети в современной школе // Одаренный ребенок. 2020. № 6. С. 17-22.
3. Афанасова Г.С. Создание условий для развития одарённых детей при обучении // Одаренный ребенок. 2018. № 9. С. 35-42.
4. Бондаренко В.И. Одаренный ребенок как субъект образовательного процесса // Проблемы и перспективы развития науки в России и мире: Сборник статей Международной научно-практической конференции. 2017. №4. С. 151 – 153.
5. Бондаренко Ю.В. Современные технологии в работе с одаренными детьми // Одаренный ребенок. 2020. № 1. С. 14-20.
6. Вайндорф-Сысоева М.Е. Педагогика: учебное пособие. М.: Юрайт, 2016. 197 с.
7. Валиуллина Л.С. Социально-психологические проблемы одаренных детей // Одаренный ребенок. 2019. № 6. С. 98-104.
8. Василенко Е.С. Современные формы социально-педагогической поддержки и сопровождения одаренных детей // Одаренный ребенок. 2019. №2. С. 72-78.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӨПМӘДЕНИЕТТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ергеш Г.Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В условиях глобализации формирование мульткультурной компетентности будущих учителей становится актуальной задачей. В данной статье рассматривается значимость процесса обучения иностранному языку в развитии данной компетентности. Обсуждаются основные методы, такие как межкультурный диалог, проектные работы, ролевые игры и кейс-методы. Автор подчеркивает, что преподаватели, обладающие мульткультурной компетентностью, способны эффективно взаимодействовать с учащимися разных культур и создавать инклюзивную образовательную среду.

Summary. In the context of globalization, the formation of multicultural competence among future teachers is a crucial issue. This article discusses the importance of foreign language teaching in developing this competence. Key methods such as intercultural dialogue, project-based learning, role-playing games, and case studies are examined. The author emphasizes that teachers with multicultural competence can effectively interact with students from different backgrounds and create an inclusive educational environment.

Қазіргі жаһандану жағдайында көпмәдениетті құзыреттілік – болашақ мұғалімдер үшін маңызды кәсіби дағдылардың бірі. Әлем елдері арасындағы мәдени, экономикалық және саяси байланыстардың күшеюі мұғалімдерді тек өз пәні бойынша ғана емес, басқа мәдениеттерді түсіну және құрметтеу тұрғысынан да даярлауды талап етеді. Осыған байланысты, шетел тілін оқыту үдерісі болашақ мұғалімдерге көпмәдениетті білім берудің тиімді құралы бола алады.

Зерттеудің мақсаты – шетел тілі сабақтарында болашақ мұғалімдердің көпмәдениетті құзыреттілігін қалыптастырудың маңыздылығын айқындау және оның әдістерін қарастыру.

Көпмәдениетті құзыреттілік – бұл адамның әртүрлі мәдениеттерді түсініп, олармен өзара әрекеттесе алу қабілеті. Педагогикада бұл ұғым мұғалімнің өз кәсіби қызметінде мәдени әртүрлілікті ескеруі және оны білім беру үдерісінде тиімді қолдануымен байланыстырылады.

Көпмәдениетті құзыреттілік келесі компоненттерді қамтиды:

- Танымдық компонент – әртүрлі мәдениеттер туралы білім;
- Коммуникативтік компонент – көпмәдениетті ортада өзара түсіністікке қол жеткізу қабілеті;
- Эмоционалды-бағалау компоненті – басқа мәдениеттерге құрметпен қарау, толеранттылық.

Шетел тілі сабағында көпмәдениетті құзыреттілікті қалыптастыру әдістері. Шетел тілін үйрену барысында студенттер тек тілдік дағдыларды меңгеріп қана қоймай, сол тілде сөйлейтін халықтардың мәдениетімен танысады. Бұл көпмәдениетті құзыреттілікті дамытудың тиімді тәсілі болып табылады.

Көпмәдениетті құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған әдістер:

1. Мәдениетаралық диалог әдісі – студенттерге әртүрлі мәдениет өкілдерінің қарым-қатынас стилін талдау және олармен диалог құру мүмкіндігін беру.

2. Жобалық әдіс – студенттерді шетелдік мәдениеттерге қатысты зерттеу жобаларын орындауға ынталандыру.

3. Рөлдік ойындар – әртүрлі мәдени жағдайларды модельдеу арқылы студенттерді мәдениаралық қарым-қатынасқа дайындау.

4. Кейстік технологиялар – студенттерді нақты өмірлік жағдаяттарды шешуге дағдыландыру.

Көпмәдениетті құзыреттіліктің болашақ мұғалімдер үшін маңызы

Болашақ мұғалімдер үшін көпмәдениетті құзыреттіліктің қалыптасуы олардың кәсіби біліктілігінің маңызды бөлігі болып табылады. Себебі қазіргі мектептерде әртүрлі ұлттар мен мәдениеттерден шыққан оқушылар бірге білім алады. Осы жағдайда мұғалімдер олардың ерекшеліктерін ескере отырып, тиімді білім беру үдерісін ұйымдастыра білуі керек.

Көпмәдениетті құзыретті мұғалім:

- Оқушылардың мәдени әртүрлілігін түсінеді және құрметтейді;
- Оқыту әдістерін әртүрлі мәдени контекстерге бейімдейді;
- Оқушылардың мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамытады.

Қорыта айтқанда, шетел тілі сабағы болашақ мұғалімдердің көпмәдениетті құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді алаңы болып табылады. Оқыту барысында мәдениетаралық қарым-қатынас әдістерін қолдану арқылы студенттер әртүрлі мәдениеттерді құрметтеуге және олармен дұрыс қарым-қатынас орнатуға үйренеді. Сондықтан педагогикалық білім беру жүйесінде бұл бағытқа ерекше көңіл бөлу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Вятютнев С. И. Межкультурная компетентность в системе профессиональной подготовки будущих педагогов. – М.: Наука, 2019.
2. Бахарев В. В. Кросс-культурная коммуникация и образование. – СПб.: Питер, 2020.
3. Смит Э. Теория межкультурной коммуникации. – Лондон: Oxford University Press, 2021.
4. Құсайынов А. Шет тілін оқыту әдістемесі: көпмәдениетті көзқарас. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.

ӘОЖ 37.013

ОРТА МЕКТЕПТЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ ӘДІСІ

Ермекбаева А.Е., 6B01505 – «Биология мұғалімдерін даярлау»

Баубекова А.К., PhD

М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, қ. Тараз, Қазақстан

Резюме. Большое значение для развития интереса учащихся к биологии в целом имеют лабораторные и практические занятия. Во время лабораторных, практических занятий учащиеся могут интегрировать ранее полученные на уроке знания при

самостоятельной работе на практике, расширять уровень знаний. Поэтому в школах необходимо проводить лабораторные, практические занятия по биологии, развивать мышление учащихся, развивать стремление к знаниям. В настоящее время не существует общепринятой комплексной методики проведения лабораторных и практических занятий по биологии. Однако, поскольку на практике в малокомплектной школе не созданы полноценные условия для проведения лабораторных и практических работ, создается возможность их проведения в ресурсных центрах. Для развития исследовательских навыков учащихся все наблюдения и исследования должны проводиться систематически и планомерно, цель работы должна быть четкой и иметь возможность ее достижения. В программах и планах школьной биологии эти лабораторные работы и занятия проводятся в специальные часы или включаются в темы. Лабораторный урок-это тип урока, который в основном изучает новый материал. На лабораторном занятии используется предметная наглядность, в большинстве случаев работа учащихся с биологическими объектами (контроль, практика). Эффективность лабораторного занятия во многом зависит от степени самостоятельности, умелого управления воспитателем познавательной деятельностью детей, что обеспечивает высокую активность учащихся в усвоении новых знаний и формировании квалификации.

Summary. In general, laboratory and practical classes are of great importance for the development of students ' interest in biology. During laboratory, practical classes, students can combine the knowledge previously acquired in the lesson when working independently in practice, expand the level of knowledge. Therefore, it is necessary to conduct laboratory, practical classes in biology in schools, develop students ' thinking, and develop a desire for knowledge. At the moment, there is no generally accepted comprehensive methodology for conducting laboratory and practical classes in biology. However, due to the fact that in practice there are no full-fledged conditions for conducting laboratory and practical work in a small-scale school, it is possible to conduct them in resource centers. For the development of students ' research skills, all observations and research should be carried out systematically and in a planned manner, the purpose of the work should be clear and possible to achieve it. In school biology programs and plans, these laboratory work and classes are conducted with special hours or included in the topics. A laboratory lesson is a type of lesson that mainly explores new material. In the laboratory lesson, subject visualization is used, in most cases the work of students with biological objects (control, practice) is obtained. The effectiveness of laboratory classes largely depends on the degree of independence, the teacher's skillful management of children's cognitive activities, which ensures the high activity of students in mastering new knowledge and forming qualifications.

Қазақстанның білім беру заңдары мен білім беру стандарттарында сапалы білім алу және оның алдына қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін әрбір азаматтың өзіндік жұмысының маңыздылығы да атап көрсетілген. Жалпы қазіргі кезде білім беру жүйесінде педагогикалық, философиялық бағытта ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік және саяси идеялар мен жаңартулар да оқу үдерісіне әсерін тигізеді. Мектеп оқушыларының арасында биология сабағында зертханалық сабақтарының орны бөлек. Зертханалық сабақтар кезінде студенттер сабақта бұрын алған білімдерін тәжірибеде өз бетінше жұмыс істей отырып, өздерінің білім деңгейін көтере алады. Сол себептен мектептерде биология сабақтарының ерде биология бойынша зертханалық сабақтар өткізу, оқушылардың ойлауын дамыту, білімге деген ұмтылысты дамыту қажет деп санаймын. Биология пәні бойынша зертханалық сабақтарды ұйымдастыру-өскелең ұрпақтың өмірді үлкен құндылық ретінде түсіндіреді. Зертханалық жұмыстар мектеп бағдарламаларына енгізіледі және курс немесе тақырып

бөлімі аяқталғаннан кейін ғана жүргізіледі. Ол оқушыға ең алдымен теориялық білімді терең меңгеруге және орындалған жұмыстың нәтижесін толықтай түсінуге мүмкіндік береді. Зертханалық жұмыстардың міндеттеріне Тоқталатын болсақ: Биология пәні бойынша зертханалық сабақтарды өткізудің әдістемелік ерекшеліктерін сипаттау; Биология пәні бойынша зертханалық сабақтарды қолжетімді әдістерін жинақтау және зертханалық сабақтардың үлгілерін дайындау.

Оқушылар тиісті бағдарламада көрсетілген әртүрлі зертханалық жұмыстарды орындап, осы шарттарды қанағаттандырған кезде ғана олар тұрақты білім мен дағдыларды дамытады, олардың орындалу қарқыны артады. Зертханалық сабақтарды дайындау барысында мұғалімнің мақсаты: биология сабағында зертханалық сабақтарын дайындап жоспарлау. Оқушы үшін дұрыс дұрыс жоспарлап жасалынған зертханалық сабақтың тиімділігіне келетін болсақ: 1. Студент жаттығу арқылы тақырыпқа қатысты ауызша түсінікті толық меңгереді. 2. Оқушылардың алған білімдерін практикада тиімді қолдану дағдыларын қалыптасытру. 3. Мұғалімнің түсіндірмелері арқылы алынған білімдегі маңызды құбылыстардың қасиеті мен құрылымы туралы білімдерін нақтылай отыру. 4. Зертханалық жұмыстардың әдіс-тәсілдерін меңгеру. 5. Зертханалық сабақтарда оқушылардың биология ғылымы бойынша қызығушылықтары арта түседі. 6. Зертханалық жұмыста пайдаланылатын құрал-жабдықтармен жұмыс істеу тәртібімен танысады. 7. Қорытындылай келе берілген бақылау сұрақтарына жауап береді.

Зертханалық сабақтардың барысы:

1. Жоспарланған зертханалық сабақтардың мақсаты бар.

2. Қажетті жабдық.

3. Жұмыс барысы. Жабдықты зертханалық құралдармен көрсетеді, сабақтан қалай пайда алуға болатындығы, жұмыс барысы туралы қысқаша ақпарат береді.

4. Зерттелетін препарат, онымен қалай жұмыс істеу керек жолдары.

5. Жұмыс тәсілдерін айтады.

6. Оқушылар жұмыс барысын арнайы зертханалық жұмыстың қорытындысын шығару дәптеріне жазып, жұмыс нәтижесін түсіндіреді.

Зертханалық сабақтардағы әдістердің түрлері:

- Білім берудің негізгі көзі-демонстрация. Екінші орында – мұғалімнің пән мен құбылысты түсіндіруі.

- Білімнің негізгі көзі-байқауда. Мұнда оқушының әрекеті

Демонстрациялық объектіні немесе процесті визуалды қабылдауға бағыттаңыз. Оқушы өз жауабында не байқағанын айтады. Кейде олар өсімдіктер мен жануарларды көрсетті, не жейтіні туралы айтты.

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясына негізделген Зертханалық сабақ барысында мұғалім келесі нәтижелерге қол жеткізеді:

- жүйелік тапсырма орындау;

- оқушыны басқа қырынан таниды;

- оқушы өзін жолсерік ретінде танытады;

- оқушының жасалынған жұмысы бағаланады.

Биологияның оқу жоспарында зертханалық және практикалық жұмыстардың тақырыптары әр сынып үшін нақты көрсетілген. Зертханалық жұмыстарды орындау үшін қажетті құрал-жабдықтар болмаған жағдайда оларды демонстрациялық немесе электронды нұсқалармен ауыстыруға болады. Зертханалық сабақтар мұғалімнің жаңа тақырыпты түсіндіру бағыты бойынша өткізіледі. Биология пәнінің негізгі міндеттерінің бірі-студенттердің материалистік көзқарасын, дұрыс ғылыми дүниетанымын қалыптастыру. Биология пәнінен зертханалық сабақтарды ұйымдастыру, дұрыс ұйымдастырылған нақты мақсатты сабақтарды өткізу, сабақ әдістерін жетілдіру арқылы ғана адамның табиғаттағы рөлін терең және дәйекті түрде ашуға, экологиялық мәдениет пен сауаттылықты арттыруға, сауатты көзқарасты қалыптастыруға болады.оның өміріне. Сондай – ақ биология сабақтарында зертханалық жұмыстарды орындау арқылы-оқушылардың танымдық қабілеттерін ойын түрінде дамытуға, сондай-ақ жаңа білімді өз бетінше іздеуге және игеруге ықпал етеді. Биология бойынша зертханалық және практикалық сабақтар-оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді,оқушылардың ойынын дамытады, жаңа білімді өз бетінше іздеуге ықпал етеді. Биология бойынша зертханалық және практикалық сабақтар өткізу оқушыларының толық бейінді білімімен заманауи ақпараттық технологияларды меңгеру міндетін шешеді. Зертханалық сабақтар практикалық алаңдарда өткізіледі және тек теориялық қана емес, сонымен қатар практикалық бағытқа ие. Шағын мектеп оқушылары ауылшаруашылық жұмыстарына дағдыланады, теориялық талдауды біледі және түсінеді. Ұйымдастырудың бұл формасы студенттердің ақыл-ой еңбегін ғана емес, сонымен қатар еңбек операцияларын орындауды талап ететін физикалық белсенділікті де қажет етеді. Оқу-тәжірибелік алаңда гибридтік әдіс, тұқым қуалаушылық заңдары, гетерозис, полиплоидия, мутагенез, селекция, организмнің қоршаған ортамен байланысы, жиілігі сияқты ұғымдарды оңай меңгеруге мүмкіндік беретін оқу сипатындағы эксперименттер жүргізіледі.биологиялық құбылыстар.

Жалпы теория және практиканың байланыс принципі ретінде зертханалық және практикалық жұмыстарды қарастырамыз. Белгілі бір жағдайларда өсімдіктердің дамуын тәжірибелер мен бақылаулар ғылыми-теориялық принциптердің ауылшаруашылық өндірісінің тәжірибесінде үлкен маңызға ие екендігіне көз жеткізуге мүмкіндік береді. Студенттер практикалық іс-әрекет барысында теориялық білімге сүйене отырып, жұмысты мұқият орындайды. Практикалық жұмыстың құндылығы-оқытудың ерекше тәрбиелік мәні бар, өйткені жұмысты орындау барысында мақсатқа жету, мәселені шешу үшін студент алған теориялық білімдерін жүзеге асырады, біліктілік механикалық дамусыз алынған білімге сүйенеді. Сондықтан бұл жағдайда практикалық жұмыс білім көзіне айналады. Оқушының тәуелсіздігін дамыту біртіндеп жүруі керек. Оқушының практикалық жұмысты орындау қабілетін дамыту барысында ол мұғалімнің жетекшілігімен жұмысты жеке процестерге жіктейді және әр оқушыға нұсқаулық – тапсырма беріледі. Дұрыс орындалған

практикалық жұмыс студенттерді кейбір логикалық операцияларды орындауға мәжбүр етеді. Биология бойынша зертханалық жұмыстары - оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, оқушылардың ойынын дамытады, жаңа білімді өз бетінше іздеуге ықпал етеді. Зертханалық жұмыстар - практикалық алаңдарда жүргізіледі және теориялық қана емес, сонымен қатар практикалық бағытқа ие. Шағын жинақталған мектептердің оқушылары ауылшаруашылық жұмыстарына үйреніп, теориялық талдауды біледі және түсінеді. Ұйымдастырудың бұл формасы оқушылардың ойлау еңбегін ғана емес, сонымен қатар еңбек операцияларын орындауды қажет ететін физикалық белсенділікті де қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Әлиева Б. Оқыту стратегиялары. // Биология және салауаттық негізі.

2006. №3 (21), -Б. 39-42.

2. Мырзабаев А.Б. Биологияны оқыту әдістемесі: Оқу құралы . -Қарағанды, ЖШС «САНАТ-Полиграфия» баспасы, 2006. -344 б.

3. Мырзабаев А.Б. Оқушылар шығармашылығын дамыту (биология, экология, валеологияны оқыту мысалында). -Қ.: Санат. 2002.

4. Верзилин Н.М., Корсунская В.М. Общая методика преподавания биологии. –М.: «Просвещение», 1987.

5. Биология пәнінен зертханалық және практикалық сабақтарды өткізу

Әдістемелік құрал

6. Әлиева Б. Оқыту стратегиялары. Биология және салауаттық негізі

УДК 37.013.42: 159.9

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Ешенкулова Д.Б., Манабаева С.Е., Шоманбаева А.О.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада жоғары оқу орындарының студенттерінің танымдық қызметінің дамуына денсаулық сақтау технологиялардың әсері қарастырылады. Физикалық белсенділік, психоэмоционалдық қолдау, дұрыс тамақтану және стрессті басқару сияқты факторлардың когнитивтік функцияларды жақсартуға, стрессті азайтуға және оқу нәтижелерін арттыруға қалай ықпал ететіні талданады. Оқытушылар мен білім беру ұйымдарының осы технологияларды оқу үдерісіне енгізудегі рөліне ерекше назар аударылған. Мақалада студенттердің денсаулығын қолдау үшін қолайлы білім беру ортасын құрудың маңыздылығы айтылады. Оқу үдерісінің тиімділігін арттыру және студенттердің дамуын қазіргі заманғы білім беру жағдайында қамтамасыз ету үшін денсаулықты сақтау технологияларды оңтайландыру және кеңейту жөнінде ұсыныстар берілген.

Summary. The article discusses the impact of health-preserving technologies on the development of cognitive activity in university students. It analyzes how physical activity, psycho-emotional support, proper nutrition, and stress management contribute to improving cognitive functions, reducing stress levels, and enhancing academic performance. Special attention is given to the role of teachers and educational institutions in implementing these technologies into the educational process. The article also emphasizes the importance of creating a supportive

educational environment to promote students' health. Recommendations are provided for optimizing and expanding the use of health-preserving technologies to improve learning outcomes and student development in the context of modern education.

Актуальность проблемы развития познавательной деятельности студентов вузов в условиях применения здоровьесберегающих технологий обусловлена стремительным развитием общества, научных и образовательных практик, а также изменениями в требованиях к подготовке специалистов, способных эффективно работать в условиях современной информационной и социально-экономической среды. В последние десятилетия значительное внимание уделяется не только формированию профессиональных знаний и навыков, но и обеспечению психофизического здоровья студентов, что связано с развитием здоровьесберегающих технологий в образовательной практике.

Развитие познавательной деятельности является ключевым аспектом учебного процесса, поскольку оно напрямую связано с процессом обучения, способностью студентов к самостоятельному освоению знаний, решению образовательных задач и творческому подходу в профессии. Однако, несмотря на важность этого аспекта, для полноценного и эффективного развития познавательной деятельности необходимо учитывать множество факторов, влияющих на когнитивные и эмоциональные процессы студентов, включая физическое и психоэмоциональное состояние обучающихся [1]. Современные исследования подчеркивают, что увеличение академической нагрузки, стрессовые факторы, связанные с учебным процессом, а также недостаточное внимание к вопросам здоровья студентов могут негативно сказаться на результатах их обучения и общем состоянии здоровья.

В связи с этим появляется необходимость внедрения здоровьесберегающих технологий в образовательную практику высших учебных заведений. Здоровьесберегающие технологии представляют собой комплекс методов и подходов, направленных на улучшение физического и психоэмоционального состояния студентов, создание условий для снижения нагрузки на психофизиологический аппарат обучающихся, а также формирование навыков здорового образа жизни. Применение таких технологий в процессе обучения позволяет не только повысить уровень усвоения материала, но и снизить риск возникновения различных заболеваний, улучшить психологическое состояние студентов, повысить их мотивацию и способности к саморазвитию [2].

Введение здоровьесберегающих технологий в образовательный процесс предполагает использование различных подходов, начиная от организации физкультминуток и гимнастики для студентов, до внедрения методов релаксации и психофизиологических тренингов. Также важно интегрировать здоровьесберегающие технологии в формы и методы педагогической работы, которые способствуют не только улучшению здоровья студентов, но и развитию их когнитивных способностей. Одной из важных задач является создание таких условий в учебном процессе, при которых познавательная

деятельность студентов будет протекать в комфортных и безопасных условиях, что, в свою очередь, способствует повышению эффективности обучения.

Целью данной статьи является исследование влияния здоровьесберегающих технологий на развитие познавательной деятельности студентов высших учебных заведений. В частности, будет рассмотрено, как внедрение таких технологий влияет на физическое и психоэмоциональное состояние студентов, а также на их способность к усвоению знаний, развитию критического мышления и творческих способностей.

Развитие познавательной деятельности студентов вузов в контексте здоровьесберегающих технологий требует комплексного подхода, включающего как организационные, так и педагогические меры. Важно отметить, что здоровьесберегающие технологии не ограничиваются только физическим аспектом, но охватывают и психологическое состояние студентов, что является ключевым фактором в успешной адаптации студентов к учебному процессу, а также в развитии их познавательных и творческих способностей.

Одним из важных аспектов внедрения здоровьесберегающих технологий является учет индивидуальных особенностей студентов. Так, различные формы стресса, характерные для студентов в период обучения в вузе, могут существенно повлиять на их способность концентрироваться на учебном процессе, усваивать информацию и проявлять творческий подход к решению учебных задач. Здоровьесберегающие технологии, ориентированные на снятие стресса, релаксацию, улучшение сна и физическую активность, помогают значительно снизить негативное влияние стрессовых факторов на познавательную деятельность студентов [3].

Ключевыми задачами для педагогов и образовательных учреждений в контексте применения здоровьесберегающих технологий являются создание комфортной образовательной среды, поддержание эмоционального и физического здоровья студентов, а также разработка учебных программ, направленных на улучшение общей культуры здоровья студентов. Это требует не только внедрения теоретических знаний о здоровом образе жизни, но и активного включения студентов в практическую деятельность, направленную на улучшение их самочувствия и развития. В этой связи важным является использование современных педагогических и психологических подходов, которые способствуют развитию познавательной активности студентов, улучшению их мотивации к обучению и профессиональному развитию.

Таким образом, интеграция здоровьесберегающих технологий в образовательный процесс вузов представляет собой важную и актуальную задачу. Внедрение таких технологий способствует не только улучшению физического состояния студентов, но и повышению их познавательной активности, что в конечном итоге способствует успешной профессиональной подготовке и личностному росту студентов.

Познавательная деятельность является ключевым элементом образовательного процесса в вузах, так как она определяет способность студентов к успешному освоению учебного материала, а также их готовность к

решению профессиональных задач в будущем. Развитие познавательной деятельности зависит от множества факторов, включая когнитивные, эмоциональные и физические состояния студентов [4]. Современные исследования показывают, что успешное обучение тесно связано с состоянием здоровья обучающихся, так как физическое и психоэмоциональное здоровье студентов непосредственно влияют на их способность к восприятию информации, концентрации внимания, а также на уровень стресса, который является значимым препятствием для полноценного освоения учебного материала.

Здоровьесберегающие технологии представляют собой комплекс методов и средств, направленных на улучшение физического и психоэмоционального состояния студентов, что в свою очередь способствует развитию их познавательной активности. В свою очередь, познавательная деятельность охватывает целый спектр когнитивных процессов, таких как восприятие, внимание, память, мышление и воображение. Важно, что каждый из этих процессов подвержен влиянию внешней среды, включая образовательные условия и уровень стресса, который может возникнуть в процессе учебной деятельности. Поэтому создание условий для улучшения здоровья студентов посредством применения здоровьесберегающих технологий не только способствует их физическому благополучию, но и повышает уровень познавательной активности, улучшая результаты их учебы.

Здоровьесберегающие технологии в контексте образовательного процесса включают широкий спектр мероприятий, направленных на улучшение психофизического состояния студентов. Эти технологии могут быть разделены на несколько категорий: физическая активность, психоэмоциональная поддержка, рациональное питание, режим дня, а также стресс-менеджмент и релаксационные практики. Влияние каждой из этих технологий на развитие познавательной деятельности важно и многогранно.

Физическая активность, например, активно влияет на улучшение общей выносливости организма, а также помогает поддерживать высокий уровень концентрации внимания и когнитивной работоспособности. Научные исследования подтверждают, что регулярные физические нагрузки способствуют улучшению работы нервной системы, повышают уровень энергии и уменьшают симптомы стресса. Внедрение таких мероприятий, как физкультминутки, утренние зарядки или спортивные секции, не только способствует поддержанию здоровья студентов, но и улучшает их учебные достижения, поскольку физическая активность стимулирует мозговую деятельность.

Психоэмоциональная поддержка и развитие стрессоустойчивости также имеют огромное значение для развития познавательной активности студентов. Высокие учебные нагрузки, конкуренция и необходимость соблюдения академических стандартов могут приводить к эмоциональному истощению, снижению мотивации и когнитивной функции студентов. Использование психологических тренингов, практик релаксации, йоги и медитации позволяет

снижать уровень стресса, повышать эмоциональную устойчивость и улучшать концентрацию внимания [5]. Таким образом, регулярные занятия по развитию эмоционального интеллекта, управление стрессом и психогигиенические практики становятся важным элементом здоровьесберегающих технологий в вузах.

Рациональное питание и режим дня являются важными составляющими здоровьесберегающих технологий. На состояние когнитивных функций напрямую влияют такие факторы, как качество питания, режим сна и отдыха. Питание, богатое витаминами, минералами и антиоксидантами, способствует улучшению работы мозга и поддержанию высокого уровня энергии, что непосредственно влияет на познавательную деятельность студентов. Важность соблюдения режима дня, включая полноценный сон и отдых, также не может быть недооценена, так как хроническая усталость и бессонница способны значительно снижать когнитивные способности и ухудшать память и внимание.

Применение здоровьесберегающих технологий в образовательных учреждениях требует комплексного подхода, который включает не только изменения в организационно-педагогических практиках, но и в культурном климате вуза. На уровне образовательной программы важно предусмотреть не только теоретическое знание о здоровом образе жизни, но и практическую работу студентов, направленную на поддержание здоровья [6]. Например, в некоторых вузах внедряются обязательные курсы по здоровьесбережению, включающие занятия по психофизической подготовке, обучению стресс-менеджменту и развитию навыков здорового образа жизни.

Также значительным элементом внедрения здоровьесберегающих технологий является создание благоприятной образовательной среды. Оборудование учебных помещений, организация пространства для отдыха, внедрение зоны для релаксации и медитации, а также проведение активных перемен, включающих физические упражнения, позволяют снизить стрессовые факторы и улучшить общее самочувствие студентов. Важно, чтобы преподаватели и сотрудники образовательных учреждений также активно поддерживали инициативы по внедрению здоровьесберегающих технологий, создавая условия для их эффективного использования.

Преподаватели и другие сотрудники учебных заведений играют ключевую роль в создании условий для внедрения здоровьесберегающих технологий. Прежде всего, они должны быть осведомлены о значимости таких технологий для повышения эффективности обучения и успешной адаптации студентов в условиях интенсивных учебных нагрузок. Для этого необходима соответствующая подготовка преподавательского состава, которая включает не только знание основ педагогики и психологии, но и осведомленность о методах здоровьесбережения, а также умение применять их в образовательной практике [7].

Создание мотивационной среды, в которой студенты осознают важность здорового образа жизни и применения здоровьесберегающих технологий, также является важной задачей. Преподаватели, используя различные формы работы

(например, лекции, тренинги, индивидуальные консультации), должны активно привлекать студентов к здоровьесберегающим практикам, объясняя их значимость и влияние на учебные результаты.

Внедрение здоровьесберегающих технологий в образовательный процесс вузов является многоступенчатым и сложным процессом, который требует от образовательных учреждений комплексного подхода. Важно не только интегрировать эти технологии в учебный процесс, но и создать такую культурную среду, которая будет поддерживать активное участие студентов в таких инициативах.

Перспективы дальнейших исследований и внедрения здоровьесберегающих технологий в вузах включают развитие новых форм педагогического взаимодействия, интеграцию цифровых технологий для мониторинга состояния здоровья студентов, а также создание междисциплинарных курсов, сочетающих знания по педагогике, психологии и здоровьесбережению. Рекомендуются также продолжить исследование эффективности применения различных здоровьесберегающих технологий, выявление их воздействия на познавательную деятельность студентов, а также оптимизацию этих технологий с учетом специфики разных образовательных программ и направлений.

Здоровьесберегающие технологии оказывают значительное влияние на развитие познавательной деятельности студентов в вузах. Внедрение физической активности, психоэмоциональной поддержки, рационального питания и других элементов здоровьесбережения способствует улучшению общего состояния студентов, снижению уровня стресса и повышению их когнитивной активности. Для эффективного применения этих технологий необходимо создание соответствующих условий на уровне учебного процесса, что требует активного участия преподавателей, администраторов и студентов. Разработка и внедрение здоровьесберегающих технологий становится важным шагом в обеспечении комплексной подготовки специалистов, способных эффективно действовать в условиях современной профессиональной деятельности.

Анализ применения здоровьесберегающих технологий в образовательном процессе вузов позволяет сделать ряд важных выводов о значении этих технологий для развития познавательной деятельности студентов. В условиях современного образования, где интенсивные учебные нагрузки и психоэмоциональные стрессы становятся неотъемлемой частью образовательного процесса, внедрение здоровьесберегающих технологий играет ключевую роль в поддержании физического и психологического здоровья студентов, что, в свою очередь, способствует улучшению их познавательной активности и учебных результатов.

Роль преподавателей и образовательных учреждений в успешной реализации здоровьесберегающих технологий также невозможно переоценить. Преподаватели, обладая знаниями в области педагогики, психологии и здоровьесбережения, должны активно интегрировать здоровьесберегающие

подходы в свои образовательные практики. Формирование у студентов осознания важности заботы о своем здоровье и благополучии, развитие у них навыков самоорганизации и стрессоустойчивости, а также создание условий для физической активности и отдыха, способствует созданию более эффективной образовательной среды.

Однако, несмотря на значительные достижения, процесс внедрения здоровьесберегающих технологий в вузах сталкивается с рядом вызовов. Среди них можно выделить недостаточную подготовленность преподавателей в области психологии и здоровьесбережения, отсутствие унифицированных стандартов для реализации этих технологий в учебном процессе, а также необходимость создания инфраструктуры, способной поддерживать такие инициативы. Важно продолжать разработку научных исследований в области эффективных методов интеграции здоровьесберегающих технологий, а также оптимизацию учебных программ с учетом этих факторов.

Перспективы дальнейшего развития данной темы связаны с расширением использования цифровых технологий для мониторинга здоровья студентов, а также с интеграцией междисциплинарных курсов, которые бы сочетали знания по педагогике, психологии, медицине и здоровьесбережению. Важно, чтобы здоровьесберегающие технологии стали неотъемлемой частью образовательной культуры, направленной на развитие не только профессиональных, но и личностных качеств студентов.

Таким образом, внедрение здоровьесберегающих технологий в образовательный процесс является необходимым условием для повышения качества образования и формирования всесторонне развитой личности. Создание благоприятных условий для развития познавательной деятельности студентов с учетом их физического и психоэмоционального состояния позволяет достичь высоких академических результатов и способствует успешной адаптации студентов в условиях современного образования.

Список использованной литературы

1. Кудрявцев, В. В. Психология образования: учебник для вузов / В. В. Кудрявцев. — М.: Академия, 2007. — 416 с.
2. Зайцев, В. И. Здоровьесберегающие технологии в образовательном процессе / В. И. Зайцев, О. В. Орлова. — М.: Изд-во РАО, 2015. — 215 с.
3. Петров, А. А. Теория и методика физической культуры и спорта: учебник для вузов / А. А. Петров, А. В. Никитин. — СПб.: Питер, 2013. — 512 с.
4. Савенкова, В. А. Психологические основы педагогической деятельности: учебное пособие / В. А. Савенкова. — М.: Владос, 2010. — 208 с.
5. Смирнова, Т. И. Развитие познавательной деятельности студентов в условиях инновационного образования / Т. И. Смирнова. — Казань: КФУ, 2012. — 250 с.
6. Ткаченко, Л. П. Здоровьесберегающие технологии в системе образования / Л. П. Ткаченко. — М.: Наука, 2014. — 184 с.
7. Шевченко, Н. Н. Психология и педагогика здоровья: теория и практика / Н. Н. Шевченко. — М.: Просвещение, 2011. — 320 с.

КОММУНИКАТИВТІК ЖАҒДАЙЛАР ЖАСАУ ПРОЦЕСІНДЕ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН ҮЛКЕН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДИАЛОГТЫҚ СӨЙЛЕУІН ДАМУЫ

Ешенкулова Э.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье раскрывается актуальность проблемы развития диалогической речи у детей среднего дошкольного возраста с задержкой психического развития в процессе коммуникативных условий.

Summary. The article reveals the relevance of the problem of the development of dialogical speech in middle preschool children with mental retardation in the process of communicative conditions.

Мектеп жасына дейінгі балаларда диалогтік сөйлеуді дамыту келісімді коммуникативті сөйлеудің дағдыларын қалыптастыру бағыттарының бірі болып табылады. Мектепке дейінгі білім берудің мемлекеттік білім беру стандартының "Әлеуметтік-коммуникативтік дамуы" білім беру саласында міндеттердің бірі мектеп жасына дейінгі балалар арасында сөйлеудің диалогтық формасын дамыту болып табылады.

Коммуникативтік құзыреттіліктің негізгі компоненттері қарым-қатынас және сөйлеу.

Диалог-сөйлеу әрекетінің ерекше түрі, оның функциялары ынталандырушы және жауап беретін сигналдардың кезектесуі нәтижесінде серіктестер арасындағы тікелей байланыс кезінде жүзеге асады.

Коммуникативті дағдылар, бір жағынан баланың өз мінез-құлқын дұрыс құрумен, адам психологиясының қажетті интонацияны таңдау, ым-ишара, басқа адамдарды түсіну қабілетті, басқа тұлғаларға жанашырлық таныту қарым-қатынасының дұрыс жасау.

Сөйлеу әлеуметтік-тарихи сипатқа ие. Адамдар әрқашан бірге, қоғамда өмір сүрді және өмір сүруде. Адамдардың қоғамдық өмірі мен ұжымдық жұмысы үнемі қарым-қатынас жасауды, бір-бірімен байланыс орнатуды, бір-біріне ықпал етуді қажет етеді. Бұл байланыс сөйлеу арқылы жүзеге асады. Сөйлеу арқылы адамдар өз ойлары мен білімдерімен алмасады, өз сезімдері мен тәжірибелері туралы айтады. Сонымен, сөйлеудің негізгі қызметі-адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы ретінде қызмет ету. Тілді меңгеру баланың дүниеге келуінен басталады [1].

Сөйлеу баланың әлеміне кең терезе ашады. Сөйлеу-оқушы үшін негізгі қарым-қатынас құралы. Онсыз баланың үлкен көлемдегі ақпаратты, атап айтқанда, үлкен семантикалық жүктемені көтеретін немесе сезім мүшелерінің көмегімен қабылдауға болмайтын нәрсені түсіретін ақпаратты (абстрактілі ұғымдар, құбылыстар) алуға мүмкіндігі болмас еді. Оқу баланың сөздік қорын байытады, оның ауызша және жазбаша сөйлеуін дамытады. Оқу мен жазуды меңгеру баланың одан әрі дамуының қажетті шарты болып табылады. Кейбір балалар оқуда қиналады. Бірде орта мектепте мұндай балалар сөйлеу тілінің

дамымауына байланысты үлгерімі төмен оқушыларға айналады. Сөйлеудің әртүрлі бұзылыстары бар, олардың арасында дәйекті жазбаша сөйлеудің дамымауы сияқты сөйлеу бұзылыстары бар. Кеңістік жазбаша сөйлеудің бұзылуы әсіресе ақыл-есі кем балаларда жиі кездеседі. Кез-келген бұзылысты, оның ішінде дәйекті жазбаша сөйлеуді түзету керек, өйткені баланың оқуда үлкен қиындықтары болады және ол үлгерімі төмен оқушы болады.

Балалық шақтағы мектепке дейінгі кезең-бұл балаларда үйлесімді сөйлеуді, оның ішінде диалогтік сөйлеуді қалыптастырудың сезімтал кезеңі. Дегенмен, балаларға диалогқа түсу, оны сақтау және т.б. қиынға соғады. Диалог қарым-қатынас процесінің негізін құрайды. Сондықтан мектепке дейінгі тәрбиенің маңызды бағыты балалармен диалогтік сөйлеуді дамыту бойынша жұмысты ұйымдастыру болып табылады [2].

Егер мектеп жасына дейінгі балаларға құрдастарымен де, ересектермен де диалогтік қарым-қатынас жасау қиынға соғатын болса, онда ақыл-есі кем бір жастағы балаларға басқалармен диалог жүргізу және қолдау одан да қиын.

Психикалық дамуы тежелген балалар үшін үйлесімді сөйлеу қасиеті, әсіресе диалогтық формасы тән. Мектеп жасына дейінгі балалар бейсаналық және еріксіз сөйлемдер құрастырады, ересек адамның сұрағына егжей-тегжейлі жауап бермейді, олардың негізгі ойлары бөгде ойлар мен пайымдаулармен үзіледі, сөйлеудің реттеуші және жоспарлау функциялары жеткіліксіз қалыптасады.

Психикалық дамуы тежелген орта жастағы мектеп жасына дейінгі балаларда үйлесімді диалогтық сөйлеуді дамыту; диалогқа түсу, оны қолдау, ақпарат сұрау қабілетін қалыптастыру; қайталау қабілетін дамыту; сөйлеу этикетінің формаларын байыту және оларды қолдану дағдыларын қалыптастыру.

Мектеп жасына дейінгі балалардың басқа балалармен қарым-қатынас орнату дағдыларын қалыптастырған, серіктесті тыңдау, оның мәлімдемелеріне жауап беру және т.б. қабілеттерін дамытқан жұмыстың негізгі әдістері, айтылу, жаттау, сөйлеу мәнерін қолдану және т.б. болып табылады.

Дегенмен, сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың барлығына арнайы мектептер қажет емес. Олардың едәуір бөлігі жалпы білім беретін мектептерде оқи алады, бірақ арнайы логопедиялық көмек алған жағдайда. Медициналық-психологиялық-педагогикалық кеңес бұр тек арнайы мектептерде білім беруді ұсынады, бірақ тәжірибе көрсеткендей, мұндай балалар ата-аналарының өтініші бойынша жалпы білім беретін мектептерде оқиды. Осылайша, ақыл-есі кем балаға ауытқуларды жеңу үшін мақсатты түзету жұмыстарымен қамтамасыз етілуі керек деген қарама-қайшылық бар, бірақ түзету және дамытушылық білім беру жұмыстары тек мамандандырылған сыныптарда жүргізіледі.

Психикалық дамуы тежелген (ПДТ) - бұл ақыл-ой дамуының қалыпты қарқынының бұзылуы, соның салдарынан мектеп жасына жеткен бала әлі күнге дейін мектепке дейінгі және ойын қызығушылықтары шеңберінде қалады. Бұндай балалардың 4 тобы бар: бұл топқа оқу қабілеті жеткіліксіз балалар немесе оқуда кемістігі бар балалар кіреді. Бұл топқа орталық жүйке жүйесінің

зақымдануынан және талдаушылардың ақауларынан бастап педагогикалық немқұрайлылыққа дейінгі әртүрлі себептерге байланысты оқуда қиындықтары бар балалар кіреді. Екінші топқа, ең алдымен, қолайсыз өмір сүру жағдайлары мен тәрбиесінің, баланың сенсорлық тәжірибесінің және басқалармен қарым-қатынасының шектелуінің, оның интеллектуалды дамуының кешігуінің және оның жеке басының қалыптасуында қиындықтар туғызуының салдарынан оқуда кемістігі бар балалар жатады [3].

Қолайсыз жағдайлардың салдарын еңсеру үшін арнайы білімге мұқтаж балалар "жарамсыз", педагогикалық тұрғыдан қараусыз қалған (ағылшын терминологиясында - әлеуметтік және мәдени депривацияға ұшыраған) деп анықталады. Үшінші топқа дамуында кідірісі бар балалар кіреді, олар мінез-құлқында ауытқулары бар балалар ретінде осы олқылықты жою үшін арнайы дайындықты қажет етеді. Бұл жағдайда оқыту белгілі бір жасқа жетелейтін мінез-құлық формасы болып саналады. Төртінші топқа баланың дамуының әртүрлі кезеңдерінде миының ең аз зақымдануы бар балалар кіреді.

Уақытша психикалық дамуы тежелген балалар көбінесе ақыл-есі кем деп қателеседі. Балалардың осы топтарының арасындағы айырмашылық екі ерекшелікпен анықталады. ПДТ бар балалар салыстырмалы түрде дамыған сөйлеумен қатар негізгі сауаттылық пен арифметикада қиындықтарға тап болады, өлеңдер мен ертегілерді жаттау қабілеті әлдеқайда жоғары, танымдық даму деңгейі жоғары. Бұл комбинация ақыл-есі кем балалар үшін әдеттен тыс. Уақытша ақыл-ой кемістігі бар балалар әрқашан жұмыс барысында өздеріне көрсетілген көмекті пайдалана алады, тапсырманы шешу принципін меңгереді және осы принципті басқа ұқсас тапсырмаларға ауыстыра алады. Бұл олардың әрі қарай дамуына толық мүмкіндіктері бар екенін көрсетеді, яғни кейінірек олар арнайы білім беру ортасында мұғалімнің көмегімен қазіргі уақытта қолдарынан келгенін жасай алады.

Сонымен, сөйлеудің коммуникативті функциясының мақсаты-қарым-қатынас міндеттерін орындау және қарым-қатынас құралы ретінде әрекет ету. Бірақ коммуникацияның өзі көп функциялы. Қарым-қатынастың мақсаты әлеуметтік байланыстарды сақтау, интеллектуалды ақпарат алмасу, эмоционалды салаға және серіктестің мінез-құлқына әсер ету, сондай-ақ хабарламаның өзі және қолданылатын тілдік құралдар болуы мүмкін. Сөйлеудің коммуникативті функциясының барлық осы аспектілері мектеп жасына дейінгі балалардың мінез-құлқында ұсынылған және белсенді

Сөйлеу формаларын меңгерудің фонетикасы, лексикасы және грамматикалық құрылымы-диалог және монолог сөйлеу функциялар қалыптасады.

Диалог туралы осындай идеяларға сүйене отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтық қарым-қатынасын дамыту бағдарламасы бірқатар міндеттерді қамтуы керек: тілді қарым-қатынас құралы ретінде меңгеру және тілдік бағдарды қалыптастыру міндеттері (метатіл функциясы); барлық қол жетімді құралдарды-сөйлеу және сөйлемей құралдарын қолдана отырып, балалар арасында әлеуметтік байланыстар орнату міндеттері (қарым-қатынас

орнату функциясы); өнімді шығармашылық сөйлеу жағдайында кеңейтілген мәтінді құрудың құралдары мен әдістерін меңгеру міндеттері (коммуникативті және ақпараттық функция); интерактивті құру міндеттері және т.б.).

Бұл кезең ерекше назар аударуға тұрарлық, өйткені мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтық сөйлеуін одан әрі қалыптастыру оны ұйымдастырудың тиімділігіне байланысты болды, өйткені топта жағымды эмоционалды атмосфера құру, балалардың бір-бірімен достық қарым-қатынас моделін жасау және позитивті диалогты орнату, көтеріңкі көңіл-күй диалогтың міндетті шарты болып табылады [4].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, коммуникативтік жағдайлар жасау процесінде психикалық дамуы тежелген үлкен мектеп жасына дейінгі балалардың диалогтық сөйлеуін жүргізу қабілетін, әңгімелесушімен диалогтік қарым-қатынас орнату қабілетін, әңгімені жүргізу және құру қабілетін дамыту қажет және мүмкін деген қорытынды жасауға болады, яғни лингвистикалық (фонетикалық, лексикалық, грамматикалық) және вербалды емес құралдарды пайдалана отырып, басқа адамдармен (ересектер мен құрдастар) қарым-қатынас орнату (мимика, ым-ишара, қалып, көзқарас, объективті әрекеттер).

Бұл жағдайда диалог тек сөйлеудің композициялық түрі ретінде қарастырылмауы керек (күнделікті ситуациялық әңгіме, мазмұнсыз, яғни әңгімелесушімен эмоционалды байланысты сақтауға бағытталған әңгіме), бірақ, ең алдымен, сөйлеу қарым-қатынасының бір түрі ретінде, таным мен өзін-өзі тануға бағытталған мазмұнды қарым-қатынас ретінде болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дүйсенбаев А.К., Балтымова М.Р. "Логопедия негіздері", Алматы, 2018 ж.
2. Өмірбекова Қ. Г., Оразаева Г.С., Төлебиева Г.Н., Ибатова Г.Б. "Логопедия" Алматы, 2015 ж. Оқулық/ .
3. Ғ.А.Абаева., А.Е.Ерболат. "Дефектология негіздері" Алматы, 2018 ж.
4. «Тебенова Қ. С. "Дамуында ауытқылары бар балалар" Алматы, 2015 ж.

ӘОЖ 371.31

ҚҰЗІРЕТТІ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ПАЙДАЛАНУДЫҢ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ

Әбдімәлік А.М., Туртан Б.У., 6В01505 – Биология мұғалімдерін даярлау
Қуандықова Г.Т., биология магистрі
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, қ. Тараз, Қазақстан

Резюме. В данной статье рассматривается применение технологий обучения в современной системе образования, которые важны для повышения качества образования, развития познавательной активности и творческих способностей учащихся. Показано значение и эффективность использования технологий обучения на уроках биологии, новых методов и приемов, повышающих интерес учащихся к науке, таких как проектное обучение, методы исследования, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), виртуальные лаборатории и интерактивные инструменты.

Summary. This article examines the application of learning technologies in the modern education system, which are important for improving the quality of education, developing cognitive activity and creative abilities of students. It shows the importance and effectiveness of using learning technologies in biology lessons, new methods and techniques that increase students' interest in science, such as project-based learning, research methods, information and communication technologies (ICT), virtual laboratories and interactive tools.

Қазіргі кезде білім беру жүйесінде оқытудың сапасын арттыру мақсатында жаңа технологияларды енгізу өзекті болып табылады. Құзіретті білім беру кеңістігі-оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған білім беру процесі. Биология сабағында тиімді оқыту технологияларын қолдану оқушылардың ғылыми дүниетанымын кеңейтеді және олардың оқу мотивациясын арттырады.

Жұмыстың мақсаты- биология сабағында оқыту технологиясының рөлін және маңызын зерттеу. Бұл зерттеу құзіретті білім беру кеңістігінде білім алушылардың дағдыларын дамытуда оқыту технологияларының тиімділігін бағалауға бағытталған[1].

Құзіретті білім беру - оқушылардың қажетті білімді ғана меңгеріп қоймай, сонымен қатар алған білімін өмірде қолдану қабілетін дамытуға бағытталған процесс. Құзіреттілікке негізделген оқыту жүйесі, білім беру кеңістігінің жаңа моделін құрады. Құзіретті білім беру кеңістігін қалыптастыруда оқыту технологиялары маңызды рөл атқарады. Технологиялар оқыту процесін тиімді ету үшін жаңашыл әдістер мен тәсілдерді енгізу арқылы білім алушылардың оқу сапасын арттыруға бағытталған. Білім беру саласындағы инновациялық оқыту технологиялары, әсіресе ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), интерактивті оқыту әдістері, жобалық әдіс, зерттеу тәсілдері оқу процесін жаңартып, оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Заманауи оқыту технологиялары оқушылардың биологиялық құзіреттілігін дамытуда маңызды. Бұл технологиялар оқушыларға мәселелерді шешуге және практикалық дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді. Биология пәнін оқыту барысында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту маңызды аспект болып табылады, себебі ол тек білім алумен шектелмей, оқушылардың өздігінен ойлау, талдау, зерттеу және шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға бағытталады[2]. Қазіргі білім беру жүйесінде шығармашылық қабілеттерді дамытуға ықпал ететін бірнеше оқыту технологиялары бар. Осы технологияларды тиімді қолдану оқушылардың ғылыми ойлауын, сыни тұрғыдан қарауды және проблемаларды шешу дағдыларын жетілдіреді.

Қазіргі уақытта білім беру процесінде оқытудың жаңа технологияларын қолдану- оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырудың басты құралы болып табылады. Биология сабағында интерактивті құралдар мен ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың пәнге деген ынтасын оятуға болады. Мысалы, мультимедиялық презентациялар, бейнемазмұндар, виртуалды зертханалар мен онлайн платформалар

оқушыларға биологиялық құбылыстарды түсінуге және зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл әдістер оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың білім алу процесіне белсенді қатысуына септігін тигізеді[3].

Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру оқу процесінің басты мақсаттарының бірі болып табылады. Биология сабағында оқыту технологияларын қолдану оқушылардың дербес зерттеу, талдау және ойлау қабілеттерін дамытады. Мысалы, жобалық оқыту әдісі, зерттеу әдісі, пікірталас, талқылау сабақтары оқушылардың ойлау дағдыларын жақсартады, ғылыми ұғымдарды терең түсінуге мүмкіндік береді. Әртүрлі әдістерді қолдану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттырады, оларды проблемаларды шешуге бағыттайды.

Инновациялық оқыту технологиялары сабақтың тиімділігін арттырып, оқушылардың білім сапасын жақсартады. Биология сабағында заманауи технологияларды қолдану оқушының тек теориялық білімін емес, сонымен бірге тәжірибелік дағдыларын да жетілдіруге мүмкіндік береді. Виртуалды зертханалар, тәжірибелер жүргізу, тәжірибелік сабақтар оқушылардың ғылыми тәсілмен жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Осылайша, сабақ барысында тек теориялық білімді ғана емес, сонымен қатар тәжірибелік дағдыларды да қалыптастыру маңызды.

Қазіргі білім беру жүйесі оқушылардың дербес жұмыс істеуін ынталандыруға бағытталған. Биология сабағында оқыту технологиялары оқушылардың өздігінен жұмыс істеу дағдыларын дамытады. Жобалық жұмыстар, зерттеу тапсырмалары, дербес тәжірибелер оқушыларды өздігінен жұмыс істеуге, ақпаратты өңдеуге және оны талдауға үйретеді. Осы технологияларды қолдану оқушылардың ғылыми көзқарастарын қалыптастырып, оларды болашақта өз бетінше зерттеу жұмыстарын жүргізуге дайындайды[4].

Оқытудың жаңа технологияларын қолданудың ең басты нәтижесі — оқу сапасының артуы. Биология сабағында инновациялық әдістерді пайдалану арқылы оқушылардың пән бойынша білім деңгейі жоғарылайды. Олар тек теориялық білімді меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар оны практикада қолдану дағдыларын да дамытады. Мысалы, биология пәнінде оқушылар виртуалды зертханаларда тәжірибе жасап, алынған нәтижелер бойынша қорытынды шығарады. Бұл олардың ғылыми ойлау қабілетін, сынақтан өту дағдыларын дамытады. Осылайша, оқушылардың білім алу деңгейі және оқу нәтижелері айтарлықтай жақсарады.

Биология сабағында оқыту технологиялары оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Жобалық жұмыс, рөлдік ойындар, зерттеу тапсырмалары оқушылардың шығармашылық ойлауын, шешім қабылдау қабілеттерін жақсартады. Олар күрделі биологиялық мәселелерді зерттеп, өз шешімдерін ұсынады. Бұл әдістер оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар олардың табиғатқа деген терең қызығушылығын арттырады. Шығармашылық дағдылардың дамуы

оқушылардың болашақта ғылыми зерттеулер мен инновациялық жобаларды жүзеге асыруына мүмкіндік береді.

Жобалық оқыту әдісі оқушыларға нақты бір тақырып бойынша зерттеу жүргізіп, өз жобаларын ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл әдіс биология сабағында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Мысалы, "Экологиялық тепе-теңдік" немесе "Өсімдіктер мен жануарлар әлеміндегі әртүрлілік" тақырыптарында жобалық жұмыс ұйымдастыруға болады.

Практикалық тәжірибе барысында:

- Оқушыларға экологиялық мәселелер туралы зерттеу жүргізу тапсырмасы беріледі.
- Олар өздерінің зерттеу жұмыстарын жүргізіп, қажетті мәліметтерді жинап, талдайды.
- Нәтижесінде әр оқушы немесе топ белгілі бір экологиялық мәселені зерттеп, оны шешу жолдарын ұсынады.
- Жоба аяқталған соң, оқушылар өз жұмыстарын сынып алдында презентация арқылы қорғайды.

Бұл әдіс оқушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыруға және биология саласында қолданылатын нақты ғылыми әдістерді үйренуге мүмкіндік береді[5].

Зерттеу әдісі оқушыларды биологияның нақты мәселелерін зерттеуге бағыттайды. Бұл әдіс оқушылардың сыни ойлауын, логикалық пайымдауларын және өз бетінше жұмыс істеу қабілеттерін дамытады. Биология сабағында зерттеу әдісін қолдану ғылыми тәжірибе жүргізуге, әртүрлі биологиялық құбылыстарды зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың ғылыми зерттеу дағдыларын дамытады, сонымен қатар биология пәнін тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде *ақпараттық-коммуникациялық технологиялар* (АКТ) үлкен рөл атқарады. Биология сабағында АКТ құралдарын қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып, оларды интерактивті оқытуға мүмкіндік береді. АКТ арқылы оқушылар биология туралы ақпаратты визуалды түрде көре алады, ғылыми эксперименттерді бейнемазмұндар арқылы көру, түрлі биологиялық процестерді көрсету сияқты мүмкіндіктер пайда болады. АКТ қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятып, оларды жаңа ақпараттарды тиімді түрде меңгеруге мүмкіндік береді[6].

Құзіреттілікке бағытталған оқыту әдісі оқушылардың нақты өмірлік жағдайларда білімін қолдануға, мәселелерді шешуге бағытталған. Бұл әдіс оқушыларды өз бетінше жұмыс істеуге, зерттеу жүргізуге және қорытынды жасауға үйретеді. Биология сабағында құзіреттілікке бағытталған оқыту әдісін қолдану оқушылардың жеке тұлғасын дамытуға және ғылыми әдіс-тәсілдерді қолдануға мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушыларды сыни тұрғыдан ойлауға, мәселені зерттеуге және өз пікірлерін қорғауға үйретеді.

Рөлдік ойындар оқушыларды белсенді түрде қатыстырудың тиімді әдісі болып табылады. Бұл әдіс оқушыларға биология сабағында кейбір биологиялық

процестер мен құбылыстарды тәжірибе жүзінде көрсетуге мүмкіндік береді. Оқушылар рөлдерге бөлініп, биологиялық процестерді түсіндіру үшін түрлі тапсырмаларды орындап, өз ойларын білдіреді. Бұл әдіс оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді және оларды биология ғылымымен тереңірек таныстырады[7].

Қорытындылай келе, биология сабағында қолданылатын оқыту технологияларының практикалық тәжірибесі оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың танымдық белсенділігін және шығармашылық қабілеттерін дамытады. Жобалық жұмыс, зерттеу әдісі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және рөлдік ойындар секілді әдістер оқушыларға биологияның күрделі мәселелерін терең түсінуге және олардың практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Оқытудың заманауи технологияларын қолдану оқушыларды өздігінен білім алуға, зерттеу жүргізуге және ғылыми ойлау қабілеттерін қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Добрынина Е.С. Организация проектной деятельности как способ развивающего обучения в школе на уроках биологии / Е.С. Добрынина, О.В. Хотулёва, Г.В. Егорова // Проблемы современного педагогического образования, Ялта- 2019. - № 65-2. С. 114-117.
2. Добрынина Е.С. Метод проектов как способ реализации внеурочной деятельности в школе при изучении биологии / Е.С. Добрынина, О.В. Хотулёва // В сборнике: Актуальные вопросы социальной педагогики и психологии: теория и практика. - Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. - Ялта, 2019. - С. 58-61.
3. Верзилин Н.М., Общая методика преподавания биологии : [Учебник для студентов биол. фак. пед. ин-тов]. - 3-е изд. - Москва : Просвещение, 1996. – 382 с.- 167 с.
4. Князева Е.М. Формирование компетенций у обучающихся// Фундаментальные исследования. - № 6. - 2012. - С. 587–591.
5. Иванов Д. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. Москва: Чистые пруды. – 2007. – 99с.
6. Мырзабаев А.Б., Биологияны оқыту әдістемесі, Қарағанды, 2006.
7. Валиева М. Білім беру технологиялары және оларды оқу тәрбие үрдісіне енгізу жолдары. Алматы, 2002.

ӘОЖ 37.013

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ШЕШУДЕГІ ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ РӨЛІ

Әбдіназар Ж.Ж., 6B01505 – «Биология мұғалімдерін даярлау»,

Баубекова А.К., PhD

М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, қ. Тараз, Қазақстан

Резюме. Педагогическая технология-взаимосвязанные процессы, обусловленные необходимостью организации педагогического влияния на становление личности. В настоящее время в Казахстане формируется свой план, национальная модель образования. В связи с этим появляются новые технологии обучения, направленные на личностное развитие учащегося. Одна из таких новых технологий-технология проектирования и обучения. Проект как активный метод обучения позволяет учителю развивать у

школьников те же знания и навыки, формировать компетенции. Проектное обучение формирование учащегося как личности, способной творчески мыслить, самостоятельно принимать решения в проблемных ситуациях, правильно формулировать и задавать вопросы, находить ответы на них в окружающем информационном пространстве, является одним из основных направлений современного образования.

Summary. pedagogical technology-interrelated processes caused by the need to organize pedagogical influence on the formation of personality. Currently, Kazakhstan is developing its own plan, a model of National Education. In this regard, new teaching technologies are emerging that are aimed at the individual development of the student. One such new technology is design and training technology. As an active teaching method, the project is an opportunity for the teacher to develop the same knowledge and skills in schoolchildren, to form competencies. Project-based learning the formation of a student as a person capable of creative thinking, independent decision-making in problem situations, correctly formulating and asking questions, and finding answers to them in the surrounding information space is one of the main directions of modern education.

Қазіргі мектепте мұғалім жобалау қызметін оқушыны белсенді, субъективті ұстанымға ие болуға, жаңа білім мен тәжірибені дербес өндіруге, игеруге және қолдануға, өз қызметін және оның нәтижелерін талдауға, барабар өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға шақыратын оқыту әдістерінің бірі ретінде пайдаланады. Егер оқушының мүдделері негізінен жобаның нәтижесі болса, онда мұғалімнің кәсіби мүдделері оқыту мен тәрбиелеу құралы ретінде жұмыс процесіне бағытталған. Осыған байланысты оқушының жетекші іс-әрекеті негізінде жобаларды жіктеуге жүгінудің мағынасы бар. Осылайша, жобаның белгілі бір түрін таңдай отырып, мұғалім жоба бойынша бүкіл жұмыс кезеңінде оқушының іс-әрекетін басқара алады, осылайша оған қажетті пәндік білім мен дағдыларды, жалпы білім мен дағдыларды, қажетті құзыреттерді қалыптастыра алады. Құзыреттілік әдетте оны практикалық қолдану тәжірибесімен біріктірілген білімді білдіреді. Құзыреттілікті қалыптастыруға назар аудару-белсенді оқыту технологияларына тән қасиет. Арнайы әдебиеттерде құзыреттілік мәселесіне әртүрлі көзқарастар келтірілген [1]. Шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін ең үлкен кеңістікті Жобалық іс-шаралар қамтамасыз етеді. Шығармашылық жоба оқушыға кез-келген жанрдың туындысын жасау арқылы өзін көрсетуге мүмкіндік береді. Мұндай жобалар баланың шығармашылық қабілеттерін тікелей дамыта отырып, басқалардың жоба авторы туралы түсінігін түбегейлі өзгерте алады, оның сыныптағы мәртебесін арттырады, алаңдаушылықты азайтады, өзін-өзі бағалауды арттырады. Өздеріңіз білетіндей, кез-келген шығармашылық жұмыс аудиториядан (көрермендер, тыңдаушылар, оқырмандар) презентация мен кері байланысты қажет етеді, сондықтан негізгі дамытушылық әсер коммуникативті әсер етеді.

Қарым-қатынас дағдыларын дамыту ойын немесе рөлдік жобалар барысында да жүзеге асырылады. Мұндай жобаның мақсаты-мектеп оқушыларын жоба мәселесін шешуге тарту. Мұны істеу үшін сізге ақпарат іздеу немесе өнер туындысын жасау ғана емес, сонымен қатар басқа адамдардың іс-әрекетін ұйымдастыру, оларды жұмысқа тарту, оны барлығына қызықты ету қажет. Интроверт, ұялшақ жасөспірімдер үшін бұл дағдыларды игеру, олардың коммуникативті құзыреттілігін дамыту немесе жетілдіру

қаншалықты маңызды екенін ұмытпаған жөн [2]. Әрине, жоғарыда келтірілген заңдылықтар шартты болып табылады, өйткені бір жоба әртүрлі әрекеттерді біріктіре алады. Бірақ, әдетте, олардың біреуі басым. Оқушының білімін, дағдыларын және дағдыларын арттыруды жоспарлау кезінде мұғалім үшін бұл баланы оқыту мен тәрбиелеу міндеттеріне сүйену, жобаның түрін алдын-ала анықтау және оған жоба тақырыбын алдағы жұмыс оның дамуына барынша ықпал ететіндей етіп тұжырымдауға көмектесу өте маңызды. Жобалардың алуан түрлілігі мұғалімге жасөспірімдерді оқыту мен тәрбиелеудің әртүрлі міндеттерін қызықты түрде шешуге мүмкіндік береді. Бұл студенттерге білім мен дағдыларды белсенді игеруге және қолдануға, оқу арсеналын кеңейтуге, содан кейін алған тәжірибелерін оқу және сабақтан тыс жұмыстардың басқа түрлеріне ауыстыруға мүмкіндік береді. Осылайша, жоба түрі оқушының жетекші қызметіне байланысты және өз кезегінде жоба өнімінің түрін анықтайды. Шығармашылық жобалар көбінесе әртүрлі жанрдағы өнер туындыларын жасаумен немесе шығармашылық іс-шараларды өткізумен аяқталады. Тәжірибеге бағытталған жобалар, әдетте, материалдық жобалық өнімдерде, кейде іс-шараларда немесе жазбаша нұсқауларда, нұсқаулықтарда және т.б. [3]. Зерттеу жобаларының нәтижелеріне ғылыми мақалалар, брошюралар және т.б., сондай-ақ модельдер немесе макеттер, оқу фильмдері мен компьютерлік презентациялар, сондай-ақ оқу экскурсиясы немесе баяндама сияқты сирек оқиғалар кіруі мүмкін. Ақпараттық жобалардың соңғы өнімі көбінесе қағазда да, интернетте де жариялануы мүмкін брошюралар, кестелер, диаграммалар, графиктер, диаграммалар болып табылады. Ойын және рөлдік жобалар әрдайым іс-шараларды өткізумен байланысты, бұл жағдайда бұл жобаның өнімі болып табылады, өйткені жұртшылық жоба мәселесін шешуге тартылады (мысалы, "атом энергетикасы: оң және теріс жақтары" пікірталас ойыны) [4].

Жоба өнімі өзінің түрі мен жанры бойынша қандай болмасын, ол сапа талаптарына толық сәйкес келуі керек, яғни эстетикалық, қолдануға ыңғайлы, жобаның мақсаттарына сәйкес келуі керек (жоба өнімі автор тапқан жоба мәселесін шешудің оңтайлы тәсілінің көрінісі болып табылады). Жобалық өніммен жұмыс істей отырып, автор бұл өнімді тек өзі үшін ғана емес, сонымен қатар осы жоба шешетін мәселеге тап болған кез келген басқа адам үшін жасайтынын үнемі есте ұстауы керек. Мақсат қою міндеті-жобалық мәселені оқу жұмысының мақсатына айналдыру. Ол үшін мұғалім мектеп оқушыларының санасында жоба мәселесін шешу үшін не істеу керектігін, мәселені шешудің табылған әдісін қандай жобалық өнімге енгізуге болатындығын, мақсатқа жету бастапқы мәселені шешуге әкелетінін тексеруі керек. Бұл ойлау операциялары жалпы психикалық және ішінара ұйымдастырушылық жалпы білім беру дағдылары мен дағдыларын дамытуға ықпал етеді [5]. Осылайша, жоспарлау кезеңінде жобаның мақсатына жету үшін қандай қадамдар жасау керектігін, оқушының қолында не бар екенін (материалдық және уақыттық ресурстар, білім мен тәжірибе, ақпарат көздері және т. б.), әлі жоқ, жобаны орындау үшін нені үйрену керек, жетіспейтін

білімді, ақпаратты, кестені, жұмыстың барлық кезеңдерінің реттілігін анықтау қажет. Осы міндеттердің барлығын орындай отырып, студент негізінен ұйымдастырушылық жалпы оқытуда өзінің дағдылары мен дағдыларын жетілдіретіні түсінікті. Мектеп жобасын жүзеге асырудың өзі оның түріне байланысты белгілі бір дәрежеде жалпы білім берудің барлық дағдылары мен дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл кезең жобаны қорғаумен, жобалық өнімнің презентациясымен және автордың өзін-өзі таныстыруымен аяқталады, оның барысында жалпы оқытуда коммуникативті икемділік дағдылары қалыптасады және жетілдіріледі. Рефлексия кезеңінің мақсаты-жоба бойынша жұмыс нәтижесінде алынған тәжірибені түсіну, эксперименттік жағдайлар мен жеңілген мәселелерді талдау; нақты нәтижені жұмыстың басында ойластырылған нәрсемен салыстыру және салыстыру; жіберілген қателіктерді іздеу; жоба тақырыбының даму перспективаларын анықтау, сонымен қатар жоба авторының өзін-өзі талдауы және өзін-өзі бағалауы. Бұл процестер жалпы интеллектуалды және коммуникативті жалпы оқытудағы икемділік Дағдылар мен дағдыларды дамытумен байланысты [6]. Әрине, бұл өте шартты сипаттамалар, бірақ егер мұғалім жобалық циклдің әр кезеңінің жалпы оқытудағы икемділік дағдылары мен дағдыларын дамыту мүмкіндіктерін жақсы түсінсе, олар осы мақсаттар үшін жобалық әрекеттерді тиімді пайдалана алады.

Сонымен, жобалық қызметті оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудің тиімді құралы ретінде пайдалану үшін жоба түрін таңдағанда мұғалім келесі мәселелерді ойластыруы керек:

а) оқушының ерекшеліктері мен мүдделері;

б) оқушының бастапқы дайындық деңгейі (жоба бойынша жұмыс басталғанға дейін жеткізіледі):

- ол толығымен өздігінен не істей алады;

- оқушы мұғаліммен немесе оның басшылығымен не істейді;

- оқушыға жұмыстың әр кезеңінде қандай көмек қажет болады (оқыту, ынталандыру, ұйымдастыру) ;

- оқушы жұмыстың басында не білмейді, не білмейді, қажетті білімді қайдан іздейді, қажетті дағдылар мен дағдыларды қалай алады;

в) жоба бойынша жұмыс барысында және нәтижесінде білім, білік, дағды (пәндік және жалпы оқытудағы икемділік), құзыреттілік алынады.

Оқушының бастапқы дайындық деңгейі туралы білімге сүйене отырып, мұғалім баланың қандай іс-әрекеттері арқылы және оған қажетті білім, дағдылар мен құзыреттіліктердің қалай қалыптасатынын анық көре алады. Жобалық оқыту әдістемесі туралы айтатын болсақ, бірқатар авторлар жобалық оқыту ынтымақтастықта оқыту нысаны ретінде ғылыми зерттеу принциптеріне негізделгенін атап өтеді [7,8]. Біз бұл тұжырымдармен келісеміз, өйткені бұл тезистің дәлелі-студенттердің жоба бойынша жұмыс жасаудағы қызметі ғылыми зерттеу жүргізу кезіндегідей кезеңдерден өтеді:

- проблемалар мен олардан туындайтын зерттеу міндеттерін тұжырымдау.

- гипотеза жасау және оларды шешу туралы ұсыныс.

Оқушылар мәселені зерттейді; ұсынылған нақты фактілерді талдау және тиісті фактілерді өз бетінше іздеу; сауалнама қосымша ақпарат алу құралы ретінде. Жұмыстың келесі кезеңі-жұмыс нәтижелерін дайындау және таныстыру. Оқушылар презентацияның толық мәтінін құрастыру, фотосуреттерді, иллюстрацияларды және т.б. таңдау және орналастыру бойынша жұмыс істейді. Өз жобаларын ұсына отырып, олар жоба тақырыбы бойынша қорытынды жасайды. Осы типтегі жобаларды орындау кезінде студенттер үлкен қызығушылық танытады. Олар жобаның тапсырмаларын қуана орындайды. Оны орындау арқылы олар болашақ өміріне қажетті көптеген жаңа және маңызды ақпаратты біледі. Балалардың мұндай кері байланысы білім беруді жаңғырту жағдайындағы жоба әдісінің өзектілігінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Тәжірибе көрсеткендей, бірлескен оқыту қарапайым және қызықты ғана емес, сонымен қатар әлдеқайда тиімді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Верзилин Н.М., Общая методика преподавания биологии : [Учебник для студентов биол. фак. пед. ин-тов]. - 3-изд. - Москва : Просвещение, 1996. – 382 с.- 167 с.
- 2 Князева Е.М. Формирование компетенций у обучающихся// Фундаментальные исследования. - № 6. - 2012. - С. 587–591.
- 3 Трухин А.В. «Об использовании современных методов обучения в образовании» // Открытое и дистанционное образование. – 2002. – № 4 (8) - С.51-72.
- 3 Жунусова М.Р. Адаптация школ к режиму деятельности в модели образования, ориентированного на результат. Учебно - методическое пособие. Караганда. - 2007. – 200 с.
- 4 Иванов Д. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. Москва: Чистые пруды. – 2007. – 99с.
- 5 Добрынина Е.С. Организация проектной деятельности как способ развивающего обучения в школе на уроках биологии / Е.С. Добрынина, О.В. Хотулёва, Г.В. Егорова // Проблемы современного педагогического образования, Ялта- 2019. - № 65-2. С. 114-117.
- 6 Капустин Н. П. Педагогические технологии современной школы. Москва: Просвещение. - 2011. – 121с.
- 7 Компетентностный подход в педагогическом образовании: Коллективная монография / Под ред. Проф. В.А. Козырева, проф. Н.Ф. Радионовой и проф. А.П. Тряпицкой. - СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена. - 2005.- 392с.
- 8 Добрынина Е.С. Метод проектов как способ реализации внеурочной деятельности в школе при изучении биологии / Е.С. Добрынина, О.В. Хотулёва // В сборнике: Актуальные вопросы социальной педагогики и психологии: теория и практика. - Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. - Ялта, 2019. - С. 58-61.

UDC: 373.1.

ADVANTAGES OF USING ANIMATED PRESENTATIONS IN EDUCATION

Әлімсейіт А.С.

Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақала білім беруде анимацияланған презентацияларды пайдаланудың артықшылықтарын зерттеп, анимация студенттердің белсенділігін, түсінуін және есте сақтауын қалай арттыратынын көрсетеді. Динамикалық көрнекі бейнелерді, дыбысты және қозғалысты қосу арқылы анимациялық презентациялар оқушылардың назарын

аударарды және оқуды интерактивті етеді. Олар күрделі концепцияларды жеңілдетуге, әртүрлі оқу стильдерін қанағаттандыруға және студенттер мен мұғалімдер арасында шығармашылықты дамытуға көмектеседі. Мақалада сонымен қатар цифрлық сауаттылықтың, мәдени қолжетімділіктің және анимациялық контенттің икемді сипатының маңыздылығы атап көрсетіліп, оны заманауи білім берудің тиімді құралына айналдырады. Сайып келгенде, сабақта анимацияны пайдалану оқу нәтижелерін жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар білім беру тәжірибесін жағымды және инклюзивті етеді.

Резюме. В этой статье рассматриваются преимущества использования анимированных презентаций в образовании, подчеркивая, как анимация может улучшить вовлеченность, понимание и запоминание учащихся. Благодаря использованию динамических визуальных эффектов, звука и движения анимированные презентации привлекают внимание учащихся и делают обучение более интерактивным. Они помогают упростить сложные концепции, подходят для различных стилей обучения и стимулируют креативность как среди учащихся, так и среди учителей. В статье также подчеркивается важность цифровой грамотности, культурной доступности и гибкой природы анимированного контента, что делает его эффективным инструментом для современного образования. В конечном счете, использование анимации в классе не только улучшает результаты обучения, но и делает образовательный процесс более приятным и инклюзивным.

In today's fast-paced, technology-driven world, the traditional methods of teaching are evolving to incorporate more interactive and engaging tools. One such tool that has gained significant attention in education is the use of animated presentations. These presentations combine visuals, motion, and sound to create dynamic learning experiences that cater to a wide range of student needs. By transforming abstract concepts into engaging visuals, animated presentations can make learning more enjoyable, accessible, and effective.

This article explores the key advantages of using animated presentations in education, highlighting their ability to boost engagement, enhance understanding, and promote long-term retention of knowledge. As digital tools become more integrated into educational practices, animated presentations are emerging as a valuable resource for both educators and learners alike.

In today's digital age, traditional methods of teaching have been supplemented, and in some cases, replaced by more dynamic and engaging approaches. One such approach is the use of animated presentations. The integration of animation into educational content is not just a trend but a growing strategy that leverages technology to improve learning outcomes. Here are several advantages of using animated presentations in education:

Animated presentations capture students' attention better than traditional static slides or spoken lectures. The use of dynamic visuals, motion, and sound can significantly increase student engagement.

When presented with colorful graphics or moving characters, students are more likely to remain focused and interested in the lesson. This increased attention span can be particularly useful in subjects that students may find otherwise dry or difficult.

Certain subjects, especially those involving abstract concepts, can be difficult to explain using only text or verbal descriptions. Animation allows teachers to visually represent these complex ideas in a more digestible format.

For example, scientific processes, mathematical concepts, or historical events can be broken down step by step through animated sequences, making it easier for students to follow and understand [1].

For both educators and students, creating animated content provides an opportunity to explore creativity. Educators can design unique presentations tailored to the needs of their students, using colors, graphics, and storylines to make lessons more memorable. Additionally, students can create their own animated projects as part of their assignments, fostering creativity and providing a fun way for them to demonstrate understanding.

Students have different learning preferences—some are visual learners, others may be auditory or kinesthetic learners. Animated presentations are versatile in that they combine visuals, narration, and text, thereby catering to a broad range of learning styles. Visual learners benefit from the imagery and movement, while auditory learners can engage with voiceovers and explanations. This multimodal approach ensures that all students have an opportunity to grasp the content in a way that suits them best.

Research has shown that people are more likely to remember information when it is presented in an engaging, visually stimulating format. Animated presentations, which often include storytelling elements or memorable visuals, can enhance memory retention. The brain processes images and motion faster than text, which can make the learning experience more effective. As a result, students are likely to retain and recall the material long after the lesson has concluded.

With the inclusion of interactive animations, students can actively participate in their learning. For example, interactive simulations and animated quizzes allow students to manipulate variables or make decisions that affect the outcome of the animation. This hands-on approach can reinforce learning and provide instant feedback, making education more engaging and effective [2].

As technology continues to play a central role in the modern world, developing digital literacy has become a priority in education. Using animated presentations encourages both students and teachers to become more comfortable with digital tools, multimedia software, and various types of digital content creation. This exposure to technology can have long-term benefits, helping students develop essential skills for the future workforce.

Animated presentations can also transcend language barriers and cultural differences. By using universal symbols, visuals, and non-verbal communication, educators can create content that is accessible to students from various linguistic and cultural backgrounds. This inclusivity can foster a more equitable learning environment, where all students feel included, regardless of their language skills or cultural upbringing [3].

Learning should be an enjoyable experience, and animation helps make it so. The use of animation brings an element of fun to the classroom, turning otherwise routine lessons into exciting experiences. This gamified approach can motivate students to participate more actively, especially those who may be less interested in traditional educational formats.

One of the key advantages of animated presentations is their flexibility. They can be accessed anytime and anywhere, as long as there is a device and an internet connection. This flexibility makes it easier for students to review lessons at their own pace, and for teachers to present content to students in different environments—whether in a traditional classroom, an online course, or as part of a blended learning approach [4].

Animated presentations represent a powerful tool in modern education. They not only engage and entertain but also provide effective and interactive ways of conveying complex ideas, catering to diverse learning needs, and making learning fun and memorable. As technology continues to evolve, animated presentations will likely become an even more essential part of the educational toolkit, helping educators create richer, more effective learning experiences.

In conclusion, animated presentations offer a wealth of benefits that significantly enhance the learning experience. By capturing students' attention, simplifying complex concepts, and catering to various learning styles, they help create a more engaging and effective educational environment. The use of animation also encourages creativity, promotes digital literacy, and supports inclusive learning by breaking down language and cultural barriers. Furthermore, the flexibility of animated content allows students to learn at their own pace, while making lessons more accessible and enjoyable. As technology continues to shape the future of education, animated presentations are set to become an increasingly essential tool for educators, contributing to a more interactive, personalized, and impactful learning experience.

References

1. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning* (2nd ed.). Cambridge University Press.
2. Moreno, R., & Mayer, R. E. (2007). Interactive multimodal learning environments. *Educational Psychology Review*, 19(3), 309-326.
3. Yilmaz, R. M. (2017). The effect of animation on learning: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 22, 58-72.
4. Alseweed, M. (2020). The impact of animation in education: A case study approach. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17(1), 1-16.

ОӘЖ 378.178.16

СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ДАМУДАҒЫ КОУЧ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ РОЛІ

Жолдасбеков А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассматриваются вопросы использования коуч технологий в развитии креативности студента. Особое внимания уделяется педагогический процесс вуза в использования инновационные педагогические технологий.

Summary. The article examines the issues of using coaching technologies in developing student creativity. Particular attention is paid to the pedagogical process of the university in using innovative pedagogical technologies.

Қазіргі кезде студенттердің креативтілігін қалай дамыта түсуге болатындығы туралы мәселе педагогика іліміндегі өзекті мәселенің бірі болып келеді. Креативтілік дегеніміз құзыреттілік көзқарас ұстанымында болғандықтан, бұл мәселені іске асыру үшін осы әдістің талаптарын атап айтатын болсақ нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік беретін технологиялық тәсіл қолданылуы тиіс екен деп есептейміз. Тәжірибелік жұмыс барысында біз білім беру саласында жұмыс істейтін педагогтар арасында бірқатар олардың кәсіби іс-әрекеттерінде байқалатын педагогикалық құзыреттерді, соның ішінде креативтілікті дамытудағы инновациялық технологияны қарастыруға тырыстық.

Құзыреттілік дегеніміз қазіргі жағдайда пәндер мен нәрістердің белгілі бір аумағына қатысты қойылатын және оларға қатысты сапалы нәтижелі әрекет жасаудағы керекті өзара байланысты жеке қасиеттердің (іс-әрекет тәсілдері, ондағы білім, білік, дағдының) жиынтығы. Мұнда құзыреттілік дегеніміз адамның өзіне және қызмет тақырыбына жеке көзқарасын қамтитын тиісті креативтілікке ие болуы, иеленуі [1].

Шығармашылық идеялар әдетте қабылданған шешімдермен салыстырылады. Жаңа идеялар олардың авторына белгілі бір сыйақы әкелуі мүмкін (әлеуметтік ынталандыру, қаржылық сәттілік, жеке қанағаттану), бірақ сонымен бірге белгілі бір тәуекелмен байланысты. Осылайша, креативті құзыреттілік (кез-келген басқа сияқты) білім, білік және қабілет негізінде оқу және зерттеу міндеттері жүйесін шешу процесінде қалыптасады және дамиды. Мұндай оқытуда тәжірибенің жаңа түрлері игеріледі: проблемаларды анықтау және шешу тәжірибесі, жобалау және зерттеу тәжірибесі, ынтымақтастық және қарым-қатынас тәжірибесі, қызмет нәтижелерін талдау және бағалау тәжірибесі, шығармашылық тәжірибесі және т. б. Демек, креативтілік дегеніміз мұнда дәстүрлі немесе қабылданған ойлау жүйесінен ауытқып, басқаша, яғни жаңа идеяларды қалыптастыруға дайындығымен сипатталатын жеке тұлғаның шығармашылық қабілеттері.

ЖОО студенттерінің креативтілігін дамытуда инновациялық технологияның бірі коуч әдісінің ролі ерекше. Коучинг технологиясы - бұл педагогтің жеке және кәсіби өсуіне, соңғы онжылдықтарда маманның кәсіби қызметінің жемістілігіне мүмкіндік беретін маманның ішкі әлеуетін жаңартудың инновациялық технологиясы.

Коучинг технологиясын авторлар оны университеттегі әртүрлі пәндердің оқу процесінде нәтижелі қолдану тұрғысынан талқылайды. Олардың пікірінше, коучингті қолдану арқылы студенттердің оқу процесін жақсарту үшін жаңа мүмкіндіктер ашылуда. Мұнда ғалымдар Граф Н., Эделькраут Ф., Риттер А., Зеленко Н.В., Ковалева Ю. Ю., Пол, Ч., Хокк, I., Хак, Model, R. және т.б.) коучинг технологиясы оқытушылардың кәсіби дайындығының маңызды бөлігі екенін көрсетеді.

Қазіргі уақытта зерттеушілер білім беруде коучингті қолданумен байланысты мәселелерді белсенді түрде шешуде. Коучинг-студенттің қабілеттерін ашуға бағытталған, бұл өз күштері мен мүмкіндіктеріне деген

сенімге ықпал етеді және белгіленген мақсаттарға жету тәсілдерінің жүйесіне енеді [2].

Білім беру жүйесі жаңа жолдарды, әдістерді, технологияларды іздейді, өйткені ол бір орында тұрмайды. Осы жүйеде оқыту технологиясының қолданылуы туралы зерттеулер басталды. Коучинг технологиясының қолданыстағы дәстүрлі педагогикалық технологиялардан айырмашылығы, оқытушылар мен студенттерге жеке, дара тұлғаны дамыту үшін өздерінің қабілеттерін, ішкі ресурстарын ашуға көмектеседі, оларды өзгерістерге дайын болуға тәрбиелейді және «оқытушының соңынан еруге», оның білімін, дағдылары мен тәжірибесін қабылдауға мәжбүр етпейді.

Коучинг - бұл психология, менеджмент, философия және логиканың қиылысында құрылған, өнімділікті төмендету және жеке және кәсіби мәселелерді шешу үшін адамның қабілетін анықтау үшін қолданылатын жаңа әдіс. Ол адам ресурстарын басқару саласында кеңінен қолданылады және барлық экономикалық дамыған елдерде кең таралған [3].

Педагог коучингпен өзін-өзі оқыту дағдылары мен құралдарын игеру арқылы уақыт пен күш-жігердің ең аз шығынымен максималды нәтижеге жетуді үйренеді [4]. Оның құзыретінде:

1. студенттерді өз бетінше (күнделікті) үйренуге үйрету, яғни алдымен түсіну үшін әрекет ету (тәжірибе жинау), содан кейін өз ойын білдіру нәтижесінде жетіспейтін салалар мен құзыреттіліктерге ие болу;

2. GROW, SMART,» өмір дөңгелегі»,» уақыт сызығы «және т.б. коучинг үлгілерін зерттеудің мысалы ретінде шығармашылық әлеуетті арттыру, кәсіби, жеке және шығармашылық мақсаттарға қол жеткізуге деген сенімділікті арттыру, уақытты тиімді басқаруға (уақытты басқаруға), өзін-өзі таныстыруға үйрету, өзінің педагогикалық әдістемесін құру.

Ерекше мән беретін нәрсе мұндағы коучинг үдерісінің кезеңдері мынадай:

- мақсат қоюшылық;
- мақсаттың нәтижесін білу;
- нәтижеге жетудің құрамдас бөліктерін талқылау;
- мүмкіндіктерді талқылау;
- мақсатқа жету амалдарын айқындау;
- әрекет жоспарын құру;
- алдына қойған мақсатқа жетуді тексеру;
- жеткен нәтижелерді талқылау.

Демек, коучинг технологиясы қазіргі заманғы студенттердің біліктілігін арттырудың инновациялық технологиясы болып табылады және білім беру процесіне коучинг технологиясын белсенді енгізу қажеттілігі туындайды. Бұл студенттердің де, оқытушылардың да жеке, зияткерлік және шығармашылық әлеуетін ашуға көмектеседі.

Қорытындылай келе осыған байланысты белгілі бір психологиялық-педагогикалық жағдайларды құруды ескере отырып, мақсатты педагогикалық процесс коучинг технологиясын қолдана отырып, болашақ мамандардың

креативтілігін арттырудағы роліне бағытталуы керек. Дұрыс ұйымдастырылған педагогикалық процесс, инновациялық формалар мен әдістерді тиімді пайдалана отырып коучинг технологияларын қолдану, олардың мақсаты ойлаудың инновациялық нақты түрімен, дамыған дүниетанымдылығымен, мәдениетімен, жоғары деңгейдегі интеллектуалды және коммуникативті ұстанымымен санасып жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Оспанова Б.А., Жолдасбеков А.А.. Креативная психология. Учебник.- Алматы, 2012. – 370с.
2. Ryter, A. (2018). Coaching als neuer Trend in der Lehrerinnen- und Lehrerbildung. Eine erste Bestandsaufnahme. In Ch. Reintjes, G. Bellenberg & G. im Brahm (Hrsg.). Mentoring und Coaching als Beitrag zur Professionalisierung angehender Lehrpersonen (S. 23-39). Munster, New York: Waxmann.
3. Зеленко Н.В., Ковалева Ю.Ю. Коучинг как инновационная технология управления индивидуально-личностным развитием обучающихся // Технологическое образование. – 2018. – № 9. – С. 23–27.
4. Дауни М. Эффективный коучинг: уроки для коучей. – М.: Добрая книга, 2018. – 288 с.

УДК 37.018.43

МНОГОУРОВНЕВАЯ СИСТЕМА НАСТАВНИЧЕСТВА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ШКОЛЕ: "ТВОРЧЕСКАЯ ЭКОСИСТЕМА" В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДО 2030 ГОДА

Иоч А.О.

Томский Государственный Педагогический Университет, г. Томск, Россия

Түйін. Мақалада көркемөнер мектебінде инновациялық көпдеңгейлі тәлімгерлік жүйесі – «Шығармашылық экосистема» ұсынылады. Бұл жүйе «педагог–педагог», «педагог–оқушы» және «оқушы–оқушы» деңгейлерін қамтиды. 2030 жылға дейінгі көркемдік білім беруді дамыту тұжырымдамасы аясында аталған жүйе жаңғырту, оқытуды дараландыру, креативті индустрияларды дамыту, цифрландыру және үздіксіз білім беру мақсаттарына жетудің маңызды құралы ретінде қарастырылады. «Педагог–педагог» деңгейіндегі тәлімгерлік оқытушылардың кәсіби дамуын қамтамасыз етсе, «педагог–оқушы» – оқытудың даралануына және шығармашылық индустрияларға қажетті дарынды дамытуға ықпал етеді. Ал «оқушы–оқушы» деңгейі өзара оқыту мен цифрлық технологияларды меңгеруді ынталандырады. Бұл жүйе болашақ талаптарына сай мамандарды даярлауға бағытталған серпінді, шығармашыл орта құруды көздейді.

Summary. The article proposes an innovative multi-level mentorship system in an art school ("Creative Ecosystem"), comprising the levels of "teacher–teacher," "teacher–student," and "student–student." Within the framework of the Concept for the Development of Art Education until 2030, this system is viewed as a key tool for achieving goals such as modernization, individualized learning, development of creative industries, digitalization, and lifelong education. The "teacher–teacher" mentorship fosters professional growth among educators, the "teacher–student" model supports personalized instruction and nurtures talents relevant to the creative industries, while the "student–student" level encourages peer learning and the acquisition of digital skills. The system aims to create a dynamic, creative environment that prepares professionals to meet future demands.

Художественная школа, как особый образовательный институт, нуждается в постоянном обновлении и развитии, сохраняя при этом уникальные традиции и методики. Ключевую роль в этом процессе может играть система наставничества, обеспечивающая преемственность поколений, передачу опыта и стимулирование профессионального роста педагогов. Однако, традиционное наставничество, зачастую, оказывается недостаточно эффективным в современных условиях. Решением может стать внедрение многоуровневой системы наставничества, учитывающей особенности художественного образования и потребности различных категорий педагогических работников.

В современном образовательном пространстве, особенно в сфере искусства, традиционная модель "педагог-ученик" часто оказывается недостаточной для полноценного раскрытия потенциала как учащихся, так и преподавателей. В художественной школе, где креативность, индивидуальность и постоянный рост являются ключевыми, необходимо создание среды, стимулирующей взаимообучение и обмен опытом на разных уровнях. Настоящая статья представляет концепцию многоуровневой системы наставничества, интегрирующую три ключевых элемента: педагог-педагог, педагог-ученик и ученик-ученик.

Цель: Создание динамичной и поддерживающей образовательной среды, способствующей всестороннему развитию участников художественного процесса.

Важно отметить, что концепция развития художественного образования в Российской Федерации до 2030 года ставит перед собой амбициозные задачи по модернизации и повышению качества художественного образования. Ключевые направления включают:

- Цифровизация образования: Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс, создание онлайн-платформ для обучения и обмена опытом.
- Развитие креативных индустрий: Подготовка специалистов, востребованных в сфере креативных индустрий, таких как дизайн, анимация, кино и другие.
- Индивидуализация обучения: Создание условий для реализации индивидуальных образовательных траекторий, учитывающих интересы и способности каждого ученика.
- Межкультурный диалог: Развитие международного сотрудничества в сфере художественного образования, обмен опытом с зарубежными коллегами.
- Непрерывное образование: Создание системы непрерывного художественного образования, обеспечивающей возможность повышения квалификации и переподготовки специалистов на протяжении всей жизни.

Многоуровневая система наставничества "Творческая Экосистема" играет ключевую роль в реализации целей и задач, поставленных концепцией развития художественного образования до 2030 года.

Рассмотрим уровни системы наставничества:

1. Педагог-Педагог: "Горизонтальное Наставничество – Обмен Мастерством"

Этот уровень предполагает целенаправленный обмен знаниями, опытом и лучшими практиками между преподавателями. Он направлен на:

- **Повышение квалификации и профессиональный рост:** Организация мастер-классов, семинаров, тренингов, где опытные педагоги делятся своими уникальными техниками, подходами к обучению и знанием актуальных тенденций в искусстве.

- **Методическое совершенствование:** Совместная разработка новых учебных программ, методик преподавания и оценочных инструментов. Анализ и обсуждение проведённых уроков, выявление сильных сторон и зон для улучшения.

- **Поддержка молодых специалистов:** Менторская программа, где опытные педагоги оказывают поддержку начинающим коллегам в адаптации к работе, развитии педагогических навыков и решении сложных ситуаций.

- **Создание профессионального сообщества:** Организация регулярных встреч, дискуссий и творческих проектов для обмена идеями, вдохновением и создания единого профессионального пространства.

Примеры реализации:

- **Тематические мастер-классы:** Один педагог демонстрирует технику работы с цифровой живописью, другой – особенности преподавания VR-скульптинга, третий – использование нейросетей в создании арта.

- **Коллективный разбор работ учеников:** Преподаватели совместно анализируют работы учащихся, предлагая различные точки зрения и подходы к оценке с учетом современных тенденций и технологий.

- **Проектная деятельность:** Педагоги объединяются для создания совместных художественных проектов, экспериментируя с различными техниками, материалами и цифровыми инструментами.

2. Педагог-Ученик: "Индивидуальный Маршрут – Вдохновение и Направление"

Это традиционная, но усовершенствованная модель наставничества, фокусирующаяся на индивидуальном развитии каждого ученика. Помимо передачи знаний и навыков, она включает:

- **Индивидуальный подход:** Учет личных интересов, способностей и целей каждого ученика при формировании образовательной траектории.

- **Персональное менторство:** Регулярные консультации и обсуждения прогресса, проблем и перспектив развития ученика.

- **Мотивация и вдохновение:** Поддержка творческих начинаний, стимулирование к экспериментам и поиску собственного стиля.

- **Развитие критического мышления:** Обучение анализу собственных работ и работ других художников, формирование осознанного отношения к искусству.

- **Подготовка к будущей карьере:** Знакомство с различными направлениями в искусстве, помощь в формировании портфолио и подготовке к

поступлению в профильные учебные заведения, ориентация на востребованные профессии в креативных индустриях.

Примеры реализации:

- **Индивидуальные задания:** Педагог разрабатывает задания, учитывающие сильные стороны и интересы конкретного ученика, например, создание концепт-арта для видеоигры или разработка дизайна мобильного приложения.

- **Персональные проекты:** Ученик реализует собственный художественный проект под руководством педагога, получая поддержку и советы на каждом этапе, например, создание анимационного фильма с использованием современных программных средств.

- **Посещение выставок, мастерских художников и IT-компаний:** Педагог организует экскурсии и встречи, расширяющие кругозор учеников и знакомящие их с различными аспектами художественной жизни и современными технологиями.

3. Ученик-Ученик: "Горизонтальное Взаимодействие – Взаимное Обогащение"

Этот уровень наставничества создает возможности для взаимообучения, обмена опытом и поддержки между самими учениками. Он способствует:

- **Развитию коммуникативных навыков:** Общение и сотрудничество с другими учениками позволяют развивать навыки эффективного взаимодействия, аргументации и презентации своих идей.

- **Формированию чувства коллективизма:** Работа в группах над общими проектами способствует развитию чувства ответственности и взаимопомощи.

- **Взаимной мотивации и вдохновению:** Общение с единомышленниками создает атмосферу поддержки и стимулирует к дальнейшему развитию.

- **Расширению кругозора:** Знакомство с различными техниками, стилями и подходами к искусству через работы других учеников.

- **Самостоятельному обучению:** Объяснение материала другим ученикам помогает лучше усвоить его самому.

Примеры реализации:

- **Парная работа:** Ученики работают вместе над общими проектами, обмениваясь опытом и помогая друг другу, например, создание 3D-модели персонажа или разработка декоративной композиции.

- **Взаимопроверка работ:** Ученики оценивают работы друг друга, давая конструктивную обратную связь.

- **Проведение мастер-классов для младших учеников:** Старшие ученики делятся своими знаниями и навыками с младшими, развивая навыки преподавания и наставничества, например, обучение основам работы с графическими материалами или технике скетчинга.

- **Совместные выставки и проекты:** Ученики организуют совместные выставки своих работ, развивая навыки организации и представления работ.

Заключение:

Многоуровневая система наставничества "Творческая Экосистема" – это перспективный подход к организации образовательного процесса в художественной школе, который полностью соответствует целям и задачам, поставленным концепцией развития художественного образования до 2030 года. Создание среды, где каждый участник является одновременно и учеником, и наставником, способствует всестороннему развитию, раскрытию творческого потенциала и формированию успешных и востребованных специалистов в сфере искусства и креативных индустрий. Внедрение такой системы требует системного подхода, четкой организации и постоянной поддержки со стороны администрации школы. Однако, результаты – активная, творческая и динамично развивающаяся образовательная среда, готовящая специалистов будущего – оправдывают все усилия.

Список использованной литературы

1. Сидорова И.А. Теоретические аспекты наставничества в образовательных учреждениях [Электронный ресурс] // Научные записки. – 2021. – Т. 12, № 3. – С. 45-52. URL: <http://www.scientificnotes.ru/articles/2021/3/12/45-52> (дата обращения: 01.03.2025).
2. Петрова А.В. Практическое применение модели наставничества в художественных школах [Электронный ресурс] // Вестник образования. – 2022. – Т. 15, № 2. – С. 78-85. URL: <http://www.educationjournal.ru/articles/2022/2/15/78-85> (дата обращения: 01.03.2025).
3. Урмина И.А. Наставничество, его значение в истории и современности // Социальная политика и социология. 2010. №7.
4. Педагогика наставничества / сост. Н.М. Таланчук. М.: Советская Россия, 1981. 192 с.
5. Львова Ю.Л. Творческая лаборатория учителя: Книга для учителя. М.: Просвещение, 1992. С. 30.
6. Рай Л. Развитие навыков эффективного общения. СПб.: Питер, 2002. С. 231.

ӨОЖ 37.013:57

ТҮЙІНДІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ҰҒЫМЫ МЕН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МӘНІ

Каирова А.Т, Серикова Г.А, Ешмағамбет Ж.Б
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Резюме. В современной системе образования важно, чтобы учащиеся не только получали теоретические знания, но и умели эффективно применять их в жизни. С этой точки зрения формирование ключевых компетенций является одной из основных задач образования. В данной статье компетенции рассматриваются как цель современной образовательной системы.

Summary. In the modern education system, it is essential that students not only acquire theoretical knowledge but also learn to apply it effectively in real life. From this perspective, the development of key competencies is one of the main objectives of education. This article discusses competencies as a primary goal of the contemporary educational system.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды, ғылым мен практиканың жетістіктерін негізге ала отырып, жеке тұлғаны

дамытуға, оның шығармашылық, рухани, және кәсіби әлеуетін арттыруға жағдай жасау екендігі айтылған. Сонымен қатар, білім алушының өмірлік және кәсіби мәселелерді шешу қабілеттерін дамытуға бағытталған оқытудың жаңа технологияларын тиімді қолдану қажеттілігі ерекше атап өтіледі [1].

Құзыреттілік түсінігі ХХ ғасырдың 90-жылдары білім беру саласына енгізіліп, адамның білімін, тәжірибесін және шеберлігін жүйелі түрде қолдануға бағытталған қасиет ретінде түсіндіріледі. Бұл ұғым білімнен айырмашылығы – нақты білімді шығармашылық тұрғыда пайдалану, ал дағдыдан айырмашылығы – түрлі салалардағы қабілеттерді біріктіру.

Құзыреттілік оқушының оқу-тәрбие үрдісінде алған білімдерін практикалық мәселелерді шешуге қолдана алуын қамтамасыз етеді, ол мына төмендегідей бағыттарды қамтиды:

1. **Ақпараттық құзыреттілік** – ақпаратты іздеу, өңдеу және тиімді пайдалану.

2. **Коммуникативтік құзыреттілік** – топта жұмыс істеу және әлеуметтік рөлдерді меңгеру.

3. **Оқу-танымдық құзыреттілік** – білім алу мен өзін-өзі дамыту дағдылары.

4. **Жеке тұлғалық даму құзыреттілігі** – тұлғаның өзіндік қасиеттерін жетілдіру.

Білім берудегі құзыреттілік тәсіл оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, танымдық белсенділігін арттыруға және олардың жаһандық бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз етуге бағытталған. Осы орайда, қазақ тілі білімі мен әдебиеттану ғылымдарының негізін салушы ғалым, публицист, педагог Ахмет Байтұрсынұлының: *«Мұғалім әрдайым ізденісте болса ғана шәкірт жанына нұр құя алады»* деген сөздері қазіргі заман мұғалімінің жауапкершілігін ерекше көрсетеді. Сондықтан ұстаздар үздіксіз ізденіп, өз кәсіби құзыреттілігін дамытуды жалғастыруы керек [2].

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті орта білім беру стандартында күтілетін білім беру нәтижелері үш деңгейде анықталған:

Базалық құзыреттіліктер — оқушының өмірдегі рөлін орындауға, азамат ретінде конструктивті әрекет етуге және өмір бойы білім алуға дайындық деңгейі.

Түйінді құзыреттіліктер — оқушының білім, білік және дағдыларын нақты мақсатқа жету және түрлі мәселелерді шешу барысында қолдана білу қабілеті. Оған проблемаларды шешу, ақпараттық және коммуникативтік құзыреттіліктер кіреді.

Пәндік құзыреттіліктер — алған білімдері мен дағдыларын нақты жағдайларда қолдану және кіріктіру қабілеті [3].

Осы аталған құзыреттіліктерді сараласақ, үшеуі бір-бірінен еш уақытта бөліп қарастыруға болмайтындай кең ұғымдар. Осы құзыреттіліктерді сабақ жоспарын жасауда әр мұғалім қолданатын болса, ұлағатты педагог Ж.Аймауытов айтқандай «Баланың ынтасын ояту үшін оқытатын нәрседе бір жанашылдық болуы қажет». Сол себепті бұл түйінді құзыреттіліктер мектеп

оқушыларына сабақ кезінде немесе өмірде кездесетін жағдаяттардың шешімін табуға жол ашытындай құзыреттілікке бағытталған оқыту жүйесіне кіріктіру қажет деп есептейміз. Құзыреттілікке бағытталған оқыту жүйесі мен дәстүрлі оқыту жүйесін төмендегі кесте арқылы сараласақ:

Кесте 1. Дәстүрлі және құзыреттілікке бағытталған оқыту нәтижелері

Дәстүрлі оқыту	Құзыреттілікке бағытталған оқыту
Мақсаты	
Оқушыларға білім беру, теориялық материалды меңгерту	Оқушылардың құзыреттіліктерін дамыту, алған білімдерін өмірде қолдануға үйрету.
Оқушы рөлі	
Оқушы тыңдаушы, пассивті қабылдаушы	Оқушы белсенді зерттеуші, шығармашылықпен айналысушы, оқыту процесінде өзара әрекетте түрлі орын алады.
Мұғалімнің рөлі	
Ақпарат беруші, білім көзі	Бағыттаушы, кеңесші, ұйымдастырушы
Жеке ерекшеліктерді ескеру	
Барлығына бірдей талап	Жеке ерекшеліктеріне қарай оқыту, саралай тәсілдері.

Жоғарыда көрсетілген дәстүрлі оқыту мен құзыреттілікке бағытталған оқыту арасындағы негізгі айырмашылықтары тұлғаның алған білімін өз тәжірибесінде қолдана алу қабілетіне ықпал етеді. Осыған орай, болашақ ұрпақтың бәсекеге қабілетті ХХІ ғасыр шәкіртін тәрбиелеу үшін құзыреттілікке бағытталған оқыту жүйесі білім беру жүйесінің басты міндеті болып табылады. Қоғамға мықты, білікті, жоғары мәдениетті, жан-жақты дамыған, шығармашылығы жоғары жеке тұлғаны қалыптастыру үшін ең алдымен құзыретті мұғалімдер қажет. Ресей ғалымы Н.Кузьминаның айтуынша, «Құзырлылық — педагогтің басқа бір адамның дамуына негіз бола алатын білім мен абыройлылық» дегенді білдіреді [4].

Бүгінгі күнде мұғалімдер оқушыларға тек білім берумен шектелмей, сонымен қатар, оларды өмірге үйрететін түйінді құзыреттіліктерге де назар аударуы тиіс. Ғылыми әдебиеттерде түйінді құзыреттілікті зерттеушілердің пікірі бойынша бұл адамның білімді, дағдыларды және тәжірибені өмірлік жағдайларда тиімді қолдану қабілеті, ол жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуына, қоғамда белсенді әрекет етуіне және кәсіби салада табысты болуына мүмкіндік береді [5]. Түйінді құзыреттілік белгілі бір пәнмен шектелмейді, олар көп салалы және әмбебап сипатқа ие, яғни оқушылардың сын тұрғысынан ойлау, мәселелерді шешу қабілетін, коммуникативтік дағдыларын және ақпаратты тиімді пайдалануын дамытады. Осыған орай, біз өз зерттеуімізде биология пәні арқылы оқушылардың түйінді құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселелерін қарастыруда мынаған назар аудардық:

– Ақпараттық құзыреттілік - биологиялық ақпаратты іздеу, өңдеу, талдау және қолдану дағдыларын дамыта отырып, ғылыми деректерді, статистикалық мәліметтерді және кестелерді оқу;

- Коммуникативтік құзыреттілік биологиялық терминдерді дұрыс қолдану топтық жұмыс арқылы ойларын жеткізу және пікірталастарға қатысу;
- Мәселені шешу және зерттеу құзыреттілік - тәжірибелерді жүргізу және зертханалық жұмыстар орындай отырып, биологиялық процестер мен заңдылықтарды зерттеп, оларды нақты өмірде қолдану;
- Экологиялық және денсаулық сақтау құзыреттілігі - қоршаған ортаны қорғау және тұрақты мәселелерін түсіне отырып, дұрыс тамақтану, салауатты өмір салты, жеке гигиена дағдыларын қалыптастыру;
- Технологиялық және ғылыми - танымдық құзыреттілік - қазіргі заманғы биотехнологиялар, молекулалық биология, гендік инженерия туралы білім алу.

Осы аталған құзыреттіліктерді ескере отырып, оқыту үдерісінде оқушылардың сыни ойлауын дамыту, яғни теорияны жаттаумен шектелмей оқушылар өз бетімен талдау жасап ғылыми жаңалықтарға негізделген шешімдер қабылдау үйрену үшін мына әдістерді ұсынамыз:

1. Белсенді оқыту әдістері арқылы қызықты ғылыми жобалар, зертханалық жұмыстар ұйымдастыру, виртуалды зертханалар мен симуляцияларды қолдану;
2. STEM және STEAM технологияларын енгізуде биологияны математика, химия, информатика, инженериямен байланыстыру;
3. Тәжірибелік және зерттеу жұмыстарын дамытуда мектеп оқушыларын ғылыми олимпиадалар мен байқауларға қатыстырып, қоршаған ортаны зерттеу, экология бойынша далалық тәжірибелерді өткізу дағдыларын дамыту;
4. Медициналық және экологиялық сауаттылықты арттыруда оқушыларға дұрыс тамақтану, жеке гигиена, психологиялық лекциялар туралы білім беру;
5. Цифрлық технологияларды қолдану барысында онлайн платформалар мен ғылыми дерекқорларды қолдана отырып, генетикалық зерттеулер, микробиология, молекулалық биология туралы анимациялар мен видеолар көрсету.

Сонымен қорытындылай келе, биология пәні арқылы оқушылардың түйінді құзыреттіліктерін қалыптастыру – білім берудің негізгі міндеттерінің бірі. Ол үшін интерактивті әдістер, зерттеу жұмыстары, экологиялық тәрбие және ғылыми ойлау қабілеттерін дамыту маңызды. Биология тек теориялық пән емес, ол адамның күнделікті өмірімен тығыз байланысты ғылым болғандықтан, оны практикада қолдануға бағытталған оқыту тәсілдерін енгізу қажет. Түйінді құзыреттіліктер білім беру жүйесінде оқушыларды өмірге бейімдеу және олардың функцияналдық сауаттылығын арттыру үшін маңызды деп тұжырым жасаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z110000048>
2. Әдістемелік нұсқау хат «2024-2025 Оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» - Астана: БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2024 – 114 б

3. Молбасынова Ж.М., Байсова Л.Ж. /Білім мазмұнын жаңарту жағдайында оқушылардың метапәндік құзыреттіліктерін қалыптастыру. Оқу - әдістемелік құрал. – Алматы: ССК 2019 – 224 б

4. М.К.Курманалиев, С.Ш.Жолымбетова. Г.К.Жумашева және т. б, / Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы химия және биология сабақтарында : Оқу құралы / Алматы 2021. – 128 б

5. А. С. Шарипханова / Жаңартылған мазмұндағы биологияны оқыту әдістемесі : оқу құралы / Алматы 2019. - 172 б

УДК 378.149

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ

Карабалаева Г.Т., Асанбекова А.З.
КНУ им. Ж. Баласагына, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйін. Бұл мақалада орта мектеп оқушыларының ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Авторлар мектеп оқушыларының ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру бойынша бағдарламаны әзірлеу және сабақтарда іске асыру нәтижесінде осы құзыреттілікті қолдану дағдылары артады деп мәлімдейді. Эксперимент барысында №23 гимназияның оқу-тәрбие кешені базасында өткізілген орта мектеп оқушыларының ақпараттық құзыреттілігінің бастапқы деңгейі анықталды. И. в. Гете г. Бишкек. Экспериментке 7 сынып оқушылары қатысты-барлығы 67 оқушы. Зерттеу барысында: сауалнамалар, орта мектеп оқушыларының ақпараттық құзыреттілігінің бастапқы деңгейін анықтау үшін тесттер қолданылды. Зерттеу нәтижелері бойынша арнайы "білім алушылардың ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру бағдарламасы"әзірленді.

Summary. This article discusses the problem of the formation of information competence of secondary school students. The authors argue that as a result of the development and implementation of a program in the classroom for the formation of information competence among schoolchildren, there will be an increase in the skills of applying this competence. During the experiment, the identification of the initial level of information competence of secondary school students was investigated, which was conducted on the basis of the Educational Complex of the I.V. Goethe Gymnasium No.23 in Bishkek. The experiment was attended by 7th grade students – a total of 67 students. In the course of the research, questionnaires and tests were used to determine the initial level of information competence of secondary school students. Based on the results of the study, a special "Program for the formation of students' information competence" was developed.

Современные внешние вызовы ставят перед современным образованием КР четкое понимание необходимости создания современного образования. Перед обществом поставлены новые задачи, которые сформулированы и представлены в образовательном стандарте.

Государственный образовательный стандарт (ГОС) формирует новую систему универсальных знаний, умений, навыков, а также опыт самостоятельной деятельности и личной ответственности обучающихся, то есть современные ключевые компетенции. Утвержден государственный образовательный стандарт нового поколения для школьного образования и за период реализации Стратегия развития образования (СРО) 2020 ученики с 1 по

6 класс перешли на обучение по новым стандартам. В стандартах нового поколения (куррикулах) впервые прописаны те знания, навыки, ценности и отношение к жизни (компетентности), которые должны сложиться у ребенка в результате изучения программного материала [1]. Видение СРО 2040 заключается в создании системы образования, которая готовит граждан:

- с сильными коммуникативными навыками, использующих информационно-коммуникационные технологии для цифрового обучения и работы в цифровой экономике

- использующих информационно-коммуникативные технологии в рамках цифрового обучения и цифровой экономики.

Новые цели современного образования поставленные в Стратегия развития образования в Кыргызской Республике на 2021-2040 годы [1] и ставят конкретную цель приобретения каждым выпускником компетентностей, в том числе – цифровых – которые позволяют интегрироваться в глобальный мир с сохранением национальной и гражданской, а также других идентичностей и обеспечить успешность на глобальном, региональном и страновом рынках труда.

Данная проблема позволила нам провести исследование по проблеме формирования информационной компетентности учащихся средней школы. С этой целью нами была проведена опытно-экспериментальная работа по формированию информационной компетентности учащихся средней школы.

Так, констатирующий этап опытно-экспериментальной работы был проведен на базе Учебно-воспитательного комплекса гимназии №23 им. И.В. Гёте г. Бишкек. В эксперименте приняли участие ученики 7 –х классов – всего 67 учащихся. Опытно-экспериментальная работа состояла из констатирующего, формирующего и контрольного этапов эксперимента.

На констатирующем этапе эксперимента исследовались педагогические условия формирования информационной компетентности учащихся средней школы, было проведено анкетирование, направленное на выявление информационной компетентности учащихся и использовалась методика для определения уровня сформированности информационной компетентности учеников 7-х классов.

Целью констатирующего этапа эксперимента является выявление уровня информационной компетентности учащихся средней школы.

Задачами констатирующего исследования явились:

1. Исследовать уровень информационной компетентности учащихся средней школы.

2. Определить степень эффективности педагогических условий в процессе формирования информационной компетентности учащихся средней школы.

Для выявления уровня сформированности информационной компетентности учащихся средней школы были выбраны следующие показатели и критерии: когнитивный критерий; операциональный критерий; поведенческий критерий.

Исходя, из указанных критериев, были выделены **3 уровня** информационной компетентности учащихся средней школы: **высокий, средний, низкий.**

Состояние уровня знаний учащихся средней школы об информационно-коммуникационных технологиях (ИКТ) и их отношение к компьютеризации учебного процесса можно увидеть ниже в ответах вопросов анкеты.

Таблица 1. Есть ли у Вас желание осваивать и использовать появляющиеся новые информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) вашей гимназии?

Варианты ответов	Количество выборов			
	7 б		7 в	
да	7% 44,	30 - учеников	7% 47,	32 - ученика
нет	2% 55,	37- учеников	2% 52,	35 - ученика

На этот вопрос ученики 7б и 7в классов Учебно-воспитательного комплекса гимназии №23 им. И.В. Гёте дали почти одинаковые ответы. Из ответов мы видим, что учащиеся 7б класса (44,7%) - 30 учеников и учащиеся 7в класса (47,7%) – 32 ученика хотели бы использовать новые информационно-коммуникационные технологии в учебной деятельности. Так как ученики осознают возможности (ИКТ) и их значение в современном мире. Поэтому для них использование ИКТ является важным. Но, к сожалению, среди учеников 7б класса (55,2%) 37 учеников и 7в класса (52,2%) 35 учеников не хотели бы использовать новые информационно-коммуникационные технологии на занятиях. Данные ученики отмечают, что у них появляются трудности, они не могут на практике использовать приобретенные общие учебные знания, умения и навыки, плохо усваивают новый материал, особенно возникают проблемы при самостоятельной работе с ИКТ.

Таблица 2. Считаете ли Вы необходимым использование ИКТ на уроках?

Варианты ответов	Количество выборов			
	7 б		7 в	
да	7% 41,	28- учеников	7% 44,	30 - учеников
нет	2% 58,	39- учеников	2% 55,	37 - учеников

Ответы учеников на данный вопрос представлены в таблице 3.2. и показывают, что 28 - учеников (41,7%) 7б класса и 30 учеников (44,7%) 7в класса средней школы Учебно-воспитательного комплекса гимназии №23 им. И.В. Гёте ответили, что использование ИКТ на занятиях необходимо, так как, они положительно влияют на учебный процесс. Кроме этого повышают их познавательную сферу и способствуют повышению информационной

грамотности и компетентности. Однако 39 учеников (58,2%) 7б класса и 37 учеников (55,2%) 7в класса придерживаются другого мнения и не хотели бы использовать ИКТ на уроках и считают это необязательным.

Таблица 3. Изменится ли ваше отношение к школьным предметам при компьютеризации учебного процесса?

Варианты ответов	Количество выборов			
	7 б		7 в	
да	37, 3%	25- учеников	34, 3%	23 - ученика
нет	62, 6%	42- учеников	65, 6%	44 - ученика

Из таблицы 3.3. мы видим что, 25 учеников (37,3%) 7б класса и 23 ученика (34,3%) 7в класса Учебно-воспитательного комплекса гимназии №23 им. И.В. Гёте ответили, что при компьютеризации учебного процесса школьных предметов у них улучшится знания, проявится больше заинтересованности к изучению предметов. Так как они считают, что использование мультимедийных технологий, активизирует мыслительные процессы и стимулирует интерес к учебным занятиям. Но, к сожалению, большинство учеников 7б класса 42- ученика (62,6%) и 44- ученика (65,6%) 7в класса считают, что компьютеризация учебного процесса никак не может изменить их отношение к школьным предметам, и не повлияют в целом на учебный процесс.

Таблица 4. Используете ли Вы ПК и возможности ИКТ при подготовке к урокам?

Варианты ответов	Количество выборов			
	7 б		7 в	
да	35, 8%	24- ученика	32, 8%	22 - ученика
нет	64, 1%	43- ученика	67, 1%	45 - учеников

Ответы учеников на данный вопрос представлены в таблице 3.4. и показывают, что 24 ученика (35,8%) 7б класса и 22 ученика (32,8%) 7в класса Учебно-воспитательного комплекса гимназии №23 им. И.В. Гёте используют персональные компьютеры и возможности ИКТ при подготовке к занятиям. Они отмечают, что компьютеры помогают в процессе обучения, развивают их информационную компетентность, повышают интеллектуальный потенциал, уровень знаний. Но, среди ответов мы видим 43 ученика (64,1%) 7б класса и 45 учеников (67,1%) 7в класса не используют компьютеры, в частности ИКТ считая, что, они никак не повлияют на их учебную деятельность, для них лучший помощник при подготовке к урокам это книги.

Таблица 5. Для подготовки к школьным предметам вы часто используете ресурсы сети Интернет?

Варианты ответов	Количество выборов			
	7 б		7 в	
да	70, 1%	47- учеников	73, 1%	49 - учеников
нет	29, 8%	20- учеников	26, 8%	18- учеников

Большинство опрошиваемых учеников 7б класса (70,1%) и 7в класса (73,1%), Учебно-воспитательного комплекса гимназии №23 им. И.В. Гёте ответили, что для подготовки к школьным предметам они часто используют интернет. Ученики считают, что интернет это глобальная сеть, в которой содержится огромное количество разного рода информации. Поэтому благодаря интернету можно найти любой интересующийся учебный материал и подготовиться к занятиям. Однако, 20- учеников (29,8%) 7б класса и 18-учеников (26,8%) 7в класса ответили, что они не используют интернет ресурсы для подготовки к занятиям, так как, в интернете есть множество не достоверных источников, а также он отвлекает их от учебной деятельности.

Таким образом, констатирующий эксперимент выявил что, среди учеников 7б и 7в класса Учебно-воспитательного комплекса гимназии №23 им. И.В. Гёте по результатам исследования преобладает низкий и средний уровень информационной компетентности учащихся средней школы. В связи с этим возникает необходимость проведения целенаправленной работы по формированию информационной компетентности учащихся средней школы, который происходит результативно при создании и соблюдении следующих педагогических условий, которые мы использовали: Во-первых, обеспечение положительной мотивации к овладению информационной компетентности; во-вторых, проектирование содержания информатики в разных классах для этих целей нами была разработана “Программа формирования информационной компетенции обучающихся”; в третьих, влияние семьи на формирование информационной компетентности учащихся средней школы; в четвертых, учет возрастных и индивидуальных особенностей школьников.

Проведенная целенаправленная работа по формированию информационной компетентности учащихся средней школы доказала, что содержание образования направленная на внедрение новых технологий в процессе обучения оказывает эффективное воздействие на формирование информационной компетентности учащихся средней школы.

Список использованной литературы

- 1.Стратегия развития образования в Кыргызской Республике на 2021-2040 годы. <https://edu.gov.kg/media/files/5dbacad5->
- 2.Дубовицкая Т.Д. Методика диагностики направленности учебной мотивации // Психологическая наука и образование. 2002. Том 7. № 2. С. 42–45.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ: ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ И СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СОВРЕМЕННЫХ ШКОЛЬНИКОВ

Колесник К.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Қазіргі білім беру жүйесі оқушылардың жеке және әлеуметтік құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған тәрбие жұмысында инновациялық тәсілдерді талап етеді. Қарқынды дамып келе жатқан қоғам жағдайында білім беру ғана емес, сонымен қатар білім алушыларда ойлау икемділігін, коммуникативті дағдыларды, эмоционалды интеллектті, ынтымақтастық пен өзін-өзі дамыту қабілетін тәрбиелеу маңызды. Бұл жұмыста интерактивті технологияларға, жобалық қызметке, цифрлық құралдарға және іс-әрекетке негізделген тәрбие қызметінің заманауи әдістері қарастырылады. Оқушылардың сыни ойлауын, өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын және әлеуметтік жауапкершілігін дамытуға ерекше назар аударылады. Тәлімгерлікті, геймификацияны, медиа білім беруді және инклюзивті тәжірибені қолдануды қоса алғанда, инновациялық білім беру стратегиялары оқушылардың жеке басының жан-жақты дамуына және олардың қоғамға тиімді бейімделуіне ықпал етеді.

Summary. The modern education system requires innovative approaches in educational work aimed at the formation of personal and social competencies of students. In a dynamically developing society, it is important not only to teach, but also to foster students' flexibility of thinking, communication skills, emotional intelligence, the ability to cooperate and self-development. This paper examines modern educational methods based on interactive technologies, project activities, digital tools and activities. Special attention is paid to the development of critical thinking, self-organization skills and social responsibility of students.

Современный мир меняется с головокружительной скоростью. Информационные технологии проникают во все сферы жизни, и образование не является исключением. Традиционные методы обучения, проверенные временем, в условиях стремительного развития цифровизации уже не всегда способны обеспечить качественное образование новому поколению. Начальная школа, как фундамент всего дальнейшего обучения, особенно остро нуждается в обновлении, и инновационные технологии представляют собой ключи к созданию эффективной и увлекательной учебной среды для юных учеников. Под инновационными технологиями в образовании мы подразумеваем не просто использование компьютеров и планшетов, а комплексный подход, включающий в себя новые педагогические методы и современные технические средства, гармонично интегрированные в учебный процесс. Проектная деятельность, обучение через игру, коллективная работа, методы "перевернутого класса" – все это помогает развивать критическое мышление, креативность и способность к самообучению у детей младшего школьного возраста. Мультимедийные презентации, образовательные игры и приложения, виртуальные экскурсии и лаборатории, робототехника – эти инструменты делают обучение более наглядным, интересным и доступным. Они позволяют визуализировать абстрактные понятия, моделировать реальные процессы и

погрузить детей в увлекательный мир знаний [1].

Инновационные технологии позволяют адаптировать учебный процесс к индивидуальным особенностям каждого ученика. Онлайн-платформы с персонализированными заданиями и системами отслеживания прогресса дают возможность учителю быстро оценивать успеваемость и внести необходимые коррективы в образовательную траекторию каждого ребенка. Внедрение инновационных технологий в начальной школе закладывает фундамент для формирования цифровой грамотности у детей. Они учатся работать с различными программами и гаджетами, находят информацию в сети Интернет, критически оценивают ее достоверность. Они позволяют создать более эффективную, интересную и индивидуализированную учебную среду, которая способствует гармоничному развитию личности и подготовке детей к вызовам современного мира. Главное – грамотное и сбалансированное внедрение инноваций, сочетающее новые технологии с традиционными педагогическими методами, чтобы достичь наилучших результатов [2].

Современная начальная школа стремится к созданию максимально эффективной и увлекательной образовательной среды. В этом ей помогают три мощных инструмента: мультимедийные технологии, игровые методы и проектная деятельность. Рассмотрим каждый из них подробнее, раскрывая их потенциал и подчеркивая взаимосвязь.

Мультимедиа: завоевание внимания и глубина восприятия. Мультимедийные технологии – это не просто яркие картинки на экране. Они представляют собой целую экосистему, включающую текст, аудио, видео, анимацию и интерактивные элементы, объединенные цифровыми средствами. В начальной школе мультимедиа играет ключевую роль в повышении эффективности обучения. Например, PowerPoint-презентации, дополненные звуковым сопровождением и анимацией, превращают скучный рассказ о временах года в захватывающее путешествие. Видеоуроки, демонстрирующие сложные процессы, например, круговорот воды в природе, позволяют детям визуально понять абстрактные понятия.

Развитие визуального восприятия: работа с мультимедийными ресурсами стимулирует развитие навыков анализа изображений, понимания визуальной информации. Однако, важно помнить о мерах предосторожности: избыток мультимедиа может привести к перегрузке и снижению эффективности обучения. Ключ к успеху – грамотное и дозированное использование.

Игры: обучение через удовольствие игровые технологии – это не просто развлечение, а мощный инструмент для развития познавательных способностей, социальных навыков и креативности. В начальной школе игры позволяют превратить процесс обучения в захватывающее приключение. Образовательные игры по математике, русскому языку или окружающему миру помогают закрепить пройденный материал в игровой форме, делая его более понятным и запоминающимся. Выбор игр должен быть продуманным и соответствовать возрасту и уровню развития детей. Важно, чтобы игры были не только увлекательными, но и содержали образовательную ценность. Проектная

деятельность – это самостоятельная работа детей над решением конкретной задачи или созданием проекта. Это мощный инструмент для развития не только познавательных, но и личностных качеств. В начальной школе проекты могут быть связаны с любым учебным предметом, например, создание макета солнечной системы на уроке окружающего мира или написание и инсценировка пьесы по сказке на уроке литературы. Мультимедийные технологии, игровые методы и проектная деятельность не являются изолированными инструментами. Они эффективно дополняют друг друга. Например, проекты могут быть реализованы с использованием мультимедийных средств (создание презентации, видеоролика), а игровые методы могут использоваться для мотивации детей на разных этапах работы над проектом. Интеграция этих подходов позволяет создавать уникальные образовательные ситуации, обеспечивающие максимальную эффективность обучения и гармоничное развитие личности ребенка. Ключ к успеху – это грамотное и взвешенное использование каждого из этих инструментов, учитывая возрастные особенности и индивидуальные потребности учащихся [3].

Современные технологии предоставляют учителям возможности для эффективной организации учебного процесса, включая разнообразные методы взаимодействия с учениками. Они также упрощают обратную связь с детьми и их родителями через электронные журналы и образовательные платформы, способствуя укреплению взаимодействия между всеми участниками образовательного процесса. Применение инновационных технологий в образовании требует от учителя не только передачи знаний, но и активной роли организатора учебного процесса. Он должен гибко адаптировать современные инструменты, выбирать наиболее эффективные методики и средства обучения, чтобы раскрыть потенциал каждого ученика. Ключевым фактором остается профессиональная подготовка педагога, которая требует постоянного развития и самообразования. Инновационные технологии открывают перед начальной школой новые перспективы, способствуя более глубокому усвоению материала, развитию креативного и аналитического мышления у учащихся, а также формированию комфортной и интерактивной образовательной среды. Однако важно помнить, что технологии сами по себе не являются самоцелью — их результативность зависит от грамотного внедрения в учебный процесс. Учителя, обладающие современными знаниями и методиками, способны значительно повысить качество образования, закладывая прочную основу для успешного развития и воспитания будущих поколений [4].

Учитель в условиях цифровой трансформации образования становится не просто носителем знаний, а организатором учебного процесса, наставником и проводником в мире информации. Грамотное использование современных технологий позволяет не только повысить уровень усвоения знаний, но и развивать у учащихся критическое мышление, креативность и социальные компетенции.

Тем не менее технологии сами по себе не могут заменить значимость личностного взаимодействия педагога и ученика. Их эффективность

определяется методическим подходом, продуманностью внедрения и педагогической целесообразностью. Именно сочетание инновационных инструментов с профессиональным мастерством учителя создает условия для формирования гармонично развитой личности, готовой к вызовам современного общества. Таким образом, инновационные технологии в образовании не являются самоцелью, а выступают мощным инструментом, способствующим созданию благоприятной образовательной среды. Их осознанное и методически обоснованное применение позволит обеспечить не только высокое качество обучения, но и воспитание будущих поколений, способных к саморазвитию, сотрудничеству и успешной социализации [5].

Инновационные технологии играют важную роль в современном образовательном процессе, открывая новые возможности для обучения и воспитания школьников. Однако их эффективность напрямую зависит от подготовки и профессионального развития учителя, который должен не только передавать знания, но и выступать в роли наставника и организатора учебного процесса.

Использование цифровых инструментов, интерактивных методов и современных образовательных подходов способствует повышению качества образования, развитию ключевых компетенций учащихся и созданию комфортной образовательной среды. Важно понимать, что технологии являются лишь вспомогательными средствами, и их успешная реализация требует грамотного подхода, методической адаптации и осознанного использования. Таким образом, сочетание профессионализма педагогов и инновационных решений позволяет не только повышать уровень обучения, но и формировать у школьников важные личностные и социальные навыки, необходимые для успешной адаптации в обществе.

Список использованной литературы

1. Богачева Г. Г. Внеурочная деятельность как средство формирования социальной компетентности учащихся // Актуальные задачи педагогики : материалы V Междунар. науч. конф. (г. Чита, апрель 2014 г.). Чита : Молодой ученый, 2018. С. 92-106.
2. Вертилецкая И. Г., Душенина Т. В., Крецан З. В. Организация внеурочной деятельности в условиях реализации требований ФГОС ООО : методические рекомендации. Кемерово: КРИПКи ПРО, 2018. 272 с.
3. Вершинин С. В., Прохорова С. Ю. Информационная компетентность и проблемы социализации школьников // Воспитательная работа в школе. 2014. № 6. С. 27-35.
4. Водзинский Д. И. Внеклассная воспитательная работа. М., 2021. 235 с.
5. Григорьева Д. В., Степанов П. В. Внеурочная деятельность школьников. Методический конструктор : пособие для учителя. М.: Просвещение, 2021. 178 с.

РОЛЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СНИЖЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТРЕССА И ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ТРУДА

Косаева Б.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада кәсіби стрессті төмендету мен еңбек тиімділігін арттырудағы эмоционалды интеллекттің (ЭИ) рөлі қарастырылады. Эмоционалды интеллект басқалармен қарым-қатынасты жақсарту үшін эмоцияларды білу, реттеу және пайдалану қабілеті ретінде анықталады. ЭИ-нің стрессті басқаруға, тұлғааралық қатынастарды жақсартуға және қызметкерлердің ынтасын арттыруға әсеріне ерекше назар аударылады. Мақалада сонымен қатар ЭИ жұмысшылардың психоэмоционалды жағдайын жақсартуға ықпал ететін, осылайша олардың өнімділігін арттыратын механизмдер қарастырылады. Жоғары еі деңгейі мен стресстің төмендеуі арасындағы байланысты растайтын эмпирикалық дәлелдер, сондай-ақ корпоративтік мәдениет пен жұмыс нәтижелерін жақсарту үшін ұйымда еі практикалық қолдану мысалдары келтірілген.

Summary. The article examines the role of emotional intelligence (EI) in reducing professional stress and increasing work efficiency. Emotional intelligence is defined as the ability to recognize, regulate, and utilize emotions to improve interactions with others. Special attention is given to the impact of EI on stress management, enhancing interpersonal relationships, and boosting employee motivation. The article also explores the mechanisms through which EI contributes to improving the psycho-emotional state of employees, thereby increasing their productivity. Empirical data supporting the link between high EI and reduced stress is presented, along with examples of practical applications of EI in organizations to improve corporate culture and work outcomes.

В последние десятилетия внимание исследователей и практиков всё больше сосредотачивается на роли эмоционального интеллекта (ЭИ) в различных аспектах профессиональной деятельности. Эмоциональный интеллект понимается как способность воспринимать, интерпретировать, управлять и регулировать эмоции как собственные, так и окружающих. В условиях современного рабочего процесса, характеризующегося высоким уровнем стресса, эмоциональный интеллект становится важным инструментом для управления напряжением, повышения удовлетворенности от работы и улучшения общих показателей производительности. Одной из ключевых задач является выяснение связи между развитием ЭИ и снижением профессионального стресса, а также влияние этой связи на эффективность труда.

Эмоциональный интеллект был введен в научный оборот Питером Саловеем [1] и Джоном Майером в 1990 году, а позже широко популярен благодаря исследованиям Даниэля Гоулмана [2]. ЭИ включает в себя несколько ключевых компонентов: осознание собственных эмоций, управление эмоциями, осознание эмоций других людей и умение взаимодействовать с этими эмоциями. Таким образом, ЭИ охватывает как личные, так и социальные аспекты человеческой деятельности.

В профессиональном контексте ЭИ помогает сотрудникам и руководителям не только эффективно справляться с эмоциональными нагрузками, но и выстраивать более продуктивные межличностные отношения, что немаловажно для достижения организационных целей. Развитие ЭИ способствует улучшению коммуникативных навыков, способности к решению конфликтов и увеличению уровня общей психологической устойчивости [3].

Профессиональный стресс – это реакция организма на различные раздражители, которые присутствуют в рабочем процессе и вызывают психологическое или физическое напряжение. Наиболее частыми источниками стресса являются высокие требования к результатам работы, давление сроков, отсутствие контроля над рабочими процессами, межличностные конфликты и неопределенность в организационных структурах. Профессиональный стресс может проявляться как в краткосрочной, так и в долгосрочной перспективе, и его последствия могут быть как физическими (усталость, головные боли, нарушение сна), так и психологическими (раздражительность, депрессия, тревожность) [4].

Согласно исследованиям, стресс, связанный с работой, напрямую влияет на качество жизни сотрудников и организационную эффективность. С одной стороны, кратковременные стрессы могут быть мотивационными, стимулируя к достижению целей, однако хронический стресс имеет разрушительный эффект. Он снижает концентрацию внимания, уменьшает производительность труда, способствует эмоциональному выгоранию и повышает текучесть кадров.

Развитие эмоционального интеллекта способствует снижению профессионального стресса за счет улучшения способности индивида эффективно реагировать на трудные ситуации, управлять своими эмоциями и понимать эмоции других людей. В частности, существуют несколько механизмов, через которые ЭИ влияет на снижение стресса в рабочей среде.

Развитие навыков самоосознания позволяет сотрудникам понимать, когда они испытывают стресс, а саморегуляция помогает контролировать негативные эмоции. Например, человек с высоким уровнем ЭИ может осознанно уменьшить тревогу перед важным совещанием, применяя технику дыхания или другие способы релаксации, что способствует лучшему эмоциональному состоянию и снижению стресса.

Способность к эмпатии позволяет сотрудникам лучше понимать эмоции коллег и руководителей, что важно для построения конструктивных взаимоотношений в коллективе. Эмпатия также помогает разряжать напряженные ситуации, снижая вероятность возникновения конфликтов. Кроме того, хорошие межличностные отношения в рабочем коллективе оказывают защитный эффект от стресса, создавая более поддерживающую и положительную атмосферу на рабочем месте.

Люди с высоким уровнем ЭИ более эффективно решают конфликты, что снижает эмоциональное напряжение и стресс. Способность к конструктивному разрешению споров и поиску компромиссов позволяет создавать более

гармоничные отношения внутри коллектива, что непосредственно влияет на снижение уровня стресса у всех участников.

Эмоциональный интеллект играет ключевую роль не только в снижении стресса, но и в повышении общей эффективности труда. Поскольку ЭИ способствует улучшению межличностных отношений, мотивации и способности адаптироваться к изменениям, он также оказывает влияние на производительность и достижения рабочих целей.

Люди с высоким уровнем ЭИ имеют более высокий уровень самоконтроля и устойчивости, что способствует более глубокому вовлечению в рабочий процесс и стремлению к достижению целей. Также такие люди лучше управляют своим временем, что позволяет им достигать лучших результатов.

Эмоциональный интеллект является важным компонентом эффективного командного взаимодействия. Лидеры, обладающие высоким уровнем ЭИ, способны мотивировать свою команду, создавать атмосферу доверия и сотрудничества, что улучшает общую производительность группы. Также способность к эмпатии и пониманию нужд других позволяет руководителям более эффективно решать проблемы, возникшие в процессе совместной работы.

Развитие эмоционального интеллекта способствует улучшению способности к адаптации и преодолению трудных ситуаций, что крайне важно в условиях быстроменяющихся рабочих условий. Работники с высокоразвитыми навыками ЭИ легче воспринимают изменения и могут более эффективно интегрироваться в новые рабочие процессы, что способствует повышению общей эффективности.

Важным аспектом повышения эффективности труда является способность сотрудников справляться с ситуациями неопределенности и стресса. Эмоционально устойчивые сотрудники, умеющие регулировать свои эмоции, легче воспринимают изменения, что повышает их готовность к выполнению сложных задач. Высокий уровень эмоционального интеллекта помогает снизить тревожность и сопротивление изменениям, что также способствует достижению более высоких рабочих результатов.

Ряд эмпирических исследований подтверждает связь между высоким уровнем эмоционального интеллекта и снижением профессионального стресса. Например, в исследовании Саловея и Майера было показано, что сотрудники с высоким уровнем ЭИ демонстрируют более высокие показатели адаптации к стрессовым ситуациям и обладают более низким уровнем эмоционального выгорания. Подобные результаты были подтверждены в других исследованиях, проводившихся в различных странах и на различных уровнях организаций.

Одно из крупных исследований, проведенное в 2013 году, также показало, что руководители с высоким уровнем ЭИ способны снижать уровень стресса у своих подчиненных, создавая более гармоничную рабочую атмосферу и обеспечивая лучшее взаимодействие в команде. Это в свою очередь вело к улучшению производительности труда.

Другие исследования подтверждают, что люди с высоким уровнем ЭИ могут адаптироваться к высокому уровню стресса, не снижая своей

продуктивности. Например, исследование, проведенное в 2016 году, показало, что сотрудники с более развитыми эмоциональными навыками демонстрируют лучшие результаты в условиях стрессовых ситуаций, чем их коллеги с низким уровнем ЭИ [4].

В организации важно создать среду, способствующую развитию ЭИ у сотрудников. Это включает как индивидуальную работу с сотрудниками, так и изменение корпоративной культуры. Несколько практических шагов могут быть рекомендованы для эффективного внедрения ЭИ в рабочие процессы.

Внедрение программ тренингов и обучающих курсов, направленных на развитие навыков эмоционального интеллекта, может быть эффективным инструментом для повышения уровня ЭИ среди сотрудников. Такие тренировки включают практики по развитию эмпатии, управлению стрессом, улучшению коммуникационных навыков и разрешению конфликтов.

Организации могут создавать программы поддержки психоэмоционального здоровья, которые помогут сотрудникам справляться со стрессом и выгоранием. Это могут быть как внутренние консультации с психологами, так и внедрение внешних программ по улучшению психоэмоционального состояния сотрудников [5]:

1. Развитие корпоративной культуры, ориентированной на открытое общение и понимание эмоций, помогает создавать поддерживающую атмосферу. Лидеры, которые демонстрируют высокие эмоциональные навыки, служат примером для сотрудников и способствуют созданию атмосферы доверия.

2. Важно, чтобы организации проводили регулярную оценку эмоциональных навыков своих руководителей и активно развивали эти качества. Руководители, обладающие высоким уровнем ЭИ, способны не только снижать стресс в коллективе, но и мотивировать команду, что способствует повышению эффективности труда.

Эмоциональный интеллект является важным инструментом для эффективного управления профессиональным стрессом и повышения эффективности труда. Способность осознавать и регулировать свои эмоции, а также умение взаимодействовать с эмоциями других людей способствует созданию более устойчивой и продуктивной рабочей среды. Развитие ЭИ способствует улучшению самоконтроля, решению конфликтов, улучшению межличностных отношений и мотивации, что в конечном итоге повышает общую производительность сотрудников и снижает уровень стресса. Поэтому инвестирование в развитие эмоционального интеллекта сотрудников и руководителей является важной стратегической задачей для современных организаций, стремящихся улучшить не только климат в коллективе, но и экономические результаты своей деятельности.

Список использованной литературы

1. Саловея, П., Майер, Дж. Эмоциональный интеллект / П. Саловея, Дж. Майер. – М.: Когито-Центр, 2003. – 240 с.

2. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект: Почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гоулман. – СПб.: Питер, 2002. – 352 с.
3. Льюис, М. Эмоциональный интеллект на работе: Практическое руководство по применению EI в бизнесе / М. Льюис. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2011. – 272 с.
4. Исаев, В. С. Профессиональный стресс: Теория и практика / В. С. Исаев. – М.: Издательство "Смысл", 2004. – 256 с.
5. Дубровина, И. В. Психологическое благополучие и стресс на рабочем месте / И. В. Дубровина. – М.: Российская академия наук, 2010. – 198 с.

УДК 371.035.6

ВЛИЯНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ ПОДРОСТКОВ В ХОДЕ ШКОЛЬНЫХ ВНЕКЛАССНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

Құрбанәлі М.Ә.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бүгінгі таңда тәрбие жұмысының мақсаты барлық құқықтармен қамтамасыз етілген және азаматтық қоғам кеңістігінде еркін дамуға мүмкіндік беретін барлық міндеттерге ие еркін, демократиялық мемлекет азаматын қалыптастыру болуы керек. Тиісінше, тәрбиенің негізгі міндеті-белсенді азаматтық ұстанымы бар, өзінің ажырамас құқықтарын пайдалана алатын, осыған ұмтылатын және өз әрекеттері үшін толық жауапкершілікті алуға дайын тұлғаны қалыптастыру.

Summary. Today, the goal of educational work should be the formation of a citizen of a free, democratic state, who is provided with all the rights and responsibilities that allow him to develop freely in the space of civil society. Accordingly, the main task of education is the formation of a personality with an active civic position, able to exercise their inalienable rights, striving for this and ready to take full responsibility for their actions.

Сегодняшняя школа стремится воспитать не только успешного ученика, но и ответственного гражданина. В связи с этим, всё больше внимания уделяется методам обучения, которые развивают активную гражданскую позицию у подростков. Внеучебные мероприятия играют важную роль в этом процессе. Они помогают школьникам развивать чувство ответственности, патриотизма и социальной зрелости, формируя у них активную гражданскую позицию. Иными словами, школа использует внеклассную работу как эффективный инструмент для воспитания полноценных и социально адаптированных членов общества. Это достигается за счёт организации разнообразных мероприятий, направленных на формирование гражданской активности, понимания своих прав и обязанностей, а также чувства принадлежности к своей стране и обществу. Эти мероприятия помогают подросткам не только усваивать знания, но и применять их на практике, участвуя в жизни школы, сообщества и страны [1].

Гражданская активность подростков – это не просто пассивное знание своих прав, а активное участие в жизни общества, осознанное принятие своей роли в нём и деятельное исполнение как прав, так и обязанностей гражданина.

Это глубокое понимание того, что происходящее вокруг напрямую влияет на их жизнь и будущее, и готовность влиять на эти процессы. Формирование такой зрелой гражданской позиции – задача непростая, требующая целенаправленной и продуманной работы. Ключевым моментом является использование специальных воспитательных технологий, отличающихся от традиционных методов пассивного усвоения информации. Эти технологии должны опираться на несколько основополагающих принципов. Во-первых, участие должно быть добровольным, исключая принуждение и навязывание. Подросток должен самостоятельно принять решение участвовать в гражданской жизни, исходя из собственных интересов и мотивации. Во-вторых, важно обеспечить личностную значимость деятельности для подростка, показать прямую связь его действий с изменениями в обществе и его окружении. В-третьих, эффективность технологий зависит от принципа сотрудничества, формирования командной работы и взаимопомощи. Наконец, все деятельности должны быть практически ориентированы, направлены на достижение конкретных результатов и изменения в реальной жизни [2].

Среди эффективных методов воспитания гражданской активности можно выделить несколько ключевых направлений. Проектная деятельность позволяет подросткам самостоятельно разрабатывать и реализовывать проекты, направленные на решение социальных проблем, от благоустройства двора до организации благотворительных акций. Игровые и тренинговые формы помогают в увлекательной и доступной форме отрабатывать навыки публичных выступлений, работы в команде, принятия решений в сложных ситуациях, развивая критическое мышление и способность к анализу информации. Социальное проектирование учит подростков анализировать социальные проблемы, разрабатывать стратегии их решения и оценивать эффективность своих действий. Кейс-методы, позволяющие рассматривать реальные ситуации и искать оптимальные варианты решения, способствуют развитию аналитического мышления и принятию ответственных решений. Волонтерство даёт подросткам возможность принести реальную пользу обществу, почувствовать себя необходимыми и важными, повышая уровень их самооценки и формируя чувство социальной ответственности. Ученическое самоуправление развивает организаторские способности, учит работе в команде и принятию коллективных решений. Наконец, моделирование социальных ситуаций позволяет подросткам отрабатывать навыки коммуникации, переговоров, компромисса и решения конфликтов в безопасной среде. Все эти технологии в совокупности позволяют подросткам не только усвоить теоретические знания о гражданских правах и обязанностях, но и приобрести практический опыт активного участия в общественной жизни, развивая при этом важные личные качества, необходимые для становления активных и ответственных граждан [3].

Внеурочная деятельность в школе – это идеальное пространство для реализации воспитательных задач. Разнообразные формы работы, такие как Дни самоуправления, выборы, волонтерские проекты, дискуссии, встречи за

круглым столом, флешмобы, квесты и театральные постановки, помогают школьникам адаптироваться в обществе и развивать активную гражданскую позицию. Например, участие в волонтерских акциях не только приносит пользу окружающим, но и воспитывает чувство ответственности за других. Дебаты и круглые столы учат подростков грамотно выражать свои мысли, слушать оппонентов и уважать разные мнения. Использование кейс-методов и ролевых игр позволяет школьникам моделировать реальные жизненные ситуации, где они могут примерить на себя роль ответственного гражданина и научиться принимать решения [4].

Дифференцированный подход к обучению позволяет предотвратить отставание учащихся и создать условия для их максимального развития. Современные психологические тесты и методики помогают выявлять одаренных детей и учащихся с особыми образовательными потребностями. В-четвертых, создание благоприятного психологического климата в классе – задача первостепенной важности. Психология помогает педагогам понимать динамику межличностных отношений в коллективе, разрешать конфликты, и формировать позитивную атмосферу взаимопонимания и уважения. Это включает в себя развитие эмоционального интеллекта у учащихся и педагогов, формирование навыков коммуникации и кооперации. Наконец, психология играет важную роль в профилактике стресса и эмоционального выгорания как у учащихся, так и у педагогов. Знание психологических механизмов стресса позволяет разрабатывать программы по психологической поддержке и саморегуляции [4].

В роли педагога ключевым является не только проведение занятий, но и роль вдохновителя, который помогает подросткам раскрыть свой потенциал и стать самостоятельными. Задача учителя – не просто организовать события, а выстроить систему воспитания, где каждое мероприятие способствует формированию активной жизненной позиции. Педагог должен уметь распознавать и развивать лидерские качества, создавать условия для успеха и мотивировать учеников участвовать в общественно полезных делах. Важно, чтобы подростки принимали активное участие в планировании мероприятий, имели возможность выбора и несли ответственность за результаты. Это помогает им осознать свою роль в обществе и сформировать активную гражданскую позицию. Школьная практика убедительно демонстрирует: если воспитательные методы используются последовательно и обдуманно, у подростков заметно растет гражданская активность. Они начинают активно участвовать в школьных делах, проявляют инициативу в городских и региональных проектах, присоединяются к волонтерским организациям и участвуют в дебатах. Это способствует формированию не только активных, но и социально ответственных личностей, готовых к участию в жизни общества. В настоящее время перспективным направлением является внедрение воспитательных технологий в онлайн-пространство. Это включает в себя создание цифровых платформ для ученического самоуправления, участие в онлайн-мероприятиях и форумах, а также проведение виртуальных деловых

игр. Такой подход делает воспитание более актуальным и привлекательным для современных подростков [5].

В роли учителя как руководителя и советчика подростки получают возможность проявить себя и добиться успеха в делах, которые важны для общества. Для этого в школе должна царить атмосфера свободы, равенства и поддержки, где приветствуются собственные идеи и ответственность. Если прислушиваться к мнению подростков и привлекать их к организации школьных событий, воспитательный процесс будет более эффективным. Когда ученики вместе с учителями разрабатывают правила, создают модели работы и организуют дискуссии, школа становится местом, где можно общаться, сотрудничать и учиться быть активными гражданами [6].

В результате прекращения работы детских и юношеских объединений, а также распространения на телевидении и в видеоматериалах сцен насилия, наряду с насаждением идей индивидуализма и потребительства, воспитание молодежи столкнулось с серьезными трудностями. Это привело к подрыву не только конкретных методов гражданского воспитания, но и самой идеи формирования у молодых людей чувства патриотизма и гражданской ответственности. В связи с этим, сегодня особенно важно определить четкие идеологические, ценностные и жизненные ориентиры для воспитания подрастающего поколения.

Учитывая особенности формирования гражданской активности у молодежи, данное направление играет важную роль в общей системе воспитания в Казахстане. Мы убеждены, что понимание этих особенностей и их учет в воспитательной работе позволит более эффективно планировать и реализовывать процесс формирования гражданской активности у школьников в общеобразовательных учреждениях [7].

Внеклассные мероприятия в школе – это мощный инструмент для развития у подростков активной гражданской позиции. Они не просто рассказывают о правах и обязанностях, но и дают возможность применить эти знания на практике, участвуя в реальных делах. Школа и учителя играют здесь решающую роль, создавая условия, в которых подросток может почувствовать себя значимым членом общества, понять свою роль и научиться приносить пользу окружающим. Воспитание активного гражданина – это не одноразовая акция, а непрерывный процесс. Каждое внеурочное мероприятие, будь то акция, проект или игра, – это важный шаг на пути к взрослению и формированию ответственного отношения к миру.

Список использованной литературы

1. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание. М.: Академия, 2023. 232 с.
2. Сазонов В. Организация воспитательной работы в классе. М.: Педагогический поиск, 2021. 160 с.
3. Алмонд Г., Верба И. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. Политические исследования 2022г № 4. С. 122-134.
4. Савченко Н.М. Нравственно-правовое воспитание старшеклассников в деятельности классного руководителя: автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 2023г

5. Байбородова Л.В. Классному руководителю о воспитательной системе класса // Формы взаимодействия педагогов, учащихся и родителей. Ярославль, 2023 39 с.
6. Николина В.В. Духовные ценности и воспитание личности: психолого-педагогический аспект // Православие и культура. 11 Рождественские православно-философские чтения. Н. Новгород, 2022.
7. Поляков С. Коллективное творческое дело // Воспитательная работа в школе. М., 2024. № 1. С. 79-84.

УДК 376.1

АУТИЗМ СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА АВА-ТЕРАПИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Кұтымбай А.М.

7М01901-Арнайы педагогика Магистратура 2 курс,

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., доцент Аутаева А.Н.

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Резюме. Все дети показали хорошие результаты, что доказало эффективность применяемых методов. АВА-терапия — это комплекс психологических и педагогических методов, основанных на поведенческих технологиях. Цели вмешательства определяются индивидуально — в зависимости от проблем ребенка и особенностей его нарушения. Например, дети с аутизмом часто не стремятся повторять действия взрослых, избегают зрительного контакта или отказываются выполнять задания. При частом проявлении такого поведения необходимо вмешательство специалиста. После проведения наблюдения специалисты определяют цели, направленные на развитие коммуникативных навыков ребенка, социального взаимодействия и подготовки к школе.

Эффективность АВА-терапии в процессе подготовки особенных детей к школе подтверждена множеством исследований. Однако правильное применение методики, наличие квалифицированных специалистов и активное участие семьи являются основными условиями успешности терапии. АВА-терапия помогает особенным детям освоить использование школьных принадлежностей, адаптироваться к групповым формам работы, развивать навыки участия в игре и учебном процессе. В АВА-терапии важно регулярно обновлять цели, отслеживать и оценивать прогресс. АВА-специалисты проводят длительную и интенсивную терапию, этапы которой разрабатываются индивидуально — в зависимости от поведения и состояния каждого ребенка.

Summary. All children showed good progress, demonstrating the effectiveness of the methods used. ABA therapy is a set of psychological and pedagogical methods based on behavioral technologies. The goals of intervention are determined based on the child's individual challenges and the specific characteristics of their disorder. For example, children with autism often do not imitate adult actions, avoid eye contact, or refuse to complete tasks. When such behaviors are frequently observed, specialist intervention is necessary. After assessment, professionals set goals aimed at improving the child's communication skills, social interactions, and readiness for school.

The effectiveness of ABA therapy in preparing children with special needs for school has been proven by numerous studies. However, correct application of the method, the presence of qualified specialists, and active family involvement are key factors that ensure the success of the therapy. ABA therapy helps children with special needs to use school supplies, adapt to group work, and develop skills to participate in games and learning activities. In ABA therapy, it is essential to regularly update goals, monitor progress, and assess outcomes. ABA specialists conduct intensive and long-term therapy, with stages tailored to each child's behavior and condition.

Кіріспе. Аутизм спектрінің бұзылысы (АСБ) – бұл психикалық дамудың күрделі бұзылыстары, олар әлеуметтік бейімделудің төмендігімен, әлеуметтік өзара әрекеттесу мен қарым-қатынасқа қабілетсіздікпен, сондай-ақ мінез-құлықтағы стереотиптілікпен (біртектес әрекеттерді бірнеше рет қайталау) сипатталады. Бұл категориядағы балаларда қарым-қатынас қиындықтары және айналадағы адамдармен эмоциялық байланыстың болмауы, сөйлеу дамуының қиындықтары көрініс табады. Тағамдық мінез-құлықтың бұзылыстарыда байқалады. АСБ бар бала ұсынылған тағамдарға өте талғампаз болуы мүмкін, тамақ баланың жиіркенішін, қорқынышын тудыруы мүмкін. Балаларды заттардың жаңашылдығы қызықтырмайды, айналадағы орта мен ойыншықтарға қызығушылық танытпайды. АСБ бар балалар ойыншықтарды дұрыс қолдануды білмейді: мысалы, бала машинаны толықтай жүргізудің орнына, оның тек бір дөңгелегін сағаттап айналдырады. Немесе ойыншықтың нақты мақсатын түсінбей, оны басқа мақсатта қолданады.

Қазіргі уақытта аутизм спектр бұзылыстары бар балалармен жұмыс жасауда әлемдік педагогикалық қауымдастық мойындаған және беделді әдістердің бірі – АВА-терапия (қолданбалы мінез-құлықты талдау) болып табылады. Оның мазмұны білім беру әдістері мен мінез-құлықтық технологияларға негізделген. Негізгі *мақсаты* – АСБ бар балалар, зият бұзылысының ауыр түрі бар балалардың мінез-құлқына әсерін зерттеу және эмоционалды-ерік сферасы бұзылған балалардың мінез-құлқын түзету.

АВА-терапия мектепке дайындық кезінде, соның ішінде ақыл-ой ерекшеліктері мен аутизмі бар балаларды оқытуда қолданылады. АВА шеңберінде мамандар негізгі мақсатты дағдыларды – әлеуметтену, белгілі бір заттарға шоғырлану, оларды мақсатына сай қолдану, онымен әрекет ету, ойындарға, әңгімелерге қатысу, ұжымда жұмыс істеу сияқты дағдыларды дамыту үшін көптеген түзету әдістері мен оқыту техникаларын жасап шығарды. Бұл сөзсіз, ерекше баланың мектептегі өмір жағдайларына бейімделу процесіне оң әсер етеді. АВА-терапияның құндылығы көптеген зерттеулер арқылы дәлелденген.[1]

АВА-терапияның негізі – мінез-құлық пен орта арасындағы байланысты түсіну. Сондықтан педагогтар мен ата-аналардың маңызды міндеті – баланың белгілі бір әрекеттері мен қабілеттеріне әсер етуі мүмкін "әлеуметтік және физикалық факторларды" түсіну.

АВА-терапияның негізгі міндеттері ретінде Р. Шрамм [2] мыналарды атайды:

1. Өз бетінше әрекет ету, қарым-қатынас және сөйлеуді түсіну дағдыларын үйрету;
2. Қоғамда өзін ұстаудың арнайы нормаларын оқыту;
3. Қиял мен сюжет құру дағдыларын дамыту

М.Ю.Стожарованың пікірінше, АВА-терапия әдістері мінез-құлқы мен дамуы ерекшеліктері бар балалардың ересектермен және құрдастарымен ынтымақтастық орнату, нұсқауларды орындау, ережелер мен күн тәртібіне бағыну, әлеуметтік тұрғыда дұрыс өтініш білдіру, күте білу, қызмет түрлерінің

ауысуына немесе мотивациялық әрекеттердің тоқтатылуына сабырлы жауап беру дағдыларын дамытуға оң әсер етеді. Сондай-ақ, бұл әдістер сөйлеу және коммуникативтік қабілеттерді жетілдіруге, әлеуметтік белгілерді дұрыс қабылдауға (ортақ назар аудару), академиялық және өзін-өзі күту дағдыларын қалыптастыруды жеделдетуге, әлеуметтік қарым-қатынасқа бейімделуге ықпал етеді [3].

Қойылған мақсаттарға байланысты сабақтар жеке немесе топтық форматта өткізілуі мүмкін. Д.В. Солдатов топтық жұмысты ұйымдастыру барысында негізгі мақсаттарға назар аударып, балаларды коммуникативтік, ойын және мектепке дайындыққа бағытталған топтарға біріктіруді ұсынады.

АВА-терапия мінез-құлық заңдылықтарына сүйенеді. Барлық әдістердің негізгі қағидасы – *мадақтау принципін* қолдану. Кез келген мінез-құлық немесе дағды тек мадақтау болған жағдайда қалыптасады. Әр бала үшін тиімді мадақтау тәсілін таңдау қатаң түрде жеке жүргізіледі. Осындай ынталандыру құралдарын іздеу және анықтау – мамандар мен ата-аналардың бірлескен жұмысы. Сондай-ақ, маман мен отбасы талаптарының біртұтастығы да мадақтау тиімділігіне әсер етеді. Терапия барысында ата-аналарға арнайы тапсырмалар беріледі: бейнежазбалар түсіру, отбасы мүшелерінің фотосуреттерін дайындау, белгілі бір жұмыс материалдарын әзірлеу, үйде балаға сабақ өткізу және т.б. Ата-аналар сабақтарға қатысып, үйде сабақ өткізу әдістемелерін меңгеру және баланың ағымдағы дағдыларын бақылау үшін арнайы дайындықтан өтеді [4].

АВА-терапия көбінесе аутизм спектріндегі бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеу барысында қолданылса да, бұл әдістеме басқа да мінез-құлық және эмоциялық бұзылыстар кезінде табысты қолданылады. Мысалы, назар тапшылығы мен гиперактивтілік синдромы, балалар церебральды сал ауруындағы психологиялық инфантилизм және т.б. Отбасы мүшелері мен педагогтар проблемалық мінез-құлықты қолдайтын әрекеттерден аулақ болу стратегияларын меңгереді. Терапияны қолдану агрессия мен өзіне-өзі зиян келтіру әрекеттерінің азаюына ықпал етеді, бұл балаларды мектепке дайындау және әлеуметтік бейімделу үшін маңызды [5].

АВА-терапияның тиімділігі:

Балаға тәуелсіздік беру: бала дербес әрекет етуді, мінез-құлық үлгілерін меңгеруді және оларды нақты жағдайларда қолдануды үйренеді.
Позитивті өзгерістердің жылдам басталуы: терапия ұзақ болса да, баланың мінез-құлқындағы алғашқы өзгерістер тез байқалады.
Ғылыми дәлелділігі: АВА-терапия әдістерінен өткен балалардың жартысынан көбі инклюзивті мектептерде оқи алады.
Қолдану аясының кеңдігі: бала қажетті дағдыларды меңгеріп, өзін-өзі күтуге және қоршаған әлемді тануға үйренеді.

Сурет 1. АВА-терапияның тиімділігі

Дегенмен, АВА-терапияны қолдану барысында кездесетін қиындықтарды атап өткен жөн: Бала байланысқа түсе алмаса немесе адамдардан қорықса, бұл әдістеме тиімсіз болуы мүмкін. Терапияның тиімділігі тек маманның біліктілігіне байланысты. Жұмыс жоспары тексерілген маман тарапынан дайындалып, жүзеге асырылуы тиіс. Оқыту үдерісінің үзілуі немесе қысқаруы нәтижелерге кері әсер етуі мүмкін. Ата-аналардың терапияға белсенді қатысуы табыстың маңызды шарты болып табылады.

Қалыптастырушы эксперименттің мазмұны.

Эксперименттің мақсаты: Балалардың күнделікті өмірге қажетті дағдыларды меңгеруін АВА әдістерін қолдана отырып қалыптастыру.

Зерттеу объектісі: 5-7 жас аралығындағы 3 бала (мінез-құлық бұзылыстары немесе аутизм спектрі бар балалар).

Әдістеме. Эксперименттік жұмысқа мынадай әдістер алынды: (Кесте 1.)

1. <i>Дискретті сынама тренингі (Discrete Trial Training, DTT)</i>	Дағдыларды шағын, басқарылатын қадамдарға бөледі. Әр тапсырма қысқа, нақты нұсқаулықтан басталады, содан кейін жауап беріледі және реакция нығайтумен жалғасады. Мысалы: "Допты маған бер" → бала допты береді → "Жарайсың!" деп марапаттау.
2. <i>Шынжырлау (Chaining)</i>	Күрделі дағдыларды қарапайым қадамдарға бөлу. Мысалы, қол жууды үйреткенде: суды қосу → қолды сулау → сабындау → шайқау → сүрту.
3. <i>Мінез-құлықты қалыптастыру (Shaping).</i>	Мінез-құлықтың қалаулы формасын біртіндеп қалыптастыру. Егер бала тапсырманы толық орындай алмаса, оның дұрыс әрекеттерін марапаттап, қателерін түзету арқылы нәтижеге қол жеткізіледі.
4. <i>Көмек көрсету және біртіндеп азайту.</i>	Жаңа тапсырмаларды орындауда балаға физикалық, визуалды немесе ауызша көмек көрсетіледі. Бала тапсырманы өзі орындауға дағдыланған сайын көмек біртіндеп азайтылады.

Кесте 1. Эксперименттік жұмысқа қолданылған әдістер:

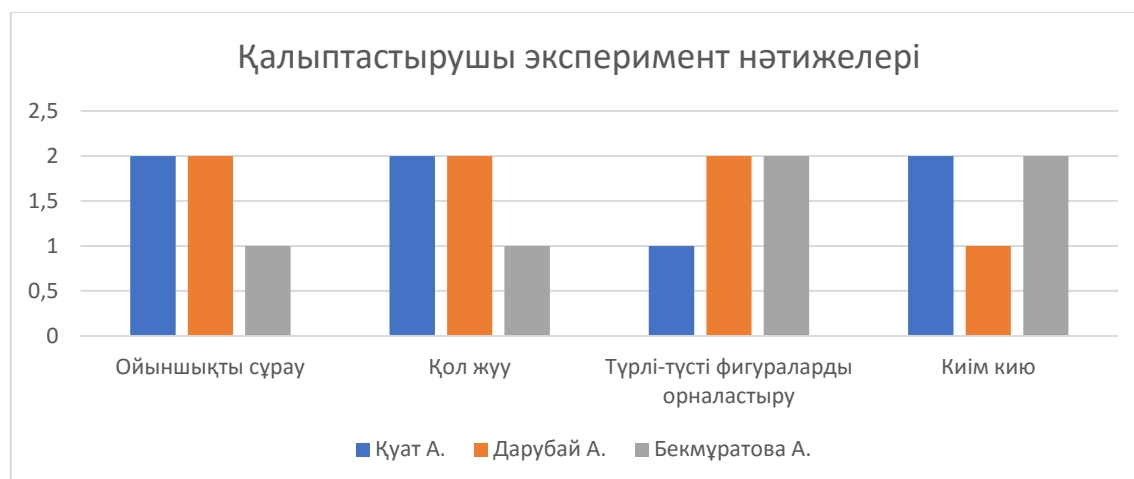
Сапалық талдау:

Қуат А.: Бастапқыда тапсырмаларды орындау үшін көп көмек қажет болды. Қалыптастырушы эксперимент кезеңінде өзіндік әрекеттер саны айтарлықтай өсті. Әлі де жұмыс жасау қажет екендігі "Түрлі-түсті фигураларды дұрыс орналастыр" тапсырмасында байқалды. Бала әлі де түстерді шатастырады.

Дарубай А.: Орташа деңгейде бастады. Көмек азая бастаған кезде мінез-құлықты қалыптастыруда жақсы нәтиже көрсетті. Барлық тапсырмаларда толық орындауға жақындады, бірақ «Киім кию» тапсырмасында бала әлі де кейде дұрыс тәртіпті сақтамайды.

Бекмұратова А.: Бастапқыда тапсырмаларды орындау үшін көп көмек қажет болды. «Түрлі-түсті фигураларды дұрыс орналастыру» және «Киім кию» тапсырмаларында айтарлықтай прогресс байқалды. Дегенмен, «Ойыншықты

сұрау» және «Қол жуу» тапсырмаларында балаға әлі де қосымша көмек қажет, себебі кейде нұсқаулықтарды толық түсінбейді.

Сурет 2. Эксперимент нәтижелері

Қорытынды. Барлық балалардың нәтижелері жақсы көрсеткіштер көрсетіп, әдістердің тиімділігі дәлелденді. АВА-терапия – бұл мінез-құлықтық технологияларға негізделген психологиялық және педагогикалық әдістер кешені. Араласу мақсаттары баланың жеке проблемалары мен оның бұзылысының ерекшеліктеріне қарай анықталады. Мысалы, аутизмі бар балалар жиі ересектердің әрекетін қайталағысы келмейді, көзбен байланыс жасамайды немесе тапсырмаларды орындаудан бас тартады. Мұндай мінез-құлық жиі байқалған сайын, маманның араласуы қажет болады. Мамандар бақылау орнатқаннан кейін, баланың коммуникативтік дағдыларын, әлеуметтік өзара әрекеттесуін және мектепке дайындығын жақсартуға бағытталған мақсаттарды белгілейді.

Ерекше балаларды мектепке дайындау кезінде, АВА-терапиясының тиімділігі көптеген зерттеулер арқылы дәлелденген. Дегенмен, әдістемені дұрыс қолдану, білікті мамандардың болуы және отбасының белсенді қатысуы – терапияның нәтижелілігін қамтамасыз етудің негізгі шарттары. АВА-терапия ерекше балаға мектеп құралдарын қолдану, ұжымдық жұмысқа бейімделу, ойын және сабақ процесіне қатысу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. АВА-терапияда мақсаттарды үнемі жаңартып, прогресті бақылап, бағалау маңызды. АВА-мамандары ұзақ әрі қарқынды терапия жүргізеді, оның кезеңдері әр баланың мінез-құлқы мен жағдайына байланысты жеке әзірленеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Купер Дж.О., Херон Т.Э., Хьюард У.Л. Прикладной анализ поведения. - М.: «Практика», 2016. - 864 с.
2. Шрамм Р. Детский аутизм и АВА: АВА (Applied Behavior Analysis): терапия, основанная на методах прикладного анализа поведения. - Екатеринбург: Рама Паблишинг, 2013. - 208 с.
3. Стожарова М.Ю. Предшкольное образование. Модели и реальность. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. - 224 с.

4. Бондарь Т.А., Захарова И.Ю., Константинова И.С., Посицельская М.А., Яремчук М.В. Подготовка к школе детей с нарушениями эмоционально-волевой сферы: от индивидуальных занятий к обучению в классе. - М.: Теревинф, 2017. - 280 с.

УДК 371.8

ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ СОБЫТИЕ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Лингевич О.В.

Томский государственный педагогический университет, Томск, Россия

Түйін. Мақалада жалпы білім беретін ұйымдар базасында білім беру оқигасын ұйымдастыру бойынша болашақ педагогтарды оқытудың ерекшеліктері қарастырылады. Педагогикалық басылымдарға жүргізілген талдау осы тақырып бойынша теориялық тұжырымдарды қалыптастыруға мүмкіндік берді. Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау аясында білім беру оқигаларын ұйымдастыруды оқытудың өзіндік ерекшелігі айқындалды.

Summary. The article presents the features of training future teachers in organizing educational events based on general education institutions. The analysis of pedagogical publications made it possible to formulate theoretical principles on this topic. The specificity of training future teachers to organize educational events is identified within the context of their professional preparation.

Реализация проекта модернизации педагогического образования в России, выявила ряд нерешенных задач, таких как внедрение междисциплинарного подхода в организации педагогических практик, развитие электронной образовательной среды, воспитание у будущих учителей положительной мотивации к будущей деятельности, а так же отбор и «удерживание» в профессии. Решение данных проблем предполагает применение механизмов достижения нового качества образования, ориентированного на педагогов «нового типа», т.е. способных комплексно решать современные профессиональные задачи [3].

В настоящее время вопросы готовности современных педагогов к организации образовательного процесса в РФ широко обсуждаются, а их содержание является предметом исследования многих социологических организаций. Так, по данным Teaching and Learning International Survey – TALIS, в российские школы приходят молодые педагоги, которые высоко оценивают престиж учительской профессии. Это говорит об эффективности проводимой государством политики, но содержание педагогического образования не позволяет им организовывать современный образовательный процесс в соответствии с современными требованиями ФГОС и Профессионального стандарта [4].

Таким образом, можно констатировать, что современные реалии предполагают диверсификацию образовательных маршрутов подготовки будущих педагогов, и предусматривают в частности подготовку к реализации образовательных событий на базе общеобразовательных учреждений.

Необходимо отметить, что понятие «образовательное событие» не

является тождественным «образовательному мероприятию». Однако, как отмечается в педагогической периодике «...любое событие является образовательным мероприятием, при этом не каждое подобное мероприятие становится событием» [1,2].

Таким образом, образовательное событие следует понимать как мероприятие, результатом реализации которого являются изменения, переводящие информационный ресурс в знание.

Для выявления отличительных особенностей данного явления необходимо рассмотреть его элементы. На этапе «выбора темы и видов деятельности» педагог опирается на запросы учеников. В данном мероприятии принимают участие «смешанные» группы школьников (разных классов и разных возрастов). Роль учителя определяется как «партнер», «тьютер». Активно используются современные образовательные технологии, такие как «проблемное обучение», «проектные методы обучения», «исследовательские методы обучения», «технологии использования игровых методов: ролевых, деловых и др.», «обучение в сотрудничестве (групповая, командная работа)», «информационно-коммуникационные технологии», систему инновационной оценки «портфолио» и др. На этапе рефлексии (личностной и групповой) участниками образовательного события происходит постановка новых целей [2].

Реализации образовательного события на базе общеобразовательной организации осуществляется посредством таких форм как праздник, конкурс, состязание, квест, «защита», флешмоб, проект, исследование, экспедиция, фестиваль и т.д.

Формы организации зависят, прежде всего, от возрастной ступени, так для младших школьников – это «событие-праздник», «событие-конкурс», для обучающихся среднего звена – «событие состязание», «событие-инициация», «событие-защита», для старшеклассников – события, выходящие за рамки образовательной организации.

Процесс реализации образовательного события на базе общеобразовательного учреждения осуществляется на протяжении следующих этапов: диагностического (определение круга интересов обучающихся), проектировочный (выявление образовательных ресурсов), реализационный (организация «исследования», поиск и обработка информации, презентация результатов), аналитический (рефлексия деятельности, определение новых целевых установок и т.д.).

Обучение будущих педагогов организации образовательного события в педагогическом вузе целесообразно осуществлять поэтапно.

На первом этапе, в процессе изучения дисциплин психолого-педагогического цикла, общетеоретическая подготовка у будущих педагогов осуществляется посредством современных методик и технологий таких как интернет-технологии, проектной деятельности, информационные и коммуникационные технологии (ИКТ), технологии личностно ориентированного, дифференцированного обучения, интерактивные

технологии, проблемно-диалогические технологии, информационные и коммуникационные технологии (ИКТ).

С целью стимулирования познавательного интереса будущих учителей нами применялись на практических занятиях такие методические приёмы как: создание ситуаций познавательного спора на различные темы («Педагогика-наука или искусство», «Педагог-это артист» и др.), «Убеди меня», «Решение педагогических ситуаций», «Сказка на педагогический лад» и др.

На втором этапе будущие учителя реализовывали образовательные события в процессе прохождения учебных и производственных практик на базе общеобразовательных учреждений. Студентами были разработаны и организованы следующие мероприятия: «Викторина по физической карте», «Кругосветное путешествие по материкам», «Кругосветная игра по географии», «Проектная сессия школьников на уроке биологии» и др.

Таким образом, у будущих педагогов в процессе обучения организации образовательного события сформировались знания о приемах конструирования содержания учебного материала, способствующего созданию активной познавательной позиции учащихся, формирующего универсальные учебные действия различных блоков.

Список использованной литературы

1. Аверков М.С., Ермаков С.В., Попов А.А. Событие как единица образовательного проектирования [электронный ресурс]. - <http://opencu.ru/dcs/spaw2/uploads/files/eventop.pdf> (25.03.2025)
2. Иванова Е.Н. Образовательное событие как тьюторская технология индивидуализации образовательного процесса [электронный ресурс]. - http://lyceum44.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=247:2011-01-07-20-16-19&catid=50:methodkop&Itemid=69. - (25.03.2025)
3. Ковалёва Т.М., Жилина М.Ю. Среда и событие: к дидактике тьюторского сопровождения [Текст] // Событийность в образовательной и педагогической деятельности. Под редакцией Н.Б. Крыловой и М.Ю. Жилиной // Новые ценности образований. – 2010. - № 1 (43). – С. 94-101
4. Шевелева А. И., Кобзева Л. В., Клымчук Е. А. Образовательные события как практика понимания и принятия [электронный ресурс]. - <http://www.thetutor.ru/open/article12.html> . - (25.03.2025)

УДК 37.013.73

ГЕЙМИФИКАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПСИХОЛОГОВ В ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СРЕДАХ

Майер М.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақала инновациялық білім беру орталарында психологтарды кәсіби даярлауды тиімді арттыру құралы ретінде геймификацияны қолдануды зерттеуге арналған. Мақалада білім беру процесіндегі геймификацияның теориялық негіздері, сондай-

ақ оның студенттердің мотивациясына, белсенділігіне және негізгі кәсіби дағдыларын дамытуға әсері қарастырылған.

Summary. The article is dedicated to the study of the application of gamification as a tool to enhance the effectiveness of professional training for psychologists in innovative educational environments. The theoretical foundations of gamification in the educational process are discussed, as well as its impact on student motivation, engagement, and the development of key professional skills.

В последние десятилетия система образования претерпела значительные трансформации, обусловленные как глобальными технологическими изменениями, так и потребностью в адаптации образовательных процессов к условиям быстро меняющегося общества. Одним из наиболее ярких трендов, получивших широкое признание, является геймификация. Этот процесс включает использование элементов игровой механики в неигровых контекстах, что открывает новые возможности для повышения эффективности образования. В особенности геймификация оказывает значительное влияние на подготовку специалистов в таких сложных и многогранных областях, как психология.

Психология, как наука и профессия, требует от своих специалистов не только знаний в области теории и практики, но и высокого уровня личностных качеств, таких как эмпатия, коммуникабельность, способность к саморефлексии и разрешению конфликтов. В этой связи внедрение инновационных методов, таких как геймификация, становится необходимым для обеспечения эффективной подготовки будущих психологов.

Геймификация, как подход, направленный на внедрение игровых элементов и механик в образовательный процесс, имеет потенциал значительно улучшить мотивацию и вовлеченность студентов. В основе этого подхода лежит использование игровых методов, таких как баллы, уровни, достижения, соревнования, что позволяет создать динамичную образовательную среду, стимулирующую учащихся к активному участию. Такой подход особенно актуален в контексте подготовки специалистов, работающих с людьми, таких как психологи, для которых развитие практических навыков и эмоциональной осведомленности является ключевым аспектом профессиональной компетенции.

Геймификация в образовательном процессе представляет собой стратегию, направленную на использование игровых элементов и механик для повышения вовлеченности обучающихся и улучшения образовательных результатов. Этот подход находит применение не только в традиционных учебных дисциплинах, но и в подготовке специалистов, чья профессиональная деятельность требует высокого уровня эмоционального и социального интеллекта, как, например, психологи.

Одной из ключевых особенностей геймификации является ее способность создавать мотивационные стимулы для студентов, побуждая их активно участвовать в учебном процессе. Это позволяет студентам не только усваивать теоретические знания, но и развивать практические навыки, такие как командная работа, принятие решений в условиях неопределенности и эмпатия.

Для подготовки психологов это особенно важно, поскольку их профессия требует умения быстро ориентироваться в сложных ситуациях, находить подход к людям и эффективно решать психологические задачи. Внедрение геймификации в этот процесс позволяет создавать условия для более глубокого погружения в профессиональную практику, моделируя реальные ситуации, с которыми студенты могут столкнуться в своей будущей профессиональной деятельности. Например, игровые симуляции могут имитировать взаимодействие с клиентами, что дает студентам возможность тренировать свои коммуникативные и диагностические навыки в безопасной и контролируемой среде.

Инновационные образовательные среды представляют собой пространство, в котором интегрируются новые технологии, методы и подходы к обучению, способствующие более глубокому вовлечению студентов в учебный процесс и повышению его эффективности. В условиях таких сред геймификация приобретает дополнительное значение, так как позволяет сочетать образовательный процесс с использованием различных цифровых платформ и ресурсов. Это создает новые возможности для формирования междисциплинарных навыков, расширения границ традиционного обучения и внедрения более гибких методов оценки.

Современные образовательные платформы предлагают широкий спектр инструментов для внедрения геймификационных подходов, таких как онлайн-курсы с элементами игр, симуляции, виртуальные и дополненные реальности, а также системы оценивания, которые включают игровые механизмы, такие как награды, очки и рейтинг. Это позволяет создать более персонализированную образовательную среду, в которой каждый студент может двигаться в своем темпе, получая мгновенную обратную связь и оценку своих достижений.

Для психологов, обучающихся в таких условиях, это означает возможность тренировать навыки в реальных и виртуальных ситуациях, адаптированных к их профессиональной деятельности.

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение геймификации в образовательный процесс не является беспроблемным. Одним из основных вызовов является необходимость сбалансированности между игровыми элементами и образовательной ценностью. Поэтому важно, чтобы игровые элементы были интегрированы в учебный процесс таким образом, чтобы не отвлекать от основной цели — формирования профессиональных компетенций.

Другим значимым вызовом является техническая подготовленность образовательных учреждений и преподавателей к использованию геймификации. Не все образовательные учреждения имеют необходимые ресурсы для разработки и внедрения сложных игровых систем, что может ограничить доступность таких подходов для студентов. Более того, преподаватели должны быть обучены правильному использованию геймификационных инструментов, что требует времени и усилий.

Геймификация представляет собой мощный инструмент для повышения эффективности профессиональной подготовки психологов, особенно в

условиях инновационных образовательных сред. Геймификация в образовательном процессе представляет собой систему, в которой традиционные образовательные методики обогащаются игровыми элементами, что позволяет значительно повысить заинтересованность студентов и улучшить усвоение материала. Существующие исследования подтверждают, что использование таких элементов, как достижение уровней, начисление очков и создание соревновательных условий, способствует более эффективному вовлечению учащихся в учебный процесс, что имеет важное значение в подготовке будущих психологов [1].

Применение геймификации в образовании — это не просто использование игровых элементов в учебных курсах, но и внедрение комплексных инновационных образовательных технологий. Многие исследователи отмечают, что в последние десятилетия существенно меняются подходы к обучению, особенно в контексте подготовки специалистов, работающих с людьми, таких как психологи. Ключевыми аспектами этого изменения являются использование инновационных технологий, направленных на развитие ключевых компетенций, которые трудно формировать исключительно с помощью традиционных методов обучения [2].

В контексте подготовки психологов, геймификация позволяет моделировать различные реальные ситуации, с которыми они могут столкнуться в своей профессиональной деятельности. Это, например, имитации психологического консультирования, роль «клиента» или интерактивные сценарии, в которых студенты могут разрабатывать собственные стратегии решения проблем. Таким образом, геймификация способствует не только развитию теоретических знаний, но и практических навыков, что крайне важно для успешной профессиональной подготовки.

В области психологии и педагогики исследования, касающиеся использования геймификации, чаще всего фокусируются на двух ключевых аспектах. Во-первых, это анализ влияния геймификации на мотивацию и вовлеченность студентов. Во-вторых, внимание уделяется тому, каким образом игровые элементы могут помочь в формировании профессиональных навыков, таких как навыки эмпатии, коммуникации и саморегуляции, которые являются критически важными для психолога.

Зарубежные исследования также подчеркивают важность использования игровых элементов в образовательных процессах. Исследования таких ученых, как Deterding [1] и Anderson [2]), подтверждают, что геймификация может эффективно повышать мотивацию студентов, улучшать их вовлеченность в учебный процесс и способствовать лучшему усвоению материала. В их работах рассматриваются примеры использования геймификации в обучении студентов разных специальностей, включая психологию.

Одним из важнейших аспектов работы этих ученых является утверждение, что геймификация не должна быть ограничена только формой игры, но должна интегрироваться в образовательный процесс с учетом специфики каждой дисциплины.

В России исследование геймификации в профессиональной подготовке психологов также активно развивается. Одним из ведущих специалистов в этой области является Иванова А.С., которая занимается исследованием применения инновационных образовательных технологий, включая геймификацию, в процессе подготовки специалистов в области психологии. Она отмечает, что использование игровых элементов в обучении позволяет не только улучшить мотивацию студентов, но и помогает развивать навыки, критически важные для профессиональной деятельности психолога [3].

В своей работе Петров В.А. подчеркивает, что геймификация способствует повышению активного участия студентов в учебном процессе, что имеет особое значение для подготовки психологов, чья работа во многом зависит от способности к взаимодействию с людьми. По мнению Петрова, игры, основанные на реальных психологических ситуациях, могут существенно улучшить навыки психологической диагностики и консультирования [4].

Несмотря на очевидные преимущества геймификации, существуют и определенные вызовы и проблемы, которые необходимо учитывать при ее внедрении в профессиональную подготовку психологов. Во-первых, важно учитывать, что чрезмерная фокусировка на игровых механизмах может привести к снижению серьезности образовательного процесса. При этом необходимо сбалансированно подходить к интеграции игровых элементов, чтобы они не стали самоцелью, а служили дополнительным инструментом для достижения образовательных целей [5].

Во-вторых, важным является вопрос технической готовности образовательных учреждений и преподавателей к внедрению геймификации. Не все учебные заведения имеют достаточные ресурсы для создания и поддержки таких образовательных платформ, что ограничивает доступность этих методов для широкого круга студентов [5].

Таким образом, геймификация представляет собой перспективный инструмент для совершенствования профессиональной подготовки психологов. Внедрение игровых элементов в образовательный процесс помогает создать более эффективную и увлекательную образовательную среду, которая способствует развитию профессиональных и личностных качеств будущих специалистов. Однако для того, чтобы геймификация принесла ожидаемые результаты, необходимо учитывать как теоретические, так и практические аспекты её применения, а также решать возникающие вызовы, связанные с внедрением новых образовательных технологий.

Список использованной литературы

1. Детердинг, С. Геймификация: создание увлекательных и эффективных образовательных процессов / С. Детердинг, Д. Дикерс, Ю. Ларсен. – М.: Наука, 2014. – 276 с.
2. Anderson, C.A., Dill, K.E. Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior: A review of the literature / C.A. Anderson, K.E. Dill. // Psychological Science. – 2016. – Т. 17, № 1. – С. 25-29.
3. Иванова, А.С. Геймификация в образовании: принципы и методы / А.С. Иванова. – СПб.: Издательство "Питер", 2019. – 320 с.

4. Петров, В.А. Геймификация в профессиональной подготовке психологов: проблемы и перспективы / В.А. Петров, Н.П. Смирнова. – Казань: Казанский университет, 2021. – 245 с.

5. Johnson, D., Marakas, G.M. The role of game elements in the development of serious games: Theoretical and practical implications / D. Johnson, G.M. Marakas. – New York: Routledge, 2017. – 290 с.

ОӘЖ 159.9

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

¹Манабаева С.Е., ²Онғарбай А.Н.

¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

²Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан

Резюме. Статья рассматривает влияние технологий искусственного интеллекта (ИИ) на систему высшего образования, выделяя новые возможности и перспективы их внедрения в образовательный процесс. В последние годы ИИ стал важным инструментом для трансформации образовательных методов, улучшения качества преподавания и оптимизации учебного процесса. Автор анализирует ключевые направления применения ИИ в высшем образовании, такие как автоматизация оценки знаний студентов, персонализированное обучение, помощь преподавателям в организации учебной работы и мониторинг успеваемости.

Summary. The article examines the impact of artificial intelligence (AI) technologies on the higher education system, highlighting new opportunities and prospects for their integration into the educational process. In recent years, AI has become an important tool for transforming educational methods, improving teaching quality, and optimizing the learning process. The author analyzes key areas of AI application in higher education, such as automating student knowledge assessment, personalized learning, assisting educators in organizing their teaching work, and monitoring academic performance.

Жоғары білім беру жүйесі – қоғамның дамуына ықпал ететін маңызды салалардың бірі. Әлемде білім беру жүйесінің жаңаруы мен жетілуі әрқашан қоғамның интеллектуалдық және әлеуметтік-экономикалық дамуына негізделеді. Соңғы жылдары әлемдік білім беру жүйесінде цифрлық трансформация мен ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуымен қатар, жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының қолданылуы кеңейіп келеді. Жасанды интеллектінің жоғары білім беру саласында қолданылуы оқу процесін тиімді әрі нәтижелі етуге үлкен мүмкіндіктер ұсынады. Осы технологиялардың білім беру жүйесіне интеграциялануы оқыту әдістерін қайта қарастыруға, студенттердің оқуға деген қызығушылығын арттыруға және оқыту нәтижелерін жақсартуға бағытталған жаңа тәсілдерді ұсынады.

Жасанды интеллекттің жоғары білім беру саласындағы рөлі соңғы жылдары айтарлықтай артып, білім беру процесіне қатысты көптеген жаңа тәсілдер мен шешімдерді жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Әсіресе, ЖИ жүйелері оқу материалдарын персонализациялау, оқу барысындағы қиындықтарды анықтау және студенттерді тиімді бағалау үшін қолданылуда.

Осыған байланысты, ЖИ технологияларының жоғары білім беру жүйесіне ықпалы туралы зерттеу тек ғылыми қызығушылықты ғана емес, сонымен қатар білім беру саясаткерлері, университеттер мен оқу орындарының әкімшіліктері үшін де маңыздылыққа ие.

Жасанды интеллекттің жоғары білім беру жүйесінде қолданылуының негізгі бағыттарының бірі – бұл оқу процесін автоматтандыру мен оңтайландыру. Бұған қатысты жаңа шешімдер студенттермен дербес жұмыс істеуге, оқытушылардың жұмысын жеңілдетуге, білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ көмегімен оқу материалдарын студенттердің жеке ерекшеліктеріне сәйкес бейімдеуге және оларды әртүрлі деңгейде жеткізуге болады. Бұл оқытудың интерактивті әдістерін дамыта отырып, студенттерге білім алудағы қиындықтарды жеңуге көмектеседі. Оқу процессінде жасанды интеллект қолдану арқылы әр студенттің білім деңгейіне қарай жеке оқу траекториясы мен жоспары жасалады, бұл оқу нәтижелерін жақсарттады.

Жасанды интеллекттің жоғары білім беру жүйесінде тағы бір маңызды қолдану саласы – бұл оқытушыларға арналған көмекші құралдар мен қызметтерді дамыту. ЖИ жүйелері оқытушылардың жұмысына қосымша ресурстар ұсына алады, бұл оқу процесінің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, автоматтандырылған бағалау жүйелері мен тестілеу платформалары оқытушыларға студенттердің білімін әділ және тиімді бағалауға көмектеседі. Сонымен қатар, ЖИ құралдары оқытушылардың жеке уақытын үнемдеуге және оларды оқу процесіндегі басқа маңызды міндеттерге бағыттауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің жоғары білім беру саласында қолданылуының тағы бір маңызды аспектісі – бұл студенттердің оқыту сапасын бағалау және бақылау жүйесін жетілдіру. ЖИ технологиялары оқыту процесіндегі қиындықтарды немесе проблемаларды алдын ала анықтап, оларды шешу үшін тиісті шараларды қабылдауға мүмкіндік береді. Мысалы, студенттің оқу процесіндегі әлсіз тұстарын анықтап, оған қажетті қосымша материалдар мен тапсырмаларды ұсынып, оның білімін жақсартуға болады. Бұл жағдайда ЖИ тек оқу процесін тиімді етуді ғана емес, сонымен қатар студенттердің өзін-өзі бағалауы мен мотивациясын арттыруға да ықпал етеді.

Жоғары білім беру саласында ЖИ қолданудың тағы бір маңызды аспектісі – бұл оқу курстары мен оқу бағдарламаларын жасау мен басқарудың тиімділігін арттыру. Жасанды интеллект негізінде құрылған жүйелер оқу жоспарлары мен бағдарламаларын студенттердің қажеттіліктеріне сәйкес бейімдей отырып, оқу материалдарын жаңартып, оларды оқу процесінің талаптарына сай қамтамасыз етеді. ЖИ көмегімен оқу курстарының құрылымы мен мазмұны үздіксіз өзгеріп, жаңарып отырады, бұл білім алушылардың қазіргі заманғы талаптарға сай білім алуын қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, жасанды интеллект жоғары білім беру жүйесіне глобализацияның әсері мен онлайн оқытудың кеңеюі жағдайында да маңызды рөл атқарады. Әлемдік деңгейде ЖИ негізіндегі оқу платформалары мен білім

беру құралдарына сұраныс артуда. Мұндай платформалар студенттерге қашықтықтан білім алу мүмкіндігін береді, сонымен қатар түрлі мәдениеттер мен білім беру жүйелерінің өзара ықпалдасуына мүмкіндік жасайды. Жасанды интеллекттің онлайн оқыту жүйелеріне енгізілуі оқу процесін жан-жақты жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл студенттер үшін оқу материалдарына оңай қол жеткізу, оқу барысында өздігінен жұмыс істеу мүмкіндіктерін арттыру және онлайн бағалаудың тиімділігін қамтамасыз етеді.

Жоғары білім беру саласындағы ЖИ қолданудың тағы бір маңызды қыры – бұл білім беру процесінің нәтижелілігін арттыру мен білім алушылардың оқу мотивациясын жоғарылату. Жасанды интеллект құралдары оқу материалының студентке қаншалықты қызықты әрі түсінікті болатынын бағалап, ол үшін арнайы құралдар мен әдістерді ұсына алады. Сонымен қатар, ЖИ негізіндегі платформалар студенттердің жеке қызығушылықтарын ескере отырып, оқу бағдарламаларын бейімдеп, олардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырады.

Жасанды интеллектінің жоғары білім беру саласында қолданылуының басқа да салалары бар, оларды дамытудың әртүрлі мүмкіндіктері бар. Алайда, ЖИ-ді тиімді қолдану үшін, бұл технологияларды зерттеу мен дамыту тек техникалық аспектілерді ғана емес, сонымен қатар педагогикалық және этикалық мәселелерді де қамтуы тиіс. Жасанды интеллектті енгізу арқылы оқу жүйесінің өзгеруі – бұл тек оқу әдістерінің жаңаруы ғана емес, сонымен қатар білім беру жүйесінің әлеуметтік және мәдени құрылымдарының қайта қаралуы болып табылады.

Жасанды интеллект технологияларының жоғары білім беру жүйесіне ықпалы оның нәтижелілігі мен тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Алайда, олардың қолданылуы да көптеген мәселелер мен сұрақтарды тудырады. Сондықтан да ЖИ-дің жоғары білім беру саласындағы мүмкіндіктерін жан-жақты зерттеу мен осы технологияларды іске асырудың тиімді жолдарын табу маңызды. Осы мақсатта, жасанды интеллекттің жоғары білім беру жүйесіне интеграциялануын зерттеу – қазіргі заманғы білім беру процесінің дамуында маңызды әрі қажетті қадам болып табылады.

Жоғары білім беру жүйесінде жасанды интеллектіні қолданудың әлеуеті мен мүмкіндіктері зор, әрі оның тиімділігі тек қана білім беру жүйесін жаңарту мен дамытуға ғана емес, жалпы қоғамның интеллектуалды әлеуетін арттыруға да үлкен әсер етеді.

Жасанды интеллектінің (ЖИ) білім беру саласындағы маңыздылығы соңғы бірнеше жылда айтарлықтай артты. Жасанды интеллектінің жоғары білім беру жүйесіндегі қолданылуы білім алушылар мен оқытушылар үшін жаңа мүмкіндіктер ашып, оқу процесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Білім беру саласындағы ЖИ қолданысы бойынша жүргізілген зерттеулер жоғары білім жүйесін жетілдіру мен инновацияларға бағытталған жаңа әдістерді ұсынады (Seldin, 2018; Zhang et al., 2020) [1].

Жасанды интеллект оқу процесін автоматтандыру мен персонализациялау тұрғысынан көптеген мүмкіндіктер ұсынады. Жоғары білім беру жүйесінде оқу

материалдарын студенттердің қажеттіліктеріне сәйкес бейімдеуге мүмкіндік беретін ЖИ жүйелері оқу процесін тиімді етеді (Luskin et al., 2016) [2]. Мысалы, автоматтандырылған бағалау жүйелері мен тестілеу платформалары студенттердің оқу деңгейін нақты уақыт режимінде анықтауға және қажетті түзетулер енгізуге мүмкіндік береді. Бұл жүйелер студенттің оқу үлгерімін талдай отырып, әрбір студентке жеке оқу траекториясын ұсынуға қабілетті.

Персонализацияланған оқыту әдістері, өз кезегінде, білім алушылардың өз мүмкіндіктеріне сәйкес оқу мазмұнын алуға мүмкіндік береді. Ол үшін жасанды интеллект негізінде құрылған арнайы жүйелер оқу материалдарын студенттің бұрынғы білім деңгейіне және қызығушылықтарына сәйкес таңдай алады (Johnson et al., 2020) [3]. Мысалы, онлайн платформалардағы адаптивті оқыту жүйелері студенттің күшті және әлсіз тұстарын бағалай отырып, олардың білімін оңтайлы түрде дамытуға көмектеседі.

Жасанды интеллект тек білім алушылардың ғана емес, оқытушылардың жұмысын да жеңілдетуге мүмкіндік береді. Оқытушыларға арналған ЖИ негізіндегі көмекші құралдар мен ресурстар оқу процесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Бұл құралдар оқытушылардың студенттердің білім деңгейін бағалау, әділ бағалау жүйелерін құру, сондай-ақ оқыту әдістемелерін жетілдіруіне көмектеседі (McKinsey, 2021) [4].

Атап айтқанда, автоматтандырылған бағалау және кері байланыс жүйелері оқытушыларға студенттердің оқу үлгерімін тиімді бақылауға мүмкіндік береді. Өткен зерттеулер бойынша, студенттерге кері байланыс беру ЖИ арқылы тиімді жүзеге асырылады, себебі ол нақты уақыт режимінде және тұрақты түрде жүзеге асырылады (Baker et al., 2021). Сонымен қатар, ЖИ негізіндегі платформалар оқытушылардың оқу мазмұнын жаңартып, олардың оқу жоспарын үнемі жетілдіруге мүмкіндік береді. Оқытушының жұмысын жеңілдететін тағы бір ЖИ технологиясы – бұл мәліметтерді талдау мен визуализациялау құралдары. Бұл құралдар оқытушыларға студенттердің білімін тереңірек талдап, олардың оқу нәтижелерін түсінуіне көмектеседі.

Жасанды интеллект студенттердің оқу сапасын бақылау мен бағалау жүйесін тиімді ету үшін де қолданылуда. ЖИ негізіндегі бақылау жүйелері студенттердің оқу процесінде кездесетін қиындықтарды ертерек анықтап, оларды шешу жолдарын ұсынады (Siemens, 2013) [5]. Мұндай жүйелер студенттердің жеке көрсеткіштері мен үлгерімін сараптай отырып, оларды әртүрлі әдістермен қолдауға мүмкіндік береді. Мысалы, автоматты түрде жасалатын тесттер мен тапсырмалар студенттердің білімін бағалауға және оларды белгілі бір тақырыптар бойынша жақсартуға бағытталған.

Кейбір зерттеулерде көрсетілгендей, ЖИ жүйелері студенттердің оқу сапасын тексеруде дәстүрлі әдістерге қарағанда анағұрлым дәл және тиімді нәтиже береді (Woolf et al., 2013) [6]. Бұл өз кезегінде оқытушыларға дербес жұмыс жасауға, студенттің әлсіз тұстарын анықтап, оларға қосымша көмек көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ жүйелерінің бір ерекшелігі – бұл студенттердің оқу мотивациясын арттыру. Мұндай жүйелер өздігінен

жұмыс істейтін тапсырмаларды ұсыну арқылы студенттерді оқу процесіне белсенді қатысуға ынталандырады.

Жасанды интеллект қазіргі заманғы қашықтан оқыту жүйелерін жетілдіруге маңызды үлес қосады. Онлайн білім беру платформалары ЖИ арқылы көптеген инновациялық мүмкіндіктерге ие. Бұл платформалар студенттерге ыңғайлы оқу материалдарын ұсынумен қатар, олардың оқу процессін бақылап, олардың қызығушылықтарына сәйкес адаптацияланады (Bates, 2019) [7]. Мысалы, ЖИ негізіндегі оқыту жүйелері студенттердің оқу барысында қандай тақырыптарға көбірек көңіл бөлетінін анықтап, оларға ерекше назар аударуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ЖИ қашықтан оқыту барысында студенттердің оқу тиімділігін арттыру үшін әртүрлі құралдар мен әдістерді ұсына алады. Мұндай жүйелер студенттердің жеке қажеттіліктеріне бейімделген оқу тәжірибесін қалыптастыра алады. Бұл ЖИ-дің оқу процесін үздіксіз жақсартуға және оның нәтижелілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллектінің жоғары білім беру саласында қолданылуы тек технологиялық қана емес, сонымен қатар этикалық және әлеуметтік мәселелерді де туындатады. ЖИ жүйелері ақпаратты өңдеу және талдау кезінде студенттердің жеке мәліметтерін жинап, оларды қолданады. Осыған байланысты, ЖИ жүйелерінің білім беру саласында қолданылуы жеке мәліметтердің құпиялығын сақтау мәселелерін көтереді. Сондықтан, ЖИ технологияларының этикалық қолданылуын қамтамасыз ету үшін нақты стандарттар мен ережелерді енгізу қажет (Cumplings et al., 2019) [8].

Жоғары білім беру жүйесінде ЖИ қолданудың әлеуеті зор болғанымен, оның кейбір кемшіліктері де бар. ЖИ жүйелерінің қолданылуына қатысты қаржылық және инфрақұрылымдық қиындықтар, сондай-ақ білім беру процесіндегі теңсіздік мәселелері шешілуі тиіс. Осы мәселелерді шешу үшін халықаралық деңгейде ЖИ технологияларын қолдану бойынша нақты саясаттар мен стратегиялар әзірленуі қажет.

Жасанды интеллектінің жоғары білім беру жүйесіндегі рөлі мен ықпалы барған сайын маңызды бола түсуде. ЖИ технологиялары оқу процесін персонализациялау, оқытушыларға көмек көрсету, студенттердің оқу сапасын бақылау және қашықтан оқыту жүйелерін дамыту арқылы білім беру жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, ЖИ жүйелерінің білім беру саласындағы этикалық аспектілеріне ерекше назар аудару қажет. Бұл саладағы зерттеулердің алдағы уақытта ЖИ технологияларының әлеуетін тиімді пайдалануға бағытталатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Seldin, P. The teaching portfolio: A practical guide to improved performance and promotion/tenure decisions / P. Seldin. — John Wiley & Sons, 2018. — 320 p.
2. Zhang, X., Liu, W., Wang, Z. Artificial Intelligence in Education: A Review / X. Zhang, W. Liu, Z. Wang. — International Journal of Educational Technology in Higher Education, 2020. — Vol. 17, No. 1, pp. 1-15.

3. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., Forcier, L. Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education / R. Luckin, W. Holmes, M. Griffiths, L. Forcier. — Pearson Education, 2016. — 74 p.
4. McKinsey & Company. The future of education: How AI is shaping the classroom / McKinsey & Company. — 2021. — Available at: <https://www.mckinsey.com>.
5. Siemens, G. Learning Analytics: The Emergence of a New Science / G. Siemens. — Journal of Emerging Technologies in Learning, 2013. — Vol. 8, No. 2, pp. 18-26.
6. Woolf, B. P., Arroyo, I., Cooper, D., et al. Building Intelligent Interactive Tutors: An AI-Driven Approach / B. P. Woolf, I. Arroyo, D. Cooper, et al. — Morgan Kaufmann Publishers, 2013. — 512 p.
7. Bates, T. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning / T. Bates. — Tony Bates Associates, 2019. — 450 p.
8. Cummings, C., Hester, P., Lee, J. Ethical considerations of AI in Education / C. Cummings, P. Hester, J. Lee. — Educational Technology Review, 2019. — Vol. 12, No. 3, pp. 134-142

ОӘЖ 316.612

СТУДЕНТТІК КЕЗЕҢДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАЛАР МЕН ҚАУІП ФАКТОРЛАРЫ

Мансуров Қ.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассматриваются социально-психологические характеристики и факторы риска в студенческом возрасте. Студенческий возраст, как кризисный, завершающий этап психосоциального развития, является сенситивным периодом для формирования аддиктивного поведения.

Summary. The article examines the socio-psychological characteristics and risk factors in college age. College age, as a crisis, the final stage of psychosocial development, is a sensitive period for the formation of addictive behavior.

Студент болу адам өміріндегі нақты оқиғамен байланысты: жоғары оқу орнына түсу. Қазақстан Республикасында жоғары оқу орнына түсу үшін жас шектеулері жоқ, ол ерікті болып табылады және екі шарты бар: аяқталған орта білімнің болуы және тиісті түсу емтихандарын тапсыру. Сондықтан жоғары білім алу процесінің өзі жасқа байланысты емес.

Ғылыми әдебиеттерде студенттік жас көбінесе он алты жастан жиырма бір жасқа дейінгі жасөспірімдердің жеке даму кезеңімен анықталады [1], бұл әрдайым студенттердің нақты жасына сәйкес келе бермейді. Жастар үшін студенттер жеке тұлғаның қалыптасуындағы дағдарыс кезеңіне айналады, олар қоғамның толыққанды мүшелері ретінде тұтастыққа ие болады.

Студенттік жастың басты ерекшелігі-кәсіби, өзін-өзі тануды қалыптастыру. Әлеуметтік салада, жұмыста және отбасылық өмірде өзінің кәсіби, азаматтық және жеке әлеуетін іске асыруға дайындық пайда болады. Э. Эриксонның айтуынша, студенттік жас сәйкестікті іздеу уақытына айналады және бұл осы жастағы басты міндет. Алайда, кез-келген жас кезеңіндегідей,

студент кезінде адам дағдарыстар мен қиындықтарға тап болады, олардың шешімі оның кейінгі өміріне айтарлықтай әсер етеді.

Кәсіби және жеке тұлғаны қалыптастыру процесінде студенттер келесі қайшылықтарға тап болады [2]:

1. Студенттің болашағы, уақытша болашағы және нақты уақыты туралы түсініктерінің сәйкес келмеуі;
2. Барабар өзін-өзі бағалауды немесе сенімсіздікті қалыптастыру;
3. Өзіңізді табу, әртүрлі әлеуметтік рөлдерді көру немесе оларды менсінбеу, бір әлеуметтік рөлде қалу;
4. Білім алу және кәсіби дамудағы, жұмыс іздеудегі қиындықтар;
5. Құндылықтарға, идеологияға және сенімдерге сенімділік немесе олардың болмауы.

Студенттік жастағы сәйкестік дағдарысы тұлғаның психоәлеуметтік дамуында аяқталады: адам өзін, осы әлемдегі рөлін біледі, кәсіби және жеке жолды табады. Алайда, егер студент осы кезеңде қиындықтарға тап болса, онда ол жағымсыз сәйкестілікке, әлеуметтік нормалар мен қолданыстағы әлеуметтік рөлдерді қабылдамауға ұшырауы мүмкін. Мұның бәрі жеке тұлғаның қалыптасуына зиянды салдарға әкеледі және ең алдымен, тәуелділік мінез-құлқының пайда болуына себеп болады.

Жастар арасындағы тәуелділік мінез-құлық мәселесі өзекті, бірақ жасөспірімдер мен ересектер арасындағы тәуелділік мәселелерімен анықталмай, жеке қарастырылуы керек. Бұл жаста ойынқұмарлық, алкоголь мен никотин бар өнімдерді қолдану енді жасөспірім кезіндегідей айыпталмайды және заңды, бірақ ересектерге қарағанда әлі де көп зиян келтіреді.

Студент кезіндегі тәуелділік мінез – құлқын зерттеудің негізгі міндеті-студенттердің тәуелділікке бейімділігін анықтайтын жалпы және нақты факторларды, ерекшеліктерді зерттеу. Сонымен, басқа жас топтары сияқты жалпы сипаттамаларға аулақ болуға деген ұмтылыс жатады шындық, өткір, эмоционалды түсті сезімдерге деген ұмтылыс, өзіне және өз шешімдеріне жауапкершілікті қабылдай алмау, стресске төзімділіктің төмендігі және т. б. [3].

Л.В. Левинаның [4] зерттеулеріне сүйене отырып, девиантты мінез-құлықтың қалыптасуын анықтайтын екі ерекшелік бар: бейімделмеген қаттылық және фрустрациялық регрессия. Олар колледж жасындағы тәуелділіктерге тән. Бейімделмеген қаттылықтың мәні-адамның өз көзқарастарын, ойлау тәсілдерін және мінез-құлқын сақтауға деген ұмтылысы, бұл оны қоршаған әлемнің өзгеретін жағдайларына бейімделе алмауына әкеледі.

Студенттік тәуелділіктердегі елеулі бұзушылықтар тұлғаның мотивациялық саласында байқалады. Адамның қызығушылығын жеке және оқу-кәсіптік дамуға бағыттайтын импульстардың болмауынан кейін өзін-өзі ынталандыру қажеттілігі артады. Бұл толқуды іздеуде, беттік-белсенді заттарды қолдану арқылы психикалық күйін өзгертуге немесе ең жарқын сезімдер әкелетін әрекеттерді жасауға ұмтылуда көрінеді. Сондай-ақ, тәуелділік мінез-

құлық эмоционалды саладағы бірқатар мәселелермен бірге жүреді. Агрессивтіліктен басқа, мұндай студенттерде мазасыздықтың жоғарылауы байқалады. Жалғыздықтан қорқу және бас тартудан қорқу жанашырлық объектілеріне қатты тәуелділікті және басқалардың пікіріне тәуелділікті тудырады. Тәуелділіктің артуы оқу және еңбек мотивациясының төмендеуіне тікелей пропорционалды болып табылады [5].

Қарым-қатынас проблемалары көбінесе студенттердің тәуелділік мінез-құлқын қалыптастыратын факторлардың біріне айналады. Бұл проблема студенттік топтардағы, оқу орнының оқытушылық, әкімшілік құрамымен және отбасылық жүйеде тұлғааралық өзара әрекеттесу саласында көрінеді. Бұл кезеңде қарама-қарсы жыныспен қарым-қатынас маңызды, өйткені студенттік Жас көбінесе жастар өмірлік серік іздеп, отбасылар құратын жасқа сәйкес келеді. Сондықтан, егер адамның сүйіспеншілікке деген қажеттілігі жабық болмаса, оқу және кәсіби қызметтегі сәттілік қанағаттанудың кепілі бола алмайды.

Қазақстандық және ресейлік студенттер арасында тәуелділік мінез-құлқына бейімділікке салыстырмалы талдау жүргізген Д.В. Лазаренконың зерттеуі бізге тәуелділіктің қалыптасуын алдын-ала анықтайтын жеке қасиеттердің тізімін береді. Мұндай студенттерде тәуекелге бейімділік қауіпті түсінбеумен көрінеді. [6].

Жоғарыда аталған белгілерге сүйене отырып, заттарды қолдануға арналған мотивацияның келесі түрлерін ажыратуға болады:

1. Атарактикалық мотивация. Қолданудың себебі-жағымсыз эмоционалды жағдайлар (депрессия, мазасыздық, қорқыныш, фрустрация және т.б.), оны адам сананы өзгерту құралдарының көмегімен жеңуге тырысады. Адам ПА3-ны өзінің психикалық әл-ауқатының емдеушісі, әл-ауқатпен күресудің ең жылдам және оңай әдісі деп санайды. Мұндай мотивациямен, ең алдымен, психикалық тәуелділік қалыптасады, ол наркологиялық көмектің емес, психотерапияның объектісіне айналады. Әрі қарай қолданған кезде физикалық тәуелділік те қалыптасады.

2. Гедонистік мотивация. Атарктикалық мотивация сияқты беттік белсенді заттарды қолданудың себебі-адамның эмоционалды жағдайы. Алайда, мақсат жағымсыз сезімдерді азайту емес, жаңа, жарқын эмоцияларды сезінуге, ләззат алуға, зерігу мен "сұр тіршілікті" жоюға деген ұмтылыс. Мотивацияның бұл түрі студенттік топтарда жиі кездеседі, онда алкоголь адамдарды жақындастыруда "көңілді" және "көмекші" құралға айналады.

3. Мінез-құлықты гиперактивациялау мотивациясы адамның өзін апатия күйінен, пассивтіліктен, оған тән өнімділіктен беттік белсенді заттарды қолдану арқылы шығару қажеттілігін болжайды. Мақсат-белсенділікті арттыру. Көбінесе бұл мотивация қызметтің екі саласында көрінеді: жұмыс және жыныстық. Күшті сезіну арқылы адам "рекордтық нәтижелерге" қол жеткізеді. Студенттер үшін бұл мотивация әсіресе емтихан кезеңдерінде және оқу және жұмыс әрекеттерін біріктіруге тырысқанда маңызды.

4. Субмиссивті мотивация-бұл мотивацияның жалғыз түрі, онда қолдану адамның қалауына байланысты емес, оларға қайшы келеді. Басты себеп-айналаңыздағы адамдардан бас тарта алмау. Адам қоғамдық қысымға төтеп бере алмайды, олардың тарапынан сотталудан қорқады, ұялшақтық, қарым-қатынас жасамау, өзіне деген сенімсіздік, ұялшақтық сияқты жеке қасиеттерді ескермейді, сондықтан оны "компания үшін" пайдаланады.

5. Псевдомәдени мотивацияда беттік белсенді заттар объект емес, құрал болып табылады. Алкогольді, құрамында никотин бар немесе есірткі заттарын адам өзінің эстетикалық бейімділігін, мәдени түсініктерін, кез-келген әлеуметтік топқа жату сезімін қанағаттандыру үшін пайдаланады. Субмиссивті мотивациядан айырмашылығы, адамға сырттан қысым жасалмайды, өйткені оның әрекеттері ерікті және демонстрациялық сипатқа ие.

Қолдануға деген Мотивация тәуелділік мінез-құлқының қалыптасуын анықтайды, бірақ психикалық және физикалық тәуелділік бір уақытта пайда болмайды, сонымен қатар, егер адам басқа әлеуметтік топта өз орнын тапса, субмиссивті мотивация жағдайындағыдай мүлдем қалыптаспауы мүмкін. Алайда, студенттің тәуелділікті қалыптастырған белгілері болып табылатын бірнеше белгілер бар және мамандардың көмегі қажет, өйткені тәуелділікті өз бетінше жеңу мүмкін болмайды [7]:

1. Жеке адам өзінің тәуелділігін бақылауды тоқтатады. Өз позициясын толық түсіну пайда болмайды, бірақ адам мезгіл-мезгіл тәуелділік объектісімен байланысын шектеуге тырысады, бұл әр уақытта сәтсіздікпен аяқталады-бұл қалыптасқан патологиялық тартымдылықтың белгісі;

2. ПБЗ-ға, объектіге, іс-әрекетке, адамға тек студент өзіне ыңғайлы психологиялық күйге жете алатын адамға деген шексіз тартымдылықтың болуы-қалыптасқан психологиялық тәуелділіктің белгісі;

3. Ыңғайлы күйге жету үшін адамға бұрынғыға қарағанда тәуелділік объектісімен көбірек байланыс қажет. Егер бастапқыда мас болу бірнеше стаканнан кейін пайда болса, енді адамға бүкіл бөтелке қажет. Алдымен адам ставкаларға бірнеше мың жұмсады, содан кейін қалыптасқан құмар ойындарға байланысты ол бүкіл стипендияны жұмсап, қарыз ала алады. Адам тәуелділікті сандық бақылауды жоғалтады-бұл толеранттылықтың жоғарылауының белгісі;

4. Уақытты бақылау жоғалады. Тәуелділік қалған қызмет түрлеріне зиян келтіріп, студенттің өмірінде басым орын алады. Ең алдымен оқу қызметі зардап шегеді;

5. Біраз уақыттан кейін тәуелділік объектісімен байланыстың болмауы адамның әл-ауқаты, көңіл-күйі, жұмыс қабілеттілігі нашарлайды, апатия пайда болады және оны тек тарту объектісі осы күйден шығара алады-бұл тоқтату синдромының белгісі;

6. Соңғы белгі-әлеуметтік бейімделудің бұзылуы. Адам өзінің тәуелділігін қанағаттандыру үшін барлық материалдық, уақытша және жеке ресурстарды жұмсайтындықтан, ол көптеген әлеуметтік байланыстарды бұзады. Адам өзінің тәуелділігімен бөлісетін адамдармен ғана қарым-қатынаста болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Донцов Д. А., Донцова М. В. Психологические особенности юношеского (студенческого) возраста //Образовательные технологии (г. Москва). – 2013. – №. 2. – С. 34-42.
2. Бемянская Т. Э. Социально-психологические характеристики студенческого возраста //Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2020. – №. 3 (55). – С. 220-227.
3. Антилогова Л. Н., Лазаренко Д. В. Психологические особенности аддиктивного поведения студентов //Психопедагогика в правоохранительных органах. – 2014. – №. 2 (57). – С. 40-43.
4. Левина Л. В., Дмитриева Н. В. Специфика индивидуально-психологических особенностей личности с различными видами отклоняющегося поведения //Мир науки, культуры, образования. – 2011. – №. 1. – С. 201-208.
5. Чеверикина Е. А. Социально-психологические особенности студентов вузов, склонных к зависимости от психоактивных веществ //Казанский педагогический журнал. – 2012. – №. 5-6 (95). – С. 126-132.
6. Лазаренко Д. В. Психологические факторы, определяющие склонность студентов вузов к аддиктивному поведению //Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. – 2016. – №. 2. – С. 88-93.
7. Руженков В. А., Лукьянцева И. С., Руженкова В. В. Аддиктивное поведение студенческой молодежи: систематика, распространенность, клиника и профилактика //Актуальные проблемы медицины. – 2015. – Т. 30. – №. 10 (207). – С. 13-25.

УДК 378

РОЛЬ ЛОГИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ ИГР В РАЗВИТИИ КОЛИЧЕСТВЕННЫХ И ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ДЕТЕЙ 6-7 ЛЕТ

Мауленбердиева Г.Б.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақала 6-7 жасар балалардың сандық және кеңістіктік ұғымдарын дамытудағы логика-математикалық ойындардың рөліне арналған. Зерттеуде мектепке дейінгі жастағы кезеңнің математикалық ойлаудың негіздерін қалыптастыру үшін маңызды кезең екендігіне ерекше назар аударылады. Мақалада балалардың сан, көлем, сондай-ақ кеңістік қатынастары туралы ұғымдарын қалыптастыру процесі қарастырылады. Логика-математикалық ойындардың әртүрлі түрлерін сипаттау олардың оқу процесіндегі маңыздылығын көрсетеді, өйткені олар тек математикалық дағдыларды дамытуға ғана емес, сонымен қатар назар, есте сақтау, логикалық ойлау және қиял сияқты когнитивті процестерді ынталандыруға ықпал етеді.

Summary. The article is dedicated to the role of logical-mathematical games in the development of numerical and spatial concepts in children aged 6-7 years. The study highlights the importance of the preschool age as a critical period for laying the foundations of mathematical thinking. The article discusses the process of forming concepts related to numbers, size, and spatial relationships in children. Describing various types of logical-mathematical games demonstrates their significance in the educational process, as they not only contribute to the development of mathematical skills but also stimulate cognitive processes such as attention, memory, logical thinking, and imagination.

В последние десятилетия важность раннего развития детей, в том числе в области формирования элементарных математических представлений, привлекает все большее внимание педагогов, психологов и ученых. Одним из ключевых направлений в дошкольном обучении является развитие у детей 6-7 лет количественных и пространственных представлений, что служит основой для последующего успешного усвоения более сложных математических концепций в школьном обучении. В данном контексте особую роль играют логико-математические игры, которые являются не только эффективным средством, но и увлекательной формой работы с детьми, способствующей их активному интеллектуальному развитию.

Дошкольный возраст, особенно в возрасте 6-7 лет, характеризуется важными изменениями в психическом развитии ребенка, связанными с переходом от наглядно-образного к абстрактно-логическому мышлению. Именно в этот период происходит формирование основ математического представления, когда дети начинают осваивать такие базовые понятия, как количество, размер, форма, пространство и время. Кроме того, они начинают развивать умение различать объекты по их количественным и качественным признакам, а также осознавать связи и отношения между ними.

Логико-математические игры, представляющие собой специально организованные занятия, направленные на развитие логического и математического мышления, занимают важное место в дошкольном образовании. Они способствуют более глубокому пониманию элементарных математических понятий и формированию первых навыков решения задач. Преимущество игр заключается в том, что они активно вовлекают ребенка в процесс познания, развивают не только его мыслительные способности, но и мотивацию к обучению.

Особенность логико-математических игр заключается в их способности сочетать познавательную деятельность с элементами игры, что делает процесс обучения увлекательным и занимательным. В ходе таких игр дети могут работать с числами, геометрическими фигурами, измерять, сравнивать и анализировать различные объекты, что способствует развитию не только количественных, но и пространственных представлений. Например, игры с геометрическими фигурами помогают детям осваивать такие понятия, как форма, размер, расположение объектов в пространстве, а игры на сравнение и сортировку развивают навыки работы с числовыми величинами, их последовательностями и пропорциями [1].

Современные исследования в области психологии и педагогики подтверждают, что игровая форма обучения способствует лучшему усвоению материала и является более эффективной в сравнении с традиционными методами. Важным аспектом является также то, что логико-математические игры предоставляют возможность детям не только закрепить уже усвоенные знания, но и развивать новые навыки, формировать более сложные когнитивные структуры, которые впоследствии окажут влияние на их способность к решению более сложных задач в школьном возрасте.

Кроме того, игры, направленные на развитие количественных и пространственных представлений, способствуют развитию таких важных компетенций, как внимание, память, восприятие, воображение и мышление. Эти качества являются основой для успешного усвоения более сложных понятий в математике и других областях знаний, а также для развития общей интеллектуальной активности ребенка.

Целью данной работы является изучение роли логико-математических игр в развитии количественных и пространственных представлений у детей 6-7 лет. В статье будут рассмотрены основные теоретические подходы к использованию игр в дошкольном обучении, а также представлены практические рекомендации по организации логико-математических игр, направленных на развитие математических способностей детей.

Исследование предполагает, что логико-математические игры являются одним из самых эффективных методов для развития у детей 6-7 лет базовых математических навыков, таких как счет, умение оперировать величинами и развивать пространственное восприятие. С помощью игр дети могут в игровой форме освоить базовые математические концепции, которые являются необходимой основой для успешного усвоения более сложных понятий в школьном возрасте.

Таким образом, понимание роли логико-математических игр в развитии количественных и пространственных представлений у детей 6-7 лет позволяет значительно улучшить педагогический процесс и повысить его эффективность. Этот подход способствует не только формированию математических знаний у детей, но и развитию их общей интеллектуальной активности, что в будущем окажет влияние на успешное обучение и развитие в целом.

Дошкольный возраст (6-7 лет) является критическим периодом для формирования основ математического мышления. В этот период начинают активно развиваться такие когнитивные процессы, как восприятие, внимание, память, воображение и, самое главное, логическое мышление, которое играет основную роль в овладении математическими концепциями. Согласно исследованиям, проведенным в области психологии и педагогики, математика на этом этапе жизни детей включает в себя базовые формы мышления, такие как концепции числа, величины, времени и пространства [2].

Развитие количественных представлений у детей 6-7 лет включает в себя осознание понятий «количество», «число», а также навыков работы с числовыми объектами и операциями, такими как сложение и вычитание. Исследования показывают, что дети этого возраста начинают лучше осознавать различие между абстрактными числовыми величинами и их реальными представлениями в виде предметов. Этап, на котором дети учат счет и начинают осознавать свойства чисел, включает важные моменты, такие как установление соответствий между числовыми знаками и предметами [3].

Пространственные представления, в свою очередь, связаны с восприятием пространственных отношений между объектами, их расположением, а также ориентацией в пространстве. В этом возрасте дети

начинают осваивать такие понятия, как «вверх», «вниз», «вперед», «назад», а также учат понятия, связанные с размером и формой объектов [4]. Основным компонентом пространственного восприятия является способность различать и сравнивать размеры и формы объектов, а также понимать, как эти объекты могут изменяться или перемещаться в пространстве.

Основы формирования количественных и пространственных представлений тесно переплетаются, что делает их объектом комплексного педагогического воздействия. Именно на стыке этих двух областей математического мышления возникают первые зачатки более сложных концепций, таких как число и его величина, а также пространственная ориентация и понимание геометрических форм. Применение логико-математических игр на этом этапе способствует эффективному развитию этих представлений, обеспечивая детям условия для глубокой и всесторонней работы с элементарными математическими концепциями.

Логико-математические игры являются важным инструментом в развитии математического мышления детей. Они включают в себя широкий спектр игр, направленных на развитие навыков счета, работы с числами, а также осознания пространственных отношений между объектами. Главное достоинство таких игр заключается в их способности сочетать обучение с игрой, что значительно повышает мотивацию детей к обучению, делает процесс познания увлекательным и доступным.

Логико-математические игры позволяют детям в наглядной и практической форме познакомиться с числовыми величинами и пространственными формами. В результате дети получают возможность развивать не только математическое, но и общее логическое мышление, в том числе навыки классификации, сравнения, выделения признаков и установления закономерностей.

Одной из центральных задач логико-математических игр является развитие у детей 6-7 лет умения работать с числами. Игры, в которых используется подсчет, сортировка, складывание и вычитание, помогают детям научиться не только правильно считать, но и осознавать математические связи, например, между числом и количеством. Например, игра «Найди пару» помогает детям научиться соотносить числа с количеством предметов, таким образом, формируя основные навыки счета. Использование различных предметов и картинок для представления числовых величин помогает детям лучше понять абстрактные математические концепты [5].

Кроме того, логико-математические игры развивают у детей пространственные представления. Игры, связанные с геометрическими фигурами, такими как «Построение из фигур» или «Геометрический пазл», помогают детям осваивать такие понятия, как форма, размер, расположение объектов, а также понимать, как объекты могут изменяться при их перемещении или повороте. Пространственное восприятие включает в себя умение ориентироваться в окружающем пространстве, а также выстраивать

логические связи между различными объектами, расположенными в этом пространстве.

С помощью логико-математических игр дети могут научиться различать такие важные геометрические признаки, как симметрия, равенство, прямые и кривые линии, а также развивать способность представлять объекты в различных ракурсах и в разных ориентациях. Развитие этих навыков является важным шагом на пути к формированию более сложных пространственных представлений, таких как восприятие трехмерных объектов и их взаимодействие в пространстве.

Исследования показывают, что использование логико-математических игр оказывает положительное влияние на различные аспекты когнитивного развития детей. Во-первых, игры активизируют работу памяти и внимания, так как требуют от детей концентрации на определенных задачах и постоянного удержания в памяти новых знаний и операций. Во-вторых, игры способствуют развитию восприятия, так как требуют от детей различения и анализа различных объектов, их признаков и характеристик [6]. Это важно для формирования более сложных когнитивных структур, которые будут использоваться детьми при решении более сложных математических задач в будущем.

В-третьих, логико-математические игры стимулируют развитие логического мышления. При решении задач дети учат классифицировать, сравнивать, анализировать и устанавливать причинно-следственные связи между объектами и явлениями. Это способствует развитию не только математических, но и общих познавательных способностей. Игры помогают детям развивать умение видеть закономерности, находить решения в нестандартных ситуациях, а также понимать причинно-следственные связи.

Логико-математические игры можно классифицировать по различным признакам. Одним из способов классификации является деление игр на игры, направленные на развитие количественных представлений, и игры, развивающие пространственные представления. Рассмотрим примеры каждой из категорий.

Игры на развитие количественных представлений включают в себя задачи на счет, классификацию предметов по числу, а также игры, связанные с операциями сложения и вычитания. Примером такой игры является «Математический квест», в которой детям необходимо решить несколько задач, каждое решение которых дает подсказку для дальнейшего шага. Это способствует не только развитию навыков счета, но и развитию логического мышления, а также воображения.

Игры на развитие пространственных представлений включают в себя игры, связанные с геометрическими фигурами, их классификацией, сопоставлением по признакам и т.д. Например, игра «Построение из фигур» помогает детям понять, как различные геометрические фигуры могут соединяться и изменять свою форму. Это способствует развитию

пространственного воображения и понимания отношений между объектами в пространстве.

Кроме того, существует множество игр, которые соединяют обе категории, развивая как количественные, так и пространственные представления. Одним из таких примеров является игра «Конструктор», где дети могут собирать различные объекты из геометрических фигур и при этом решать задачи на количество и форму.

Логико-математические игры играют важную роль в развитии количественных и пространственных представлений у детей 6-7 лет. Они не только способствуют формированию основных математических навыков, таких как счет и работа с геометрическими фигурами, но и развивают логическое мышление, внимание, восприятие и воображение детей. Использование таких игр в процессе обучения позволяет сделать процесс освоения математики увлекательным и доступным, а также способствует формированию более сложных когнитивных структур, которые будут использованы детьми в дальнейшем обучении.

В процессе исследования было рассмотрено важнейшее значение логико-математических игр для развития количественных и пространственных представлений у детей 6-7 лет. Дошкольный возраст является ключевым периодом для формирования основ математического мышления, и успешное освоение этих основ непосредственно зависит от педагогических методов, использующихся для вовлечения детей в процесс обучения. Логико-математические игры представляют собой эффективный инструмент для создания условий, в которых дети могут развивать свои математические способности в увлекательной и мотивирующей форме, обеспечивая не только усвоение элементарных математических знаний, но и развитие общей интеллектуальной активности.

Логико-математические игры являются важным механизмом в формировании базовых математических понятий, таких как число, количество, размер, форма и расположение объектов. Именно в этом возрасте у детей начинают закладываться основы более сложных математических представлений, которые будут играть решающую роль при обучении в школе. Игры с числами и геометрическими фигурами способствуют развитию количественных и пространственных представлений, что в свою очередь помогает детям овладеть навыками логического мышления, вниманием к деталям и решением проблем.

Образовательный процесс, в котором активно используются логико-математические игры, требует от педагога не только знания теоретических основ, но и способности эффективно адаптировать игровые методы к индивидуальным потребностям детей. Разнообразие форм и видов логико-математических игр предоставляет педагогам широкие возможности для организации работы, направленной на развитие у детей как количественных, так и пространственных представлений. Игры могут быть организованы в виде индивидуальных или групповых заданий, что способствует развитию как

личных, так и социальных навыков. Важно отметить, что, помимо математических навыков, такие игры способствуют развитию внимания, памяти, восприятия, способности к классификации, анализу и установлению логических связей.

Научные исследования подтверждают, что использование игровых методов в обучении способствует более глубокому усвоению материала, а также поддерживает высокий уровень интереса и мотивации детей к обучению. Это является основой для формирования у детей положительного отношения к обучению и познанию, а также для развития у них уверенности в своих силах. Игры с числовыми величинами и геометрическими фигурами помогают детям осваивать не только абстрактные математические концепции, но и практические навыки, которые могут быть применены в повседневной жизни [6].

Однако важно подчеркнуть, что роль логико-математических игр не ограничивается только развитием математических навыков. Они имеют значительное влияние на общее когнитивное развитие детей, способствуя улучшению их логического, пространственного и образного мышления. Так, через игру дети учат рассуждать, делать выводы, устанавливать причинно-следственные связи и искать решения нестандартных задач. Это формирует не только математическую, но и общую интеллектуальную гибкость, необходимую для успешного освоения других областей знаний в будущем.

Развитие количественных и пространственных представлений в дошкольном возрасте закладывает основу для успешного изучения более сложных математических понятий в школьном возрасте. Важно понимать, что именно в этот период дети начинают осознавать связь между числовыми величинами и реальными объектами, развивают представления о пространстве и времени, что оказывает влияние на их способность ориентироваться в мире, решать практические задачи и строить более сложные логические конструкции. Логико-математические игры, которые включают в себя элементы решения задач, сортировки, классификации, сопоставления, анализа и синтеза, способствуют развитию этих навыков в наиболее доступной и эффективной форме.

Таким образом, логико-математические игры являются не только эффективным, но и необходимым инструментом в процессе раннего математического образования. Они способствуют созданию благоприятных условий для развития у детей важнейших математических и когнитивных навыков, закладывая основы для дальнейшего успешного обучения в школе. Это особенно важно в свете современных тенденций, когда акцент в образовании ставится на развитие критического мышления, способности к решению проблем, а также на самостоятельность и уверенность учащихся в собственных силах. Использование логико-математических игр в дошкольном образовании является неотъемлемой частью процесса формирования у детей уверенности в своих способностях, а также их готовности к дальнейшему обучению и освоению более сложных знаний.

В заключение следует отметить, что для достижения максимальной эффективности в использовании логико-математических игр необходимо продолжать исследование и анализ воздействия игр на различные аспекты развития детей, а также разрабатывать новые методики и стратегии, которые помогут педагогу более точно учитывать возрастные и индивидуальные особенности детей. Важно, чтобы педагогический процесс был гибким, ориентированным на потребности каждого ребенка, и способствовал созданию условий для его всестороннего интеллектуального и личностного развития.

Список использованной литературы

1. Богданова, Л. И. Развитие математических представлений у детей дошкольного возраста: учеб. пособие / Л. И. Богданова. — 2-е изд., перераб. и доп. — СПб.: Речь, 2013. — 320 с.
2. Калмыкова, Н. В. Логико-математическое развитие детей дошкольного возраста / Н. В. Калмыкова. — М.: Академия, 2014. — 204 с.
3. Лебедева, Т. М. Логические игры и их роль в воспитании детей дошкольного возраста / Т. М. Лебедева. — М.: Юрайт, 2016. — 183 с.
4. Смирнова, И. А. Развитие пространственного мышления у детей 6-7 лет через логико-математические игры / И. А. Смирнова. — М.: Просвещение, 2014. — 192 с.
5. Максимова, Т. А. Развитие математического мышления у детей 6-7 лет в процессе игры / Т. А. Максимова. — Екатеринбург: УрФУ, 2018. — 156 с.
6. Ахметова, Р. Ф. Логико-математические игры в дошкольном образовании / Р. Ф. Ахметова. — М.: Просвещение, 2015. — 245 с.

УДК 376.42

ОСОБЕННОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ФОРМИРОВАНИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАССТРОЙСТВОМ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Махамбетова А.Б., PhD, старший преподаватель, Каттебаева М.З., м.п.н.,
преподаватель, Қамбар Ә.М., магистр 2 курса
Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан

Түйін. Мақалада аутизм спектрі бұзылған мектеп жасына дейінгі балаларда сөздік қорын қалыптастыруға бағытталған педагогикалық әдістердің ерекшеліктері қарастырылады. Мұндай балалардың сөйлеу дамуының ерекшеліктеріне, сондай-ақ сөздік қорын тиімді игеруге ықпал ететін негізгі стратегиялар мен әдістерге ерекше назар аударылады.

Summary. The article discusses the features of pedagogical methods aimed at the formation of vocabulary in preschoolers with autism spectrum disorders. Special attention is paid to the peculiarities of the speech development of such children, as well as the basic strategies and techniques that contribute to the effective assimilation of vocabulary.

Формирование словарного запаса у детей дошкольного возраста с расстройством аутистического спектра (РАС) является одной из ключевых задач педагогики и логопедии, поскольку развитие речи в этом возрасте служит основой для последующего успешного освоения учебных дисциплин и

социальной адаптации. Дети с РАС, как правило, сталкиваются с трудностями в коммуникации, что напрямую влияет на их словарный запас, а значит, и на способность к полноценному общению с окружающими. Несмотря на значительные успехи в области изучения особенностей аутизма и разработки педагогических методик для детей с РАС, проблема формирования речевых навыков у данной категории детей остается актуальной.

Педагогические методы, направленные на развитие речи и формирование словарного запаса, должны учитывать индивидуальные особенности детей с аутизмом, их восприятие и усвоение информации. Важно понять, какие подходы и стратегии оказывают наибольшее влияние на успешное освоение словарного запаса, а также каким образом интегрировать в образовательный процесс элементы, способствующие развитию речи в условиях аутизма [1].

С каждым годом увеличивается количество детей, диагностируемых с расстройствами аутистического спектра, что приводит к росту интереса к методам обучения и реабилитации таких детей. Формирование словарного запаса в дошкольном возрасте является фундаментом для социализации и успешного интегрирования в общество. Однако дети с РАС часто сталкиваются с уникальными трудностями в восприятии и освоении речи, что делает важным выбор и использование адаптированных педагогических методов.

Особенности детей с аутизмом, такие как ограниченная способность к социализации, трудности в восприятии речи и низкий уровень вербальной коммуникации, требуют специального подхода в образовательном процессе. Использование игровых методик, арт-терапевтических техник и индивидуализированных логопедических занятий дает возможность более эффективно развивать у таких детей словарный запас и общие речевые навыки. Актуальность данного исследования заключается в необходимости разработки и внедрения эффективных педагогических методов, которые учитывают специфику восприятия и развития детей с расстройствами аутистического спектра, а также в создании условий для их успешной интеграции в образовательную среду [2].

Развитие речи и формирование словарного запаса — важнейшие аспекты дошкольного возраста, когда дети активно начинают осваивать язык и учиться взаимодействовать с окружающим миром. У детей с расстройствами аутистического спектра процесс формирования словарного запаса имеет свои особенности, связанные с нарушениями в социальной коммуникации, восприятии и использовании языка. Дети с аутизмом часто испытывают трудности в общении и социальной адаптации, что отражается на их речевых и когнитивных способностях. В связи с этим, важно обратить внимание на специфические методики формирования словарного запаса у детей с РАС, которые могут помочь компенсировать их трудности в освоении речи и улучшить их способность к коммуникации [3].

Дети с расстройствами аутистического спектра имеют специфические особенности в речевом развитии, которые влияют на формирование их словарного запаса. К основным трудностям относятся:

1) Ограниченная вербальная коммуникация: многие дети с РАС имеют ограниченные вербальные навыки, могут использовать язык для общения минимально или вовсе избегать речи.

2) Трудности с восприятием речи: дети с РАС часто не могут воспринимать и интерпретировать речь в контексте, что затрудняет понимание значений слов и их использования.

3) Недостаток социального взаимодействия: дети с аутизмом испытывают трудности в социальной коммуникации, что препятствует развитию словарного запаса через взаимодействие с окружающими.

4) Особенности восприятия и запоминания слов: Дети с аутизмом часто воспринимают информацию через визуальные образы, поэтому они могут лучше усваивать слова, если они сопровождаются картинками, жестами или другими визуальными подсказками [4].

Эти особенности требуют создания педагогических методов, которые не только стимулируют развитие речи, но и учитывают индивидуальные потребности каждого ребенка.

Для успешного формирования словарного запаса у детей с аутизмом необходимо применять специальные педагогические методы, которые учитывают их уникальные особенности [5].

Таблица 1. Методы эффективного формирования словарного запаса у дошкольников с расстройствами аутистического спектра

Метод	Описание	Цель	Преимущества
Игровые методики	Использование игр с карточками, игрушками, ролевыми играми для обучения новым словам.	Развитие ассоциативного мышления, использование слов в контексте общения.	Повышает мотивацию к обучению, помогает детям связывать слова с реальными объектами и действиями.
Визуальные материалы	Применение карточек с изображениями, картин, схем, таблиц для лучшего восприятия и запоминания слов.	Помощь в ассоциировании слов с изображениями, улучшение памяти и восприятия.	Дети с РАС лучше воспринимают визуальную информацию, что облегчает запоминание и понимание значений слов.
Тактильные и сенсорные методики	Использование текстур, игрушек с различными поверхностями, материалов для развития сенсорного восприятия и памяти.	Развитие внимания и концентрации, улучшение запоминания через тактильные ощущения.	Стимулирует разнообразные каналы восприятия, способствует лучшему запоминанию слов через тактильное восприятие.
Арт-терапия	Рисование, лепка,	Развитие	Способствует

	музыкальные и другие виды творческой деятельности, помогающие детям выражать мысли и чувства.	ассоциативного мышления и расширение словарного запаса через творческую активность.	эмоциональной раскрепощенности и развитию речевых навыков в ненапряженной и творческой атмосфере.
Использование технологий	Применение мультимедийных приложений, обучающих игр, видеоуроков для стимулирования речи и словарного запаса.	Создание интерактивной образовательной среды для увлекательного освоения новых слов.	Помогает детям с РАС сосредоточиться на обучении через игровые и визуальные технологии, повышая интерес к обучению.
Индивидуализированный подход	Подбор методов обучения, адаптированных под особенности каждого ребенка с РАС, с учетом его темпов и потребностей.	Учет индивидуальных потребностей ребенка для эффективного освоения речевых навыков.	Повышает эффективность обучения, улучшает вовлеченность ребенка в процесс, помогает преодолеть трудности.

Важным аспектом формирования словарного запаса у детей с РАС является сотрудничество между педагогами, логопедами и родителями. Родители играют ключевую роль в поддержке речевого развития ребенка, поскольку они могут активно использовать разработанные педагогом методики и техники в домашних условиях. Создание благоприятной среды для общения и активное вовлечение родителей в процесс обучения помогают ребенку быстрее освоить новые слова и улучшить вербальные навыки [6].

Заключение. Формирование словарного запаса у детей дошкольного возраста с расстройствами аутистического спектра (РАС) представляет собой сложную, но важную задачу для педагогов и специалистов, работающих с этой категорией детей. Как показал анализ, для успешного расширения словарного запаса и улучшения коммуникативных навыков детей с РАС необходимо использовать индивидуализированные педагогические методы, ориентированные на специфические особенности развития этих детей.

Важнейшие педагогические методы, такие как игровые методики, использование визуальных материалов, арт-терапия, сенсорные подходы, мультимедийные технологии и сказкотерапия, доказали свою эффективность в обучении детей с аутизмом. Эти методы помогают детям развивать активный словарный запас, улучшать ассоциативное мышление и развивать навыки общения в реальных и воображаемых ситуациях [7].

Особое внимание следует уделять на сочетание различных методов, что позволит наиболее эффективно воздействовать на детей, учитывая их уникальные особенности восприятия, обучения и коммуникации. Повторение новых слов в контексте игры, использование визуальных материалов и

творческих методов, таких как рисование или музыка, способствует закреплению лексики и помогает детям адаптироваться к социальной среде.

Таким образом, для детей с РАС важным элементом является не только механическое запоминание слов, но и их активное использование в различных жизненных контекстах. Педагогическая деятельность должна быть направлена на создание комфортной и поддерживающей образовательной среды, в которой дети смогут не только расширить свой словарный запас, но и стать более уверенными в общении с окружающими.

В перспективе, использование комплексных методов в образовательной практике, разработка индивидуальных программ обучения и постоянное совершенствование педагогического подхода помогут значительно улучшить коммуникативные навыки детей с РАС, обеспечив им более качественное и полноценное развитие.

Список использованной литературы

1. Хорошкова В.Л. Психолого-педагогическое сопровождение детей с РАС в дошкольных образовательных учреждениях // Современные психолого-педагогические исследования. - 2020. – №14 (2), 53-59.
2. Дьякова Н.М. Особенности развития речи у детей с расстройствами аутистического спектра // Психологический журнал. - 2020. - №41 (5), 78-85.
3. Коваленко И.В., Сеница А.М. Педагогические подходы к коррекции речевого развития у детей с аутизмом // Современные проблемы науки и образования. – 2019. - №9 (3), 56-63.
4. Гавриш О.А. Особенности формирования словарного запаса у детей с расстройствами аутистического спектра // Санкт-Петербург: Наука и образование. – 2019.
5. Соловьёва И.А. Особенности формирования словарного запаса у детей с аутизмом в раннем возрасте // Вопросы психологии. – 2016. - №10 (1), 22-29.
6. Генова Л.М. Коррекционно-развивающая работа с детьми с РАС в дошкольных учреждениях: новые подходы // Наука и образование. - 2021. - №27 (6), 113-120.
7. Baker P., Gallegos J. Language Development in Autism: A Focus on Vocabulary and Syntax // Journal of Developmental. – 2018. - №39 (7), 552-560.

УДК 373.5.016:514

МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫНДЫ ПЛАНИМЕТРИЯЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДЕ КООРДИНАЛЫҚ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ

Мейрамбекұлы Н., магистрант

Резюме. В статье рассматривается применение координатного метода как одного из эффективных средств решения задач по планиметрии. Координатный метод позволяет использовать алгебраические подходы при решении геометрических задач, что способствует развитию аналитического мышления учащихся, повышению точности вычислений и формированию межпредметных связей между алгеброй и геометрией. Особое внимание уделяется педагогическим аспектам внедрения координатного метода в школьный курс геометрии, включая разработку методических рекомендаций для учителей, подбор заданий, а также использование современных технологий, таких как графические калькуляторы и образовательные программы. Практическая значимость исследования

заклучается в том, что координатный метод расширяет математический инструментарий учащихся и, благодаря своей универсальности и наглядности, способствует повышению их интереса к геометрии.

Ключевые слова: координатный метод, планиметрия, школьная геометрия, аналитическая геометрия, педагогика.

Summary. This article examines the use of the coordinate method as one of the effective tools for solving problems in planimetry. The coordinate method enables the application of algebraic techniques to geometric problem-solving, fostering students' analytical thinking, improving calculation accuracy, and enhancing interdisciplinary connections between algebra and geometry. Special attention is given to the pedagogical aspects of integrating the coordinate method into the school geometry curriculum, including the development of methodological recommendations for teachers, selection of appropriate tasks, and the use of modern technologies such as graphing calculators and educational software. The practical significance of the study lies in the fact that the coordinate method broadens students' mathematical toolkit and, due to its versatility and visual clarity, helps increase their interest in geometry.

Keywords: coordinate method, planimetry, school geometry, analytic geometry, pedagogy.

Координаталық әдісті әртүрлі мәселелерді шешуде қолдану идеясы бірнеше мың жыл бұрын пайда болды. Ежелгі зерттеушілер, әсіресе астрономдар, жұлдыздардың нақты орнын анықтау үшін қиялдағы аспан сферасында арнайы координаттар жүйесін пайдаланды. Бұл жүйенің көмегімен жұлдызды аспан карталары жоғары дәлдікпен жасалып, күннің, айдың және планеталардың қозғалысын бақылауға мүмкіндік берді. Кейінірек, географиялық координаттар жүйесі кеме капитандарының жер карталарын құрастыруы мен ашық теңізде кеме орналасуын анықтауда кеңінен қолданылды. Сонымен қатар, ежелгі Египеттің бал камераларының бірінің қабырғасынан төртбұрышты тор түрінде тікбұрышты координаттар жүйесінің алғашқы прототипін көрсететін іздер табылған.

II ғасырда грек ғалымы Гиппарх алғаш рет жер бетіндегі нүктенің орнын сандар арқылы көрсетуге болатынын ұсынды. Ол бұл үшін ендік пен бойлық бойынша географиялық координаттар жүйесін қолдануды негіздеді. Ұзақ уақыт бойы, XVII ғасырға дейін, координаттар әдісі тек үшінші тарап тәсілі ретінде қолданылып, негізінен объектінің орналасқан жерін анықтауға бағытталды. Бұл әдіс қозғалмайтын (тау, мүйіс) немесе қозғалатын (кемелер, планеталар) объектілердің орнын белгілеу үшін пайдаланылды. Тек 1637 жылы француз философы және математигі Рене Декарт өзінің "Геометрия" еңбегінде координаттар әдісінің мәнін негіздеп, оны жаңаша деңгейге көтерді. Ол айнымалы шаманы енгізіп, белгілі сызықтардың қасиеттерін зерттеу барысында нүктенің координаттары мен оның сызық бойындағы қозғалысын белгілі бір заңдылықпен байланыстыратынын байқады. Бұл заңдылықты теңдеу түрінде көрсетуге болатынын дәлелдеді, ал теңдеулер өз кезегінде сол сызықтардың сипаттамасын берді. Осылайша, аналитикалық геометрияның негізі қаланып, жаңа зерттеу әдісі пайда болды [1].

Декарт қазіргі кезде кеңінен қолданылатын координаттар жүйесін енгізіп, оны кейіннен декарттық координаттар жүйесі деп атады. Ол алгебралық әдісті геометриямен біріктіріп, сандар мен кесінділер арасындағы сәйкестікті анықтады. Бұл жаңалық сандарды кесінділер арқылы көрсетуге, координаталық

жазықтықта графиктер түрінде түрлі шамалардың өзгерісін бейнелеуге мүмкіндік берді. Сонымен қатар, ол геометриялық фигураларды алгебралық функциялар арқылы көрсетуге және геометриялық есептерді алгебралық әдістермен шешуге жағдай жасады, бұл математика ғылымдарының дамуында маңызды серпін болды. Бұл әдіс өзінің қарапайымдылығымен және тиімділігімен ерекшеленіп, математика тарихында мүлдем жаңа кезеңнің басталуына ықпал етті. Ұлы математик Пьер Ферма координаттар әдісінің дамуына баға жетпес үлес қосты. Алайда, оның еңбектері өзінің өмірінде жеткілікті дәрежеде бағаланбай, тек қайтыс болғаннан кейін ғана жарияланды.

Декарт пен Ферма координаттар әдісін негізінен жазықтықта қолдану мүмкіндіктерін зерттесе, үш өлшемді кеңістікке бұл әдісті 18 ғасырда Леонард Эйлер енгізді. Оның еңбектері координаттар әдісінің мүмкіндіктерін кеңейтіп, үш өлшемді геометрияны дамытуға үлкен үлес қосты.

Аналитикалық геометрияның негізінде координаттар әдісі жатыр, оның мәні геометриялық және алгебралық объектілер арасындағы байланысты орнатуда. Координаттар жүйесі арқылы жазықтықтағы нүктелер нақты сандардың реттелген жұптарымен сәйкестендіріледі. Осылайша, геометриялық фигуралар белгілі бір нүктелер жиынтығы ретінде қарастырылады, ал бұл нүктелер координаталары арқылы алгебралық тәуелділік, яғни теңдеу, теңсіздік немесе олардың жүйесі арқылы сипатталады.

Геометриялық фигуралар белгілі бір қасиеттер жиынтығына ие. Координаттар әдісін қолдану арқылы бұл қасиеттерді зерттеу осы фигураларды сипаттайтын алгебралық тәуелділіктердің ерекшеліктерін талдауға негізделеді. Бұл ретте алгебра мен математикалық талдаудың әдістері қолданылады. Ең маңыздысы — есептің шарттары үйлесімді түрде координаттар жүйесін таңдауға мүмкіндік беруі. Осылайша, координаттар әдісі геометриялық есептерді шешудің тиімді құралы болып табылады.

Білім алушының жеке дамуы негізінде әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру, танымдық қабілеттерді дамыту және әлемді игеру білім берудің басты мақсаты мен негізгі нәтижесі болып табылады. Осы орайда, оқыту нәтижелерін қалай бақылауға және оқушының жоспарланған нәтижелерге жетуін қалай тіркеуге болады деген сұрақтар туындайды. Мұндай мәселелерді шешу мұғалімнің жұмыс бағдарламасы аясында жүзеге асырылады.

Мұғалімнің жұмыс бағдарламасы білім беру процесін ұйымдастырудың тиімді әдістері мен тәсілдерін анықтауға мүмкіндік беретін негізгі құжат болып табылады. Бұл құжат белгілі бір сыныпта математиканы оқыту ерекшеліктерін ескере отырып әзірленеді және мұғалімнің жеке құралы ретінде қызмет етеді.

Геометрияда есептерді шешудің әртүрлі әдістері бар: синтетикалық (таза геометриялық) әдіс, түрлендіру әдісі, векторлық әдіс, координаталық әдіс және басқалар. Олардың ішінде негізгі әдіс ретінде синтетикалық әдіс қарастырылады, ал координаталық әдіс жоғары позицияда, себебі ол алгебрамен тығыз байланысты.

Синтетикалық әдіс түйсікті, болжамды және қосымша құрылыстарды қажет етсе, **координаталық әдіс** көбінесе алгоритмдерге негізделеді, бұл

есептерді шешу үдерісін жеңілдетеді. Сондықтан координаталық әдісті үйрену мектеп геометрия курсының ажырамас бөлігі болып табылады. Дегенмен, координаталық әдісті қолдану алгебралық есептеу дағдыларын және жоғары деңгейдегі дәлдікті талап етеді, бұл кей жағдайда оқушылардың шығармашылық қабілеттеріне кері әсерін тигізуі мүмкін.

Сондықтан, оқушыларға әртүрлі есептерді координаталық әдіспен шешуге мүмкіндік беретін әдістемелік тәсілдерді әзірлеу маңызды. Бұл ретте координаталық әдісті негізгі емес, қосымша әдіс ретінде көрсету қажет. Сонымен қатар, көптеген геометриялық есептер координаталық әдісті қолдану арқылы айтарлықтай жеңілдетіліп, тиімді шешіледі.

Координат әдісі – бұл нүктенің немесе дененің орналасқан орнын сандар немесе басқа таңбалар арқылы анықтау тәсілі. Мысалы, шахмат фигураларының тақтадағы орналасуы сандар мен әріптер арқылы көрсетіледі. Нүктенің (немесе дененің) түзу, жазықтық, кеңістік, немесе басқа беттердегі орнын сипаттайтын сандар (немесе таңбалар) *координаттар* деп аталады[2].

Координаттық жүйе – бұл координат әдісін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін анықтамалар жиынтығы. Яғни, ол нүктенің немесе дененің орнын сандар немесе басқа таңбалар арқылы анықтауға арналған жүйе. Нүктенің орнын анықтайтын сандар жиынтығы осы нүктенің координаттары деп аталады.

Математикада координаттар белгілі бір атластың нүктелерімен сәйкестендірілетін сандар жиынтығы ретінде қарастырылады. Элементар геометрияда координаттар нүктенің жазықтықтағы немесе кеңістіктегі орнын анықтайтын шамалар ретінде қолданылады.

- Жазықтықтағы координаттар: Нүктенің орны екі координаталық осьтен (абсцисса және ордината) қашықтық бойынша анықталады. Бұл екі ось тік бұрыш жасап, бір нүктеде (координаттардың басы) қиылысады.

- Кеңістіктегі координаттар: Нүктенің орны үш координаталық осьтің (абсцисса, ордината және аппликата) бір нүктеде қиылысуынан анықталады. Бұл осьтер бір-біріне перпендикуляр орналасады (Декарт жүйесі). Сонымен қатар, кеңістікті сипаттауда сфералық координаттар жүйесі де қолданылады, мұнда координаттар сфераның ортасынан анықталады.

Координат әдісі – геометриялық нысандардың орналасуын нақты, әрі көрнекі түрде сипаттауға мүмкіндік беретін қуатты құрал.

Координаттар географияда ендік, бойлық және белгілі бір жалпы деңгейден (мысалы, мұхит деңгейінен) биіктік ретінде анықталады.

Астрономияда координаттар жұлдыздардың орнын анықтайтын шамалар болып табылады, мысалы, тура көтерілу мен еңкіштік. Аспан координаттары – бұл аспан денелері мен көмекші нүктелердің аспан сферасындағы орнын анықтайтын сандар.

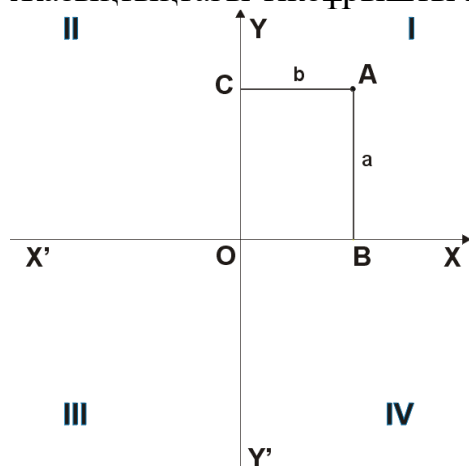
Астрономияда әртүрлі аспан координаттар жүйелері қолданылады. Әр жүйе полярлық координаттардың аспан сферасында белгілі бір полюспен байланысқан түрін білдіреді. Аспан координаттар жүйесін үлкен аспан сферасының дөңгелегімен (немесе оның 90° қашықтықтағы полюсімен) және

оның бір координатасы үшін бастапқы есептеу нүктесін көрсету арқылы анықтайды [3]. Дөңгелекті таңдауға байланысты жүйелер горизонтальды, экваторлық, эклиптикалық және галактикалық координаттар деп аталады.

Ең жиі қолданылатын координаттар жүйесі – тікбұрышты координаттар жүйесі, ол Декарт жүйесі ретінде де белгілі.

Жазықтықта және кеңістікте координаттарды енгізудің сансыз көп тәсілі бар. Координаттар әдісімен математикалық немесе физикалық есептерді шешу кезінде түрлі координат жүйелерін қолдануға болады. Әр жағдай үшін есепті шешуді жеңілдететін немесе ыңғайлы ететін координат жүйесін таңдау ұсынылады.

Жазықтықтағы тікбұрышты координаттар жүйесі

Координаттардың оң жақ жүйесінде осьтердің оң бағыты x' осінің сағат тіліне қарсы 90° бұрылу нәтижесінде, оның оң бағыты y' осінің оң бағытымен сәйкес келгенде анықталады.

x' және y' координаталық осьтері жазықтықта төрт бөлікке бөлінеді: I, II, III, IV бұрыштар, олар координаталық бұрыштар деп аталады. Жазықтықтағы A нүктесінің орны екі координатамен (x және y) анықталады.

- x координатасы OB кесіндісінің ұзындығына тең,
- y координатасы OC кесіндісінің ұзындығына тең болады.

OB және OC кесінділері y' және x' осьтеріне параллель A нүктесінен сызылған перпендикулярлар арқылы анықталады.

- x координатасы A нүктесінің *абсциссасы*,
- y координатасы A нүктесінің *ординатасы* деп аталады. Бұл келесідей жазылады: $A(a, b)$.

Координаталық бұрыштарға сәйкес:

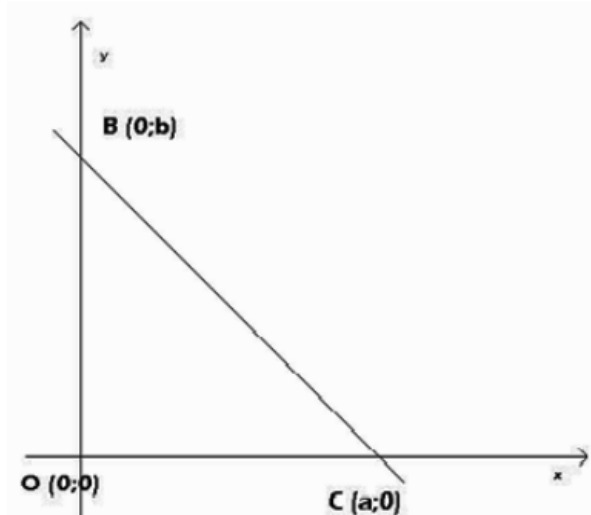
1. I бұрышта A нүктесінде оң абсцисса ($x > 0$) және оң ордината ($y > 0$) болады.

2. II бұрышта A нүктесінде теріс абсцисса ($x < 0$) және оң ордината ($y > 0$) болады.

3. III бұрышта A нүктесінде теріс абсцисса ($x < 0$) және теріс ордината ($y < 0$) болады.

4. IV бұрышта A нүктесінде оң абсцисса ($x > 0$) және теріс ордината ($y < 0$) болады.

Белгілі Пифагор теоремасы координаттар әдісі арқылы дәлелдеу

Тік бұрышты үшбұрышта гипотенузаның квадраты катеттер квадраттарының қосындысына тең болады. Бұл теорема Пифагор теоремасы деп аталады және келесі түрде жазылады:

$$c^2 = a^2 + b^2$$

мұндағы:

- c — гипотенуза (тік бұрышқа қарама-қарсы жатқан үшбұрыштың ең ұзын қабырғасы),
- a және b — тік бұрышқа жанасатын катеттер.

Бұл теорема тек тік бұрышты үшбұрыштарға ғана қолданылады және евклидтік геометрияның негізгі қағидаларының бірі болып табылады.

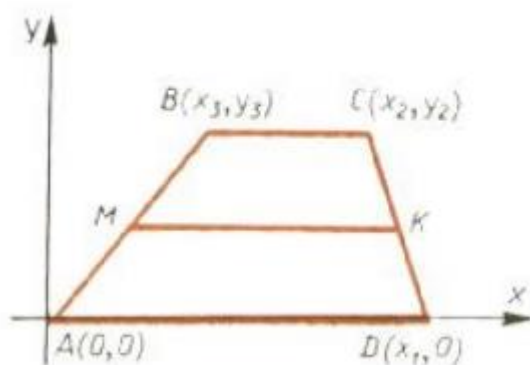
Берілгені: OBC тікбұрышты үшбұрыш $O(0;0)$; $B(0;b)$; $C(a;0)$

Дәлелдеу: $BC^2 = OC^2 + OB^2$

OC ($a; 0$), OB ($0; b$), BC ($a; -b$)

$$|OC|^2 = a^2; |OB|^2 = b^2; |BC|^2 = a^2 + b^2$$

Трапецияның орта сызығы туралы теорема

Трапецияның орта сызығы оның табандарына параллель және олардың қосындысының жартысына тең.

Дәлелдеуі: ABCD трапециясы берілсін, $BC \parallel AD$, MK – орта сызығы. А нүктесін координатаның бастау нүктесі деп аламыз. AD сәулесін абсциссаның оң жарты осі деп аламыз. Трапеция төбелерінің координаттары келесідей болады: A (0;0), D (x_1 ;0), C (x_2 ; y_2), B (x_3 ; y_3). Осылайша, M және K нүктелерінің координаттары мынадай болады: $M(\frac{x_3}{2}; \frac{y_2}{2})$; $K(\frac{x_1+x_2}{2}; \frac{y_2}{2})$. Ординаттары тең болатын ортаңғы сызықтың ұштары, сондықтан ортаңғы сызық абсцисса осыне параллель болады. Трапецияның негізі абсцисса осында жатқандықтан, ортаңғы сызық негіздермен параллель болады.

Трапецияның негіздері мен ортаңғы сызығының ұзындықтарын есептейік.

$$AD = x_1; BC = x_2 - x_3; MK = \frac{x_1+x_2}{2} - \frac{x_3}{2} = \frac{1}{2}(x_1 + (x_2 - x_3)) = \frac{1}{2}(AD + BC);$$

Теорема дәлелденді.

Координаттар әдісін қолдану көптеген тапсырмаларды шешуді дәстүрлі әдістермен салыстырғанда әлдеқайда жеңілдетеді. Мысалы, Пифагор теоремасы, трапецияның ортаңғы сызығы туралы теорема, үшбұрыштың ортаңғы сызығы туралы теорема, диагональдардың параллельдігі туралы теоремалар сияқты кейбір теоремаларды "бір қадамда" дәлелдеуге болады, бұл әдіс қарапайым әрі көрнекі болып табылады. Бұл әдістің артықшылығы тек геометрияда ғана емес, сонымен қатар болашақта стереометрияны зерттегенде де қолданылады, өйткені алынған білімді стереометриялық есептерді шешуде де пайдалануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Метод координат. Учебное пособие для учащихся ОЛ ВЗМШ. Москва, 2012. Факультативный курс по математике 7-0. Москва «Просвещение», 2011
2. Ильин В.А, Позняк Э.Г. «Аналитическая геометрия», издательство «Наука», Москва 2013.
3. Шавгулидзе Е.Т. «Метод координат: Методическая разработка для учащихся заочного отделения МММФ» – Издательство центра прикладных исследований при механико-математическом факультете МГУ, Москва 2018.

УДК 37.016

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ

Молдашов Б.С

Карагандинский университет имени Е.А Букетова

Түйін. Бүгінгі таңда, біздің өмірімізде маңызды рөл атқаратын ақпараттық технологиялардың дамуы нәтижесінде мұғалімнің өмірі білім беру саласындағы қазіргі заманғы технологиялар арқасында әлдеқайда жеңілдеді. Осы жарияланымның басты

мәселесі – ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (ИКТ) мұғалімнің кәсіби біліктілігін арттырудағы маңызы, оны қолдану әдістері, бағдарламалар мен әртүрлі құралдар арқылы жүзеге асырылады. Бүгінгі білім беру процесінде ақпараттық технологиялар (ИТ) мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыруда басты рөл атқарады. Цифрлық құралдарды педагогикалық практикаға енгізу оқытушылардың тиімді оқыту мен өзін-өзі дамыту мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді. Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар құралдары, мысалы, білім беру платформалары, онлайн-курстар және цифрлық ресурстар мұғалімдерге қашықтықтан және аралас оқыту ұйымдастыру дағдыларын дамытуға, сондай-ақ мультимедиялық және интерактивті технологияларды тиімді қолдануға көмектеседі. Бұл білім беру процесінің сапасын ғана емес, сондай-ақ педагогикалық көкжиектерді кеңейтуге, сын тұрғысынан ойлауды және инновацияны арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, ақпараттық технологияларды меңгеру мұғалімдер мен оқушылар арасындағы өзара әрекеттесуді жақсартуға, сондай-ақ оқу жетістіктерін тиімді талдауға мүмкіндік береді. Осылайша, ақпараттық технологиялар мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыруға және білім беру саласындағы заманауи талаптарға бейімделу қабілетін күшейтуге ықпал ететін маңызды факторға айналады.

Кілт сөздер: ақпараттық технологиялар, оқыту, педагогика, мектеп, дағдылар, студенттер.

Summary. Today, with the growth of information technologies that play a significant role in our lives, the life of a teacher has become much easier thanks to modern technologies in education. The main focus of this publication is the importance of ICT as a factor in enhancing the teacher's competence through the use of methods, programs, and various tools. In our modern educational process, information technologies (IT) play a key role in enhancing the professional competence of teachers. The integration of digital tools into pedagogical practice significantly expands the opportunities for effective teaching and self-development for educators. Modern IT tools, such as educational platforms, online courses, and digital resources, help teachers develop skills in organizing distance and blended learning, as well as effectively use multimedia and interactive technologies. This contributes not only to improving the quality of the educational process but also to broadening pedagogical horizons, enhancing critical thinking, and fostering innovation. Furthermore, mastering IT improves interaction with students and colleagues and facilitates the effective analysis of academic achievements. Thus, information technologies become an essential factor in the growth of teachers' professional competence and their ability to adapt to the modern educational requirements.

Keywords: information technologies, teaching, pedagogy, school, skills, students.

Часто можно услышать, что учащиеся и студенты в школе совершенно безразличны, пассивны, не проявляют внимания и интереса к предметам. Хочу поспорить с этой точкой зрения, поскольку современный технологический прогресс открывает двери для учебы с большой радостью и ценностью. Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) стремительно стали одним из ключевых компонентов современного общества. В современном образовании все большую популярность приобретает компетентностный подход, который подразумевает реализацию образовательных программ, направленных на развитие способности личности самостоятельно, в определенном контексте, применять полученные знания и умения в своей профессиональной деятельности. В настоящее время происходит смена педагогической парадигмы, когда основной целью системы образования становится подготовка специалистов с двойной компетентностью: с одной стороны, строго связанной с профессией, а с другой — способных не только

понимать возможности информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), но и использовать их, адаптировать для выполнения практических задач, решать специализированные проблемы, возникающие в различных областях человеческой деятельности. Информационные технологии составляют основу формирования общепрофессиональных компетенций современного специалиста любого профиля. Их использование является необходимым условием повышения эффективности образования, разработки более эффективных подходов к обучению и совершенствования методов обучения. В Словаре педагогики II (1967, с. 453-455) термин педагогическая технология используется как интерпретативная технология, педагогическая технология, образовательная технология, исследовательская технология и т. д. [1, с.61] Образовательный словарь II (1989, с. 107). - 108). Вносить вклад. Структура, динамика производства... О содержании и методах обучения в структуре повышения квалификации работников. Если большую часть времени мы говорим о производственной технологии, почему важно говорить об образовательной технологии? Большое значение имеет компетентность преподавателя в сфере коммуникативной деятельности: отношение к языкам (естественному, формализованному и официальному) как к средствам общения; понимание особенностей использования официальных языков; знание современных средств коммуникации и важнейших характеристик каналов связи; владение основными средствами телекоммуникации; знание этических норм общения и основных положений правовой информатики.

Однако с 1980 года появились настольные компьютерные технологии, которые произвели революцию в способах обучения и получения знаний. Информационно-предметная среда со встроенными элементами технологии обучения представляет собой совокупность условий, способствующих активному информационному взаимодействию преподавателя и обучающихся, ориентированных на выполнение различных видов деятельности (информационно-образовательной, экспериментальной и исследовательской) в рамках определенной технологии обучения. Информационно-предметная среда со встроенными элементами технологии обучения включает средства и технологии сбора, накопления, хранения, обработки, передачи учебной информации, средства представления и извлечения знаний, обеспечивающие их взаимосвязь и функционирование организационных структур педагогического воздействия.

Между тем, Интернет и Всемирная паутина бурно развиваются, сочетание всех этих технологических достижений позволяет надеяться, что растущее население мира будет гораздо более образованным, чем в прошлом. Информационно-образовательная деятельность - это деятельность, основанная на информационном взаимодействии обучающихся, преподавателя и средств новых информационных технологий, направленная на достижение образовательных целей. При этом предполагается выполнение следующих видов деятельности: регистрация, сбор, накопление, хранение, обработка информации об изучаемых объектах, явлениях, процессах; передача больших

объемов информации; интерактивный диалог; управление реальными объектами; контроль отображения моделей различных объектов, явлений, процессов на экране; автоматизированный контроль (самоконтроль) результатов образовательной деятельности и коррекция по результатам контроля.

Тысячу лет назад в образовании доминировало устное слово. С 1995 года «информационная культура» претерпела несколько видов изменений. В принятых на ее счет интерпретациях акцент делался в основном на способность сознательно манипулировать данными и применять компьютерные информационные технологии, аппаратуру и методы на разных этапах работы с информацией. [2] С информационной культурой в пространстве современного общества можно связать систему профессиональной и культурной деятельности личности, связанной со специальностями и с системами (город, село, культура мышления, поведения, общения и деятельности) и которая состоит из таких составляющих: - закрепление в Человеке ценности деятельности информационного характера; - культура общения и сотрудничества в области информатики и информационных технологий, нравственные взаимоотношения на телекоммуникационном уровне и межличностном и коллективном взаимодействии; - наличие культуры и свободного поведения в сфере информатики, склонности и изменчивости в области мышления; - возможность адаптации к информационно действии, профессиональный и социальный уровень, изменение информации; - профессиональные направления и активное использование информационных технологий.

Другие приложения могут использоваться для предоставления студентам компьютерных тестов. Их можно немедленно оценивать и анализировать, чтобы можно было разработать план обучения для преодоления любых слабостей, проявляемых отдельными студентами. Таким образом, настольные компьютеры с современным прикладным программным обеспечением могут расширить возможности учителей по обучению традиционными способами. Процесс обучения требует использования многих инструментов и методов для успешной реализации. А образовательные технологии — это то, что помогает повысить эффективность обучения и облегчить усвоение тем или образовательного контента. Например:

С творческой диалоговой, личностно-ориентированной парадигмой, которая базируется на открытости и доступности образования для разных потребителей, на информационных потоках, банках данных и предоставлении доступа к ним через Интернет. Данная модель призвана развивать у обучающихся навигационные компетенции и квалифицированное умение работать в системе «диалога культур». Здесь главным образовательным ресурсом являются не столько знания, сколько умение их добывать, передавать, фильтровать и трансформировать в новый тип знаний.

Хотя вспомогательные технологии имеют решающее значение для учащихся с особыми потребностями, количество исследований, изучающих принятие вспомогательных технологий преподавателями в рамках

инклюзивного образования, остается весьма ограниченным. Кроме того, в существующем массиве литературы практически нет комплексного исследования, посвященного принятию вспомогательных технологий в инклюзивном образовании среди кандидатов в учителя. Таким образом, целью данного исследования является изучение факторов, влияющих на намерение использовать вспомогательные технологии среди кандидатов в учителя, прошедших подготовку в области специального и инклюзивного образования, с помощью расширенной модели принятия технологий (ТАМ). Данные исследования были собраны онлайн у 311 кандидатов в учителя, обучающихся по 6 различным программам государственного университета. Для анализа использовались факторный анализ, моделирование структурных уравнений (частичные наименьшие квадраты) и буст-анализ. Результаты показали, что конструктами с наибольшим влиянием на намерение использовать вспомогательные технологии были социальное влияние, удовольствие и инновационность соответственно. Наиболее прочная связь в рамках модели была выявлена между самоэффективностью и простотой использования. Результаты дают теоретическую основу относительно роли как индивидуальных, так и институциональных факторов, влияющих на намерения кандидатов в учителя использовать вспомогательные технологии. Кроме того, была проверена модель, которая может быть использована для внедрения вспомогательных технологий в инклюзивное образование. Соответственно, обсуждаются теоретические и практические последствия, а также выделяются рекомендации для будущих исследований.

Современные технологии помогают студентам знакомиться с современным обществом, способствуя реальному интересу, приобретению знаний. Робототехника обучает студентов всем аспектам системы STEM (наука, технология, инженерия и математика). Обучение STEM требует критического мышления и решения проблем, и студенты могут приобретать знания и получать различные решения с помощью робототехнического подхода. [3, с.88]

Цифровая трансформация идей инклюзивного образования важна для целей обучения студентов с проблемами здоровья жизни в российском и мировом цифровом государстве. Основное утверждение исследования заключается в том, что цифровизация является или целью или средством достижения эффективности инклюзивного образования в связи с сочетанием новой технологии, методов и технологий, методов и организационного готовности технологического университета или педагогического колледжа к цифровизации. Цифровые устройства Assist учатся. Они едва заметны на предметах. Это – средства доступа для взаимодействия, которые обеспечивают учащихся-инструментов. Этот тип устройств включает в себя средства альтернативной и альтернативной коммуникации и помогает устраивать обучение. Конечно, прибор HedoScanK фирмы HedoRehaTechnikGMBH сканирует печатный текст и воспроизводит свой собственный текст через встроенные динамики, когда студенту нужно представлять студента, работающего с нарушением зрения. Среди новшества предложить устройство,

которое подстраивается под множество шрифтов и распознает английский, немецкий, итальянский, французский и испанский языки. Например, один из мексиканских институтов разработал «умные очки», которые не могут около 4-5 часов работать без подзарядки и безошибочно распознавать визуальную информацию и географическое положение человека. Важно отметить, что в настоящее время существует достаточно много приложений, которые помогают ребенку ориентироваться и распознавать предметы заполняющие пространство. Для детей с нарушением слуха радио класс – беспроводную технологию передачи звука. В одной из школ Сиднея сейчас успешно тестируется новая система, суть которой заключается в том, что учитель носит нагрудный микрофон, который передает звук на специальное устройство, а в дальнейшем специальная программа преобразует речь в текст и вывод его на экран ноутбука.

Специалисты из Норвежского университета технологии и науки разработали специальное устройство для детей с проблемами в речи, позволяющее им говорить даже в случае нарушений голосовых функций. Они использовали электронный голос знаменитого физика Стивена Хокинга в основе этой технологии - он сам потерял способность говорить из-за болезни. Кроме того, специалисты из Норвегии адаптировали этот электронный голос с помощью компьютера таким образом, чтобы он мог произносить слова и фразы по-детски для лучшего понимания детьми с нарушениями опорно-двигательного аппарата также разработано мембранное клавиатуры с повышенной чувствительностью и клавиатуры с увеличенным размером клавиш для комфорта и доступности.

Цифровые устройства могут значительно обогатить процесс обучения. Инклюзивное образование предоставляет возможность вовлечь ребенка с тяжелыми формами инвалидности в учебный процесс с другими учащимися в интерактивном онлайн-формате с помощью различных современных коммуникационных инструментов (например Skype, Avaya, WhatsApp и Viber). Учитель может на своей странице в социальной сети поделиться интересными материалами по своему предмету для учеников, задать домашнее задание в привлекательной для детей форме и четко объяснить требования и ожидаемый результат от выполнения задания. [5].

Многие считают, что использование технологий в сфере образования сделает учеников более привязанными к машинам, устройствам и менее социально готовыми. Мы видим, что дети этого поколения проводят больше времени с мобильными телефонами и другими электронными устройствами. Даже годовалый ребенок успокаивается и начинает больше интересоваться дисплеем мобильного телефона. Проводятся исследования, чтобы определить, как это повлияет на мозг, но на данный момент машины с искусственным интеллектом будут играть значительную роль.

Список использованной литературы

1. Словарь педагогики II (1967 г., стр. 453-455”) [1]
2. Педагогическая энциклопедия II (1989 г., стр. 107-108.) [2]

3. Роль информационных технологий в секторе образования: обзор д-ра Вайшали Лачхвани 2022 г. [3]
4. КАЧЕСТВО ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ: ОБРАЗОВАНИЕ – т. III 2014 [4]
5. ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ 2022 г. [5]

УДК 371.3:494.3:894.341

РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВОГО ТВОРЧЕСТВА УЧАЩИХСЯ ПО КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Мырзадаирова Д.Ш.
КГУ им.И.Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Резюме. В статье рассмотрены исследование взаимосвязи страха и мотивации успеха будущего педагога

Summary. The student is an active subject of the educational process, demonstrates independence in developing and making decisions, is ready to take responsibility for his actions, is self-confident, and purposeful.

Методика обучения — это способы взаимосвязанных действий между учителями и учениками, направленные на достижение целей обучения, воспитания и развития.

Требования к методике обучения:

- Научные методы. Метод должен быть доступным, соответствовать психологическим и педагогическим возможностям развития школьников.
- Эффективность обучения, направленная на закрепление учебного материала и выполнение задач воспитания школьников.
- Необходимость систематического изучения и применения инновационных методов.
- Выбор методов обучения зависит от:
- Общих и конкретных учебных целей; содержания материала конкретного урока.
- Времени, отведенного на изучение данного материала.
- Возрастных особенностей учащихся и уровня их познавательных способностей.
- Уровня подготовки учащихся.
- Материально-технического обеспечения учебного заведения, наличия оборудования, наглядных пособий и технических средств.
- Возможностей и особенностей учителя, уровня его теоретической и практической подготовки, методического мастерства и личных качеств.

Современный урок — это урок без страха, где никто никого не боится, и никто не страшится. Формируется высокий уровень мотивации. Большое внимание уделяется методам воспитательной работы. Особое внимание уделяется развитию самостоятельной познавательной активности студентов и творческого подхода к учебному процессу.

Организационные основы урока: Каждый ученик проявляет активность, отсутствует ученик, который не участвует:

- Для меня ценна каждая мысль, и они могут свободно и открыто выражать свои мнения. Я радуюсь их достижениям.

- Я благодарен всем за участие, и особенно за возросший интерес к знаниям.

- Каждый ученик имеет право предложить свою инициативу [1].

Ученик является активным субъектом образовательного процесса, демонстрирует самостоятельность в разработке и принятии решений, готов нести ответственность за свои действия, уверен в себе и целеустремлен. Учитель же выступает в роли консультанта, наставника, партнера. Задача учителя — определить направление работы и создать условия для инициативы учащихся; грамотно организовать деятельность учащихся.

Особенности современных методов обучения: Метод — это не само действие, а способ его реализации. Метод обучения обязательно должен соответствовать цели урока. Метод обучения не может быть неправильным, неправильным может быть лишь его применение. У каждого метода обучения есть свой предметный смысл. Метод обучения всегда принадлежит активному действующему лицу. Не может быть метода обучения без объекта, активного участия учащихся [2].

Процесс обучения должен пробуждать у ученика начальных классов интенсивное внутреннее желание к знаниям и активный умственный труд. Успех всего учебного процесса во многом зависит от выбора используемых методов.

На мой взгляд, основным вопросом является оптимальное сочетание форм работы на уроке, обучение учащихся основным методам учебно-воспитательной деятельности и развитие процессов мышления учащихся. Я использую активные формы и методы работы на различных этапах урока для обеспечения познавательной активности и интереса к познанию.

Я считаю, что следующие методы дают наиболее плодотворные результаты: во-первых, обучение в игровой форме; организация групповых, парных и индивидуальных заданий; организация самостоятельной деятельности учащихся; создание конкретных ситуаций и их анализ вместе с учащимися; задавание вопросов, побуждающих к общению и т.д.

Следует отметить, что это метапредметные действия, отвечающие за управление познавательной деятельностью. Также важно подчеркнуть необходимость формирования личных качеств, таких как патриотизм, ответственность, умение, добросердечность, уважение к семье и обществу, развитие творческой направленности.

Для мониторинга формирования личных качеств используются следующие методы: анкеты, опросы, общение, наблюдение.

Еще одним важным направлением начального образования является мотивация учащихся, так как у младших школьников в первом классе часто недостаточно мотивов, направляющих их учебную деятельность на получение

и усвоение новых знаний. По этой причине мотивация учащихся начальных классов должна развиваться в следующих направлениях:

- широкие когнитивные мотивы, обеспечивающие интерес к знаниям;
- широкие социальные мотивы, формирующие понимание и осознание необходимости обучения у младших школьников;
- социальные мотивы, стремящиеся к одобрению со стороны учителя;
- мотивы самостоятельного обучения, обеспечивающие интерес к доступным внешним дополнительным информационным ресурсам и источникам знаний.

Мотивация учащихся начальных классов важна для повышения их интереса к знаниям и укрепления уверенности в себе. Ниже приведены несколько методов, которые можно использовать для мотивации учащихся начальных классов:

- Превращение обучения в игру, например, с помощью образовательных игр, викторин или интерактивных заданий для оживления интереса учащихся;
- Выбор тем, соответствующих жизни и интересам учащихся, и поощрение их к работе с ними, рисованию, работе с пластилином, использованию визуальных материалов (картинок, видео);
- Установка краткосрочных и долгосрочных целей совместно с учащимися;
- Поддержка, похвала и оценка прогресса учащихся в ответах на уроке. Например, вдохновение с фразой «Ты сегодня хорошо ответил!»;
- Повышение мотивации путем выдачи маленьких смайлов или звездочек за хорошие ответы;
- Деление учащихся на группы и организация командной работы. Это укрепляет социальные связи и побуждает помогать друг другу;
- Предоставление заданий, побуждающих к творчеству, например, рисование или написание коротких сочинений;
- Вовлечение учащихся в различные роли и побуждение их к активному участию. Это помогает им самовыражаться.

Мотивация учащихся — это долгосрочный процесс, но с помощью вышеуказанных методов можно повысить их интерес к знаниям.

Учебная мотивация состоит из нескольких компонентов:

- положительное отношение ученика к учебному процессу;
- четко сформулированная цель для достижения; – определение мотивов для достижения цели;
- правильное отношение к негативному результату, то есть к неудаче;
- настойчивость в достижении требуемого результата [3].

На основе анализа перечисленных компонентов можно сделать вывод, что учебная мотивация тесно связана с развитием интереса к обучению. Эффективные способы повышения интереса у младших школьников включают использование доступных внешних ресурсов – проведение уроков в игровой форме.

Современный образовательный процесс в начальной школе направлен на развитие творческих возможностей ребенка и формирование у учеников

навыков самостоятельного обучения. Одним из важнейших приоритетов начального общего образования является формирование универсальных учебных действий, уровень освоения которых в значительной степени определяет успех дальнейшего обучения.

Список использованной литературы

1. Кудрявцева, Е.А. Учебные мультимедийные проекты по иностранному языку (на старшей ступени обучения)/ Е.А. Кудрявцева // ИЯШ. – 2015. – № 2. – С. 27-34.

2. Болочок мугалимдердин кесиптик даярдыгын калыптандыруу ишинин актуалдуулугу Добаев К.Д., Санийе Учкач ЖУРНАЛ Наука и новые технологии № 4, 2014.

3. Рожкова, Л.Д. Электронный учебник "Курс делового английского языка" [Электронный ресурс] / Л.Д. Рожкова // Фестиваль педагогических идей «Открытый урок»: [сайт] / Издат. дом «Первое сентября». – М., 2012. – URL: <http://festival.1september.ru/articles/572749/> (24.02.2012).

УДК 612.2

ИЗУЧЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Новак Н.Г., Равковская А.П.

Гомельский государственный университет имени Ф.Скорины, г. Гомель
Республика Беларусь

Түйін. Мақалада ұлдар мен қыздарда тамақтану бұзылыстарын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Сипатталған проблема туындаған кезде жас ерекшеліктері, өмір салтын өзгерту және бұқаралық ақпарат құралдарының әсері маңызды факторлар болып табылады. Модификацияланған голландиялық DEBQ сауалнамасы арқылы алынған студенттердің тамақтану мінез-құлқының түрлерін диагностикалау нәтижелері келтірілген.

Summary. The article discusses the problem of the formation of eating disorders in boys and girls. It is emphasized that important factors in the occurrence of the described problem are age characteristics, lifestyle changes and media exposure. The results of the diagnosis of the types of students' eating behavior obtained using the modified Dutch DEBQ questionnaire are presented.

Юношеский возраст – это период, когда студенты сталкиваются с большим количеством стрессовых ситуаций, таких как экзамены, давление со стороны сверстников, финансовые проблемы и т.д. Зачастую, такой темп жизни приводит к формированию нездоровых пищевых привычек, таких как переедание или голодание, как способ справиться с этими стрессовыми ситуациями. Происходят значительные изменения в теле, включая рост, развитие мышц и формирование фигуры, внешность. СМИ оказывают большое влияние на формирование типа пищевого поведения: молодежь повсюду видит идеализированные эталоны тела и могут стремиться к ним, не учитывая состояния собственного здоровья, эмоциональное состояния. В результате

многие студенты имеют склонность к приему нездоровой пищи (фаст-фуд, сладости и газировка и др.), хотя имеют достаточно знаний о здоровом питании и о том, как правильно питаться.

Цель исследования: изучение психологических особенностей пищевого поведения юношей и девушек. Выборку исследования составили 64 студента – юноши и девушки от 17 до 21 года, средний возраст которых составил – 19,1 лет. Цель исследования определила состав *психодиагностического инструментария*: оценка типов пищевого поведения (ТПП) проводилась с помощью модифицированного голландского опросника DEBQ, разработанного Van Strein T и соавторами.

По данным проведенного исследования, всего у 4% опрошенных нет нарушений пищевого поведения, то есть все показатели по всем типам пищевого поведения в пределах нормы. Ответы на первые десять вопросов определяют ограничительное пищевое поведение. Средний результат по всей выборке составил 2,5, что практически соответствует нормальному значению (2,4).

Среди всех опрошенных, выявлено 7,8%, у которых значение по показателю ограничительного ТПП оказалось намного меньше нормы. Это свидетельствует о плохой способности контролировать, что и в каком количестве необходимо употреблять в пищу. Ещё 23,5% опрошенных, чей показатель был намного больше нормы, вероятно, есть те, кто слишком строги к себе или склонны к поиску жестких диет. Питание с завышенным показателем по этому типу неизменно сопровождается стрессом, что отражается на здоровье. Рекомендацией для таких людей служит поиск альтернативных способов снижения веса, не связанных с контролем и ограничениями. Например, расслабляющие упражнения, приятная музыка, прием пищи в тихой спокойной обстановке могут снизить контроль и сделать процесс приема еды более естественным.

По показателю эмоциогенного ТПП, средний результат по всей выборке составил 2,3, что превышает нормальное значение на 0,5. Отметим, что у 23,4% пищевое поведение сильно связано с эмоциями, то есть в большинстве случаев они, вероятно, заедают стресс, обиду, злость и другие негативные эмоции. Им рекомендуется искать альтернативные способы справляться со своими эмоциями (выпить стакан воды, когда хочется поесть из-за эмоций, прогуляться на свежем воздухе, нарисовать свой гнев, злость или обиду, поговорить с человеком, на которого направлены эмоции). И, напротив, у 10,9% причины лишнего веса не завязаны с эмоциональной сферой жизни (показатель занижен). Однако, чересчур заниженный показатель может отражать подавленные и заблокированные эмоции.

Последние десять вопросов составляют шкалу экстернального пищевого поведения или так называемую связь «увидел-захотел съесть». Средний балл по этой шкале по результатам исследования – 3,2, что также превышает нормальное значение по данному показателю на 0,5. У 21% результат намного больше, что говорит о некоторой предрасположенности студентов к внешним

стимулам еды: увидели, услышали, унюхали, и стало сложно отказать себе в удовольствии. Чтобы нормализовать пищевое поведение, в этом случае, можно постараться следить за собой в таких ситуациях. Рекомендуют даже отказаться от еды, привлекающей внимание, но не закрывающей базовую потребность в утолении голода для обеспечения нормальной и полноценной жизнедеятельности – убрать из дома или не хранить на видном месте сладости, конфеты.

Как отмечалось ранее, типы пищевого поведения редко встречаются в чистом виде. Всего среди опрошенных выявляется «смешанный» ТПП у 9% респондентов. Это значит, что у них в разной мере наблюдаются нарушения и ограничительного, и эмоциогенного и экстернального пищевого поведения (рисунок 1). В остальном выявлено примерно одинаковое распределение по приверженности к ограничительному (диетическому) и эмоциогенному (эмоциональному) и экстернальному типу пищевого поведения (по 29,4%).

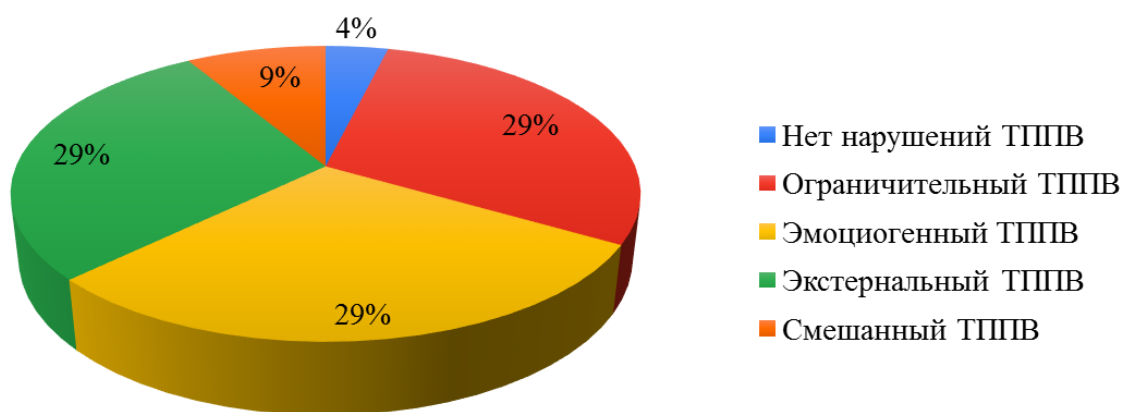

Рисунок 1 – Результат распределения приверженности к определённому типу пищевого поведения, %

Распределение студентов по половозрастной структуре показало следующие различия в диагностировании определённых типов пищевого поведения: среди студентов и студенток преобладает приверженность к экстернальному ТПП. Затем следуют диетические и эмоциогенные ТПП в порядке убывания (Рисунок 2). При этом, у девушек менее выражена приверженность к эмоциогенному пищевому поведению, а у парней – к ограничительному пищевому поведению.

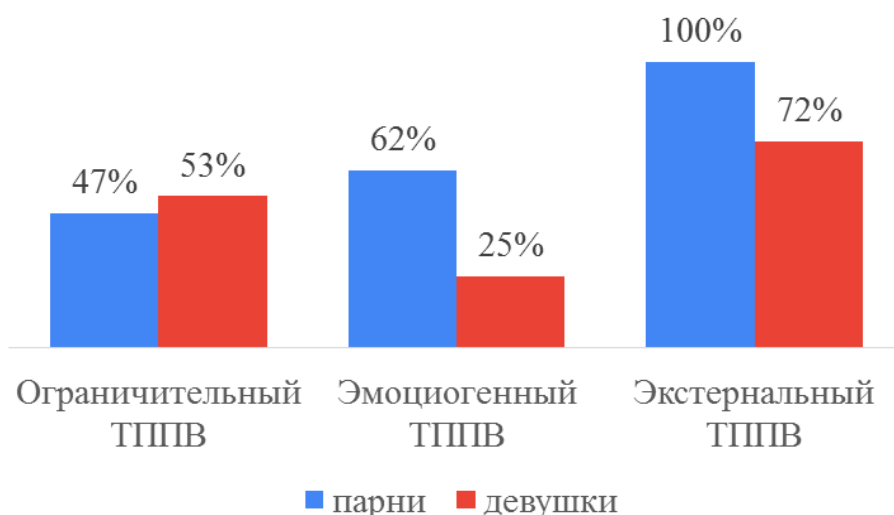

Рисунок 2 – Различия приверженности к типам пищевого поведения у юношей и девушек, %

Интересная картина открылась при анализе распределения типов пищевого поведения по возрастам. Большой процент диетического пищевого поведения зафиксирован среди студентов 18-летних студентов 1 курса. Среди юношей и девушек 19-20 лет показатель эмоциогенного ТПП снизился, а в частных случаях даже был близок к нормальным значениям (Рисунок 3). А у и 21-летних студентов-выпускников вновь обостряются приверженности ко всем типам пищевого поведения.

Возможно, такое распределение связано с уровнем стресса, повышенными требованиями и включением в новую среду, для первокурсников и студентов-выпускников. Часть из них прибегают к снятию тревожности, заедая проблемы, кто-то только учится формировать свои собственные пищевые привычки. В середине обучения внешние факторы могут коррелировать с внутренним ощущением относительного спокойствия и снизить тем самым проявления нездоровых, аддиктивных поведенческих реакций.

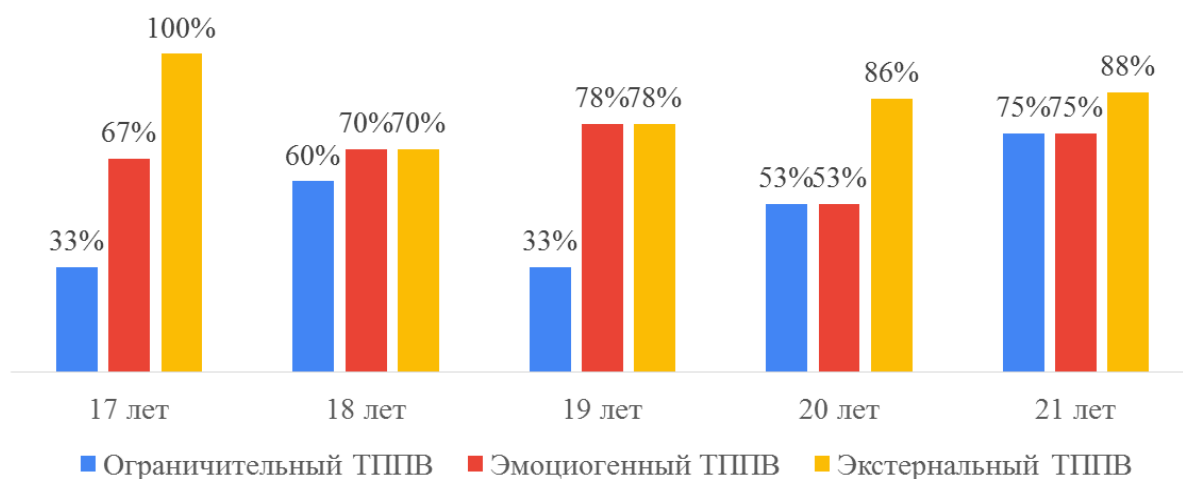

Рисунок 3 – Результат распределения приверженности к ТПП по возрастам, %

Таким образом, по результатам опросника DEBQ среди юношей и девушек нарушения смешанного типа пищевого поведения диагностировались у 9%. Всего у 4% опрошенных не обнаружены нарушения пищевого поведения. По итогам исследования, в зависимости от степени превышения показателей нормы ТПП, можно разработать рекомендации по коррекции пищевого поведения и направить их на создание персонифицированной системы профилактики нарушений пищевого поведения и формирования здорового пищевого поведения среди студенческой молодёжи.

ОӘЖ 37.036

6-7 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА ҚАРАПАЙЫМ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЛОГИКАЛЫҚ-МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ РӨЛІ

Нуридинова Г.А.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. Статья посвящена исследованию роли логико-математических игр в формировании простых математических понятий у детей 6-7 лет. В работе рассматриваются особенности когнитивного и психоэмоционального развития детей данного возраста, а также влияние логических игр на развитие математических навыков, логического мышления и творческих способностей. Анализируется теоретическая основа использования игр в образовательном процессе, выявляются их преимущества в формировании математических представлений, улучшении когнитивных процессов и социальной адаптации детей. В заключение подчеркивается важность внедрения логико-математических игр в учебный процесс для повышения качества образования и мотивации детей к обучению математике.

Summary. The article is dedicated to the study of the role of logical-mathematical games in forming simple mathematical concepts in children aged 6-7 years. The paper examines the peculiarities of cognitive and psycho-emotional development of children at this age, as well as the impact of logical games on the development of mathematical skills, logical thinking, and creative abilities. The theoretical basis for using games in the educational process is analyzed, and their advantages in forming mathematical concepts, improving cognitive processes, and enhancing children's social adaptation are identified. In conclusion, the importance of incorporating logical-mathematical games into the educational process is emphasized to improve the quality of education and motivate children to learn mathematics.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде балаларға ерте жастан бастап математика негіздерін үйрету маңызды болып отыр. 6-7 жастағы балалардың жас ерекшеліктері мен танымдық қабілеттерін ескере отырып, олардың қарапайым математикалық түсініктерін қалыптастыруға арналған тиімді әдіс-тәсілдер әртүрлі болып табылады. Бұл кезеңде балалар өздерінің ойлау қабілеттерін, логикалық тұжырымдарын дамытуға бейім, сондықтан оларды қызықтыратын әрі танымды арттыратын әдіс-тәсілдерді қолдану ерекше маңызды.

Логикалық-математикалық ойындар осы мақсатта кеңінен қолданылатын құралдар қатарына жатады. Мұндай ойындар баланың математикалық ұғымдарын қалыптастырып қана қоймай, оның танымдық қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді [1]. Ойын түрінде ұсынылатын тапсырмалар балалардың қызығушылығын арттырып, білім алу процесін жеңіл әрі қызықты етеді, әрі математикалық ойлау дағдыларын жақсартуға мүмкіндік береді. Логикалық ойындар арқылы балалар проблемаларды шешу, себеп-салдар байланыстарын түсіну, және жүйелі түрде ойлау сияқты қабілеттерді дамыта алады.

Бұдан бөлек, логикалық-математикалық ойындар балалардың абстрактылы ойлауын, шығармашылық қабілеттерін және математикалық тілде қарым-қатынас жасау дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді. Осылайша, 6-7 жастағы балаларда қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастырудағы логикалық-математикалық ойындардың рөлі ерекше маңызды болып табылады, әрі оның ғылыми зерттеу жұмыстарының өзектілігін арттырады.

Бұл зерттеу баланың жас ерекшеліктерін ескере отырып, логикалық-математикалық ойындардың тиімділігін ғылыми тұрғыдан дәлелдеу және білім беру процесінде олардың қолданылу мүмкіндіктерін зерделеуді мақсат етеді.

6-7 жастағы балалардың танымдық дамуы – бұл олардың логикалық ойлау, шығармашылық қиял, кеңістікті және уақытты бағдарлау қабілеттерінің қалыптасатын кезеңі [2]. Осы жас аралығындағы балалар әлі де нақты заттар мен оқиғаларға негізделген ойлау әдістерін қолдана отырып, абстрактылы ұғымдар мен концептілерді түсінуде қиындықтар туындауы мүмкін. Дегенмен, олар ойын арқылы жаңа білімді қабылдауға, ойын ситуацияларына жауап беруге және әртүрлі тапсырмаларды орындауға қабілетті. Осылайша, балалардың логикалық ойлау қабілетін дамыту мақсатында қолданылатын педагогикалық тәсілдер мен құралдар ерекше маңызды.

Бұл жастағы балалардың когнитивтік дамуында байқалатын ерекшеліктердің бірі – олар ойын арқылы жаңа ұғымдарды меңгеруге, олардың арасындағы қатынастарды анықтауға қабілетті. Олар нақты дүниелермен жұмыс істей отырып, абстрактілі ойлауға көше алады. Математикада бұл қабілеттер белгілі бір логикалық байланыстарды түсіну, дұрыс шешімдер қабылдау, және есептерді шешу сияқты тапсырмаларды орындауға көмектеседі [3].

Логикалық-математикалық ойындар – бұл баланың математикалық түсініктерін, ойлау қабілетін, шығармашылық көзқарасын дамытуға бағытталған әрекеттер мен тапсырмалардың жүйесі. Бұл ойындар балаларға математикалық заңдылықтарды түсінуге, себеп-салдар байланыстарын анықтауға, құбылыстарды топтастыруға, моделдеуге және жалпылауға мүмкіндік береді [4]. Ойын барысында балалар тек білім алып қана қоймай, олардың сын тұрғысынан ойлау қабілеттері де қалыптасады.

Математикалық ойындардың теориялық негізі ретінде белгілі ғалымдардың зерттеулері мен әдіснамалары жиі қолданылады. В. В. Давыдовтың «оқыту жүйесін дамыту» теориясына сәйкес, балаларға оқу

материалдары тек дайын түрде емес, белгілі бір деңгейде танымдық ізденістер мен әрекеттер арқылы берілуі керек. Бұл дегеніміз, оқушы нақты проблемаларды шешу барысында өз бетінше білім алады, ал педагог әрқашан көмекші рөлін атқарады. Логикалық ойындар осы педагогикалық принциптерді жүзеге асыратын бірден-бір тиімді құрал болып табылады [1].

Сондай-ақ, Ж. Пиаже мен Л. Выготскийдің когнитивті және әлеуметтік даму теориялары да математикалық ойындар арқылы балалардың ойлау қабілетін дамытуға негіз болады [2, 3]. Пиаже бойынша, балалар нақты және абстрактылы ойлау кезеңдерін басынан өткереді, ал Выготскийдің әлеуметтік-мәдени теориясында ойынның баланың әлеуметтік дамуындағы маңызы ерекше. Ойын, әсіресе, баланың танымдық әрекетін жетілдіруде ерекше рөл атқарады, себебі ол когнитивтік даму мен әлеуметтік өзара әрекеттесудің негізі болып табылады.

Логикалық-математикалық ойындар балалардың ақыл-ой қабілеттерін дамытуға, абстрактілі ойлау дағдыларын қалыптастыруға, сондай-ақ математикалық түсініктерді тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл ойындар арқылы балалар есептерді шешу, математикалық ұғымдарды қолдану және математикалық заңдылықтарды түсіну сияқты дағдыларды меңгереді. Математика баланың күнделікті өмірінде жиі кездесетін проблемаларды шешу құралы ретінде маңызды рөл атқарады. Сондықтан логикалық ойындар балаларды тек оқыту емес, сонымен бірге олардың ақыл-ой белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға да мүмкіндік береді.

Математикалық ойындардың балаларға беретін артықшылықтары келесі салаларда айқын көрінеді [5]:

1. Балалар логикалық ойындар арқылы сандар, геометриялық пішіндер, өлшем бірліктері сияқты қарапайым математикалық ұғымдарды үйренеді. Сонымен қатар, ойындарда көбейту, бөлу, қосу және азайту сияқты негізгі математикалық операциялар да кеңінен қолданылады.

2. Логикалық ойындар балаға нақты шешімдер қабылдауға, қорытынды жасауға, себеп-салдар байланыстарын анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, «Шахмат» сияқты ойындар балаға стратегиялық ойлау, жоспарлау және математикалық міндеттерді шешуде дұрыс бағыт ұстануға көмектеседі.

3. Логикалық ойындар баланың белгілі бір мақсатқа жету үшін әрекеттерді дұрыс ұйымдастыру қабілетін дамытуға ықпал етеді. Математикалық ойындарда кездесетін қиындықтар мен есептер балаға әртүрлі шешімдер іздеуді, логикалық тұжырымдар жасауды үйретеді.

4. Математикалық ойындар балаға қиялдау, жаңа идеялар ұсыну және шығармашылық шешімдер табу мүмкіндігін береді. Ойын барысында балалар өздерінің жаңашылдықтарын, жеке көзқарастарын көрсетіп, математикаға деген қызығушылықтарын арттырады.

Логикалық-математикалық ойындардың әртүрлі түрлері бар. Олардың арасында ойындардың интеллектуалды, жаттығу мен дидактикалық сипаттары, сондай-ақ олардың жас ерекшеліктеріне қарай бейімделген түрлері ерекшеленеді. Бұл ойындар:

1. Математикалық карточкалар мен тапсырмалар. Бұл ойындар балалардың математикалық ұғымдарды жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Мысалы, карточкаларда әртүрлі тапсырмалар мен сұрақтар болуы мүмкін, оларды бала белгілі бір уақыт ішінде шешуі қажет. Мұндай ойындар балалардың жылдамдық пен дәлдікті дамытуына көмектеседі.

2. Геометриялық пішіндермен жұмыс істеу. Геометриялық пішіндерді топтастыру, салыстыру және құрастыру баланың кеңістікті бағдарлау қабілетін арттырады. Бұл ойындар балаларға геометрия негіздерін үйретіп, олардың абстрактілі ойлау дағдыларын дамытады [6].

3. Проблемалық ойындар. Бұл ойындар балаларды есептерді шешуге бағыттайды. Оларда баланың логикалық ойлауын, анализ жасау қабілетін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, осы ойындар арқылы балалар өз ойларын математикалық тілде жеткізу дағдыларын да қалыптастырады.

4. Дидактикалық ойындар. Дидактикалық ойындар оқу материалдарын жеңіл әрі қызықты түрде ұсынуға көмектеседі. Математикалық дидактикалық ойындар баланың білім алу процесін тиімді етіп, оны қызықты етеді.

Логикалық-математикалық ойындар балалардың психологиялық дамуында да айтарлықтай рөл атқарады. Бұл ойындар балалардың әлеуметтік дағдыларын, эмоционалдық интеллектісін және сенімділігін арттырады. Ойын барысында балалар өзара әрекеттесіп, бір-бірімен ынтымақтаса отырып, топтық жұмысқа дағдыланады. Сонымен қатар, ойындарда балалар өз жетістіктері мен қателіктерін талқылау арқылы өзін-өзі бағалауды үйренеді.

Математикалық ойындар баланың ішкі мотивациясын арттырып, оның математикалық тапсырмаларды шешуге деген қызығушылығын оятады. Бұл ойындардың тұрақты түрде өткізілуі баланың өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысын ынталандырады, сондай-ақ оның сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

6-7 жастағы балаларда қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастырудағы логикалық-математикалық ойындардың рөлі зор. Олар баланың когнитивтік дамуына, ойлау қабілетін жетілдіруге және шығармашылық дағдыларды дамытуға үлкен әсер етеді. Мұндай ойындар математикалық ұғымдарды меңгерудің тиімді әрі қызықты әдісі болып табылады, сондай-ақ балалардың психологиялық және әлеуметтік дамуында маңызды рөл атқарады. Сондықтан логикалық-математикалық ойындарды білім беру процесіне енгізу балалардың танымдық дамуын барынша жетілдіруге мүмкіндік береді.

6-7 жастағы балалардың математикалық түсініктерін қалыптастыруда логикалық-математикалық ойындардың рөлі айтарлықтай маңызды. Бұл зерттеу барысында логикалық ойындардың балалардың когнитивтік және психологиялық дамуындағы мәні кеңінен қарастырылды. Логикалық-математикалық ойындар тек балалардың математикалық білімдерін ғана арттырмай, сонымен қатар олардың ойлау қабілеттерін, шығармашылық қиялдарын, жүйелі ойлауды, логикалық тұжырымдар жасауды және проблемаларды шешу дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Логикалық ойындардың балалардың дамуына әсері бірнеше аспектілерде айқын көрінеді. Біріншіден, ойындар балаларға математикалық ұғымдарды тереңірек түсінуге және олардың арасындағы логикалық байланыстарды анықтауға мүмкіндік береді. Екіншіден, ойындар арқылы балалар өзінің жеке білім алу қабілеттерін, стратегиялық ойлау дағдыларын жетілдіре отырып, өзіндік шешімдер қабылдауды үйренеді. Үшіншіден, математикамен байланысты ойындар балалардың математикалық тілде қарым-қатынас жасау, математикалық тапсырмаларды шешу барысында тұрақтылық пен дәлдік таныту сияқты маңызды дағдыларды дамытуға ықпал етеді [7].

Зерттеулер нәтижелері көрсеткендей, 6-7 жастағы балалар үшін ойын – бұл тек білім беру құралы емес, сондай-ақ олардың психологиялық және әлеуметтік дамуының негізі. Логикалық-математикалық ойындар балалардың топтық жұмысты ұйымдастыру, өзара әрекеттесу, эмоциялық интеллектін дамыту сияқты әлеуметтік қабілеттерін де жетілдіреді. Сонымен қатар, мұндай ойындар балалардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, математиканы үйренуге деген мотивацияны күшейтеді.

Осы орайда, педагогтар мен білім беру мамандарына логикалық-математикалық ойындарды оқу процесіне тиімді түрде енгізу ұсынылады. Бұл балалардың математикалық түсініктерді меңгеруін жеңілдетіп, білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Қорыта айтқанда, 6-7 жастағы балалардың танымдық дамуы мен математикалық түсініктерін қалыптастыруда логикалық-математикалық ойындардың қолданылуы қазіргі білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Давыдов, В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. — М.: Просвещение, 1996. — 208 с.
2. Пиаже, Ж. Психология интеллекта / Ж. Пиаже. — М.: Наука, 1984. — 320 с.
3. Виготский, Л. С. Мышление и речь / Л. С. Виготский. — М.: Просвещение, 1987. — 358 с.
4. Султанова, А. М. Логико-математические игры в образовательном процессе детей дошкольного возраста / А. М. Султанова. — Казань: Академия, 2010. — 240 с.
5. Скуратов, В. В. Математика и логика в раннем возрасте: методические рекомендации / В. В. Скуратов. — СПб.: Речь, 2012. — 180 с.
6. Ермакова, И. А. Развитие математических способностей у детей дошкольного возраста / И. А. Ермакова. — М.: Воскрешение, 2015. — 162 с.
7. Волкова, И. Ю. Логические игры как средство развития детей младшего школьного возраста / И. Ю. Волкова. — М.: ТЦ Сфера, 2017. — 112 с.

ИГРА КАК СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНИКА

Омуралиева Э.К., Абдраева Н.Э.

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек, Кыргызстан

Түйін. Мақалада «әлеуметтік даму», «әлеуметтік қатынастар моделі» ұғымдары қарастырылады, бұл көпжақты, дәйекті процесс, оның барысында адамның әлеуметтік қатынастар жүйесіне интеграциялануы, әлеуметтік нормалар мен құндылықтарды меңгеруі жүзеге асады. Әлеуметтік қатынастардың белсенді субъектісін қалыптастыру, оның өзін-өзі жүзеге асыру және өзін-өзі дамыту қабілеті. Дәл осы рөлдік ойын барысында балабақша баласы әлеуметтік қасиеттерін танытады: ойын серіктестерімен өз тілектерін келісуге үйренеді, ынтымақтастық дағдыларын меңгереді. Осы процестің ең маңызды жағы – әлеуметтік нормаларды меңгеру, яғни бала өз әрекеттерін белгілі бір талаптарға, ережелерге бағындыруды үйренеді, бұл тұлғаның әлеуметтік қалыптасуына қажетті алғышарттар жасайды. Бұл құндылықтар жүйесі – балабақша тәрбиеленушісінің тұлғасын қалыптастырудың ең маңызды негізі, ойын арқылы әлеуметтік қатынастарды модельдеудің тәсілі ретінде.

Summary. The article discusses the concepts of "social development" and "model of social relations" as a multifaceted, sequential process during which an individual is integrated into the system of social relations and acquires social norms and values. The formation of an active subject of social relations, capable of self-realization and self-development. It is in role-playing games that preschool children demonstrate social qualities: they learn to align their desires with play partners and acquire cooperation skills. The most significant aspect of this process is mastering social norms, where a child learns to follow certain requirements and rules, creating the necessary prerequisites for the social formation of the personality. This system of values is the most important foundation for the formation of a preschool child's personality as a way of modeling social relations in play.

Социальное развитие – это последовательный, многоаспектный процесс и результат социализации/индивидуализации, в ходе которого происходит интеграцию человека в систему социальных отношений, усвоение им элементы культуры, социальных норм и ценностей, формирование активного субъекта социальных отношений, способного к самореализации и саморазвитию.

Понятие «социальное развитие», это два взаимосвязанных компонента – социализацию и индивидуализацию – которые одинаково необходимы для полноценного социального развития человека, как два не противопоставляемых, равноправных, равноценных сторон одного процесса. Для педагогической практики большое значение имеет учет и гармоничная реализация основных компонентов социального развития, необходимых для успешного функционирования индивида в обществе. Для определения практической цели социального развития в самом обобщенном виде может быть использовано несколько перефразированное высказывание С.И. Розум: целью социального развития является формирование у индивида умения достигать личных целей без неосознанного нанесения ущерба или вреда другим людям [1]. Предпосылки, заложенные в период дошкольного детства, задают растущей личности ребенка социально ценный вектор развития в будущем, что

обуславливает чрезвычайную значимость обоснования системы социального развития.

Главными задачами социального развития являются:

- Присвоение ребенком общественного опыта человека – социальных знаний, ценностей, норм, образцов поведения.

- Развитие определенных социальных эмоций и чувств, отношений, социальной ответственности, потребности в самореализации своих возможностей, осознания себя как полноправного члена общества, понимания своего места и назначения в нем.

- Формирование индивидуальности, способной к рефлексии, само восприятию, самооценке, самосознанию, саморазвитию, социальному творчеству.

В процессе социального развития индивид превращается в человеческую личность с набором уникальных индивидуальных качеств, необходимых для его успешного функционирования в данном обществе, то есть приобретает социальную компетентность, которая является показателем социального развития личности. Социальная компетентность предполагает познавательную направленность личности на других людей и на себя и способствует становлению такого типа человеческих отношений как сотрудничество, сотворчество, партнерство, умение работать в команде, что оказывает влияние на формирование личности, свободно проявляющей себя в социальной и духовной сферах.

В процессе формирования социальной компетентности дети сегодня сталкиваются с качественно новыми условиями бытия, необходимостью постоянно решать новые жизненные задачи, в ходе чего постоянно возникают противоречия между активностью ребенка и его малым опытом. Решить данное противоречие возможно только лишь посредством включения ребенка в социальную жизнь, создавая условия для накопления социального опыта в процессе освоения им ценностей культуры. Включение ребенка в социальную жизнь представляется крайне необходимым с целью приобретения им первоначальных знаний об окружающей жизни, для формирования положительного отношения к себе, взрослым и сверстникам, для формирования характера, навыков и привычек правильного поведения. Накапливая социальный опыт, ребенок овладевает «языком» эмоций и чувств, учиться их распознавать.

Однако здесь социальное развитие ребенка сталкивается с другим противоречием, а именно с противоречием между стремлением ребенка к общению и правильно строить коммуникации. Решение данного противоречия является игра- как ведущий вид деятельности в развитии ребенка не только во времени, но и по силе влияния, которое она оказывает на формирующуюся социальную личность.

Педагог – гуманист В.А. Сухомлинский утверждал, что «игра- это огромное светлое окно, через которое в духовный мир ребенка вливается

живительный поток представлений, понятий об окружающем мир. Игра – это искра, зажигающая огонек пытливости и любознательности» [2].

Именно в игре лучше всего реализуются задачи социального развития, так как игра является свойственным дошкольному возрасту способы усвоения общественно-культурного опыта. А.М. Горький подчеркивал: «Игра – путь детей к познанию мира, в котором они живут, и который призваны изменить» [3]. В игре формируются все стороны личности ребенка, в ней заложены огромные воспитательные возможности. Общественный и революционный деятель Н.К. Крупская придавала большое значение игре: «Игра – это учеба, игра – это труд, игра – это серьезная форма воспитания».

Д.Б.Эльконин в исследовании «Психология игры» рассматривает эту проблему в исторической перспективе. По его мнению, теория игры появились в конце XIX века в трудах философов Ф.Шиллер, Г.Спенсер, позднее К.Гросс в своих трудах «Игра животных и «Игра человека» подчеркивал сходство одного и другого. Традиция характеристики игры как социального действия исходит к В.Вундту, он подчеркивал: «Игра – это дитя труда», сравнение игры как одной из форм серьезного труда.

Детальную разработку теории детской игры дает Л.С. Выготский в лекции «Игра и ее роль в психическом развитии ребенка» [4].

Игра создает «зону ближайшего развития». В игре ребенок выше своего возраста, он «как бы на голову выше самого себя. – Действие в воображаемом поле...создание произвольного намерения, образование жизненного плана, волевых мотивов – все это возникает в игре и ставит ее на высший уровень развития» [1]. Отсюда ее роль как ведущей деятельности.

Д.Б.Эльконин, развивая идеи Л.С.Выготского, показывает исторический характер игровой деятельности. Основная тенденция и мотив игры – стремление ребенка войти в мир взрослых, быть как они. Сюжето-ролевая игра социальна по своему происхождению и содержанию. Она и есть модель социальных отношений между играющими, форма познания и мотивов человеческой деятельности. Основной единицей игры является роль, она диктует правила поведения в обществе.

Активное вовлечение ребенка в систему отношений с участниками игр создает необходимость формирования социальных качеств: устанавливать контакты с детьми, действовать сообща, умение быть самостоятельным, уважать партнёра по игре, согласовывать и контролировать свое поведение, умение сглаживать конфликты. Названные качества могут быть рассмотрены как определенная система ценностей, которая обеспечивает ребенку оптимальную активность в игре. Комплекс ценностей – важнейшая основа социального развития дошкольника в игре, как способа моделирования человеческих отношений.

Игровое социальное общение шлифует характеры, создает деловую направленность личности, когда ради развития сюжета можно договориться и чем-то уступить партнеру.

Развернутая, разноплановая игра требует умелого руководства педагога. Взрослый, педагог может обогащать впечатления детей путем экскурсий, чтения книг, рассказов об увиденном спектакле. Надо помочь осознать и детализировать персонажи, уточнить их отношения, действия, реплики. Подготовить атрибуты, костюмы, чтобы каждый ребенок определил свою роль. Но самое главное - подключиться к игре на равных, подавать идеи и предлагать варианты развития сюжета от роли, вопросами уточнять действия детей, давать образец ролевых реплик. Играть как дети, только изобретательнее, и, поддерживая их инициативу, сохранять свое присутствие. Без руководства взрослого игра остается бедной, однообразной.

Итак, игра – язык ребенка, форма выражения жизненных впечатлений. «Это- социально- принятый способ вхождения ребенка в мир взрослых, его модель социальных отношений» [5].

Список использованной литературы

1. Розум С.И. Психология социализации и социальной адаптации человека СПб, 2007
2. Сухомлинский В.А. Избр.пед.соч. М., 1979. с.104
3. Горький А.М. О молодежи. М., 1949, с.71
4. Выготский Л.С. Лекция «Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. //Вопросы психологии, 1966, №6
5. Палагина Н.Н. Психология развития и возрастная психология. Учебное пособие, Бишкек, 2006. с.102

УДК 378.016

РОЛЕВЫЕ ИГРЫ ДОШКОЛЬНИКА – ЕСТЬ МОДЕЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Омуралиева Э.К., Сейталиева Э.С.

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек, Кыргызстан

Түйін. Мақалада «әлеуметтік даму», «әлеуметтік қатынастар моделі» ұғымдары көпжақты, дәйекті процесс ретінде қарастырылады, оның барысында адам әлеуметтік қатынастар жүйесіне интеграцияланады, әлеуметтік нормалар мен құндылықтарды меңгереді. Әлеуметтік қатынастардың белсенді субъектісін қалыптастыру, өзін-өзі жүзеге асыру және өзін-өзі дамыту қабілеті. Дәл осы рөлдік ойын барысында балабақша баласы әлеуметтік қасиеттерін танытады: ойын серіктестерімен өз тілектерін келісуге үйренеді, ынтымақтастық дағдыларын меңгереді. Осы процестің ең маңызды жағы – әлеуметтік нормаларды меңгеру, яғни бала өз әрекеттерін белгілі бір талаптарға, ережелерге бағындыруды үйренеді, бұл тұлғаның әлеуметтік қалыптасуына қажетті алғышарттар жасайды.

Бұл құндылықтар жүйесі – балабақша тәрбиеленушісінің тұлғасын қалыптастырудың ең маңызды негізі, ойын арқылы әлеуметтік қатынастарды модельдеудің тәсілі ретінде. Осыған байланысты ойын балаға ересектер әлеміне бейімделудің қоғамдық тұрғыдан қабылданған формасы болып табылады, әлеуметтік қатынастар моделіне айналады.

Summary. The article discusses the concepts of "social development" and "model of social relations" as a multifaceted, sequential process during which an individual is integrated into the system of social relations and acquires social norms and values. The formation of an active subject of social relations, capable of self-realization and self-development. It is in role-playing games that preschool children demonstrate social qualities: they learn to align their desires with play partners and acquire cooperation skills. The most significant aspect of this process is mastering social norms, where a child learns to follow certain requirements and rules, creating the necessary prerequisites for the social formation of the personality.

This system of values is the most important foundation for the formation of a preschool child's personality as a way of modeling social relations in play. In this regard, play represents a socially acceptable form of a child's adaptation to the world of adults, becoming a model of social relations.

Социальное развитие представляет собой сложный, многогранный процесс, который является результатом социализации и индивидуализации. В ходе этого процесса происходит интеграция личности в систему социальных отношений, освоение ею элементов культуры, социальных норм и ценностей. Социальное развитие способствует формированию активного субъекта общественных взаимодействий, обладающего способностью к самореализации и саморазвитию.

Понятие «Социальное развитие» включает два взаимосвязанных компонента-социализацию и индивидуализацию, которые являются равноценными и не противопоставляются друг-другу. Для полноценного развития личности их гармоничное сочетание крайне важно, поскольку социализация обеспечивает адаптацию к обществу, а индивидуализация-формирование уникальных личностных характеристик.

В педагогической практике учет этих процессов приобретает особое значение, поскольку их реализация способствует успешному функционированию личности в социальной среде. Для определения ключевых целей социального развития можно обратиться к концепции С.И. Розума, который подчеркивал, что его суть заключается в формировании у индивида способности достигать личных целей, не причиняя ущерба окружающим [1].

Дошкольный возраст играет ключевую роль в закладывании основ социального развития. Именно в этот период формируется социально значимый вектор развития личности, который предопределяет дальнейшее становление ребенка как активного участника общественных отношений. Это обуславливает необходимость научного обоснования системы социального развития детей.

В современных условиях формирования социальной компетентности дети сталкиваются с качественно новыми вызовами, требующими постоянного решения сложных качественных задач. В процессе их освоения возникает противоречие между высокой активностью ребенка и его ограниченным социальным опытом.

Разрешение данного противоречия возможно только посредством включения ребенка в социальную жизнь, что создает условия для накопления личного социального опыта и освоение культурных ценностей. Вовлечение детей в систему социальных отношений играет ключевую роль в их развитии,

так как способствует приобретению привычных знаний об окружающем мире, формированию позитивного отношения к себе, взрослым и сверстникам, а также развитию характера, навыков и привычек, необходимых для социального взаимодействия. В процессе накопления опыта ребенок овладевает «языком» эмоций и чувств, учится их распознавать, интерпретировать и выражать.

Однако процесс социального развития ребенка сопровождается еще одним значимым противоречием- между естественным стремлением к общению и сложностью выстраивания эффективной коммуникации. Разрешение этого противоречия возможно через игровую деятельность, которая выступает ведущей формой активности ребенка. Игра не только обеспечивает благоприятные условия для социализации, но и оказывает глубокое влияние на становление личности ребенка.

В.А. Сухомлинский подчеркивал значимость игры, отмечая, что она представляет собой «огромное светлое окно, через которое в духовный мир ребенка вливается живительный поток представлений об окружающем мире» [2]. Игра способствует развитию познавательных интересов и формированию социально значимых качеств.

Игра является естественным способом усвоения общественно-культурного опыта для детей дошкольного возраста, что делает ее важнейшим инструментом социального развития. А.М. Горький отмечал, что «игра- путь детей к познанию мира, в котором они живут и который призваны изменить» [3]. Н.К. Крупская так же предавала игре значительное значение, рассматривая ее как форму обучения, труда и серьезного воспитательного процесса. Анализируя феномен игры в исторической перспективе, Д.Б. Эльконин в исследовании «психология игры» указывает, что ее теоретическая осмысление началось в конце XIX века в трудах философов Ф. Шиллера и Г. Спенсера. Позднее К. Гросс в работах «Игра животных» и «Игра человека» подчеркивал их сходства. В свою очередь, В. Вунд рассматривал игру как форму социального действия и утверждал: «Игра- это дитя труда», проводя параллель между игровым процессом и серьезной трудовой деятельностью.

Наибольший вклад в изучение игры как ведущей формы деятельности ребенка внес Л.С. Выготский. В лекции «Игра- и ее роль в психическом развитии ребенка» он утверждал, что игровая деятельность создает «зону ближайшего развития», в которой ребенок оказывается выше своего текущего уровня возможности. Он словно «на голову выше самого себя», поскольку игра дает возможность моделировать взрослые социальные отношения, формировать жизненные планы, волевые мотивы и осваивать новые формы поведения [4].

Д.Б. Эльконин, развивал идеи Л.С. Выготского, подчеркивал историческую обусловленность игровой деятельности. Основной мотив игры заключается в стремление ребенка интегрироваться в мир взрослых, подражать их моделям поведения [5].

Сюжетно- ролевая игра, будучи социальной по своему происхождению и содержанию, выполняет функцию модели социальных отношений, способствует познанию норм и мотивов человеческой деятельности. В качестве

структуры единицы игры выступает роль, определяющее поведенческие нормы ребенка в обществе.

Игровая деятельность представляет собой уникальный инструмент социального развития ребенка, поскольку каждая новая игра создает ситуации, требующий поиска решений. Игра является важнейшей школой социального опыта, способствующей уточнению, модификации и разрешению репертуара социальных ролей и отношений. Вовлекая ребенка в новые обстоятельства, подчиняя его действия определенным условиям, игра формирует гибкость мышления и развивает творческие способности.

Особую роль в организации игровой деятельности играет педагог, который должен создавать условия для раскрытия индивидуальности и творческого потенциала воспитанников. В процессе игры ребенок осваивает важные социальные компетенции, включая:

- Дидактические аспекты – расширение кругозора, развитие познавательной деятельности, формирование практических умений и трудовых навыков.

- Воспитательные аспекты- становление самостоятельности, воли, нравственных и эстетических ценностей, воспитание сотрудничества и коммуникативных навыков.

- Развивающие аспекты- формирование внимания, памяти, речи, мышления, воображения, творческих способностей и мотивации к учебной деятельности.

- Социализирующие аспекты- приобщение к социальным нормам, адаптация к условиям окружающей среды, развитие саморегуляции, стрессоустойчивости и навыков общения.

Таким образом, игровая деятельность выполняет ключевую функцию в социализации ребенка, помогая ему интегрироваться в общество, формировать ценностные ориентиры и развивать личностные качества.

Дополнительным фактором развития является то, что содержание детской игры не задается жесткими рамками и не ограничивается конкретными темами. Благодаря воображению и условности игровых атрибутов, в игровую деятельность может быть включена практически любая сфера человеческой жизни.

Вовлечение детей в игровую деятельность способствует формированию ключевых социальных компетенции: навыков кооперации, взаимодействие со сверстниками, самостоятельности, уважение к партнеру, умение согласовать и регулировать свое поведение, а также сглаживать конфликтные ситуации. Эти качества могут рассматривается как элементы ценностной системы, обеспечивающей оптимальную активность ребенка в игре. Таким образом, формируемый в процессе игровой деятельности комплекс ценностей становится фундаментом социального развития дошкольника, отражая механизмы моделирования человеческих взаимоотношений.

В заключении, можно утверждать, что игра является не только способом познания окружающей действительности, но и специфическим «языком»

ребенка, посредством которого он выражает свои жизненные впечатления. В этой связи игра представляет собой общественно приемлемую форму адаптации ребенка к миру взрослых, становясь моделью социальных отношений.

Список использованной литературы

1. Розум С.И. Психология социализации и социальной адаптации человека СПб, 2007
2. Сухомлинский В.А. Избр.пед.соч. М., 1979. с.104
3. Горький А.М. О молодежи. М., 1949. с.71
4. Выготский Л.С. Лекция «Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. //Вопросы психологии, 1966. №6
5. Эльконин Д.Б. Психология игры. М., 1978.

УДК 009

ВЛИЯНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА УЧЕБНУЮ МОТИВАЦИЮ СТУДЕНТОВ

Орынбасар Ж.М.

Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Түйін. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде студенттердің оқу мотивациясын арттыру маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Бұл елдегі жоғары білімді азаматтардың санының артуына және мемлекеттік гранттардың тиімді игерілуіне септігін тигізеді. Ғылыми зерттеулерді талдау және жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша мотивацияны арттырудың негізгі факторлары оқытушыларды қолдау, білім беру ресурстарының қолжетімділігі және оқу бағдарламасының сапасы болып табылады. Студенттердің әлеуметтік ортасы мен оқу жүктемесі де мотивация деңгейіне айтарлықтай әсер етеді. Оқу жүктемесінің теңгерімсіздігі мотивацияның төмендеуінің негізгі себептерінің бірі ретінде анықталды.

Summary. Currently, one of the most important issues in the education system is increasing the motivation of students to study. This will contribute to an increase in the number of highly educated citizens in the country and the effective development of state grants. According to the results of the analysis of scientific research and The conducted survey, the main factors for increasing motivation are teacher support, the availability of educational resources and the quality of the curriculum. The social environment and workload of students also have a significant impact on the level of motivation. An imbalance in the workload has been identified as one of the main causes of decreased motivation.

Образовательная среда играет ключевую роль в формировании учебной мотивации студентов, влияя как на когнитивную активность, так и на психологическое восприятие учебного процесса. Данный анализ литературы рассматривает различные аспекты воздействия образовательной среды на мотивацию студентов.

Валеева и Валеев подчеркивают значимость информационно-образовательной среды, которая интегрирует профессиональные элементы в учебный процесс, способствуя персонализированным образовательным траекториям. Использование электронных учебников, специализированных

лабораторий и учебных порталов усиливает профессиональную ориентацию студентов [1].

Гордеев и Алексеева выделяют значение ресурсного потенциала образовательной среды. Например, в творческих вузах студенты высоко оценивают наличие мастер-классов и художественных мероприятий, укрепляющих их автономную мотивацию. Социальная активность студентов также способствует положительному отношению к образовательной среде и профессиональному становлению [2].

Исследование Борзовой выявляет влияние мотивации на академическую успеваемость, предлагая практические рекомендации для преподавателей и администрации вузов по созданию стимулирующей образовательной среды. Выяснено, что студенты с высокой академической успешностью, как правило, демонстрируют внутреннюю мотивацию, направленную на овладение профессиональными знаниями и навыками [3].

Александрова и соавторы исследовали влияние дистанционного обучения на мотивацию студентов. Цифровая образовательная среда способствует самостоятельному поиску информации и развитию творческих решений, особенно среди студентов художественных направлений. Для повышения мотивации в онлайн-обучении рекомендуется использование мультимедийных материалов, активных методов преподавания и интерактивного тестирования [4].

Денисова и коллеги выявили, что профессиональная осведомленность, практические занятия и взаимодействие с профессиональным сообществом способствуют мотивации [5]. Однако нехватка знаний о культурных аспектах региона может негативно влиять на профессиональное мировоззрение студентов.

Анализ исследований подтверждает, что образовательная среда играет ключевую роль в развитии мотивации, определяя профессиональный и личностный рост студентов. Оптимизация учебного процесса с учетом структурно-функциональных моделей и ресурсного подхода повышает его ориентированность на потребности обучающихся.

Для определения степени влияния образовательной среды на уровень мотивации студентов **был проведен анкетный опрос** (2 установочных, 18 исследовательских и 1 открытый вопрос). Опрос охватывал учебную среду, преподавание и мотивационные факторы. Участвовали студенты 1–4 курсов КазНУ, AlmaU и университета Нархоз.

Большинство студентов (81,4%) согласны с тем, что образовательная среда играет важную роль в их мотивации к обучению. Только 18,6% считают, что это не влияет. Результаты показывают, что качественная образовательная среда является ключевым фактором мотивации. Студенты воспринимают его как один из основных инструментов, способствующих их развитию.

3. Какие из перечисленных факторов больше всего влияют на вашу учебную мотивацию? (можно выбрать несколько вариантов)

 Копировать диаграмму

43 ответа

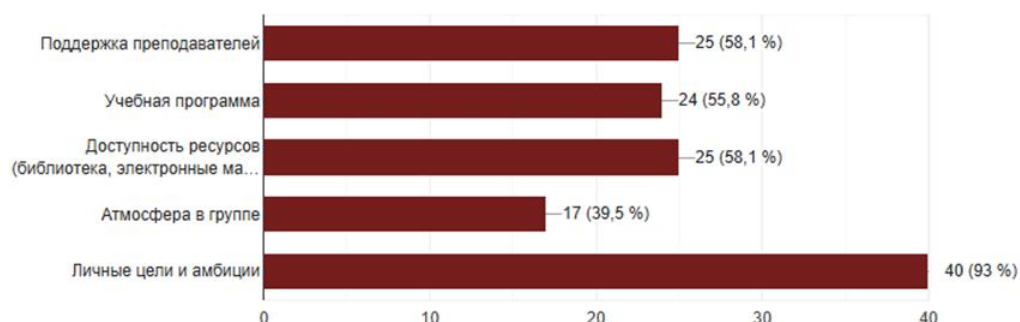

Рисунок 1. Основные факторы, влияющие на мотивацию студентов

Лидирующие позиции занимают: поддержка преподавателей (58,1%); доступность образовательных ресурсов (58,1%); качество учебной программы (55,8%). Дополнительные значимые аспекты: атмосфера в учебной группе (39,5%), личные цели и амбиции студентов (39%). Студенты высоко оценивают роль преподавателей и образовательных ресурсов. В то же время личные цели уступают внешним факторам, таким как учебный план и поддержка университета. Это может свидетельствовать о необходимости активного стимулирования индивидуальных интересов студентов в образовательной среде.

Применение интерактивных методов обучения: 55,8% студентов регулярно используют интерактивные методы, а остальные отмечают их частое применение. Это свидетельствует о высокой удовлетворенности студентов данным подходом. **Доступность инфраструктуры:** большинство студентов оценивают инфраструктуру отлично – 74,4%; хорошо – 23,3%. Хорошо оборудованный и технологически оснащенный кампус способствует поддержанию учебной мотивации, создавая комфортные условия для обучения. **Участие в дополнительных образовательных мероприятиях:** лишь 11,6% студентов активно посещают семинары, мастер-классы и другие мероприятия, тогда как 67,4% делают это редко. Низкая вовлеченность может быть связана с недостатком мотивации, нехваткой информации или организационными трудностями. Также возможным фактором является нехватка времени, что ограничивает возможности студентов для расширения знаний и развития навыков.

8. Что больше всего демотивирует вас в учебном процессе?
(можно выбрать несколько вариантов)

 Копировать диаграмму

43 ответа

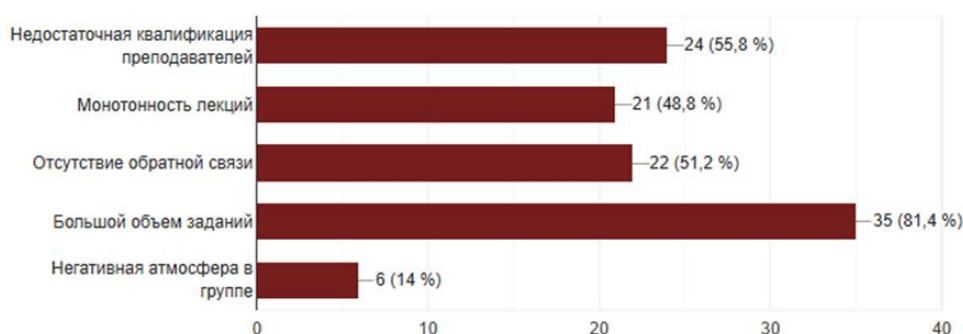

Рисунок 2. Основные демотивационные факторы

Студенты выделяют избыточную учебную нагрузку (81,4%), недостаточную квалификацию преподавателей (55,8%) и отсутствие обратной связи (52,1%) как ключевые причины снижения мотивации. Чрезмерный объем заданий может указывать на несоответствие требований реальным возможностям студентов или неэффективное распределение нагрузки.

Роль студенческого сообщества: 76,7% студентов отмечают влияние коллектива на мотивацию. Дружеская и поддерживающая среда способствует вовлеченности, подчеркивая важность групповой работы и совместных мероприятий. Качество обучения: Более 65% студентов высоко оценивают преподавание, что подтверждает профессионализм преподавателей и их индивидуальный подход. Компетентность преподавателей важна для 93% респондентов, а персонализированный подход – для 55,8%. Эмоциональная поддержка: 55,8% студентов считают ее значимой, особенно при высокой учебной нагрузке, в то время как 30,2% относятся к этому нейтрально. Давление учебной программы: 85,5% студентов испытывают постоянное или периодическое давление, что может снижать мотивацию и интерес к обучению.

Роль конкуренции: 76,7% студентов воспринимают конкуренцию как мотивирующий фактор, тогда как 18,6% не связывают ее с учебной активностью. Эффективные форматы обучения: Интерактивные методы наиболее востребованы – семинары (37,2%) и групповая работа (32,6%), тогда как лекции и индивидуальная работа менее популярны. Влияние учебной нагрузки: 74,4% студентов считают, что избыточная нагрузка снижает мотивацию, что требует пересмотра распределения заданий. Физическая комфортность: Для 58,1% студентов физическая среда (оборудование, аудитории, доступ к ресурсам) играет значимую роль в поддержании учебной мотивации.

В заключение можно сказать, что образовательная среда является решающим фактором в формировании учебной мотивации учащихся. Ее влияние обусловлено совокупностью инфраструктурных, психологических и социальных компонентов. Ключевую роль играют профессионализм преподавателей, их педагогическая гибкость и использование современных

методов обучения. Важными остаются материально-техническое оснащение вуза, его престиж и репутация, а также социальные взаимодействия в студенческой среде. Оптимизация учебной нагрузки, развитие командных проектов и усиление карьерной ориентации способствуют повышению мотивации. Совершенствование образовательной среды необходимо для повышения качества подготовки специалистов и их успешной профессиональной интеграции.

Список использованной литературы

1. Валеева Н. Х., Валеев Х. М. Влияние информационно-образовательной среды на учебную мотивацию студентов //Личностно-ориентированное профессиональное образование: материалы III Всерос. научно-практ. конф. – 2003. – С. 43-47.
2. Гордеев П. А., Алексеева Е. В. ВЛИЯНИЕ КОМПОНЕНТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ КОНСЕРВАТОРИИ НА УЧЕБНУЮ МОТИВАЦИЮ СТУДЕНТОВ //Культурное наследие г. Саратова и Саратовской области. – 2021. – С. 270-276.
3. Борзова Т. А. мотивация студентов к обучению в современном вузе //Мир науки, культуры, образования. – 2023. – №. 5 (102). – С. 11-13.
4. Александрова Г. А., Васильева Л. Г., Филиппова И. В. Влияние дистанционного обучения на учебную мотивацию обучающихся в вузе //Казанский педагогический журнал. – 2021. – №. 1 (144). – С. 107-112.
5. Денисова О. А. и др. Влияние образовательной среды на формирование учебной и профессиональной мотивации студентов медицинского вуза //Вестник Омского государственного педагогического университета. Гуманитарные исследования. – 2019. – №. 4 (25). – С. 99-102.

ОӘЖ 316.64

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ - МҰҒАЛІМДЕРДЕГІ КӘСІБИ СТРЕСС ПЕН КҮЙЗЕЛҮДІҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ МАҢЫЗДЫ МЕХАНИЗМІ

Садық И.Қ.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассматривается, что психологическая поддержка является важным и необходимым инструментом в профилактике профессионального стресса и выгорания у педагогов. Она помогает не только снизить уровень стресса, но и предотвратить профессиональное выгорание, улучшить эмоциональное состояние педагогов, а также повысить качество образовательного процесса. В данной статье рассматривается значение психологической поддержки в профилактике профессионального стресса, выгорания и способы ее реализации.

Summary. The article considers that psychological support is an important and necessary tool in the prevention of professional stress and burnout among teachers. It helps not only to reduce stress levels, but also to prevent professional burnout, improve the emotional state of teachers, and improve the quality of the educational process. This article examines the importance of psychological support in the prevention of occupational stress, burnout and ways to implement it.

Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық салдарынан туындайтын «кеселдердің» бірі ол кәсіби күйзеліс борлып отыр. Әлбетте бұл дертке көп

жағдайда адамдармен жұмыс жасайтын мамандық иелері шалдығады. Олардың бірі – мұғалімдер. Қоғамдағы орны, әлеуметтік мәртебесі, тұрақтылыққа кепілдіктің болмауы, еңбек құралдарының жылдам өзгермелілігі, объективті себептерге байланысты педагогикалық үрдісті толыққанды басқара алмаудан туындаған дәрменсіздік, ата-аналар талаптары мен балалардың қажеттіліктерін толығымен қанағаттандыра алмау, яғни заманауи сұраныстар мүддесінен шығу үшін алаңдаудың салдарынан пайда болған ішкі қақтығыстар, басқару ісіндегі субъективизм, ұжымның психологиялық ахуалы – осылардың барлығы мұғалімнің кәсіби күйзелісінің себептері болып табылады.

Мұғалімдердің кәсіби қызметі — жоғары жауапкершілікті және эмоционалдық ресурстарды талап ететін жұмыс. Бұл мамандық педагогтан тек білім беру қызметін ғана емес, оқушылардың психоэмоционалдық жағдайына көңіл бөлу, қиындықтарды шешу және оларды тәрбиелеу талаптарын да қамтиды. Сонымен қатар, мұғалімдер жұмысында түрлі стресстік факторларға жиі ұшырайды, мысалы, оқушылармен жұмыс жасау, үлкен жұмыс жүктемесі, түрлі әкімшілік талаптар мен жауапкершілік. Мұғалімдердің кәсіби стресін басқаруда маңызды рөл атқаратын психологиялық қолдау олардың жұмысқа деген қызығушылығын сақтауға және олардың психоэмоционалдық денсаулығын нығайтуға бағытталған маңызды механизм болып табылады. Осы мақалада психологиялық қолдаудың кәсіби стрессті алдын алудағы маңызы мен оның жүзеге асырылу жолдары қарастырылады.

Эмоциялық күйіну, грек тілінен аударғанда «жанып-біту» деген ұғым; ұзақ мерзімді өзіндік дәрменсіздік, қажу күйін білдіреді. Бұл терминді 1974 ж. алғаш рет «Әлеуметтік көзқарастар журналында» американдық психиатр Дж.Х.Фрейденбергер жариялап, қолданысқа ендірді. Бұл – тұлғаның айналасындағы қарбаласқа бейімделе алмау және эмоциялық тұрақтылықты сақтай алмау салдарынан туындайтын кәсіби дерт. Ағзаның күш-қуатын қалпына келтіріп үлгермеуі жүйке жүйесінің әлсіреуі мен қажуына жеткізеді, ол психосоматикалық аурулардың пайда болу алғышарты [1].

Кәсіби стресс — адамның кәсіби қызметінде кездесетін психологиялық және эмоционалдық күйзелістердің жиынтығы. Мұғалімдердегі кәсіби стресс бірнеше себептермен туындауы мүмкін, олардың арасында ең бастысы — жұмыстың үлкен жауапкершілік пен талаптарды қамтуы.

Эмоционалдық жүктеме мен оқушылармен жұмыс Мұғалімдер үнемі балалармен қарым-қатынас жасауы тиіс, бұл өз кезегінде олардан үлкен эмоциялық күш-жігерді талап етеді. Көп жағдайда, мұғалімдер оқушылардың жеке мәселелеріне де жауапты болады, бұл олардың эмоционалды денсаулығына ауыртпалық түсіреді. Ата-аналар мен оқушылардан келетін күтілген және күтілмеген сындар, жұмыстың ауырлығы және оқушылардың білім деңгейіне байланысты алаңдаушылық стресске әкелуі мүмкін [2].

Перегрузка және уақыттың жетіспеушілігі. Мұғалімдердің көпшілігі білім беру процесіне қатысты барлық аспектілерді қамтуға тырысады, соның ішінде сабақты өткізу, үй тапсырмаларын тексеру, сабақ жоспарларын құру және т.б.

Мұндай жоғары жүктеме мұғалімдердің психоэмоционалдық шаршауына және стресс деңгейінің жоғарылауына себеп болуы мүмкін. Сонымен қатар, уақыт тапшылығы олардың денсаулығына теріс әсер етеді [3].

Қиындықтар мен қайшылықтар оқушылар мен ата-аналармен: Мұғалімдер кәсіби қызметінде оқушылардың мінез-құлқы мен ата-аналармен қарым-қатынасында жиі қиындықтарға тап болады. Мұндай жағдайлар стрессті күшейтіп, педагогтардың өз-өзіне деген сенімділігін төмендетеді. Мұғалімдер эмоционалды түрде шаршап, олардың қызметке деген құлшынысы төмендеуі мүмкін [3].

Қаржылық және материалдық қолдау тапшылығы: Қаржылық қиындықтар мен оқу процесін жүргізу үшін қажетті ресурстардың болмауы да мұғалімдер үшін стресстің бір себебі болып табылады. Мұғалімдер көбінесе өз қызметтерін толық көлемде атқара алмайды, өйткені қажетті құрал-жабдықтар мен оқу материалдары жоқ, бұл олардың психологиялық жағдайына теріс әсер етеді [4].

Психологиялық қолдау мұғалімдерге кәсіби стрессті жеңуге көмектесетін маңызды механизм болып табылады. Бұл қолдау әртүрлі формаларда жүзеге асырылуы мүмкін: жеке кеңестер, тренингтер, топтық психотерапия, мектеп әкімшілігінің қолдауы және т.б. Психологиялық қолдау мұғалімдердің психоэмоционалдық денсаулығын сақтау, стресстің деңгейін төмендету және жұмысқа деген ынтаны арттыру үшін өте маңызды.

1. Индивидуалды психологиялық кеңес беру

Жеке психологиялық кеңес беру — мұғалімдерге стресс деңгейін төмендетуге, эмоцияларды бақылауға және олардың психоэмоционалдық әлауқатын жақсартуға көмектесетін бірқатар әдістерді қамтиды. Психологтар мұғалімдерге олардың мәселелерін тыңдап, оларға кәсіби стресс пен күйзеліс жағдайларымен қалай күресуге болатындығы туралы кеңес береді [5]. Мұғалімдерге өздерінің сезімдерін түсінуге, эмоциялық реакцияларын басқаруға және тиімді жұмыс жасауға көмектесетін психотерапевтік әдістер ұсынылады. Бұл олардың өздеріне деген сенімділігін арттырады және жұмыстағы нәтижелігін арттырады.

2. Группалық тренингтер мен семинарлар

Психологиялық тренингтер мен семинарлар мұғалімдер арасында эмоционалды қолдау көрсетуге, стресс жағдайларымен тиімді күресуге және бір-бірінен тәжірибе алуға мүмкіндік береді. Топтық тренингтер кезінде мұғалімдер басқа әріптестерімен өз мәселелерін талқылай алады, мұндай ортада өздерін жайлы сезініп, оң тәжірибе алады. Сонымен қатар, топтық терапия эмоционалдық интеллектіні дамытуға және мұғалімдердің стресске қарсы дағдыларын арттыруға көмектеседі [6].

3. Мектеп әкімшілігі мен әлеуметтік қолдау

Мұғалімдердің кәсіби стрессті жеңуінде мектеп басшылығының да рөлі өте маңызды. Мектеп әкімшілігі қызметкерлерге психологиялық көмек көрсету арқылы олардың жұмыс жағдайларын жақсартуға және психоэмоционалдық қолдау көрсетуге міндетті. Мектеп ішінде дұрыс ұйымдастырылған жұмыс

жағдайы, уақытты басқару және мұғалімдерге жағдай жасау олардың кәсіби өміріндегі стрессті азайтады [6]. Мұғалімдерге жиі психологиялық қолдау көрсететін ұйымдар, арнайы семинарлар мен тренингтер өткізетін мектептер мұғалімдердің жұмыс сапасын және психоэмоционалдық денсаулығын жақсартады.

Психологиялық қолдаудың тиімділігі.

Стресс деңгейін төмендету: Психологиялық қолдау мұғалімдерге өз эмоцияларын бақылауды үйретеді, стрессті басқару әдістерін меңгеруге және жұмысқа деген көзқарастарын қайта қарауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде, мұғалімдердің стресстің деңгейі төмендейді, олардың психоэмоционалдық жағдайы жақсарады.

Профессионалдық күйзелістің алдын алу: Кәсіби күйзеліс — бұл мұғалімдер үшін жиі кездесетін құбылыс. Мұғалімдер психологиялық қолдау арқылы күйзеліс пен күйзеліс жағдайларын жеңіп, өзінің қызметіне деген қызығушылықтарын сақтай алады [7].

Жұмыс сапасының артуы: Психологиялық қолдау мұғалімдердің жұмысқа деген ынтасын арттырады. Олар өздерін жақсы сезініп, сабақтарын әрі қарай тиімді өткізе алады. Нәтижесінде, білім беру сапасы артады, оқушылардың нәтижелері жақсарады.

Ұжымдық атмосфераның жақсаруы: Мұғалімдер арасында дұрыс ұйымдастырылған психологиялық қолдау ұжымдық атмосфераны жақсартады. Ұжымдағы бір-біріне деген түсіністік, сенімділік және қолдау педагогикалық жұмыстың тиімділігін арттырады.

Психиатр В.Макаровтың пікірінше «егер кәсіби қалыптасқан, біліктілігі жоғары жандар туралы айтар болсақ, олардың тұтану дағдарысын бір емес, бірнеше рет бастан өткергені мәлім. Кемеліне келген маманның еңбек жолында мұндай кезеңдерден өтуі – заңдылық» [8].

Кәсіби күйзелістің алдын алу психологиялық иммунизацияны, яғни ішкі мәселелерге қарсы тұру тұрақтылығын қамтамасыз ететін жеке ресурстарды белсендендіруді талап етеді. «Эмоциялық күй» синдромын болдырмаудың алдын-алу жолдары:

- қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді мақсаттарды анықтау;
- психикалық және денсаулық жайлылығын қамтамасыз ету үшін бірауық үзіліс алу;
- өзін-өзі реттеу дағдыларын меңгеру (аффирмация, медитация, аутотренинг);
- кәсіби даму және өзін-өзі жетілдіру;
- қажетсіз бәсекеден бойын аулақ ұстау;
- жағымды эмоциялық қарым-қатынас орнату;
- дене бітіміне көңіл бөліп, оны шынықтырумен айналысу;
- дұрыс ұйықтау (тынығу мен денсаулық кепілі) [9].

Мұғалімдердегі кәсіби стресстің алдын алу үшін психологиялық қолдау маңызды рөл атқарады. Бұл қолдау мұғалімдердің психоэмоционалдық денсаулығын сақтауға, жұмысқа деген қызығушылығын арттыруға және

оқушылармен тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Индивидуалды кеңес беру, топтық тренингтер мен мектеп әкімшілігінің қолдауы мұғалімдердің стрессті жеңіп, өз қызметін жақсы деңгейде орындауына көмектеседі. Сондықтан, мектептерде мұғалімдерге тұрақты психологиялық қолдау көрсету қажеттілігі зор, бұл тек мұғалімдердің ғана емес, жалпы білім беру жүйесінің сапасын арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Эмоционалды күйіну синдромы. <https://kk.wikipedia.org/wiki>, август 04, 2018.
2. Зайцева, Т. В. Психология стресса у педагогов. Москва: Изд-во МГУ. -2016.
3. Жақыпова, Ә. Т. Мұғалімдердегі күйзеліс пен стресстің алдын алу. Психология және білім беру, 3(2), 45-50, -2017.
4. Құрманалиева, Г.). Психологиялық тренингтер мен мұғалімдерге қолдау көрсету. Алматы: Қазақ университеті. -2019.
5. Ильина, Н. Н. Психологиялық тренингтер мен стресс-менеджмент. Психология мен қоғам, 2(1), 33-42. -2019.
6. Рыбникова, М. В. Мұғалімдердегі кәсіби стресстің алдын алу: Психологиялық аспектілер. Қазақстан педагогикасы, 5(4), 80-89.-2018.
7. Тұрсымова, А. М. Мұғалімдерге психологиялық қолдау көрсету: Әдістемелік нұсқаулық. Алматы: Жоғары мектеп баспасы.-2018
8. Макаров В.В. Синдром эмоционального выгорания у врачей различных специальностей // Психическое здоровье. – М., 2016. – № 3. – С. 60-67.
9. Домырева Е.А. Психологическая защита как ресурсосберегающая стратегия деятельности педагога // Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. 2012. № 1 (21) <http://scientific-notes.ru/>, август 06, 2018.

ӘОЖ: 37.013.02 (292.4)

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ МАҢЫЗДЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

Саржанова Ж.Е.

№15 Д.Менделеев атындағы мектеп лицейдің зерттеуші мұғалімі

Резюме. В этой статье речь пойдет о важнейших ценностях в формировании патриотического воспитания в современном Казахстане среди учащихся начальных классов. При воспитании чувства патриотизма важно знакомить учащихся с традициями и обычаями казахского народа. Существует множество ритуалов, отвечающих требованиям сегодняшнего дня, которые определяют важность строительства нашей страны, внутреннего мира нашего народа. Усвоение знаний происходит у учащихся во время игр и трудовых занятий, одно за другим в течение урока. Одним из основных способов построения такого педагогического процесса является метод планирования познавательного материала по теме. На каждую заданную тему отведено время, и в большинстве случаев она приурочена к знаменательной дате. В частности, рассматривается становление и развитие патриотического воспитания в казахской народной педагогике.

Summary. This article will talk about the most important values in the formation of patriotic education in modern Kazakhstan among primary school students. When educating a sense of patriotism, it is important to familiarize students with the traditions and customs of the Kazakh people. There are many rituals that meet the requirements of today, which determine the

importance of the construction of our country, the inner world of our people. The acquired knowledge takes place in students during games and work activities, one by one during the lesson. One of the main ways to build such a pedagogical process is the method of planning cognitive material on the topic. Time is allotted for each given topic, and in most cases it is timed to a significant date. In particular, the formation and development of patriotic education in Kazakh folk pedagogy is considered.

Бүгінгі ұрпақты санасы ашық, прагматикалық жетілген, патриоттық тәрбиемен сусындатып өсірудің басты бағдарын Тұңғыш Президент Н.Ә.Назарбаев өзінің «Қазақстан 2050» жолдауында «Біздің балаларымызбен немерелеріміз, бабаларының игі дәстүрін сақтай отырып қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар бейбіт, абат, жылдам өркендеу үстіндегі күллі әлемге әйгілі әрі сыйлы өз елінің патриоттары болады» - деп атап көрсетті [1]. Қазақ елінің сан ғасырлық тарихында тәуелсіздікті аңсап өткен бабалар мұратының орындалып, тәуелсіздік алуы елдегі әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайлардың бәріне тұтас өзгеріс алып келді. Қазақ халқының ұлттық ерекшелігін айқындайтын тілі мен діні, салт-дәстүрі, Отанын қорғау, рухани мұраларының сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа жол тартуы жастардың бойында терең білім мен патриоттық тәрбиенің болуын талап етеді. ХХІ ғасырдағы қоғамның объективті даму ерекшеліктері тарихтың әртүрлі кезеңдердегі педагогикалық үдерісте өзгеріске түсіп, патриоттық тәрбиенің мазмұны мен оның оқу тәрбие үдерісінде алатын орны мен маңыздылығын нақтылады. Педагогика ғылымында жастарды патриоттық тәрбиесінің теориялық және әдістемелік негіздерін Б.Т.Лихачев, Н.И.Болдырев, Э.Г.Абрамян, В.Ф.Фарфоровский, М.Г.Агаев, Н.Н.Агеенко, С.М.Ахмедов, О.Бозоров, С.Дустов, С.А.Каримбеков т.б. сынды ғалымдар қарастырған болатын. Ал енді Отандық педагогика ғылымында жастарға ұлттық тәрбие мен білім берудің түйінді мәселелерін М.Н.Сарыбеков, Ә. Табылдиев, Б.А.Әлмұхамбетов, Т.Тәжібаев, Қ.Құнантаева, А.Сембаев т.б. сынды ғалымдар зерттеді. Қазіргі таңда С.Иманбаева, Е.Жұматаева, Т.Тұрлығұлов, А.Бейсембаева т.б. сынды біршама ғалымдар өскелең ұрпаққа патриоттықты халық педагогикасының тәрбие дәстүрлері негізінде қалыптастырып, жазушылардың әдеби көркем шығармалары арқылы тәрбиелеу мәселесін көтерді. Қазіргі таңда тәуелсіз таңында отанымызды гүлдендіру мен оны жат көздің қиянатынан қорғаудың қажеттілігі көзделіп, оқушыларға патриоттық тәрбие беру проблемаларына баса назар аударылып отыр. Негізінен патриоттық тәрбиенің басты мақсаты - оқушыларға халық педагогикасын басшылыққа ала отырып, жеке адамның немесе қандай да бір әлеуметтік ұжымның патриоттық қимылға ерікті түрде атсалысуын айқындау болып табылады. Яғни, саяси-адамгершілік, кәсіптік, психологиялық және дене тәрбиесін оқушы сіңіру деп қарастырамыз. Адам баласының бойындағы ел мен жерге, халқына деген бауырмалдық сезімі тосыннан пайда болмайды. Ол оның туған жерінің асыл топырағы мен ана сүтінен үздіксіз беріліп, тәрбие арқылы сіңірілетін құбылыс. Қазақ халқының ұлттық ерекшеліктері мен халықтық педагогикасының артықшылықтарын ұрпақ тәрбиесіне сіңіруде және тәрбие

үрдісінің біртұтас жүйесін қалыптастыруда XIX-XX ғасырларда өмір сүрген белгілі ағартушылар мен педагог ғалымдардың сіңірген еңбегі мол.

Отансүйгіштікке тәрбиелеудің басы отбасынан басталады. Әрбір адамның отбасына деген құрметі, өзінің тіліне және салт-дәстүріне, ұлттық құндылықтарына, тарихы мен мәдениетіне деген көзқарасынан туындайды. Отбасында осындай ұлттық құндылықтарды сіңіру барысында ата-бабадан қалған сара жолды меңзеп отыру қажет. Сондай-ақ қазақ даласында кеңінен орын тепкен киелі орындардың адам баласына беретін рухани күші мен ерлік рухына бастауы отансүйгіштіктің негізі болып табылады. Жалпы тәрбие жұмысында отансүйгіштік тәрбие үлкен басымдылыққа ие.

Қазақ халқында патриоттық тәрбие берудің бастауы ұлттық құндылықтар мен танымнан басталып, ерте жастан санасына ұялап, ұлттық рухты қалыптастырудың құралы болып табылады. Мектеп оқушыларының бойында патриоттық сезім қалыптастырып, оны дамытып, қазақ елінің тәуелсіздігін нығайтып, еліміздің кемелденуіне ықпал етер азамат болып қалыптасуы қазіргі тәрбие саласының маңызды мәселе болып табылады.

Қазіргі уақытта елде өз елін, өз жерін сүйетін адамдардың болуы-бұл алыс өткенге және қазақстандық патриотизмнің терең тамыр жайған тарихына негізделген рухани және әлеуметтік тұрғыда сараланған құбылыс. Бұл заңдылық халықтар мен ұлттардың бір-бірімен қатынасына және көзқарасы мен дүниетанымына, рухани байлық, адамгершілік қасиет, қонақжайлылық, қайырымдылық, ұлттық әдет-ғұрыпқа сәйкес келеді, себебі ол тек қазақ халқына ғана тән. Қазіргі Қазақстан Республикасының аумағында жүздеген ұлттар мен ұлыстар тұрады. Сол себепті Қазақстандағы өмір сүретін барлық халықтар мен ұлттар оны Отаны деп санап, тіл мен дінді дамытатын, жаһандық өркениетке алып баратын бағытқа негізделген идеологиялардың санатына жатады.

Сондықтан, біртұтас Қазақстан жерін мекендейтін халық арасында патриотизмді көтермелеу процесінде осы процесте алғаш рет байқалатын патриотизмнің негізгі айырмашылықтарын ескеру қажет. Қазақстанды Отанына балаған халықтардың мызғымас достығы мен тығыз ынтымақтастығы зор маңызға ие. Бұл тек қазақ ұлты ғана емес, осы орасан зор жерде тұратын барлық адамдар болуы керек дегенді білдіреді. Демек, Қазақстан халқының патриоттық рухы мызғымас диалектикалық кемелдіктің бірлігінде болуға тиіс. Негізінен, ұлттық патриотизмнің шынайы бейнесі тек белгілі бір ұлтқа қатысты және басқа ұлттан өзінің ана тілі мен мәдениеті, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, дінімен ерекшеленеді.

Жалпы ұлттық патриотизм дәстүрі тек бір ұлттың ғана бойынша тілі мен мәдениетіне деген құрметінен айқындалады.

Ұлттық сипаты жоғарыұлтты құрметтеу, біртұтас мемлекет идеясы және ұлтты ұлт ретінде көрсету негізгі мотивация ретінде танылады. Сезімталдықтың жаһандық құндылықтарға бағдарлануы және мәдени процестердің дәйекті бағдарлануы, жетістіктерді жалпылау және жүйелеу. Ағынды судың қысымымен адамзаттың сарқылмас күші тұтастай алғанда

ұлтшылдық сипатқа ие. Қазақ халқының өмір салты көшпелі қауымға негізделген, сондықтан еркіндік үшін күресіп, бостандық пен тәуелсіздікке қатысты идеологиялық бағдары тәуелсіздік қағидасы болып табылады және қазақ халқының бостандығына ұмтылады.

Қазақ ұлтындағы дамыған қоғамның өркендеуі мен қайта құрылуы, оның бүгінгі адамгершілігі жеке тұлғаның әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыратын рухани-адамгершілік құндылықтарды жеке тұлғаға жинау қажеттілігіне байланысты. Бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің ішіндегі ең маңыздысы-оқушыларды оқыту процесінде елдің өмір сүру жағдайын және салт-санасының негізін сақтау. Қазіргі уақытта жеке тұлғаның рухани-адамгершілік жетілуі белгілі бір және ұлттық зерттеу саласына енуі керек. Жалпы, бұл білімді патриоттық тәрбиеге баулу, осы бағалауды студенттердің біліміне баулу процесіне енгізу, патриотизмді қалыптастыруға, елдің қарулы күштерінің күшін арттыруға, қазақстан Қарулы күштерінде қызмет етуге дайын болуға деген ұмтылысты насихаттау. Соңғы кездері біз бұқаралық ақпарат құралдарында "патриоттық тәрбие" және "азаматтық тәрбие" ұғымдарын көбірек кездестіруге болады.

Осыған байланысты біз азаматтық тәрбие терминінің ұғымы патриоттық тәрбие терминінің тұжырымдамасына қайшы келмейтінін баса айтамыз. Азаматтық тәрбиенің бір түріне айналған патриоттық тәрбие өзінің тамырын тереңдетіп, адамгершілік құндылықтарды бейнелейтін әлеуметтік маңызды атрибуттарды жинауға ықпал етеді, мысалы, оқушылардың ұлты мен жеріне деген құрмет, шыққан халқының тарихына деген құрмет. Патриоттық тәрбиенің де маңызы зор, өйткені ол жастарды тәрбиелеуді жалғастыруда. Атап айтқанда, ең озық ойлы оқушылар қоғамды алға жылжытады және олардың әлеуметтік мотивациясының дамуына әсер етеді. Патриоттық тәрбие оқушының адамгершілік аспектісін, парыз сезімін, жеке тұлғаның санасы мен жауапкершілігін сипаттайды. Бұл адамзат қоғамындағы құқықтық мәдениеттің маңызды құралдары. Қазақстандағы азаматтық білім беруде оқушылардың құқықтық білімінің құндылығы жоғары, бұл азаматтық тәрбие мен патриоттық тәрбиенің ішінара байланысына қол жеткізу болып табылады.

Үйлесімді патриотизм сезімін ескере отырып, патриоттық тәрбиеге білім беру жүйесінің идеологиялық және саяси, эстетикалық, адамгершілік және құқықтық қасиеттерсіз қол жеткізуге болмайды, патриотизм сезімі туған халқының әл-ауқатын көтеру үшін күрес арқылы анықталады, билікті нығайту және барлық адамдар ерлік жасай алмаса да, тәрбиені қорғауға қызмет ету, әрбір патриот өз еліне өзінің білімі мен тәжірибесімен қызмет ете алады. Сонымен қатар, ұлттық дәстүрді қалыптастыруда олардың көзқарастары кейінгі ұрпаққа үлгі, тәрбиелік күшке айналды. Отанға және адамдарға деген сүйіспеншілік рухани құндылықтың жоғары деңгейі болып саналады, ол оны құрметтеумен, жеке жетілудің үлкен дәрежесімен сипатталады. Әр адамның қажеттіліктері үшін жұмыс істеу қажет болғанымен, бұл мақсат өз өміріне деген адалдықтан да көрінеді. Біз бір-бірімізге көмектесетін қоғам: әркім өз бостандығын бағалайтын, мұқтаж адамдарға қамқорлық жасайтын, барлық

қызмет түрлерін құрметтейтін, ана мен бала мәселелерін басты назарда ұстайтын әлем құру қажет. Қазіргі жасөспірімдер қазақ елінің болашақ тұрғындары. Білім мен дағды жаһандану жағдайында, үлкен мәдени ортаға және өзін-өзі құрметтеуге шабыттандыратын мәдени ортаға ие болу, рухани рух пен ой өрісінің жоғары деңгейіне ие болу үшін өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Назарбаев Н. Ә. ҚР Президентінің «Қазақстан 2050» стратегиясы. //Егеменді Қазақстан.- 2012.- 15 желтоқсан.
2. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы.-Алматы, 2005.т.7- 218б.
3. Саханова А. Жастар тәрбиесіндегі -патриоттық тәрбиенің қоғамдағы алатын орны// Білім 2005 №3 8б.
4. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы, «Білім», 2003 -280б.
5. Сухомлинский В.А. Дума о человеке.-М., Политизд.1963.-75с

УДК 159.922.8

ИГРОВАЯ ЗАВИСИМОСТЬ СРЕДИ СТУДЕНТОВ ВУЗА, КАК НАРУШЕНИЕ ОСНОВ НЕКОТОРЫХ СФЕР ИХ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Сенова Ю.С.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл жұмыста республиканың жоғары оқу орындарының студенттері арасындағы ойынға тәуелділік мәселесі қарастырылады. Нашақорлықтың жағымсыз әсерлері, соның ішінде оқу үлгерімінің төмендеуі, психикалық және физикалық денсаулықтың нашарлауы және әлеуметтік өзара әрекеттесудің бұзылуы талданады. Зерттеу компьютерлік ойындарға тәуелділік дәрежесін анықтайтын Томас Такер әдісін қолдана отырып, Мирас университетінің студенттерін тестілеу нәтижелерін ұсынады.

Summary. This paper examines the problem of gambling addiction among students of higher educational institutions of the Republic. The negative effects of addiction are analyzed, including decreased academic performance, deterioration of mental and physical health, as well as impaired social interactions. The study presents the results of testing students at Miras University using Thomas Tucker's methodology, which reveals the degree of dependence on computer games.

Проблема игровой зависимости среди студентов высших учебных заведений Республики Казахстан приобретает всё большую актуальность в свете стремительного развития цифровых технологий и широкого распространения компьютерных игр. Игровая зависимость негативно сказывается на академической успеваемости, психическом и физическом здоровье студентов, а также на их социальном взаимодействии.

Одним из ключевых факторов зависимости является выработка определенных нейромедиаторов, в частности дофамина. Этот гормон играет важную роль в регулировании эмоций, когнитивных процессов, двигательной активности и реакции на стресс. Дофаминовая система отвечает за ощущение удовольствия, мотивацию и подкрепление успехов. В коммерческих

компьютерных играх добиться положительного подкрепления довольно легко, особенно в тех, где четко установлена система вознаграждений.

В Казахстане проведено несколько значимых исследований, посвящённых изучению игровой зависимости среди молодёжи. Так, Стельмах С.А. и Керимова Я. в своей работе «Компьютерно-игровая зависимость у студентов» исследовали распространённость и особенности игровой зависимости среди студентов Восточно-Казахстанского университета имени Сарсена Аманжолова. Авторы выявили, что значительная часть студентов подвержена риску развития игровой зависимости, что негативно отражается на их учебной деятельности и межличностных отношениях [1].

Современные исследования показывают, что развитие игровой зависимости связано не столько с характером самой игры или количеством времени, проведенным за ней, сколько с индивидуальными психологическими особенностями игроков. С одной стороны, это особенности работы мозга, с другой — факторы психического развития, такие как семейные проблемы и нарушения в системе значимых взаимоотношений.

Валиева А.Б. и Айберген А.И. в статье «Направления коррекционной работы с молодыми людьми, имеющими игровую зависимость» представили результаты диагностики и коррекционной работы с молодыми людьми, проходившими реабилитацию в частных центрах г. Астана. Авторы проанализировали личностные и поведенческие характеристики реабилитантов и предложили направления коррекционной работы с лицами, имеющими игровую зависимость [2].

Особенно уязвимы подростки и молодые люди, не достигшие 21 года, чей организм переживает гормональные изменения. Основными признаками игровой зависимости являются сложности в выполнении повседневных дел, зависимые утрачивают интерес к учебе, работе, общению с близкими, а также могут игнорировать базовые физиологические потребности. Ключевые симптомы аддикции включают нечувствительность к возникающим проблемам, неспособность осознать свое состояние и отсутствие контроля над своим поведением на длительный срок [3].

На основе анализа существующих исследований можно выделить следующие факторы, способствующие развитию игровой зависимости у студентов:

1. Психологические особенности личности: низкая самооценка, склонность к депрессии и тревожности, недостаток навыков саморегуляции.
2. Социальные факторы: отсутствие поддержки со стороны семьи и друзей, проблемы в межличностных отношениях, социальная изоляция.
3. Академические трудности: низкая мотивация к учёбе, неудовлетворённость выбранной специальностью, академические неудачи.
4. Особенности игровой среды: привлекательность и доступность компьютерных игр, возможность получения быстрого вознаграждения, социальное признание в виртуальной среде.

В качестве метода для исследований наличия игровой зависимости у студентов университета «Мирас» был выбран тест Томаса А. Такера. Доктор Томас Такер, занимающий пост вице-президента Национального совета США по вопросам игровой зависимости, предложил классификацию игроков (от англ. gambling — "азартные игры") на две категории. Первая группа — это люди, испытывающие зависимость от адреналина, а вторая — те, кто стремится с помощью спортивных ставок отвлечься от жизненных трудностей и стимулировать выработку эндорфинов, так называемых гормонов радости. Студентам университета «Мирас» было предложено пройти добровольное тестирование на выявление игровой зависимости. Из многочисленных методов, для этого был использован именно тест Томаса А. Такера, разработанный в 2005 г., апробированный и рекомендованный к использованию в Казахстане с 2017г. В тестировании приняли участие 1874 студента, из них 22 анкеты оказались не пригодными к интерпретации, таким образом, фактическое участие в анкетировании приняли 1852 студента с 1-4 курсы.

Тест Томаса А. Такера состоит из 9 вопросов, по мнению к.п.н, доцента Ю.Б. Гудниновой, раскрывающих нарушение деятельности молодых людей В таких областях, как временные затраты (вопрос 1), финансовые ресурсы (вопрос 4), состояние здоровья (вопрос 6), эмоционально-волевые характеристики (вопросы 2, 3, 5, 9), а также социальные взаимодействия (вопрос 7) [4].

Сводный анализ уровня игровой зависимости среди респондентов выявил, что лишь небольшая часть опрошенных — 11 человек (примерно 1%) — увлекаются компьютерными играми на таком уровне, который уже сопровождается негативными последствиями. Группа, демонстрирующая потенциально рискованный уровень вовлечённости в игровую деятельность, насчитывает 64 человека, что составляет около 4% от общего числа участников. Наиболее многочисленной оказалась категория респондентов с минимальной игровой активностью либо полным её отсутствием — в эту группу вошли 1755 человек. Это свидетельствует о преобладании среди учащихся умеренного или нейтрального отношения к компьютерным играм. (95%) Наглядно результаты можно видеть в таблице 1.

Таблица 1 - Общий анализ степени игровой зависимости

№	Балл	Кол-во респондентов	% от общего числа респондентов (1852)	Интерпретация
1	От 0 до 3 баллов	1755	95%	нет никаких негативных последствий от компьютерной игры
2	От 3 до 7 баллов	64	4%	человек играет в компьютерные игры на уровне, который может привести к негативным последствиям

3	От 7 до 21 балла	11	1%	человек играет на уровне, ведущим к негативным последствиям; возможно, контроль над пристрастием к компьютерным играм уже потерян — чем выше результат, интенсивнее игра, тем серьезнее могут быть проблемы; высока вероятность патологического гемблинга (формирования зависимости).

Далее, с целью выявления влияния компьютерных игр на их повседневную жизнь в рамках данного исследования был проведен анализ результатов. Анализировались следующие жизненные сферы: управление временем, финансовые аспекты, здоровье, эмоционально-волевая сфера и социальные отношения. Рассматривая более подробно результаты по каждой жизненной сфере студентов можно видеть такую картину:

На вопрос: «Случалось ли тебе в течение последнего года играть в компьютерные игры настолько увлечённо, что ты терял ощущение времени?» — 44 участника исследования (что составляет 6,53% от выборки общего числа испытуемых) указали, что подобное происходило с ними лишь время от времени. Ещё 1,4% респондентов признались, что такое происходит с ними регулярно — часто или почти всегда. При этом подавляющее большинство опрошенных — 1693 человека, что эквивалентно 91,42% от всей исследуемой группы — отметили, что они никогда не наблюдали что, теряли счёт времени в процессе игр на телефоне или компьютере. Эти полученные данные указывают нам на то, что для основной массы респондентов игры не представляют собой настолько захватывающее занятие, чтобы вызывать потерю контроля над временем.

На вопрос: «Приходилось ли тебе занимать деньги, чтобы иметь возможность играть?» — подавляющее большинство студентов дали отрицательный ответ. Так, 1840 человек, что в свою очередь составляет 99,35% от общего числа респондентов, заявили, что они никогда не прибегали к денежным займам ради участия в играх. Лишь 0,38% опрошенных признались, что подобные случаи иногда имели место, но происходили крайне редко. Самой незначительной оказалась группа учащихся, для которых заёмные средства стали регулярным способом финансирования игрового увлечения — таких всего 5 человек, что составляет 0,21% от всей выборки. Эти данные могут свидетельствовать о том, что финансовая вовлечённость в игры среди студентов остаётся на крайне низком уровне, и случаи зависимости, требующие денежных вложений, встречаются единично.

В ответ на вопрос: «Сталкивался ли ты когда-то с проблемами со здоровьем, вызванными увлечением компьютерными играми?» — подавляющее (значительное) большинство респондентов, а именно 1801 человек (97,25%), заявили, что не связывают своё самочувствие с игровым процессом. Лишь 25 студентов (примерно 1,35%) признались в том, что ситуации ухудшения их здоровья время от времени возникали с ними. И только

небольшая группа — 26 человек, или 1,4% от общего числа опрошенных участников исследования по тесту Т. Такера, обозначили, что очень часто или практически всегда ощущают отрицательное воздействие игр на своё здоровье. Таким образом, можно заключить, что для основной массы студентов компьютерные игры практически не представляют серьёзной угрозы для физического состояния, хотя отдельные случаи всётаки указывают на имеющиеся потенциальные риски.

Исследование аспектов эмоциональной и волевой активности в контексте игрового поведения выявило интересные закономерности. Например, на вопрос, касающийся возможного игрового привыкания — «Если ты играл вчера, возвращался ли ты к той же игре на следующий день, чтобы завершить не пройденные уровни?» — положительный ответ дали 5,64% участников. Из них 3,19% делают это иногда, 1,08% — довольно часто, а 0,65% признались, что возвращаются к игре почти всегда. Остальные 95,08% респондентов (1761 человек) сообщили, что после игры на следующий день не ощущают желания продолжить, что может свидетельствовать о слабом воздействии механизма привыкания на большинство студентов.

На другой вопрос, связанный с возможным развитием толерантности к игровым стимулам — «Требовалось ли тебе за последний год немного больше времени в игре, чтобы достичь желаемого уровня волнения?» — 97% участников ответили отрицательно. В то же время, 2,38% отметили, что иногда сталкиваются с таким явлением, и лишь 0,65% (12 студентов) признались, что им часто или почти всегда требуется увеличить время игры для достижения необходимого эмоционального возбуждения. Эти данные позволяют заключить, что для большинства студентов игровые занятия не сопровождаются явными признаками психологической зависимости и не требуют увеличения «дозы» игрового времени для получения эмоциональной реакции.

Таким образом, по итогам проведённого анализа можно заключить, что лишь незначительная часть респондентов — менее 5% — отмечает потребность увеличения времени, проводимого в игре, чтобы достичь привычного уровня увлечения. Это свидетельствует о том, что для большинства студентов вероятность развития стойкой зависимости остаётся минимальной.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что у студентов, в отличие от подростков, более развит контроль над жизненными сферами, а компьютерные игры не оказывают существенного негативного воздействия на академическую успеваемость и психологическое состояние студентов. Большинство из них осознанно управляют своим временем, финансами и здоровьем, а также не испытывают социальной изоляции. Однако стоит учитывать небольшую группу студентов (около 2–3%), у которых могут возникать негативные последствия от чрезмерного увлечения играми и с целью предупредить формирование зависимого (от игры и компьютера) поведения следует уделить внимание профилактическим мерам, направленным на повышение осведомленности о возможных рисках, развитие самоконтроля и вовлечение студентов в активную

социальную и образовательную жизнь, а именно: предоставление информации о негативных последствиях интернет – зависимости, студентам, набравшим более 3-х баллов, было рекомендовано посещать тренинги, мастер-классы и индивидуальные занятия с психологом для поддержания развития позитивной самооценки, содействовать вовлечению студентов в спортивные, культурные и образовательные мероприятия, которые могут стать альтернативой компьютерным играм... Подобные профилактические меры позволят минимизировать возможные негативные последствия и создадут здоровую культуру среди студентов.

Список использованной литературы

1. Стельмах С.А., Керимова Я. Компьютерно-игровая зависимость у студентов [Электронный ресурс] // Экстремальная психология и безопасность личности. 2024. Том 1. № 2. С. 34–49. DOI: 10.17759/epps.2024010203
2. Валиева А.Б., Айбергген А.И// ВЕСТНИК КазНПУ им. Абая, серия «Психология», No3(80), 2024г.
3. Аكوпова М.А. Исследование влияния игровой компьютерной зависимости на личностные особенности студентов // Russian Journal of Education and Psychology. 2019. Vol.10. № 2.
4. .A. Ivanova, Yu.B. Gudanova, The impact of computer gaming addiction on the life spheres of younger adolescents/ Педагогический форум: Москва, 2024. № 1 (13)

ОӨЖ 159.923.2

КЕЙІНГЕ ҚАЛДЫРУ(ПРОКРАСТИНАЦИЯ): МӘСЕЛЕНІҢ ӨЗЕКТІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Сикимбаева А.Б., Исабаева А.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. Прокрастинация - это распространенная поведенческая тенденция, которая затрагивает людей в различных областях, включая образование, работу на рабочем месте и повседневную жизнь. Несмотря на то, что procrastination является распространенным явлением, она остается сложным явлением из-за психологических, неврологических и социальных факторов. В этой статье обсуждается текущее состояние исследований procrastination, ее причины, последствия и возможные меры вмешательства.

Summary. Procrastination is a common behavioral trend that affects people in various fields, including education, workplace performance, and everyday life. Despite being common, procrastination remains a complex phenomenon due to psychological, neurological and social factors. This article discusses the current state of research on procrastination, its causes, consequences and possible interventions.

Кейінге қалдыру — (лат . pro-орнына және crastinus-ертең) - орындауды кейінге қалдыру үрдісі мінез-құлық үлгісі, онда белгілі бір уақыт аралығында адам үшін жетекші іс-әрекеттің орындалуы саналы түрде кейінге қалдырылады. Кейінге қалдыру— қазіргі қоғамда кең таралған құбылыс. Бұл адамдардың маңызды істерді орындауды кейінге шегеруі, көбінесе қажетсіз немесе мәні төмен әрекеттермен айналысуымен сипатталады. Прокрастинация жеке

тұлғаның психологиялық жай-күйіне, кәсіби жетістіктеріне және жалпы өмір сапасына теріс әсер етуі мүмкін. Осы мақалада мәселенің өзектілігі қарастырылып, зерттеу перспективалары ұсынылады [1].

Бастапқыда "кейінге қалдыру" "жалқаулықтың" синонимі ретінде қарастырылды. Кейінге қалдыру бұл ерікті күш - жігерді қажет етсе, ештеңе істеуге деген ұмтылыстың болмауымен сипатталатын психикалық күй. Егер жалқаулық еңбекқорлықтың жетіспеушілігін немесе жеткіліксіз дамуын білдірсе, онда прокрастинация - бұл адамның маңызды істерді үнемі ұстауы. К.Лей бұл ұғымды анықтап, кеңейтті "... кейінге қалдырушы үшін жағымсыз салдарға қарамастан, жоспарланған әрекеттерді ерікті, қисынсыз кейінге қалдырады".

Прокрастинация – тек жеке адамдардың ғана емес, сонымен қатар ұйымдар мен қоғам үшін де өзекті мәселе. Зерттеулер көрсеткендей, прокрастинация өнімділіктің төмендеуіне, стресстің артуына және психикалық денсаулықтың нашарлауына әкелуі мүмкін. Әсіресе, студенттер мен кәсіби қызметкерлер арасында кеңінен таралған [2].

Кейінге қалдыру бұл кешігу жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін екенін біле тұра, тапсырмаларды әдейі кейінге қалдыру ретінде анықталады. Бұл көбінесе өнімділіктің төмендеуімен, стресс деңгейінің жоғарылауымен және әл-ауқаттың төмендеуімен байланысты. Кейінге қалдыру әдетте уақытты басқару мәселесі ретінде қабылданғанымен, қазіргі заманғы зерттеулер оның терең психологиялық және неврологиялық тамырларын көрсетеді. Кейінге қалдыруды түсіну оның жағымсыз әсерлерін азайтудың және жеке және ұйымдық көрсеткіштерді жақсартудың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін өте маңызды.

Шетелдік психологиядағы кейінге қалдыру құбылысы біраз уақыттан бері зерттеліп келеді. Сонымен, ғылыми контексте "кейінге қалдыру" терминін алғаш рет П.Рингенбах 1977 жылы "адам өміріндегі кейінге қалдыру" кітабымен жұмыс жасау барысында қолданды. Бұл термин айтылған келесі еңбектер А.Элиас пен В. Кнаустың, Дж. Бурка және Л. Юэн кітаптары болды, Осы кітаптар шыққаннан кейін, 1980 жылдардың ортасында, кейінге қалдыру тақырыбы көптеген ғалымдардың назарын аударды-теориялық шолулар және эмпирикалық зерттеулер пайда бола бастады [3].

Өткен ғасырдың аяғынан бастап осы тақырып бойынша эмпирикалық мәліметтердің едәуір көлемді мәліметтер жинақталды, бірақ зерттеудің осы бағытының теориялық базасы көптеген түрлі гипотезаларды қамтиды: кейінге қалдырудың табиғаты, жеке тұлғаның әртүрлі ерекшеліктерімен байланысы және осы байланыстардың сипаты, кейінге қалдырудың ситуациялық себептері және т. б.

П. Стил өзінің мета-аналитикалық шолуында прокрастинацияның негізгі ерекшеліктерін біріктіруге және бірыңғай анықтаманы шығаруға тырысты. Барлық талданған тұжырымдамаларды біріктіретін бірінші нәрсе – кейінге қалдыру фактісіне қатысты-кейінге қалдыру әрқашан кешіктіру, орындамау. Кейінге қалдырудың екінші ерекшелігі-кез – келген мерзімге байланысты істер

кейінге қалдырылады-бұл фактор шынайы кейінге қалдырушыларды және жоспарларын мезгіл-мезгіл түзететіндерді бөлуге мүмкіндік береді. Кейінге қалдырудың соңғы екі көрінісі бір-бірімен байланысты: біріншіден, кейінге қалдыру әрқашан жағымсыз салдарға әкеледі, екіншіден, мұндай кейінге қалдыру әрқашан жағымсыз тәжірибелермен (кінә сезімі, мазасыздық және т.б.) жүреді.

Прокрастинация мәселесін зерттеген авторлар қолданатын анықтамаларды талдай келе психологияда кейінге қалдырудың табиғаты туралы ортақ пікір жоқ екені белгілі болды [4].

Бірыңғай анықтама болмаған жағдайда әр түрлі түсіндірулердің байланыс нүктелерін табуға және оның келесі ерекшеліктерін анықтауға болады:

- саналы түсіну-субъект қасақана жоспардың орындалуын кейінгі мерзімге ауыстырады;

- иррационалдылық - мұндай кейінге қалдыру теріс салдарға әкеледі және адам алдын ала болжайды;

- ішкі ыңғайсыздықтың субъективті сезімі және жағдайға байланысты жағымсыз эмоционалды тәжірибелер (бұл сонымен қатар нақты кейінге қалдыру мен жалқаулық арасындағы айырмашылықтың негізгі критерийі болып табылады).

Прокрастинацияның түрлі себептері бар, оларды негізгі үш топқа бөлуге болады:

- *Психологиялық факторлар* – перфекционизм, сәтсіздіктен қорқу, өзін-өзі реттеу дағдыларының әлсіздігі.

- *Ұйымдастырушылық себептер* – уақытты дұрыс басқару қабілетінің болмауы, жоспарлаудың әлсіздігі.

- *Әлеуметтік-мәдени аспектілер* – жұмыс орнындағы қысым, қоғамның жоғары талаптары, мотивацияның төмендігі.

Мәселенің қазіргі жағдайына тоқталайық:

1. Психологиялық және мінез-құлық аспектілері-кейінге қалдыру өзін-өзі реттеудегі сәтсіздіктермен, импульсивтілікпен және эмоционалды реттеудегі қиындықтармен тығыз байланысты. Зерттеулер көрсеткендей, кейінге қалдыратын адамдар дереу қанағаттану мен ұзақ мерзімді мақсаттар арасындағы қайшылықты жиі бастан кешіреді, бұл оларды қажетті тапсырмалардан гөрі қысқа мерзімді ләззат алуға басымдық беруге мәжбүр етеді. Сонымен қатар, перфекционизм кейінге қалдыруда маңызды рөл атқарады, мұнда адамдар сәтсіздікке ұшыраудан немесе жоғары жеке стандарттарды орындай алмауынан қорқып, тапсырмаларды кейінге қалдырады.

2. Неврологиялық және биологиялық факторлар-нейробейнелеу әдістерін қолданатын соңғы зерттеулер мидың созылуымен байланысты аймақтарын анықтады. Атқарушы функцияға жауап беретін префронтальды қыртыс жоспарлау мен өзін-өзі бақылауда шешуші рөл атқарады. Бұл аймақтағы дисфункция белсенділіктің жоғарылауымен бірге (қорқыныш пен үрей сияқты эмоцияларды өңдейді) кейінге қалдыру мінез-құлқына ықпал етеді. Сонымен

қатар, допаминді реттеу кейінге қалдырумен байланысты болды, өйткені адамдар дереу сыйақы алу үшін тапсырмаларды орындауды кейінге қалдыруы мүмкін.

3. Әлеуметтік және экологиялық әсерлер: Жұмыс орнындағы мәдениет, академиялық орта және цифрлық алаңдаушылық сияқты сыртқы факторлар кейінге қалдыруға айтарлықтай әсер етеді. Әлеуметтік медиа, ойын-сауық платформаларының лезде қанағаттануы және барған сайын қарқынды өмір салты кейінге қалдыру үрдістеріне ықпал етеді. Сонымен қатар, нақты мерзімдері немесе есеп беру тетіктері жоқ құрдастардың ықпалы мен ұйымдық құрылымдары кейінге қалдыруды күшейтуі мүмкін.

Мәселенің қазіргі жағдайын қысқаша көрсете отырып, кейінге қалдыру құбылысын зерттеу қазіргі уақытта әлемдік психологиялық қоғамдастықта танымал болып келеді деп қорытынды жасауға болады. Зерттеу аймағы кеңейе түсуде – бірте-бірте кейінге қалдыру құрылымын зерттеуден алшақтай отырып, зерттеушілер оны сыртқы факторлармен-себептер мен салдарлармен де, кейінге қалдырушылардың өз ерекшеліктерімен де (тұлға құрылымы, әлеуметтік-мәдени, демографиялық ерекшеліктер) байланысты қарастырады.

Кейінге қалдыру жеке факторлардың ішінде нейротизм, экстраверсия, импульсивтілікпен тығыз байланысты деп атауға болады. Кейінге қалдыру мен перфекционизмнің, кейінге қалдыру мен өзіндік тиімділіктің, кейінге қалдыру мен өзін-өзі бақылаудың өзара байланысын зерттеу нәтижелері де перспективалы болып көрінеді [5].

Жалпы, кейінге қалдыруды зерттеудің өзектілігін кейінге қалдыруға бейім адамдардың саны айтарлықтай екендігімен растауға болады. Сонымен қатар, біздің замандастарымыз кейінге қалдыруды "жаман, зиянды және ақылға қонбайтын" құбылыс ретінде сипаттайды, оның салдары теріс мағынада болады және қызмет нәтижелерінде көрінеді – адамдардың 95% кейінге қалдырудан құтылуға тырысады. Кейінге қалдырушылардың жеке-жеке ерекшеліктерін анықтауға арналған бірқатар зерттеулерді жалғастыра отырып, нәтижелерді кейінге қалдыру проблемасына тап болған адамдарға арналған ұсыныстарды әзірлеу кезінде қолдануға болады.

Кейінге қалдыруды зерттеу проблемасының өзекті жағдайын талдай отырып, одан әрі зерттеу үшін гипотезалар жасау қисынды болады:

1. Перфекционизм деңгейі кейінге қалдыру деңгейімен оң байланысты, яғни қызмет нәтижелеріне жоғары талаптар қойылған кезде, қанағаттанарлықсыз нәтижелерді болжай отырып, қызмет процесінің өзі кешіктірілуі мүмкін.

2. Кейінге қалдыру өзіндік тиімділікке байланысты-тапсырманың сәтті орындалатынына жоғары сенімділік бұл тапсырманың кейінге қалдыру ықтималдығының төмендеуіне әкеледі.

3. Импульсивтілік кейінге қалдыруға әсер етеді-жағымды, бірақ бір сәттік істерге алаңдауға бейімділік неғұрлым жоғары болса, соғұрлым аз тартымды процестер кейінге қалдырылады, олардың нәтижесі кешіктіріледі.

4. Ар-ождан кейінге қалдыру деңгейіне әсер етпейді-теориялық ережелерде айтылғандай, жағымсыз салдарлар туралы хабардар болу кейінге қалдыруға жол бермейді.

5. Кейінге қалдырудың жоғары деңгейі жоғары мазасыздыққа сәйкес келеді, оны жағымсыз салдарлар туралы хабардар болу тәжірибесі ретінде түсіндіруге болады. Сондай-ақ, эмпирикалық зерттеуді жоспарлау үшін қолда бар психодиагностикалық құралдарды талдап, кейінге қалдыру жиі көрінетін қызмет саласын анықтау қажет.

Сонымен, Кейінге қалдыру мәселесі қазіргі заманғы қоғамның маңызды проблемаларының бірі болып табылады. Бұл құбылысты түсіну және оны басқару әдістерін зерттеу жеке тұлғалардың өмір сапасын жақсартуға және жалпы өнімділікті арттыруға көмектеседі.

Кейінге қалдырудың салдары кейінге қалдырудың салдары ауқымды, психикалық денсаулыққа, академиялық және кәсіби көрсеткіштерге және жалпы әл-ауқатқа әсер етеді. Созылмалы кейінге қалдырушылар жиі стресстің, мазасыздықтың және депрессияның жоғары деңгейін сезінеді. Академиялық және кәсіби жағдайларда кейінге қалдыру өнімділіктің төмендеуіне, өткізіп алған мерзімдерге және мансаптық перспективалардың төмендеуіне әкеледі. Кеңірек ауқымда бұл маңызды өмірлік мақсаттарға жете алмау сияқты қаржылық және жеке салдарға әкелуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Зверева М.В. Прокрастинация как личностный фактор при психической патологии в юношеском возрасте: автореф. дис. на соиск. учен. степ. доктора психол. наук по специальности 19.00.04. – СПб., 2015.

2. Ковылен В. С. Теоретические основы изучения феномена прокрастинации // Электронный научный журнал « Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие», 2013. № 2, с. 22 – 41.

3. Сарасенко Е. С. Прокрастинация: добро или зло?// Вопросы психологии, 2013, № 8, с. 111 – 116.

4. Варваричева Я.И. Феномен прокрастинации: проблемы и перспективы исследования // Вопросы психологии. – 2010. – № 3. – С. 121–131.

5. Виндекер О.С., Останина М.В. Формальный и содержательный анализ шкалы общей прокрастинации С.Н. Лау (на примере студенческой выборки) // Актуальные проблемы психологического знания: теоретические и практические проблемы психологии. – 2014. – № 1(30). – С. 116–126.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ GOOGLE EXPERIMENTS WITH GOOGLE ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Сихынбаева Ж.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В данной статье описаны современные технологии искусственного интеллекта, а также положительные аспекты их внедрения в инклюзивное образование. Проведен анализ возможностей использования инструментов сервиса Experiments with Google в образовательном процессе в рамках инклюзивного обучения.

Summary. This article describes modern artificial intelligence technologies as well as the positive aspects of their integration into inclusive education. The analysis examines the potential use of Experiments with Google tools in the educational process within the framework of inclusive learning.

Қазақстан Республикасында соңғы жылдары мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеу тілінің бұзылыстарының өсуі байқалады. Соңғы жылдарда сөйлеу тілінің бұзылулары бар балалардың саны 25% артқаны белгілі. Көптеген логопедтер балалардағы сөйлеу тілінің бұзылыстарын ерте анықтау басқа да тілдік мәселелерін алдын-алатындығын мәлімдейді. Балалардың сөйлеуінің қиындықтары органикалық, яғни сөйлеу мүшелеріне зақым келген болуы ықтимал. Олар келесідей: тұқым қуалайтын, туа біткен патологиялар, босану кезіндегі асқынулардан туындаған, өмірдің алғашқы айларында немесе жылдарында аурудан туындаған, инфекция, әлеуметтік.

Зерттеушілердің пікірінше, ересек адамның көмегімен аудио жазба программада жазылып, жіберіледі. Программада сөйлеу тілінің бұзылыстарын анықтау үшін әртүрлі типтегі аудио жазбалар беріледі. Содан кейін бұл жазбалар жасына байланысты сараланады және ұсыныстар беріледі. Диагностика нәтижелері жеке кабинеттерге немесе электрондық поштаға жіберіледі. Программада әр дыбысты анықтау үшін ұсыныстар беріледі, оларды қайталау арқылы аудио жазба жазылады [1].

Жасанды интеллект қоғамның әртүрлі топтарына (мысалы, мүгедектер, босқындар, мектептен тыс адамдар немесе оқшауланған қауымдастықтарда тұратындар) сәйкес оқу мүмкіндіктеріне қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Мысалы, телекөрсетілім робототехникасы ерекше қажеттіліктері бар студенттерге үйден немесе ауруханадан сабаққа қатысуға және төтенше жағдайлар немесе дағдарыс кезінде оқудың үздіксіздігін сақтауға мүмкіндік береді. Осылайша, бұл технология инклюзивтілікті және білімге әмбебап қолжетімділікті қолдауға мүмкіндік береді [2].

Жасанды интеллект Ресейде инклюзивті білім беру саласында да кеңінен қолданылады. Balasuriya B.K., Lokuhettiarachchi N.P., Ranasinghe A., Shiwantha K. және Jayawardena C. өз жұмысында көру қабілеті бұзылған балаларға арналған жасанды интеллект пен компьютерлік көру негізінде оқыту платформасын қарастырды. Бұл зерттеу жұмысында зерттеушілер белгілі бір

пәндер бойынша интерактивті оқытуды қамтамасыз ету үшін терең конвульсиялық желілерді, қайталанатын нейрондық желілерді және сөйлеу корпусының модельдерін біріктіру арқылы көру қабілеті бұзылған балаларға арналған оқыту платформасын құру мәселесін эксперименттік шешуді жүзеге асырды [3].

Шаяхметова А.С. «Мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қашықтықтан оқытудың интеллектуальды технологияларын әзірлеу» атты зерттеу жұмысында жасанды интеллект жүйесін нейрондық желілер негізінде құруға бағытталғандығын атап көрсетті. Демек, жасанды интеллекттің түрлі аспектілеріне тәуелді. Аспектілеріне тоқталып өтсек, біріншісі, нейро-интеллектуалды жүйелердің оқуға және өзін-өзі ұйымдастыру мүмкіндігі, бұл олардың негізінде сыртқы ортаға бейімделу қасиеті бар әртүрлі жүйелер құруға жағдай жасайды [4].

«Жасанды интеллект» технологиясының мазмұнын анықтайтын жеті негізгі бағыт анықталды:

- сөйлесу жасанды интеллект;
- мәтін мен сөйлеуді тану, лингвистикалық талдау;
- сараптамалық, ұсынымдық, ақпараттық-талдау жүйелері, жобалау мен басқаруды автоматтандыру;
- жасанды интеллектке арналған мамандандырылған процессорлар мен есептеу жүйелері, мамандандырылған чиптерді, микропроцессорларды, микроконтроллерлерді, чипсеттерді және жасанды интеллектке ие құрылғылар мен жүйелерге арналған құрылғыларды жобалау бойынша жобалау орталығы;
- бейнелерді техникалық көру, анықтау, тану, декодтау, классификациялау;
- ақпараттық және басқару жүйелері, робототехника, смарт машиналар; энергетика, байланыс, қалалық қызмет көрсету және басқа салалардағы «ақылды» желілер мен жүйелер, «ақылды үй», «ақылды қала».

Тақырыптың арқауы болып отырған Experiments with Google сервисінің құралдары жасанды интеллект технологиясы – компьютерлік көру, тану арқылы жасалған. Бұл бағытты ғылыми, жасанды интеллект саласында анықтайық. Нақты әлем объектілерінің кескіндерін алу және өңдеу үшін жасанды интеллектпен байланысты технологиялар адамның қатысуынсыз (толық немесе ішінара) қолданбалы есептердің әртүрлі түрлерін шешу үшін қолданылады.

Адамның позициясын анықтау – компьютерлік көру сияқты жасанды интеллект технологиясының кескінді өңдеу мәселесінің ерекше жағдайы. Бұл суреттерден немесе бейнелерден адам денесінің бөліктерін табуды және локализациялауды қамтиды. Жасанды интеллект технологияларын пайдалана отырып, адамның позициясын анықтау кезінде адамның позициясы буындарға (дененің иық, шынтақ, қол, жамбас буындары, тізе, аяқ және басқа да негізгі нүктелерге (мойын, бас, орталық) сәйкес келетін байланыстырылған негізгі нүктелер жиынтығымен анықталады).

Experiments with Google сервисінің құралдарымен жұмыс істеу кезінде адамның позициясын анықтаудың негізгі міндеті пайдаланушы (адам) мен компьютер арасындағы өзара әрекеттесу болып табылады. Осылайша, жасанды интеллект пернетақта мен тінтуірдің көмегімен емес, тікелей өз денесінің бөліктерімен компьютерді басқаруға (командалар беруге) мүмкіндік беретін адам денесінің бөліктерінің орнын анықтайды.

Көру қабілеті бұзылған студенттер үшін сөйлеу синтезаторы және дауысты дыбыстау сияқты жасанды интеллект технологиялары өте қажет. Есту қабілеті нашар студенттер үшін дауыстық командаларды, аудио тректерді және сөйлеуді мәтінге ауыстыру мүмкіндіктерін қосуға болады. Тірек-қимыл аппараты зақымданған балаларға пернелер тіркесімін, енгізу құрылғыларын және сенсорларды пайдалану оңайырақ болуы мүмкін. Бұл оларды ынталандырады, танымдық белсенділікті белсендіреді және мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді қолжетімді етеді.

Инклюзивті білім берудегі Experiments with Google сервисінің құралдарын Google жасаған, бұл мүмкіндігі шектеулі балаларды шығармашылыққа тартуға арналған құралдар жинағын қамтитын қызмет. Ең бастысы, олармен жұмыс істеу үшін сізге қосымша қымбат жабдық қажет емес. Сізге тек Интернетке қол жетімді компьютер немесе планшет және веб-камера қажет. Сонымен қатар, қызметтің көптеген құралдарына қол жеткізу мүлдем тегін. Қызметтің көптеген құралдары компьютер объектілерін бет, дене, дауыс, сондай-ақ тінтуір немесе пернетақта арқылы басқаруға бағытталған, бұл оларды барлық студенттерге қолжетімді етеді. Қарапайым студенттер үшін тапсырмалар өте қарапайым болып көрінуі мүмкін, бірақ балалар олармен жұмыс істеуді ұнатады, сонымен қатар болашақтың жаңа технологияларымен танысады. Мүмкіндігі шектеулі студенттер үшін бұл білім беру процесінің басқа қатысушыларымен тең дәрежеде оқу процесіне қатысу мүмкіндігі. Инклюзивті білім беруде қолдануға арналған бірнеше құралдарды қарастырайық.

- Пернетақта. Бетпен, денемен, тінтуірмен немесе пернелермен ойнатуға болатын қарапайым музыкалық пернетақта. Ойнау үшін тінтуір мен пернетақтаны пайдалануға болады. Сондай-ақ веб-камераны қосып, денеңіздегі нүктені, мысалы, мұрныңызды бақылай аласыз. Экрандағы пернелердің масштабы мен санын реттеуге болады. Бұл аспапты бастауыш сыныптағы музыка сабағында қолдануға болады, мысалы, тақтада немесе үлестірмелі материалда жазылған дайын әуенді ойнауды оқушылардан сұрау.

- Дыбыстық кенеп. Көру және дыбыс арқылы жұмыс істейтін қарапайым сурет салу құралы. Тінтуір немесе пернетақта арқылы сурет салуға болады.

Немесе веб-камераның қосып, денеңіздегі нүктені, мысалы, мұрныңызды бақылаңыз. Кенептің бүкіл кеңістігі дыбысқа айналады. Мысалы, көтерілген сызық көтерілген дыбыс шығарады. Солдан оңға қарай сызылған сызық сол құлағыңыздан оңға қарай естіледі. Дыбысты пайдаланып жасаған суретті зерттеу үшін пернетақтадан енгізу режимін таңдап, көрсеткі пернелерді

пайдаланыңыз. Бұл аспапты әр түрлі дыбыстарды зерттеу үшін бастауыш немесе орта мектептердегі музыка сабақтарында да қолдануға болады.

- Дене синтезаторы. Бұл тәжірибе сіздің дене қозғалыстарыңызды дыбысқа айналдырады. Тек веб-камераны қосып, жылжытыңыз. Денеңіздің әр бөлігі әртүрлі ноталар немесе дыбыстар шығарады. Үлкен немесе кіші қозғалыстар үшін жұмыс істеу үшін сезімталдықты реттеуге болады. Сондай-ақ, «аккорд» және «гитара» сияқты сөздерді айту арқылы аккордтар мен аспаптарды дауысыңызбен өзгертуге болады [5].

Бастауыш немесе негізгі мектептегі музыка сабақтарында осы аспаптың көмегімен әртүрлі аспаптардың аккордтары мен дыбыстарын зерттеу пайдалы болады. Сервисте тағы 1611 түрлі құрал бар, олардың көпшілігі инклюзивті білім беруде сәтті енгізілуі мүмкін. Олар withgoogle.com веб-сайтындағы эксперименттер бөлімінде бір жерде жинақталған. Осылайша, инклюзивті білім беруге жасанды интеллект технологияларын енгізу - бұл біз ұмтылуымыз керек шындық, өйткені бұл технологиялар сабақты өткізу кезінде тек алға қойылған мақсаттар мен міндеттерге назар аударуға мүмкіндік береді. Жаппай білім беру жағдайында жасанды интеллект технологиялары мүмкіндігі шектеулі баланың ғана емес, сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі балалардың да ерекше қажеттіліктерін, хоббилері мен қызығушылықтарын ескеруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мортикова Д.С. Инклюзивное образование в современном обществе // БМИК. – 2020. – № 5.
2. Кожагулов Е.Т., Жексебай Д.М., Сарманбетов С.А., Рауылов Б.М. Автоматизированный подсчет объектов с использованием технологии глубокого обучения /// Актуальные научные исследования в современном мире. – 2021. – № 4-2(72). – С. 102-104. – EDN OOOZRFZ.
3. Владимиров Н.М. Нейрообразование и проблемы субъектности инклюзии // Специальное образование. – 2022. – №1 (65).
4. Шаяхметова А.С. Разработка интеллектуальной технологии дистанционного обучения для людей с ограниченными возможностями. дисс.уч.степ.д-ра философии. казахский национальный исследовательский технический университет им. К.И.Сатпаева. – 2016. – 130с.
5. Программа создания и развития Центра Национальной технологической инициативы на базе МФТИ по направлению «Искусственный интеллект». – URL: <http://www.rspp-arctic.ru/userfiles/images/hitech/docs/13.04.24.-programma-czentra-nti-iskusstvennyij-intellekt-mfti.pdf>.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ МЕН ӨМІР САПАСЫН СУБЪЕКТИВТІ БАҒАЛАУ АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫСЫН ЗЕРТТЕУ

Смайл А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. Психическое здоровье и качество жизни являются важнейшими аспектами благополучия человека, особенно в контексте обучающихся, находящихся в возрасте, когда происходят значительные личностные и социальные изменения. В данной статье рассматривается взаимосвязь между психическим здоровьем студентов и их субъективной оценкой качества жизни, а также возможные последствия, которые могут возникать из этого взаимодействия.

Summary. Mental health and quality of life are essential aspects of human well-being, especially in the context of students who are at an age when significant personal and social changes are taking place. This article examines the relationship between students' mental health and their subjective assessment of quality of life, as well as the possible consequences that may arise from this interaction.

Психикалық денсаулық адамның эмоционалды, психологиялық және әлеуметтік әл-ауқатын қамтиды. Бұл өмірдегі қиындықтарды жеңу, басқалармен жағымды қарым-қатынасты сақтау, сондай-ақ өзгеретін жағдайларға бейімделу қабілетін көрсетеді. Білім алушылар үшін психикалық денсаулық маңызды рөл атқарады, өйткені оқу жүктемесі, әлеуметтік үміттер және болашақ туралы маңызды шешімдер қабылдау қажеттілігі олардың эмоционалды күйіне және өмірді қабылдауына айтарлықтай әсер етуі мүмкін [1].

Өмір сүру сапасын субъективті бағалау - бұл адамның денсаулығы, жеке қарым-қатынасы, қаржылық жағдайы және жеке жетістіктері сияқты әртүрлі аспектілерде өз өмірін жеке қабылдауы. Бұл ұғым адамның эмоционалды күйімен және оның жалпы өмірге қанағаттануымен тығыз байланысты. Білім алушылар үшін өмір сүру сапасын субъективті бағалаудың маңызды аспектілері оқытушылармен және құрдастарымен қарым-қатынас, оқу жүктемесінің деңгейі, өзін-өзі жүзеге асыру және жеке мақсаттарға қол жеткізу мүмкіндігі болып табылады.

Көптеген факторлар, мысалы: стресстің жоғарылауы, ертеңгі күннің белгісіздігі, қол жетімді баспана, еңбек заңнамасының бұзылуы, адамның өмір сүру сапасын күрт төмендетеді. Материалдық қауіпсіздік деңгейінің күшті әсері, жанжалды орта, медициналық мекемелерге сирек жүгіну де қазіргі студенттің өмір сүру сапасын төмендетеді. Бүгінгі таңда өмір сапасы тұжырымдамасы дамыған және дамушы елдердің тұрғындары үшін орталық болып табылады. Өмір сапасы-бұл өмірдің тиімді және қалаған күйі арасындағы қабылданған айырмашылыққа негізделген әл-ауқаттың субъективті бағасы [2].

Психикалық денсаулықтың білім алушылардың өмір сүру сапасын субъективті бағалауға әсері үлкен, себебі психикалық денсаулық оқушылардың

өмір сүру сапасын қабылдауымен тікелей байланысты. Зерттеулер көрсеткендей, психикалық әл-ауқаты жоғары студенттер өмір сүру сапасына оң субъективті баға береді. Өз кезегінде, мазасыздық, депрессия немесе басқа психикалық бұзылулардан зардап шегетін студенттер көбінесе өмірге қанағаттанудың төмендеуін сезінеді, бұл мазасыздық, депрессия және әлеуметтік оқшаулану түрінде көрінуі мүмкін.

Студенттердің психикалық денсаулығы олардың оқу үлгеріміне әсер етуі мүмкін. Жақсы психоэмоционалды жағдайы бар студенттер оқу жүктемелерін оңай жеңуге бейім, ынталы және жақсы нәтижелерге ие. Керісінше, психикалық бұзылулар концентрацияға кедергі келтіруі, мотивацияны төмендетуі және когнитивті функцияны нашарлатуы мүмкін, бұл оқу үлгеріміне әсер етеді.

Адамның психологиялық денсаулығы мәселесінің өзектілігі қазіргі заманғы отандық және шетелдік зерттеулердің үлкен көлемінде қарастырылады. Бірақ зерттелетін тұжырымдаманың мәнін анықтауға деген көзқарастардың түсініксіздігі әлі де бар деп айтуға болады. Бүгінгі таңда әр адам мен қоғамның өміріндегі денсаулықтың маңызы артып келеді. Қазіргі қоғамдағы денсаулық мәселесі қоршаған ортаның жай-күйі, әлеуметтік-экономикалық мәртебесі, еңбек және тұрмыс жағдайлары, өмір салты тұрғысынан қарастырылады. Профилактикалық күш-жігер орталығы бүгінде белгілі бір бұзылулардан жалпы денсаулықты нығайтуға ауысуда, деп санайды А. В. Воронина [3]. Денсаулық сақтау саласындағы зерттеулер гуманитарлық пәндер, әсіресе психология контекстінде маңызды бола түсуде.

Теориялық дереккөздерді зерттеу нәтижелері бойынша "Денсаулық" ұғымының анықтамасын келесідей тұжырымдауға болады: бұл адамның толық физикалық, психикалық және әлеуметтік әл-ауқатын көрсететін, еңбек, әлеуметтік және биологиялық функциялардың толық орындалуын қамтамасыз ететін қалыпты психосоматикалық жағдайы. Денсаулық үш түрге бөлінеді: моральдық, психикалық, физикалық.

И. В. Дубровина "психологиялық денсаулық" терминін енгізді, ол автордың пікірінше, жалпы адамға қатысты және адам рухының жоғары көріністерімен тығыз байланысты. Бұл жағдайда бұл ұғым психикалық денсаулық ұғымымен салыстырылмайды, бірақ онымен тығыз байланысты [4].

Әртүрлі дереккөздерде психологиялық денсаулық көріністерінің ерекшеліктерін талдай отырып, сипаттамалардың көпшілігі адамның қасиетін көрсетеді деп айтуға болады: стресске төзімділік, денсаулығына зиян келтірместен өмірдегі қиын жағдайларды жеңу қабілеті. Психологиялық сау адамның өмірлік қиын жағдайы әрекетсіздікті тудыратын психикалық шатасуға немесе апатияға әкелмейді, керісінше жұмылдыруға мәжбүр етеді деп айтуға болады [5].

Қазіргі зерттеушілер анықтаған әл - ауқаттың субъективті сезімі адамның бүкіл әлемге, өзіне-өзі қызмет субъектісі ретінде және басқаларға қарым-қатынас пен өзара әрекеттесу серіктестері ретінде оң когнитивті-бағалау қатынасы ретінде және осы негізде өзін-өзі қанағаттандыру сезімі екі өлшемге ие: когнитивті-рефлексивті және эмоционалды. Ол бірінші өлшем аспектісінде

өмірге қанағаттану сезімімен, ал екінші аспектіде адам өміріндегі жағымды эмоциялардың жағымсыз эмоциялардан басым болуымен сипатталады [6].

Студенттердің психологиялық денсаулығы мен өмір сапасы арасындағы байланысты орнату үшін 1 және 4 курстар арасында Шымкент университетінде эмпирикалық зерттеу жүргізілді. Эмпирикалық зерттеуге 18-22 жас аралығындағы 45 студент қатысты.

Зерттеуде Голберг бойынша GHQ-12 жалпы денсаулық сауалнамасы ә жүргізілді:

1 және 4 курс студенттерінің психологиялық денсаулығы мен әл ауқатының орташа көрсеткіштерін салыстыру бойынша келесі мәліметтерді келтіруге болады: талдау нәтижелері бойынша 1 және 4 курс студенттерінің субъективті әл-ауқатын бағалау деңгейі арасында сенімді айырмашылықтар болды, 4 курс студенттері бірінші курс студенттерімен салыстырғанда өмірге жалпы қанағаттану көрсеткіштерінен айтарлықтай жоғары болды, бірақ сонымен бірге өзін және өмірін теріс бағалау жоғары болды, бұл жақын болашаққа байланысты болуы мүмкін, ал қазіргі кезде түлек студенттер қанағаттандырылды; 1 курс студенттері оң қарым-қатынас, автономия, қоршаған ортаны басқару, жеке өсу, өмірдегі мақсаттар, өзін-өзі қабылдау, ашықтық, жалпы психологиялық әл-ауқат көрсеткіштерінен едәуір жоғары.

Университет түлектерінің студенттері жақын болашақта белгісіздік жағдайына байланысты қатты күйзеліске ұшырайды және бұл олардың субъективті әл-ауқатының деңгейін айтарлықтай төмендетеді деп айтуға болады.

1 курс студенттерінде психологиялық денсаулық деңгейі мен келесі көрсеткіштер арасындағы сенімді байланыстар анықталды:

- өмірдегі мақсаттар, өз психологиялық денсаулығын бағалау неғұрлым төмен болса, өмірлік мақсаттар қоюға деген ұмтылыс соғұрлым төмен болады;
- өмір сүру процесі арқылы өзінің психологиялық денсаулығын бағалау неғұрлым төмен болса, қазіргі өмір сүруге, өмірдің өзінен ләззат алуға деген ұмтылыс соғұрлым төмен болады;
- өмірдің нәтижесі, өзінің психологиялық денсаулығын бағалау неғұрлым төмен болса, адамның қазіргі уақытта не істегенін, өмір сүрген адамның құнсыздануын бағалау соғұрлым төмен болады;
- «Мен» локусы өзінің психологиялық денсаулығын бағалау неғұрлым төмен болса, тәуелсіздікке қабілетті тұлға ретіндегі өз рөлін бағалау соғұрлым төмен болады;
- бақылау локусымен өмір, өзінің психологиялық денсаулығын бағалау неғұрлым төмен болса, сіздің өміріңізді басқару, оны жағдайға тәуелсіз өз сценарийіңіз бойынша құру мүмкіндігін бағалау соғұрлым төмен болады;
- өмірдің мәні, өзіңіздің психологиялық денсаулығыңызды бағалау неғұрлым төмен болса, жалпы өмірдің мәні соғұрлым төмен болады;
- өмірдегі мақсат, өзіңіздің психологиялық денсаулығыңызды бағалау неғұрлым төмен болса, өмірлік мақсаттар қою және оларға жету қабілеті соғұрлым төмен болады;

- өмір сүру процесі арқылы өзіңіздің психологиялық денсаулығыңызды бағалау неғұрлым төмен болса, өзіңізді сол күйінде қабылдау қабілеті соғұрлым төмен болады;

- әсер ету балансы, өзіңіздің психологиялық денсаулығыңызды бағалау неғұрлым төмен болса, соғұрлым өзіңізді және жалпы өміріңізді теріс бағалау соғұрлым жоғары болады;

- психологиялық әл-ауқат, өзіңіздің психологиялық денсаулығыңызды бағалау неғұрлым төмен болса, жалпы психологиялық әл-ауқат деңгейі соғұрлым төмен болады.

4 курс студенттерінің тобында тек бір ғана байланыс анықталды - психологиялық денсаулық деңгейі неғұрлым төмен болса, сіздің өміріңізге әсер ету мүмкіндігін бағалау деңгейі соғұрлым төмен болады.

Студенттердің психикалық денсаулығының негізгі проблемаларының қатарына стресс, мазасыздық, депрессия және тамақтанудың бұзылуы жатады. Бұл бұзылулар оқу жүктемесі мен әлеуметтік бейімделудің салдары немесе жеке және отбасылық мәселелердің нәтижесі болуы мүмкін. Зерттеулер көрсеткендей, талаптарға, үміттерге және бәсекелестікке толы оқу ортасы, әсіресе әлеуметтік интеграцияда немесе эмоционалды реттеуде қиындықтарға тап болған студенттер үшін айтарлықтай стресс болуы мүмкін.

Сонымен қатар, психикалық бұзылулардың болуы өзін-өзі бағалау мен өзіне деген сенімділіктің төмендеуіне әкелуі мүмкін, бұл өз кезегінде өмір сапасын субъективті бағалауға теріс әсер етеді.

Психикалық денсаулық пен студенттердің өмір сүру сапасын субъективті бағалау арасындағы байланыс студенттердің әл-ауқатының маңызды және жан-жақты аспектісі болып табылады. Психикалық денсаулық өмір сапасын қабылдауға тікелей әсер етеді, керісінше, өмірді субъективті бағалау студенттердің психоэмоционалды жағдайын көрсете алады. Қолайлы және қолдау ортасын құру, сондай-ақ психикалық денсаулықты жақсарту бағдарламаларын енгізу білім алушылардың өмір сүру сапасын жақсартуға және олардың қоғамға сәтті бейімделуіне бағытталған білім беру процесінің маңызды бөлігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Зеленцова Т.В. Психологическое здоровье личности: разнообразие подходов / Т.В. Зеленцова // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. - Новосибирск: СибАК, 2012. - С. 144-149.

2. Москвина М.В. Теория и практика психологического здоровья для педагогов образовательных учреждений: учебное пособие / М.В. Москвина. - М.: Нобель Прес, 2013. - 324 с

3. Воронина А.В. Оценка психологического благополучия школьников в системе профилактической и коррекционной работы психологической службы: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук [Текст] / А.В. Воронина. – Томск, 2002. – 21 с.

4. Дубровина И. В. Психология: Учеб. для студентов сред. пед. учеб. заведений [Текст] / И. В. Дубровина, Е. Е. Данилова, А. М. Прихожан; Под ред. И. В. Дубровиной. - 2. изд., стер. - М. : Academia, 2001. – 460 с.

5. Бессонова, Ю.В. О структуре психологического благополучия. [Текст] / Ю.В. Бессонова. // Психологическое благополучие личности в современном образовательном пространстве. Сборник статей. - Екатеринбург: Изд-во Урал.гос. пед. ун-та, 2013. – С. 99-104.

6. Галецкая И. И. Критерии психологического здоровья [Текст] / И. И. Галецкая // Вестник Томского университета. Философские науки. – 2007. – Вып. 10. – С. 317-328.

УДК 159.9.07

ВЛИЯНИЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ НА КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ И ЛИЧНОСТНЫЙ РОСТ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Сырымова А.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Онлайн білім беру кеңінен таралуда, алайда әртүрлі оқыту тәсілдерінің (онлайн және офлайн) студенттердің когнитивті қабілеттерін дамытуға әсерін терең зерттеу әлі де жеткіліксіз. Бұл зерттеу осы тәсілдер мен когнитивті қабілеттерді дамыту арасындағы байланысты зерделеген.

Abstract. Online education has become increasingly popular, but research on the effectiveness of different teaching models in developing cognitive skills is limited. This study investigated the relationship between different teaching models (online and offline) and the development of cognitive skills in students.

Keywords: pedagogy, digital electronic environment, digitalization, development, person, cognitive functions, distance learning.

Пандемия COVID-19 значительно ускорила переход к дистанционному обучению, изменив образовательный ландшафт и поставив новые задачи для когнитивного развития студентов.

Переход к дистанционному обучению стал драматическим и беспрецедентным сдвигом в сфере образования. Цифровизация и опора на цифровые технологии стали новой нормой, и высшие учебные заведения лидируют в адаптации к этим изменениям. Этот внезапный сдвиг не только повлиял на доставку образовательного контента, но и вызвал обеспокоенность по поводу воздействия на когнитивное развитие студентов в цифровой среде обучения.

Существующие исследования показывают, что студенты, обучающиеся дистанционно, могут быть более подвержены психологическим проблемам по сравнению со своими коллегами, обучающимися лицом к лицу (Ван, 2023). Это критическая проблема, поскольку когнитивные способности напрямую связаны с психологическим состоянием учащегося, влияя на академическую мотивацию, стремления, вовлеченность в обучение, а также на эмоциональную и волевую сферы.

Проблемы, возникающие при дистанционном обучении, такие как отсутствие личного взаимодействия и потенциальная возможность усиления изоляции, могут усугубить существующие проблемы с психическим здоровьем у учащихся. (Ван, 2023) Кроме того, технические трудности и отсутствие

знакомства с платформами онлайн-обучения могут еще больше способствовать стрессу и тревоге, испытываемым учащимися в цифровой образовательной среде. (Джабар и др., 2023)

В последние годы дистанционное обучение изменило ландшафт высшего образования, особенно в связи с глобальными событиями, которые потребовали перехода на цифровые платформы. Эта новая образовательная среда оказывает глубокое влияние на когнитивное развитие студентов университета. Понимание этих эффектов имеет важное значение, поскольку преподаватели стремятся оптимизировать учебный процесс, используя сильные стороны цифровых технологий, одновременно решая свои проблемы.

Когнитивное развитие относится к развитию мыслительных процессов, включая восприятие, память, рассуждение и способности решения проблем. В традиционном классе студенты получают выгоду от личного взаимодействия, немедленной обратной связи и структурированной среды, которые способствуют когнитивному развитию. Однако дистанционное обучение внесло как возможности, так и препятствия, которые могут определять, как развиваются эти когнитивные процессы.

Одним из основных преимуществ дистанционного обучения является гибкий доступ к множеству ресурсов, которые предоставляют цифровые платформы. Студенты могут работать с мультимедийными презентациями, интерактивными симуляциями и обширными онлайн-библиотеками, что может улучшить понимание и запоминание материала курса. Такая доступность позволяет персонализировать учебный опыт, который соответствует индивидуальным предпочтениям, что потенциально приводит к более глубокому когнитивному вовлечению. Более того, студенты могут пересматривать лекции или ресурсы в своем собственном темпе, что обеспечивает большую возможность для консолидации памяти и критического мышления.

Однако эта гибкость также может привести к проблемам. Отсутствие структурированной среды в классе может привести к снижению мотивации и самодисциплины. Студенты могут испытывать трудности с управлением временем и расстановкой приоритетов, что может помешать их когнитивному развитию. Возросшая зависимость от цифровых инструментов может привести к когнитивной перегрузке, когда огромные объемы доступной информации могут быть подавляющими, вызывая замешательство и отчуждение. Для преподавателей крайне важно помочь студентам выработать эффективные привычки и стратегии обучения, чтобы справиться с этими проблемами.

Социальное взаимодействие, важный компонент когнитивного развития, также претерпевает значительные изменения в цифровой образовательной среде. Хотя онлайн-форумы и инструменты видеоконференций предлагают студентам новые способы совместной работы, им может не хватать спонтанности и эмоциональной насыщенности личного взаимодействия. Личное общение развивает такие важные навыки, как эмпатия, ведение переговоров и межличностное понимание — навыки, которые ценны как в

академическом, так и в реальном мире. Задача заключается в создании возможностей для осмысленного взаимодействия, которое может имитировать этот бесценный компонент обучения.

Кроме того, влияние дистанционного обучения на когнитивное развитие может варьироваться в зависимости от индивидуальных характеристик учащегося. Такие факторы, как стиль обучения, технологическая компетентность и социально-экономическое положение, могут влиять на то, насколько эффективно учащийся адаптируется к цифровой среде обучения. Преподаватели должны осознавать эти различия, гарантируя, что все учащиеся получают необходимую поддержку для когнитивного развития во время этого перехода.

Кроме того, цифровая среда предоставляет уникальные возможности для развития навыков 21-го века, таких как цифровая грамотность и критическое мышление. Знакомство с различными онлайн-инструментами и платформами побуждает учащихся овладевать технологиями, что является важным навыком на современном рынке труда. Кроме того, онлайн-дискуссии и совместные проекты способствуют критическому мышлению, поскольку учащиеся должны анализировать источники и выстраивать обоснованные аргументы в цифровом контексте.

В заключение, дистанционное обучение положило начало преобразующему сдвигу в образовательной практике, что имеет значительные последствия для развития и оценки когнитивных навыков. Хотя оно предоставило беспрецедентный доступ к ресурсам и возможностям для самостоятельного обучения, оно также создало такие проблемы, как сокращение социального взаимодействия и потенциал для снижения мотивации. По мере того, как учащиеся ориентируются в этом новом ландшафте, их когнитивные навыки, включая критическое мышление, решение проблем и адаптивность, проверяются уникальными способами. Образовательные учреждения должны признать эту динамику и соответствующим образом адаптировать свои учебные программы и методы оценки, чтобы способствовать обогащению учебной среды, которая отдает приоритет улучшению когнитивных навыков.

Кроме того, оценка когнитивных навыков в контексте дистанционного обучения требует инновационных подходов, выходящих за рамки традиционных методов тестирования. Педагогам рекомендуется использовать методы формирующей оценки, рефлексивные практики и совместные проекты, которые создают возможности для более глубокого вовлечения и применения знаний. Сосредоточившись на целостных стратегиях оценки, преподаватели могут получить более четкое представление о когнитивном развитии учащихся, устраняя пробелы, которые могут возникнуть в виртуальной среде. В конечном итоге, принятие вызовов и возможностей, предоставляемых дистанционным обучением, будет иметь решающее значение для обеспечения того, чтобы учащиеся не только преуспевали в учебе, но и развивали когнитивные навыки, необходимые для успеха в мире, который становится все более цифровым.

Список использованной литературы

1. Буданцев Д.В. Цифровизация в сфере образования: обзор российских научных публикаций // Молодой ученый. № 27 (317). 2020. С. 12-127.
2. Калимуллина О.В., Троценко И.В. Современные цифровые образовательные инструменты и цифровая компетентность: анализ существующих проблем и тенденций // Открытое образование. 22 (3). 2018. С. 61-73.
3. Карпов А.В., Карпов А.А., Маркова Е.В., Филиппова Ю.В. Специфика метакогнитивной регуляции образовательной деятельности в условиях применения компьютерных средств обучения // Перспективы науки и образования. № 5 (53). 2021. С.334-353.
4. Марей А. Цифровизация как изменение парадигмы. URL: <https://www.bcg.com/about/bcg-review/digitalization>
5. Нижегородцева Н.В. Системогенетический анализ готовности к обучению: монография. Ярославль: Аверс пресс. 2004. 367 с.
6. Нижегородцева Н.В., Жукова Т.В. Комплексная диагностика готовности студентов к обучению в высшем учебном заведении: учебно-методическое пособие. Ярославль: Изд-во ЯГПУ. 2010. 50 с.
7. Погожина И.Н., Сергеева М.В., Егорова В.А. Цифровая компетентность и детство - уникальный вызов 21 века (анализ современных исследований) // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. №4. 2019. С.80-106.

УДК 378.147:811.161.1".243.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Тарасова Л.В.

Томский государственный педагогический университет, г. Томск, Россия

Түйін. Шетелдік студенттермен жұмыс істейтін барлық оқытушылар орыс тілін шет тілі ретінде оқытудың ерекшеліктерімен таныс емес. Бұл мақалада сөйлеу, тыңдау, оқу және жазуды үйренудің ерекшеліктері қарастырылады. Бұл ерекшеліктерді ескеру қытай студенттерінің орыс тілін сәтті меңгеруіне ықпал етеді.

Summary. Not all teachers working with foreign students are familiar with the peculiarities of teaching Russian as a foreign language. This article deals with the peculiarities of teaching speaking, listening, reading and writing. Taking these peculiarities into account will contribute to more successful mastering of the Russian language by Chinese students.

За последние четыре года количество китайских студентов в Томском государственном педагогическом университете увеличилось в восемь раз – с 30 обучающихся в 2021 году до 236 обучающихся в этом году. Возросло и количество преподавателей русского языка, работающих с китайскими студентами. Однако большинство преподавателей работали с русскими студентами и не все прошли курсы повышения квалификации по преподаванию русского языка как иностранного. Обучение китайских студентов русскому языку требует учета особенностей преподавания русского языка как иностранного. В данной статье постараемся более детально рассмотреть особенности преподавания русского языка как иностранного.

Наиболее сложной задачей является обучение китайских студентов говорению. Здесь необходимо подчеркнуть, что обучение говорению может осуществляться несколькими путями:

Путь "снизу" — здесь исходным является речевой образец: название предмета, его качества, действия, которое направлено на решение конкретной коммуникативной задачи, например, назвать себя, представить своего друга [1].

При обучении диалогической речи важным является обучение осуществлять запрос аналогичной информации у партнера, или давать оценку на высказывание, или задавать уточняющий вопрос и т.д. Таким образом, студент овладевает конкретными речевыми действиями, переходя с позиции сообщателя информации на позицию спрашивающего и наоборот: «Привет, Антон! Как дела? — Хорошо. А у тебя? — У меня тоже хорошо» [2].

При решении коммуникативной задачи в определенной ситуации общения студент овладевает основными структурно-функциональными типами простого предложения: утверждением, переспросом, возражением, запросом информации, выражением просьбы, совета, оценочными репликами.

Обучение небольшим связным высказываниям можно осуществить по схеме, обусловленной последовательностью предъявления речевых образцов: название предмета, указание на его качество, на его действие и т.д. Например:

«Виктор Петрович — бизнесмен. Виктор Петрович читает. Что он читает? Он читает газету» [2].

Путь "сверху" — это путь от прослушивания до многократного чтения диалога-образца или полилога-образца, с заменами отдельных реплик — к его воспроизведению в виде соответствующей сценки.

При обучении говорению необходимо развивать следующие умения:

а) разговаривать на основе текста, в начале отвечая на вопросы преподавателя по содержанию текста, а затем и самостоятельно задавать вопросы друг другу;

б) выражать свое отношение к прочитанному. При этом происходит развитие умений интерпретировать текст: выделять основную информацию текста, высказывать свое мнение. При этом текст служит опорой для формулировки каких-либо мыслей, связанных с жизнью самих студентов, т.е. как бы "перенос на себя". Это, например, может иметь место, когда описание какой-либо квартиры или города служит поводом для описания своей квартиры, своего города.

Для осуществления этих способов обучения говорению в диалогической и монологической формах можно использовать следующие типы упражнений:

1) подготовительные упражнения, когда студенты овладевают речевыми образцами что-то подтверждать, выражать сомнение, просьбу и т.д. Сюда можно отнести чтение по ролям и инсценирование диалогов, пересказ текста;

2) коммуникативные упражнения, направленные на решение коммуникативных задач, например, рассказать о себе, своей семье, своей группе или своем городе и т.д.;

3) контролирующие упражнения — ответы на вопросы, тестовые задания.

Обучение аудированию нацелено на овладение умениями понимать речь преподавателя и одногруппников на занятии, а также на понимание несложных аутентичных текстов.

В процессе обучения аудированию преподавателем могут быть использованы упражнения:

1) подготовительные упражнения для обучения восприятию на слух и проговаривание за преподавателем или диктором слов, целых предложений для совершенствования фонематического слуха. Для этого могут быть использованы рифмовки, поговорки или пословицы;

2) коммуникативные упражнения в аудировании ~~ это восприятие на слух с целью понимания основной информации;

3) контролирующие упражнения на проверку понимания прослушанного. Это могут быть тесты на множественный выбор: из нескольких предложений надо выбрать наиболее полно соответствующее содержанию текста.

Преподаватели русского языка как иностранного могут применять на своих занятиях три вида аудирования: аудирование с полным пониманием текста, с пониманием основного содержания аудио текста и аудирование с выборочным пониманием.

Обучение чтению также требует особого внимания как со стороны преподавателя, так и со стороны китайских студентов. При соотнесении зрительного образа слова русского слова с его слуховым эквивалентом и при чтении словосочетаний, предложений и текста иностранные студенты сталкиваются с сильным интерферирующим влиянием родного китайского языка. Обучение технике чтения необходимо осуществлять параллельно с обучением произносительной стороне речи. Внимание китайских студентов должно быть направлено на произношение отдельных звуков, звукобуквенных сочетаний, на долготу и краткость гласных, на ударение.

На первом году обучения студентам необходимо овладеть техникой чтения вслух и про себя, научиться обращать внимание на правильное использование стратегий чтения - извлечение информации из текста с разной глубиной проникая в его содержание: чтение с полным пониманием, с пониманием основного содержания, с выборочным пониманием.

Чтение с полным пониманием (изучающее чтение) строится на учебных текстах, в которых трудности дозированы и лексико- грамматический материал подлежит усвоению. Студенты могут использовать средства для смысловой переработки текста: узнавание знакомых лексических единиц, понимание их лексико-грамматических и смысловых связей, догадку о значении некоторых незнакомых слов по их сходству с английским языком, по контексту. Кроме того, студент может пользоваться словарем или пояснениями к тексту.

Чтению незнакомого текста должна предшествовать работа над незнакомой лексикой. Это подготовительные упражнения, к ним можно отнести и предварительное прослушивание аудиозаписи текста, и быстрый просмотр текста. Эти упражнения ориентированы на снятие фонетических и лексико-грамматических трудностей. Следует отметить, что все современные УМК по

русскому языку как иностранному снабжены аудио записями большинства текстов и диалогов, что значительно облегчает работу на занятиях и дома.

При чтении текста с извлечением основного содержания рекомендуется использовать специальные задания на поиск не только основной информации, но и деталей, например, с помощью вопросов, ответы на которые можно найти в тексте. Контролирующие упражнения могут быть направлены на выявление понимания содержания текста. Это могут быть тестовые задания или задания со свободным ответом.

Чтение с пониманием основного содержания текста (ознакомительное чтение) лучше проводить на аутентичных текстах, которые могут содержать значительное количество незнакомой лексики. С помощью аутентичных текстов студент погружается в реальную ситуацию, когда перед ним возникает много трудностей, а ему надо понять, о чем текст, пропуская второстепенные детали. Этому виду чтения могут предшествовать подготовительные упражнения для снятия лексико-грамматических трудностей, например, задания на антиципацию содержания текста по заголовку, рисунку или предварительное ознакомление с незнакомой лексикой. Контрольные задания должны быть направлены на понимание основной информации текста.

Чтение с выборочным пониманием (поисковое чтение) также следует осуществлять на аутентичных текстах. Перед студентами формулируется задача извлечь из содержания текста определенную информацию.

Обучение письму также требует пристального внимания. Речь идет об овладении китайскими студентами элементарными умениями письменной речи, а именно: делать выписки из текста; написать письмо, правильно оформив его с позиций речевого этикета; заполнить анкету. При обучении письму можно использовать упражнения: подготовительные (отработка звукобуквенных соответствий, орфографии), собственно коммуникативные и контролирующие.

Учет данных особенностей обучения будет способствовать более успешному овладению китайскими студентами русским языком.

Список использованной литературы

1. Бим И.Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского) – М.: Вентана - Графт, 1997. – 40 с.

2. Беликова Л.Г., Шутова Т.А., Ерофеева И.Н. Русский язык: первые шаги – СПб.: Златоуст, 2020. – 264 с.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИИ ПЕДАГОГА

Ташматов Б.Е., Боходиров Ш.И.

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами,
г. Ташкент, Узбекистан

Түйін. Бұл мақалада педагогикалық шеберлікті жетілдіру мәселелері қарастырылады. Мұғалімдердің педагогикалық дағдыларын дамыту, заманауи білім беру жүйесінде инновациялық әдістерді қолдану, оқушылардың білім беру процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз ету сияқты маңызды аспектілер қарастырылады. Мақалада педагогикалық шеберлікті арттыру үшін қажетті әдістер мен стратегиялар талданады, сонымен қатар мұғалімдердің кәсіби дамуына ықпал ететін ұсыныстар беріледі.

Summary. This article will address the issues of improving pedagogical skills. Such important aspects as the development of teachers' pedagogical skills, the use of innovative methods in the modern education system, and ensuring the active participation of students in the educational process are considered. The article analyzes the methods and strategies necessary to improve pedagogical skills, as well as provides recommendations that contribute to the professional development of teachers.

Педагогика - это наука, изучающая процесс передачи и усвоения знаний. С другой стороны, педагогическое мастерство учителя является основным фактором, определяющим эффективность образовательного процесса [1]. Процесс совершенствования педагогического мастерства требует от педагогов постоянного обновления своих знаний и умений. Применение инновационных методов и технологий в современной системе образования играет важную роль в повышении педагогического мастерства педагогов.

В данной статье будут рассмотрены основные аспекты и методы совершенствования педагогического мастерства. Педагогика-это наука, изучающая процесс передачи и усвоения знаний, изучающая взаимоотношения между учителями и учащимися, структуру образовательного процесса и его эффективность. Педагогическое мастерство учителя является основным фактором, определяющим успешное прохождение образовательного процесса. Этот навык включает в себя не только уровень знаний учителя, но и его педагогические навыки, коммуникативные навыки и индивидуальный подход к ученикам [2]. В современной системе образования необходимость повышения педагогического мастерства становится как никогда актуальной. Педагоги могут сделать учебный процесс более эффективным, применяя новые методы и технологии.

А для этого необходимо постоянно проводить процесс совершенствования педагогического мастерства. Профессиональное развитие педагогов, овладение инновационными педагогическими методами и обеспечение активного участия учащихся в образовательном процессе являются неотъемлемой частью этого процесса.

В данной статье был использован ряд методов исследования для анализа процесса совершенствования педагогического мастерства:

1. Аналитический метод: посредством анализа доступной литературы и исследований были изучены теоретические и практические аспекты улучшения педагогического мастерства. С помощью этого метода была собрана обширная информация об инновационных методах, стратегиях и экспериментах, используемых для повышения педагогического мастерства [3].

2. Интервью и интервью: посредством бесед с опытными учителями были собраны их мысли и опыт, касающиеся повышения их педагогического мастерства. С помощью этого метода была создана возможность выявить реальные проблемы педагогов и пути их решения.

3. Практический опыт: в процессе апробации инновационных педагогических методов оценивалась эффективность новых подходов и технологий, применяемых учителями на уроках. С помощью этих экспериментов можно определить, какие методы наиболее эффективны для повышения педагогического мастерства учителей.

4. Опросы: опросы проводились среди учителей и учеников с целью выявления проблем в образовательном процессе и путей их решения путем сбора и анализа их мнений. С помощью анкет собиралась информация о потребностях и интересах педагогов в повышении педагогического мастерства.

5. Рефлексия: учителя должны анализировать свою деятельность после уроков. Процесс рефлексии помогает им совершенствовать свой стиль, выявлять успехи и недостатки в процессе урока. Обсуждение: есть ряд важных моментов в совершенствовании педагогического мастерства [4]:

1. Инновационные методы: учителя могут повысить интерес учащихся за счет применения современных педагогических технологий. Например, проектное обучение, проблемное обучение и интерактивные уроки делают процесс обучения более эффективным.

2. Участие учащихся: вовлечение учащихся в процесс урока, обеспечение их активного участия и выслушивание их мнений важны для развития педагогических навыков. Это, в свою очередь, повышает мотивацию учащихся.

3. Профессиональное развитие: для преподавателей необходимы регулярные семинары, тренинги и мастер-классы. Благодаря этому учителя получают новые знания и навыки.

4. Рефлексия: учителя должны анализировать свою деятельность после уроков. Этот процесс помогает им определить, какие методы оказались эффективными.

Совершенствование педагогического мастерства — это непрерывный процесс, и учителям необходимо постоянно обновлять свои знания и навыки в соответствии с требованиями современного образования. Педагогические навыки могут быть улучшены за счет использования инновационных методов, увеличения вовлеченности учащихся и обеспечения профессионального развития. Рекомендации, изложенные в этой статье, служат повышению эффективности образовательного процесса.

Список использованной литературы

1. Mamatov, A. (2020). "Zamonaviy pedagogik texnologiyalar". Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
2. Qodirov, S. (2019). "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti". Toshkent: Fan.
3. Xudoyberdiyev, R. (2021). "Innovatsion ta'lim metodlari". Toshkent: Ta'lim.
4. Usmonova, D. (2018). "O'qituvchi sifatida professional rivojlanish". Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti.

ОӘЖ 159.9

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ ҚОРҚЫНЫШЫ МЕН ЖЕТІСТІК МОТИВАЦИЯСЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Темірбекқызы А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассмотрены исследование взаимосвязи страха и мотивации успеха будущего педагога.

Summary. The article examines the study of the relationship between fear and motivation for success of a future teacher.

Қорқыныш (атап айтқанда, үрей) мен болашақ мұғалімдердің жетістікке жету мотивациясы арасындағы байланысты зерттеу педагогикалық психология саласындағы өзекті тақырып болып табылады. Мазасыздық студенттердің оқу үлгеріміне оң және теріс әсер етіп, олардың мотивациясына және оқу үлгеріміне әсер етуі мүмкін.

Соңғы жылдары тұлғаның мотивациялық ерекшеліктерін зерттеуге қызығушылық айтарлықтай артты. Мотивация тақырыбы отандық және шетелдік ғылыми еңбектерде кеңінен қамтылған. Мотивацияны зерттеуге елеулі үлес қосқан ресейлік зерттеушілер қатарынан белсенділік теориясын жасап, мотивтердің құрылымы мен динамикасын зерттеген А.Н.Леонтьев сияқты ғалымдарды ерекше атап өтуге болады; Адам мотивациясының психологиялық механизмдерін зерттеген В.К.Вильюнас; сондай-ақ П.К. Анохин және Н.А.Бернштейн, олардың жұмыстары мотивацияның физиологиялық аспектілерімен байланысты [1].

Мотивацияны зерттеуге өз еңбектерін арнаған шетелдік зерттеушілердің ішінде жетістік мотивациясының теориясын жасаған Дж.Аткинсонды атап өтуге болады; Қажеттіліктер иерархиясымен танымал А.Маслоу; Мотивация мен ерік мәселелерін зерттеген Х.Гекхаузен; және жетістік пен мотивация қажеттілігін зерттеген Д.Макклелланд.

Шетелдік психологияда Дэвид Макклелланд ұсынған мотивацияны зерттеудің диспозициялық тәсілі кеңінен қолданылады. Бұл тәсілде үш негізгі мотивациялық жүйе бар:

- Жетістік мотивациясы: табысқа жетуге және мақсаттарыңызға жетуге деген ұмтылыс.

- Күш мотивациясы: басқа адамдарды басқаруға және оларға әсер етуге ұмтылу.

- Тұлғалық мотивация: оң тұлғааралық қарым-қатынас орнату және қолдау қажеттілігі [2].

Бұл үш жүйе адамның әлеуметтік мотивтерінің дамуын көрсетеді. Сонымен қатар, қауіпсіздік қажеттілігімен және сәтсіздіктерден немесе жағымсыз жағдайлардан аулақ болу ниетімен байланысты болдырмау мотивациясы қарастырылады. Ол алғашқы үш жүйемен тығыз байланыста болады, олардың көріністеріне әсер етеді.

Мазасыздық деңгейінің жоғарылауы сияқты белгілі бір жеке психологиялық алғышарттарда әлеуметтік мотивтер бұрмаланған түрде көрінуі мүмкін:

- Күш мотивациясы: жауапкершіліктен жалтаруға айналуы мүмкін.

- Жетістік мотивациясы: сәтсіздікке жол бермеу ниетінде көрсетілуі мүмкін.

- Қатысу мотивациясы: қабылданбау қорқынышында көрінуі мүмкін.

Осылайша, әр түрлі мотивациялық жүйелер мен жеке тұлғаның ерекшеліктері арасындағы өзара әрекеттесу адамның мінез-құлқын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Сонымен қатар, мотивацияны зерттеу осы құбылыстың әртүрлілігі мен күрделілігін көрсететін тәсілдер мен теориялардың кең ауқымын қамтиды.

Түрлі мотивациялық концепциялар мен теорияларды талдау мотивациялық сферадағы белсенділік принциптерін түсінудің эволюциясын, сонымен қатар негізгі қажеттіліктер мен мотивтердің маңыздылығын көрсетеді. Тұлғаның мотивациялық сферасы - бұл қажеттіліктер мен мотивтер маңыздылығы мен мінез-құлқына әсер етуіне байланысты белгілі бір деңгейлерді алатын күрделі иерархиялық жүйе.

Бұл иерархияда қажеттілік жеке тұлғаның оны қанағаттандыруға бағытталған әрекетін бастайды. Бұл әрекет белгілі бір фокусқа ие болғандықтан, қажеттілік мінез-құлық мотивіне айналады. Мотивациялық сфераның дамуы мотивтердің, олардың мазмұнының, күші мен тиімділігінің өзгеруімен байланысты

Мотивтердің тұрақты иерархиялық құрылымының болуы жеке тұлғаның бағыттылығын анықтайды және оның мінез-құлқы мен қызметіне әсер етеді. Жетекші мотивтер бұл құрылымда орталық орынды алады, мінез-құлықта жиі көрінеді және тұлғаның дамуы үшін маңыздырақ болады, ал екіншілік мотивтер тұлғамен азырақ байланысты және аз дамыған немесе инволюция сатысында болуы мүмкін.

А. Н. Леонтьев қажеттілік, мотив пен белсенділік арасындағы байланысты жан-жақты зерттеді. Ол қажеттіліктің болуы кез келген іс-әрекеттің қажетті алғышарты болып табылады, бірақ қажеттіліктің өзі әрекетке белгілі бір бағыт беруге қабілетті емес деп тұжырымдады. Ол үшін мотив қажет - берілген қажеттілікті қанағаттандыратын және субъект әрекетінің бағытын

анықтайтын объект. Осылайша, мотив қажеттілікті объективті ету процесінде пайда болады және мақсатты әрекеттің ынталандырушысына айналады.

Қажеттілік - бұл қанағаттану немесе қанағаттанбау сезімімен байланысты адамның белгілі бір өмір сүру жағдайларының, әрекеттердің немесе материалдық заттардың жетіспеушілігін сезіну. Қажеттіліктің негізгі сипаттамаларына оның күші, пайда болу жиілігі және қанағаттандыру әдістері жатады.

Америкалық психолог Абрахам Маслоу Маслоу пирамидасы деп аталатын қажеттіліктердің иерархиялық моделін жасады. Бұл модель бес негізгі деңгейді қамтиды:

1. Физиологиялық қажеттіліктер: тамақ, су, ұйқы және тыныс алу сияқты негізгі өмірлік қажеттіліктер.

2. Қауіпсіздік қажеттіліктері: қауіп-қатерден қорғануға ұмтылу, өмірдегі тұрақтылық пен болжамдылық.

3. Әлеуметтік қажеттіліктер: топқа қосылу қажеттілігі, достық, махаббат және қарым-қатынас.

4. Бағалау қажеттіліктері: өзін-өзі бағалауға, тануға, табысқа және басқалар тарапынан құрметке ұмтылу.

5. Өзін-өзі таныту қажеттілігі: өзінің әлеуетін, шығармашылығын және жеке өсуін жүзеге асыруға ұмтылу.

Маслоу төменгі деңгейдегі қажеттіліктерді қанағаттандыру жоғары деңгейдегі қажеттіліктерді өзекті етудің алғышарты болып табылады деп есептеді. Осылайша, жеке тұлғаның қажеттіліктерінің құрылымы оның мотивациясын және мінез-құлқының бағытын анықтайды. Адамның қажеттіліктері мен мүдделерінің ауқымы неғұрлым кең болса, оның іс-әрекетінің мотивтері соғұрлым әртүрлі болады [3].

Мотивтер көбінесе әртүрлі негіздер бойынша жіктеледі, оның ішінде жеке және белсенділік, сондай-ақ ішкі және сыртқы. Төменде мотив түрлерінің нақты мысалдары бар кесте берілген:

Кесте 1. Мотив түрлері мен олардың сипаттамасы

Мотив түрі	Сипаттама
Өзін-өзі растау мотиві	Қоғамда танылу, құрметтеу және белгілі бір мәртебеге жетуге ұмтылу.
Күш мотиві	Басқа адамдарға әсер ету, жетекші орындарды иелену және басқалардың қызметін бақылау қажеттілігі.
Процедуралық-мазмұндық мотив	Тартымды әрекеттерді орындау қажеттілігі, физикалық және интеллектуалдық белсенділікті көрсетуге ұмтылу.
Саналы мотивтер	Адамның мінез-құлқын реттейтін және ол анық түсінетін қажеттіліктер мен мақсаттар.
Бейсаналық мотивтер	Адамның мінез-құлқына олардың табиғатын толық білмей әсер ететін қажеттіліктер мен мақсаттар.
Өзін-өзі дамыту мотиві	Өз қабілеттерін жүзеге асыруға деген ұмтылыс, жеке өсу қажеттілігі және құзыреттілігін арттыру.
Жетістік мотиві	Жетістікке жетуге және қызметте оң нәтижелерге қол жеткізуге ұмтылу.

Әлеуметтік мотив	Өз міндетін, қоғамдық борышын өтеуге ұмтылу, сонымен қатар қоғамда танылу мен құрметке ие болуға ұмтылу.
Қатысу мотиві	Басқа адамдармен жағымды қарым-қатынас орнату және қолдау қажеттілігі, қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуге ұмтылу.

Бұл классификация адамның мінез-құлқы мен белсенділігін анықтай алатын мотивтердің алуан түрлілігін көрсетеді.

Өзін-өзі растауға ұмтылу, мәртебенің жоғарылауы және жеке тұлғаның оң бағасын алу - адамды белсенді жұмыс істеуге және дамытуға ынталандыратын маңызды мотивациялық факторлар. Бұл мотивтер өмірдің әртүрлі салаларында табысқа жетуге және өзін-өзі жүзеге асыруға ықпал етеді.

А. Н. Леонтьев оқу мотивациясын студенттерді өнімді танымдық іс-әрекетке және оқу материалын белсенді меңгеруге ынталандыратын процестер мен әдістер жүйесі ретінде қарастырды. Бұл мотивация құрылымында оның күші мен бағытын анықтайтын ішкі және сыртқы мотивтерді анықтады.

Жеке тұлғаның кәсіби мотивациясы мамандық таңдауға және соған байланысты міндеттерді ұзақ мерзімді орындауға әсер ететін ішкі және сыртқы мотивтердің жиынтығы ретінде анықталады.

Неміс психологы Хайнц Хекхаузен жетістік мотивациясын адамның белгілі бір критерийлер бойынша табысы бағаланатын іс-әрекеттегі қабілеттерін сақтауға немесе арттыруға деген ұмтылысы деп анықтады және нәтиже сәттілік немесе сәтсіздік болуы мүмкін. Жетістік мотивациясы мақсаттардың тұрақты өзгеруімен сипатталады; Біреуіне жеткен адам жаңасын орнатады, бұл процестің уақытша үзілуіне әкелуі мүмкін. Дегенмен, жетістік мотивациясының маңызды ерекшелігі - мүмкін болатын үзілістерге қарамастан бастапқы мақсатқа оралу.

Бернард Вайнер әзірлеген себептік атрибуция теориясы табыс пен сәтсіздіктің себептерін екі негізгі өлшем бойынша талдайды: бақылау локусы және тұрақтылық.

- Бақылау орны: адам өзінің жетістіктерінің немесе сәтсіздіктерінің көзін қайдан көретінін анықтайды. Егер жеке адам себептерді өзінің қасиеттерінде немесе әрекеттерінде деп есептесе, бұл ішкі бақылау локусы деп аталады. Егер ол сәтті немесе сәтсіздікті сәттілік немесе тапсырманың қиындығы сияқты сыртқы жағдайлармен байланыстырса, бұл сыртқы бақылау локусы.

- Тұрақтылық: берілген себептердің тұрақтылығын немесе өзгермелілігін білдіреді. Қабілет немесе тапсырманың қиындығы сияқты тұрақты себептер уақыт өте тұрақты болып саналады. Күш-жігер немесе сәттілік сияқты тұрақсыз себептер әр жағдайда әртүрлі болуы мүмкін.

Осы екі параметрдің үйлесімі табыс пен сәтсіздіктің ықтимал себептерін төмендегідей жіктеуге мүмкіндік береді:

- Ішкі тұрақты себептер: мысалы, қабілеттер. Табысқа жетуі туа біткен қабілетінің арқасында деп сенетін адам болашақта тұрақты нәтиже күтеді.

- Ішкі тұрақсыз себептер: мысалы, күш-жігер. Егер адам өзінің жетістіктері жұмсаған күш-жігеріне байланысты деп есептесе, ол нәтижелердің күш-жігер дәрежесіне байланысты өзгеруі мүмкін екенін түсінеді.

- Сыртқы тұрақты себептер: мысалы, тапсырманың күрделілігі. Бұл жағдайда сәттілік немесе сәтсіздік адамның өзі бақылауынан тыс тұрақты сыртқы факторларға жатады.

- Сыртқы тұрақсыз себептер: мысалы, сәттілік немесе кездейсоқтық. Мұнда нәтиже сыртқы жағдайлардың өзгеруінің салдары ретінде қарастырылады.

Бұл санаттарды түсіну сәттілік пен сәтсіздіктің себептерін түсіндіру адамның мотивациясы мен мінез-құлқына қалай әсер ететінін түсіндіруге көмектеседі.

Табысқа жету мотивациясы және сәтсіздікке жол бермеу мотивациясы оқу әрекетінің негізгі аспектілері болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, жеке алаңдаушылық әрқашан жетістікке жету мотивациясымен байланысты емес, бірақ сәтсіздікке жол бермеу мотивациясымен байланысты болуы мүмкін. Бұл мазасыздық деңгейі жоғары студенттер сәтсіздікке ұшырауы мүмкін жағдайлардан аулақ болуы мүмкін екенін білдіреді, бұл олардың табысқа жетуге деген ұмтылысын шектейді.

Бернард Вайнер теориясында сәттілік пен сәтсіздіктің себептері екі негізгі параметр бойынша жіктеледі: бақылау локусы (ішкі немесе сыртқы) және тұрақтылық (себептің тұрақтылығы немесе өзгермелілігі). Бұл параметрлердің комбинациясы келесі категорияларды ажыратуға мүмкіндік береді:

- Тапсырманың күрделілігі: сыртқы, тұрақты табыс факторы;
- Күш: табыстың ішкі, өзгермелі факторы;
- Жағдайлардың кездейсоқ сәйкестігі: табыстың сыртқы, тұрақсыз факторы;
- Қабілеттері: ішкі, тұрақты табыс факторы.

Бұл жіктеу адамдарға өздерінің жетістіктері мен сәтсіздіктерінің себептерін қалай түсіндіретінін түсінуге көмектеседі, бұл өз кезегінде олардың мотивациясы мен мінез-құлқына әсер етеді.

Сонымен қатар, жетістік мотивациясы эмоционалдық тәжірибемен тығыз байланысты. Табыс немесе сәтсіздік эмоциялары мақсатқа жету дәрежесін және жасалған күш-жігерді негіздеуді бағалауды көрсететін реттеуші механизм ретінде қызмет етеді. Қол жеткізілген мақсаттардың оң эмоциялары мотивацияны күшейтеді және жақсартуға деген ұмтылысты тудырады, ал теріс эмоциялар бізді көзқарастарды қайта қарауға және болашақ әрекеттерді жоспарлауға ынталандыруы мүмкін.

Болашақ педагогтардың жетістікке жетуге деген жоғары мотивациясын сақтау үшін өзін-өзі реттеу және алаңдаушылықты басқару дағдыларын дамыту маңызды. Бұл релаксация әдістерін, когнитивті мінез-құлық терапиясын және позитивті ойлауды қамтуы мүмкін. Мазасыздық пен жетістікке жету мотивациясының арасындағы байланысты түсіну болашақ мұғалімдерді оқыту мен оқытудың тиімді стратегияларын жасауға көмектеседі.

Осылайша, бұл тақырыпты зерделеу болашақ педагогтардың кәсіби дамуына әсер ететін факторларды тереңірек түсінуге ықпал етеді және олардың мотивациясына және кәсіби іс-әрекетіне алаңдаушылықтың теріс әсерін төмендетуге арналған тәсілдерді әзірлеуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алтунина И.Р. Мотивы и мотивация социального поведения: Учебное пособие. М.: МПСИ, 2016. – 143 с.
2. Макклелланд, Д. Мотивация человека. СПб.: Питер, 2025. 672 с.
3. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения. М.: «Смысл», 2015. – 336с.

УДК 338.2

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РУКОВОДИТЕЛЯ

Тиллашайхова Х.А., Тешаев С.С.

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами,
г. Ташкент, Узбекистан

Түйін. Мақалада басқару қызметінде психологиялық бағыттарды қолданудың мәселелері мен ерекшеліктері қарастырылады. Еңбекті ынталандыру және қызметкерлердің уәждемесін басқару шеңберінде, сондай-ақ еңбек ұжымындағы жанжалдарды азайту үшін менеджерлердің психологиялық құзыреттерін қолдану бағыттары талданды.

Summary. The article discusses the problems and specifics of using psychological approaches in management activities. The directions of applying managers' psychological competencies in the framework of stimulating work and managing employee motivation, as well as to reduce conflict in the workforce, are analyzed.

Перед управляющими любой организации, функционирующей в условиях рынка и конкуренции, всегда стоит задача повышения эффективности социально-трудовых отношений для обеспечения конкурентоустойчивого развития бизнес-структуры. Если в системе координат экономики индустриального общества в качестве приоритетных ресурсов выступали материальные, природные и финансовые, то в инновационной экономике нового типа доминирующая роль отводится знаниям, и именно люди с их образованием, квалификацией, опытом и креативностью определяют успешность той или иной бизнес-структуры. В этой связи эффективный менеджмент современной организации должен учитывать не только такие качественные характеристики человеческих ресурсов организации, как физиологические (способности работника, состояние его здоровья, работоспособность, выносливость) и квалификационные (объем, глубина и разносторонность общих и специальных знаний, компетенций, трудовых навыков и умений), но и социально-психологические (уровень личностной зрелости, темперамент, характер, ценностные ориентации, потребности, мотивы, цели, ожидания и интересы в сфере труда) [1].

Персональные психосоциальные качества людей становятся важной частью профессиональной деятельности, поскольку определяют способности работника, необходимые для эффективного взаимодействия с людьми внутри и вне организации для творческой, предпринимательской и инновационной деятельности. Все это повышает актуальность исследования психологических инструментов и аспектов управления высококвалифицированным персоналом, ориентированным на эффективную, творческую и целедостигающую деятельность.

Как мы полагаем, одной из актуальных психологических проблем современного менеджмента предприятия является определение направлений совершенствования системы управления мотивацией и нематериального социально-психологического стимулирования, побуждающей работника к осуществлению действий, направленных на достижение целей компании. Габриелян Б.В. отмечает, что развитие системы внутрикорпоративного мотивационного потенциала неотделимо от процесса развития корпоративной культуры [2].

Корпоративная культура посредством мотивации оказывает существенное влияние на взаимодействие в процессе труда, устранение дискомфорта и конфликтов, текучесть кадров в организации и, в конечном счете, на эффективность деятельности работников. Кижаяев А.С. и Котляревский А.А. подтверждают, что эффективная система нематериального стимулирования позволяет создать максимально благоприятный морально-психологический климат, в значительной степени компенсирующий недостатки системы материального стимулирования и ориентирующий сотрудников на самосовершенствование, профессиональный рост и позитивное самовыражение [3]. Действенная система корпоративных ценностей в организации обеспечивает не только социальную и творческую активность работников, но и, вследствие этого, повышение общей результативности и прибыльности деятельности предприятия, что отражается в росте уровня его эффективности. Развитие корпоративной культуры, превращение ее в сильное движущее и объединяющее начало может стать одним из рычагов результативного функционирования организации, поэтому многие современные управляющие рассматривают корпоративную культуру как стимулирующий стратегический инструмент, позволяющий ориентировать все подразделения и отдельных сотрудников на общие задачи, а также мобилизовать инициативу персонала и обеспечить продуктивное взаимодействие.

Мануйлова Ю. и Коломыщ О.Н. отмечают, что корпоративная культура связана с достижением лучших показателей социально-психологических условий в организации, таких как: создание условий для творческого труда, устройство условий для социального мира и партнерства, формирование интересов общества и государства [4].

Развитие корпоративной культуры, превращение ее в сильное движущее и объединяющее начало, может стать одним из рычагов результативного функционирования организации, поэтому многие современные управляющие

рассматривают корпоративную культуру как стимулирующий стратегический инструмент, позволяющий ориентировать все подразделения и отдельных сотрудников на общие задачи, а также мобилизовать инициативу персонала и обеспечить продуктивное взаимодействие.

Особо, на наш взгляд, необходимо подчеркнуть, что только у компаний, обладающих идеологией и желающих стать лучшими в своем деле, есть будущее на рынке. Однако во многих компаниях существует неправильное поверхностное отношение в целом к собственной корпоративной культуре и в частности к миссии, которую вроде бы следует наполнить красивыми эпитетами и просто разместить на корпоративном сайте. Такое отношение действительно не даст абсолютно никакого эффекта. Зачастую складывающиеся в организациях нормы и ценности могут носить вероятностный характер, корпоративные правила выполняют лишь «ограничительную» роль, а устанавливающийся организационный порядок нередко идет вразрез с потребностями персонала. Лучшая мотивация для всех уровней сотрудников – стремление руководства создать не «машину по зарабатыванию денег», а систему, которая является лидирующей в своей отрасли и реально (а не декларативно) приносит пользу в масштабах всего общества. Другой психологической проблемой современной управленческой науки мы считаем необходимым признать разрешение межличностных конфликтов на предприятиях. Поскольку при ежедневном взаимодействии сотрудников любого коллектива происходит соприкосновение их интересов, ценностей, мотивов и взглядов, личных психологических особенностей и других характеристик, которые, так или иначе, составляют картину личности каждого отдельного человека, межличностные конфликты являются неустранимой составляющей деятельности любой социальной организации.

Возникающий конфликт неизбежно отражается на деятельности человека, вызывает значительное снижение производительности труда: работник, попадая в конфликтную ситуацию, переключает свою деятельность на борьбу с реальными или воображаемыми препятствиями [5]. Однако многие менеджеры стремятся либо подавлять конфликты, либо вообще не вмешиваться в них. Как нам кажется, обе позиции ошибочны, ибо они приводят к значительным издержкам в деятельности организации. Целью исследования проблемы межличностных конфликтов в организациях должна быть разработка конструктивной позиции в отношении конфликтов, которые следует рассматривать не как аномалию, дисфункцию в деятельности предприятия, а как норму отношений между людьми, необходимый элемент производственной жизни, который дает выход социально психологической напряженности, порождая необходимые изменения в деятельности организации.

Поэтому при возникновении межличностных конфликтов подобного рода, задачей руководителя может и должно быть выступление в качестве третьей стороны, способствующей разрешению конфликта для того, чтобы развитие или «замораживание» опасной ситуации не повлияло на процесс трудовой деятельности и эффективность функционирования организации. Еще

одной серьезной психологической проблемой современного менеджмента следует общую признать профилактику конфликтности в коллективе. Для предотвращения деструктивных последствий межличностных конфликтов руководству следует уделять большое внимание их профилактике и сохранению коллективного духа на высоком уровне посредством различных действенных форм.

Интересно отметить, что современные данные в области предупреждения конфликтов и развития стабильной корпоративной культуры всё более пристальное внимание уделяют задаче поиска эффективных альтернативных, не относящихся к классическим методам регуляции внутренних взаимоотношений и производственных процессов. К такому роду методологических направлений смело можно отнести арт-терапию – метод, основанный на художественном творчестве и направленный на коррекцию психологической, эмоциональной, коммуникативной, когнитивной сфер личности достаточно широко и результативно используется в психологическом консультировании и психокоррекции [6].

Арт-терапия способствует выражению внутренних противоречий и конфликтов невербальными способами, дает возможность сублимировать негативные эмоции в акт творческой деятельности, способствует углублению умения идентифицировать собственные эмоции, формирует волевые качества, способствует комфортной социальной адаптации и межличностным взаимодействиям, способствует внутреннему раскрепощению и избавлению от внутренних зажимов [6].

В условиях высокой конкуренции и экономического кризиса многие менеджеры пытаются найти новые возможности модернизации управляемых бизнес-структур для наиболее результативного их функционирования. Как правило, они идут по пути усовершенствования средств производства, либо по пути усиленной экономии ресурсов и сокращения кадров. Но мало кто задумывается, что равносильных успехов в плане увеличения производительности можно достичь, если грамотно наладить микроклимат в коллективе, выбрать наиболее подходящий стиль руководства, а также управлять мотивацией с учетом психологических особенностей человеческих ресурсов организации. В этой связи психологическими проблемами менеджмента, требующими решения для повышения эффективности функционирования организаций, являются управление мотивацией персонала с использованием социально-психологических методов стимулирования; формирование корпоративной культуры, обеспечивающей единонаправленность индивидуальных целей персонала и целей организации; профилактика конфликтности в коллективе и высококачественное разрешение возникающих межличностных конфликтов.

Список использованной литературы

1. Анисина С.С. Психология управления: ошибки руководителя // Вестник Тюменского института повышения квалификации сотрудников МВД России. 2016. No 2 (7). С. 130-136.

2. Габриелян Б.В. Корпоративная культура как основа мотивации персонала // Актуальные вопросы экономических наук. 2017. No 56. С. 38-46.
3. Кондратьев Э.В., Новиков К.В. Гуманистический подход в менеджменте - «бережливый» подход к людям // Друкеровский вестник. 2016. Т. 2. No 2 (10). С. 7-16.
4. Мануйлова Ю., Коломыц О.Н. Корпоративная культура как стимулирующий стратегический инструмент для эффективного функционирования организации // Новая наука: От идеи к результату. 2016. No 3-1 (72). С. 143-146.
5. Кижаяев А.С., Котляревский А.А. Сущность и особенности нематериального стимулирования // Поиск (Волгоград). 2016. No 1 (3). С. 251-254.
6. Масликов В.А., Полякова С.Н. Практическое применение арт-терапии по предупреждению межличностных конфликтов в организации // Материалы Ивановских чтений. 2017. No 1-2 (11). С. 252-260.

УДК 159.9

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЗАЩИТА КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ- ПСИХОЛОГОВ

Тиляходжаев А.К.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада болашақ педагог-психологтардың кәсіби тұрақтылығының құрамдас бөлігі ретінде психологиялық қорғаныс рөлі қарастырылады. Студенттерде стрессті, күйзелуді және кәсіби қызметтегі эмоциялық жүктемені тиімді еңсеру үшін психологиялық қорғаныс механизмдерін дамыту маңызына баса назар аударылады. Қорғаныс механизмдерінің негіздері, мысалы, рационализация, шығару және проекция сияқты механизмдер және олардың эмоционалды әл-ауқатқа және кәсіби тиімділікке әсері сипатталады. Студенттерде өзін-өзі реттеу және стреске төзімділік дағдыларын қалыптастыру үшін оқу үдерісіне енгізуге болатын әдістер қарастырылады. Мамандарды кәсіби қиындықтармен тиімді күресуге, жоғары өнімділік пен психоэмоционалдық денсаулықты сақтай отырып даярлаудың маңызы айтылады.

Summary. The article discusses the role of psychological defense as a component of professional resilience in future educators-psychologists. It emphasizes the importance of developing psychological defense mechanisms in students to effectively cope with stress, burnout, and emotional overload in professional activities. The main defense mechanisms, such as rationalization, repression, and projection, and their impact on emotional well-being and professional effectiveness, are described. Methods that can be incorporated into the educational process to develop self-regulation and stress resistance skills in students are discussed. The importance of training specialists who are able to effectively deal with professional challenges while maintaining high productivity and psycho-emotional health is highlighted.

Психологическая защита является неотъемлемой частью психической устойчивости человека, особенно в условиях профессиональной деятельности, где повышенные требования к эмоциональной и интеллектуальной напряженности могут приводить к значительному стрессу и выгоранию. В частности, для будущих педагогов-психологов, чья работа тесно связана с эмоциональным взаимодействием с другими людьми, вопрос психологической защиты является крайне актуальным. Этот аспект профессиональной

устойчивости становится особенно важным, учитывая специфичность их деятельности, направленной на помощь и поддержку психоэмоционального состояния других людей, что накладывает дополнительные психологические нагрузки.

Развитие профессиональной устойчивости будущих педагогов-психологов требует глубокого понимания механизмов психологической защиты, а также способности применять их в различных ситуациях. Психологическая защита, как механизм психической адаптации, позволяет сохранять внутреннюю гармонию и снижать уровень стресса, что особенно важно в профессиях, сопряженных с эмоциональными трудностями. В этом контексте анализ роли психологической защиты в развитии профессиональной устойчивости является ключевым элементом в подготовке специалистов, способных эффективно справляться с профессиональными вызовами и заботиться о своем психоэмоциональном состоянии [1].

В последние десятилетия в отечественной и зарубежной психологии активно исследуются механизмы психологической защиты и их роль в разных сферах профессиональной деятельности. Однако в контексте подготовки будущих педагогов-психологов вопросы, связанные с психологической защитой как компонентом профессиональной устойчивости, остаются недостаточно изученными. Современные исследования подтверждают, что именно в условиях интенсивного взаимодействия с людьми, в том числе с детьми и взрослыми, специалисты-психологи подвергаются особым эмоциональным нагрузкам. Стресс, эмоциональное выгорание, сложности в установлении профессиональных границ — все эти факторы могут существенно повлиять на качество работы психолога, если не учитывать их влияние на личностные ресурсы специалиста [2].

Одним из важных аспектов профессиональной устойчивости является способность педагога-психолога использовать механизмы психологической защиты для сохранения своей эмоциональной стабильности и эффективности работы. Психологическая защита в этом контексте может быть понята как совокупность бессознательных и сознательных механизмов, помогающих избежать чрезмерной эмоциональной нагрузки и негативных последствий профессиональной деятельности. Важно отметить, что способность к психологической самозащите в значительной степени зависит от уровня развития личностных и профессиональных компетенций будущего педагога-психолога.

Исследования в этой области подчеркивают, что отсутствие адекватных механизмов защиты может привести к снижению качества оказания психологической помощи, ухудшению эмоционального состояния специалиста и даже профессиональному выгоранию. Поэтому вопрос формирования и развития психологической устойчивости у будущих специалистов этой области через призму психологической защиты становится не только важным, но и необходимым для создания эффективной системы подготовки педагогов-психологов [3]. Важно учитывать, что успешное освоение профессиональной

деятельности предполагает не только развитие профессиональных знаний и навыков, но и умение гармонично сочетать эти навыки с личностной психологической устойчивостью.

Особое внимание следует уделить процессу формирования психологической устойчивости в период подготовки специалистов. В этот период у будущих педагогов-психологов происходит активное становление их профессиональной идентичности, а также развитие навыков саморегуляции и психологической самозащиты. Это требует создания условий для практического освоения механизмов защиты, таких как рационализация, регрессия, проекция, вытеснение и другие, которые помогают специалисту эффективно управлять своими эмоциями и поддерживать профессиональную продуктивность.

Кроме того, значимой является необходимость исследования влияния различных типов психологической защиты на развитие профессиональной устойчивости. Например, наличие чрезмерной рационализации или отрицания может негативно сказываться на способности педагога-психолога адекватно воспринимать реальные потребности клиентов. В то же время здоровые механизмы защиты, такие как конструктивная эмоциональная регуляция или способность к саморефлексии, могут способствовать более высокому уровню профессиональной устойчивости и успешному преодолению стресса и профессиональных трудностей.

Таким образом, актуальность исследования психологической защиты как компонента профессиональной устойчивости будущих педагогов-психологов определяется рядом факторов: возрастанием требований к профессионализму и эмоциональной устойчивости специалистов в сфере психологии, высоким уровнем стресса, с которым сталкиваются работники этой области, а также необходимостью научного обоснования и практического применения механизма психологической защиты в процессе их профессиональной подготовки. Развитие психологической устойчивости в профессиональной сфере педагогов-психологов является важной задачей, направленной на обеспечение высокого качества их работы и поддержание психоэмоционального благополучия.

Психологическая защита — это совокупность бессознательных механизмов психической регуляции, направленных на снижение уровня стресса, тревоги, а также на защиту личности от нежелательных или болезненных переживаний [4]. В психологии выделяют различные механизмы защиты, среди которых наиболее известны: вытеснение, проекция, рационализация, регрессия, идентификация, компенсаторные механизмы и другие. Все эти механизмы функционируют на бессознательном уровне и позволяют человеку адаптироваться к сложным или болезненным жизненным ситуациям, минимизируя эмоциональные последствия.

Для будущих педагогов-психологов психическая защита представляет собой важный ресурс, поскольку их деятельность предполагает постоянное эмоциональное вовлечение в различные ситуации, связанные с людьми. Работа с

детьми, подростками, семьями и взрослыми в контексте психотерапевтической или консультативной практики требует высокой степени профессиональной эмпатии и ответственности, что порой сопряжено с эмоциональными перегрузками. Применение здоровых механизмов психологической защиты способствует не только эмоциональному благополучию психолога, но и улучшению качества оказываемой им помощи клиентам.

Психологическая защита становится особенно актуальной в тех профессиях, где специалист вынужден ежедневно сталкиваться с эмоционально насыщенными ситуациями. Педагоги-психологи, как правило, находятся в условиях постоянного стресса, что может привести к профессиональному выгоранию. Невозможность справиться с этими стрессовыми факторами без использования механизмов защиты может повлиять на личностную стабильность и работоспособность [5]. Поэтому важно развивать у будущих специалистов способность к адекватному использованию различных защитных механизмов.

Профессиональная устойчивость педагогов-психологов — это способность справляться с трудностями и стрессовыми ситуациями в профессиональной деятельности, сохранять психоэмоциональное благополучие и продуктивность на длительном временном отрезке. Этот термин включает в себя не только эмоциональную устойчивость, но и когнитивную, поведенческую, а также личностную адаптацию в условиях профессиональных нагрузок.

Для будущих педагогов-психологов профессиональная устойчивость связана с их способностью использовать психологические механизмы защиты для минимизации стресса и предотвращения выгорания. Это предполагает формирование у студентов навыков саморегуляции, стрессоустойчивости и умения работать с собственными эмоциями. Развитие этих качеств является важным этапом в процессе подготовки специалиста. Включение психотерапевтических техник, методов саморегуляции и психологической поддержки в учебный процесс способствует выработке у студентов компетенций, направленных на улучшение профессиональной устойчивости.

Механизмы психологической защиты играют ключевую роль в этом процессе, так как они помогают студентам педагогических и психологических факультетов справляться с различными личными и профессиональными трудностями. Например, механизм вытеснения позволяет избежать чрезмерной вовлеченности в эмоционально сложные ситуации, механизм рационализации помогает объяснять противоречивые или стрессовые моменты в профессиональной деятельности, а проекция помогает специалисту интерпретировать чужие эмоции, что может помочь избегать чрезмерного эмоционального вовлечения в чужие проблемы.

Механизмы психологической защиты являются неотъемлемой частью профессиональной устойчивости педагога-психолога. Они помогают не только справляться с эмоциональными трудностями, но и сохранять высокий уровень

эффективности в процессе работы. Одним из главных аспектов применения этих механизмов является их гибкость и адекватность в разных ситуациях [6].

– Рационализация — это процесс поиска логических объяснений, когда человек сталкивается с конфликтными ситуациями или переживаниями. Для педагогов-психологов этот механизм может стать инструментом, позволяющим объяснить трудности взаимодействия с клиентами, а также смягчить восприятие стресса, связанного с профессиональными вызовами.

– Вытеснение позволяет защитить психолога от чрезмерного стресса, не давая ему застревать на болезненных мыслях или переживаниях. Это важно, так как работа психолога требует определенного уровня дистанцирования от проблем клиента, чтобы не перегружать свою эмоциональную сферу.

– Проекция может быть полезна в работе педагога-психолога, поскольку позволяет понять эмоциональное состояние клиента через собственное восприятие. Это важно для разработки эффективных методов помощи, однако необходимо контролировать, чтобы проекция не становилась инструментом для избегания реальных проблем или трудностей.

Таким образом, разнообразие психологических защитных механизмов дает возможность педагогу-психологу использовать их для поддержания внутренней гармонии, устойчивости и эффективности в работе. Важно, чтобы эти механизмы не были излишне выражены или использовались чрезмерно, поскольку это может привести к искажению восприятия реальности и профессиональных задач.

Процесс подготовки будущих педагогов-психологов должен включать элементы формирования профессиональной устойчивости через развитие эффективных механизмов психологической защиты. В рамках учебной программы должны быть предусмотрены как теоретические, так и практические занятия, направленные на обучение студентов методам саморегуляции, стрессоустойчивости и психологической адаптации.

Одним из методов является введение в программу учебных заведений практик саморефлексии, тренингов по снижению стресса и психологической поддержке. Развитие навыков осознанности и эмоциональной регуляции помогает студентам не только стать профессионально устойчивыми, но и улучшить качество своей практики, что в конечном итоге будет способствовать высокому уровню обслуживания клиентов и более устойчивому профессиональному росту.

Психологическая защита как компонент профессиональной устойчивости будущих педагогов-психологов играет ключевую роль в их профессиональной подготовке. Адекватное использование механизмов психологической защиты позволяет студентам не только сохранять эмоциональное благополучие, но и повышать эффективность работы с клиентами, преодолевая трудности и стрессовые ситуации. Развитие навыков саморегуляции и стресса управления в процессе обучения способствует формированию устойчивых профессионалов, готовых к успешной практической деятельности в сфере психологии и педагогики.

Исследование психологической защиты как компонента профессиональной устойчивости будущих педагогов-психологов позволяет сделать важные выводы, касающиеся значения этого аспекта в подготовке высококвалифицированных специалистов. В условиях профессиональной деятельности педагогов-психологов, которые постоянно сталкиваются с эмоциональными и психоэмоциональными нагрузками, механизм психологической защиты становится не только важным инструментом самосохранения, но и необходимым условием для эффективной работы. Умение управлять собственными эмоциями, правильно интерпретировать стрессовые ситуации и использовать защитные механизмы, такие как рационализация, вытеснение, проекция и другие, позволяет сохранять внутреннюю гармонию и психоэмоциональное здоровье.

Профессиональная устойчивость будущих педагогов-психологов, включающая в себя психологическую защиту, является ключевым фактором их успешной работы в будущем. Развитие этих механизмов через осознанную практику и обучение в рамках образовательного процесса способствует формированию не только высококвалифицированных специалистов, но и специалистов, способных эффективно справляться с вызовами своей профессии. Важно, чтобы в процессе подготовки будущих психологов акцентировалось внимание на обучении методам саморегуляции, стрессоустойчивости и эмоциональной самопомощи, что позволит избежать выгорания и сохранить высокую продуктивность в их профессиональной деятельности.

Таким образом, психоэмоциональная устойчивость и способность к адекватному использованию психологических защитных механизмов — это неотъемлемая часть профессиональной подготовки педагогов-психологов, играющая решающую роль в их способности обеспечивать качественную помощь клиентам, а также в сохранении их собственного благополучия. Понимание и внедрение в практику образовательных учреждений принципов психологической защиты откроет новые возможности для создания системы поддержки будущих специалистов и обеспечения их личностного и профессионального роста.

Список использованной литературы

1. Бенашвили, В. А. Психологическая защита личности: теория и практика / В. А. Бенашвили. — М.: Наука, 2000. — 320 с.
2. Левченко, С. И. Психологическая устойчивость специалистов в условиях профессиональной деятельности / С. И. Левченко. — СПб.: Питер, 2012. — 240 с.
3. Рогов, Е. И. Психология профессиональной деятельности педагога / Е. И. Рогов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Владос, 2015. — 480 с.
4. Карпов, В. В. Психология профессионального выгорания: теоретические и практические аспекты / В. В. Карпов. — М.: Академический проект, 2014. — 256 с.
5. Соколова, Т. И. Психология стресса и эмоционального выгорания у педагогов / Т. И. Соколова. — М.: Просвещение, 2017. — 192 с.
6. Шипилова, Л. И. Психологические аспекты профессиональной устойчивости будущих педагогов / Л. И. Шипилова. — М.: Речь, 2013. — 176 с.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН НЫҒАЙТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Тошаев Б.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В современных условиях образования особое внимание уделяется не только обучению, но и психоэмоциональному состоянию педагогов, что является важным фактором их профессиональной эффективности. Психологическое здоровье педагогов, в том числе будущих специалистов, является основой их способности эффективно выполнять педагогическую деятельность, управлять стрессовыми ситуациями, взаимодействовать с учениками и коллегами. В статье рассматриваются педагогические технологии, направленные на укрепление психологического здоровья будущих педагогов, их подготовку к профессиональной деятельности с учетом психоэмоциональных аспектов.

Summary. In modern educational conditions, special attention is paid not only to training, but also to the psycho-emotional state of teachers, which is an important factor in their professional effectiveness. The psychological health of teachers, including future specialists, is the basis of their ability to effectively perform pedagogical activities, manage stressful situations, and interact with students and colleagues. The article discusses pedagogical technologies aimed at strengthening the psychological health of future teachers, their preparation for professional activity, taking into account psycho-emotional aspects.

Мұғалімдердің психологиялық денсаулығы олардың кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады және білім сапасына тікелей әсер етеді. Болашақ педагогтар жоғары талаптарға, күйзеліске және эмоционалды күйзеліске тап болады, бұл олардың психикалық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін. Сондықтан білім беру мекемелерінің маңызды міндеті педагогикалық мамандықтар студенттерінің психологиялық денсаулығын нығайту үшін жағдай жасау болып табылады. Бұл процесте психологиялық әл-ауқатты сақтауға бағытталған педагогикалық технологиялар шешуші рөл атқарады.

Психологиялық денсаулық-бұл салауатты психикасы мен мінез-құлқының тиісті деңгейі бар адамның тұрақты сипаттамаларының кешенін ғана емес, ең бастысы, адамның өзін-өзінің жеке маңыздылығында көру қабілетін, өзін объективті түрде жүзеге асыру қажеттілігін анықтайтын құбылыс, бірақ әрқашан барабар орындалмайды. Бұл қажеттілік оны белсендіру үшін жолдарды, бағдарламаларды, іс-әрекеттерді іздеуде, атап айтқанда, оң көзқарасты дамытуда, құндылық бағдарларының жүйесін қалыптастыруда, эмоционалды-ерікті реттеу дағдыларын дамытуда өзекті болып табылады, бұл өз кезегінде "психологиялық денсаулық" құбылысының өзі туралы білімнің тереңдеуін және оның маңызды құрамдас бөлігі ретінде өзіне деген көзқарасты ынталандырады [1].

Педагогтардың психологиялық денсаулығы-бұл олардың кәсіби күйзелістермен күресу, эмоционалды тұрақтылықты сақтау, балалармен және әріптестерімен тиімді қарым-қатынас жасау, сондай-ақ жеке мотивацияның жоғары деңгейін сақтау және кәсіби қызметінен қанағаттану қабілеті. Психологиялық денсаулық мұғалімнің табысты жұмысы үшін өте маңызды,

өйткені бұл оның жеке әл-ауқатына ғана емес, сонымен қатар білім беру процесінің сапасына да әсер етеді.

XIX ғасырдың басым дидактикалық жүйесінің бірі- денсаулықты сақтау педагогикасы. Оның технологиялық негізі оқытудың денсаулықты сақтау технологияларын пайдалану және денсаулыққа зиян келтірмей оқытуды ұйымдастырудың тәсіл, форма, әдістерінің жиынтығы болып айқындалады. Адам өз өмірінің көп уақытын білім беру мекемелерінде өткізеді, сондықтан оқушының денсаулықты құндылық қатынас ретінде ұғынуы үшін педагогтың рөлі зор болып табылады. Денсаулықты сақтау технологиялары оқушының психикалық денсаулығын қамтамасыз етуге арналған және сыныптың ерекшелігін есепке алу, сабақтағы қолайлы жағдайды қалыптастыру, оқу материалына деген қызығушылықты сақтап отыру, гиподинамияның алдын алу, іс-әрекеттің әр түрін орындау, оқытудағы сәттілікті арттыру [2].

Психологиялық денсаулықты нығайтудағы педагогикалық технологиялардың рөлі қандай? Болашақ педагогтардың психологиялық денсаулығын дамытуға және қолдауға бағытталған педагогикалық технологиялар студенттерге эмоционалды және психикалық шамадан тыс жүктемелермен күресуге, өзін-өзі реттеу және өзін-өзі тану дағдыларын дамытуға көмектесетін әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қамтиды. Психологиялық денсаулықты нығайтуға ықпал ететін негізгі педагогикалық технологияларды қарастырайық:

Рефлексивті технологиялар: рефлексия-бұл өз тәжірибесін, ойлары мен сезімдерін түсіну және талдау процесі. Болашақ мұғалімдер үшін өз эмоцияларын, мінез-құлқын және әртүрлі жағдайларға реакцияларын талдай білу өте маңызды. Рефлексиялық технологиялар студенттерге өздерінің эмоционалды күйлері туралы білуге, олардың кәсіби қызметке әсерін бағалауға және жақсарту жолдарын іздеуге көмектеседі. Оқу процесінде рефлексивті әдістерді қолдану эмоционалды тұрақтылық пен өзін-өзі бақылаудың дамуына ықпал етеді.

Мұндай технологиялардың мысалы-сабақтардағы рефлексивті тәжірибелер, оның барысында студенттер өз тәжірибелеріндегі жағдайларды талдайды, тәжірибелерімен бөліседі және эмоционалды жағдайды жақсартудың жолдарын табады.

Эмоционалды реттеу және стрессті басқару. Стресс-мұғалімнің кәсіби қызметінің сөзсіз серігі. Дегенмен, психологиялық денсаулыққа теріс әсер етпеу үшін стресстік жағдайларды тиімді басқаруды үйрену маңызды. Эмоционалды реттеу және стрессті басқару педагогикалық білім берудің маңызды компоненттері болып табылады. Осы дағдыларды дамытуға бағытталған педагогикалық технологияларға мыналар жатады:

Кернеу мен релаксацияны жеңілдету үшін релаксация әдістері (тыныс алу жаттығулары, медитация, прогрессивті бұлшықет релаксациясы).

Студенттерге эмоционалды шамадан тыс жүктемелерден тез қалпына келтіру әдістерін үйренуге көмектесетін стресске төзімділікті дамытуға бағытталған психологиялық тренингтер.

Мифтер мен стресстің шындығы, студенттер нақты қауіптерді алыс қауіптерден ажыратуға және жағдайды дұрыс бағалауға үйрететін сабақтар.

Эмоционалды интеллектті дамыту бойынша педагогикалық тренингтер мен семинарлар. Эмоционалды интеллект-бұл өз эмоцияларын тану және басқару, сондай-ақ басқа адамдардың эмоцияларын түсіну қабілеті. Мұғалімдер үшін эмоционалды интеллектті дамыту маңызды дағды болып табылады, өйткені ол оқушылармен, әріптестермен және ата-аналармен тиімді қарым-қатынас жасауға ықпал етеді. Эмоционалды интеллектті дамытуға бағытталған педагогикалық тренингтер мен семинарларға мыналар жатады:

- Эмоциялар туралы хабардар болуға және өзіндікін де, айналаңыздағылардың да эмоциялық әрекеттерін талдауға үйрету.

- Эмпатияны дамыту-өзіңізді басқа адамның орнына қоя білу, оның сезімдері мен қажеттіліктерін түсіну.

- Жанжалдарды басқару-жанжалды жағдайларды сындарлы шешу әдістерін үйрету, бұл әсіресе оқушылармен көп қырлы қарым-қатынас жағдайында мұғалімдер үшін өте маңызды.

Психологиялық тренингтер және топтарды қолдау. Топтық тренингтер мен психологиялық қолдау болашақ мұғалімдердің психологиялық денсаулығын нығайтудың маңызды құралы болып табылады. Бұл әдістер студенттерге қоғамның бір бөлігі ретінде сезінуге көмектеседі, бұл стресстік кәсіптерге тән жалғыздық пен әлеуметтік оқшаулану сезімін азайтуға көмектеседі. Тренингтер барысында студенттер бір-біріне қолдау көрсетуді, өз тәжірибелерімен бөлісуді және бірлескен жобалармен жұмыс істеуді үйрене алады, бұл олардың эмоционалды жағдайын нығайтады.

Педагогикалық кеңес беру және психологиялық сүйемелдеу. Болашақ мұғалімдердің психологиялық денсаулығын нығайтудың маңызды элементі білім беру мекемелерінде психологиялық қолдау жүйесінің болуы болып табылады. Психологиялық кеңес беру студенттерге кәсіби қызметке немесе жеке өмірге қатысты жеке мәселелерді шешуге көмектеседі, бұл психикалық жағдайға теріс әсер етуі мүмкін. Бұл нақты мәселелерді шешуге бағытталған жеке консультацияларды да, топтық сабақтарды да қамтуы мүмкін [3].

Оқу процесінде педагогикалық технологияларды практикалық іске асыруда болашақ педагогтардың психологиялық денсаулығын нығайтудың педагогикалық технологияларын сәтті жүзеге асыру үшін осы әдістердің оқу процесіне интеграциялануын қамтамасыз ету қажет. Оқытушылар мен психологтардың қолайлы психологиялық атмосфера құра отырып және студенттерге қажетті қолдау көрсете отырып, бірлесіп жұмыс істеуі маңызды.

- Оқу процесіне релаксация әдістері мен психотерапиялық әдістерді енгізу.

- Эмоционалды интеллект пен стресске төзімділікті дамыту бойынша тұрақты тренингтер мен семинарлар өткізу.

- Студенттер арасындағы қарым-қатынас пен қолдау үшін білім беру платформаларын құру және қолдау [4].

Болашақ мұғалімдердің психологиялық денсаулығы олардың кәсіби тиімділігі мен жалпы әл-ауқатының негізгі факторы болып табылады. Психологиялық денсаулықты нығайтуға бағытталған педагогикалық технологиялар білім беру бағдарламаларының ажырамас бөлігіне айналуы тиіс. Рефлексиялық әдістер, эмоционалды реттеу бойынша тренингтер, эмоционалды интеллектті дамыту және психологиялық сүйемелдеу студенттерге кәсіби қиындықтарды жеңуге және білім беру саласында табысты мансап құруға көмектеседі. Бұл технологияларды педагогикалық білімге біріктіру болашақ мұғалімдердің психологиялық жағдайын жақсартуға ғана емес, жалпы білім беру процесінің сапасын арттыруға да ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Фролова Ю.Г. Психология здоровья: пособие / Ю.Г. Фролова. - Минск: Выш. школа, 2014. - 255 с.
2. Васильева О.С., Филатов Ф.Р. Психология здоровья человека; эталоны, представления, установки. М.: Академия, 2014. - 352 с.
3. Москвина М.В. Теория и практика психологического здоровья для педагогов образовательных учреждений: учебное пособие / М.В. Москвина. - М.: Нобель Прес, 2013. - 324 с.
4. Панкратов В.Н. Саморегуляция психического здоровья: Практическое руководство / В.Н. Панкратов. - М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001. - 352 с.

УДК 159.9

МЕТОДЫ И СТРАТЕГИИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Тукманбетов Ж.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада жоғары білім жағдайында студенттердің тиімді әлеуметтенуіне бағытталған психолого-педагогикалық сүйемелдеу әдістері мен стратегияларын зерттеу мәселелері қарастырылған. Әлеуметтенудің теориялық негіздері, білім беру процесінде психолого-педагогикалық қолдаудың рөлі, сондай-ақ жеке кеңес беру, топтық тренингтер мен психологиялық түзету сияқты негізгі әдістер қарастырылады. Студенттердің академиялық және әлеуметтік бейімделуін, олардың кәсіби және тұлғалық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін стратегиялар сипатталады. Мақалада оқытушылардың жайлы білім беру ортасын қалыптастырудағы маңыздылығына және психолого-педагогикалық сүйемелдеудің әртүрлі түрлерін білім беру бағдарламаларына енгізудің маңыздылығына баса назар аударады. Зерттеудің практикалық маңызы жоғары оқу орындарында студенттердің әлеуметтену сапасын арттыруға бағытталған ұсыныстарды әзірлеуде, бұл олардың сәтті бейімделуіне, тұлғалық және кәсіби дамуына септігін тигізеді.

Summary. The article is dedicated to the study of methods and strategies of psychological and pedagogical support aimed at the effective socialization of students in higher education. The theoretical foundations of socialization, the role of psychological and pedagogical support in the educational process, as well as key methods, including individual counseling, group training, and psychological correction, are discussed. Strategies that promote students' academic and social adaptation, as well as their professional and personal competencies, are described. The article

emphasizes the importance of the role of instructors in creating a comfortable educational environment and the significance of integrating various forms of psychological and pedagogical support into educational programs. The practical significance of the study lies in the development of recommendations to improve the quality of student socialization at universities, which contributes to their successful adaptation, personal, and professional development.

Процесс социализации студентов в условиях высшего образования является одной из важнейших составляющих их личностного и профессионального развития. В современном обществе, где требования к подготовке специалистов растут, возрастает необходимость обеспечения студентов не только профессиональными знаниями и навыками, но и способностью эффективно взаимодействовать в социальной среде, адаптироваться к различным жизненным ситуациям и интегрироваться в профессиональное сообщество. В этом контексте важнейшую роль в подготовке будущих специалистов играют методы и стратегии психолого-педагогического сопровождения, направленные на поддержку процесса социализации студентов в условиях высшей школы.

Актуальность исследования заключается в том, что процесс социализации в вузе представляет собой сложную динамичную задачу, включающую в себя как адаптацию к образовательному процессу, так и интеграцию в социальную среду. В условиях современной образовательной системы, когда происходит глобализация, увеличивается культурное разнообразие студентов, а также быстро развиваются информационные технологии и методы обучения, становится очевидным, что традиционные подходы к социализации не всегда оказываются достаточными. Психолого-педагогическое сопровождение вуза должно быть направлено на поддержку студентов на всех этапах их образовательной деятельности, начиная от их поступления в учебное заведение и заканчивая подготовкой к профессиональной жизни.

Студенты высших учебных заведений сталкиваются с рядом сложностей и вызовов, включая изменение социальной роли, необходимость освоения новых навыков общения, умения работать в коллективе, приспособления к новым условиям учебы и жизни. Эти изменения нередко вызывают стресс, депрессию и другие психоэмоциональные трудности. В связи с этим, вопросы обеспечения качественного психолого-педагогического сопровождения студентов, способствующего их успешной социализации и адаптации, становятся все более актуальными для образовательных учреждений.

Многие исследователи отмечают, что эффективное психолого-педагогическое сопровождение студентов на этапах их обучения способствует не только решению возникающих трудностей, но и повышению их общей социальной и профессиональной компетентности. В условиях высшего образования социализация студентов приобретает особое значение, поскольку она влияет на формирование их личностных и профессиональных характеристик, а также на их дальнейшую карьерную траекторию [1].

Кроме того, в последние десятилетия наблюдается значительное изменение структуры студентов, увеличение числа иностранных студентов,

которые сталкиваются с дополнительными трудностями, связанными с адаптацией в новом культурном и языковом контексте. Это создает дополнительные вызовы для педагогов и психологов, работающих в вузах, так как необходимо разрабатывать индивидуализированные подходы, которые будут учитывать разнообразие культурных и психологических особенностей студентов.

На сегодняшний день существует достаточно большое количество теоретических и практических исследований, посвященных вопросам социализации студентов в различных аспектах. Однако большинство из них в той или иной степени ограничиваются только академическими или профессиональными аспектами социализации, игнорируя важность эмоционально-психологического и социального сопровождения студентов в контексте их жизни в вузе. Также следует отметить, что в условиях текущей образовательной системы, которая направлена на внедрение инновационных методов обучения, не всегда обеспечиваются условия для полноценного личностного роста студентов. В связи с этим необходимы новые подходы к организации психолого-педагогического сопровождения, учитывающие современные реалии и изменения в социальной и образовательной среде [2].

Целью данного исследования является анализ и разработка методов и стратегий психолого-педагогического сопровождения, которые способствуют эффективной социализации студентов в условиях высшего образования. В рамках исследования предполагается рассмотреть теоретические основы психолого-педагогического сопровождения, изучить существующие модели и подходы к социализации студентов в вузах, а также разработать практические рекомендации для специалистов в области образования и психологии, направленные на повышение качества социализации студентов.

Для достижения поставленной цели в работе будут рассмотрены различные аспекты психолого-педагогического сопровождения, включая использование методов психотерапии и психокоррекции, организации групповых тренингов, внедрения инновационных образовательных технологий, а также формирования социально-психологического климата в учебных заведениях. Важным аспектом является также анализ социально-культурных факторов, влияющих на процесс социализации, и их учета при построении образовательных программ и мероприятий.

Таким образом, исследование психолого-педагогического сопровождения студентов в контексте их социализации в условиях высшего образования является актуальной задачей, которая требует комплексного подхода и всестороннего анализа существующих методов и стратегий. Это исследование направлено на выработку практических рекомендаций, которые могут быть использованы для повышения эффективности социализации студентов, создания условий для их успешной адаптации и развития в условиях образовательной среды. Важно отметить, что успешная социализация студентов в вузе способствует не только их личностному и профессиональному росту, но и укреплению социальной гармонии внутри образовательного сообщества, что,

в свою очередь, оказывает положительное влияние на весь образовательный процесс.

Таким образом, психолого-педагогическое сопровождение является неотъемлемой частью процесса социализации студентов в вузах. Разработка новых подходов и методов, способствующих более эффективной интеграции студентов в образовательное и социальное пространство, имеет важное значение для формирования будущих специалистов, готовых к профессиональной деятельности в условиях быстро меняющегося мира.

Психолого-педагогическое сопровождение студентов как часть образовательного процесса представляет собой систему комплексной поддержки студентов на всех этапах их обучения в высшем учебном заведении. Этот процесс включает в себя как академическую, так и социальную, психологическую адаптацию, а также развитие профессиональных навыков, что содействует успешной социализации студентов. В научной литературе выделяются различные теории и подходы, которые объясняют важность психолого-педагогического сопровождения в образовании [3].

Одной из ведущих теорий является концепция социализации, предложенная Э. Эриксоном, согласно которой важнейшие этапы социализации происходят через взаимодействие с окружающей средой и через переживание кризисов на различных возрастных этапах. В контексте высшего образования социализация студентов происходит через их взаимодействие с преподавателями, однокурсниками, а также через успешное преодоление академических и социальных трудностей. Роль психолого-педагогического сопровождения заключается в том, чтобы поддержать студента в этот процесс, помочь ему справиться с внутренними и внешними вызовами, которые могут возникнуть на разных этапах обучения [4].

Другим значимым теоретическим направлением является теория социализации по Г. Лейвинсону, который рассматривает социализацию как процесс освоения человеком социальных ролей, и важнейшую роль в этом процессе отводит взаимодействию в группе. Для студентов важным является не только формирование знаний и умений, но и способность эффективно коммуницировать, решать конфликты, работать в коллективе, адаптироваться к изменениям. Психолого-педагогическое сопровождение на основе этих теорий направлено на создание условий для полноценного личностного и профессионального роста студентов.

Методы психолого-педагогического сопровождения студентов охватывают широкий спектр подходов, направленных на развитие личностных и социальных компетенций учащихся. Включение психолого-педагогической поддержки в образовательный процесс значительно увеличивает его эффективность и способствует более глубокой интеграции студентов в образовательную среду.

Индивидуальное сопровождение направлено на решение конкретных проблем каждого студента, что позволяет учитывать его уникальные особенности, внутренние ресурсы и потребности. Оно включает в себя

консультации с психологами, педагогами и консультантами, работу с личными запросами и проблемами студентов, такими как стресс, адаптация, самореализация, трудности в учебе и социализации. Важно, чтобы специалисты в вузах выстраивали индивидуальные траектории сопровождения, основанные на глубоком понимании личности студента и его ситуации.

Групповые формы психолого-педагогического сопровождения, такие как тренинги, семинары и мастер-классы, способствуют формированию социально-психологических навыков студентов. Групповые тренинги могут быть направлены на развитие навыков коммуникации, разрешения конфликтов, работы в команде, а также на повышение уверенности в себе и улучшение эмоционального состояния. Тренинги и групповые занятия также играют важную роль в создании атмосферы сотрудничества и поддержки среди студентов.

Психологическое консультирование и психокоррекция направлены на работу с внутренними переживаниями студентов, которые могут препятствовать их успешной социализации. Эти методы направлены на помощь студентам в преодолении эмоциональных трудностей, таких как стресс, депрессия, тревожность, а также на работу с низкой самооценкой и недостаточной мотивацией. Психологическая помощь в этих случаях может быть как краткосрочной, так и долгосрочной, в зависимости от потребностей студента.

Социализация студентов в высшем образовательном учреждении включает в себя не только академический процесс, но и взаимодействие с социальной и культурной средой. Важно, чтобы образовательные учреждения создавали такие условия, которые способствуют гармоничному развитию личности студентов и их успешной интеграции в коллектив и сообщество. Стратегии социализации в вузах можно разделить на несколько ключевых направлений.

Процесс социализации начинается с академической адаптации, которая требует от студентов освоения новых форм и методов работы, таких как самостоятельная учеба, групповая работа, решение сложных задач и участие в научных проектах. Важно, чтобы учебный процесс был организован таким образом, чтобы студенты получали не только знания, но и навыки самоорганизации, критического мышления, а также умения работать в команде.

Социальная адаптация студентов включает в себя развитие социальных связей, знакомство с культурными и социальными традициями вуза, а также вовлечение в различные социальные и культурные мероприятия. Важным аспектом является создание условий для комфортной адаптации иностранных студентов, для которых адаптация не только в рамках учебного процесса, но и в культурном плане становится важной задачей [5].

Студенты должны развивать не только профессиональные, но и социальные компетенции, такие как ответственность, активное участие в жизни общества, развитие лидерских качеств. Одним из важных аспектов социальной адаптации является вовлеченность студентов в проекты, направленные на

решение актуальных социальных проблем, волонтерство и участие в студенческих организациях.

Преподаватели играют важную роль в процессе социализации студентов, поскольку они не только являются основными источниками знаний, но и влияют на формирование социально-психологической атмосферы в группе. Преподаватели, как наставники и консультанты, должны быть готовы к оказанию поддержки студентам в период адаптации, быть внимательными к их потребностям и проявлениям, помогать в разрешении возникающих трудностей. Важно, чтобы преподаватели могли создавать позитивный и безопасный образовательный климат, где студенты будут чувствовать себя уверенно и вольготно.

Результаты исследования имеют важное значение для практики высшего образования, поскольку они предлагают конкретные методы и стратегии психолого-педагогического сопровождения студентов, которые могут быть применены в университетах и других образовательных учреждениях. Разработка эффективных стратегий социализации поможет повысить уровень академической успеваемости студентов, снизить уровень стресса и тревожности, а также обеспечит гармоничное развитие личности студентов, что является залогом успешной адаптации в профессиональной и социальной среде.

Процесс социализации студентов в условиях высшего образования требует комплексного подхода и внедрения эффективных методов психолого-педагогического сопровождения. Успешная социализация студентов способствует не только их личностному и профессиональному развитию, но и улучшает социальную атмосферу в образовательных учреждениях. Важно, чтобы образовательные организации уделяли внимание созданию условий для всестороннего развития студентов, поддерживали их на всех этапах обучения и способствовали интеграции в разнообразные социальные и культурные группы.

В результате проведенного исследования можно сделать несколько ключевых выводов, которые подчеркивают важность психолого-педагогического сопровождения для эффективной социализации студентов в условиях высшего образования.

Прежде всего, социализация студентов в вузе представляет собой многогранный и динамичный процесс, который затрагивает не только академическую сферу, но и социальную, психологическую и культурную составляющие. Успешная социализация является основой для формирования полноценной личности, способной адаптироваться к различным условиям жизни и профессиональной деятельности. Психолого-педагогическое сопровождение в этом контексте служит важным инструментом для создания комфортных условий для студентов, помогает им справиться с трудностями адаптации, развивает необходимые социальные и профессиональные навыки.

Методы психолого-педагогического сопровождения, такие как индивидуальное консультирование, групповые тренинги, психологическая коррекция и поддержка, обеспечивают всестороннюю помощь студентам на различных этапах их обучения. Использование этих методов позволяет не

только решать возникающие проблемы, но и способствует развитию личностных и социальных компетенций, которые необходимы для успешной социализации в коллективе и обществе в целом.

Стратегии социализации, включающие академическую и социальную адаптацию студентов, а также развитие их гражданской ответственности и лидерских качеств, должны быть интегрированы в образовательный процесс. Важно, чтобы вузы создавали такие условия, которые способствуют развитию у студентов не только профессиональных знаний, но и социальной активности, умения работать в коллективе, управлять стрессом и решать конфликты.

Роль преподавателей и педагогического состава в процессе социализации студентов нельзя недооценивать. Именно преподаватели являются важными фигурами в поддержке студентов, они создают образовательную атмосферу, в которой студенты могут ощущать себя комфортно, раскрывать свои способности и решать возникающие проблемы. Наставничество, внимание к личным особенностям студентов и способность создавать психологически безопасную среду становятся необходимыми составляющими успешной социализации.

Практическая значимость исследования заключается в том, что полученные результаты могут быть использованы для разработки и внедрения эффективных программ психолого-педагогического сопровождения в вузах, направленных на улучшение процесса социализации студентов. Применение предложенных методов и стратегий позволит повысить качество образования, снизить уровень стресса и психоэмоциональных трудностей среди студентов, а также помочь им в успешной адаптации к жизни в университетской среде и в дальнейшем — в профессиональном сообществе.

Таким образом, психолого-педагогическое сопровождение играет ключевую роль в процессе социализации студентов в условиях высшего образования. Важно продолжать исследовать и развивать методы и стратегии, которые помогут улучшить этот процесс, и в будущем адаптировать их под новые вызовы, с которыми сталкиваются студенты в меняющемся образовательном и социальном контексте.

Список использованной литературы

1. Ильин, Е. П. Психология: Учебник для вузов / Е. П. Ильин. — 4-е изд., перераб. и доп. — СПб.: Питер, 2019. — 496 с.
2. Левит, Е. В. Психологическое сопровождение студентов в высшем образовании / Е. В. Левит. — М.: Просвещение, 2017. — 320 с.
3. Шерemet, А. М. Педагогическое руководство и сопровождение студентов в высших учебных заведениях / А. М. Шерemet. — Новосибирск: Сибирское университетское издательство, 2018. — 225 с.
4. Козлова, Т. А. Теория и практика социализации студентов в условиях вузов / Т. А. Козлова. — М.: Наука, 2020. — 275 с.
5. Мухина, В. С. Социально-психологическое сопровождение студентов в вузе / В. С. Мухина. — Казань: Казанский университет, 2021. — 210 с.

ФОРМИРОВАНИЕ САМООЦЕНКИ ПЕРВОКЛАССНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Туякова Н.Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. Бұл жұмыс бірінші сынып оқушыларының өзін-өзі бағалауын қалыптастыруға арналған. Оқу процесінде оқушылардың өзіндік бағасы маңызды рөл атқарады, себебі бұл олардың дамуында сенімділік пен мотивацияны арттырады. Жұмыстың мақсаты — өзін-өзі бағалауды дамыту әдістерін талдау. Педагогтар әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тиімді әдістерді қолдануы қажет.

Summary. This work focuses on developing self-esteem in first-grade students. Self-assessment plays a crucial role in the learning process, as it enhances confidence and motivation. The goal of this study is to analyze methods for developing self-esteem. Educators need to apply effective methods, considering the individual characteristics of each student.

Одной из важнейших задач образовательного процесса является воспитание личности, способной активно взаимодействовать с окружающим обществом, осознавать свои моральные ориентиры и развивать свои способности. Успех в решении этой задачи зависит от качества школьного образования и от того, насколько эффективно организован начальный этап обучения. В работах таких исследователей, как А. В. Петрова, В. В. Петрова, подчеркивается, что важнейшей характеристикой личности является так называемая концепция «Я» [1].

Как отметил Н.М. Лейтес, «Я-концепция» представляет собой устойчивую и осознанную систему представлений человека о себе, на основе которой он выстраивает своё отношение к самому себе и окружающим. Важнейшей составляющей этой концепции является самооценка — основа, на которой строятся личные убеждения, ценности и жизненные ориентиры человека. Это качество существенно влияет на поведение и восприятие человеком своего внутреннего мира [2].

На начальном этапе обучения дети начинают осваивать учебную деятельность и развивать психические функции. Это важный период, когда педагог должен учитывать психологические особенности младших школьников и проявлять индивидуальный подход. Это особенно важно для первоклассников, которые только начинают осознавать свою роль в обществе, налаживать социальные связи и адаптироваться к школьным требованиям.

Для эффективного развития адекватной самооценки у первоклассников педагоги должны уделять внимание внутренним переживаниям ребёнка, а не только его знаниям. Психологическая поддержка и положительная оценка действий школьников играют важную роль в их самооценке. Это подтверждается исследованиями И. С. Кон, которые указывает на значимость общественного признания и его влияние на самосознание. Оценка со стороны окружающих помогает детям увидеть свои сильные и слабые стороны, что, в свою очередь, способствует развитию их личностных качеств.

Самооценка — это не только знания о себе, но и то, как человек воспринимает свои действия и достижения. Важно, чтобы в этот период формирования самооценки дети учились правильно оценивать свои способности и возможности, что повлияет на их уверенность в себе и мотивацию к дальнейшему развитию. Когда у ребенка адекватная самооценка, он становится более уверенным и способным к целенаправленной деятельности в разных сферах жизни.

Неадекватная самооценка, будь то заниженная или завышенная, может ограничить развитие личности. Низкая самооценка снижает уровень социальных притязаний, мешает ребёнку раскрывать свой потенциал, в то время как завышенная самооценка может привести к игнорированию реальных проблем.

Особое значение в процессе формирования самооценки имеет педагогическая оценка. Исследования А. С. Григорьев показывают, что правильно построенная педагогическая оценка способствует развитию осознания школьниками уровня собственных достижений. Важно, чтобы оценки были ясными и конкретными. Даже негативные оценки, если они заслужены, более полезны для формирования адекватной самооценки, чем неопределённые или слишком мягкие замечания [4].

Самооценка младших школьников развивается на основе их учебной деятельности, которая становится основным ориентиром для осознания собственных достижений. Важно, чтобы дети учились не только стремиться к успеху, но и адекватно оценивать свои возможности.

Процесс формирования самооценки будет успешным, если педагоги будут создавать условия для успеха, оказывать эмоциональную поддержку и поощрять достижения детей. Для этого полезны игры и занятия, способствующие развитию уверенности в себе, а также совместные мероприятия с детьми, которые помогут повысить их самооценку.

Учитель начальных классов должен целенаправленно развивать самооценку учеников, проводя специальные игры и тренинги, а также создавая ситуации, в которых каждый ребёнок может почувствовать свою значимость и гордость за свои достижения.

Ученики с низкой самооценкой часто склонны постоянно консультироваться с учителем, обращаясь за советом даже по незначительным вопросам. Они испытывают трудности с выражением собственного мнения и часто сомневаются в своих действиях, особенно во время индивидуальных заданий. Такие дети подвержены влиянию окружающих, склонны следовать указаниям, не проявляя инициативы.

В отличие от них, учащиеся с завышенной самооценкой, сталкиваясь с трудными задачами, могут демонстрировать агрессивное поведение: повышать голос, открыто выражать недовольство, а в редких случаях отказываться выполнять задание. Некоторые дети ведут себя вызывающе, пренебрегая требованиями.

В обоих случаях, как у учеников с заниженной, так и с завышенной самооценкой, к середине урока наблюдается заметное снижение интереса к учебному процессу. Они проявляют нежелание выполнять задания, которые вызывают у них трудности, и часто ищут оправдания, такие как головная боль, усталость или отсутствие необходимых материалов.

На основании теоретических исследований можно заключить, что развитие самооценки младших школьников наиболее эффективно происходит в рамках учебной деятельности, в коллективе класса. Для повышения эффективности важно включать в учебный процесс творческие уроки (например, изобразительное искусство, литературу, технологию) и использовать методы, способствующие развитию самооценки. К таким методам относятся правильно построенная система оценки, создание ситуаций выбора для учащихся, а также проведение релаксационных игр и упражнений.

Рекомендации для развития адекватной самооценки у первоклассников:

- Обоснованная и корректная оценка действий учащихся
- Предоставление возможностей для выбора
- Медитационно-релаксационные упражнения для снятия напряжения
- Игры, способствующие развитию уверенности и адекватной самооценки

Методика определения уровня самооценки А.В. Захаровой используется для оценки эмоционального состояния учеников с помощью различных заданий, направленных на выявление их отношения к себе и окружающим. Этапы работы включают анализ рисунков, на которых ученикам предстоит обозначить свою позицию среди других участников. Эти задания помогают выявить уровень самооценки и идентификации личности ребенка.

В заключение можно подчеркнуть, что процесс формирования самооценки у первоклассников является важнейшей составляющей их общего развития и адаптации к школьной жизни. Адекватная самооценка оказывает значительное влияние на мотивацию, уверенность и успешность ребёнка в учебной деятельности и межличностных отношениях. Учитель начальных классов играет ключевую роль в этом процессе, создавая благоприятные условия для формирования у детей положительного отношения к себе и своим возможностям. Педагогическая поддержка, чёткая и обоснованная оценка достижений, а также создание ситуаций успеха и эмоциональной безопасности способствуют укреплению уверенности младших школьников и формированию их здоровой самооценки. Системный и дифференцированный подход, учитывающий индивидуальные особенности каждого ребёнка, является залогом успешного формирования самосознания и гармоничного развития личности первоклассников.

Список использованной литературы

1. А. В. Петрова, В. В. Петрова, «Психология младших школьников». – М.: Просвещение, 2015.
2. Н. М. Лейтес, «Психология школьного возраста». – М.: Издательство МГУ, 2002.
3. И. С. Кон, «Психология школьного возраста». – М.: Просвещение, 2018.

4. А. С. Григорьев, «Психология ребенка. Развитие самооценки у школьников». – М.: Издательство «Мозаика-Синтез», 2013.

ӘОЖ 51(071.1):378.96

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНЕ МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ДӘРІСТІ ТИІМДІ ЖҮРГІЗУДЕГІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН АМАЛДАР

Урстемова Г.К.

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Резюме. В данной статье рассмотрены подходы к эффективному ведению лекций при обучении математике студентов технических вузов.

Для сравнения понятий, объектов необходимо определить общие свойства, а затем мы можем пойти и найти ответы на вопросы, имеют ли они общие свойства, в чем их отличие. Необходимо обязательно сравнивать математические объекты, только тогда мы сможем распознать их наиболее важные свойства и изучить их.

Resume. This article discusses approaches to effective lecturing in teaching mathematics to students of technical universities.

To compare concepts and objects, it is necessary to determine common properties, and then we can go and find answers to the questions of whether they have common properties, what is their difference. It is necessary to compare mathematical objects, only then we will be able to recognize their most important properties and study them.

Студенттердің ғылыми көзқарастарының қалыптасуына математика пәні туралы толық бағдар мен оның жұмыс істеу әдіс, тәсілдері дәрістің негізгі міндеті болып табылады. Дәріске ой жүгірте білу оның мазмұнын түсіну, ал түсіну дегеніміз бірнеше кезеңдерден тұрады: алдын ала түсіну, мұндағы түсіну мазмұнды дәріс тілімен беру және, ақырында, меңгеру, сонымен қатар мазмұнды өз сөзімен қайта жаңғырту. Дәрістің негізгі күрделі моменттеріне тоқталып оны жаздыру түсінудің жоғары сатысына көтеруге ықпал етеді. Теория жүзінде алған білім нәтижесін талдап, ол формулаларды есеп шығару барысында қолдана білу математикалық ойлауға тәрбиелеуде алатын мәні зор [1].

В. Д. Белоусов, П.К. Петрушин [2] еңбегінде математикалық түсініктерді жіктеуді оқырманның логикалық ойлау қабілетін қалыптастыруға белгілі ролі бар екендігін айтады. Математика пәнінің түсініктерін жіктеу түсініктерді терең түсініп, олардың қасиеттерін аша түсуге мүмкіндік туғызады. Ұқсас түсініктерді зерттегенде олардың ортақ қасиеттері мен түбегейлі айырмашылықтарына тоқталамыз. Ал теңдеулерді шешкенде олардың шығару әдістеріне қарап, мысалы дифференциалдық теңдеулер, оларды түрлерге бөлуге болады.

Жіктеу деп осы түсініктің элементтерінің төмендегі шарттарды қанағаттандыратын жиыншаларын айтады:

1. Жіктеу тек бір белгі бойынша ғана жүргізіледі.
2. Құрылған жиыншалар бір-бірімен қиылыспайды, яғни ортақ элементтері жоқ.

3. Жіктелген жиыншалардың көлемі бастапқы түсініктің көлеміне тең.

4. Жіктеу үзіліссіз болуы керек, яғни жіктелген кластары негізгі жіктеліп отырған түсініктің бір түрі болады.

Түсінікті жіктеуда үш копонентті былай ажыратады:

1. Жіктелетін түсінік немесе жіктеуға жататын түсінік–көлемі ашылуы талап етілетін түсінік.

2. Жіктеудің негізі, жіктеу жүргізілетін белгі.

3. Жіктеудің мүшелері, яғни жіктеу нәтижесінде пайда болған кластар.

Жіктеудің негізгі екі түрі бар: белгінің түр өзгерістері арқылы құрылған және дихотомикалық жіктеулер.

1. Белгінің түр өзгерістері арқылы құрылған жіктеулер.

Жіктелетін түсініктің элементтерінің бірнеше белгілері болады. Жіктеудің негізі ретінде бірнеше белгілер қолданылады. Мысалы, көп-мүшеліктер теориясында жіктеу негізі ретінде көпмүшеліктің дрежесін алсақ, онда оларды нөл дәрежелі көпмүшелік, бір дәрежелі көпмүшелік, екі дәрежелі көпмүшелік, т. с.с. кластарға бөлінеді. Математикада және практикада бір түсінікті жіктеу әртүрлі негіз арқылы жүргізіледі.

Жіктеудің негізін таңдау жіктеудің мақсаты мен практикалық есептерге байланысты. Жіктеуға негізгі қойылатын талап оның объективті болуы. 2. Жіктеудің екінші түрі қарама-қарсы белгілер арқылы жіктеу. Математикада және басқада ғылымдарда, практикада қарама-қарсы белгілері арқылы жіктеу ең көп қолданылады. Оны басқаша дихотомдық жіктеу деп те атайды, бұл сөз гректің *dicha* және *tome* – екі қимаға бөлу деген сөзінен шыққан. Қарама-қарсы белгілері арқылы жіктеу ол жіктелетін түсініктің көлемін екі бір-біріне қарама-қарсы келетіне түсініктер түріне бөлу, яғни біреуінің берілген белгіге жатқыза аламыз, ал екіншісі берілген белгіге жатпайды. Мысалы, жіктеудің негізіне нөлдерін алсақ, онда оларды нақты түбірлері бар көпмүшелік, нақты түбірлері жоқ көпмүшелік деп екі класқа бөлуге болады.

Математиканың рөлі қазіргі ғылым мен техникада, теория мен практикада арта түсуіне байланысты математикалық емес мамандардың математикалық дайындықты керек етуі көптеп пайда бола бастады. Бұл жағдайды математиканы түсінікті тілмен оқытуды кең көлемде ұйымдастырғанда ғана нәтижеге жетуге болады.

Адамның басына аз уақыт ішінде қабылдауға мүмкін емес білім қорын сиғызу әректі педагогтар мен студенттерді ауырлық келтіріп, нәтижесінде оқытудың тиімділігі төмендейді.

Осы айтылған қиындықтарды жеңу үшін немесе төмендету үшін [3] жұмыста мынадай:

1. Оқулықтардың түсіндірмесін жеңілдете отырып, математиканы оқып-үйренуді жеңілдету керек.

2. Математиканың әр саласында және әр аумағында істейтін математиктер мен олармен тығыз байланыста болатын қолданбалы математика салаларының арасындағы байланыстарды жақсарту керек.

3. Қоғамның математикалық проблемаларды оқып-үйренуге жіберетін интеллектуалдық күш-жігерді төмендету керек деген пікір айта келіп, Декарттың критерийіне сүйеніп, былай қорытындылайды «мидың ойлау қабілетін жақсарту үшін керекті нәтиже алу үшін жіберілетін интеллектуалдық күш-жігерді төмендету керек» делінген.

Осы пікірге байланысты суденттерге берілетін білім қорын жеткізуге арналған дәрістер мен практикалық сабақтарда бекітілген тақырыпты қорытындылау үшін математикалық жіктеудің ролі зор.

Мысал ретінде «Қисық сызықты интегралдар» тақырыбына тоқталайық. Оқыту үрдісінде бұл тақырыпқа бұрын 4 сағат уақыт бөлінетін, ал қазір осы тақырыпқа арналған дәріс 1 сағатқа негізделген. Сонда да тақырыптың көлемі аз емес, ал материалды жан-жақты ашу үшін, оны бекіту үшін, студенттердің есінде сақталуы үшін не істеу керек?

Біріншіден, тақырыпты барынша елеп, ең керекті жерлерін ашу үшін қажетті сұрақтар дайындалып, студенттерден осы сұрақтарға жауап талап етіледі. Ол талап мына түрде жүйеге асырылуы мүмкін:

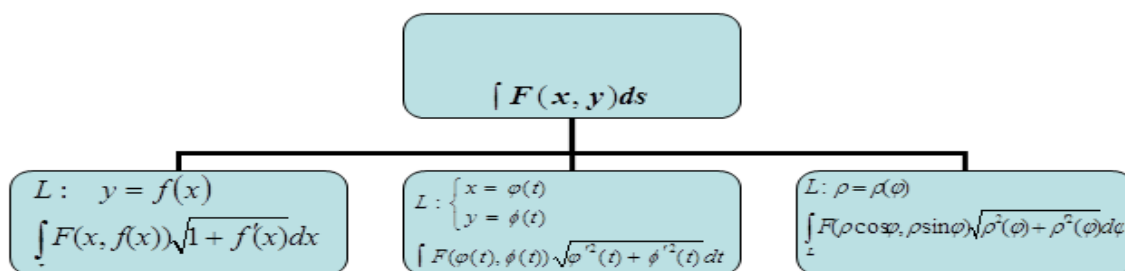
а) Студенттерге белгіленген тақырып бойынша нақты теориялық сұрақ қойылып, оның осы тақырыппен байланысты бұрын өтілген тақырыптардан негізгі айырмашылығын айқындауды талап ету.

б) Талқыланған тақырыпты практикада қалай қолдануға болатындығына қатысты ең элементер болса да мысал көрсетуді талап ету.

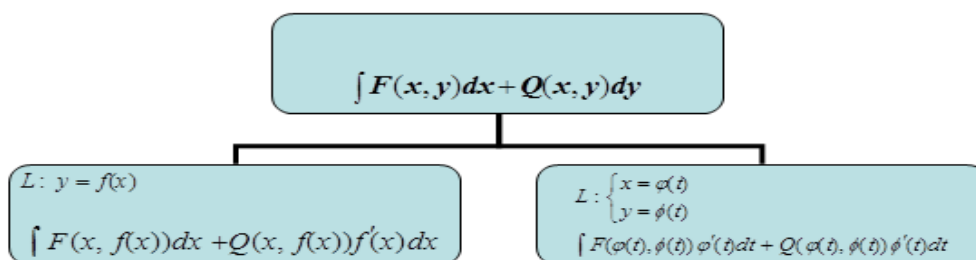
Екіншіден, студенттерге алдын ала семестр басында берілген дәрістің мазмұны мен оқытушының дайындаған дәрісінің арасында негізгі түсініктер мен формулалардың арасында өте қатты айырмашылықтар болмауы керек, болғанның өзінде, ол ескертіліп анықтаманың басқа түрі болатыны ескертіледі. Әсіресе, формулалардың нөмірленуі өзгертілмеуі керек.

Үшіншіден, дәрісті қорытындылау мақсатында олардың қабылдау мүмкіншіліктерінің барлық жағы есту, көруді пайдалану керек. Ол үшін тақырыптардағы түсініктер мен олардың қасиеттері, қолданылуын белгілі бір негізде жіктелген қорытынды сызбалар мен кестелерді қолдануға болады.

Төменде айтылған тақырып бойынша жіктеуді пайдаланып құрылған қисықсызықты интегралдарды есептеу тақырыбына арналған екі сызбаның үлгісі көрсетілген (1,2 - сызба).

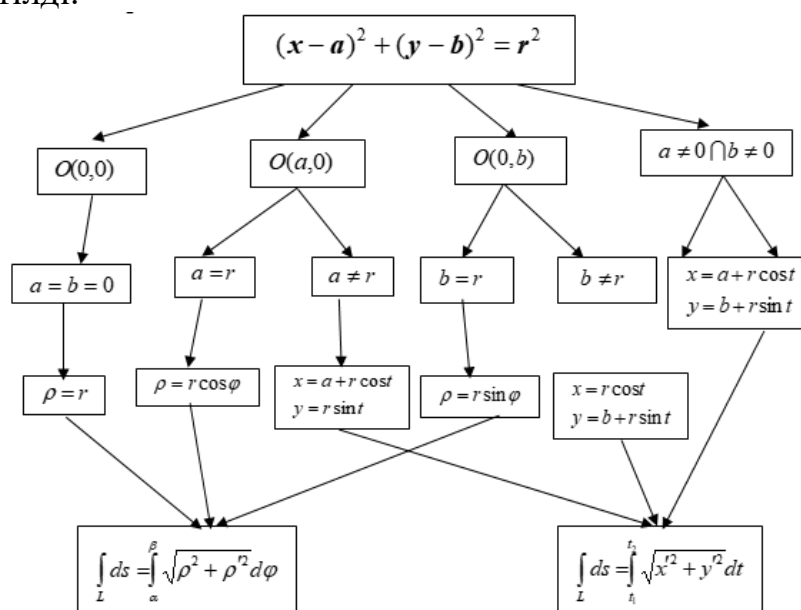
1-сызба

2-сызба

Студенттерге: «Бірінші текті интегралдардың астындағы функция 1-ге тең болса, онда оның мәні неге тең?» - деген сұрақты қоя отырып, оған мысал

ретінде төмендегі 3-сызбада кескінделген мысалды көрсетуге болады. Бұл мысалда дөңгелектің центрінің орналасуына байланысты жіктеу жасала отырып, осыған сәйкес әртүрлі координаталар жүйесінде теңдеулерінің алынуына байланысты қисық сызықты интегралдың мәнін табу формуласына бағыт көрсетілген. Бұл сызбаны пайдаланудың тиімділігі, біріншіден аз уақыттың ішінде өткен тақырыптың негізгі бөлігін қайталатып, бекітуге мүмкіндік туды, ал екіншіден өтілген тақырыптың бұрынғы тақырыптармен байланысы көрсетілді.

3-сызба

Мұнымен қатар, өтілген тақырыпты өткен тақырыптармен салыстыру арқылы дәрісті одан да бетер аша аламыз. Шынында да өмірдегі бір нәрсені бағалау үшін, оның не екенін анықтау үшін оны басқа нәрселермен салыстыру арқылы ғана жүзеге асыра аламыз. Жалпы өмірдегі заттарды салыстыру олардың бір ортақ қасиетіне, параметріне қарап салыстыру арқылы жүзеге асады. Сондықтан түсініктерді, объектілерді салыстыру үшін ортақ қасиеттерін анықтап алу қажет те, содан кейін барып олардың ортақ қасиеттері бар ма, өзгешелігі неде деген сұрақтарға жауап іздей аламыз. Математикалық объектілерді міндетті түрде салыстыру қажет, тек сонда ғана біз олардың ең маңызды қасиеттерін танып біліп, оны оқып үйрене аламыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Тыныбекова С.Д. Дидактические основы обучения математике для нематематических специальностей вузов Алматы, НИЦ “Ғылым”, 2002.
2. Белаусов В.Д., Петрушин П.К. Классификация математических понятий в школе., М. «Просвещение», 1989
3. Порожданов В., Как улучшить работу ума., М. Изд. «ДЕЛО», 2001

ӘОЖ 378.016

ОҚЫТУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ КОНТЕНТТЕРІНІҢ РОЛІ

Утеева Г.Т., Омарова Г.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В данной статье мы подробно рассмотрим значение образовательного контента в современном образовательном процессе. Образовательный контент играет ключевую роль в формировании знаний и навыков у обучающихся, а также в развитии критического мышления и способности к самостоятельному обучению. Мы проанализируем различные виды контента, включая текстовые материалы, видеоуроки, интерактивные задания и онлайн-курсы, и оценим их влияние на эффективность обучения. Также обсудим, как современные технологии трансформируют образовательный контент и открывают новые возможности для преподавателей и студентов.

Summary. In this article, we will take a closer look at the importance of educational content in the modern educational process. Educational content plays a key role in the formation of students' knowledge and skills, as well as in the development of critical thinking and the ability to learn independently. We will analyze various types of content, including text materials, video lessons, interactive assignments, and online courses, and evaluate their impact on learning effectiveness. We will also discuss how modern technologies are transforming educational content and opening up new opportunities for teachers and students.

Білім беру контенттері оқу үдерісінде шешуші рөл атқарады. Ол оқулықтар, бейне сабақтар, онлайн курстар, интерактивті тренажерлер, мақалалар және т.б. сияқты әртүрлі материалдар мен ресурстарды қамтиды.

Адамдар әртүрлі тәсілдермен үйренеді. Білім алушылардың бір тобы алдымен теориялық білімді игергенді жөн көрсе, ал келесі тобы тәжірибе жүзінде қолмен ұстап, көзбен көріп, қолмен жасау арқылы дағды

қалыптастыруды дұрыс деп санайды. Бұл мәселе бір жағынан білім алушылардың жас ерекшелігіне, екінші жағынан ойлау жүйесі мен психотипіне де байланысты болады [1].

АҚШ-тық Фельдер мен Брент атты оқу стилінің зерттеушілері стильдерді араластыру керек деп санайды. Нәтижесінде білім алушы көңіл көтереді, нәтижеге қол жеткізеді, сонымен бірге өзіндегі жетіспейтін дағдыларды қалыптастырады. Үйреншікті және әдеттен тыс оқу стилі арасындағы тепе-теңдік қиындықты қалыптастыру үшін маңызды болуы мүмкін [2].

Білім беру мазмұнының маңыздылығын көрсететін бірнеше аспектілер:

Білімді игеруді қолдау: сапалы білім беру мазмұны оқушыларға материалды жақсы түсінуге және есте сақтауға көмектеседі. Көрнекі және аудиовизуалды элементтер ақпаратты қабылдауды жақсартып алады.

Ақпараттың қол жетімділігі: технологияның дамуымен білім беру мазмұны қол жетімді болды. Оқушылар әлемнің кез келген нүктесінен білім ала алады, бұл олардың оқу мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Оқытуды даралау: білім беру мазмұнының әртүрлілігі оқу процесін оқушылардың жеке қажеттіліктері мен стильдеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл оларға өздеріне ыңғайлы қарқынмен үйренуге көмектеседі.

Сыни ойлауды дамыту: білім беру мазмұны талқылау мен талдауды ынталандыруы мүмкін, бұл сыни ойлауды және ақпаратты өз бетінше бағалау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Интерактивтілік және қатысу: Қазіргі білім беру ресурстары көбінесе оқу процесін қызықты әрі ынталандыратын интерактивті элементтерді қамтиды.

Оқытудың әртүрлі форматтарын қолдау: білім беру мазмұнын әр түрлі форматта ұсынуға болады — мәтіндік, бейнографиялық, аудио — бұл әр түрлі оқушылардың қалауын ескеруге мүмкіндік береді.

Білімді жаңарту: жылдам өзгеретін әлемде өзекті ақпаратқа қол жеткізу маңызды. Білім беру мазмұны үнемі жаңартылып отыруы мүмкін, бұл студенттерге соңғы тенденциялар мен жаңалықтардан хабардар болуға мүмкіндік береді.

Өзін-өзі оқытуды ынталандыру: білім беру мазмұны студенттерге тақырыптарды өз бетінше зерттеуге және ресми оқыту шеңберінен тыс білімдерін тереңдетуге мүмкіндік береді.

Сондықтан, білім беру контенттері оқу үдерісін қолдайтын және байытатын, оны тиімдірек және қолжетімді ететін маңызды құрал болып табылады.

Сурет 1. Білім беру контенттерін қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктері

Білім беру контенттеріне оқыту үшін ақпарат пен ресурстар беретін әртүрлі форматтар мен платформалар кіруі мүмкін. Оның ішінде:

Технологияның дамуымен және интернеттің қол жетімділігімен қашықтықтан білім беру барған сайын танымал бола бастады. Оны дамытудың ең маңызды құралы-білім беру процесінің тиімділігін арттыру және арттыру мақсатында бейне мазмұнды қолдану. Қашықтықтан білім берудің заманауи парадигмасына сәйкес бейне мазмұнды қолдану жекелендірілген оқыту тұжырымдамасын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллект технологияларын қолдану арқылы қашықтықтан білім беру платформалары әр студентке жеке Оқу материалдары мен ұсыныстарын ұсына алады.

Бейне контент заманауи білім беруде маңызды рөл атқарады, оқытуды жекелендіруге, ынтымақтастық пен коммуникация дағдыларын дамытуға және білім сапасын жақсарту үшін жаңа технологияларды біріктіруге ықпал етеді. Оқытушылар, әсіресе қашықтықтан білім беру саласында, техникалық сауаттылыққа, бейнематериалдарды редакциялау қабілетіне, өзін-өзі сынау қабілетіне, ұйымдастырушылық дағдыларға және жұмыста икемділікке ие болуы керек. Қашықтықтан білім берудің әдістемелік компонентін дамыту, оның ішінде бейне контентті қолдану білім берудегі зерттеу мен дамудың маңызды тақырыбы болып қала береді [3].

Онлайн курстар: Аяқтағаннан кейін бейне дәрістері, тапсырмалары және сертификаттары бар құрылымдық курстарды ұсынатын платформалар (мысалы, Coursera, edX, Udemy).

Вебинарлар мен семинарлар: Сарапшылар біліммен бөлісетін онлайн-іс-шаралар платформалары (мысалы, Zoom, WebinarJam).

Білім беру бейнелері: Нұсқаулық бейнелерді ұсынатын сайттар мен арналар (мысалы, YouTube, TED-Ed).

Электрондық кітаптар мен мақалалар: Оқу материалдары мен зерттеулерді табуға арналған платформалар (мысалы, Google Scholar, ResearchGate).

Форумдар мен қауымдастықтар: Талқылауға және тәжірибе алмасуға арналған платформалар (мысалы, Reddit, Stack Overflow).

Білім беру ойындары және модельдеу: Оқу ойындарын ұсынатын ойын платформалары (мысалы, Kahoot!, Minecraft: Education Edition).

Мобильді қосымшалар: Тілдерді, математиканы және басқа пәндерді үйренуге арналған қосымшалар (мысалы, Дуолинго, хан академиясы).

Оқытуға арналған әлеуметтік медиа: Пайдаланушылар білім мен тәжірибе алмасатын платформалар (мысалы, LinkedIn Learning).

Ашық білім беру ресурстары (OER) сайттары: Тегін оқу материалдарын ұсынатын платформалар (мысалы, OER Commons).

Оқытуды басқару жүйелері (LMS): Білім беру мекемелерінде оқытуды ұйымдастыруға және басқаруға арналған платформалар (мысалы, Moodle, Blackboard).

Бұл ресурстарды тақырыптар мен қиындық деңгейлерінің кең ауқымын қамтитын ресми және бейресми білім беру үшін пайдалануға болады.

Білім беру контенттері қазіргі білім беру ортасында шешуші рөл атқарады және оның маңыздылығы болашақта артпаса кемімейді. Білім алушыларға бейнематериалдарды қолдану арқылы мүмкіндігінше тиімді оқытуды қамтамасыз ету үшін осы саладағы зерттеулер мен дамуды жалғастыру маңызды[4].

Қорытындылай келе, білім беру контенттерін пайдалану оқу мақсаттарына, оқушының қалауына және қол жетімді ресурстарға байланысты. Осы элементтердің барлығын біріктіру жақсы нәтиже бере алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Создание и использование образовательного контента: уроки для онлайн-обучения / Н. Н. Бессилина, Н. А. Гребёнкина, М. В. Евстратова [и др.]; под общей редакцией А. В. Конобеева. — М.: НИУ ВШЭ, Институт образования, 2020. — 48 с.
2. Felder R. M., Brent R. Teaching and learning STEM: A practical guide. – John Wiley & Sons, 2016-709p.
3. Лорсанова З.М., Шарова Е.И. Применение видео контента в педагогическом образовании: методологические аспекты // Педагогический журнал. 2023. Т. 13. № 8А. С. 411-418.
4. Ниязова, Г. Ж. Білім берудің цифрлық трансформациясы жағдайында оқыту әдістемесінің өзгеруі / Г. Ж. Ниязова, У. А. Турсынбеков. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 10 (405). — С. 212-214.

ЖАЗУ ЖӘНЕ ОҚУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАСТАУЫШ СЫНЫП БАЛАЛАРЫНДАҒЫ КЕҢІСТІКТІК-УАҚЫТТЫҚ КӨРІНІСТЕРІ

Хамракулов Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье раскрываются особенности формирования пространственно-временных представлений у детей младшего школьного возраста с нарушениями письма и чтения

Summary. The article reveals the features of the formation of spatial and temporal representations in children of primary school age with writing and reading disorders.

Кеңістіктік және уақыттық көріністер балалардың танымдық дамуында шешуші рөл атқарады. Олар бізді қоршаған әлемді түсінудің негізін құрайды, сонымен қатар оқу іс-әрекетіндегі табысқа әсер етеді. Жазу және оқуда қиындықтары бар бастауыш мектеп жасындағы балаларда бұл түсініктер бұрмалануы мүмкін, бұл олардың оқуын және әлеуметтенуін қиындатады.

Кеңістік-уақыт көріністеріне кеңістік пен уақытты шарлау, сондай-ақ объектілер мен оқиғалар арасындағы өзара байланысты жүзеге асыру мүмкіндігі жатады. Бұл дағдылар қоршаған ортамен өзара әрекеттесу процесінде дамиды және оқу тапсырмаларын сәтті орындау үшін маңызды.

Дислексия және дисграфия сияқты жазу және оқу бұзылыстары бар балалар ақпаратты қабылдау мен өңдеуде жиі қиындықтарға тап болады. Бұл бұзылулар олардың кеңістіктік және уақыттық көріністеріне теріс әсер етуі мүмкін, бұл өз кезегінде оқу мен дамуды қиындатады.

Бағдарлау дағдылары шектеулі: жазу және оқуда кемістігі бар балалар кеңістіктік қатынастарды түсінуде қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл геометрия мен картографияға қатысты тапсырмаларды орындауды қиындатады.

Уақыт ұғымдарының мәселелері: оқиғалар мен уақыт аралықтарының реттілігін дұрыс түсінбеу оқу процесін жоспарлау мен ұйымдастыруда қиындықтарға әкелуі мүмкін [1].

Ақпаратты қабылдаудағы қиындықтар: балалар мәтіндік ақпаратты қабылдауда және түсіндіруде қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл олардың кеңістіктік және уақыттық аспектілерді байланыстыруын қиындатады.

Жазу және оқу қабілеті бұзылған балаларды қолдау үшін арнайы әдістер мен тәсілдерді қолдану қажет:

Ойын әдістері: кеңістіктік және уақыттық көріністерді дамытуға бағытталған ойындарды қолдану балаларға материалды жақсы меңгеруге көмектеседі.

Көрнекі материалдар: диаграммалар мен карталар сияқты графикалық және көрнекі құралдарды қолдану кеңістіктік және уақыттық қатынастарды жақсы түсінуге ықпал етеді [2].

Жеке көзқарас: әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеру және оқыту әдістерін олардың қажеттіліктеріне сәйкес бейімдеу маңызды.

Кеңістіктік және уақыттық көріністер бастауыш сынып оқушыларының танымдық дамуының маңызды аспектісі болып табылады. Жазу және оқу бұзылыстары бар балаларда бұл көріністер бұзылуы мүмкін, бұл арнайы түзету әдістерін қолдануды қажет етеді. Бұл балаларға қолдау көрсету және оларға көңіл бөлу оларға қиындықтарды жеңуге және оқу іс-әрекетінде табысқа жетуге көмектеседі.

Жазу және оқу қабілеті бұзылған бастауыш сынып балаларда кеңістіктік және уақыттық көріністерді қалыптастыруға бағытталған түзету-дамыту жұмыстары барысында біз пәннің сапалық ерекшеліктерін-балалардың практикалық, өнімді, танымдық және сөйлеу әрекеттерін ескеріп, ескереміз.

Олардың дамуының осы ерекшеліктерін біз балаларда кеңістіктік және уақыттық көріністерді қалыптастыру процесінде балаға жеке және сараланған көзқарасты жүзеге асыру кезінде ескеруге тұра келеді.

Кеңістіктік қатынастардың дамуының негізгі көрсеткіштері:

- "дене схемасы", оның негізгі бөліктері және мүмкін болатын қозғалыстар туралы идеялардың болуы;
- элементтердің айналмалы ретін, топологиялық кеңістіктік қатынастарды "сақтау" туралы ("ішкі", "сыртқы" және "көршілес", "бөліну");
- координаталар жүйесі (көлденең) және кестенің бетін анықтамалық жүйе ретінде пайдалану мүмкіндігі туралы.

Өз денесі мен қоршаған әлем объектілері туралы сенсорлық білімнің жинақталуы шартты рефлекторлық сипатқа ие кеңістікті қабылдаудың қалыптасуы мен дамуының алғышарты болып табылады.

Бөлектелген көрсеткіштер өз денесінің "схемасы" идеясына сүйене отырып, "өзіне" назар аудара отырып, өзін "өзінен" бағдарлауға болады, яғни кеңістіктің динамикалық қасиеттері, қозғалыс бағыттары туралы идеялар: дұрыс көрсету, атау және алға, артқа, жоғары, алға жылжу, оңға, солға мүмкіндігі пайда болады [3].

Балалардың өздеріне қатысты кеңістікте бағдарлау қабілеті дамыған сайын, олар басқа объектілердің бір-біріне және өздеріне қатысты басқа объектілерге бағдарлануына көшуі керек. Бұл баланы қоршаған заттардың салыстырмалы орналасуын корреляциялауға, сондай-ақ оны ауызша нұсқауларға сәйкес өзгертуге үйретуді қамтиды. Балаларды өздеріне қарама-қарсы адамның кеңістіктік ерекшеліктерін дұрыс қабылдауға үйрету маңызды, Бұл жазу және оқу қабілеті бұзылған бар балалар үшін айтарлықтай қиындықтар туғызады. Балада қарама-қарсы тұрған адамның керісінше екендігі туралы ойды күшейту керек: оң жақта менің сол жағым, ал сол жақта оң жағым деп. Нәтижесінде балаларға өздерін ойша басқа адамның орнына қоюға, заттарды олардың көзімен көруге және, ең бастысы, оларды дұрыс атауға үйрету керек [4].

Баланың өз сезімдері мен қозғалыс бағыттарын үнемі білдіруі маңызды. Іс-әрекетке байланысты сөйлеуден кейін жоспарлау мәлімдемелерін үйрету керек: енді не істеу керек. Содан кейін бала басқа балалардың қозғалыс бағыттары туралы түсініктеме беруді үйренеді.

Жазу және оқу қабілеті бұзылған мектепке дейінгі жастағы балаларда кеңістіктік көріністерді қалыптастыруға бағытталған түзету жұмыстары (кеңістіктік бағыттар, кеңістіктік қатынастар және уақытша бірліктер бойынша) ойын барысында және объектілер мен құбылыстарды белсенді бақылау процесінде жүргізілді. Балалар кеңістіктік ерекшеліктерді анықтауды, оларды талдауды және олардың арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды орнатуды үйренеді.

Осылайша, жазу және оқу қабілеті бұзылған балалардың зейінінің тарылуы, белгілі бір уақыт аралығында қажетті ақпаратты қабылдай алмауы байқалады, сондықтан олардың іс-әрекеттері қалыпты дамып келе жатқан балаларға қарағанда баяу қарқынмен жүзеге асырылады, ал тапсырмаларды орындау өнімділігі әлдеқайда төмен.

Жазу және оқу қабілеті бұзылған балалардың есте сақтау қабілеті белгілі бір дәрежеде олардың зейіні мен қабылдауының бұзылуына, шаршаудың жоғарылауына, танымдық белсенділігінің төмендеуіне байланысты ерекшеліктерімен сипатталады. Жазу және оқу қабілеті бұзылған балалар мен олардың қалыпты дамып келе жатқан құрдастары арасындағы алшақтық әсіресе олардың ойлау процестерін талдау кезінде байқалады [5].

Жазу және оқу қабілеті бұзылған балалар жалпы терминді меңгермейді; олар зерттелетін реттілікті және оның жеке компоненттерінің өзара байланысын бақылай алмайды; олар кеңістік пен уақыт бойынша дұрыс шарлауға және өз әрекеттерін соған сәйкес жоспарлауға мүмкіндік беретін байланыстар мен қатынастарды қалыптастырмайды. Көбінесе аутизммен ауыратын балалар өз іс-әрекеттерін ұйымдастыра алмауына байланысты тапсырмаларды орындамайды, дегенмен олар интеллектуалдық қабілеттерінің деңгейіне қарай оларды оңай жеңе алады. Жеке жұмыс жағдайында, мұғалім өз іс-әрекетін ұйымдастырған кезде, ол сол тапсырманы орындайды.

Жазу және оқу бұзылыстары бар бастауыш сынып балаларындағы кеңістіктік және уақыттық көріністерді зерттеу барысында бұл бұзылыстар осы көріністердің қалыптасуы мен дамуына айтарлықтай әсер ететіні анықталды. Мұндай қиындықтарға тап болған балалар кеңістіктік және уақыттық қатынастарды қабылдау мен түсінуде жиі қиындықтарға тап болады, бұл олардың оқу іс-әрекетіне және әлеуметтік бейімделуіне теріс әсер етуі мүмкін.

Айта кету керек, ерте диагностика және оқытуға жеке көзқарас жағдайды айтарлықтай жақсартып алады. Кеңістіктік және уақыттық көріністерді дамытуға бағытталған арнайы әдістер мен ойындарды қолдану балаларға қиындықтарды жеңуге және өзіне деген сенімділікті арттыруға көмектеседі [6].

Осылайша, жазу және оқу бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеу кешенді тәсілді, соның ішінде түзету және дамыту әрекеттерін қажет етеді. Бұл олардың оқу үлгерімін жақсартып қана қоймай, жалпы тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Щербакова Е., Фунтикова О. Формирование временных представлений //Дошкольное воспитание. – 2018. – №3. – С. 48-54.

2. Катаева А.А. Дидактические игры и упражнения в обучении дошкольников с отклонениями в развитии / А.А.Катаева, Е.А.Стребелева. – М.: Гуманит. центр ВЛАДОС, 2021. – 224с.

3. Семаго Н.Я. Формирование пространственных представлений у детей. Дошкольный и младший школьный возраст: методическое пособие и комплект демонстрационных материалов / Н.Я. Семаго. – М., 2015.

4. Жұмабекова, Ф. Мектептегі тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі: Оқу құралы. – Алматы: Ғылым. — 2019. — 256 б. Дүйсенбаев А.К., Балтымова М.Р. "Логопедия негіздері", Алматы, 2018 ж.

5. Өмірбекова Қ. Г., Оразаева Г.С., Төлебиева Г.Н., Ибатова Г.Б. "Логопедия" Алматы, 2015 ж. Оқулық/.

6. Ғ.А.Абаева., А.Е.Ерболат. "Дефектология негіздері" Алматы, 2018 ж.

UDC: 373.1.

THE INFLUENCE OF MOBILE APPLICATIONS ON THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE LEXICAL COMPETENCIES

Шадыбек Т.Н

Университет "Мирас", г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақалада мобильді қосымшалардың шет тілінің лексикалық құзыреттілігін дамытуға айтарлықтай әсері зерттеледі. Онда бұл қолданбалардың геймификация, аралық қайталау және контекстік оқыту сияқты әртүрлі әдістер арқылы сөздік қорын меңгеру мен сақтауды қалай жеңілдететіні талқыланады. Мақалада мобильді қосымшалардың сөздік қорын молайтудағы, дыбысты айтуды жақсартудағы және тыңдау дағдыларын арттырудағы рөлі, сонымен қатар олардың икемді, тартымды оқу ортасын құру қабілетіне баса назар аударылады. Ол сондай-ақ жекелендірілген кері байланыстың жоқтығы және пассивті оқыту әлеуеті сияқты қиындықтарды зерттеп, қолданбаға негізделген оқытуды нақты әлемдегі тіл тәжірибесімен толықтырудың маңыздылығын атап көрсетеді. Жалпы, мақала мобильді қосымшалардың тілді үйрену процесінде, әсіресе кешенді оқу тәртібіне біріктірілгенде құнды құрал екенін көрсетеді.

Резюме. В этой статье рассматривается значительное влияние мобильных приложений на развитие лексических компетенций иностранных языков. В ней обсуждается, как эти приложения облегчают приобретение и сохранение словарного запаса с помощью различных методов, таких как геймификация, интервальное повторение и контекстное обучение. В статье подчеркивается роль мобильных приложений в формировании словарного запаса, улучшении произношения и улучшении навыков аудирования, а также подчеркивается их способность создавать гибкую, увлекательную среду обучения. В ней также рассматриваются проблемы, такие как отсутствие персонализированной обратной связи и потенциал для пассивного обучения, подчеркивая важность дополнения обучения на основе приложений реальной языковой практикой. В целом, в статье показано, что мобильные приложения являются ценным инструментом в процессе изучения языка, особенно при интеграции в комплексную учебную программу.

In the modern world, mobile applications have revolutionized various aspects of life, including education. One of the key areas where mobile apps have made a significant impact is in language learning. With the rise of smartphones and other portable devices, learning a foreign language has become more accessible and flexible. This article explores the influence of mobile applications on the formation of

foreign language lexical competencies, with a focus on how these apps enhance vocabulary acquisition and retention.

Mobile applications are designed to offer learners a variety of tools to facilitate language acquisition. These apps utilize various methodologies, such as gamification, spaced repetition, and interactive exercises, to engage learners and make the process of learning more efficient. They provide learners with the flexibility to study on their own schedule, regardless of location, thus promoting continuous learning. The convenience of accessing language learning resources at any time enhances motivation and encourages regular practice, both of which are essential for improving foreign language proficiency.

Lexical competence refers to the knowledge and use of words and phrases in a particular language. In the context of foreign language acquisition, lexical competence involves the ability to understand and produce a wide range of vocabulary, including individual words, expressions, idioms, and collocations. Effective vocabulary acquisition is crucial for achieving fluency in a foreign language and is often considered one of the primary objectives of language learning [1].

The development of lexical competencies is a complex process that involves not only memorizing individual words but also understanding their meanings, context, and nuances. The ability to use these words appropriately in various situations and to retain them over time is a key indicator of successful language learning.

One of the main features of mobile language learning apps is their ability to introduce and reinforce new vocabulary. Applications like Duolingo, Memrise, and Babbel focus heavily on helping users acquire words and phrases relevant to different real-life contexts. By presenting vocabulary in thematic lessons, such as greetings, travel, food, and business, these apps create a structured approach to language learning. Additionally, they often include interactive exercises, such as matching words with images or completing sentences, which help reinforce vocabulary.

Many mobile apps incorporate spaced repetition, a technique that involves reviewing vocabulary at increasing intervals over time. This method helps combat the forgetting curve and ensures better retention of words. Apps like Anki and Quizlet use this technique to present learners with words they are most likely to forget, reinforcing them at optimal intervals. This system ensures that learners focus on the vocabulary they struggle with the most, leading to more efficient and lasting vocabulary acquisition [2].

Effective vocabulary acquisition goes beyond rote memorization. Understanding how words fit into different contexts is crucial for building lexical competence. Many mobile apps expose learners to contextualized vocabulary through dialogues, interactive stories, and real-life scenarios. For example, applications like Lingodeer and Babbel provide learners with dialogues that simulate real-world conversations, allowing them to see how vocabulary is used in different contexts. This approach helps learners understand the meaning and connotations of words and expressions, which is essential for fluent language use.

Some mobile apps focus on improving not only vocabulary but also pronunciation and listening comprehension. Correct pronunciation is crucial for effective communication, and apps like Rosetta Stone and HelloTalk allow users to listen to native speakers and practice their pronunciation using speech recognition technology. By offering both vocabulary and pronunciation exercises, these apps contribute to the development of well-rounded lexical competencies.

Mobile language learning apps often incorporate elements of gamification, such as rewards, points, and progress tracking, to keep learners engaged. This gamified approach motivates learners to continue expanding their vocabulary by rewarding them for completing lessons or reaching milestones. The sense of achievement and competition can encourage learners to study regularly and push through challenges, ultimately improving their lexical competencies over time [3].

Some apps also integrate social features, allowing users to interact with other learners or native speakers. For instance, HelloTalk and Tandem connect language learners with native speakers for language exchange. By engaging in real conversations, learners can practice their vocabulary in a real-world context, receive feedback from native speakers, and further refine their lexical skills.

Despite the numerous advantages, there are also challenges and limitations to using mobile applications for developing lexical competencies. One challenge is the lack of personalized feedback. While apps can provide feedback on correct or incorrect answers, they cannot always offer the same level of nuanced, individualized feedback that a teacher can provide. Additionally, while apps are excellent for learning vocabulary in isolation, they may not always foster the development of advanced skills such as writing and speaking in more complex contexts.

Moreover, overreliance on mobile applications can lead to passive learning, where learners engage with content but do not actively use the language in real-world situations. Language is learned best through meaningful interaction, so learners should complement their app-based studies with immersive experiences, such as speaking with native speakers or writing essays [4].

Mobile applications have undeniably transformed the landscape of language learning by providing learners with easy, on-the-go access to vocabulary and language exercises. They play a pivotal role in the development of foreign language lexical competencies, offering effective methods such as spaced repetition, contextualized learning, and gamification. While there are challenges to relying solely on apps, their flexibility and accessibility make them a valuable tool for learners at all levels.

To optimize the benefits of mobile apps in language learning, it is important for learners to incorporate them into a balanced study routine that includes both digital and real-life language practice. By doing so, learners can achieve a well-rounded and robust lexical competence that will serve them in real-world communication.

List of references

1. Godwin-Jones, R. (2018). Mobile-assisted language learning [MALL]: The present and future. *Language Learning & Technology*, 22(3), 1-17.

2. Lai, C., & Zhao, Y. (2015). Understanding the role of mobile applications in language learning: A review of the literature. *The Modern Language Journal*, 99(3), 499-514.
3. Stockwell, G. (2010). Using mobile phones for vocabulary activities: Examining the effect of the platform. *ReCALL*, 22(2), 253-272.
4. Viberg, O., & Grönlund, Å. (2013). Mobile assisted language learning: A literature review. *The European Journal of Open, Distance, and E-Learning*, 16(2), 1-19.

УДК 159.923: 316.6 (575.2) (04)

ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ КОНФЛИКТОВ МЕЖДУ СТУДЕНТАМИ И ПРЕПОДАВАТЕЛЯМИ ГЛАЗАМИ СТУДЕНТОВ

Эрмекбаева А.Б.

Профессиональный колледж КНУ им. Ж. Баласагына, Бишкек, Кыргызстан

Түйүн. Мақалада оқытушылар мен студенттер арасындағы қақтығыстардың негізгі себептеріне қатысты колледж студенттері арасында жүргізілген сауалнаманың нәтижелері берілген. Студенттер тарапынан жанжалдардың жиі себебі тәртіпті бұзу, ал мұғалімдер тарапынан дөрекілік пен әділетсіз бағалау екені көрсетілген.

Summary. The article presents the results of a survey of college students regarding the main causes of conflicts between teachers and students. It is shown that the most common causes of conflicts on the part of students are violations of discipline, and on the part of teachers - rudeness and unfair assessment.

Наиболее эффективным взаимодействием педагога и обучающихся оказывается в случае ориентации обеих сторон на сотрудничество в условиях совместной деятельности. Однако, как показала педагогическая практика, наличие общей цели еще не гарантирует отсутствия различных трудностей и противоречий в ее организации и осуществлении.

Отражением этих противоречий совместной деятельности является конфликт.

Большинство конфликтных ситуаций, участниками которых являются педагог и обучающийся, характеризуется несовпадением, а иногда и прямой противоположностью их позиций в отношении учебы и правил поведения на учебе. Недисциплинированность, расхлябанность, несерьезное отношение к учебе того или иного обучающегося, с одной стороны, и излишняя авторитарность, нетерпимость педагога, с другой, – основные причины острых столкновений. Однако своевременный пересмотр ими своих позиций может устранить конфликтную ситуацию и не позволить ей перерасти в открытый межличностный конфликт [1].

Как пишут А.Я. Анцупов и А.И. Шипилов, педагогические конфликты имеют особенности, связанные со спецификой учебной деятельности, различием в статусе и возрасте взаимодействующих сторон [2].

Студенты и преподаватели часто по-разному видят причины конфликтов и свою роль в них, что связано с их статусом в учебном процессе и возрастом. Понимание этих различий имеет значение для разработки эффективных

стратегий разрешения конфликтов. Этим обусловлена актуальность исследования.

Целью данной статьи является анализ основных причин конфликтов между преподавателями и студентами глазами самих студентов.

Метод исследования: опрос, проводившийся среди студентов при помощи Google Forms.

Методика исследования: авторская анкета, состоящая из 8 вопросов закрытого и полужакрытого типа, направленных на выявление разных аспектов взаимоотношений студентов и преподавателей, в том числе, конфликтных, глазами студентов.

Выборка: в исследовании приняли участие 120 студентов первых, вторых и третьих курсов профессионального колледжа КНУ имени Ж. Баласагына (по 40 студентов разного пола, возраста, этнической принадлежности с каждого курса).

Анализ и интерпретация результатов исследования. Прежде всего, студентам было предложено ответить на вопрос о том, случалось ли им быть участниками конфликта с преподавателем (преподавателями). Было выявлено, что 70% студентов не имели опыта участия в конфликте с преподавателями; 18,3% испытуемых указали, что у них была одна конфликтная ситуация с преподавателем; 4,2% студентов попадали в конфликтные ситуации с разными преподавателями; лишь один студент указал, что у него было несколько конфликтов с одним и тем же преподавателем (см. Рисунок 1).

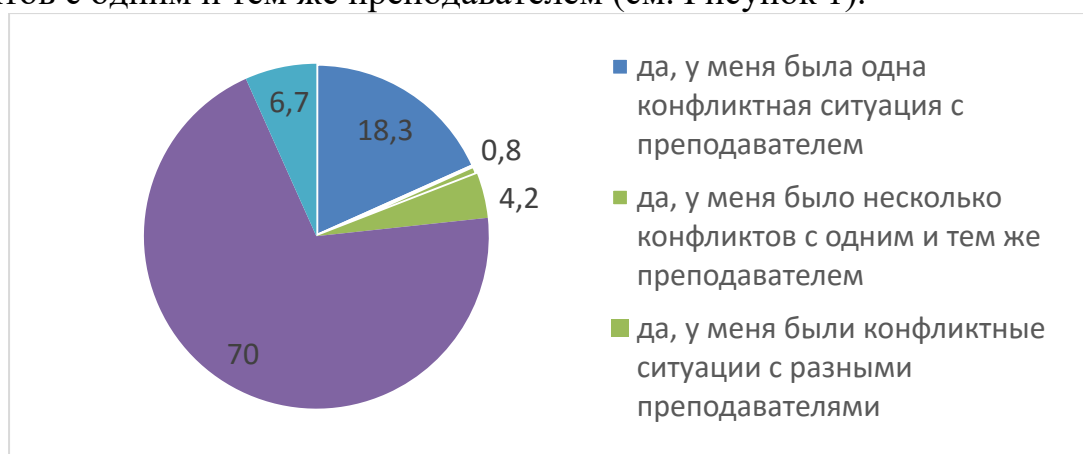

Рисунок 1 – Распределение ответов на вопрос «Случалось ли Вам быть участником конфликта с преподавателем (преподавателями)», %

Далее студентам было предложено ответить на вопрос о том, случалось ли им наблюдать конфликты между преподавателями и другими студентами, например, их одноклассниками. 46,7% студентов ответили утвердительно, но указали, что такие ситуации происходят редко. 35,8% участников исследования ответили на поставленный вопрос отрицательно. 10,8% испытуемых указали, что время от времени наблюдали конфликтные ситуации с преподавателями у одноклассников, а 4,2% студентов – что наблюдали конфликты между студентами и преподавателями постоянно (см. Рисунок 2).

Таким образом, большая часть испытуемых отрицательно ответили относительно наличия опыта участия в конфликтах с преподавателями, даже однократных. Однако 61,7% студентов отметили, что были свидетелями конфликтов других студентов и преподавателей.

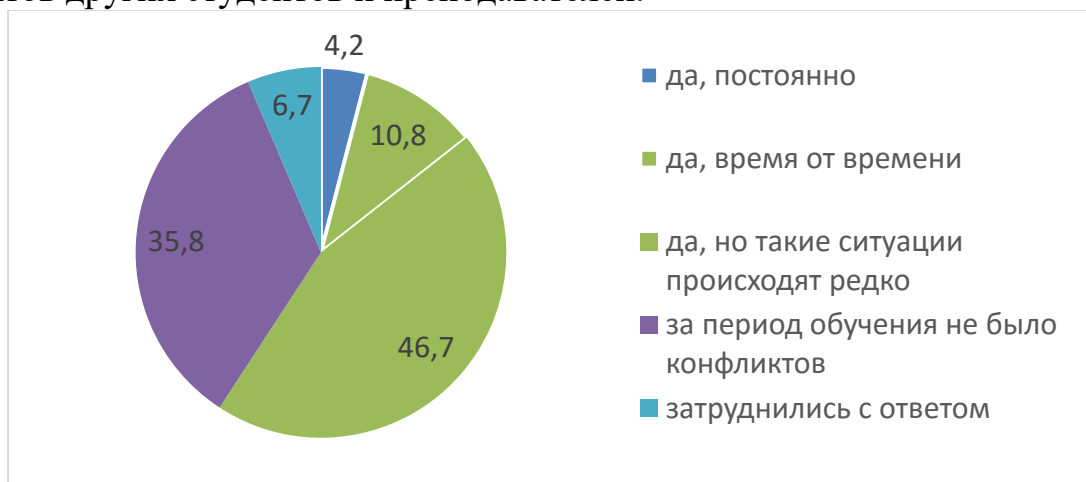

Рисунок 2 – Распределение ответов на вопрос «Наблюдали ли Вы конфликтные ситуации у Ваших одногруппников с преподавателями?»), %

Далее участникам исследования было предложено выделить основные, по их мнению, причины конфликтов между студентами и преподавателями (см. Рисунок 3, студенты могли выбирать несколько вариантов ответов).

Рисунок 3 – Наиболее частые причины конфликтов между студентами и преподавателями (по мнению студентов), %

Анализ распределения ответов показал, что наиболее частыми причинами конфликтов между преподавателями и студентами, по мнению самих студентов, являются:

- нарушения дисциплины самими студентами (когда студент опаздывает, кушает во время занятий, пересаживается без спроса, сидит в наушниках, приходит без тетради и т.д.) – 43,3% испытуемых;
- грубость преподавателя (повышение голоса на студента и переход на личности) – 40% испытуемых;
- несправедливая оценка со стороны преподавателя – 30,8% студентов;
- некачественное преподавание (преподаватель неинтересно читает лекции, приходит не подготовленным, не может ответить на вопросы студентов, непонятно объясняет и пр.) – 25,8% участников исследования;
- вызывающее поведение студента (спорит с преподавателем, нарушает субординацию, демонстративно отказывается выполнять указания преподавателя и пр.) – 24,2% участников.
- завышенные требования со стороны преподавателя к подготовке к предмету, выполнению домашнего задания, оформлению конспектов и пр. – 23,3% испытуемых.

Таким образом, чаще всего конфликты между преподавателями и студентами носят неакадемический характер, связаны с нарушениями в построении межличностных отношений между ними. Эти результаты подчеркивают важность взаимопонимания и уважения как со стороны студентов, так и со стороны преподавателей для предотвращения конфликтов. 72,5% опрошенных считают, что ответственность за конфликты лежит на обеих сторонах – как на студентах, так и на преподавателях.

Выводы. Студенты, находясь на этапе формирования своей профессиональной идентичности, могут воспринимать некоторые действия и поступки преподавателей в отношении их как проявление авторитарности, как недостаток понимания их потребностей; они могут не понимать или не принимать традиционные подходы к обучению, используемые преподавателями. Преподаватели, в свою очередь, могут считать себя носителями знаний и опыта, что зачастую приводит к недооценке мнения студентов, формализации требований к выполнению академических заданий, игнорированию студенческих инициатив и пр.

Понимание этих различий является ключом к созданию эффективных стратегий разрешения конфликтов, что в свою очередь может значительно улучшить образовательный процесс и взаимодействие в учебной среде. Установление взаимопонимания и уважения между студентами и преподавателями способствует не только снижению количества конфликтов, но и созданию более гармоничной образовательной атмосферы.

Список использованной литературы

1. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учебник для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / С.А. Смирнов, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов [и др.]; под ред. С.А. Смирнова. — М.: Изд. центр «Академия», 2000. — 512 с.

2. Анцупов А.Я. Конфликтология: учебник для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 507 с.

УДК 378.147

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ-ДЕФЕКТОЛОГА

Эшенкулова М.

Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйүн. Заманауи білім беру технологиялары инклюзивті білім беруді дамытуда және түзету-дамыту жұмысының тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Бұл мақалада дефектолог-мұғалімнің қызметінде инновациялық әдістерді қолдану тәсілдері қарастырылады, цифрлық, интерактивті және дараланған технологиялардың маңыздылығы атап өтіледі, сондай-ақ оларды енгізу бойынша практикалық ұсыныстар беріледі.

Summary. Modern educational technologies play an important role in the development of inclusive education and improving the effectiveness of correctional and developmental work. This article discusses approaches to the application of innovative methods in the activities of a teacher-defectologist, emphasizes the importance of digital, interactive and individualized technologies, and provides practical recommendations for their implementation.

Усложнение образовательных программ, переход от традиционных методов к активным формам обучения – все это предъявляет новые, более высокие требования к педагогам, работающим с детьми с особыми образовательными потребностями (ООП). Главный вызов – найти тот самый ключ, который откроет дверь к познанию для каждого уникального ребенка, учитывая стремительно меняющийся мир и его информационную насыщенность. Современный ребёнок – это цифровой абориген, воспитанный в среде постоянного потока информации. Его сложно мотивировать традиционными методами. Пассивное восприятие материала уходит в прошлое. Эффективность обучения напрямую зависит от вовлеченности, а ключ к ней – заинтересованность. Педагог, работающий с детьми ООП должен стать не просто передатчиком знаний, а мастером- инноватором, умеющим создавать захватывающую и адаптированную образовательную среду. Какие же педагогические технологии оказываются наиболее эффективными в работе с детьми ООП в современных условиях?

Игровые технологии: Игра – естественный способ познания для ребенка любого возраста, особенно для детей с ООП. Игровые формы обучения позволяют снять психологический барьер, повысить мотивацию и сделать процесс обучения увлекательным. Здесь важно использовать дидактические игры, ролевые игры, симуляции и квесты, адаптируя их под конкретные особенности развития ребенка.

Проектная деятельность: Работа над проектом позволяет ребёнку самостоятельно ставить цели, планировать действия, искать информацию и презентовать результаты. Это развивает критическое мышление, навыки

решения проблем и умение работать в команде. При работе с детьми ООП важно тщательно подбирать темы проектов, учитывая их индивидуальные возможности и интересы.

Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ): Использование интерактивных досок, образовательных платформ, специальных программ и приложений значительно расширяет возможности коррекционно-развивающего обучения. ИКТ помогают визуализировать информацию, делать обучение более доступным и интересным. Однако, важно помнить о дозировании и учете особенностей восприятия ребенка при использовании ИКТ.

Технологии личностно-ориентированного обучения: В центре внимания – индивидуальные особенности ребёнка, его темп развития, стиль обучения и познавательные потребности. Педагог должен строить образовательный процесс, учитывая сильные и слабые стороны каждого ученика. Гибкость и адаптивность – ключевые качества современного педагога, работающего с детьми ООП. Образовательные программы должны динамично меняться в соответствии с изменяющимися интересами и потребностями детей. Непрерывное профессиональное развитие, освоение новых технологий и методик, постоянное совершенствование своих навыков – залог успеха в этой сложной, но невероятно важной работе [1].

В основе эффективной игровой технологии в дошкольном образовании лежит грамотное сочетание дидактических целей и игровых приемов, превращающих процесс обучения в захватывающее приключение. Далеко не каждая игра подходит для обучения – ключевым является осознанный подход к её построению и использованию. Процесс реализации педагогической игры проходит несколько этапов:

Постановка дидактической цели в игровой форме: Цель обучения не должна быть озвучена напрямую, а должна быть «зашифрована» в игровой задаче. Например, вместо «Давайте выучим цвета» – «Поможем медвежонку найти ягоды нужного цвета для варенья». Задачу нужно формулировать ярко, эмоционально, используя интересный сюжет.

Подчинение образовательной деятельности правилам игры: Правила игры – это не просто ограничения, а рамки, в которых ребёнок учится действовать, проявляя инициативу и самостоятельность. Правила должны быть понятны и доступны детям, соответствовать их возрасту и уровню развития. Важно, чтобы дети сами участвовали в обсуждении и принятии правил.

3.Использование учебного материала как средства достижения игровой цели: Учебный материал (карточки, кубики, игрушки) должен быть органично вплетен в сюжет игры, превращаясь в необходимые инструменты для достижения игровой цели. Например, для изучения геометрических фигур можно использовать конструктор для постройки дома для сказочных персонажей.

Связь дидактического задания с игровым результатом: Успешное выполнение задания должно приводить к позитивному игровому результату – достижению игровой цели, получению награды (виртуальной или реальной),

продвижению по сюжету. Это создает положительную обратную связь и мотивирует ребенка на дальнейшее участие.

Игровая технология как система: Игровая технология не ограничивается одной игрой. Это целая система, включающая последовательность игр и упражнений, объединенных общим сюжетом, персонажами и направленными на формирование конкретного навыка или интегративного качества (например, развитие речи, логического мышления, мелкой моторики). Например, цепочка игр, посвященная изучению времён года, может включать в себя: лепку осенних листьев, составление рассказов о зиме, создание весенних открыток и т.д. Все игры должны быть логически связаны и способствовать постепенному достижению главной цели.

Критерии эффективной игровой технологии: Игра должна быть динамичной, интересной и захватывающей для детей, вызывая у них желание участвовать и проявлять активность.

Повышение эффективности освоения учебного материала: Игра должна способствовать лучшему запоминанию и усвоению информации, превращая пассивное восприятие в активное взаимодействие.

Соответствие возрасту и уровню развития детей: Игра должна учитывать индивидуальные особенности каждого ребенка, его интересы и способности.

Учет условий функционирования дошкольного учреждения: Игровая технология должна адаптироваться к имеющимся ресурсам и условиям работы детского сада [2].

Для учителя-дефектолога ключевым инструментом является подход, ориентированный на личность дошкольника. Этот подход, основанный на гуманных принципах, ставит во главу угла индивидуальность каждого ребенка, его стремление к росту и самостоятельности. Цель педагога – создать поддерживающую среду, наполненную любовью и пониманием, где ребенок сможет полноценно прожить детство. При подготовке коррекционных занятий необходимо учитывать уникальные черты, знания и потенциал каждого ученика, а также то, что он может освоить с помощью взрослого. Важно постоянно наблюдать за успехами ребенка, понимать его сильные стороны и области, где требуется помощь. Залогом успеха является личное участие, доброжелательность и вера в способности [3].

Эмоции могут оказывать как позитивное, так и негативное влияние на обучение. Позитивный эмоциональный фон, создаваемый поддерживающей атмосферой в обществе школьников, способствует лучшему восприятию информации и соответственно повышают уровень заинтересованности в учебе. В то время как негативные эмоции влияют совершенно противоположно, то есть вызывают снижение учебных достижений, усвоение материала, отношения с окружающими, психику и физическое здоровье [4].

Учитель-дефектолог активно использует личностно-ориентированные технологии, которые предполагают индивидуальный подход к каждому ребенку. Это означает, что в центре внимания находится уникальная личность

ученика, его потребности и возможности. При планировании коррекционно-развивающей работы учитываются индивидуальные особенности, уровень развития и запас знаний каждого ребенка. Педагог постоянно отслеживает прогресс, выявляет сильные и слабые стороны, и оказывает необходимую поддержку. Важным элементом является создание позитивной атмосферы, где ребенок чувствует себя уверенно и верит в свой успех. Оценка деятельности проводится в форме эмоционального отклика и словесного поощрения [5].

В современном образовательном пространстве учитель-дефектолог играет ключевую роль, помогая детям с особенностями развития успешно учиться и адаптироваться к жизни. Его работа охватывает несколько важных аспектов:

Оценка и понимание: Он проводит тщательное обследование, чтобы определить сильные стороны и трудности ребенка, связанные с его физическим и психическим развитием.

Индивидуальный подход: На основе диагностики он разрабатывает персонализированные планы обучения, учитывающие уникальные потребности каждого ребенка.

Коррекционная работа: Он проводит специальные занятия, направленные на исправление и развитие навыков, которые вызывают трудности у ребенка.

Поддержка и сотрудничество: Он консультирует родителей и других педагогов, делаясь знаниями и опытом, чтобы создать единую систему поддержки для ребенка.

Адаптация среды: Он помогает создать в школе и классе условия, которые будут максимально комфортными и доступными для ребенка с особыми потребностями.

В дополнение к традиционным методам, современный дефектолог должен владеть современными технологиями, включая цифровые инструменты и интерактивные методы обучения, чтобы сделать процесс обучения более эффективным и интересным [6].

Для детей младшего школьного возраста игра – это основной способ познания мира. Использование игровых методик в коррекционной работе помогает ребятам лучше учиться и чувствовать себя более комфортно на занятиях.

Какие инструменты мы используем:

Обучающие игры на планшетах, которые позволяют взаимодействовать с материалом.

Специальные игровые наборы, такие как кубики Зайцева, Нумикон и Лего Education, которые помогают развивать разные навыки.

Сенсорные панели и интерактивные столы, предлагающие новые способы взаимодействия.

Настольные игры, разработанные логопедами и педагогами, для развития речи и других важных навыков.

Благодаря этим играм дети развивают мелкую моторику, учатся быть внимательными, запоминать информацию, лучше воспринимать окружающий

мир и говорить. Все это происходит в приятной и интересной обстановке, которая мотивирует их учиться [7].

Применение современных образовательных технологий в практической деятельности учителя-дефектолога является неотъемлемой частью эффективного обучения и развития детей с ограниченными возможностями здоровья. В условиях инклюзивного образования и цифровизации педагог должен не только владеть традиционными методиками коррекционной работы, но и активно использовать инновационные инструменты, обеспечивающие индивидуализацию и доступность учебного материала.

Современные технологии — это не просто модный тренд, а действенный механизм, способствующий раскрытию потенциала каждого ребёнка, повышению его учебной мотивации, социализации и улучшению качества жизни. Интерактивные ресурсы, цифровые платформы, игровые методики, сенсорные средства и программы альтернативной коммуникации позволяют педагогу гибко реагировать на потребности обучающихся, создавая комфортную, безопасную и развивающую образовательную среду.

В то же время важно понимать, что технологии — это только средство, а не цель. Главную роль по-прежнему играет личность учителя-дефектолога: его профессиональная компетентность, эмпатия, готовность к постоянному развитию и желание работать во благо детей.

Таким образом, интеграция современных технологий в коррекционно-педагогический процесс — это путь к созданию по-настоящему инклюзивного и качественного образования, в котором каждый ребёнок получает шанс на успех, развитие и полноценную жизнь.

Список использованной литературы

1. Ахметова Г.К. Стратегические ориентиры модернизации системы повышения квалификации в РК// Менеджмент в образовании, № 4 (63), - 6—12 с.
2. Государственная программа развития образования РК на 2011—2020 гг.
3. Генике Е.А. Профессиональная компетентность педагога. М., 2008.
4. Дмитриева М.А., Дружилов С.А. Уровни и критерии профессионализма: проблемы формирования современного профессионала// Сибирь. Образование: Научно-публицистический альманах. Вып.2023(4). Новокузнецк: Изд-во Института повышения квалификации, 2021. —с. 18—30.
5. Климов Е.А. Пути в профессионализм. //Учебное пособие. М., Московский психолого-социальный институт. Флита, 2013. — 230 с.
6. Козырева О.А. Все о профессиональной компетентности учителя //Учитель года: лучшее от лучших. — 2014. — № 3. — С. 73—77.

ЖОО СТУДЕНТІНІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ САПАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Юсупова А.О.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассматриваются основные пути формирования лидерских качеств у студентов высших учебных заведений. Особое внимание уделено важности развития лидерских навыков как ключевого элемента личностного и профессионального роста молодежи. Исследуются теоретические основы лидерства, а также факторы, влияющие на формирование этих качеств, такие как самооценка, эмоциональный интеллект, коммуникативные и организационные навыки. Акцент сделан на роли учебных заведений и преподавателей в этом процессе, а также на значении социальных проектов и волонтерской деятельности для развития лидерства. Рассматриваются психоэмоциональные аспекты лидерства и важность психологической подготовки студентов для успешной реализации лидерского потенциала. Статья подчеркивает необходимость комплексного подхода в обучении и развитии студентов, направленного на создание активных и ответственных граждан, способных влиять на развитие общества.

Summary. The article discusses the main ways of forming leadership qualities in students of higher educational institutions. Special attention is given to the importance of developing leadership skills as a key element of personal and professional growth for young people. The theoretical foundations of leadership are explored, as well as the factors influencing the formation of these qualities, such as self-esteem, emotional intelligence, and communication and organizational skills. Emphasis is placed on the role of educational institutions and teachers in this process, as well as the significance of social projects and volunteer activities for leadership development. The psycho-emotional aspects of leadership and the importance of psychological preparation for students to successfully realize their leadership potential are also discussed. The article highlights the need for a comprehensive approach to teaching and developing students aimed at creating active and responsible citizens capable of influencing the development of society.

Көшбасшылық сапасы — бұл қоғамдағы адамға тән маңызды қасиет болып табылады. Әсіресе жоғары оқу орындарының студенттері үшін көшбасшылық дағдыларын дамыту қазіргі заманғы білім беру жүйесінің маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Жоғары білім беру деңгейінде жастардың кәсіби және тұлғалық дамуының негізі қаланатындықтан, студенттердің көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру жолдарының зерттелуі білім беру жүйесінің сапасын арттыруға ықпал ете алады. Осы тұрғыдан алғанда, ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту мәселесінің өзектілігі ерекше мәнге ие.

Көшбасшылық — бұл белгілі бір мақсатқа жету үшін адамдарды біріктіре алу, ұжымдық жұмысты үйлестіру, сондай-ақ шешім қабылдау және жауапкершілік қабылдау қабілеті. Көшбасшы тек жеке тұлғалық қасиеттерімен ғана емес, сондай-ақ қоғамға, ұжымға пайдалы нәтижелерге қол жеткізу үшін қажетті ұйымдастырушылық дағдыларымен де ерекшеленеді. Қазіргі қоғамда білім беру жүйесіне қойылатын талаптар мен еңбек нарығындағы өзгерістер көшбасшы тұлғалардың қалыптасуын талап етеді, себебі көшбасшылық

дағдылары бар жас мамандар қоғам мен еңбек нарығында жоғары сұранысқа ие.

Жоғары оқу орындарында көшбасшылық сапасын қалыптастырудың маңызы — бұл студенттердің кәсіби дайындығы мен жеке тұлғалық дамуына әсер ететін фактор болып табылады. Оқытушы мен студент арасындағы өзара әрекеттестік, білім беру үдерісіндегі әртүрлі тәжірибелер көшбасшылық қасиеттердің қалыптасуына ықпал етеді. Студенттердің көшбасшылық дағдыларын қалыптастыру, ең алдымен, олардың қоғамдағы белсенділігі мен әлеуметтік жауапкершілігін арттыруға бағытталған. Қазіргі таңда жастарға тек кәсіби білім беру емес, сонымен қатар оларды өмірлік дағдыларға үйрету де маңызды болып табылады. Көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру арқылы студенттер өзін-өзі дамытуға, әлеуметтік өзара қарым-қатынастарды тиімді басқаруға және қоғамда өз орнын табуға мүмкіндік алады.

Білім беру жүйесінде көшбасшылық дағдыларын қалыптастыру мәселесі маңызды, өйткені бұл процесс жастарды өмірде кездесетін қиындықтарды жеңуге, топтық жұмысқа бейімделуге, шешімдер қабылдауға және сол шешімдердің нәтижелеріне жауапкершілік алуға үйретеді. Жоғары оқу орындарының студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту мәселесі әлеуметтік тұрғыдан маңызды, себебі көшбасшылар қоғамдағы өзгерістерге ықпал ету қабілетіне ие және оларды тиімді жүзеге асыру үшін қажетті дағдыларға ие болуы керек.

Жоғары оқу орындарында көшбасшылық дағдыларын дамыту үшін көптеген жолдар мен әдіс-тәсілдер бар. Осы жолдардың әрқайсысы студенттердің жеке тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына, сонымен қатар олардың кәсіби дағдыларын дамытуға бағытталған. Біріншіден, көшбасшылық дағдыларының қалыптасуына оқу процесі маңызды ықпал етеді. Оқытушының көшбасшылық қасиеттері мен студенттерге үйрететін әдіс-тәсілдері олардың өз әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Бұл процесте оқытушы тек білім беруші емес, көшбасшылық қасиеттердің дамуына жетекшілік жасайтын тұлға болуы тиіс.

Көшбасшылық дағдыларын дамытуда практикалық жұмыстар мен тренингтер де маңызды рөл атқарады. Студенттерге практикалық жағдайда көшбасшылық дағдыларды меңгеру, қиын жағдайларда шешім қабылдау, топтық жұмыс жүргізу сияқты тапсырмалар берілуі тиіс. Бұл студенттерге көшбасшылық дағдыларын дамытудың негізгі аспектілерін тәжірибе жүзінде игеруге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік жобалар мен волонтерлік қызметтер де көшбасшылық дағдыларын дамыту үшін тиімді әдіс болып табылады. Бұл қызметтер студенттердің командада жұмыс істеу, әлеуметтік жауапкершілікті сезіну және қоғамның әл-ауқатына үлес қосу сияқты қасиеттерін қалыптастырады. Әлеуметтік жобаларға қатысу студенттердің көшбасшылық қабілеттерін арттырып, олардың қоғам алдындағы жауапкершілігін нығайтады.

Көшбасшылық дағдылары тек сыртқы қабілеттермен ғана емес, сонымен қатар психологиялық сипаттамалармен де тығыз байланысты. Көшбасшылықты қалыптастыру процесінде адамның өзін-өзі бағалауы мен өзіндік түсінігі

маңызды рөл атқарады. Өзін-өзі бағалай білетін және өз іс-әрекеттеріне жауапкершілік алатын студент көшбасшы болуға лайықты болады. Өзін-өзі бағалау деңгейі жоғары студенттер өз мақсаттарына жету үшін қажетті қадамдарды жоспарлай алады, бұл өз кезегінде көшбасшылық дағдылардың дамуына ықпал етеді.

Тәуекелге бару және шешім қабылдау қабілеттері де көшбасшы болудың маңызды аспектілері болып табылады. Көшбасшы болған адам белгілі бір шешімдер қабылдауда тәуекелдерге бара білуі, сондай-ақ сол шешімдердің нәтижелеріне жауапкершілік алуға дайын болуы керек. Осы тұрғыдан алғанда, студенттердің тәуекелдерді дұрыс бағалай білу және оларды басқару дағдыларын дамыту да көшбасшылық қабілеттердің қалыптасуына әсер етеді.

Коммуникативтік дағдылар көшбасшылық сапасын қалыптастыруда тағы бір маңызды аспект болып табылады. Көшбасшы өз пікірін білдіре білуі, адамдармен тиімді қарым-қатынас жасау және топ ішінде үйлесімділік орнату қабілетіне ие болуы керек. Осы мақсатта студенттерге коммуникация дағдыларын үйрету, тыңдау және пікірталас жүргізу сияқты қабілеттерді дамыту қажет.

Жоғары оқу орындарында студенттердің көшбасшылық сапасын қалыптастыру мәселесі — білім беру жүйесінің маңызды аспектісі болып табылады. Көшбасшылық дағдыларының қалыптасуы студенттердің тұлғалық және кәсіби дамуына, сондай-ақ олардың қоғамдағы белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Бұл процеске оқытушылардың, оқу орындарының және студенттердің өзара әрекеттесуі маңызды рөл атқарады. Көшбасшылық қасиеттерін дамыту тек кәсіби мамандарды дайындауға ғана емес, сондай-ақ қоғамға жауапты, өз ісіне адал азаматтарды тәрбиелеуге бағытталған. Осы себептен, ЖОО студенттерінің көшбасшылық сапасын қалыптастыру — қоғамның әлеуметтік және экономикалық дамуына ықпал ететін маңызды зерттеу саласы болып табылады.

Жоғары оқу орындарының студенттерін кәсіби тұрғыдан дамытудың негізгі мақсаты – оларды бәсекеге қабілетті, инновациялық ойлау жүйесі қалыптасқан, қоғамға жауапкершілігі мол тұлғалар ретінде даярлау болып табылады. Бұл мақсатқа жетудің тиімді жолдарының бірі – студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту. Көшбасшылық дағдыларының студенттердің тұлғалық және кәсіби дамуына, сондай-ақ олардың әлеуметтік белсенділігіне айтарлықтай әсер ететіні ғылыми зерттеулерде дәлелденген. Осы орайда, ЖОО студенттерінің көшбасшылық сапасын қалыптастырудың негізгі жолдары мен әдістерін зерттеу өте өзекті болып табылады.

Көшбасшылық термині қазіргі заманғы әлеуметтік ғылымдарда кеңінен қолданылатын ұғымдардың бірі болып табылады. Көшбасшылық дегеніміз – белгілі бір мақсатқа жету үшін басқа адамдарды басқару және ынталандыру қабілеті. Ол тек жеке тұлғаға тән қасиет ретінде емес, әлеуметтік құрылымдағы адамдардың бірлескен әрекеттерін ұйымдастырушы ретіндегі рөлін көрсетеді. Көшбасшы тұлға өзінің ерекше қасиеттерімен, ұйымдастыру қабілеттерімен және белгілі бір мақсатқа жету жолындағы табандылығымен ерекшеленеді.

Көшбасшылықтың басты ерекшелігі – оның тек жеке тұлғалық қасиеттермен ғана емес, сонымен қатар қоғамдық және ұйымдастырушылық дағдылармен байланыстылығы.

Көшбасшылықтың негізгі теориялары әр түрлі көзқарастарды ұсынады. Мысалы, тәсілдік теория көшбасшылардың өзіндік қасиеттерін зерттеумен айналысады, ал жағдайлық теория көшбасшылықты нақты жағдайлармен және контексттермен байланыста қарастырады. Сонымен қатар, көшбасшылықтың құзыреттілік теориясы көшбасшының білімін, дағдыларын және тәжірибесін ерекше атап өтеді. ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруда осы теорияларды ұштастырып, олардың ерекшеліктері мен талаптарын ескере отырып, жан-жақты көзқарас қалыптастыру қажет.

ЖОО студенттерінің көшбасшылық сапасын дамыту үшін бірнеше маңызды факторларды атап өтуге болады. Біріншіден, студенттердің өзін-өзі бағалауы мен сенімділігі көшбасшылық қабілеттерінің қалыптасуына негіз болатын басты элементтердің бірі болып табылады. Өзін-өзі бағалайтын студент көшбасшы болуға ұмтылады, шешімдер қабылдауда еркін әрекет етеді және өзіне деген сенімділік танытады. Бұл қасиет студенттердің шешім қабылдау, әрекет ету және қиын жағдайларда табандылық таныту қабілеттерін дамытады.

Екіншіден, көшбасшылық дағдыларын дамыту үшін студенттердің әлеуметтік және эмоционалдық интеллекті маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік интеллект адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастарды басқару қабілетімен байланысты болса, эмоционалдық интеллект көшбасшының өз эмоцияларын басқару және басқалардың эмоцияларына әсер ету қабілетін сипаттайды. Студенттерге эмоционалдық интеллектті дамыту курстарын енгізу олардың өздерін тиімді басқаруға және адамдармен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, студенттерге топтық жұмыс пен ынтымақтастықты дамыту маңызды. Көшбасшы тек жеке тұлға емес, топты немесе ұжымды бір мақсатқа бағыттап, ұйымдастыратын тұлға. Сондықтан, студенттердің топтық жұмыс дағдыларын дамыту олардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Топтық жұмыс барысында студенттер өзара пікір алмасу, ортақ шешім қабылдау және ынтымақтастық жасау сияқты дағдыларды игереді, бұл өз кезегінде көшбасшылық қабілеттерін арттыруға ықпал етеді.

Жоғары оқу орындары студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Оқу орнында көшбасшылықты қалыптастыру тек арнайы пәндер мен курстарды оқыту ғана емес, сонымен қатар студенттердің шығармашылық және әлеуметтік жобаларға қатысуына мүмкіндік беру арқылы жүзеге асырылады. Осы орайда, университеттер мен колледждер студенттердің көшбасшылық дағдыларын дамыту үшін әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдануы тиіс.

ЖОО-да көшбасшылықты дамытуға арналған арнайы курстар мен тренингтер ұйымдастыру қажет. Бұл курстар көшбасшылықтың негізгі теориялары мен әдістерін, сондай-ақ практикалық дағдыларды меңгеруге

мүмкіндік береді. Студенттер тренингтер барысында көшбасшы болудың қыр-сырын, тиімді коммуникация дағдыларын, уақытты басқаруды, мақсат қою мен шешім қабылдауды үйренеді. Мұндай курстар көшбасшылық дағдыларын қалыптастыру үшін қажетті теориялық және практикалық білім береді.

Сонымен қатар, оқу орнының оқытушылары да көшбасшылықты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Оқытушы тек білім беруші ғана емес, студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуға көмектесетін тренер, жетекші болуы керек. Студенттер оқытушылардың ұстанымдарын, көзқарастарын, жұмыс стилін үлгі тұтып, олардың жетекшілігінен үйренеді. Оқытушылар студенттерге көшбасшылық дағдыларды дамытуда нақты мысалдар мен тәжірибелер ұсыну арқылы олардың дамуына ықпал етуі тиіс.

Жоғары оқу орындарында студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуда әлеуметтік жобалар мен еріктілік қызметтерінің рөлі ерекше. Әлеуметтік жобалар мен еріктілік қызметтер студенттерге көшбасшылық дағдыларын тәжірибе жүзінде қолдануға мүмкіндік береді. Студенттер әлеуметтік жобаларға қатысу барысында нақты бір мәселені шешуге ұмтылып, командада жұмыс істеу дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, бұл қызметтер студенттердің қоғам алдындағы жауапкершілігін арттырады және оларды әлеуметтік белсенді тұлғалар ретінде қалыптастырады.

Әлеуметтік жобалар мен еріктілік қызметтер көшбасшының коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге де ықпал етеді. Студенттер түрлі адамдармен, топтармен жұмыс істей отырып, қоғамдық мәселелерге шешім қабылдауда көшбасшылық танытады. Мұндай қызметтер студенттерге қоғамда болып жатқан маңызды мәселелер туралы түсінік қалыптастырып, оларды шешу жолдарын қарастыруға мүмкіндік береді.

Көшбасшылық дағдыларын қалыптастыру тек сыртқы дағдылармен ғана шектелмейді. Көшбасшылық тұлғаның ішкі психологиялық жағдайымен тығыз байланысты. Көшбасшы болу үшін адамның психологиялық тұрғыдан дайын болуы, стресс жағдайларын жеңе білуі және моральдық күш-жігерін сақтай алуы қажет. Психологиялық тұрғыдан көшбасшы болуға дайын адам өз күштерін дұрыс бағалап, қиындықтарды жеңуге, шешім қабылдауда жауапкершілік алуға қабілетті болады.

Студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуда психологиялық дайындық маңызды. Психологиялық тренингтер мен жаттығулар көшбасшының сенімділігі мен өз-өзіне деген құрметін арттырып, қиын жағдайларда дұрыс шешім қабылдау қабілетін дамытады. Сонымен қатар, көшбасшылыққа психологиялық дайындық адамның тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына да әсер етеді. Психологиялық тұрғыдан жетілген студент көшбасшы болуға лайықты болады.

ЖОО студенттерінің көшбасшылық сапасын қалыптастыру – бұл көп аспектілі процесс, ол білім беру жүйесінің барлық деңгейінде жүзеге асырылуы тиіс. Студенттерге көшбасшылық дағдыларын дамыту арқылы олардың кәсіби және тұлғалық әлеуеті артып, қоғамдағы белсенділіктері мен жауапкершіліктері күшейеді. Осы тұрғыдан алғанда, студенттердің көшбасшылық қасиеттерін

қалыптастыру тек оқу орындарына ғана емес, сонымен қатар студенттердің өздеріне де байланысты. Көшбасшылық дағдыларын дамыту үшін оқу орындары өздерінің білім беру бағдарламаларын жаңартып, студенттерге практикалық дағдыларды үйрететін құралдарды енгізуі қажет. ЖОО-да көшбасшылықты дамытудағы психологиялық аспектілер, әлеуметтік жобалар мен еріктілік қызметтердің рөлі ерекше болып табылады. Бұл факторлар студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Қорытындылай келе, ЖОО студенттерінің көшбасшылық сапаларын қалыптастырудың негізгі жолдары мен әдістері жоғары оқу орындарының білім беру үдерісінде жан-жақты қолданылуы қажет. Бұл, өз кезегінде, жастардың қоғамдағы белсенділігін арттырып, олардың кәсіби дамуына ықпал етеді. Көшбасшылық қасиеттерін дамыту студенттерді тек маман ретінде емес, сонымен қатар әлеуметтік жауапкершілікті сезінетін, қоғамның дамуына үлес қосатын азамат ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Жоғары оқу орындары студенттердің көшбасшылық сапаларын қалыптастыруға бағытталған шараларды ұйымдастыра отырып, олардың тұлғалық және кәсіби әлеуетін тиімді түрде дамытуға ықпал етеді. Осылайша, жастарды көшбасшы тұлғалар ретінде қалыптастыру елдің әлеуметтік және экономикалық дамуына үлкен әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ахметов, М. Ә. Көшбасшылықтың теориясы мен практикасы: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 234 б.
2. Баймұханов, М. С., Жамболатов, Н. А. Жоғары білім беру жүйесінде көшбасшылық қабілеттерін дамыту жолдары. – Астана: Фолиант, 2018. – 312 б.
3. Назарбаев, Н. Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Алматы: Жалын, 2017. – 264 б.
4. Сейітова, Ә. Ж. Әлеуметтік қызмет және көшбасшылық: теория мен практика. – Алматы: Білім, 2019. – 189 б.
5. Мақсұтова, Г. Е., Бекмұхамедова, Л. Р. Көшбасшылық психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 210 б.

УДК 159.923:316.74:2

COMPONENTS OF A DEVELOPED PERSONALITY: INTERCULTURAL AND SPIRITUAL ASPECTS

Vakhrusheva D.A., Szymański P.

Tomsk State Pedagogical University, Tomsk, Russia

Резюме. Данная статья описывает как взаимосвязаны два аспекта: межкультурная коммуникация и духовность, а также роль влияния этих аспектов на воспитание современных учеников.

Summary. The intercultural aspect and spirituality in education are closely linked as both elements play an important role in shaping a holistic personality. Education should promote understanding of cultural differences and respect for them. This helps students realize that the world is diverse and each culture has its unique value. Intercultural education and spirituality complement each

other. Understanding cultural differences enriches a person's inner world, while spiritual practices help better understand and accept the diversity of the surrounding world.

The development of personality is a multifaceted process that encompasses various aspects such as social, psychological, cultural, and spiritual dimensions. In this article, we will focus on two key components: spirituality and intercultural competence. Both play a crucial role in forming a harmonious personality that is open to the world and capable of interacting effectively within modern society.

Academician N.N. Moiseev writes: "We live in troubled times when morality and public consciousness determine our existence no less than economics or the dollar exchange rate. If we do not regain common ideals and shared goals, if people do not feel their strength again, if self-respect and pride in one's country and nation do not return, then the feeling of spiritual emptiness will long remain with us." [1] Losing direction and purpose is the challenge posed by the modern world. As teachers lose principles and guidelines, misplacing shared values, they often lose hope, and consequently, students fail to find the support they seek in their mentors.

The formation of a harmonious personality has always been and remains a key goal of education. As His Holiness the Dalai Lama XIV said, "Through education, we can teach our children the values of love, respect, and understanding. This is the foundation of spiritual harmony." This approach emphasizes the necessity of comprehensive human development, encompassing not only intellectual abilities and practical skills but also addressing moral, religious, emotional, social, and aesthetic development. A primary objective is preparing individuals for successful adaptation and interaction within multicultural societies, which is directly tied to the quality of the educational process.

Nowadays, it is especially critical to infuse contemporary upbringing with profound meaning derived from spirituality. The humanistic approach identifies the essence of spirituality and its role across various spheres of life, distinguishing external manifestations from internal ones. As stated, "Those who already possess love for children will, through effort, acquire the art of loving them—understanding how to truly care for them. Those lacking love for children and the desire to love them should not expect to attain the wisdom of pedagogical love." [2]

Spirituality manifests itself through free creative activity aimed at recognizing the pursuit of harmony and perfection. By shaping and perfecting oneself within the context of global culture, pedagogy opens new boundaries and opportunities for personal development, exploring alternative paths for personal growth and nurturing.

A teacher must be able to professionally and competently build relationships with families of students adhering to various religious beliefs, relying on deep scientific knowledge. It is essential to remember that although the Constitution of the Russian Federation proclaims the separation of church and state, it does not separate religion from society. Therefore, a teacher who brings children the light of knowledge, high ideals, and the joy of infinite existence, must base their work on historical roots and grasp the moral truths embedded in religious teachings.

Intercultural competence becomes increasingly important amid globalization and cultural diversity. It enables individuals to successfully adapt to various cultural contexts

and interact effectively with representatives of different nations. Intercultural communication is understood as interactions among bearers of distinct cultures, and one significant aspect involves viewing the spiritual component as an integral part of intercultural communication, substantially determining its outcome.

Spirituality serves as a vital element of personal growth, helping individuals find meaning in life, develop inner harmony, and establish profound connections with the surrounding world. Key components of intercultural competence include cultural awareness, flexibility, openness, and tolerance. Cultural awareness provides individuals with an understanding of their own distinctions and differences from others, instilling respect for individuals as unique beings. Readiness for new experiences and changes, along with the ability to adapt to varying conditions, indicate that a person possesses flexibility and openness toward the world. Possessing tolerance allows individuals to accept and respect differences, rejecting biases and stereotypes

In her article, V.G. Aleksandrova postulates that the spiritual dimension and element can not be ignored in the educational process for children and youth. This premise stems from the simple fact that all human civilization and world culture, including humanism (including pedagogical humanism), have been marked by religious and spiritual dimensions throughout history since their inception. "Humanism, as a cultural-historical tradition and system of views on the world and man, having originated in ancient Greek civilization, has preserved its universal basis for the education and upbringing of every Human Being in modern culture." [2]

It is difficult to discuss the spirituality of education and the role it plays in modern culture without emphasizing the fundamental and pivotal role of the teacher and educator. After all, during the teaching process, the teacher—pedagogue—educator becomes something akin to a transmitter (conduit) of knowledge and spirit. Thus, he or she plays a kind of connecting role or another "element" in the continuous chain of generations between past traditions and the present, reaching out towards the future. "And so, the teacher—a person bringing children the light of knowledge, the heights of ideals, the joy of boundless being—must rely on historical roots, grasping the moral truths concentrated in religious teachings." [3]

Characterizing the significance of spirituality in education and its influence on the formation of the modern individual's consciousness and further functioning and development in the pedagogical culture of the 21st century, one can reference the words of V.G. Aleksandrova about pedagogy itself and what it represents: "Pedagogy is a science directed at the heart of every person—big and small, believer and non-believer—and without acknowledging the great spiritual power bestowed upon pedagogy by the Bible alongside the wisdom of the Dhammapada, Quran, Torah, Vedas, and other Great Books, we will not achieve wholeness in perceiving the world, harmony of being, or the culture of the educational field." [2]

The spiritual and intercultural aspects are important components of a developed personality. They facilitate the establishment of stable life orientations, assist in coping with the challenges of the modern world, and ensure successful interaction in a multicultural environment. Developing these qualities requires mindfulness, ongoing self-education, and practice, making the individual more mature and harmonious. Culture will

always follow its own laws, and various trends will operate within it. Many current elements are changeable and dynamic. Undoubtedly, many of them will lose their relevance or disappear entirely over the next few years and decades. They will simply be replaced by new technologies and technical capabilities. At different times, different ideas, models, or representations of educational systems may emerge. Without doubt, progress will be observed in many areas of pedagogical activity, enriched by numerous new elements previously absent. Accessibility to knowledge and various sources will become even easier due to internet resources. On the other hand, regression will occur in certain areas of education. We will need to rethink the system and its functionality.

List of References

1. Moiseev, N.N. Civilization at the Turning Point. Paths of Russia ISPI RAN, Moscow, 1996, 167 p.
2. Alexandrova, V.G. Aspects of Spirituality in Education, Public Scientific and Educational Journal "Pedagogy of Culture," 2006. Moscow
3. Sh. Amonashvili How to Love Children. Amrita. Busheti, Georgia, 2017, 176 p.

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАГМАТИКИ НА РАЗЛИЧНЫХ УРОВНЯХ АНГЛИЙСКОГО
ЯЗЫКА

Абдужаббарова З.Р.

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами
г.Ташкент, Узбекистан

Түйін. Бұл мақала прагматиканың осы лингвистикалық деңгейлерде қалай көрінетінін қарастырады. Фонологиялық деңгейде прагматика сөздердің айтылуы мен интонациясы арқылы беріледі. Морфологиялық деңгейде прагматикалық тиімділік аббревиатуралар мен сөз түрінің өзгеруі арқылы жүзеге асады. Синтаксистік деңгей сөйлемді қысқарту және құрылымды жеңілдету арқылы прагматикалық тиімділікті көрсетеді. Семантикалық деңгейде прагматика қарым-қатынас тиімділігін арттыру үшін сөздердің мағыналарын қысқарту немесе жеңілдету арқылы жүзеге асады.

Summary. This article examines how pragmatics manifests itself at these linguistic levels. At the phonological level, pragmatics is conveyed through the pronunciation of words and intonation. At the morphological level, pragmatic efficiency is realized through contractions and changes in the form of words. The syntactic level reflects pragmatic efficiency through the shortening of sentences and simplification of structure. At the semantic level, pragmatics is achieved by shortening or simplifying the meanings of words to improve the efficiency of communication.

Прагматика — это раздел лингвистики, который изучает практическое использование языка в общении, включая то, как смысл языка, социальный контекст и отношения между говорящим и аудиторией структурируются. Изучение прагматики включает анализ эффективности речевых актов и их форм в языке. Реализация прагматики в английском языке происходит на нескольких уровнях: фонологическом, морфологическом, синтаксическом и семантическом. В данной работе рассматривается, как прагматика проявляется на этих лингвистических уровнях [1].

На фонологическом уровне прагматика передается через произношение слов и интонацию. Интонация и акцент играют важную роль в выражении официальности или неформальности, вежливости или недовольства. Пример:

- Интонация: например, произнесение слова с высоким или низким тоном может изменить его значение, как в предложении “*I can't believe it*” (высокий или низкий тон может выразить удивление или гнев).
- Стресс и акцент: Некоторые слова или фразы произносятся с большим акцентом. Например, “*I will go*” и “*I will go*” могут означать разные вещи, в зависимости от акцента: первое — план на будущее, второе — личный выбор или решимость [2].

На морфологическом уровне прагматика проявляется через сокращения и изменения словоформ. Сокращения и контракции в английском языке позволяют сделать общение быстрее и эффективнее, особенно в неформальной обстановке.

- Сокращения: например, “I am” сокращается в “I’m”, “they are” — в “they’re”. Это способствует более быстрой и эффективной коммуникации, а также передает неформальный характер общения [3].

На синтаксическом уровне прагматика проявляется через сокращение предложений и упрощение структуры:

- Сокращения предложений: например, “Do you want to go?” можно упростить до “Wanna go?”, что делает общение более быстрым и естественным.
- Эллипсис: это процесс, при котором опускаются некоторые слова в предложении, как в “He can help us, and she can, too”, где “can” опущено во второй части.

На семантическом уровне прагматика выражается через упрощение значений слов, что способствует более ясному и быстрому общению:

- Простые и понятные слова: например, вместо “We have to get it done” используется “We must do it”.
- Амфиболия (неопределенность): Некоторые слова могут иметь несколько значений, и прагматическое использование контекста помогает уменьшить неопределенность, как в “She’s cool”, где слово “cool” может обозначать как темперамент, так и дружелюбие.

Применение прагматики на различных уровнях языка можно наблюдать в произведениях таких авторов, как Дж. К. Роулинг, Салли Руни и Марк Твен. Например, в романе “Гарри Поттер и Тайная комната” Дж. К. Роулинг используется сокращение “The Ministry’s investigating it”, что делает общение более быстрым и естественным [4].

В “Нормальных людях” Салли Руни, сокращение “I’ll be fine” выражает близкие и неформальные отношения между героями. В “Приключениях Тома Сойера” Марка Твена сокращения, такие как “ain’t” и “gonna”, отражают социальное положение персонажей и делают их речь более естественной.

В статье рассмотрено, как прагматика проявляется на разных уровнях языка английского языка, включая фонологический, морфологический, синтаксический и семантический. Прагматика способствует эффективному и экономичному общению, улучшая восприятие и передачу информации через сокращения, упрощение структуры и значений слов.

Список литературы

1. Абдужаббарова З.Р. Экономия речи в когнитивных и национально-культурных особенностях речевой компетентности в английском и узбекском языках. Ўзбекистон:Тил ва маданият. Лингвистика. 2023. №. 2(1) стр.27-36
2. Allott, R. Language, Perception and Action: Philosophical Issues / R. Allot // Natural Origin of Language. Able Publishers, 2001. - pp 224-243.
3. Candelosi, A. Evolution of Communication and Language. Using Signals, Symbols, and Words / A. Candelosi // Transactions in Evolution Computation. Cambridge University Press, 2001. - pp 93-101.
4. Levinson, S. C. Pragmatics. Cambridge University Press. 1983.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ

Абдыгазиева Н. К., Сегизбаева Н. К.

Кыргызский госуниверситет им. И. Арабаева, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйіндеме. Мақалада жарнама мәтінінің тілдік және стильдік ерекшеліктері қарастырылады. Рекламаның тиімділігіне әсер ететін лексикалық, фразеологиялық және синтаксистік құралдардың рөлі талданады. Слоган – жарнамалық идеяны қысқа әрі есте қаларлық формада жеткізудің тиімді жолы ретінде сипатталады. Мәтіннің жанры, стилі мен сөйлеу формасы прагматикалық мақсаттарға жетуде маңызды екендігі айтылған. Негізгі мәтін мен слоганның синтаксистік құрылымы салыстырылады. Жарнамада сөйлеу тілі мен қарапайым сөздердің қолданылу этикасы мен стилистикасы талқыланады. Авторлар жарнамалық әсерге қол жеткізу үшін тілдік құралдарды кеңінен қолдану орынды деген қорытынды жасайды.

Summary. The article examines the linguistic and stylistic features of advertising texts. It analyzes lexical, phraseological, and syntactic means that contribute to the communicative effectiveness of advertising. Special focus is given to slogans as brief yet impactful expressions of promotional ideas. The choice of genre, speech form, and style is highlighted as essential for achieving pragmatic goals. The syntactic differences between slogans and main texts are explored. Ethical and stylistic issues related to the use of colloquial and nonstandard vocabulary are also discussed. The authors conclude that a wide range of language tools can be used, provided they are effective and appropriate.

Рекламный текст представляет собой особую форму профессионального общения, качество и действенность которого напрямую влияют на результативность профессиональной деятельности. В связи с этим значим отбор языковых средств, обеспечивающих достижение прагматических целей.

Говоря о языке рекламных текстов, характеризуют, прежде всего, его лексику, отчасти фразеологию: для рекламного текста важны слоганы, повторы, каламбуры, лексический состав – всё то, что помогает сосредоточить внимание на конкретных товарах, продуктах, услугах; описываются же они лексическими средствами. Немаловажны также форма речи, жанр, структура текста, языковые средства.

Выбор формы речи – монологической или диалогической – обусловлен жанровой спецификой. Монологическая речь используется в аналитических жанрах: статья, рецензия, обзор и др. Эти жанры направлены на всесторонний анализ, систематизацию фактов, привлечение внимания потребителей к характеристикам продвигаемого продукта с целью убедить в необходимости покупки.

Производителю важно привлечь внимание потребителя, побудить к потреблению товаров и услуг. Это подталкивает к анализу жанров рекламы. Наибольшее распространение получили такие жанры, как статья, обзор, рецензия, комментарий, рекомендация. Их структурно-композиционное построение осуществляется в соответствии с реализуемыми целями. Разнообразие жанров и форм речи способствует достижению цели рекламы – привлечь потребителя и побудить его к действию.

Монологическая речь характерна для аналитических жанров. Чтобы сделать её действенной, специалисты используют риторические приёмы: прямое обращение, инверсию, риторические и побудительные вопросы, восклицания, необычный порядок слов.

Средства художественной выразительности в рекламных текстах востребованы, как и в художественных произведениях, поскольку цель – информационно-эмоциональное воздействие на потребителя. Реклама нацелена на реализацию двух функций: сообщения и воздействия.

По мнению авторов «Справочника: Реклама и PR», специфика языка рекламы определяется взаимодействием с визуальным рядом (печатная и наружная реклама), звуковым (радио) или аудиовизуальным (телеролики) [1].

Языковое оформление оценивается с прагматической точки зрения: оно удачно, если внушает желание приобрести рекламируемое. Эффективность оценивается по результату – покупке. Так, О. В. Кубаева и К.В. Байрамова, исследовавшие языковые особенности рекламных слоганов, пишут: «Структура рекламного текста заслуживает особого внимания. Она состоит из ктематонима (словесного компонента торгового знака), слогана, комментирующей части и реквизитов (адреса и телефоны производителя или распространителя товара)» [2]. В плане языкового оформления рекламного текста роль ктематонима велика.

М. А. Назмутдинова и Р. Г. Гатин подчеркивают, что выбор грамматических и лексических единиц, синтаксиса и других элементов определяется прагматической направленностью текста. К языковым особенностям рекламного текста относят фразеологизмы, звукопись, метафоры, гиперболы, литоты, сравнение, повтор, каламбуры, антитезу, синтаксический параллелизм, аббревиатуры, окказионализмы, жаргонизмы, анафору, эпифору, эллипсис. Авторы отмечают: «Язык рекламы должен быть ярким, поэтому используются богатства лексики и фразеологии, экспрессивные возможности словообразования, грамматические особенности частей речи, разнообразие тропов и синтаксических фигур» [3 с. 113-137].

Однако синтаксические особенности менее выражены и недостаточно исследованы. Тем не менее, рекламный текст – это концентрат: максимум информации при минимуме слов. Слоган – это короткая, легко запоминающаяся фраза, выражающая идею. Он должен быть ёмким и грамматически простым.

Рекламные тексты интересны и с этической позиции. Часто составители игнорируют морально-нравственные и стилистические ограничения, что оправдывается мнением И. Б. Голуб: разговорная лексика в рекламе столь же уместна, как и книжная. «Язык рекламы должен быть ярок», – пишет она.

Тексты рекламы можно отнести к публицистическому стилю, хотя он содержит черты официально-делового и разговорного стилей. Так, при информировании о технических характеристиках используется официально-деловой стиль, а при создании непринужденной атмосферы – разговорный. Голуб подчёркивает: «Язык рекламы лишь условно можно отнести к публицистическому стилю, так

много свежего, необычного в речевой организации» [4]. Пример «Не тормози – сникерсни» далёк от научного языка, но эффективен за счёт простоты и оригинальности. Это подтверждает мысль, что язык рекламы охватывает разные стили.

Синтаксис рекламных текстов вызывает интерес. О. А. Селеменова отмечает, что для коммерческих текстов характерен экспрессивный синтаксис с ослабленными связями и простой линейной структурой, делающей текст динамичным и эмоциональным [5, с. 159 – 171].

Слоган передаёт информацию при минимуме языковых средств, поэтому сложноподчинённые предложения для него непригодны. Основной текст, напротив, может содержать такие конструкции, особенно при разъяснении характеристик продукта. Ю. М. Сторожук указывает, что номинативные конструкции воспринимаются легче, поскольку активируют «правое полушарие» и связаны с образами. Сложные конструкции могут быть уместны в буклетах и информационных материалах. Короткие сложные предложения, как «Хорошо там, где мы есть» (Samsung), тоже эффективны [6].

Использование придаточных предложений определяется прагматикой. В. Ю. Балахнина пишет: синтаксические особенности рекламы зависят от психологии воздействия (например, объём оперативной памяти), а также от природы рекламы: она должна быть динамичной и побуждать к действию. Пример текста для родителей иллюстрирует необходимость сложных описаний в эмоциональных ситуациях: «Здоровье малыша – самое большое счастье для родителей. Малыш растёт и с каждым днём открывает в этом мире для себя что-то новое. Первая улыбка, первый шаг, первое слово, первый зубик... Как сделать так, чтобы эти моменты оставили только положительный след» [7, с. 40]. Сочетание простых и сложных предложений может быть столь же эффективно, как слоган: «Кожа требует ухода в любом возрасте. Только когда она красива и здорова, можно быть уверенной в себе и собственной неотразимости». Хотя слоганы требуют краткости, основной текст может быть длинным. В. Ю. Балахнина подчёркивает, что длинные тексты иногда целесообразны и даже выделяются на фоне коротких [7, с. 40].

Т. А. Козина выделяет повтор, тема-рематические цепочки, параллельные и эллиптические конструкции как распространённые текстообразующие средства в рекламе [8].

Выбор стиля также важен. С. В. Усова отмечает, что реклама отражает культурные ценности. В США, например, язык автомобильной рекламы нейтрален, с элементами разговорного стиля» [9].

Частота синтаксических конструкций такова: сложных предложений меньше, чем простых; односоставных больше, чем двусоставных; номинативных – больше всего. Назмутдинова и Гатин считают, что большинство конструкций обладают выразительными возможностями. Их наблюдения: сложносочинённые предложения в рекламе встречаются редко, сложноподчинённые – чаще [3, с. 113-137].

Рекламные тексты используют разные формы, типы и жанры речи. Это способствует достижению цели – привлечь внимание и побудить к действию. Риторические приёмы, такие как обращение, инверсия, риторические и побудительные вопросы, восклицания, делают монологическую речь выразительной.

Согласно С. С. Коровиной и Е. В. Харьковской, для рекламы характерны повторы, парцелляции, параллельные и эллиптические конструкции. Разнообразие синтаксических конструкций делает язык рекламы эффективным [10].

Ограничений в выборе конструкций нет, поскольку эффективность зависит не от структуры языка, а от коммуникативных возможностей. Как подчёркивает И. Б. Голуб: «Язык рекламы должен быть ярким».

Балахнина приводит примеры использования образа «обычного человека» в рекламе – как рассказчика и как задающего вопрос. Такая стратегия повышает доверие и вовлечённость [4].

Таким образом, рекламный текст допускает использование любых языковых средств, если они обеспечивают желаемый эффект и не оскорбляют чувства потребителя. Сложноподчинённые предложения в рекламе применимы, но ограничено – они неуместны в слоганах. В основной части текста они используются в зависимости от структуры и цели. При этом среди придаточных наиболее частотны определительные и изъяснительные, а обстоятельственные – редки и представлены, в основном, придаточными цели.

Список использованной литературы

1. Справочник: Реклама и пр// URL: Режим доступа: https://spravochnick.ru/reklama_i_pr/reklamnyy_tekst_ego_osobennosti_i_struktura/oformlenie_i_yazykovye_osobennosti_reklamnogo_teksta/ (Дата обращения 10.05.2022).
2. Кубаева О. В., Байрамова К. В. Языковые особенности рекламных слоганов // Киберленинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovye-osobennosti-reklamnyh-sloganov>. (Дата обращения 10.05.2022).
3. Назмутдинова М. А., Гатин Р. Г. Типы предложений в текстах имиджевой рекламы (на примере грузовых фургонов) // Совр. проблемы филологии и методики преподавания языков: вопросы теории и практики: сб. науч. трудов. – Елабуга, Елабужский ин-т КФУ, 2017. – С. 113-137, с. 133. PDF.
4. Голуб И.Б. Русский язык и культура речи: Учебное пособие. – М.: Логос, 2002. 432 с. // URL: Московск/государственный университет печати. URL: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook083/01/part-003.htm#i642> (Дата обращения 10.05.2022).
5. Селеменева О. А. Синтаксис нативных рекламных публикаций в глянцевогой периодике // Научный диалог. – 2020. – № 10. – С. 159 – 171. <https://cyberleninka.ru/article/n/sintaksis-nativnyh-reklamnyh-publikatsiy-v-glyantsevoy-periodike> (Дата обращения 10.05.2022).
6. Сторожук Ю. М. Синтаксические особенности рекламных текстов // Киберленинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sintaksicheskie-osobennosti-reklamnyh-tekstov> (Дата обращения 10.05.2022).
7. Балахнина, В. Ю. Мастер-класс «Работа с текстами в рекламе»: Учебное пособие / В.Ю. Балахнина. – Комсомольск-на-Амуре: ФГБОУ ВПО «КНАГТУ», 2013.– 60 с.
8. Козина Т.А. Синтаксис рекламного объявления как средство реализации основных функций рекламы: дисс. ... к. фил.н. – Саратов. – 2008. – 22 с. PDF.

9. Усова С. В. Реклама автомобиля как отражение национального менталитета в языковой картине мира США. – С. 157 // Киберленинка. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/reklama-avtomobilya-kak-otrazhenie-natsionalnogo-mentaliteta-v-yazykovoy-kartine-mira-ssha/viewer>

10. Коровина С. С., Харькова Е. В. Особенности синтаксиса рекламы в английском языке // [Электронный ресурс: Киберленинка. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-sintaksisa-reklamy-v-angliyskom-yazyke> (Дата обращения 10.05.2022)

ОӘЖ 478 (002.13):81.132.5.

ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ЖҮЙЕЛІ ҚОЛДАНЫЛУЫ.

Абралиева Б.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Жарылкасынова Г.Н.

С.Ерубасев атындағы №24 орта мектеп, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме. В статье рассмотрены виды новых методик и их систематическое применение в методике языкового обучения. В соответствии с требованиями разных времен, процесс изучения языка обновляется изо дня в день и пополняется новыми методами. В этой связи в статье рассматриваются основные виды инновационных методов и приемов в языковом обучении: коммуникативный метод, проектное обучение, аудиовизуальный метод и компетентностно-ориентированное обучение.

Summary. The article discusses the types of new methods and techniques in the methodology of Language Teaching and their systematic application. In accordance with the requirements of different times, the process of language learning is updated and supplemented by new methods and techniques. In this regard, the article discusses the main types of innovative methods and techniques in Language Teaching: the communicative method, project-based learning, the audiovisual method and competence-oriented learning.

Тілді оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдер қазіргі заман талабына сай дамып, білім беру үрдісін тиімді ету мақсатында әр түрлі тәсілдер мен әдістерді қамтиды. Осы әдіс-тәсілдер тек тіл үйрену процесін жеңілдетіп қана қоймай, оның сапасын арттырады. Тіл оқытуда қолданылатын жаңа әдістердің түрлері мен жүйелі қолданылуы туралы айтар болсақ, келесі маңызды бағыттарды атап өтуге болады:

1. Коммуникативтік әдіс (Коммуникативтік тәсіл). Бұл әдіс оқушылардың тілдік дағдыларын өмірде тиімді қолдануға бағытталған. Оқытушы студенттерге нақты жағдайларды моделдеп, оларды сөйлеу тәжірибесімен қамтамасыз етеді. Мұнда басты назар ауызша сөйлеу мен тыңдау дағдыларына аударылады. Жүйелі қолданылуы: диалогтар мен рөлдік ойындар арқылы тіл үйрету, тақырыптық тапсырмаларды орындау арқылы оқушылардың сөйлеу қабілеттерін дамыту.

2. Проблемалық оқыту. Проблемалық оқыту тәсілі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Бұл әдіс бойынша, оқушыға мәселелер қойылып, оларды шешуге бағытталған тапсырмалар

беріледі. Оның жүйелі қолданылуы: Оқушыға нақты бір тақырыпқа қатысты мәселе қойып, оны шешуге арналған түрлі жаттығулар мен тапсырмалар арқылы тіл үйренушінің сыни ойлауын қалыптастыру.

3. Жоба негізінде оқыту. Бұл әдіс оқушыларды нақты жобалар арқылы тіл үйретуге бағытталған. Жоба арқылы оқушылар топпен немесе жеке жұмыс істеп, өздерінің зерттеу жұмыстарын көрсетеді. Жүйелі қолданылуы: Жоба жұмыстары барысында тілді қолдану дағдыларын жетілдіру, топтық талқылаулар өткізу, тілді қолдануға бағытталған тақырыптарды зерттеу.

Жоба негізінде оқыту (Project-based Learning, PBL)-бұл оқушылардың өздерінің зерттеу жұмыстары мен шығармашылық жобаларын орындау арқылы білім алуын қамтамасыз ететін оқыту тәсілі. Бұл әдіс оқушыларды тек ақпаратты қабылдаушылар ретінде қарастырудан гөрі, оларды белсенді түрде білім алу процесіне тартуға бағытталған. Жоба негізінде оқыту арқылы оқушылардың дағдылары мен білімдері тек теориялық тұрғыдан емес, практикалық тұрғыдан да қалыптасады. Жоба негізіндегі оқытудың негізгі принциптері:

Шынайы проблемаларды шешу: Жоба негізінде оқыту оқушыларға нақты өмірде кездесетін мәселелер мен сұрақтарды шешуді ұсынады. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін, мәселені талдай білуін және оны шешу жолдарын табу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Бірнеше пәндер бойынша жұмыс жасау: Жоба негізіндегі оқыту көбінесе бірнеше пәнді біріктіреді. Мысалы, ғылыми, әдеби, математика немесе тарих пәндерін бір жоба аясында қолдану арқылы оқушылардың білімін тереңдету және кеңейту мүмкіндігі пайда болады.

Топтық жұмыс: Оқушылар көбінесе топ болып жұмыс істейді, бұл өзара ынтымақтастық пен бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын дамытады. Жоба барысында әр оқушының рөлі анықталады, бұл топтың тиімді жұмыс істеуіне ықпал етеді.

Креативтілік пен шығармашылық: Оқушылар өздерінің жобалары арқылы жаңа идеялар ұсынуға, өз шешімдерін жасақтауға, шығармашылықпен жұмыс жасауға мүмкіндік алады. Бұл олардың шығармашылық қабілеттерін арттырады.

Қорытынды презентация немесе қорғау: Жоба аяқталғаннан кейін оқушылар өз жұмыстарын қорғап, нәтижелерін сынып алдында немесе басқа аудитория алдында ұсынуға мүмкіндік алады. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Жоба негізінде оқыту-оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, сыни ойлау дағдыларын, топта жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін тиімді әдіс. Бұл әдіс оқушыларды өз бетімен жұмыс істеуге, нақты өмірлік мәселелерді шешуге бағыттайды. Әрине, жоба негізінде оқытудың толыққанды жүзеге асуы үшін уақыт пен ресурстарды дұрыс ұйымдастыру маңызды, бірақ бұл әдіс оқушылардың білім алу мотивациясын арттырып, олардың практикалық дағдыларын жетілдіреді.

4. Технологияларды пайдалану. Ақпараттық технологиялар мен электронды ресурстарды пайдалану арқылы тіл үйрету процесін жеңілдету және қызықты ету. Бұл әдіс әсіресе қашықтан оқыту мен онлайн білім беру платформаларында жиі қолданылады. Жүйелі қолданылуы: Онлайн платформаларда грамматика мен лексиканы үйрену, түрлі мобильді қосымшалар мен тіл үйрететін ойындар арқылы оқушылардың тілдік қабілеттерін дамыту.

5. Аудиовизуалды әдіс. Бұл әдіс көру және тыңдау арқылы тіл үйретуге бағытталған. Видео, фильмдер, тыңдалым жаттығулары арқылы оқушылардың түсінік деңгейін арттыруға болады. Жүйелі қолданылуы: Кино немесе бейнемазмұндарды қолдана отырып, жаңа сөздер мен сөз тіркестерін үйрету, сөйлеу дағдыларын дамыту. Аудиовизуалды әдіс тіл үйренуде тиімді әрі қызықты тәсіл болып табылады. Бұл әдіс арқылы оқушылар тыңдау және көру дағдыларын дамытуға, тілдің табиғи қолданылуын түсінуге мүмкіндік алады. Аудиовизуалды құралдар сабақтың мотивациясын арттырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын күшейтеді.

6. Құзыреттілікке бағытталған оқыту. Бұл әдіс оқушылардың белгілі бір құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған. Мысалы, мәдениетаралық құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік және басқа да дағдыларды дамыту. Жүйелі қолданылуы: Оқушыларға тек тілдік дағдыларды ғана емес, сондай-ақ сол тілде қарым-қатынас жасаудың мәдени және кәсіби ерекшеліктерін де үйрету.

Құзыреттілікке бағытталған оқыту (Competency-based Learning)-бұл оқушылардың нақты дағдылар мен білімдерге ие болуын қамтамасыз ететін оқу тәсілі. Бұл әдіс оқыту процесін тек теориялық біліммен шектелмей, оны нақты өмірде қолдануға бағыттайды. Құзыреттілікке бағытталған оқыту жеке тұлғаның білімін, дағдыларын және құндылықтарын қалыптастырып, оларды еңбек нарығында табысты болу үшін қажетті құзыреттіліктермен қамтамасыз етеді. Құзыреттілікке бағытталған оқытудың түрлері:

1. Кәсіби құзыреттіліктерді дамыту: Оқушылардың еңбек нарығында табысты болу үшін қажетті кәсіби дағдыларды меңгеруі маңызды. Бұл өз алдына мамандықтарға байланысты әртүрлі дағдылар мен білімдер кешенін меңгеруді қамтиды (мысалы, медицина, инженерия, экономика және т.б.).

2. Жеке құзыреттіліктерді дамыту: Бұл тұрғыда оқушылардың өмірде қажетті дағдыларды меңгеруі көзделеді. Мысалы, қарым-қатынас дағдылары, сыни ойлау, шешім қабылдау, уақытты басқару, шығармашылық пен инновацияны дамыту.

3. Әлеуметтік және мәдени құзыреттіліктер: Оқушыларға басқа мәдениеттермен танысу, әлеуметтік ортада тиімді қарым-қатынас жасау, көпмәдениетті ортада жұмыс істей білу дағдыларын қалыптастыру.

4. Цифрлық құзыреттіліктер: Жаңа технологиялар мен интернет құралдарын пайдалану дағдыларын дамыту. Оқушыларды компьютерлік сауаттылықпен, онлайн платформалармен жұмыс істей білуге үйрету.

7. Тілдік immersion (сүңгу) әдісі. Бұл әдіс оқушыларды толығымен тілдік ортаға енгізу арқылы жүзеге асырылады. Оқушы тек тілді ғана емес, сол тілде сөйлейтін елдің мәдениетін, тұрмысын және дәстүрін де меңгереді. Жүйелі

қолданылуы: Сабақ барысында оқушыларды тек тілде ғана емес, сол тілді қолданатын ортада өмір сүруге баулу. Тілді оқытуда жаңа әдіс-тәсілдер мен тәсілдердің тиімді қолданылуы үшін оқытушының шығармашылық және технологиялық дағдыларының жоғары деңгейде болуы қажет. Әрбір әдіс оқушының жеке қажеттілігі мен оқу ортасына байланысты қолданылуы тиіс, сол арқылы тіл үйренудің тиімділігі мен қызығушылығын арттыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Н.Ахметова. Қазақ тілін оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері. Алматы: Қазақ университеті., 2019
2. А.Төлеуова. Тілдік дағдыларды дамытудың заманауи тәсілдері. Астана: Еуразия университеті., 2018
3. К.Жұмабекова. Тіл үйретудің коммуникативтік әдісі. Алматы: Қазақ ұлттық педагогикалық университеті., 2020
4. С.Байжанова. Жобалық оқыту мен тіл үйретудегі инновациялық әдістер. Алматы: Қазақ академиясы., 2020

УДК 37

CLIL ТЕХНОЛОГИЯСЫН БІЛІМ БЕРУДІҢ БАСТАПҚЫ САТЫСЫНДА ЕНГІЗУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ ҚАНДАЙ ПРОБЛЕМАЛАРДЫ АНЫҚТАЙДЫ

Артықбаева Ф.І., Есжанова Г.Д.

Ж.А.Ташенев атындағы университет, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В данной статье рассматриваются преимущества методики Content and Language Integrated Learning (CLIL) в контексте ее влияния на образовательный процесс. Проанализированы основные проблемы, с которыми сталкиваются учебные заведения при внедрении данной технологии. В работе предложен вариант успешной реализации методики CLIL в начальном образовании с использованием soft CLIL, обеспечивающего баланс между языковым обучением и усвоением предметных знаний.

Summary. This article examines the advantages of the Content and Language Integrated Learning (CLIL) methodology in the context of its impact on the educational process. The main problems faced by educational institutions in the implementation of this technology are analyzed. The paper offers a variant of the successful implementation of the CLIL methodology in primary education using soft CLIL, which provides a balance between language learning and the assimilation of subject knowledge.

Пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту әдісі немесе CLIL шет тілін үйрену мен тілдік емес пән арасындағы өзара әрекеттесуге назар аударады. Тәсілдің бірегейлігі білімнің екі саласының тең құқығында жатыр. Басқаша айтқанда, шет тілін үйрену тілдік емес пәннің материалдары арқылы жүзеге асырылады, ал өз кезегінде пәннің немесе оның тақырыбының мазмұны шет тілінде оқытылады.

CLIL екі негізгі формада жүзеге асырылады: "Hard CLIL", мұнда бүкіл пән шет тілінде оқытылады және "Soft CLIL", мұнда жеке пәндік тақырыптар шет тілі сабақтарына енгізіледі. Б.Кей, Ф. Болл, с. Дарн және К. Рид сияқты

зерттеушілер әдістің артықшылықтарын атап өтіп, оның мотивацияны арттыру, тілдік және жалпы білім беруді жақсарту, коммуникативті және когнитивті дағдыларды қалыптастыруға ықпал ету қабілетін, сондай-ақ практикаға бағдарлануын атап өтеді. Осы факторлардың барлығы CLIL әдісін қазіргі шет тілін оқыту жағдайында ең тиімді етеді [1].

Бұл әдіс кәсіптік оқытуда және мектептегі білім берудің жоғары сатыларында кеңінен қолданылғанына қарамастан, оны шет тілін оқытудың бастапқы кезеңінде енгізу шектеулі. Негізгі себеп-оқушылардың тілдік деңгейі жеткіліксіз, бұл ағылшын тілі сабақтарында қолдану үшін әртүрлі білім салаларындағы материалдардың қолжетімділігін шектейді.

Пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту (CLIL) әдістемесін білім беру контекстіне және жалпы шет тілін оқыту контекстіне енгізу бірқатар мәселелерге тап болатын күрделі міндет болып табылады. Бұл тұрғыда келесі қиындықтар ерекшеленеді:

1. CLIL технологиясының талаптарына сәйкес дайындалған оқытушылардың сандық тапшылығы. Пәндік-тілдік интеграцияланған оқытуды (CLIL) енгізудің маңызды міндеті осы салада біліктілігі бар оқытушылардың жеткілікті санының болмауы болып табылады. Мұғалімдердің біліктілік деңгейі және олардың оқыту әдістері оқу процесінде осы тәсілді сәтті жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады [2]. Осыған байланысты CLIL-ді сәтті енгізудің маңызды құрамдас бөлігі болу үшін қазіргі педагогикалық персоналды оқыту және дамыту қажеттілігі туындайды. Бұл білім беру практикасына педагогикалық талаптар мен біліктілік стандарттарын енгізудің маңыздылығын көрсетеді.

Әлбетте, білім беру мекемелері белгілі бір кезеңге арналған мақсаттарды жоспарлау және анықтау процесіне белсенді қатысуы керек, бұл мұғалімдерге CLIL-ді енгізу тек стандартты міндеттерді орындаудан гөрі кәсіби өсуді талап ететін жаңа оқу мүмкіндіктерін алып жүретіні туралы нақты түсінік береді. Бұл тек техникалық дайындықты ғана емес, сонымен қатар CLIL-ді күнделікті міндет ретінде емес, оқу процесін байыту және әртараптандыру құралы ретінде қабылдау үшін білім беру қауымдастығындағы менталитеттің өзгеруін де қамтиды.

2. Мәселе оқу материалдарының жоқтығында. Мектептерде пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту бағдарламасына (CLIL) арналған оқу бағдарламалары мен материалдарын әзірлеу пәндерді ағылшын тілінде оқуды қамтиды, бұл әр пән саласы үшін бірегей материалдар жасауды талап етеді. CLIL-ді оқу орындарына енгізудің басты қиындығы-оқулықтар мен материалдардың жетіспеушілігінен көрінетін ресурстардың шектеулілігі. Мұғалімдер көбінесе өз материалдарын жасауға мәжбүр болады, бұл айтарлықтай уақытты алады.

CLIL материалдарының ерекшелігі-олардың лингвистикалық және мазмұнды аспектілерді қамту қажеттілігі [3]. Бұл қолданыстағы оқу бағдарламаларын қайта қарауды және әр мамандықтың қажеттіліктеріне сәйкес келетін жаңа оқулықтарды әзірлеуді қамтиды.

Сондай-ақ, CLIL материалдары көбінесе қысқартылған және ана тілінде сөйлейтіндерге арналған, бұл оларды батыру бағдарламаларында

қолданылатын материалдардан ерекшелендіретінін атап өткен жөн. Бұл CLIL мен екі тілді білім беруде қолданылатын басқа тәсілдер арасындағы тағы бір айырмашылықты көрсетеді. Осыған ұқсас жағдай, өз кезегінде, оқу орындарында пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту әдістемесін енгізу мәселесін тағы бір рет атап көрсетеді: бейімделген оқу құралдарының болмауы CLIL оқыту бағдарламаларын жоспарлаумен хаосқа өз үлесін қосады [4].

3. Бағалау мәселесі. Пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту (CLIL) шеңберінде бағалау айтарлықтай қиындық тудырады. CLIL-дегі бағалау жүйесі тілді немесе мазмұнды бағалау мақсатына, сондай-ақ қолданылатын бағалау түріне байланысты өзгереді. Мұғалімдерге осы тәсілдің ерекшеліктеріне сәйкес бағалаудың жаңа әдістерін жасау қажет. Қолданыстағы CLIL бағалау критерийлері негізінен тұрақты сынақтарға негізделген. Алайда, Коломбо мен Фурбуш атап өткендей, тұрақты сынақтардың кемшілігі-олардың ағылшын тілін меңгерудің әртүрлі деңгейлерін бағалаудағы шектеулері, өйткені олар негізінен тілдік ерекшеліктерге аз көңіл бөле отырып, мағыналы аспектілерге назар аударады [5].

4. Жұмыс бағдарламаларының мазмұны және оларды ресурстық қамтамасыз ету мәселесі. Мемлекеттік орта мектептердегі оқытушылардың көпшілігінде пәндік-тілдік интеграцияланған оқыту (CLIL) туралы жеткілікті білім жоқ. Осыған байланысты жаңа оқу бағдарламасындағы тілдік аспектілерге немесе мазмұнға назар аудару керек пе деген сұрақ туындайды [6]. Мазмұнның күрделілігі студенттердің ана тілін қолдануына әкелуі мүмкін, осылайша шет тілін қолдану мүмкіндігін шектейді. Лоренцо сонымен қатар CLIL сыныптарындағы мұғалімдер көбінесе шет тілін қолданудан гөрі мазмұнға көбірек көңіл бөлетінін атап өтті [7].

Маңызды мәселелердің бірі-жаңа бағдарламаның деңгейі және әртүрлі оқу орындарындағы деңгейлер арасындағы ауысу критерийлері, бұл мектептер мен колледждер ережелеріне кеңес беруді және өзгертуді қажет етеді. CLIL-ді енгізу қосымша ресурстарды, соның ішінде студенттерге арналған жаңа оқулықтар мен материалдарды, сондай-ақ әр түрлі мамандықтағы оқытушыларға арналған арнайы ресурстарды қамтиды. Қаржылық шектеулер оқытушылардың кәсіби дайындығына кедергі болуы мүмкін, бұл қаржылық ресурстар мен оқытушылардың кәсіби дайындығын ескере отырып, CLIL-ді біртіндеп енгізу қажеттілігін көрсетеді.

CLIL технологиясының сөзсіз артықшылықтары бар. Б.Кей, Ф. Болл, с. Дарн және К. Рид жүргізген зерттеулер осы Әдістеменің келесі күшті жақтарын анықтайды. Сонымен, CLIL тілдік оқытуға деген ынтаны арттыру қабілетін көрсетеді, тілдік және жалпы білім беру құзыреттіліктерін дамытуға жәрдемдеседі, коммуникативтік және когнитивтік дағдыларды қалыптастырады, сондай-ақ практикалық қолдануға бағдарланған [4].

Ағылшын тіліндегі бейіндік пәндер тақырыптары бойынша сабақтарды жеңілдету және өткізу ағылшын тілі оқытушысының жауапкершілік аймағында болуы керек. Дәстүрлі нормалар икемді болуы мүмкін жеке мектептерде құрылымдалған тәсілді дамытуға болады. Нұсқалардың бірі – "Skills" сияқты

жеке пәнді немесе сабақты ұсыну, мұнда оқушылар белгілі бір пәндер – математика, қоршаған әлем, риторика контекстінде ағылшын тілін жеке "шет тілі" пәнінен басқа, негізгі орыс тілді бағдарламаны толықтыра алады.

Бұл тәсіл, әсіресе, студенттер өздерінің оқу жоспарының бөлігі ретінде ағылшын тілін және қосымша пәндерді таңдауға мүмкіндігі бар онлайн мектептерге қатысты болуы мүмкін. Бұл опция көп тілді оқыту контекстінде оқу процесін жан-жақты дамытуға кең мүмкіндіктер береді.

Қорытындылай келе, пәндік-тілдік интеграцияланған оқытуды (CLIL) енгізу бірнеше маңызды қиындықтарға тап болатынын атап өткім келеді. CLIL-ді тиімді жүзеге асыра алатын білікті оқытушылардың тапшылығы қазіргі педагогикалық персоналды белсенді оқыту мен дамыту қажеттілігін көрсетеді. CLIL үшін оқу материалдарын әзірлеудегі қиындықтар оқытушылардан өз материалдарын жасауға көп күш жұмсауды талап ететін курстарды дайындауда қиындықтар туғызады. CLIL-дегі бағалау жүйесі жаңа әдістер мен кешенді критерийлерді қажет ететін қиындықтарды ұсынады. Сонымен, бағдарламалардың мазмұны мен қаржылық шектеулердегі проблемалар тек техникалық аспектілерді ғана емес, сонымен қатар білім беру қауымдастығындағы менталитеттің өзгеруін ескере отырып, CLIL-ді сауатты жоспарлау мен біртіндеп енгізудің маңыздылығын көрсетеді. Осы мәселелерді шешу оқу процесін байыту және әртараптандыру арқылы жаңа оқу мүмкіндіктерін беретін CLIL-ді сәтті енгізуге ықпал етуі мүмкін.

Осылайша, технологияны іске асыру бойынша бірқатар проблемалардың болуына қарамастан, мақала авторлары осы оқыту технологиясында үлкен әлеуетті көреді және оны мемлекеттік оқу орындарындағы "жұмсақ" CLIL нұсқасында, сондай-ақ жеке оқу орындарындағы "қатаң" CLIL нұсқасында "Skills"эксперименттік пәні түрінде белсенді түрде жүзеге асыруды ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Баркова А. Ф., Рогова В. В., Ким А. А. Использование метода предметно-языкового интегрированного обучения (CLIL) английскому языку в начальной школе // Педагогика. Вопросы теории и практики. 2021. №5.
2. Гудкова С. А., Яшина Н. В. Методические возможности использования CLIL-технологии при преподавании английского языка в начальной школе // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия «Педагогика, психология». 2017. № 2 (29).
3. Мироненко Е.С. Применение технологии CLIL при разработке дополнительных общеобразовательных программ: проблемы и перспективы // Педагогика и психология образования. 2021. №1.
4. Ташматова Г.Р. Проблемы внедрения предметно-языкового интегрированного обучения (CLIL)// Academic research in educational sciences. 2022. №3.
5. Coyle, D. Content and Language Integrated Learning: Towards a Connected Research Agenda for CLIL Pedagogies. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. 2007. № 10(5), 543-562.
6. Lorenzo, F. Instructional Discourse in Bilingual settings: An empirical study of linguistic adjustments in content and language integrated learning. The language Learning Journal. 2008. № 36(1), 26-33.

7. Moate, J.M. The impact of foreign language mediated teaching on teachers' sense of professional integrity in the CLIL classroom. European Journal of Teacher Education 2011. № 34 (3), 333-346.

УДК 373.3:811.161.1:004.8

ГЕЙМИФИКАЦИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА: ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ

Бабаева З. С., и.о. доцента, Фёдорова А.М. студентка
ТГПУ имени Низами, г.Ташкент, Узбекистан

Резюме. Статья посвящена актуальности применения геймификации, умению различать геймификацию образовательных задач и обучение на основе игр (game-based learning). Авторы обращают внимание на элементы геймификации, включающие в себя различные интерактивные методы. Представлены наиболее эффективные интерактивные задания, способствующие развитию устной речи, навыков слушания и аргументации.

Ключевые понятия: геймификация, игровые элементы, интерактивные задания, компьютерные игры, мотивация, проекты, тесты.

Summary. The article is devoted to the relevance of gamification, the ability to distinguish between gamification of educational tasks and game-based learning. The authors draw attention to the elements of gamification, including various interactive methods. The most effective interactive tasks are presented that contribute to the development of oral speech, listening skills and argumentation.

Key concepts: gamification, game elements, interactive tasks, computer games, motivation, projects, tests.

Геймификация (игрофикация) представляет собой интеграцию игровых элементов в образовательный процесс и становится всё более актуальным инструментом в преподавании различных предметов, в том числе и русского языка. С учётом современных тенденций в обучении и изменения подходов к восприятию информации учащимися, использование геймификации может значительно повысить мотивацию и вовлечённость учащихся.

Необходимо чётко различать два понятия: геймификацию образовательных задач и обучение на основе игр (game-based learning). Геймификация представляет собой интеграцию игровых элементов в образовательный процесс с целью повышения интереса и эффективности обучения. Это может включать внедрение баллов, уровней, значков и других игровых механик, которые мотивируют учащихся. Однако, обучение, основанное на играх, использует уже существующие игры – будь то настольные, компьютерные или спортивные – в качестве самостоятельных инструментов для обучения.

В контексте уроков русского языка данная методология может включать в себя создание интерактивных заданий, к примеру:

1. Викторины и тесты. Применение платформ, таких как Kahoot! и Quizizz позволяет организовать игровые тесты, где учащиеся могут соревноваться друг с другом, что способствует лучшему усвоению лексики и грамматики. Для того,

чтобы воспользоваться платформой Kahoot!, учащиеся со своего компьютера или смартфона переходят по этой ссылке kahoot.it, вводят код игры, который генерируется автоматически. Далее учащиеся вводят своё имя, и, когда все учащиеся вошли под своим именем в игру, учитель запускает тест, нажав «Start». Вопросы викторины и варианты ответов появляются на экране учителя, а отвечают учащиеся со своих мобильных телефонов или компьютеров.

Платформа Quizizz бесплатная и находится в общем доступе. При помощи этого инструмента можно: проводить игры, тесты, опросы и викторины; организовывать соревнования; отслеживать результаты каждого учащегося; устраивать соревнования между учениками. Сервис предоставляет возможность создавать различные типы вопросов, включая:

- Вопросы с одним правильным ответом из нескольких предложенных вариантов.
- Вопросы с множественным выбором ответов.
- Открытые вопросы, требующие развернутого ответа.
- Поля для написания коротких сочинений.
- Опросы для сбора мнений и информации.

Кроме того, имеется функция интеграции с Google Classroom, что упрощает процесс обучения и управления заданиями.

2. Ролевые игры. Использование сценариев, в которых студенты играют роли различных персонажей, помогает развивать навыки разговорной речи и понимания культуры русскоязычных стран. Например, учащиеся могут разыгрывать сценки из русских сказок или повседневной жизни.

3. Проектная деятельность. Групповая работа над проектами, связанными с темами из различных разделов грамматики, с элементами конкуренции, может способствовать не только изучению языка, но и развитию командных навыков. К примеру, для учащихся 9-11 классов, можно задать совместный проект по теме «Союзы в сложном предложении», что позволит не только освоить материал, но также раскроет каждого ученика индивидуально.

4. Награды и достижения. Введение системы баллов и наград за выполнение заданий и активное участие в уроках может мотивировать студентов к более серьезному отношению к учебе. Награды могут варьироваться от простых похвал до сертификатов и призов, что создает дополнительную стимуляцию для учащихся.

Элементы геймификации включают в себя различные интерактивные методы, для примера учебное задание «Найдите ошибку», предполагающее использование сайта castlots.org для случайного деления учеников на группы. Учитель предлагает учащимся прослушать фрагмент песни, в которой неправильно употреблены существительные. Аудиозапись воспроизводится через динамик.

После завершения прослушивания учитель задает вопросы: «Что вам показалось необычным в песне?» Обычно ответы студентов касаются неправильного использования существительных. Затем учитель организует обсуждение, в ходе которого формулируется основная проблема: «Как

называются такие существительные? Что именно автор не смог определить у этих слов? Как они должны употребляться правильно?»

Таким образом, возникает ключевой вопрос: «Как определить род несклоняемых существительных?» Каждая группа получает четверостишие и должна определить в нем род несклоняемых существительных, а также объяснить, как это сделать.

В процессе игр учащиеся активно взаимодействуют друг с другом, что способствует развитию устной речи, навыков слушания и аргументации. Это особенно важно в контексте изучения иностранного языка, где коммуникативные навыки играют ключевую роль. Геймификация формирует опыт, а также снижает страх перед ошибками, поскольку у обучающихся есть возможность повторить игру и попытаться снова. Это создает атмосферу, в которой ошибки воспринимаются как часть обучения, а не как неудача. Адаптация традиционных образовательных задач к игровым формам может обогатить учебный процесс и сделать его более привлекательным для современного поколения учащихся.

Список использованной литературы

- 1.Абих Е. Е. Использование возможностей электронного ресурса quizizz при обучении. – 2022.
- 2.Арустамян Д. В., Дроздова Е. А. Использование интерактивных методов обучения в учебном процессе //Евразийский союз ученых. – 2018. – №. 7- 4 (52). – С. 7-8.
- 3.Варенина Л.П. Геймификация в образовании // Историческая и социально-образовательная мысль, 2014. № 6-2.
- 4.Нагметова П. Т. (2023) «Геймификация (игрофикация) на уроках русского языка и литературы» <https://rcdo.kz/publ/10497-gejmifikacija-igrofikacija-na-urokah-russkogo-jazyka-i-literatury.html>
- 5.Ногаева С. Е. Использование интерактивных методов обучения на уроках русского языка и литературы //ЦИТИСЭ. – 2019. – №. 1. – С. 12-12.

УДК: 37.014 (075.8)

ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ-ФИЛОЛОГА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

З.С. Бабаева

Ташкентский государственный педагогический университет им. Низами

Д. М. Кистаубаева,

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада болашақ орыс тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдерінің «Кәсіби қызметтің негіздері» оқу пәнін меңгеруінің негізгі әдіснамалық және әлеуметтік-мәдени аспектілері қарастырылады. Филологиялық білімнің ерекшелігі – педагогикалық бағыттылықты, тілдік құзыреттілікті, коммуникативтік мәдениетті және зерттеу дағдыларын қамтитын тұтас үдеріс екендігі айқындалады. Қазіргі қоғам мен білім беру ортасының трансформациясы жағдайында педагог-филолог мамандығының көпқырлылығына ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: педагог-филолог, кәсіби дайындық, филология, педагогика, кәсіби құзыреттер, білім беру технологиялары, мамандықтар классификациясы.

Summary. The article explores the key methodological and socio-cultural aspects of studying the discipline "Fundamentals of Professional Activity" by future teachers of Russian language and literature. The specificity of philological education is revealed as a holistic process that includes pedagogical orientation, the development of linguistic competence, communicative culture, and research skills. The article emphasizes the multifaceted nature of the philologist-teacher profession in the context of societal transformation and changes in the educational environment.

Keywords: philologist-teacher, professional training, philology, pedagogy, professional competencies, educational technologies, classification of professions.

Учебная дисциплина «Основы профессиональной деятельности» является фундаментальной частью образовательной программы подготовки будущих учителей русского языка и литературы. Освоение данной дисциплины студентами первого курса имеет решающее значение для формирования профессионального сознания, осознания специфики педагогической и филологической деятельности, а также приобретения первичных навыков самообразования и научно-исследовательской работы.

Современный учитель русского языка и литературы находится на пересечении двух направлений подготовки — филологического и педагогического. С одной стороны, он должен быть компетентным в области языка, литературы, теории текста и культуры, а с другой — осознавать цели, средства и методы обучения, быть способным к педагогическому взаимодействию, воспитанию и развитию личности обучающегося.

Понятие профессии и классификация профессиональной деятельности. Современное понимание профессии охватывает не только специфику трудовой деятельности, но и требования к профессиональным компетенциям, социальной ответственности, способности к саморазвитию. Возникновение профессий исторически связано с разделением труда, усложнением социальных связей и потребностью общества в структурировании деятельности по функциональному признаку. Классификация профессий, предложенная Е.А. Климовым, остаётся актуальной в педагогической практике. В соответствии с предметом труда, выделяются типы профессий: "человек–человек", "человек–техника", "человек–знаковая система", "человек–природа", "человек–художественный образ". Профессия учителя-филолога относится к типу "человек–человек" с выраженными чертами классов преобразующих и изыскательских профессий, а также требует высокой моральной и коммуникативной ответственности.

Специфика филологического и педагогического образования. Филология, как область гуманитарного знания, охватывает языковедческое и литературоведческое направления, изучающие культуру народа в её знаковом и художественном выражении. Современные дефиниции подчеркивают междисциплинарный и культурологический характер филологии. Педагогическая составляющая требует от будущего учителя способности к трансляции культурных кодов, формированию языковой личности

обучающегося и интеграции филологического содержания в образовательную практику. Учебный курс «Основы профессиональной деятельности» ориентирует студента на осмысление миссии педагога, формирование профессиональных целей, осознание необходимости постоянного самосовершенствования и развития.

Историко-культурные основы профессии учителя. Профессия учителя имеет глубокие историко-культурные корни. Её истоки уходят в античность, средневековые, религиозные традиции и гуманистические концепции Нового времени. На всех этапах развития человечества учитель выполнял роль носителя и транслятора знаний, культурных ценностей и моральных норм.

В эпоху цифровизации и глобализации роль учителя не только не снижается, но, напротив, возрастает: он становится медиатором между учащимся и информационным потоком, формируя у последнего критическое мышление, медиаграмотность и культурную идентичность.

Особенности профессиональной деятельности учителя русского языка и литературы. Учитель-филолог выполняет сложную и многоплановую профессиональную функцию. Его деятельность направлена на развитие у школьников языковой и речевой компетенции, формирование мотивации к изучению языка и литературы, воспитание культурной личности.

Современные образовательные стандарты требуют от учителя интеграции знаний в практику, владения инновационными методиками, способности проектировать и реализовывать образовательные траектории, учитывать индивидуальные особенности учащихся. Коммуникативная культура, эмоциональный интеллект, этика педагогического взаимодействия становятся основополагающими компонентами профессиональной компетентности.

Таким образом, дисциплина «Основы профессиональной деятельности» выступает не просто как вводный курс, но как концептуальная основа профессионального становления будущего педагога-филолога. Она формирует понимание социальной миссии профессии, развивает способность к рефлексии и самоанализу, закладывает основы профессиональной идентичности.

Профессия учителя русского языка и литературы требует синтеза глубоких филологических знаний, педагогического мастерства и личностной зрелости. Только при условии осознанного освоения этих компонентов возможно формирование компетентного, этического и культурно ориентированного педагога.

Список использованной литературы

1. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. — М.: Изд-во МГУ, 1984.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1979.
3. Гиндин С.И. Современное понимание филологии. — СПб.: Наука, 2001.
4. Лихачев Д.С. Филология как филологическая наука. — СПб.: Азбука, 2000.
5. Щукин А.Н. Педагогика и психология высшей школы. — М.: Академический проект, 2008.
6. Антология педагогической мысли России XVIII–XX веков. — М.: Просвещение, 1995.

ӘОЖ 821. 512.122.0 (035.3)

Б 14

XX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ АҚЫНДАРЫНЫҢ ТӨРТТАҒАН ЖАЗУДАҒЫ ШЕБЕРЛІГІ

Баешова Б.Ш., Филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Мирас университеті, Шымкент қаласы

Маулен Ә.Қ.

А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университет, Қазақстан, Түркістан қ.

Аннотация. В статье анализируются строфы казахских поэтов в четырехстрочный стихов. Всесторонне изучаются содержательные поэмы казахских поэтов 20-го века о жизни, природе, любви, обществе. четырехстрочный стих-это жанр, в котором одна строфа может ответить на самые разные вопросы жизни. четырехстрочный стих написан всеми казахскими поэтами. В их строфах лежат большие осмысленные мысли жизни. В статье представлены работы известных казахских поэтов: М. Алимбаева, Г. Каирбекова, К. Бекхожина, Х.Ергалиева, Р. Бердибаева, А. Табылды, С. Сейтова. Поэмы этих поэтов глубоко изучены и определены их место в поэзии.

Summary: The article analyzes stanzas of Kazakh poets in four-line verses. The informative poems of Kazakh poets of the 20th century about life, nature, love, and society are comprehensively studied. A four-line verse is a genre in which a single stanza can answer a wide variety of life questions. The four-line verse was written by all Kazakh poets. Their stanzas contain great meaningful thoughts of life. The article presents the works of famous Kazakh poets: M. Alimbayev, G. Kairbekov, K. Bekkhozhin, H.Ergaliev, R. Berdibayev, A. Tabyldy, S. Seitov. The poems of these poets have been deeply studied and their place in poetry has been determined.

Қазақ поэзиясы түрлі жанрдағы жауһар жырларға бай әдебиет. Сан ғасырлар бойы қазақ ақындары өздерінің жырларын ұрпақтан-ұрпаққа мирас етіп қалдырып отырған. Жанрлардың ішінде үлкен мағыналы ойды бір ғана шумаққа сыйдырған төрттаған жанры өміршеңдігімен ерекшелініп отырды. Философиялық, өмірдің мәнін танытатын, терең мағыналы шумақтарды дүниеге алып келген ақындар аз болған жоқ.

XX ғасыр өмірге алып келген көрнекті ақынның бірі, халық жазушысы Мұзафар Әлімбаев шығармашылығында да төрттағандар топтамасы аз кездеспейді. Ақынның еліне сіңірген еңбегін екшеп айту артықтық етер, оның есімінің өзі көп деректерден мағлұмат берері сөзсіз. М. Әлімбаевтың төл туындылары 40 шақты тілге аударылып, 300-дей өлеңіне ән шырқалған. «Ол А.С. Пушкин, М.Ю. Лермонтов, М.В. Исаковский, Н.С. Тихонов, В. Маяковский, Ш. Петефи, Ю. Фучик, Т. Сатылғанов, Н. Хикмет, Фирдоуси, Сағди, т.б. шығармаларын қазақ тіліне аударды. Қырғыздың атақты «Манас» жырын қазақ тіліне аударушылардың бірі» [1, 122 б.]. Ақынның айтылмай, ашылмай келген қыры — шығармашылық жолында төрттағандар жазып келгендігі. Шымыр да шағын шумақтарының маңызы да ерекше. Оның: «Әрбір шынайы шығарма — қомақты поэмадан бастап шап-шағын өлең-жырға дейін

немесе төрт жолдық рубайға дейін – асыл тастан қашалған аса қымбат сыр сандығы. Ондай сандық жер үстінде жоқ» [2, 5 б.], - деген сөзінен ақынның өнерге деген құрметі мен құштарлығын байқаймыз. Жүрек қазынасын жұртына төрттаған арқылы жолдаған ақын поэзия патшалығының биік шыңына көтеріліп, оның нұрлануына, дамуына өз үлесін қосты.

«Жеке шумақтар» деп берілген төрттаған топтамаларында алуан түрлі тақырыптар сөз болған. Төрттағандарында заман ағымында болып жатқан түрлі құбылыстар, өзгерістер көрініс табады. Ақын төрттағандарын тақырыптық жағынан бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады.

Бірінші: Тілге байланысты шыққан шумақтар,

Екінші: Уақыт пен өмір (философиялық) туралы төрттағандар,

Үшінші: Туған жер, Отан туралы төрттағандар,

Төртіншісі: Түрлі тақырыптардағы төрттағандар топтамасы.

Тілім деп тебіренген ақын жүрегі тіл тұрғысындағы бірнеше төрттағандарды жарыққа алып келді. Көкірегін кернеген күрмеулі мәселелерін бір ғана шумаққа сыйғызып жырлаған ақынның төрттағандарында қаншама құнды ой, терең мазмұн жатыр. Мәселен,

Тере білсек бір-бір ауыз қара өлең,

Неше миллион інжу-маржан шамаменен?!

Қанша гүлдеп, «қазақ тілі» бақшасы,

Қандай дана өлшер қандай бағамен?!! [3, 8 б.],-деп жырланатын жыр шумағы терең ой, мәнді мағынаға бай. Ақын шеберлігі осы тұста аңғарылады. Оның тілге деген көзқарасы, шексіз сүйіспеншілігі осы бір жыр арқылы-ақ паш етіледі. Ақын төрттағандарында туған жерді қадір тұту, адамгершілік пен тәрбиелік, өнер мен өнеге туралы өткір де өрнекті сөздер тұнып тұр. Қаламгердің шырайлы да шұрайлы төрттағандарында Тараз бен Ежелгі Отырар туралы ойлы сөздер орын тепкен. Олар халық тарихы шежіресінің келісті кестеге түскен құнды, сыршыл жырларының бір бөлігі болып табылады.

Әдебиетіміздің көкейкесті мәселелерінің түйінін шешуге белсене атсалысқан, халқының маңдайына біткен біртуар перзенті – Мұзафар Әлімбаев төрттаған атты тың жанрға жаңаша үлес қосқан азаматтың бірі болып әдебиет тарихында қалары даусыз.

Ғафу Қайырбековтің шебер прозаиктігімен қатар ақындығында да сөз жоқ. Жазушылық пен журналистік қызметтің тұтқасын бірге ұстаған қаламгердің өнегелі өлеңдері де өз оқырмандарын тапқаны белгілі. Әсіресе, ақынның «Ой жүгіртіп әр саққа» [4] деген айдармен топтастырылған шумақтары еріксіз назар аудартады. Тас төбемде күркілдеді көксау бұлт,

Мейлің селдет, айналам күз, көк сауыт.

Бас буырлым! Күбіріңді тыңдайын,

Тау мен судан жүрмін қазір дос тауып [5, 78 б.].

Табиғат құбылыстарын суреттеу ақын төрттағандарында жиі кездеседі. Сондай-ақ, ақын шумақтарында табиғат аясындағы аялы махаббат та нәзік штрихпен суреттелген. Мәселен:

Қарт терегім, көріп сені иілгем...

Сол біз кезім еске түсіп күйінем.

Есінде ме, жас бұтаның ығында

Бірінші рет балғын қызды сүйіп ем? [5, 79 б.], деп жырланған жолдардан өтіп кеткен дәуренді аңсау, келмес күнді көксеу сағынышы көрінеді. Табиғат аясындағы сырлы сезім әдемі пернелерді шертеді. Бір ғана шумақта үлкен желісі бар сюжетті байқауға болады. Ер жігіттің балғын қызға деген сағынышы төрт жолмен жеткізіледі. Қара өлең құдіреті осы.

Қара өлеңмен сыр шерткен тағы бір ақын – Хамит Ерғалиев (1916-1997 ж.ж.). «Төрттағандар» деп атап жыр жазған ақын қаламынан лирикалық, философиялық ойлар туындайды. Қарттық, егделік шақтағы жастықты аңсау сарыны Хамит ақынның төрттағандарынан да байқалады.

Қартайдың ба – қайт райдан желікпей,

Өтті күндер ележитін еліктей.

Жетпей ме сол тұшындырсаң өзгені,

Кемеңгер шақ кеудеңе тұз ерітпей?! [6, 205 б.].

Р.Бердібаев өз төрттағандарын көбіне-көп философиялық, әдеби сарында жырға қосқан. Оның шумақтарының мазмұны сан-салалы, яки ғалым-ақын алуан түрлі тақырыптарда төрттаған жырлаған. Ақынның топтамасында тарихи, әдеби, мәдени, экологиялық төрттағандар көп ұшырасады.

Жан біткеннің болады мұрады көп,

Алмағайып тірліктің сұрағы көп.

Пәни өмір пендесі өтіп жатыр,

Бір Алладан басқаның тұрағы жоқ [7, 10 б.]- деген жолдардан ақынның жалғанда Алладан өзге ешбір жанның ғұмыры өміршең емес деген философиялық ойын аңғарамыз. Сан сұрақты фәнидің жұмбағы мол. Қалтарысы мен сыры көп өмірде адам баласының арманы да ұшан теңіз, оған жеткен де жетпеген де жалғанның құпиясын ашпақ емес, барлығы да бір Жаратқанның қолында. Р. Бердібаев төрттағандарында сол сан-сұрақ, ашылмас құпия дүниенің мол сұрағы алға көп қойылады. Оның жүрегін елі мен жеріне байланысты мәселелер қатты мазалайды. «Кешегі толқын атқан Аралым-ай, Суың кетіп, қалыпты-ау табаның-ай!»- деп экологиялық тақырыпта жыр толғаса, ел мүддесі тұрғысында да ойын ортаға салады.

Сөз жүзінде лепіріп, «ұлтым» дейді,

«Бір сен үшін жаралдым, «жұртым» дейді».

Ұлт мүддесі түскенде таразыға

Қазақ ақыны, жазушы, драматург, ұстаз, ғалым Әдібай Табылдың төрттағандары еліміздің басылымдарында жиі жарияланып жүр. Ақын өз шығармашылығында төрттаған жазумен етене араласқан, барынша қалам тартқан ақын. Оның 2004 жылы, «Білім» баспасынан мың бес жүз төрттағандары «Өнеге өрімдері» [8] деген атпен жинақ болып жарыққа шықты.

Лирик ақын Ә.Табылдың көптеген төрттағандары махаббат пен табиғаттың нәзік сырларын суреттейді.

«Алаула махаббат – жалыным,

Жалаула – қуаты жанымның» [8, 158 б.],- деген жолдарынан тек махаббатқа үндеу емес өмірге жігерлену ниеті де айқын аңғарылады. Ақын Әдібай Табылдының жырларының дені оқу-ағарту ісіне арналған төрттағандар. Ол өз жырларымен жастарды өнер-білімге, ғылымға үндеп, шақырып отырады. Білімсіз адамды қанатсыз құсқа теңеп, білімдіні ізгілікті жанға балайды. «Халықта – тәрбие ғылымы, Жалықпа, үйрен сол ғылымды» [8, 158 б.],- деп барша білім, ғылым халық даналығында екенін бір ғана түйінмен паш етеді.

Аз сөзбен көп мағына аңдатып, бір шумақ өлең көлемінде сатиралық кекесін, айқын типтік кескін-келбет жасау – Әдібай поэзиясынан, соның ішінде төрттағандарынан көрініс тапқан тың ерекшелік. Өз дәуірінің ақиқатын кекті зілмен аяусыз әшкерелеп, ашына сынап, төрттаған жанрында сатиралық стильді қалыптастырған ірі суреткер Әдібай Табылдының асыл мұрасы қазақ әдебиетінің құнды қазынасын толықтыра түскені анық. Ақын төрттаған жанрын жаңаша қырынан таныта білді. Оның төрттағандарын мазмұндық жағынан философиялық және сатиралық деп екіге бөліп қарастырамыз. Философиялық төрттағандарына «Өнеге өрімдеріне» енген шумақтары жатса, ал сатиралық төрттағандарына басылым беттеріне «Шымшыма шумақтар» деген айдармен шығып тұрған жырларын жатқызамыз.

Сағынғали Сейітов өз заманының, жауыздық пен надандық қалың өрттей қаулаған дәуірінің ақиқаты мен көкейкесті мәселелерін терең толғаған төрттағандары арқылы қазақ әдебиетіне өз үлесін қоса білген ақын.

С.Сейітов замандастарының көбісі төрттаған жазуға әбден машықтанған ақындар еді. Сондай шебер ақынның бірі – Ж. Сәтібеков те жан-жақты қаламгер. Оның шумақтары терең пәлсапаға негізделген. Адам өмірі, қиындықты қасқая қарсы алуға шақыру идеясы төрттағандарына арқау болған.

Шоқ арқасын тосты саған от өмір,

Жігіт болсаң, сол өмірден өте біл.

Шоқты басып, сыздаса да табаның,

Еңсенді сен биік ұста, көтеріл! [9, 69 б.]- мұндағы өмірді – «от», қиындықты – «шоқ» деп балауының өзі шеберліктің шыңы десе боларлық. Ж. Сәтібековтің лирикамен өрілген өлеңдері аз емес. Әсіресе, табиғат пен махаббат тақырыбына келгенде қаламына ерекше шабыт бітетін ақын жырларында көркемдік басым. Оның «Сен тау болсаң, мен сенің бөктеріңмін, Өзен болсаң, мен сенің өткеліңмін» және «Қара томар күйім мынау, жүректің, Отыменен тұтатпасаң, жанбаймын» [10]- деген балама, теңеулер келісті үйлесім тауып-ақ тұр.

Лиризм барша ақынға тән қасиет десе де боларлық. Қазақ әдебиетіндегі төрттаған жанрының да дені лирикалық шумақтардан да тұрады. Лириканы басты назарда ұстап, махаббат тақырыбында төрттаған жазатын ақындар көптеп саналады. Мәселен, өз төрттағандарын Шығыс ақындарының сарынымен жазған Байбота Серікбайұлы Қошым-Ноғай таза махаббат лирикасын қаламына арқау еткен ақын. Оның «Мәжнүн рубайлары» [11] деген тақырыппен берілген 25 шумақ төрттағаны түгел махаббат сарынына арналған. Тілге жеңіл, сезімге сәуле сыйлар шумақтарының басты кейіпкері – қыз.

Махаббат лирикасы табиғатпен жымдасып, қабыса байланысып бояуы қанық пейзаж туындатады. Лирика – махаббат пен табиғатқа ортақ термин. Ақын екі тақырыпты шендестіру арқылы көркем шумақтар жасаған.

Асау өзен ағып жатыр сарқырап,
Сыбырлайды жырын жаттап бал құрақ.

Тау шыңына көтерілді алтын Күн,

Нұр жамалы дидарындай жарқырап [12, 365 б.],-деген шумағында табиғаттың әсем көрінісін шебер сомдаған. Соңғы бір ғана жолмен махаббат сезімін паш етеді. Шебер шендестіру Б. Серікбайұлының әрбір шумағына тән құбылыс. Байбота Серікбайұлының төрттағандары қазақ әдебиетінің қорынан елеулі орын алары сөзсіз.

Қорыта айтқанда, XX ғасыр қазақ әдебиеті үшін өрлеу, шарықтау кезеңі болды. Бұл тұста көптеген әдеби жанрлар санатында төрттаған жанры да өзіндік ерекшеліктерімен өрісін кеңейтті. Қазақ әдебиетінде сол аталған жанрда жыр толғаған қазақ ақындары өте көп болды. Белгілі ақындардың жыр шумақтарын терең талдау алдағы күндердің еншісінде.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақ әдебиеті. Энциклопедия.- Алматы: Қазақстан даму институты,- 1999.- 750 б.
2. Әлімбаев М. Шығармалар жинағы: Жеке шумақтар.- Алматы: Санат, 1997.- 624 б.
3. Әлімбаев М. Туған тіл туралы төрттағандар // Ана тілі.- 1996.- 3 қазан.
4. Қайырбеков Ғ. Көнсадақ.- Алматы: Атамұра, 2003.- 190б.
5. Бекхожин Қ. Сері күйші: Өлеңдер, дастан, драма.-Алматы: Жазушы, 1989.-192 б.
6. Ерғалиев Х. Көп томдық шығармалар жинағы. /Өлеңдер. Сонеттер. Төрттағандар.- Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2006.-1т.- 352 б.
7. Бердібаев Р. Ұлт мүддесі түскенде таразыға оңай сатып кетуден іркілмейді: Рубаилар // Жас қазақ үні.- 2006. - № 26.- 10 б. - 30 маусым-6 шілде.
8. Табылды Ә. Өнеге өрімдері: Рубаяттар.- Алматы: Білім, 2004.- 192 б.
9. Сәтібеков Ж. Әнші дала: Жыр жинағы.- Алматы: Жазушы, 1989.- 128 б.
10. Сәтібеков Ж. Айырөткел: Таңдамалы жырлар жинағы.- Тараз: Сенім, 2000.- 536 б.
11. Серікбайұлы Б. Мәжнүн рубаилары // Алматы ақшамы.- 2004. - 5 б. -1 мамыр.
12. Серікбайұлы Б. Тәңірі таразысы: Өлеңдер. Балладалар. Рубаилар. Сонеттер.- Алматы: Жазушы.- 2005.- 408 б.

УДК 373.3:811.512.122:371.3

АНА ТІЛІ МЕН ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

Базарбаева Р.

Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының оқытушысы,

Каримова А.

Низами атындағы ТМПУ 1-курс студенті

Түйін. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының ана тілі мен оқу сауаттылығы сабақтарында шығармашылық ойлау қабілеттерін дамыту мақсатында жүзеге асырылатын ұсыныстар мен ойлар келтірілген.

Kілім сөздер: шығармашылық, креатив, шығармашылық қызмет, қиял, интенсив, экспрессив, интуитив, визуалды.

Summary. This article presents recommendations and ideas that are being implemented in order to develop creative thinking skills in the lessons of the native language and reading literacy of younger schoolchildren.

Keywords: creative, creative, creative activity, fantasy, intense, expressive, intuitive, visual

Бүгінде қоғамның қарқынды дамуы нәтижесінде білім мен тәрбие, ғылым мен технологияның ерекше бағыттары пайда болып, әлеуметтік маңызы бар жаңалықтарды ашу, шығармашылық қабілеттерді дамыту үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы кезеңдерінен-ақ көрініс табуда. Білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – оқушыны өзін-өзі дамыту режиміне көшіру. Сондықтан қазіргі педагогика ғылымы мен тәжірибесінде қолданыстағы қарқынды бағдарлама негізінде оқытудың жаңа, стандарттан тыс формалары, әдістері, дәстүрлі емес сабақ түрлері, проблемалық оқыту әдістері, сыныптан тыс ұжымдық шығармашылық жұмыстар бастауыш мектеп оқушыларының шығармашылық қызметін дамытуда кеңінен қолданылуда.

Шығармашылық қызмет оқушының әдеби және көркемдік қабілеттерінің болуын талап ететіндіктен, шығармашылық тапсырмаларды кезең-кезеңімен орындау қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік беретін арнайы жаттығулар мен тапсырмалар жүйесі қажет. Әдеби шығарманың эмоциялық реңкін түсіну мәселесі өте маңызды. Себебі эмоциялық реңкті түсіну – мәтінді, оның мағынасын түйсік деңгейінде қабылдауды білдіреді. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық белсенділігін ынталандыру және оқу сауаттылығы сабақтарында олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында төмендегі тәсілдерді атап өтуге болады:

1. Шығарманың бейнесін ауызша баяндау
2. Театрландырылған шығармашылық қызмет
3. Визуалды шығармашылық қызмет

Бұл тәсілдің негізгі мақсаты – көркем шығармашылық қабылдауды арттырудан тұрады. Яғни, шығарманы оқу, талдау және меңгеру кезінде қиял арқылы жасалған бейнелер шығармашылық қызметтің нәтижесі болып табылады. Жалпы орта білім беретін мектептердің 2-сыныптарына арналған Ана тілі және оқу сауаттылығы оқулығында (қазақ тілінде) қазақ балалар жазушысы Ыбырай Алтынсариннің «Әке мен бала» әңгімесі берілген. Бұл әңгімеде егін орудан жаяу қайтып келе жатқан әке мен баланың әңгімесі баяндалады. Жолда жатқан ескі және сынған тағаны алуға ерінген бала сол тағадан түскен ақшаға алынған шиені жеу үшін бірнеше рет еңкейеді. Бір рет еңкейіп тағаны алуға ерінген бала шиені алу үшін он рет еңкеюіне тура келеді. Әңгіменің соңында әкесінің: «Аз жұмысты қиынсынсаң, көп жұмысқа тап боласың, азға қанағат етпесең, көптен де құр қаласың»² деген даналық сөзі оқушыға бүгін істеген іс-әрекеті ертең өзіне пайда немесе зиян тигізуі мүмкін екенін көрсетеді. Әкесінің сөзін тыңдамай тағаның құнын бағаламаған бала

² Абдувалитов Н.Б. тағы басқ. Ана тілі және оқу сауаттылығы: Жалпы орта білім беретін мектептердің 2-сыныбына арналған оқулық. Ташкент. 2021. – 9-11 б.

біраз уақыт өткен соң өзінің қателігін түсініп, дұрыс қорытынды жасауы мүмкін.

Мәнерлеп оқу, түсіндірмелі оқу, шығармашылық тапсырмалар, сабақта тақырыптың проблемасын қалыптастыру мен шешуге негізделген тәсілдер тәсілдер арқылы шығармашылық оқу әдісін жүзеге асыруға болады. Бастауыш сыныптарда оқу сауаттылығы сабақтарында сөйлеудің экспрессивтілігімен жұмыс істеу – балалардың сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың маңызды кезеңі болып табылады. Сезіну, қабылдау, түсіну, содан кейін қайталау! Баланың оқыған мәтінге деген көзқарасын түсінуге мүмкіндік беретін нәрсе – экспрессивтілік. «Сенің немесе досыңның өмірінде осындай жағдайлар болды ма? Қандай жол таңдадың? Ересектердің сөзіне құлақ аспаудың қандай теріс салдары болуы мүмкін?» деген секілді кең ауқымды ойлауға талпындыратын сұрақтар мен тапсырмалар арқылы сабақта оқушылардың пікірін тыңдау, олардың сөйлеу белсенділігін арттырады және қорытынды жасауға дағдыландырады. Стандарттан тыс ойлау жоғары көркем талғамды қалыптастырудың негізі болып табылады және оны қызығушылық басқарады.

Көркем шығарма немесе мәтінді оқу барысында шығармашылық ойлау интонацияны дұрыс қолданудан басталады. Ол мәтінді дұрыс түсіну, автордың идеясы мен ниетін ұғыну арқылы кейіпкерлерге, олардың әрекеттеріне және оқиғаларға саналы түрде баға беру нәтижесінде пайда болады. Оқу сауаттылығы сабақтарында көркем шығарманы мәнерлеп оқу (жаттап немесе кітаптан оқу) оқушы немесе сынып үшін мәтінді түсіну жайлы өзіндік пікір мен қорытынды тек өзі үшін емес, басқалар үшін де жүзеге асырылады.³ Біздіңше, бұл жұмысты оқушылардың таңдау еркі негізінде жүзеге асырған дұрыс. Экспрессивті оқу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған жұмыстар оқушыларды оқу сабақтарында тәрбиелеу, дамыту және оқытудағы күрделі мәселелерді шешуге көмектеседі. Оқушының басты ынтасы – жақсырақ, әсерлірек, көркемірек оқу болса жеткілікті. Мұғалім сабақ барысында оқушыны мәтінді түсіне отырып, оны мәнерлеп оқуға тартса, өзінің қалауымен оқуға ұмтылуына мүмкіндік жасаса, дұрыс интонацияны белсенді шығармашылық ізденуге итермелеп, сыныпта мұндай мұхитты жаратуға қол жеткізу заман талабына сай шығармашыл оқушыны қалыптастырудың алғышарты болмақ.

Бірінші және екінші сыныптардың оқу сауаттылығы сабақтарында көптеген поэзиялық туындылардан пайдаланған орынды. Әріптер туралы өлеңдер, ұйқастар, өлең түріндегі диалог жинақтары оқушылар үшін қиындық тудырмайды, себебі олар ұйқасқа үлкен қызығушылық танытады.

Өлең –шағын көлемді болып келетін поэзиялық туынды, ырғағы мен ұйқасы, шумағы мен бунағы бір қалыпқа түсіп бағынған нақышты сөздер тобы. Бастауыш сынып оқушылары поэзиялық шығармаларды оқу және жаттау арқылы лирикалық толғанысты сезініп, өз сезімдерін білдіруді үйренеді.

³ Александрова Л.А. Развитие личности школьника в условиях новой образовательной среды // Образование в современной школе. – 2005. – №5 – С. 53–56.

Оқушыларды ұйқас құруға және өлең жолдарын толықтыруға үйрету үшін төмендегі арнайы жаттығуларды қолдануға болады:

1. Сөйлемді аяқта...

2. Сөз орнына ұйқасты ойлап тап...

3. «Сөздер немесе буындар аукционы» ойыны (бар буындардан жаңа сөздер жасау)

4. «Бір жолдық таңдау» (өлеңнің бірінші жолы беріледі, оқушылар екінші жолды өздері ойлап табады, ең сәтті нұсқа таңдалады).

Ерте жастан бастап балаларды өз халқының мәдениеті мен өнерін танып-білуге, халық даналығы, бай әрі жанды мәдениетіне, фольклор мен өнерге деген сүйіспеншілік ерте жастан қалыптасуы қажет. Мұны балалық шақта ертегілер мен әңгімелерді тыңдау арқылы сезінуі өте маңызды. Бала халық ертегілерімен алғаш танысады, оның санасындағы үлкен және кіші армандар ертегілер әлемінде жүзеге асады. Ертегі баланың санасын дамытатын маңызды құрал. Әр бала кішкентай кезінде үлкендерге еліктеп, батыл, күшті, әділ және ақылды болуды қалайды. Ал ертегілер осы бейсаналық ұмтылыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бала ертегіні оқып, тыңдап, өзіндік нұсқасын айтып бергенде, оқиғаға эмоциялық тұрғыдан еніп кетеді. Ертегілер қажетті өмірлік тәжірибе береді. Олар салыстыруға келмейтіндей жақсы көңіл-күй сыйлап, маңызды эмоциялық әсер қалдырады. Баланың сүйіп оқитын кітабы оның шығармашылық қабілеттерін дамытады және өзіндік көзқарасын білдіруге көмектеседі. Осылайша, ертегілерді оқу барысында оқушыларға шығармашылығын қайта өңдеу жұмыстарын жүргізу өте тиімді.

Қорыта айтқанда, қазіргі таңда жеке тұлғаны тәрбиелеуде бастауыш сыныптан бастап оқушыға оның пікірі маңызды екенін сезіндіру аса маңызды. Шығармашылық тұрғыдан ойлайтын оқушылардың идеяларын құрметтеу арқылы оларда көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Азарова Л.Н. Как развивать творческую индивидуальность младших школьников // Начальная школа. – 2008. – №4. – с. 80-81.

2. Александрова Л.А. Развитие личности школьника в условиях новой образовательной среды // Образование в современной школе. – 2005. – №5. – С. 53–56.

3. Абдувалитов Н.Б. және т.б. Ана тілі және оқу сауаттылығы: Жалпы орта білім беретін мектептердің 2-сыныбына арналған оқулық. Ташкент. – 2021. – 9-11 б.

4. Мирқосимова М.М. Оқушыларда әдеби талдау дағдыларын қалыптастыру және жетілдіру әдістері. Пед. ғыл. док. ... дисс. автореф. Ташкент, – 1995. – 40 б.

ПРИМЕНЕНИЕ ИКТ В ОБУЧЕНИИ АУДИРОВАНИЮ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ

Гусейнова Г.Э., старший преподаватель
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

Түйін. Бұл мақалада жоғары оқу орындарында шет тілін үйренуде аудирование дағдысын дамыту үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (ИКТ) қолданудың тиімділігі қарастырылады. Аудирование оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады, ал ИКТ оларды оқу үдерісінде әртүрлі әдістермен белсенді қолдануға мүмкіндік береді. Бұл мақалада аудиоматериалдар мен жаңа технологияларды қолдану арқылы аудирование дағдыларын тиімді дамыту тәсілдері мен олардың артықшылықтары талқыланады.

Summary. This article discusses the effectiveness of using information and communication technologies (ICT) in developing listening skills in foreign language learning in higher education institutions. Listening is a key component in developing language proficiency, and ICT allows students to engage with various methods to enhance their skills. The article explores the benefits of integrating audio materials and modern technologies in teaching listening skills effectively.

Современная образовательная система высших учебных заведений сталкивается с необходимостью интеграции инновационных технологий в процесс обучения. Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) становятся неотъемлемой частью педагогического процесса, создавая новые возможности для преподавания и обучения. Особенно важным в изучении иностранного языка является развитие аудитивных навыков, которые играют ключевую роль в понимании иностранной речи и общении на языке.

Аудирование — это сложный и многогранный процесс, включающий восприятие, осмысление и интерпретацию речи. В связи с этим традиционные методы обучения аудированию часто не могут в полной мере обеспечить необходимый уровень подготовки студентов. ИКТ, в свою очередь, предлагают новые формы работы с аудиоматериалами, интерактивные задания, а также возможность работы с реальными носителями языка, что значительно расширяет возможности преподавания.

Цель данной статьи — исследовать возможности и особенности применения ИКТ в обучении аудированию на занятиях по иностранному языку в вузах, а также выявить преимущества и недостатки данного подхода.

1. Теоретические основы применения ИКТ в обучении аудированию

Обучение аудированию связано с формированием у студентов навыков восприятия и понимания речи на слух. Традиционные методы обучения аудированию в большинстве случаев ограничиваются прослушиванием аудиозаписей с последующим выполнением заданий на понимание. Однако, использование ИКТ значительно расширяет эти возможности и вводит новые подходы в процесс обучения.

1.1. Педагогические основы использования ИКТ в обучении языкам

Применение ИКТ в преподавании иностранных языков основано на теории конструктивизма, согласно которой обучающийся строит знания на основе собственного опыта. ИКТ предоставляют учащимся возможность взаимодействовать с материалом в интерактивном формате, что позволяет им более глубоко осмысливать информацию и развивать языковые навыки.

Кроме того, ИКТ помогают внедрить принцип активного обучения, при котором студенты становятся участниками процесса обучения, а не пассивными получателями информации. Например, использование аудиоматериалов с подкастами или видеозаписями с реальными носителями языка позволяет студентам не только развивать навыки аудирования, но и улучшать их способность к восприятию языка в естественных условиях.

1.2. Теория аудирования и ее применение в обучении с использованием ИКТ

Аудирование в рамках педагогической теории рассматривается как активный процесс восприятия и обработки звуковой информации. Одной из важнейших задач преподавателя является помощь студентам в развитии навыков восприятия речи на слух с использованием различных типов материалов. В этом контексте ИКТ открывают большие перспективы: доступ к многочисленным аудиовизуальным ресурсам, использование технологий распознавания речи, а также создание адаптивных тестов и упражнений.

2. Роль ИКТ в развитии аудитивных навыков

ИКТ в обучении аудированию предоставляют значительные преимущества, в том числе возможность работы с разнообразными форматами материалов. Рассмотрим основные технологии, которые активно используются в учебном процессе.

2.1. Мультимедийные ресурсы

Мультимедийные технологии предоставляют богатый выбор ресурсов для аудирования. Например, видеоуроки, фильмы, музыкальные клипы, подкасты, вебинары и другие формы материалов. Эти ресурсы позволяют студентам развивать навыки восприятия речи в разных контекстах и с различными акцентами.

Использование видеоуроков с субтитрами также является эффективным инструментом для развития аудирования, так как субтитры помогают студентам связывать услышанное с написанным текстом, что значительно облегчает восприятие сложных конструкций и новых слов.

2.2. Онлайн-платформы и мобильные приложения

Современные онлайн-платформы, такие как Duolingo, Memrise, Babbel и другие, предоставляют пользователю возможность тренировать аудирование в интерактивной форме. Эти платформы предлагают разнообразные уровни сложности, позволяя студентам работать с материалами, соответствующими их уровню знаний.

Кроме того, мобильные приложения позволяют студентам заниматься аудированием в любое удобное время и в любом месте, что делает процесс обучения гибким и доступным.

2.3. Технологии распознавания речи

Использование технологий распознавания речи в обучении аудированию позволяет не только тренировать навыки восприятия на слух, но и улучшать произношение. Программы и приложения с функцией распознавания речи могут оценивать произнесенные слова и предоставлять обратную связь, что способствует развитию произносительных навыков и уверенности в говорении.

3. Преимущества и недостатки применения ИКТ в обучении аудированию

Использование ИКТ в обучении аудированию имеет множество преимуществ, но также и определенные ограничения, которые необходимо учитывать.

3.1. Преимущества

1. **Доступность материалов:** ИКТ предоставляют неограниченный доступ к различным материалам: от аудиофайлов и подкастов до видеороликов с реальными носителями языка.

2. **Интерактивность:** Современные платформы предлагают интерактивные задания, которые делают процесс обучения более увлекательным и вовлекающим.

3. **Гибкость:** Студенты могут работать с материалами в любое время, что дает возможность повторить прослушивание сложных фрагментов и учесть индивидуальные потребности.

4. **Развитие навыков самостоятельной работы:** ИКТ дают студентам возможность самостоятельно выбирать материалы для изучения и контролировать процесс обучения.

3.2. Недостатки

1. **Необходимость в техническом обеспечении:** Для эффективного использования ИКТ необходимо наличие соответствующих технических средств и хорошего интернет-соединения.

2. **Недостаток живого общения с преподавателем:** При использовании ИКТ возможно уменьшение степени живого взаимодействия студентов с преподавателем, что может привести к дефициту обратной связи и необходимой коррекции ошибок.

4. Практическое применение ИКТ на занятиях по аудированию

Для эффективного использования ИКТ на занятиях по аудированию преподаватели могут применять различные методы и платформы.

4.1. Использование видеоматериалов

Преподаватели могут использовать видеофрагменты с субтитрами, а также видеоуроки на YouTube или других образовательных платформах. После просмотра видео студенты могут выполнять задания на понимание услышанного, что помогает развивать их навыки аудирования.

4.2. Интерактивные задания

Платформы как Quizlet или Kahoot позволяют создавать интерактивные тесты, которые активизируют участие студентов в учебном процессе. В таких

тестах могут использоваться аудиофрагменты для оценки уровня восприятия речи на слух.

4.3. Онлайн-курсы и приложения

Современные онлайн-курсы и мобильные приложения предоставляют большое количество материалов для тренировки аудирования. Например, на платформе Coursera предлагаются курсы, ориентированные на развитие навыков восприятия речи на слух.

Использование информационно-коммуникационных технологий в обучении аудированию открывает широкие перспективы для студентов, позволяя развивать их навыки восприятия речи на слух в разнообразных контекстах и с использованием различных источников. ИКТ делают процесс обучения более гибким, доступным и интерактивным, что способствует повышению эффективности обучения. Важно, однако, учитывать и возможные ограничения, связанные с техническими проблемами и недостатком личного общения с преподавателем.

Список литературы

1. Мищенко В.А. "Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам". - М., 2017.
2. Харпер Р. "Использование мультимедийных технологий в преподавании английского языка". - Лондон, 2019.
3. Дорнштайн А. "Новые подходы к обучению аудированию с помощью ИКТ". - Москва, 2020.

ОӘЖ 74:12.9

АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Дуйсебаева А. Б.

О.А.Жолдасбеков атындағы №9 ІТлицей Шымкент қ, Қазақстан

Резюме. В статье рассматривается значение использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в начальной школе. Использование средств ИКТ в начальной школе позволяет сделать учебный процесс учащихся более эффективным, интересным и интерактивным. Средства ИКТ способствуют визуальному и звуковому представлению учебного материала, улучшению восприятия информации учащимися, развитию у них критического мышления..

Summary. The article discusses the importance of using information and communication technologies (ICT) in primary school. The use of ICT tools in elementary school allows you to make the learning process of students more effective, interesting and interactive. ICT tools contribute to the visual and sound presentation of educational material, improve students ' perception of information, and develop their critical thinking..

Қазіргі заман талабы-оқытудың жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларын меңгеру. ХХІ ғасыр-ақпараттық технологиялар дәуірі болғандықтан, білім жүйесін дамытуда олардың рөлі ерекше. Білім беруді

ақпараттандыру және пәндерді ғылыми-технологиялық негізде оқыту басты мақсаттардың бірі болып табылады. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында заманға сай білімді және білікті мамандарды даярлау – оқытушының негізгі міндеті. Қоғамдағы ақпараттық процестердің жедел дамуы заманауи технологияларды меңгерген жан-жақты тұлғаны қалыптастыруды қажет етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінің ерекшелігі-оқушыларды тек біліммен қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар олардың өздігінен білім алу дағдыларын дамытып, үздіксіз өзін-өзі жетілдіруге деген қажеттілікті қалыптастыру. Білім беру саласындағы инновациялық үрдістерді жүзеге асыру мұғалімдерден өз көзқарастары мен әдістерін өзгертіп, мүмкіндіктерін жетілдіруді талап етеді. Дамыған елдердің білім беру жүйесінде оқытуды ақпараттандыру ерекше маңызға ие, яғни оқу үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды белсенді пайдалану басты міндеттердің бірі болып табылады. Қазіргі таңда елімізде білім беру жүйесін жаңғырту шеңберінде ақпараттық кеңістік құруға ерекше назар аударылуда. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы білім берудің ажырамас бөлігіне айналды. Соңғы жылдары заман талабына сай күнделікті сабақтарда компьютерлер, электрондық оқулықтар және интерактивті тақталарды қолдану оң нәтижелер көрсетуде. Білім беру жүйесінде электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференциялар мен онлайн сабақтар белсенді түрде қолданысқа енгізілуде.

Бастауыш сынып – баланың логикалық ойлауын дамытудағы негізгі кезең. Қазіргі Қазақстан мектептеріндегі бастауыш білім берудің басты міндеті – оқушылардың жеке тұлғасын жан-жақты дамыту, білімге деген сенімін нығайту, іскерлік қабілетін жетілдіру, дүниетанымын қалыптастыру және оқуға деген қызығушылығын арттыру болып табылады.

Баланың ақыл-ойының дамуы үшін есте сақтау және ойлау қабілетінің маңызы зор. Бұл процестер қоршаған орта мен өзін тану, мінез-құлық нормаларын игеру, сондай-ақ есте сақтау және ойлау қабілеттерінің дамуы арқылы жүзеге асады.

Оқушылардың белсенділігін арттыру үшін сабақтарды әртүрлі әдістермен түрлендіріп өткізу тиімді. Ұлттық ойындарды жүйелі түрде пайдалану оқушылардың ауызша есептерді шешу дағдысын қалыптастырып, логикалық ойлау қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Олардың қатарына халықтың дәстүрлі ауызша есептері мен ұлттық ойындарды жатқызуға болады.

Ойын барысында оқушылар белсенді әрекетке көшіп, пәнге деген қызығушылықтары артады, дүниетанымы кеңейеді, сөздік қоры дамиды және жалпы білім деңгейі жоғарылайды. Ойынды оқу процесіне енгізу арқылы оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік туады.

Осы әдістерді қолдану нәтижесінде оқушылар өздігінен жұмыс істеуге дағдыланып, ойлау қабілеті артып, қорытынды жасауға үйренеді. Сабақ барысында жүргізілген әртүрлі тапсырмалар мен тақырыпқа сәйкес таңдалған тәрбиелік мәні бар ойындар оқушылардың ойлау белсенділігін дамытады. Әр

сабақта осындай жұмыс түрлерін қолданып, оны қызықты етіп ұйымдастыру – оқушылардың білімге деген ынтасын арттырып, пәнге сүйіспеншілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Әлемдік білім беру кеңістігінің дамуына сәйкес, оқу үдерісінде инновациялық технологияларды пайдалану қажеттілігі артып келеді. Бастауыш сыныптарда АКТ-ны қолдану оқу материалын тиімді меңгеруге, оқушылардың белсенділігін арттыруға және олардың танымдық дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Осы мақалада АКТ-ны бастауыш сынып оқушыларының оқу үрдісінде қолданудың маңыздылығы, артықшылықтары, әдістері және оның тиімділігі қарастырылады.

АКТ-ның білім берудегі рөлі. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар-бұл ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу және тарату үшін қолданылатын түрлі технологиялар жиынтығы. Білім беру жүйесінде АКТ-ны пайдалану оқыту сапасын жақсартуға, оқу материалдарын меңгеруді жеңілдетуге және мұғалімдер мен оқушылар арасындағы өзара әрекеттестікті жақсартуға мүмкіндік береді. Бастауыш сынып оқушыларына АКТ-ны енгізу олардың қызығушылығын арттырып, оқу үдерісін тартымды әрі тиімді етеді. Қазіргі таңда АКТ-ны қолдану арқылы оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсендендіру, шығармашылық қабілеттерін дамыту және жеке оқытуға жағдай жасау мүмкіндігі артып келеді. Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне байланысты олар ақпаратты қабылдау барысында көрнекілікке көбірек мән береді. Осы себепті АКТ-ның келесі артықшылықтарын атап өтуге болады:

Көрнекілік пен интерактивтілік. Интерактивті технологиялар (электрондық оқулықтар, анимациялар, мультимедиялық презентациялар) арқылы білім беру оқушыларға материалды жақсырақ түсінуге және есте сақтауға көмектеседі. Мысалы, анимациялық фильмдер мен ойын түріндегі тапсырмалар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Жеке оқу траекториясын қалыптастыру. Әр оқушының қабілеті әртүрлі болғандықтан, АКТ көмегімен жеке оқыту тәсілдерін қолдану мүмкіндігі пайда болады. АКТ оқушыларға өз деңгейіне сәйкес тапсырмалар орындауға мүмкіндік береді, бұл олардың өз қарқынында оқуына жағдай жасайды.

Оқу мотивациясын арттыру. АКТ-ны сабақта қолдану оқушылардың белсенділігін арттырады. Ойын технологиялары, викториналар, онлайн жаттығулар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятып, оларды ынталандырады.

Ақпараттық сауаттылықты дамыту. АКТ-ны қолдану арқылы оқушылар ерте жастан бастап ақпаратты іздеу, өңдеу және талдау дағдыларын дамытады. Бұл дағдылар болашақта олардың сыни ойлау қабілетін қалыптастыруға көмектеседі.

Бастауыш сыныпта АКТ-ны тиімді пайдалану үшін келесі әдістер қолданылады:

Интерактивті тақталар-оқушылардың оқу материалын меңгеруін жеңілдететін тиімді құрал. Олар арқылы мұғалімдер көрнекі материалдармен жұмыс жасай алады, ал оқушылар интерактивті жаттығуларды орындау арқылы оқу үдерісіне белсенді қатысады.

Электрондық оқулықтар дәстүрлі оқулықтарға қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие. Олар мультимедиялық элементтерді қамтиды, бұл оқушылардың материалды жақсырақ меңгеруіне ықпал етеді. Мысалы, «Bilimland», «Kundelik.kz» және басқа платформаларда ұсынылатын электрондық ресурстар оқушыларға жаңа тақырыптарды өз бетінше игеруге көмектеседі.

Бейнематериалдар сабақ барысында оқушылардың назарын шоғырландыруға және қиын тақырыптарды түсіндіруді жеңілдетуге көмектеседі. Сонымен қатар, аудиожазбалар оқушылардың тыңдау және түсіну қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Оқу процесін қызықты ету үшін түрлі онлайн ойындар, викториналар, тесттер қолданылады. Мұндай әдістер оқушылардың есте сақтау қабілетін жақсартады және оларды белсенді оқуға ынталандырады. Интернет арқылы берілетін тапсырмалар мен тесттер оқушылардың білімін бағалауға көмектеседі. Олар мұғалімдерге оқушылардың жетістіктерін қадағалауға және қажетті түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

Зерттеулер көрсеткендей, АКТ қолданылған сабақтар оқушылардың оқу жетістіктеріне оң әсер етеді. Оқу барысында АКТ-ны қолдану мыналарға ықпал етеді:

✓ **Есте сақтау қабілетін жақсарту** – көрнекілік пен интерактивтілік арқылы ақпаратты тез және ұзақ уақытқа есте сақтау мүмкіндігі артады.

✓ **Оқуға деген қызығушылықты арттыру** – АКТ-мен ұйымдастырылған сабақтар дәстүрлі сабақтарға қарағанда тартымдырақ.

✓ **Логикалық ойлау мен шығармашылық қабілетті дамыту** – АКТ арқылы оқушылар күрделі мәселелерді шешуді үйренеді, бұл олардың ойлау дағдыларын жетілдіреді.

✓ **Өз бетінше білім алуға ынталандыру** – оқушылар АКТ арқылы қосымша материалдар іздеп, өз бетімен оқуға дағдыланады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар бастауыш сынып оқушыларының білім алуын тиімді етуге мүмкіндік береді. АКТ-ны оқу үдерісіне енгізу арқылы оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың танымдық белсенділігін күшейтуге болады. Мұғалімдер АКТ-ны тиімді пайдалану арқылы білім беру сапасын жақсартып, оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамыта алады. Сондықтан АКТ-ны оқу үдерісінде қолдану-заманауи білім берудің маңызды аспектісі болып табылады

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы

2. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы
3. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

УДК 81'25:811.111

САБАҚТАС ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМДЕРДІҢ БАҒЫНЫҢҚЫ БӨЛІМІНДЕГІ НЕФИНИТТЕРДІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРІ

Әсемхан Н.Қ

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды Университеті, Қарағанды, Қазақстан

Резюме. В данной статье рассматриваются изменения, которые происходят при переводе нефинитных конструкций из сложноподчинённых предложений английского языка на казахский язык. Основное внимание уделяется придаточным частям этих предложений, содержащим нефиниты. На материале романа "Pride and Prejudice" и его перевода на казахский язык проводится сравнительный анализ, выявляются типы нефинитов, их функции и способы их передачи в переводе. Статья направлена на определение основных преобразований и тенденций при переводе нефинитов, а также на выявление сложностей, возникающих в процессе перевода.

Summary. This article examines the changes that occur when translating non-finite constructions from English complex sentences into Kazakh. The focus is on the subordinate parts of these sentences containing non-finites. A comparative analysis is carried out based on the novel "Pride and Prejudice" and its Kazakh translation, identifying the types of non-finites, their functions, and their methods of translation. The article aims to determine the main transformations and trends in translating non-finites, as well as to identify the challenges encountered during the translation process.

Ағылшын тіліндегі нефинитті құрылымдар сөйлемнің бағыныңқы бөлігінде жиі кездесетін маңызды синтаксистік элементтер болып табылады. Олар сөйлемнің құрылымын ықшамдап, ақпаратты жинақы түрде жеткізуге мүмкіндік береді. Қазақ тіліне аудару барысында бұл нефиниттерді жеткізу айтарлықтай қиындықтар туындатады, себебі қазақ тілінде мұндай құрылымдар өз алдына жеке категория ретінде кездеспейді.

Ағылшын тіліндегі нефиниттер және олардың түрлері. Нефиниттер – ағылшын тілінің грамматикасында етістіктің тікелей шақтық, жақтық, райлық мағыналарын білдіре алмайтын формалары. Олар сөйлемде дербес баяндауыш қызметін атқара алмайды, бірақ сөйлемнің басқа мүшелері ретінде қолданылады [1, б.4]. Ағылшын тіліндегі негізгі нефиниттік формалар мыналар: *Infinitive* – етістіктің бастапқы формасы болып табылады. Инфинитивтің ерекшелігі – ол зат есімдік, сын есімдік немесе үстеу мағынасында қолданылуы мүмкін. Мысалы: *To read* is important. (Оқу маңызды.) – Бастауыш қызметінде. *Participle* – етістіктен жасалған, бірақ сын есімнің қызметін атқаратын форма. *The smiling child* played outside. (Күліп тұрған бала далада ойнады). *Gerund* – етістіктен -ing жалғауы арқылы жасалып, көбіне зат есімдік мағынада қолданылатын форма. Ол сөйлемде бастауыш,

толықтауыш, анықтауыш қызметін атқара алады. Мысалы: He enjoys *reading*. (Ол оқуды ұнатады.) – Толықтауыш қызметінде.

Қазақ тіліндегі нефиниттер және олардың түрлері. Қазақ тілінде ағылшын тіліндегідей нефиниттік формалар нақты категория ретінде бөлінбесе де, етістіктің кейбір формалары нефиниттік қызметтер атқара алады. Олар сөйлемнің әртүрлі мүшелері ретінде қолданылады және белгілі бір морфологиялық белгілерге ие. *Көсемше*. Көсемше етістіктен *-ын/-in, -а/-е, -й* жалғаулары арқылы жасалып, қимылдың қалай жүзеге асқанын немесе қатар орындалуын білдіреді. Көсемше көбінесе бағыныңқы сөйлемнің баяндауышы ретінде қолданылады [2, б.44]. Мысалы: *Ол үйге келіп, кітап оқыды; Балалар ойнап жүр. Есімше*. Есімше етістіктен *-ған/-ген, -қан/-кен, -ар/-ер, -атын/-етін* жалғаулары арқылы жасалып, зат есім немесе сын есімнің қызметін атқарады. Есімшелер сөйлемде анықтауыш, толықтауыш, баяндауыш қызметінде қолданыла алады [3, б.300]. Мысалы: *Көрген адам таң қалды; Жазатын қаламым жоқ. Тұйық етістік*: Тұйық етістік *-у* жалғауы арқылы жасалып, атау күйінде қолданылады. Ол сөйлемде бастауыш, толықтауыш, баяндауыш қызметтерін атқара алады. Бұл ағылшын тіліндегі *Infinitive* баламасы. Мысалы: *Оқу – білімнің кілті; Менің мақсатым – жетістікке жету*.

Ендігі кезекте Джейн Остиннің “*Pride and Prejudice*” романы және оның қазақ тіліне аудармасы негізінде нақты мысалдарды талқыласақ. Талдау келесі критерийлер бойынша жүргізілді: нефинит формасы, нефиниттің синтаксистік қызметі, сөйлем түрі, сөйлем мағынасының сақталуы және де әр мысалға өзіміздің альтернативті аударма нұсқа ұсынылған.

Талдауды Infinitive-тен бастасақ:

Кесте 1 – Infinitive as an attribute (анықтауыш ретінде):

Критерий	Түпнұсқа:	Аударма:	Нұсқа:
	“But when you have had time to think it over, I hope you will be satisfied with what I have done [4, p.179].”	“Бірақ оңаша отырып ойлануға уақытың болған кезде менің бұл әрекетімді айыптамай, оны ақылмен істегенімді түсінерсің деп үміттенемін [5, б.158].”	"Бірақ ойлануға уақыт тапқан кезде, менің бұл әрекетімді дұрыс деп қабылдайтынына үміттенемін."
Формасы	to think (infinitive)	ойлануға – мақсат мәнді тұйық етістік .	ойлануға - тұйық етістік .
Синтаксистік қызметі	to think - attribute . (анықтауыш)	Ойлануға- пысықтауыш	Ойлануға- анықтауыш
Сөйлем түрі	Complex sentence (сабақтас құрмалас сөйлем) [...], (...).	Complex sentence (аралас құрмалас сөйлем) [...], [...], (...). (Аралас құрмалас сөйлем: мезгіл бағыныңқы + қимыл-сын бағыныңқы + басыңқы)	Complex sentence (мезгіл бағыныңқылы құрмалас сөйлем) [...], (...).
Мағынасының сақталуы	"time to think" құрылымында "to	Аударма мағынаны сақтағанымен,	Бұл нұсқа түпнұсқаның

	think" инфинитиві "time" зат есімін анықтайды, яғни бұл анықтауыш қызметіндегі инфинитив. Ол қандай уақыт? → ойлануға уақыт	түпнұсқадағы инфинитивтің анықтауыштық қызметін өзгерткен.	құрылымын көбірек сақтайды

Ресми аудармада инфинитив пысықтауыш қызметінде тұр, ал түпнұсқада ол анықтауыш қызметін атқарады. Бұл құрылымдық өзгерістің мынадай ықтимал кемшіліктері болуы мүмкін: Синтаксистік қызметтің өзгеруі – түпнұсқадағы инфинитив зат есімді (time) анықтап тұрса, аудармада ол іс-әрекеттің мақсатын білдіретін пысықтауыш ретінде берілген. Бұл бастапқы құрылымның логикасын өзгертіп жібереді.; Мағыналық екпіннің жылжуы – ағылшын тіліндегі “*time to think*” құрылымында негізгі назар “*уақытқа*” түседі (қандай уақыт? – ойлануға уақыт). Ал аудармада назар “*ойлану*” іс-әрекетіне ауысып кеткен.; Түпнұсқаға тән құрылымдық ерекшеліктің жойылуы – аударма қазақ тілінің табиғатына сай жасалғанымен, түпнұсқадағы нефиниттік құрылым сақталмаған. Егер зерттеудің мақсаты ағылшын тіліндегі нефиниттердің аудармада қалай өзгередінін көрсету болса, онда бұл – маңызды құрылымдық айырмашылық. Яғни, ресми аударма мағынаны дұрыс бергенімен, түпнұсқаның синтаксистік ерекшелігін сақтамайды. Ал менің нұсқам осы құрылымдық өзгешелікті көрсету үшін ұсынылды.

Енді Есімшеге де салыстырмалы мысал келтірсек:

Кесте 2 Participle : as an attribute (анықтауыш ретінде):

Критерий	Түпнұсқа:	Аударма:	Нұсқа:
	“May I ask whether these pleasing attentions proceed from the impulse of the moment, or are the result of previous study?” [4, p.96].	“Сұрайын дегенім, бұл қошемет сөздер тіліңізге бірден орала ма, әлде алдын ала ойластырып қоясыз ба? [5, б.87]”.	“Сұрайын дегенім, бұл көңіл қуантатын сөздер ойыңызға бірден келе ме, әлде алдын ала ойластырып қоясыз ба?”.
Формасы	pleasing (<i>participle</i>)	--	көңіл қуантатын -есімше
Синтаксистік қызметі	pleasing– attribute.	--	көңіл қуантатын - анықтауыш
Сөйлем түрі	Complex sentence (сабақтас құрмалас сөйлем). (...) that [...].	Compound sentence (талғаулы салалас құрмалас сөйлем) (...), (...), әлде (...)?	Compound sentence (талғаулы салалас құрмалас сөйлем) (...), (...), әлде (...)?
Мағынасының сақталуы	<i>pleasing</i> сөзі <i>attentions</i> сөзін сипаттайды, бұл оның сапасын көрсетеді	Аудармада <i>pleasing</i> сөзіне балама жоқ, бірақ сұрақтың мазмұны сақталған	Түпнұсқаның құрылымын сақтаған, әдеби дұрыс көркем тілмен жазылған

Бұл кестедегі аудармада, түпнұсқада берілген бірде-бір критерий сақталмаған. Аудармада нефиниттің формасы мүлдем алынып тасталынып, бізге керек сабақтас құрмалас сөйлемнің түрі салалас құрмаласқа ауысқан.

Дегенмен, сөйлем құрылымы сақталмаса да, аудармашы сөйлем мағынасын сақтап қалған. Ал, біз ұсынған аудармадан есімшені және ең бастысы оның сөйлемдегі қызметін сақтай отыра аударған нұсқаны көре аламыз, есімше *pleasing* - *көңіл қуантатын* болып аударылып, анықтауыштық (*қандай?*) қызмет атқарып тұр, яғни бар сөйлем құрылымын сақтай отыра аудару мүмкін.

Gerund нефинит формасы пысықтауыш қызметінде:

Кесте 3 *Gerund*: as an adverbial modifier (пысықтауыш ретінде).

Критерий	Түпнұсқа:	Аударма:	Нұсқа:
	“After listening one morning to their effusions on this subject, Mr. Bennet coolly observed: ... [4, p.39]”.	“Бірде қыздардың таңертеңнен бергі осы туралы әңгімесінен мезі болған Мистер Беннет: ...” [5, б.40].	<i>"Қыздардың таңертеңнен бастап осы тақырыптағы әңгімесін тыңдап болып, Мистер Беннет байсалды түрде былай деді: ..."</i>
Формасы	listening (<i>gerund</i>)	--	тыңдап болып-көсемше
Синтаксистік қызметі	listening— adverbial (of time) (мезгіл пысықтауыш)	--	тыңдап болып- пысықтауыш (мезгіл)
Сөйлем түрі	Complex sentence (сабақтас құрмалас сөйлем). After [...], (...).	Simple sentence (жай сөйлем)	Complex sentence (Қимыл – сын бағыныңқы сабақтас құрмала сөйлем) [...], (...).
Мағынасының сақталуы	Мұнда "listening" (тыңдау) әрекеті негізгі әрекетке дейін орындалғаны көрсетіледі.	Бұл аударма жалпы мағынаны сақтайды, бірақ "мезі болған" деп аударылғаны эмоциялық контекске акцент жасайды.	Құрылымы мен мағынасы жағынан барынша түпнұсқаға жақын

Бұл кестеде де, есімшегідей аудармашы герундий формасын тікелей сақтап аудармаған. Бұдан біз аудармашының көбіне сөйлем құрылымын сақтауға емес, тек мағынасын жеткізуге тырысатынын байқай аламыз, тіпті құрмалас сөйлемді жай сөйлем түрінде береген. Біз герундий формасын қазақ тіліндегі көсемше арқылы беруге тырыстық, сәйкесінше сөйлем өзінің құрылымын сақтай отыра жүйеленіп, оқуға жеңіл болғандай түрге енді.

Қорытындылай келе, ағылшын тіліндегі нефиниттерді қазақ тіліне аудару барысында олардың құрылымы мен мағынасы өзгеріске ұшырайды. Қазақ тілінің грамматикалық жүйесі нефинитті құрылымдарды тікелей жеткізуді қиындатқандықтан, аудармашылар көбінесе синтаксистік қайта құруларға немесе финиттік формаларға алмастыруға жүгінеді, нәтижесінде аударма нұсқасынан нефинит формасы алынып тасталынады. Біз ұсынған балама нұсқа ресми аударманы жоққа шығармайды немесе қате деп есептемейді, ол тек нефиниттердің құрылымын сақтап, оны қалай жеткізуге болатынын көрсетеді. Бұл тәсіл аудармадағы синтаксистік айырмашылықтарды зерттеу үшін маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Non-finite forms: Infinitive: Н.М. Перельгут. - Нижневартовск: Нижневартовский государственный университет, 2019. – 27 с.
2. Исаев С.М. Қазақ тілі – Алматы: Қайнар, 1993. – 173 б.
3. Ысқақов А. Қазіріг қазақ тілі. – Алматы, 1991. – 301 б.
4. “Pride and Prejudice” by Jane Austen [— URL: E-BooksDirectory.co]
5. “Тәкаппар ғашықтар”. Остин Джейн. Роман. – Алматы: “Мазмұндама баспасы”, 2024. – 472 бет.

УДК 811

METHODS OF TEACHING WRITTEN ACADEMIC DISCOURSE TO STUDENTS THROUGH THE BLOG OF THE STUDY GROUP (ENGLISH)

Жаубасарова К.Д.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақала студенттерге жазбаша академиялық дискурсты оқытудағы инновациялық әдістерге арналады, бұл әдістерде оқу топтарының блогтары қолданылады. Блогтарды білім беру процесінде қолдану академиялық жазу дағдыларын дамыту мен жақсартуға арналған динамикалық және интерактивті алаңды қамтамасыз етеді. Блогтардың оқу процесіне енгізілуі бірлескен оқытуды, сын тұрғысынан ойлауды және академиялық жазу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Оқу тобының блогы студенттерге өз жұмыстарымен бөлісіп, құрдастарының мәтіндеріне пікірлер жазып, конструктивті талқылауларға қатысуға мүмкіндік бере отырып, мәтіндерді бірлесіп жазуға, өзара кері байланыс пен жедел бағалауға ықпал етеді.

Резюме. Статья посвящена инновационным методам преподавания письменного академического дискурса студентам с использованием блогов учебных групп. Применение блогов в образовательном процессе предоставляет динамичную и интерактивную платформу для практики и улучшения навыков академического письма. Внедрение блогов в учебный процесс способствует развитию совместного обучения, критического мышления и навыков академического письма. Блог учебной группы способствует коллективному написанию текстов, взаимной обратной связи и немедленной оценке, предоставляя студентам возможность делиться своими работами, критиковать тексты сверстников и участвовать в конструктивных обсуждениях. Этот процесс помогает студентам улучшать аргументацию, развивать академический стиль и углублять понимание конвенций академического письма.

The contemporary educational environment is increasingly incorporating diverse digital tools into teaching and learning practices. One such tool is blogging, which offers an interactive, collaborative, and engaging platform for students to enhance their academic writing skills. This article examines strategies for teaching academic writing to students using a study group blog, highlighting its effectiveness in promoting critical thinking, collaborative learning, and the enhancement of academic writing skills[1, 7].

Blogs are an effective tool for teaching academic writing, allowing students to articulate their ideas, interact with peers, and receive constructive feedback on their work. Unlike traditional paper-based assignments, blogs offer a dynamic and easily

accessible platform that fosters student interaction. Through blogging, students can practice academic writing in a real-world context, enhance their critical thinking skills, and strengthen their arguments through written expression and peer discussions.

The term "teaching methodology system" warrants analysis because of its significance in the academic sphere. Given its importance, scholars in the field of pedagogy often interpret this concept in various ways. For the purpose of our analysis, it is essential to distinguish between the concepts of "teaching method" and "teaching methodology system," as these terms are frequently used interchangeably. In the first case, we find it appropriate to refer to the widely accepted definition provided by V.I. Zagvyazinsky. According to the author, a teaching method is "a means of interconnected and interdependent activities between the teacher and students, aimed at achieving educational goals, or a structured system of purposeful actions by the teacher that facilitates students' cognitive and practical engagement while ensuring the fulfillment of educational objectives" [2,68].

The researcher emphasizes the collaborative interaction between both participants in the educational process, focused on achieving the intended goal. Similarly, I.P. Podlasy states: "A teaching method is a structured activity involving both the teacher and students, directed toward attaining the established educational objective" [3,204]. T.A. Ilyina understands the teaching method as "the way of organizing the cognitive activity of students" [4,131]. Most researchers emphasize the structured interaction between both participants in the educational process, aimed at achieving various learning and cognitive objectives. However, they do not specifically address the essential tools or the systematic nature of different approaches.

Let's examine the most widely accepted definitions and interpretations provided by educational researchers and offer our own perspective on this term.

L.V. Zankov, in his research, emphasizes the importance of didactic principles, arguing that the methodological approach in teaching is implemented through educational and instructional activities. Similarly, V.M. Zhuchkov, when defining the Methodical Teaching System (MSO) as an independent system, highlights its structural organization, clearly distinguishing the functional roles of each component. G.I. Sarantsev, in his research, emphasized the importance of a student-centered approach within the Methodical Teaching System (MSO). He argued that the primary focus should be on the learner and their self-development, stating that the key elements defining the specifics of the MSO must include both the structure of an individual's personality and the patterns of their development [6, 14]. The functioning of the methodical system depends on both learning outcomes and the individual characteristics of the student. The researcher highlights the personal dimension of the methodical system, emphasizing the importance of selecting the most suitable form of implementation for each learner.

An analysis of the definitions reveals that any methodical system is multifaceted and consists of interrelated components. Moreover, its integrative nature

enables it to adapt dynamically to the evolving needs of learners in the educational and cognitive process, ensuring the efficient adjustment of its elements.

In recent years, digital tools have transformed the teaching of academic discourse. Among these, blogs have emerged as a particularly effective tool. Utilizing blogs as a platform for teaching written academic discourse provides students with an interactive and collaborative approach to academic writing. This method not only enables them to refine their writing skills but also fosters critical thinking, enhances clarity in idea expression, and encourages constructive peer feedback.

The general trend in the formation of competencies necessary for the successful implementation of modern educational tasks process, directly depends on the available funds. In the context of the dynamically developing Internet, the blog of the study group appears to be one of the most optimized and promising means of achieving the goals of scientific communication. The main goal of our work is the development of writing skills in students' degree, namely, written academic discourse. In addition, wide range of didactic possibilities properties and methodological functions of the blog educational group allows you to form a series components of foreign language communicative competencies. Most scientists believe that that any methodological teaching system structurally consists of several components block components. Based on the experience of research conducted in field of pedagogy, we chose a variation of the methodological system, consisting of four consecutive blocks:

- 1) "target definition block" (goals and learning objectives);
- 2) "block of theoretical justification" (list of teaching principles written academic discourse, approaches to teaching written academic discourse);
- 3) "functional block" (methods and organizational forms of training, teaching aids and organizational and pedagogical conditions); 4) "work results assessment block systems" [6, 106].

The focus of this work was development of a methodological training system written academic discourse of students based on the blog of the study group. Using a study group blog to teach academic writing not only makes the learning process more engaging but also equips students with practical experience in producing and critiquing academic discourse. Through structured assignments, peer feedback, and continuous revision, students learn to refine their academic writing in a supportive, collaborative environment. This methodology encourages the development of essential academic skills that students can carry forward into their future studies and professional work.

References

1. Liu, M., & Li, M. (2014). The use of blogs to teach writing in ESL classrooms: A review of the literature. *Computers & Education*, 72, 7-16.
2. Zagvyazinsky V.I. Theory of Teaching: Modern Interpretation. Moscow: Publishing Center "Akademiya," 2001. 192 p.
3. Podlasy I.P. Pedagogy: 100 Questions – 100 Answers. Moscow: VLADOS-Press, 2004. 365 p.
4. Ilyina T.A. Pedagogy. Course of Lectures. Moscow, 1984. 270 p.

5. Pyshkalo A.M. Methodological System of Teaching Geometry in Primary School: Author's Abstract of Ph.D. Dissertation in Pedagogical Sciences. Moscow, 1975. 60 p.
6. Sarantsev G.I. Methodology and Methods of Teaching Mathematics. Saransk, 2001. 144 p
7. Markham T., Larmer J., Ravitz J. Project-Based Learning Handbook: A Guide to Standards Focused Project-Based Learning for Middle and High School Teachers. Novato, 2003, 179 p.

UDC: 373.1.

ENHANCING LANGUAGE LEARNING: EXPLORING THE POWER OF DRAMA IN TEACHING ENGLISH

Жумақанова Г.К.

Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақалада драманы ағылшын тілін шет тілі ретінде меңгеруді жақсартуда қуатты педагогикалық құрал ретінде пайдалану қарастырылады. Тілді оқытуға драмалық әрекеттерді біріктіру арқылы мұғалімдер тілді меңгеруді жақсартып қана қоймай, сонымен қатар оқушылардың когнитивті, эмоционалдық және әлеуметтік дамуына ықпал ететін тартымды және серпінді сынып ортасын қалыптастыра алады. Бұл зерттеу драмалық педагогиканың теориялық негіздерін қарастырады, оны қолданудың практикалық мысалдарын ұсынады және ағылшын тілі сабағында драманы қолданудың артықшылықтары мен қиындықтарын талқылайды.

Резюме. В этой статье рассматривается использование драмы как мощного педагогического инструмента для улучшения изучения английского языка как иностранного. Интегрируя драматическую деятельность в преподавание языка, педагоги могут способствовать созданию увлекательной и динамичной среды в классе, которая не только улучшает лингвистические навыки, но и способствует когнитивному, эмоциональному и социальному развитию учащихся. В этом исследовании рассматриваются теоретические основы педагогики, основанной на драме, приводятся практические примеры ее применения и обсуждаются преимущества и проблемы использования драмы в классе английского языка.

Language acquisition is a multifaceted process that involves not just the mastery of grammar and vocabulary but also the development of cultural awareness, creativity, and social interaction. Traditional language teaching methods, which often rely on rote memorization and passive learning, can fail to fully engage students or promote deeper language understanding. In contrast, drama-based activities offer a dynamic approach to language learning, immersing students in real-life scenarios, allowing them to practice language in context, and encouraging active participation.

This article aims to explore the role of drama in enhancing English language learning, focusing on how it fosters creativity, emotional expression, and interpersonal skills, all of which are essential for fluency in a foreign language. The paper will review both theoretical perspectives and practical applications of drama in the language classroom.

Theoretical Framework: Drama as a teaching method is rooted in several key educational theories. First, it draws on the Communicative Language Teaching approach, which emphasizes communication in real-life contexts. Drama activities,

such as role-plays, improvisation, and skits, allow students to engage in authentic communication, improving their speaking and listening skills.

Second, Vygotsky's Sociocultural Theory highlights the importance of social interaction in learning. Drama, by its nature, is collaborative, and when learners engage in group activities, they benefit from peer interaction, scaffolding, and the negotiation of meaning. This aligns with Vygotsky's concept of the Zone of Proximal Development, where learners can perform tasks they cannot do alone but can accomplish with support from more knowledgeable peers or teachers.

Lastly, Gardner's Theory of Multiple Intelligences offers a useful framework for understanding how drama caters to diverse learners. By involving kinesthetic, linguistic, interpersonal, and intrapersonal intelligences, drama provides an inclusive approach to language learning, allowing students to engage with the language in a variety of ways [1].

Drama Techniques in Language Learning: Several drama techniques can be used in the language classroom to enhance learning outcomes. Some of the most effective methods include:

Role-Play: In role-play activities, students assume specific characters and interact with others in simulated real-life situations. This technique encourages learners to use the target language creatively and contextually.

Improvisation: Improvisation encourages spontaneous use of language, requiring students to think on their feet. It promotes fluency and helps learners develop confidence in their speaking abilities.

Hot Seating: A technique in which one student takes on the role of a character from a story or scenario and answers questions from the rest of the class. This allows for deep exploration of characters and themes while encouraging active listening and speaking.

Tableau (Tableaux Vivants): Students create frozen scenes or still pictures that depict a particular moment or scenario, allowing them to reflect on the language used and the emotions conveyed.

Scripted Performances: Students can create short scenes or plays, practicing their pronunciation, intonation, and vocabulary while engaging with the language in a meaningful and enjoyable way.

Storytelling: Using drama to tell stories enables learners to explore narrative structures, use descriptive language, and practice sequencing events while fostering imagination and creativity [2].

Benefits of Using Drama in Language Teaching:

Improved Language Skills: Drama activities engage multiple language skills, including speaking, listening, reading, and writing. By acting out scenarios and using the language in context, students improve their fluency and accuracy.

Increased Motivation and Engagement: Drama creates an interactive and dynamic classroom environment, making learning more enjoyable. Students are often more motivated to participate in activities that feel like games or performances.

Development of Soft Skills: Through drama, students develop important social and emotional skills, including teamwork, empathy, communication, and problem-

solving. These skills are essential not only for language learning but also for personal growth and future career success.

Confidence Building: By performing in front of peers, students build self-confidence and reduce anxiety, particularly in speaking English, which is often a source of stress for language learners.

Cultural Awareness: Drama activities often involve exploring different cultural contexts and social situations, helping students develop a deeper understanding of the English-speaking world and its diverse cultures [3].

Challenges of Using Drama in Language Teaching:

Despite the numerous benefits, incorporating drama into language teaching presents several challenges:

Time Constraints: Drama activities can be time-consuming, requiring preparation, rehearsal, and performance. Teachers may find it difficult to integrate these activities within the constraints of the curriculum.

Classroom Management: Drama activities can sometimes lead to noise and disruption, particularly in larger classes. Teachers need effective classroom management strategies to ensure that activities run smoothly.

Reluctance to Participate: Some students may feel self-conscious or shy about performing in front of others. It is important for teachers to create a safe and supportive environment where students feel comfortable taking risks.

Assessment Challenges: Assessing drama-based activities can be subjective. Teachers may need to develop alternative assessment methods that focus on the process rather than just the final performance [4].

Incorporating drama into English language teaching is a highly effective strategy for enhancing language acquisition. Through role-plays, improvisation, and other drama activities, students can develop their linguistic skills while also honing interpersonal and cognitive abilities. Although challenges such as time constraints and student reluctance exist, the benefits of drama in language teaching far outweigh the drawbacks. By creating an interactive, engaging, and supportive classroom environment, teachers can harness the power of drama to inspire students and transform their approach to learning English.

Список использованной литературы

1. Anderson, L. (2000). *Drama and Language Teaching: A Multidisciplinary Approach*. London: Routledge.
2. Deller, S., & Price, C. (2007). *Teaching Other Subjects Through English: A CLIL Approach*. Oxford: Oxford University Press.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
4. Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В РАССМОТРЕНИИ И ОПИСАНИИ КОНЦЕПТОВ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ТЮРКСКОГО ГЕРОИЧЕСКОГО ЭПОСА

Керимбаева Д.Е., магистр, старший преподаватель
Керимбаева Д., к.ф.н., старший преподаватель
Шымкентский университет, Шымкент

Түйін. Мақалада түркі батырлар эпосының еңбегінде қалыптасқан әлемнің тілдік бейнесінің тұжырымдамаларын зерттеудегі лингвомәдени көзқарасқа арналған. Бұл жұмыстың мақсаты түркі дәстүрі контекстіндегі мәдениеттің тілдік көрініске және жағалау көріністеріне әсерін талдау болып табылады.

Summary. The article is devoted to the linguistic and cultural approach in the study of the concepts of the linguistic picture of the world, formed in the work of the Turkic heroic epic. The purpose of this work is to analyze the influence of culture on linguistic expression and coastal representations in the context of the Turkic tradition.

Лингвокультурологический подход в изучении и описаний концептов тюркского и героического эпоса предполагает использование лингвокультурологических (лингвокультурно понятий и представлений, методов и приемов этой комплексной лингвистической научной дисциплины в лингвокогнитивном исследовании заявленной темы нашей научной работы. Примененный лингвокультурологический аспект в когнитивной лингвистике обусловлен тем, что многие явления, процессы и конструкты, изучаемые в рамках когнитивной лингвистической науки, имеют лингвокультурологическое обоснование. Более того, сам язык является феноменом культурыделовия, основой и продуктом культуры – язык и культура формировались и поныне находятся в постоянном диалоге и взаимодействии.

Еще В. Фон Гумбольдт в свое время отмечал: «Язык тесно переплетен с духовным развитием человечества и сопутствует ему на каждой ступени его локального прогресса или регресса, отражая в себе каждую стадию культуры [4,48с.]. Проблема взаимодействия и взаимосвязи языка культуры, пожалуй, впервые рассмотрена в концепции В.Гумбольдта, основные положения которой сводятся к следующему: 1) язык воплощает (отражает) в себе духовную и материальную культуру; 2) любая культура имеет национальный характер, ибо каждая (из них национальный характер, выражается в виде особого видения мире; язык имеет внутреннюю форму, которая является особой (специфичной) для каждого отдельной народа. 3) культура и народный дух «выражается во внутренней форме языка; 4) язык выполняет роль опосредующего звена между человеком и окружающей его реальностью [5,59с.].

Автор учебного пособия «Лингвокультурология» В.А.Маслова считает, что в решении проблемы соотношения языка и культуры имеется несколько подходов. При первом подходе язык рассматривается как простое отражение культуры т.е. язык отражает действительность, а культура есть неотъемлемый

компонент этой действительности. Второй подход рассматривает обратное воздействие языка на культуру – но этот вопрос пока остается открытым.

Суть третьего подхода о взаимосвязи языка и культуры сведется к следующим положениям (согласно рассуждениям В.А.Масловой): «Язык – факт культуры потому что 1) он составная часть культуры, которую мы наследуем от наших предков; 2) язык-основной инструмент, посредством которого мы усваиваем культуру; 3) язык – важнейшее всех явлений культурного порядка, ибо если мы хотим понять сущность культуры – науки, религию, литературу, то должны рассматривать эти явления как коды, формируемые подобно языку, ибо естественный язык имеет лучше всего разработанную модель. Поэтому концептуальное осмысление культуры может произойти только посредством естественного языка.

Итак, язык – составная часть культуры и ее орудие это действительность нашего духа, лик культуры; он выражает в обнаженном виде специфические черты национальной ментальности. Язык есть механизм, открывший перед человеком область сознания (Н.И.Жинкин) [5,62с.]

Суждения о том, что язык «выражает в обнаженном виде специфические черты национальной ментальности» и что «язык есть механизм, открывший перед человеком область сознания» существенны в плане лингвокультурологического и логико – философского подходов в рассмотрении и решении проблем языковой концептуализации так как обозначают связи культуры и языка, сознания и языка с позиций когнитивной лингвистики.

Предметом когнитивной науки является когниция – познание и связанные с ним структуры и процессы; исследование феномена знания во всех аспектах его получения, хранения, переработки и т.п. [6,58с.]

С позиций когнитологии (или когнитивистики), основным предметом которой является познание, представляет несомненный интерес изучение семиотических аспектов языка и культуры, которые являются семиотическими моделирующими системами. По определению Ю.М.Лотмана. «Культура – это прежде всего память, сложная семиотическая система, ее функция – память, а ее основная черта – накопление» [7,5с.]. По другому определению Ю.М.Лотмана, «культура – это символическая Вселенная.» В культуре как и в языке выделяется один из основных ее признаков как семиотической системы – знаковость и символичность многих единиц. Языковые знаки и знаки культуры, содержащие семиотически значимую культурную информацию, взаимодействуют друг с другом посредством особой категории, которую В.Н.Телия называет культурной коннотацией В.А.Маслова пишет: «Теперь уже установлено, что культурная информация может быть представлена в наминативных единицах языка четырьмя способами: через культурные семы, культурный фон, культурные концепты и культурные коннотации.

Вопрос о том, как осуществляется связь языка с национальной культурной решается разными исследователями по – разному: то в виде национально – культурного компонента (Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров), то в виде фоновых знаний (Ю.А.Сорокин) и т.д. Мы, вслед за В.Н.Телия, считаем что эта связь

реализуется через культурную коннотацию такая культурно – маркированная коннотация возникает как результат интерпретации ассоциативно – образного основания ФЕ или метафоры посредством соотнесения его с культурно – национальным эталонами и стереотипами компоненты с символическим прочтением также во многом обуславливают содержание культурной коннотаций» [5,55с.]

Существуют лингвокогнитивной лингвокультурного чesкий подходы к пониманию концепта, в которых концепт интерпретируется как 1) лингвокогнитивное образование и 2) как лингвокультурное образование (или конструкт). При лингвокультурологическом понимании концепта в первую очередь берется во внимание его этноцентричность, этнокультурная специфика, это культурная значимость, национальная маркированность, т.е. культурная коннотация концепта. Так, «концепт – культурно отмеченный вербализованный смысл, представленный в плане выражения целым рядом свой языковых реализаций, образующих соответствующую лексико – семантическую парадигму; единица коллективного знания, имеющая языковое выражение и отмеченная этнокультурной спецификой» [9,35с.].

Культурно – специфическую культурную коннотацию имеют ключевые концепты культуры (В.А.Маслова) на заваемые А.Я.Гуревичем универсальными категорными культуры и культурными категориями. По А.Я.Гуревичу философские, «космические» категории составляют грут универсальных категорий культуры (пространство, время движение, изменение, причина и.т.д.), другую группы составляют социальные категории, и менуемые А.Я.Гуревичес, культурными категориями (справедливость, право, свобода, труд, собственность, богатство и.т.д.). В.А.Маслова включает сюда еще третью группу, объединяющую категории национальной культуры (для русской культуры это доля, воля, соборность, интеллигентность и.т.д.). ключевые концепты культуры, по мнению В.А.Масловой представляют собой обусловленные самой культурой ядерные (базовые) единицы любой национальной картины мира.

Важнейшие (базовые) и другие культурные концепты (культурные категории) представлены в лингвоментальном пространстве различных языковых текстов, в том числе и в текстах тюркского героического эпоса в виде языковой картины мира. В рамках лингвокогнитивного и лингвокультурологического направлений в изучении проблем языковой концептуализации вербальных текстов тюркского героического эпоса важное место занимает рассмотрение и описание языковой картины мира.

В концепции Г.В.Колианского, мышление представляет важным звеном, осуществляющим связь мира и языка формирования картины мира. «В принципе остается действительным лишь двуединство « мышление – мир», в котором формой существования мышления выступает язык сохраняющий все существенные свойство мышления, а следовательно, в итоге и все свойства предметног мира отмечает Г.В.Колшанский [5,19с.]. По Г.В.Кошанской картина мира, «отображенная в сознании человека, есть вторное существование

объективного мира, закреплённое и реализованное в своеобразной материальной форме. Этой материальной формой является язык, который и выполняет функции объективизации индивидуального человеческого сознания .. как отдельной монады мира. Выходит, что в принципе человек приносит в мир не себя, со своими законами и закономерностями, а лишь особое взаимодействие – человеком в результате которого рождается человеческая картина мира принадлежащая всеми родами человеческими и существующего в форме «язык – мышление» [5,15с.]

Г.В.Комианский придаёт мышлению в формировании картины мира приоритетную значимость, тогда как, картина мира есть также феномен культуры и объективизация мира есть также феномен культуры и объективизация картины мира в языке зависит не только от мышления, но и от актуализации концептов (констант) культуры . более того, по определению В.А.Масловой сам «язык – факт культуры, её составная часть, важнейшее из всех явлений культурного порядка». Если язык объективизирует мир в виде картины мира, то при всей значимости двуединства «мышление – мир», в силу того, что язык – феномен факта, явление культуры – картина мира все же имеет этнокультурную специфику, т.е. национально маркирована .

Список использованной литературы

1. Волков А. Художественные искания Есенина. М., 1996.
2. В мире Есенина. Сборник статей. М., 1986.
3. Введение в литературоведение : Хрестоматия. / Под ред. П. Николаева .М., 1997.
4. Галкина-Федорук Е. О стиле поэзии Сергея Есенина. М.,1965.
5. Есенин С. Собрание сочинений в 3-х томах. М., 1970.
6. Коржан Е. Есенин и народная поэзия. Л., 1969.
7. Лазутин С. Поэтика русского фольклора: Учеб. пособ. Для филфак. ун-тов и пед. ин-тов. М.,1989.
8. Марченко А. Поэтический мир Есенина. М., 1989.
9. Мусатов М. Поэтический мир С.Есенина. // Литература в школе. 1995. № 6.

УДК37.091.33:821.512.122

КӨНЕ ТҮРКІЛЕР ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ ҒАЛАМНЫҢ МИФОЛОГИЯЛЫҚ МОДЕЛІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЭВРИСТИКАЛЫҚ МӘНІ.

Керимбаева С.Е., ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор (доцент)

Керимбаев Е.Ә., ф.ғ.д., профессор,
Шымкент университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. Статья посвящена исследованию понятий пространства и времени в мифологических представлениях различных народов, особенно в тюркской культуре. Автор рассматривает, как древние верования и традиции формировали восприятие окружающего мира, влияя на образ жизни, обряды и устные предания. В центре внимания находится представление о цикличности времени, связанной с природными явлениями и сезонными изменениями. Пространство в мифологии часто делится на сакральные и обыденные зоны, где каждая имеет особое значение. Например, горы, реки и священные деревья

воспринимались как места силы, соединяющие мир людей с духами и богами. Важную роль играет связь времени с календарными праздниками и обрядами, отражающими древние космологические представления. Также рассматривается символика четырех сторон света, каждая из которых ассоциируется с определенными силами природы. Автор анализирует мифологические тексты и фольклорные источники, выявляя общее и особенное в разных традициях. В заключение подчеркивается, что понимание времени и пространства в мифологии не только отражает мировоззрение древних обществ, но и сохраняет свое влияние в культуре современных народов.

Summary. The article explores the concepts of space and time in the mythological beliefs of various peoples, particularly in Turkic culture. The author examines how ancient beliefs and traditions shaped the perception of the surrounding world, influencing lifestyle, rituals, and oral traditions. The focus is on the idea of cyclical time, which is closely linked to natural phenomena and seasonal changes. In mythology, space is often divided into sacred and ordinary zones, each holding special significance. For example, mountains, rivers, and sacred trees were perceived as places of power, connecting the human world with spirits and deities. A significant aspect is the connection between time and calendar celebrations, as well as rituals that reflect ancient cosmological views. The article also discusses the symbolism of the four cardinal directions, each associated with specific natural forces. The author analyzes mythological texts and folklore sources, identifying commonalities and unique features across different traditions. In conclusion, the article emphasizes that the perception of time and space in mythology not only reflects the worldview of ancient societies but also continues to influence the culture of modern peoples.

Кеңістік пен уақыт туралы түсініктер мен танымдық жүйедегі көзқарастар ғаламның моделін немесе бейнесін құрайды және кез келген дәстүрлі дүниетанымның өзегін немесе іргетасын қалыптастырып қалайды. Көне түркілер дүниетанымындағы кеңістік жөніндегі ұғымдар қоршаған орта, болмыс, ғалам (әлемдер) туралы бір-бірімен жүйелі түрде байланысқан танымдардың кешенді жиынтығы болып келеді. Осы және де басқа (мысалы, адам, заттар, аң-құс т.б.) туралы танымдық кешендердің көне мәдениеттер шеңберіндегі басты ерекшелігі – олардың мифологиялық (мифтік) болмысында, сипатында.

Дәстүрлі түркілік дүниетанымның мифологиялық сипаты жөнінде сөз еткенде ескеретін бір жай – «миф», «мифология» – көне замандарда орын алған, ғылым дамымаған кезеңдердегі «қиял», ертегі сияқты, яғни жалған наным-сенімдердің жиынтығы ретінде түсініледі және түсіндіріледі. Алайда, мифте және мифологияда образдық-символдық тәсілдер арқылы қоршаған орта, әлем, адам т.б. мифтік тұрғыдан бейнеленген ғылыми ақиқаттар жинақталған. Бір сөзбен айтсақ, мифология бүгінгі таңда нағыз ғылыми теориялардың, философиялық концепциялардың қайнар көзі, іргетасы, негізі бола алады.

«Миф-нақты бір тарихи уақытта, нақты бір географиялық кеңістікте (жертарапта), нақты бір саяси, әлеуметтік, мәдени шаруашылық жағдайында тірлік етіп жатқан адамзат қоғамының (социумның) өзі өмір сүріп отырған орта (уақыт пен кеңістік) туралы, ғалам туралы, оның қалай пайда болғандығы, адамға ықпал ететін ішкі-сыртқы күштер туралы, өз қоғамының ғаламдағы орны, дәрежесі туралы түсініктердің жиынтығы дәлірек айтқанда – «түсіндім» деген стереотипі. Яғни, бұл жағдайдағы Миф – ойдан шығарылған өтірік, жасанды дүние емес, нақты халықтың дүние мен өзі туралы шындығы, басқаша айтқанда – «шын» деп есептелінген, тарихи, рухани тәжірибесіне сүйенген

стереотиптік деңгейдегі Ақиқаты. Миф – әрине, тарихи айғақ емес, бірақ нақты бір тарихи қоғамның танымы, рухани дамуымен байланысты қалыптасқан тарихи негізі, қисыны бар, яғни, бұл жағынан «ақиқат» деп есептеуге болатын дүние [1; 24-25 бб.].

Мифтің (мифологияның) шынайылық (реалдық, ақиқатты) деңгейлері көп (жоғарыда көрсетілген деңгеймен шектелмейді), сол себептен көне түркілер мифологиясын, яғни дүниетанымын материалистік немесе позитивистік, метафизикалық таным бағыттарында зерттеп, қарастыруға болады. Метафизикалық бағытта дәстүрлі түркілік дүниетанымының эвристикалық мәнін ашуда төмендегідей қисынды ұстануға болады – «о баста аса жоғары деңгейде дамыған адам танымы, дәстүрі болған, осы дәстүр әлдебір себептерге байланысты жоғалып кетіп, ұмыт болып, оның сарқыншақтары (мифтегі, діндегі, тілдегі, әдет-ғұрыптағы) жер бетіндегі әр түрлі халықтардың мифологиясында сақталып, өңі адам танымастай өзгеріп, бүгінгі діни және мифтік келтірімдердің іргетасын құраған» [1; 33]. Мифологияға деген метафизикалық (діни) көзқарастың, яғни танымның ақиқаттық нәтижелері бүгінгі таңдағы ғылымдардың ең үздік жетістіктері мен деректері тарапынан расталып отыр (зерттеудің кейбір тұстарында бұл нәтиже-деректер жөнінде айтылады).

Осы зерттеуімізде тағы бір берік ұстанатын қағидамыз кез келген мифологиялық құбылыс пен көріністің ар жағында, түп-төркінінде символдық түрде бейнеленген Алла тағаланың құдыреті, Жаратушының заңдылықтары жатқандығы туралы түйсік. Әр түрлі, кез келген ақиқаттың (соның ішінде метафизикалық та) нұсқасын және кескін келбетін символ арқылы беруге болады және де символ арқылы түсінуге де болады. Құдайдың ең бастапқы, ілкі дәстүрден бастау алып отырған ақиқи заңдылықтары да көп жағдайда символдар арқылы берілген. Басқаша айтқанда, символ (символдық жүйе) Жаратушының сөзі немесе тілі іспетті. «Мифология да – символдардың барлық түрінің (геометриялық, таңбалық, сөздік, сандық, кескіндік – бейнелік, т.б.) олардың барынша таза тұрқынан бастап әбден қарабайырланған (натуралистік) тұрқына дейін өзгерістерінің жиынтығы, жүйесі болып табылады.

Біз Алла тағаланы, оның құдайы құдіретін, яғни Нұрды белгілі бір символ арқылы шартты түрде кескіндей аламыз, бірақ, бұл Алла тағала мен оны кескіндеп тұрған символдың теңдігін көрсетпейді, өйткені, символ Р. Генонның сөзімен айтқанда, өзінің символдап отырған затынан (нәрсесінен, нысанынан) міндетті түрде, әрқашан да төмен тұрады, осы арқылы символика туралы натуралистік келтірімдердің барлығы алынып тасталынады. Яғни біз, Алла тағаланың, оның құдайы құдіретінің шын табиғаты мен қуатының қандай екенін біле алмаймыз, сондықтан, оны символ арқылы ғана тұспалдауға мәжбүрміз» [1; 35].

Көне түркі мифологиясы, соның ішінде кеңістік жөнінде мифологиялық ұғымдар мен көріністер символдарға толы деп айтуымызға болады. Мақсат – кеңістік және де басқа танымдық категорияларға қатысы бар мифологиялық символдардың шынайылығын (ақиқатын) түпкі, бастапқы, астам текті (құдайы)

жөн-жосығын белгілі бір деңгейлік сатыда ашу болып табылады. Әрине, осы тұрғыдан қарастырылып отырған көне түркілік мифологияның шынайылығы (ақиқаттығы) қазіргі ғылымның соны жаңалықтары мен нәтижелерімен сәйкестендіріліп расталуы қажет. Бүгінгі таңда дінмен ғылымның шендестірілуі, тоғысуы – заңды құбылыс, себебі ғылым қазіргі заманда Жаратушыны мойындады.

Жоғарыда атап өткеніміздей, көне түркілер дүниетанымының кеңістік туралы ұғымдармен түсініктер мифологиялық сипатта болған. Кеңістікті көне түркілер киелі, яғни сакральді, қасиетті түрінде, сипатында таныған. Кеңістіктің, бүкіл болмыстың қасиеттілігі мен киелілігі, әрине, аспан мен жерді, үш әлемді де (жоғары, орта, төменгі), адамды жаратқан Тәңірдің киелілігінен туындайды. Досай Кенжетай атап көрсеткендей: діни-философиялық және тарихи-тәжірибелік танымдардың кешенді жиынтығынан тұратын дәстүрлі дүниетаным барлық халықтарға тән орталық ерекшелік ретінде адамзат тарихында «құдайлық, киелілік» ұғымы төңірегінде қалыптасқаны сияқты, дәстүрлі түркілік дүниетанымның негізгі ұстындары да Тәңірлік діни танымнан бастау алған. Бұл ойлау жүйесі бойынша адамның және оны қоршаған ортаның негізі, яғни ғарыштың «иесі» мен «киесі» Тәңір. Мысалы, дәстүрлі түркілік дүниетанымда Көк аспан киелі, өйткені ол – Тәңірдің мекені әрі сипаты: «Жер мен су» қасиетті, өйткені ол – Тәңірдің құт несібесі; ел-халық қастерлі, өйткені олар – Тәңірдің жердегі аманаты; қаған (хан) киелі, өйткені ол – Тәңірдің еркін білдіруші және Оның аманаты болып табылатын елдің иесі, сақтаушысы, және т.б. болып киелілік қатары жалғасып кете береді» [2; 38]

Көне түркілер дүниетанымының негізгі іргетасы, ұстыны, тұғыры – Көк Тәңір діні, яғни ол дін де – дүниетаным. Атақты тарихшы-түрколог Л. Н. Гумилев көрсеткендей Тәңір діні – «өз онтологиясы, космологиясы, этика және демонологиясы бар әбден қалыптасқан дүниетаным» [3; 273].

Тәңір діні сырт көзбен қарағандай мифологиялық наным-сенімдердің, ұғымдардың бейтарап жиынтығы емес; қазақ философ-ғалымы Сәбетқазы Ақатайдың сөзімен айтсақ, бұл тек қана дін емес, бұл дін шын мәнісінде рух философиясы, ой-сананың феномені, яғни қайталанбас ғажайып теңдесі жоқ рухани құбылыс [4; 85].

Көк Тәңір дінінің жан-жақты дамыған өз мифологиясы болған, себебі дін жүйесіндегі мифтер адамдардың танымдық тәжірибелерімен сенім-нанымдарын, дүниетанымның қыр-сырларын өз бойына жинақтап діннің философиялық, танымдық, этикалық, ой-саналық құндылықтарын түсіндіруге, танытуға, ұрпақтан-ұрпаққа тасымалдауға (трансляция) арналған. Тәңірлік мифологияны бірнеше үлкен мифологиялық сюжеттерге (тақырыптарға) бөліп қарастыруға болады: мысалы, дүниенің (ғаламның) пайда болуы, жаратылуы жөніндегі мифтер; тәңір-құдайлар және тәңір күдіреті туралы мифтер; Тәңір құдыретімен жаратылған мемлекет (ел) және аспан (көк) тәнді, Тәңір текті қағандар жөніндегі мифтер, түрк елінің (тайпаларының) пайда болуын баяндайтын мифтер; түркілердің түп аталары (бабалары) жөніндегі миф-аңыздар [5; 120].

Жоғарыда аталған көне түркілік мифологиялық сюжеттердің кейбіреулері космогонияға және космологияға қатысы бар. Космогониялық және космологиялық ұғымдар дәстүрлі түркілік дүниетанымдық жүйесіндегі кеңістік туралы, яғни ғаламның мифологиялық моделі туралы түсініктер береді. Көне түркілік космогониялық және космологиялық (космографиялық) мифтер түгелімен бізге жетті деп айту қиын, сол себептен ғаламның көне түркілік мифологиялық моделін байырғы түркі руникалық ескерткіштердің мәтіндеріндегі кейбір мифотанымдық ақпараттары бар сөйлемдерді талдаудан жаңғыртамыз (реконструкциялаймыз).

Мысалы, Күлтегін мәтінінде төмендегідей сөйлем жолдары бар: «Үсте көк Тәңірі, аста (төменде) баран жер жаралғанда, екеуінің арасында адам баласы жаралған» (Күлтегін мәтіні. Батыс беті. 1) (Күлтегін мәтінінің қазақша аудармасы С. Қаржаубайдың «Орхон мұралары» атты монографиясынан беріліп отыр – қараңыз С. Қаржаубай. Орхон мұралары. 1 кітап. Астана, 2003).

Осы сөйлем жолдарынан байқайтынымыз: біріншіден, ғаламмен адамды (адамдарды) бір тылсым күш, құдырет (мүмкін, Көк Тәңірі – сөйлемде жаратушы күштің иесі аталмаған) жаратқан; екіншіден – ғаламның үсті (үстіңгі қабаты) – көк (аспан) болып келеді, әрі (сонымен қоса) әлгі аспан Тәңір (құдай) келбетінде кескінделіп тұр; үшіншіден – ғаламның асты, астыңғы қабаты ол баран, яғни қара жер; көк пен жер арасындағы адамдарды тағы бір қабатқа (деңгейге, әлемге) теңесек, сонда көне түркілердің космосы үш қабаттан (үш әлемнен): 1. Көк (аспан), 2. Адам (жер үстіндегі), 3. Жер) құралған болып тұр. Бұл сөйлемдегі ғалам моделін екі қабатты схема ретінде де (көк пен жер) елестетуімізге болады.

Жоғарыда келтірілген космогониялық сарындағы сөйлемде көк пен жерді, адамды жаратқан күш иесі аталмайды, бірақ та көне заманның тарихшысы Феофилакт Симокаттың (VII ғ) мәлімдеуінше түркілер «аспан мен жерді жаратқанға табынады» [5; 161].

Осындай космологиялық (мифологиялық) түсінік миф (мифтік) түрінде кезінде (көне түркілер заманында және одан да бұрын) халық арасында кең тараған болу керек – Күлтегін мәтінінде соның нышаны байқалып тұр.

Қазіргі заманғы физикасы анықтап отырғандай ғаламның деңгейлері бір-бірінен ажыратылған түрінде Хаостан пайда болып түрлі қабаттарды құрайды. Түрлі діндерде және эзотерикалық ілімдерде әдетте үш, жеті, тоғыз т.б. әлемдерден (деңгейлерден) құралған мифологиялық ғалам модельдері белгілі. Үш немесе одан да көп қабатты (деңгейлі) ғалам модельдері қазіргі (бүгінгі таңдағы) физикада түрлі қат-қабатты кеңістіктердің аналогі ретінде маңызды концептуалды және әдіснамалық (методологиялық) роль атқарады [6; 55].

«Концептуалдық тұрғыдан қарайтын болсақ, – деп жазады М. Д. Ахундов, – кеңістік пен уақыт туралы іргетасты (фундаментальді) көзқарастарды бізден әлдеқайда бұрын өткен алдымыздағы ұрпақтар жасап үлгерген сияқты. Кеңістік пен уақыт жөніндегі қазіргі заманғы фундаментальді концепцияларда архаикалық алғашқы бейнелер (прообраздар) табылып отыр. Мысалы, Дж. Уилердің геометродинамикалық бағдарламасы мынандай «мифологиялық»

тұжырымға келді: бұл әлемде бос қисық кеңістіктен басқа ешнәрсе жоқ, ал релятивистік космологияда «бастапқы» уақыт жөнінде архаикалық ұғым пайда болды.

Жаңа идеяларды іздестірген бүгінгі таңдағы ғалымдар саналы түрде мифологияның аса бай концепциялар қоймасына жүгінетін болды. Осы үрдіс әсіресе микроәлем (микромир) физикасында байқалады, онда зерттеушілер элементарлы бөлшектерді (частицы) жүйелеу үшін Будданың сегізсанды жол құрылымын пайдаланды немесе бустрап моделін жасау үшін Индраның меруерт алқасы жайындағы аңызды қолданды» [6; 53-54].

Мифологиялық модельдердің және ұғымдардың эвристикалық мәні әлемді, бүкіл болмысты құрап, құрастырып ұстап тұрған Жаратушының заңдылықтарынан туындаған. Ол құдайы заңдылықтарды қазіргі ғалымдар ашу үстінде болса, сол бастапқы заңдылықтар көне мифологияда символды – бейнелі тілмен, тәсілмен бұдан талай ғасыр мен мыңжылдықтар бұрын беріліп, баяндалып қойылған.

Бүгінгі таңда қолы жетіп отырған, әсіресе теоретикалық физика саласындағы ғылыми жетістіктердің нәтижесінде діни-мифологиялық ұстанымдардың дәлелденгені жөнінде ресейлік ерлі-зайыпты ғалымдар В. Ю. және Т. С. Тихоплавтардың кітаптарында баян етіледі. Сол кітаптардан аударылған әлемнің мифологиялық және ғылыми модельдерінің арасындағы сәйкестіктер жөнінде үзінді келтірілді: «Г. И. Шиповтың физикалық вакуум теңдеулерін шешу нәтижесінде, Әлемнің жеті деңгейін бөліп қарап, оны математикалық тәсілмен суреттей алатын болдық. Шиповтың он-өлшемді Әлем моделі эзотерикалық іліммен қабыса отырып, қасиетті кітаптардағы құпияланған сырларға және парапсихологиялық феномендерге түсінік бере алады. Әлемнің бұл моделін соңғы және аяқталған варианты деп жыға айту, әрине, ертерек болады. Әлемнің өлшемі оннан артық та, ал уақыт болса, көп өлшемді болуы да ғажап емес. Дегенмен, математика тілімен суреттелген Әлемнің жеті деңгейі төмендегі ғылыми-теистік Әлем суреттемесімен дәлме-дәл келеді.

1. Объективтік Дүние біздің сезім органдарымыз арқылы қабылданатын эмпирикалық материалды дүниемен шектелмейді.

2. Біздің материалдық дүниеден басқа, болмыстың басқа формасында шындық – Жоғарғы Ақиқат Дүниесі бар.

3. Біз өмір сүріп жатқан физикалық дүние Жоғарғы Ақиқат Дүниесінің туындысы, «көлеңкесі» ғана.

4. Жоғарғы Ақиқат Дүниесі шексіз, мәңгі және тұрақты. Онда кеңістік, уақыт, қозғалыс, эволюция, туылу, өлу сияқты категориялар болмайды.

5. Жоғарғы Ақиқат Дүниесін және материалдық шындық дүниесін қамтитын Дүние, яғни Универсум ашық жүйе құрып тұр.

6. Универсум негізінде, онымен салыстырғанда сыртқары барлығын да қамтыған Бастама – трансцендентті, трансрациональді, беймәлім, жоғарғы тұлға Құдай (Абсолют) бар. Оны тек мистикалық ілімнің күшімен ғана тануға болады.

Осы тезистер физик-теоретиктердің соңғы зерттеулеріндегі Әлемнің жеті деңгейі: Абсолюттік «Ешнәрсе» (Құдай монадасы), алғашқы торсиондық өріс (Әлемнің сана өрісі), физикалық Вакуум (эфир), плазма (от), газ (ауа), сұйықтық (су) және қатты затпен (жермен) үндесіп тұр» [7; 122-123].

Осы үзіндіде көрсетілгендей жоғарыда (ал көне түркілердің дүниетанымдық түсінігінде – көкте, яғни аспанда) біздің материалдық дүниеден басқа, болмыстың басқа формасында Жоғарғы Ақиқат Дүниесі бар. Адамдар өмір сүріп жатқан физикалық дүние Жоғарғы Ақиқат Дүниесінің туындысы, «көлеңкесі» болған болса, аспандағы (көктегі) көне түркілердің тәңірі (tengri) «құдай, құдірет иесі, жаратушы» Жоғарғы Ақиқат Дүниесінің иесі бір кескіні, келбеті, кебі болуы әбден мүмкін. Тәңірдің, яғни құдайдың жаратушы құдірет иесі ретінде аспанда «орналасуы» Жоғарғы (жоғарыдағы) адамдардың үстіндегі үстемді адамдар әлемін (деңгейін) жасап, тудырып, жаратып отырған Ақиқат Дүниені меңзеп тұрғандай.

Көне түркілерде Тәңір (tengri) сөзі көк (аспан) ұғымында сонымен қатар «құдай, құдірет иесі, жаратушы» ұғымдарында қолданылған. Басқаша айтсақ, Тәңір, яғни құдай-көкте (аспанда) екенін аңғаруымызға болады немесе жоғарыда орналасқан көктің (аспанның) өзі құдайдың (құдіреттің, жаратушының, ал қазіргі ғылыми терминологиясымен атайтын болсақ Жоғарғы Ақиқат Дүниенің, Абсолюттың, Әлемнің сана өрісі т.б.) бір кескіні, келбеті, болмысы, кебі ретінде танылып отыр. Байқап қарасақ, бүгінгі теоретикалық физика зерттеп, дәлелдеп, математика тілімен суреттеп отырған Әлем деңгейлері туралы түсінік көне түркілер дүниетанымында өз орны болған, бірақ ондай түсінік немесе Әлем деңгейлерінің суреттемесі мифологиялық ұғымдар арқылы берілген, оларды атауда басқа (мифологиялық) «терминология» қолданылған.

Көне түркілердің дүниетанымында Тәңірді аспанда (көкте) «орнатып», құдіретті аспан (көк) деп таныған, сонымен бірге аспанды космостың бір қабаты (бөлігі) ретінде де түсінген, көк tengri деген сөз тіркесі сондай ұғымдарда қолданылған. Сонымен қатар руникалық ескерткіштерде көк, көк galug сияқты қолданыстарда байқалады. Бұл сөз және сөз тіркесі космостағы көк тәңірді емес, бергі, құстар қалықтайтын (салыстырыңыз: көк galug) аспанды меңзеп тұр. Сонымен, аспан (көктің) өзінде екі деңгей, екі қабат (бергі және одан арғы) болып тұр. Мүмкін, көне түркілерде, олардың дүниетанымында Жоғарғы Әлемнің екі емес, одан да көп деңгейлері болған шығар, бірақ таста қашалып жазылған ескерткіштерде ондай деректер жоқ немесе жазуларға түспеген.

Күлтегін ескерткішінің мәтінінен көріп отырғанымыз Тәңір – көк аспан, жаратушы, адамдар және жердің үстінде яки биік, үстем. Байырғы түркілер көкке (Көк Тәңірге) жалынған, жалбарынған, одан пана іздеген.

Сібірдегі Туба өзені жағасындағы жартастарда көне түркі заманында қашалып жазылған мынадай сөздер бар:

Tenrim öçük bizke [bol]

İdil jerim a bengü bol [8; 69]

Қазақша аудармасы: Тәңірім, пана (шатыр) бол!

Еділім, жерім (елім) мәңгі бол!

Қытай жылнамаларында дерек ретінде сақталған Ышбара қағанның (Шабوليو-қытайша) Суй императорына жазған хатында (582 жыл) және Киминь (Кижинь) қағанның хатында (600 жыл) «адамдарға пана болған» (үстін жапқан) көк-аспан жөнінде және оларды (адамдарды) «көтеріп жүрген» жер жөнінде де айтылған [9; 55-56].

Көне түркілердің дүниетанымдық мифтерінің үлкен бөлігі әрине, руникалық жазба ескерткіштерінің мәтіндеріне кірмей қалуы әбден мүмкін. Сол көне түркілердің кейінгі ұрпақтары болып саналатын қазіргі түркі халықтарында әр түрлі көлемде, өзгеріске түскен, қарабайырланып кеткен дүниетанымдық мәні бар мифтер, аңыздар немесе олардың үзінділері күні бүгінге жеткен. Космогониялық тақырыптағы мифтер әсіресе Оңтүстік Сібір түркі халықтарында көбірек сақталған. Сондай космогониялық мифтерді саралай келе зерттеушілер ол мифтер Ғалам моделінің алғашқы түпнұсқасын, ұрығын (эмбрионын) көрсете алады, Ғаламның барлық бөліктерінің: макро-, мезо- және микросмның изоморфтығын меңзейді деп жазады: «Картина возникшего мира содержит в себе эмбрион всей позднейшей модели Вселенной. Творение, начавшееся в некоей точке пространства, охватывает все сферы актуального состояния мира. Здесь же мы обнаруживаем предпосылки для понимания изоморфности всех частей Вселенной: макро-, мезо – и микрокосма. То, что человек создается из природных материалов, подчеркивает его принципиальную сопричастность космическим сферам» [10; 22].

«XIX ғ. Алтай, Енесай түріктерінің космогониясы туралы жинақталған мәліметтерден белгілі болғандай, оларда онтологиялық түсінік сақталғанымен, әлемнің және адамның жаратылуына байланысты аңыздарда, көбінесе Тәңірдің жаратуы, бұрыннан бар материяға форма беру сияқты көрініс алған» [2; 51].

Теңдесі жоқ Аллаһ тағаланың жаратушы құдіретінің негізінде пайда болған Әлемнің жеті деңгейінің де физикалық дүние мен адамның жаратылуына тікелей қатысы бар болғаны анықталып отыр. Физик-теоретиктердің соңғы зерттеулеріне ден салатын болсақ физикалық дүниенің (материяның) және адам тәнінің пайда болуы процесі былай болмақ: «Жерде алғашқы тіршілік пайда бола бастағанда-ақ әртүрлі торсиондық өрістерден туындаған Мөлдір Әлем де күрделене бастаған. Академик Г. Шиповтың болжамы бойынша Мөлдір Әлемнің торсиондық өрістері мен сананың арасында ажыратып болмастай тікелей байланыс бар. Аталмыш өріс жан мен рухтың материалдық таратушы ролін атқарады. Мөлдір Әлем өзінің жетілуі мен күрделенуінде қандай жолдарды басып өткенін айту қиын. Бірақ кеңістік-уақыттың ширатылуынан пайда болған өріс бірте-бірте неше түрлі информацияны өзінде сақтай алатындай дәрежеге жеткендігі хақ. Осылайша көпқабатты торсиондық өрістердің дамуы нәтижесінде мәңгі өлмес, информацияны шексіз сақтай алатын, психикалық қуат-рух пайда болды. Кез келген пайда болған тіршіліктің басқа орталарға тарауға ұмтылатын қасиеті бар екені белгілі. Торсиондық өріс физикалық дүниені меңгеру үшін өзінің тіршілік материясын нығыздау жолына

түсті. Сөйтіп рухтың нығыздалуы физикалық дүниедегі адам тәнінің пайда болуына әкеп соқты» [7; 81].

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қондыбай Серікбол. Арғықазақ мифологиясы. Бірінші кітап. Алматы, «Дайк Пресс» 2004. 505 б.
2. Кенжетай Д. Қожа Ахмет Йасауи дүниетанымы. Түркістан, 2004. 341 б.
3. Гумилев Л.Н. Поиски вымышленного царства.-М., 1970.
4. Акатай Сабетказы. Древние культы и традиционная культура казахского народа.- Алматы, 2001. 365 б.
- 4а. Кляшторный С.Г. Мифологические сюжеты в древнетюркских памятниках // Тюркологический сборник 1977.- М., 1981. 115-138 бб.
5. Феофилакт Симокатта. История М., 1957.
6. Ахундов М.Д. Пространство и время: от мифа к науке // Природа. 1985, № 8, с. 53-64.
7. Өтеков Д. Ақиқат көзі. Адам: жан және тән – Алматы, 2005. 480 б.
8. Кляшторный С.Г. Руническая эпиграфика Южной Сибири. Наскальные надписи Тепсея и Турана // Советская тюркология, 1976, №1.
9. Кляшторный С.Г., Лившиц В.А. Открытие и изучение древнетюркских и согдийских эпиграфических памятников Центральной Азии // Археология и этнография Монголии.- Новосибирск, 1978.
10. Традиционное мировоззрение тюрков Южной Сибири. Пространство и время. Вещный мир //Львова Э.Л. Октябрьская И.В., Сагалаев А.М., Усманова М.С. – Новосибирск: Наука. Сиб. Отд-ние, 1988. 225 с.

УДК 81.2(075)

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ИДИОМАЛАРДЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ

Ағылшын тілі пәнінің оқытушысы Кәрімханова Б.К
«Мирас» колледжі, Шымкент қаласы, Қазақстан

Резюме. В данной статье проводится сравнительный анализ идиом английского и казахского языков. Идиомы рассматриваются как важный элемент языка, передающий культурные особенности, образное мышление и эмоциональную окраску высказываний. Автор выделяет как семантические и структурные сходства, так и культурные различия между идиомами двух языков. В работе приводятся примеры идиом, таблицы соответствий и анализируются особенности их употребления. Особое внимание уделяется роли идиом в обучении языку и переводе. Исследование будет полезным для преподавателей, студентов, переводчиков и всех, кто интересуется межкультурной коммуникацией.

Summary. This article presents a comparative analysis of idioms in English and Kazakh languages. Idioms are viewed as significant linguistic and cultural units that reflect national identity, figurative thinking, and emotional expression. The study highlights both semantic and structural similarities, as well as cultural differences between idioms in the two languages. Various examples and equivalence tables are provided to illustrate how idioms function in different contexts. The article also emphasizes the importance of idioms in language learning and translation. This research is valuable for teachers, students, translators, and anyone interested in intercultural communication.

Кіріспе. Идиомалар – әрбір халықтың дүниетанымы мен мәдениетін бейнелейтін тілдік бірліктер. Олар ауыспалы мағынада қолданылатын тұрақты тіркестер болып табылады және көркемдік, бейнелілік, экспрессиялық қызмет атқарады. Ағылшын және қазақ тілдері – әртүрлі тілдік отбасыларға жататын, өзіндік құрылымы мен мәдени ерекшеліктері бар тілдер. Дегенмен, бұл екі тілде де идиомалардың мағыналық, құрылымдық ұқсастықтары мен айырмашылықтары бар. Осы мақалада осы идиомалардың салыстырмалы талдауы ұсынылады.

Идиомалардың тілдік және мәдени қызметі

Идиомалар тек тілдік емес, сонымен қатар мәдени категория ретінде де маңызды. Олар халықтың тарихи тәжірибесі, дүниетанымы, салт-дәстүрі мен наным-сенімдеріне байланысты қалыптасады. Мысалы, қазақ тілінде "Иттің баласы" тіркесі негативті мәнге ие болса, ағылшын тілінде "Lucky dog" тіркесі керісінше, сәттілікпен байланысты айтылады. Бұл тілдердің мәдени ерекшелігін көрсетеді.

Мағыналық ұқсастықтары бар идиомалар

Кейбір идиомалар әртүрлі тілдерде ұқсас мағынада қолданылады. Бұл универсалды өмірлік жағдайлар мен ортақ адамдық сезімдерге негізделген.

Қазақша идиома	Ағылшынша баламасы	Мағынасы
Жүрегі тас төбесіне шығу	One's heart is in one's mouth	Қатты қорқу
Қой аузынан шөп алмас	As gentle as a lamb	Жуас, момын адам
Аузына құм құйылғандай	Cat got your tongue	Үндемей қалу, тосылып қалу
Басын тауға да, тасқа да соғу	To hit rock bottom	Қиын жағдайға тап болу

Бұл ұқсастықтар екі ұлттың өмірлік жағдайларға ортақ реакциясын көрсетеді.

Мәдениетке тән идиомалар

Мәдени ерекшеліктер идиомаларда айқын көрінеді. Қазақ тілінде көшпелі өмір салтына байланысты бейнелер жиі кездеседі: "Аттың жалында, түйенің қомында" – үнемі жол үстінде болу. Ағылшын тілінде мұндай жағдай "To live out of a suitcase" деп беріледі. Екі идиоманың да мағынасы ұқсас болғанымен, мәдени бейнелеу тәсілі өзгеше.

Тағы бір мысал, қазақта "Ит арқасы қиянда" – өте алыс деген мағынада, ал ағылшын тілінде "In the middle of nowhere" тіркесі соған сәйкес келеді.

Құрылымдық ерекшеліктер

Ағылшын тіліндегі идиомалар көбіне қысқа, ықшам, ал қазақ тіліндегілері көбінесе поэтикалық, образды болып келеді. Қазақ идиомаларында көбіне аллитерация, ұйқас, ритм сияқты көркемдік құралдар қолданылады: "Бір көрген – біліс, екі көрген – таныс, үш көрген – дос".

Ағылшын идиомалары формалды емес сөйлеуде кең таралған: "Break the ice", "Spill the beans", "Kick the bucket". Бұл тіркестердің барлығы ауыспалы мағынада қолданылады және нақты жағдайлармен байланысты емес.

Идиомаларды оқытуда салыстырмалы талдаудың рөлі

Тілді үйретуде идиомаларды салыстыра отырып оқыту өте тиімді. Себебі идиомалар мәдени кодтарды жеткізеді және сол тілді терең түсінуге көмектеседі. Салыстырмалы тәсіл оқушылардың есте сақтау қабілетін арттырып, екі тілдегі бейнелі ойлауды дамытады. Сонымен қатар, бұл әдіс аудармашылар үшін де маңызды, себебі идиомаларды тура аудару жиі мағына бұрмалануына әкеледі.

Қорытынды. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі идиомалар – әр тілдің байлығын көрсететін маңызды тілдік элементтер. Олардың ұқсастықтары адамзаттың ортақ танымынан туындайды, ал айырмашылықтары – мәдениет ерекшеліктерінің көрінісі. Идиомаларды салыстырмалы талдау – тілді үйрену мен аударма жасауда, сондай-ақ мәдениетаралық коммуникацияда маңызды құрал болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы: Санат, 1993.
2. Seidl J., McMordie W. English Idioms. – Oxford University Press, 1988.
3. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Ана тілі, 2006.
4. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – Routledge, 2011.
5. Жаманбаева Ж. Лингвомәдениеттану негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2010.

УДК 378 (075.8):811.161.1.

ВЫБОРОЧНЫЙ ДИКТАНТ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Кистаубаева Д. М.,
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан
Батыржанова Н.,
магистрант Кыргызского госуниверситета им. И. Арабаева, г. Бишкек, Кыргызстан.

Түйін. Мақалада практикалық сабақтарда университетте де, мектепте де таңдау диктантының ерекшеліктері қарастырылған.

Summary. The article discusses the features of conducting selective dictation both at the university, in practical classes, and at school.

В вузе, как и в школе, особое место при обучении русскому языку занимают диктанты. Они развивают внимание обучающихся, способствуют выработке навыков самоконтроля и грамотного письма. Чаще всего на практических занятиях проводятся выборочные диктанты. Они развивают внимание обучающихся, способствуют выработке навыков самоконтроля, грамотного письма. Например, при изучении темы «Объектные распространители сказуемого» студенты выполняют следующие виды заданий:

1. Из текста, прочитанного преподавателем, выписать варианты употребления дополнений при переходном глаголе с отрицанием (не купить костюма - не купить костюм).
2. Из диктуемого текста выбрать варианты употребления родительного и винительного падежей.
3. В прослушанном тексте найти предложения с прямой речью перед словами автора и заменить их так, чтобы слова автора предшествовали прямой речи.
4. Затем студенты отвечают на такие вопросы: Как можно назвать данную работу – списыванием или диктантом? Как называется такой вид диктанта? Когда и где вы можете применить выборочный диктант? С чего бы вы его начали? Что бы вы учли при выборе заданий и проведении диктанта? Какими по объему могут быть выборочные диктанты? Сможете ли вы по образцу составить задание к диктанту и применять его на занятии?

Студенты правильно называют проделанную работу диктантом. С помощью преподавателя и по словарю определяют, что это диктант выборочный. (Для разъяснения лингвистических и методических терминов привлекаются различные словари). Затем студенты говорят, что такой вид работы может пригодиться в школе. Однако они уже забыли, с чего начал диктант преподаватель, и не смогли определить, что нужно учитывать при подборе и проведении диктанта. Остаются без ответа и последние два вопроса – смогут ли студенты по образцу составить задание к диктанту и применить его на занятии и какими по объему могут быть выборочные диктанты.

Далее работа направляется на определение учебной задачи, учебного действия и действия самоконтроля, т.е. на формирование учебной деятельности. Поскольку указанной системой вопросов студенты поставлены в ситуацию, когда необходимо решать практическую задачу, они с помощью преподавателя осознают, что должны научиться методике проведения диктанта, а для этого уметь отличать один вид диктанта от другого [1, с.121]. Организуя учебные действия, преподаватель задает вопросы, которые студенты могут решать самостоятельно: Для чего нужен диктант? В каком классе и при изучении какой темы он применим? Что нужно уметь, чтобы проводить диктанты? Вопросы такого типа способствуют формированию у студентов навыков самоконтроля и взаимоконтроля. Для этого им очень важно установить связь между учебными действиями и особенностями методического материала, чему помогают вопросы преподавателя: Что нового вы узнали о диктантах? Как вам это удалось узнать?

Перечислив самые важные из выделенных студентами признаков диктанта и приведя их в систему, преподаватель предлагает подобрать название данному виду. Выслушав все предложения и уточнив их, педагог вводит методический термин. Таким образом, выделяется новое понятие, найденное студентами в ходе учебных действий. Вопросы преподавателя: Каким элементом методики нужно было овладеть? Как проходила работа? Как осуществлялся контроль? Как мы называли диктант, над которым сегодня работали? – заставляют студентов восстановить все этапы учебной работы. Они

делают вывод, что на занятии работали над выявлением признаков понятия «выборочный диктант», условием его применения. На занятиях студенты оформляют методическую карточку, выполняющую роль дополнительного методического пособия. В карточке четко показаны основные особенности выборочного диктанта, компоненты учебной деятельности. Все карточки постепенно выстраиваются в систему, пополняются, и в результате формируется карточка – методический конверт. Он облегчает работу методиста: на лекциях по методике преподавания русского языка в казахской школе вместо повторного описания того или иного вида работы можно адресовать студентов к картотеке [2, с.76].

На практических занятиях при повторении пройденного преподаватель просит рассказать, что знает студент о выборочном диктанте, требованиях к нему, составить задание к диктанту по школьной программе, определить способы его подготовки и проведения, указать, как проверить свою работу. Чтобы студенты лучше усвоили наиболее сложные методические определения и термины, их удобнее включать в предложения, над которыми идет работа на занятии. Например, к предложению *Принцип наглядности необходим при сознательном усвоении учебного материала* преподаватель дает такие задания: произвести синтаксический разбор; пользуясь словарем С.И.Ожегова, выяснить значение слова *принцип*; составить предложения со словом *принцип* в каждом его значении.

Описанные виды заданий на занятиях русского языка позволяют реализовать большие познавательные возможности студентов. Этот вид работы способствует формированию интенсификации учебного материала.

Список использованной литературы

1. Давыдов С.И. и др. Русский язык. Учебное пособие для техникумов. – М.: Высшая школа, 1973. – С.121-122.
2. Хазанова А.С., Цвайг Л.В. Русский язык: Практическое руководство. В 5 частях. Часть I. – Минск, 1992.

УДК 378.016.81

ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕВЕРБАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ

Кистаубаева Д. М.,
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан
Калжанова А. К.,

НАО Южно-Казахстанского педагогического университета им. Өзбекәлі Жәнібеков,
г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Тілдесудің ауызша емес құралдарын зерделеу жеке коммуникациялық дағдыларды жақсартуға ғана емес, сонымен қатар терең және сенімді қарым-қатынас жасауға да көмектеседі.

Summary. Learning non-verbal means of communication helps not only to improve personal communication skills, but also to build deeper and more trusting relationships.

Фраза Цицерона о том, что каждое эмоциональное состояние человека естественным образом отражается в голосе, жестах и мимике, может служить концептуальным эпиграфом к данной работе. Согласно исследованиям, около 75% информации о внутренних переживаниях и намерениях собеседника передается через невербальные сигналы. Детальный анализ микродвижений, выражения лица, жестов и интонации позволяет более точно интерпретировать эмоциональное состояние и установки партнера по коммуникации.

Межличностное взаимодействие в значительной степени определяется невербальными компонентами, включая мимику, жестикуляцию, интонационные характеристики речи и паузы. Владение навыками невербального общения способствует формированию положительного впечатления, повышает уровень доверия между коммуникантами и способствует достижению эффективного взаимодействия. В межкультурной коммуникации успех диалога определяется не только содержательной стороной речи, но и поведенческими особенностями, включающими невербальные элементы.

Процесс коммуникации можно структурировать на несколько этапов:

- Мотивация к взаимодействию – инициирование контакта, вызванное необходимостью передать или получить информацию, повлиять на собеседника и т.д.
- Определение целей и условий общения – осознание коммуникативных задач и контекста взаимодействия.
- Анализ личности собеседника – учет индивидуальных особенностей партнера по коммуникации.
- Планирование содержания сообщения – формирование структуры будущего высказывания, зачастую на неосознанном уровне.
- Выбор средств коммуникации – сознательный или бессознательный подбор вербальных и невербальных стратегий взаимодействия.
- Оценка реакции собеседника – интерпретация обратной связи и контроль эффективности коммуникационного процесса.
- Корректировка стратегии общения – адаптация манеры речи, невербальных элементов и содержания высказывания в соответствии с реакцией собеседника.

Нарушение любого из указанных этапов может привести к снижению эффективности коммуникационного процесса, препятствуя достижению поставленных целей. Комплекс навыков, обеспечивающих успешное взаимодействие в социуме, обозначается в научной литературе терминами «социальный интеллект», «практическое психологическое мышление», «коммуникативная компетентность» и «коммуникабельность» [1].

Хотя вербальные знаки, представленные в виде слов, являются основным инструментом кодирования информации для ее передачи, в процессе коммуникации активно используются и невербальные средства. Невербальная коммуникация включает любые символы, не относящиеся к вербальной речи.

Чаще всего невербальные сигналы сопровождают словесное взаимодействие, дополняя, усиливая или даже изменяя смысл передаваемого сообщения.

Невербальное общение представляет собой процесс передачи информации без использования слов, посредством жестов, мимики и других невербальных знаков. Оно часто осуществляется на подсознательном уровне и проявляется через такие элементы, как зрительный контакт, выражение лица (улыбка, выражение неодобрения, удивленно поднятые брови, одобрительный или осуждающий взгляд), а также движения тела и рук (указательный жест, прикрывание рта, прикосновения, положение тела в пространстве). Эти элементы коммуникации выполняют важную функцию в передаче эмоций, отношений и намерений.

Невербальная коммуникация является универсальным и интуитивно понятным языком, основанным на жестах, мимике и движениях тела, который, согласно исследованиям, составляет от 60 до 80% общей структуры общения. Данный «язык тела» считается более достоверным по сравнению с вербальной речью, так как его выражения детерминированы произвольными психофизиологическими реакциями, что делает его трудно контролируемым или подделываемым. Независимо от языка общения и культурных различий, люди во всем мире интуитивно используют этот способ передачи информации. В повседневной жизни невербальные сигналы сопровождают большинство коммуникативных актов: жестами выражается одобрение или недовольство, глазами демонстрируются радость или страх, а даже положение тела и осанка во время разговора передают дополнительную информацию о намерениях и эмоциональном состоянии человека.

Невербальное общение представляет собой комплексное и многогранное явление, охватывающее различные способы передачи информации без использования вербальных средств. Оно выступает инструментом межличностной коммуникации, способствует установлению и развитию социальных взаимодействий, формирует представление об участниках коммуникации и может оказывать воздействие на их поведение посредством невербальных сигналов. В контексте социальной психологии данный вид общения оказывает влияние на когнитивные процессы, эмоциональное восприятие, межличностные отношения и поведенческие стратегии индивида.

К основным механизмам невербальной коммуникации относятся мимика, жесты, пантомимика, а также сенсорные восприятия – тактильные, зрительные, слуховые и обонятельные. Эти элементы передают значительную часть информации и способствуют интерпретации коммуникативных намерений. Невербальное поведение, являясь частью невербального общения, обладает рядом характерных особенностей, включая непрерывность, вариативность и спонтанность. Особенно значимой является его произвольная природа, поскольку многие невербальные проявления возникают на подсознательном уровне, формируя латентные каналы коммуникации. Именно неосознанность подобных сигналов делает невербальное взаимодействие более естественным, но в то же время сложным для контроля и анализа.

Невербальная коммуникация представляет собой компонент невербального поведения, функционирующий в качестве системы символов, жестов и знаковых кодов, обеспечивающих точную передачу информации. Данный вид коммуникации обладает относительной автономностью от индивидуальных психологических характеристик личности, поскольку его элементы имеют фиксированные значения и структурируются в систему, аналогичную языковой. В структуру невербальной коммуникации входят сознательно используемые жесты, позы и другие эксплицитные выражения, характерные для конкретного социокультурного контекста, например, ритуалы приветствия или выражения уважения. Отличительными характеристиками невербальной коммуникации являются ее осознанность, дискретность и устойчивость, что позволяет классифицировать ее элементы и исследовать их закономерности.

Невербальная интеракция представляет собой единичный коммуникативный акт, реализуемый в конкретной временной перспективе и основанный на механизмах координации, синхронизации и трансляции моделей невербального поведения. Она предполагает динамическое взаимодействие между участниками коммуникации, в ходе которого происходит адаптация сигналов и их взаимная корректировка [2].

Невербальная интеракция представляет собой процесс обмена невербальными сигналами и его результат, определяя специфику межличностной коммуникации. Анализ данного феномена сопряжен с двумя основными трудностями. Во-первых, в отличие от вербального взаимодействия, невербальные сигналы зачастую интерпретируются на бессознательном уровне, что усложняет их осознание как элемента коммуникации. Именно по этой причине некоторые исследователи предпочитают использовать термин «невербальное поведение», обозначая таким образом сигналы, передающие информацию независимо от уровня осознания субъектом их происхождения и смысла.

Во-вторых, в научном дискурсе наблюдается терминологическая неопределенность, связанная с использованием понятий «невербальное общение», «невербальная коммуникация» и «невербальное поведение» в качестве синонимов. Однако важно разграничивать эти категории, поскольку невербальное общение представляет собой форму взаимодействия, в которой невербальные сигналы выполняют функцию основного средства передачи информации, воздействия на партнера и формирования его образа. Следовательно, этот термин имеет более широкую семантическую сферу по сравнению с невербальной коммуникацией.

Невербальное послание формируется посредством информации, переданной отправителем без использования языковых кодов, и составляет фундамент невербальной коммуникации. В современных исследованиях этот аспект межличностного взаимодействия привлекает все больше внимания ученых и практиков. Это обусловлено тем, что восприятие большинства коммуникативных актов определяется именно невербальными компонентами.

Данный эффект особенно заметен в ситуациях, когда вербальный и невербальный каналы передачи информации вступают в противоречие. В таких случаях реципиент, интерпретируя послание, в большей степени ориентируется на невербальные знаки, воспринимая их как более достоверные источники смысла.

Невербальные средства коммуникации позволяют человеку передавать широкий спектр эмоциональных состояний и социальных сигналов, включая эмпатию, одобрение или, напротив, оскорбление. В процессе вербального взаимодействия использование жестов усиливает убедительность речи, причем зачастую эти движения совершаются неосознанно. Они являются выражением стремления говорящего повысить воздействие своих слов на собеседника. С точки зрения невербальной коммуникации язык тела функционирует как отражение эмоционального состояния: такие мимические выражения, как улыбка, свидетельствующая о радости, или пристальный, наполненный раздражением взгляд, могут использоваться преднамеренно. Они легко интерпретируются и практически не вызывают трудностей в понимании. Однако существуют и менее осознаваемые невербальные сигналы, например, непроизвольные прикосновения к разным частям тела или изменения в размере зрачков, которые могут невольно выдавать внутреннее состояние человека.

Основная функция невербальных средств общения заключается в установлении и поддержании эмоционального контакта между собеседниками, а также в фиксации уровня самоконтроля и получении дополнительной информации о реальном отношении людей друг к другу. Несмотря на распространенное мнение о первостепенной важности вербального аспекта коммуникации, эмпирические исследования подтверждают, что более 70% информации передается именно невербальными средствами. Они служат важным инструментом для демонстрации внутреннего мира человека и позволяют более точно определить степень искренности собеседника. В то время как словесные высказывания могут быть преднамеренно искажены, невербальные сигналы менее подвержены сознательному контролю, что делает их более надежным индикатором истинных намерений и эмоций.

Невербальная коммуникация обладает исключительной значимостью по сравнению с вербальным взаимодействием, поскольку передает от 60% до 80% информации в процессе общения. Эффективное восприятие собеседника требует комплексного анализа его жестов, мимики и словесных высказываний. Часто люди интуитивно улавливают несоответствия между вербальными и невербальными сигналами, что вызывает ощущение тревоги или сомнения в искренности сказанного. Это явление можно объяснить не столько интуицией в ее традиционном понимании, сколько способностью замечать и интерпретировать поведенческие несоответствия. Развитие данной способности возможно путем наблюдения за окружающими и анализа их жестов, интонации и мимики [3].

Невербальные сигналы играют ключевую роль в межличностной коммуникации, дополняя и обогащая речевое взаимодействие. Понимание

механизмов невербального поведения способствует более точному восприятию эмоционального состояния и истинных намерений собеседника. Эти навыки особенно востребованы в межкультурных коммуникациях, где языковые барьеры могут ограничивать точность вербального обмена. Изучение невербальных средств общения не только улучшает личные коммуникативные компетенции, но и способствует выстраиванию более глубоких и доверительных межличностных отношений, что делает их неотъемлемой частью успешного социального взаимодействия.

Список использованной литературы

1. Столяренко Л. Д. Психология и педагогика: учебник. — Ростов н/Д: Феникс, 2009, 636 с., с. 228–229.
2. Меньшиков В. Н. Невербальная коммуникация: социально-психологические аспекты. — М.: Наука, 1996.
3. Лабунская В. А. Невербальное поведение. — М.: Изд. Ростовского госуниверситета, переизд. 2008.
4. Рызов И. «Психотрюки. 69 приёмов в общении, которым не учатся в школе». — ЛитРес.

УДК 378.147:811.111'233'243:37.026

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ. ЕЕ НАПРАВЛЕНИЯ: КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА, ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ

Коешева Э.Т.

Кыргызский Государственный Университет им. И. Арабаева. Кыргызстан г.Бишкек

Түйүн. Бұл мақалада когнитивті-іс-әрекеттік әдістеме коммуникативтік дағдылар мен мәдени құзыреттілікті дамытуға ерекше мән беретіндігі қарастырылады. Бұл әдістеме оқушыларға тек орыс тілінде сөйлеуге ғана емес, сонымен қатар мәдениет өкілдерімен диалогқа түсу, олардың құндылықтары мен әдет-ғұрыптарын түсіну, мәдениетаралық жағдайларда орынды әрекет ету қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Түйінді сөздер: антропоцентристік лингвистика, когнитивті-іс-әрекеттік әдістеме, лингвомәдениеттану, концепттер, жад бірлігі, менталдық лексикон, концептуалдық жүйе және мидың тілі.

Summary. This article discusses how the cognitive-activity-based methodology also emphasizes the development of communicative skills and cultural competence. It enables learners not only to speak Russian but also to engage in dialogue with representatives of the culture, understand their values and customs, and respond appropriately in intercultural situations.

Keywords: anthropocentric linguistics, cognitive-activity-based methodology, linguistic cultural studies, concepts, memory units, mental lexicon, conceptual system, and brain language.

На сегодняшний день очень трудно удержать внимание учащихся на определенной теме. Преподаватель всяческий должен мотивировать, заинтересовать своего ученика. С конца прошлого века на место системно-структурной и статической парадигме приходит парадигма антропоцентрическая, функциональная, когнитивная и динамическая, возвратившая человеку статус «меры всех вещей» и вернувшая его в центр

мироздания» [3, с. 64]. И на данной теме мы рассматриваем с вами антропоцентрическую лингвистику ее направление: когнитивную лингвистику.

Антропоцентрическая лингвистика – это направление в лингвистике, которое сосредоточено на изучении языка в контексте человека и его культуры. Она признает, что язык формируется и используется именно людьми, и исследует его с точки зрения когнитивных процессов, активности мышления и культурно обусловленного восприятия. Основной задачей антропоцентрической лингвистики является понимание, как люди воспринимают, обрабатывают и интерпретируют языковую информацию, а также как эти процессы связаны с их культурным и социальным контекстом. Для достижения этой цели существуют два основных направления в рамках антропоцентрической лингвистики – когнитивная лингвистика и лингвокультурология. Лингвисты отмечают, что когнитивная лингвистика и лингвокультурология развиваются в рамках одной общей научной сферы – когнитивной федерации наук (термин Е. С. Кубряковой). «Днем рождения» когнитивной науки считается симпозиум Массачусетского университета в 1956 году, на котором ученые пришли к выводу, что существует наука, изучающая то, как мы воспринимаем, запоминаем, изучаем, планируем и умозаключаем. Термин «когнитивная наука» включает определенный круг научных дисциплин, объединившихся для совместного изучения процессов, связанных с получением и обработкой, хранением и использованием, организацией и накоплением структур знания, а также с формированием этих структур в мозгу человека. Когнитивная наука связана с математикой, логикой, философией, антропологией и лингвистикой. Каждая составляющая занимает в когнитивной науке свою собственную позицию, имеет особый удельный вес. Настоящий этап когнитивной науки отражает такую стадию в ее развитии, когда разрешение массы насущных проблем концептуального анализа видится в последовательном изучении языковых проявлений деятельности человеческого сознания [4, с. 34-38].

Лингвокультурология, в свою очередь, исследует влияние культуры на язык и языковые явления. Она изучает социокультурные факторы, которые влияют на использование языка, такие как культурные ценности, нормы, обычаи и традиции. Лингвокультурология также исследует, как язык отражает и передает культурную информацию и идентичность.

Когнитивно-деятельностная методика обучения русскому языку как неродному – это подход к обучению русскому языку для неродных говорящих, основанный на принципах когнитивной психологии и активного взаимодействия с языком. Эта методика уделяет особое внимание развитию когнитивных навыков и умений учащихся, а также активному использованию языка в реальных коммуникативных ситуациях.

Ключевые принципы когнитивно-деятельностной методики включают создание стимулирующей среды, где ученики активно принимают участие в учебном процессе, учитывая их индивидуальные потребности и предпочтения. Задания и упражнения разрабатываются таким образом, чтобы стимулировать

мышление, воображение и память, а также активизировать их речевые и практические навыки.

В целом, антропоцентрическая лингвистика, включая когнитивную лингвистику, лингвокультурологию и когнитивно-деятельностную методику обучения русскому языку как неродному, помогает нам лучше понять, как язык взаимодействует с людьми и их культурой, а также как мы можем оптимально использовать эти знания в образовательном процессе

Эти направления антропоцентрической парадигмы (когнитивной лингвистике и лингвокультурологии) свойственна диада «язык-человек», интегративный подход к изучению языка, термины «концепт» и «картина мира». В данной работе рассмотрим подробнее характеристики этих термин.

В когнитивной лингвистике под концептом понимается «оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга (*lingua mentalis*), всей картины мира, отраженной в человеческой психике» [5, с. 90]. С точки зрения когнитивной лингвистики концепт локализован в сознании: концепты – комплексные дискретные единицы сознания, при помощи которых осуществляется процесс человеческого мышления. Концепты выступают как единицы хранения человеческого знания [6, с. 54].

Общепризнанным в когнитивной лингвистике является положение о том, что концепты имеют языковую объективацию, то есть выраженность языковыми средствами того или иного языка. Концепты – это единицы концептуальной системы в их отношении к языковым выражениям, в них заключается информация о мире [7, с. 8]. Мы можем наблюдать такие различия и в структуре когнитивного и лингвокультурного концептов. В когнитивных исследованиях известна полевая модель концепта, согласно которой концепт состоит из ядра – прототипические слои, первичные наиболее яркие образы; периферии – абстрактные признаки; интерпретационного поля – выводы из разных когнитивных признаков [8, с. 12-16].

Вместе с тем важно отметить, что часть концептуальной информации имеет языковую «привязку», то есть способы их языкового выражения, но часть этой информации представляется в психике принципиально иным образом, то есть ментальными репрезентациями другого типа – образами, картинками, схемами и т.п. Диада «язык – человек» преобразуется в когнитивной лингвистике в триаду «язык — человек — сознание».

Для лингвокультурологии, также как и для когнитивной лингвистики, характерны концептуальные исследования. Считается, что предметом исследования когнитивной лингвистики является когнитивный концепт, а предметом исследования лингвокультурологии – лингвокультурный или культурный концепт. В лингвокультурологии концепт мыслится как «культурно-ментально-языковое» образование, своего рода «сгусток культуры в сознании человека, то, в виде чего культура входит в ментальный мир человека, тот «пучок» представлений, понятий, знаний, ассоциаций, который сопровождает слово [10, с. 14].

Список использованной литературы

1. Бабаева, Е. В. Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологических картин мира : дис. ... д-ра филол. наук / Е. В. Бабаева. — Волгоград, 2004.
2. Бабушкин, А. П. Перевод реалий в свете проблем когнитивной семантики / А. П. Бабушкин, М. Г. Жукова // Проблемы культурной адаптации текста. — Воронеж, 1999.
3. Воркачев, С. Г. Лингвокультурология, языковая личность: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. — 2001. — №1.
3. Воркачев, С. Г. Лингвокультурология, языковая личность: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. — 2001. — №1.
4. Кубрякова, Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма : лингвистика, психология, когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. — 1994. — №4.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. — М., 1996.
6. Карасик, В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность : культурные концепты : сб. науч. трудов. — Волгоград ; Архангельск, 1996.
7. Карасик, В. И. Этноспецифические концепты / В. И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику. — Кемерово, 2004.
8. Попова, З. Д. К проблеме унификации лингвокогнитивной терминологии
9. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. — М., 1996.
10. Кубрякова, Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма : лингвистика, психология, когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. — 1994. — №4.
11. Нерознак, В. П. От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков. — Омск, 1998.
12. Пименова, М. В. Предисловие // Введение в когнитивную лингвистику / М. В. Пименова. — Кемерово, 2004. — Вып. 4.
13. Попова, З. Д. К проблеме унификации лингвокогнитивной терминологии / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Введение в когнитивную лингвистику. - Кемерово, 2004.- Вып. 4.
14. Слышкин, Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : дис. ... д-ра филол. наук / Г. Г. Слышкин. — Волгоград, 2004.
15. Степанов, Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. — М.: Академический проект, 2001.

УДК 372.88.1

О СЛОВАРНО-ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ РАБОТЕ В ШКОЛЕ

Кожухметова С.Н.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Ахметова Д.М.

Центрально-Азиатский Инновационный университет, г.Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада мектептегі сөздік және орфографиялық жұмысты ұйымдастыру мәселесі, оқушылардың әдеби тілдің лексикалық, грамматикалық, айтылу және емле нормаларын меңгеруіне бағытталған құралдар ұсынылған.

Summary. The article is devoted to the issue of organizing vocabulary and spelling work at school which aimed at mastering lexical, grammatical, pronunciation and spelling norms of the literary language by the students.

Словарно-орфографическая работа в школе является важной частью обучения грамотному письму и владению языковыми нормами. Сложность русского языка требует постоянного развития навыков правописания, что особенно актуально для слов с непроверяемыми орфограммами и словами с особенными правилами написания. Эта область обучения включает формирование у школьников словарного запаса, улучшение орфографической зоркости и развитие способности к самостоятельному запоминанию сложных слов. В условиях современных образовательных стандартов становится необходимым внедрение эффективных методов и приемов, которые бы обеспечивали не только механическое запоминание, но и глубокое понимание учащимися лексических и орфографических норм. Работа над расширением словарного запаса школьников - одно из главных направлений в развитии их речи. В школе обучение русскому языку включает изучение слов с непроверяемыми написаниями, что называется словарной работой и предполагает понимание значения и запоминание правописания таких слов. Однако, по мнению учёного Л. В. Савельевой, термин «словарные слова» не совсем удачен, так как не раскрывает сути орфографического явления. При изучении таких слов учащиеся должны запоминать их написание через пояснения учителя, а не из словаря [1].

О. Н. Левушкина и Н. Ю. Зотова отмечают, что непроверяемых написаний около 30–35% по сравнению с проверяемыми, что делает необходимым особое внимание к этим словам. В. В. Ераткина подчёркивает, что механическое запоминание таких слов малоэффективно, поскольку ошибки в них встречаются даже у старшеклассников [2, 3]. Практика показывает, что рациональный подход к изучению непроверяемых орфограмм, активизирующий мышление и память, значительно повышает эффективность обучения. В этом случае важно применять такие методы, которые стимулируют умственную деятельность и лучше закрепляют материал в памяти школьников.

Какой должна быть организация словарной и орфографической работы, и каким образом она осуществляется? Словарно-орфографическая работа представляет собой комплекс целенаправленных и систематических упражнений, направленных на усвоение учащимися лексических, грамматических, произносительных и орфографических норм литературного языка. Для обеспечения высокого уровня грамотности в письме следует применять разнообразные методы и приёмы, которые способствуют прочному запоминанию написания словарных слов и позволяют учителю эффективно организовать работу с ними. Таким образом, необходим пересмотр подхода к обучению лексике и орфографии на уроках русского языка.

Для обучения школьников умению писать слова с непроверяемыми орфограммами в методике орфографии имеются различные методы, подробное описание комплекса которых представлено в учебном пособии М. Т. Баранова [4]. Среди них ученый отмечает следующие: послоговое орфографическое проговаривание слова; многократная запись слова; этимологический анализ

слова; составление таблиц из слов с непроверяемыми орфограммами; подбор однокоренных слов. Остановимся на рассмотрении каждого из них подробнее.

Послоговое орфографическое проговаривание слова опирается на речедвигательную (кинестетическую) орфографическую память. Слово с непроверяемой орфограммой орфографически четко проговаривается по слогам учителем (например, ко-ри-дор), затем учащиеся хором произносят это слово несколько раз по слогам. Многократная запись слова с непроверяемой орфограммой использует возможности моторной (пальцевдвигательной) орфографической памяти. Подбор однокоренных слов с непроверяемой орфограммой увеличивает количество усваиваемых слов. Составление таблиц из слов с непроверяемыми орфограммами. Определенную роль играет зрительное восприятие ряда слов с тождеством непроверяемых орфограмм, например: воробей, ворона, сорока. Этимологический анализ слов с непроверяемыми орфограммами для орфографических целей применяется только в том случае, если имеется простая понятная учащимся этимология и если этимологически исходное слово имеет ударную гласную в корне слова.

Работа над словами с непроверяемыми орфограммами начинается с объяснения их значения. Чтобы ученики лучше запомнили слова, полезно, чтобы они находили их в тексте сами, а при затруднениях пользовались толковым словарем. Слова с конкретным значением можно сопровождать изображениями или предметами. Иногда полезно обращаться к этимологическому словарю, чтобы показать связь с корневыми словами, что упрощает запоминание.

Этимологические словари. Учитель объясняет происхождение слова, дети составляют, записывают и произносят его. Пример: древнерусское «рогатое животное, пасется на подножном корме» - корова.

Толковые словари. Учитель объясняет значение слова без его упоминания, дети угадывают и записывают его, что развивает внимание и обогащает словарный запас. Примеры: «лиственное дерево с белой корой и сердцевидными листьями» - береза.

«Картинные» словари. Учащиеся подбирают признаки и действия к изображениям слов и пишут небольшие сочинения, используя изученные слов

Регулярная практика с трудными словами и использование словарей позволяют школьникам постепенно совершенствовать грамотность и выразительность речи. После ознакомления со словами с непроверяемыми орфограммами ученики произносят слово, ставят ударение, проводят разбор, выявляют несоответствия между звучанием и написанием, фиксируют в словарице и выделяют орфограммы. Для закрепления материала полезно находить однокоренные слова, подбирать синонимы и антонимы, составлять с ними предложения и рассказы. Работа с такими словами систематически продолжается на уроках через упражнения: диктанты, кроссворды, пословицы, загадки и игровые задания.

Слова с трудными орфограммами легче запоминаются при тематической группировке. Упражнения, такие как «Слово в слове», ассоциации и рифмы,

помогают активизировать ассоциативное мышление. «Слово в слове». В слове выделяют другое, меньшее по размеру, с ударным гласным для запоминания орфограммы. Примеры: котлета - кот, комбайн - ком, кровать - кров. Ассоциация. Для запоминания сложных слов подбирается ассоциативное слово с таким же ударным гласным. Примеры: морс - москвичи, торт - товарищи. Рифмы. Легкие стихи помогают запоминать написание слов. Пример: «Копейка, копыто, корабль, корзина - пишем с буквой «о»,» - сказала Зина. Поиск. Найти в словаре слова с одинаковыми гласными или со слогом «ко» (карнавал, коридор). Группировка. Слова группируют по родам, числам, склонениям, частям речи и по типам орфограмм.

Облегчить работу с трудными словами помогают современные технические средства обучения. С помощью презентаций, видеороликов ученики легко представляют себе новое слово. Яркое выделение орфограммы способствует её лучшему запоминанию. Используя различные тренажёры, дети неоднократно повторяют и проверяют изученное. Используя интернет (социальные сетевые сервисы или сервисы Web 2.0.), создаются сетевые проекты. Во время работы над сетевым проектом ребята уточняют значение понятия «словарные слова», самостоятельно группируют и выделяют группу слов, над которой они хотели бы работать, планируют работу, постоянно оценивают свои продвижения, обмениваются информацией с другими участниками проекта.

Особое внимание следует уделить диктантам, которые развивают орфографическую зоркость учащихся [5, 4].

Творческие диктанты. Сюда входят задания на составление текста по ключевым словам или создание фрагмента текста на основе картины. Это помогает обогатить словарный запас и развить воображение у детей.

Выборочные диктанты. Учитель произносит текст, а ученики записывают только словарные слова. Например, можно диктовать слова с парными согласными на конце и в середине слова.

Диктант «Проверю себя». Учитель диктует текст, и ученики пишут его, пропуская сомнительные слова. Затем они могут спросить о написании нужного слова, после чего его правильный вариант вводится в текст. Учителю важно поддерживать учеников, чтобы они не боялись задавать вопросы.

Обоснованный диктант. Учитель диктует слова с безударными гласными, которые проверяются ударением. Ученик подбирает проверочные слова, объясняя орфограмму.

Диктант «Нужно найти слово». Учитель произносит предложения, а ученики подчеркивают слова, написание которых можно проверить.

Контрольный диктант. Проводится в конце четверти или года для оценки общего уровня знаний учащихся по пройденной теме.

Система словарно-орфографической работы, апробированная в школьной практике, демонстрирует хорошие результаты: заметно снижается количество ошибок в письменной речи учащихся, а их устная речь становится более точной и грамматически правильной. В ходе работы над словарными словами

школьники развивают различные мыслительные операции, такие как наблюдение, анализ, сравнение, выявление сходств и различий, что способствует формированию у них навыков обобщения, выведения закономерностей и подведения итогов. Таким образом, комплексный подход к словарно-орфографической работе не только улучшает орфографическую грамотность, но и оказывает положительное влияние на общее развитие учащихся, формируя у них прочные языковые знания и умения, необходимые для успешной учебной деятельности и повседневной коммуникации.

Список использованной литературы

1. Савельева Л. В. Системный подход к изучению непроверяемых и труднопроверяемых написаний в начальной школе. – Ж. НШ, № 7, 2012, 47 с.
2. Лёвушкина О. Н. Словарная работа в начальных классах. – М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2013, 114 с.
3. Ераткина В. В. Активизация самостоятельной работы по орфографии в начальной школе. – Рязань: Изд-во РГПУ, 2013, 208 с.
4. Баранов М. Т. Русский язык. Справочные материалы. Учебное пособие для учащихся. – 4-е изд., М.: Просвещение, 1988, 2003, 288 с.
5. Елтышева О. А. Словарно-орфографическая работа на уроках русского языка. – 16.07.2020. <https://urok.1sept.ru/articles/683135>

УДК 378.014.3:371.3:004.738.5

МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ИНТЕРАКТИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Кожухметова С.Н.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін. Болашақ педагогтердің кәсіби даярлығының сапасына анықтама берілді. Білім беру нәтижелеріне коммуникативті-құзыреттілік тұрғысынан қарап, болашақ мұғалім даярлығының сапасының ерекшеліктері айқындалды. Дайындық сапасын арттырудың мүмкін жолдары ұсынылды. Барлық білім беру үдерісі түпкі нәтижеге — болашақ педагогтің жеке тұлғасын дамытуға, оның нақты міндеттерді шешуге дайын болуына, қалыптасқан коммуникативтік құзыреттер жүйесіне сүйене отырып әрекет етуіне бағытталуы тиіс деген қорытынды жасалды.

Түйінді сөздер: білім сапасы, болашақ педагогтерді даярлау, білім мазмұны, педагогикалық технологиялар, интерактивті оқыту әдісі.

Summary. The concept of the quality of future teachers' training is defined. The specific features of teacher training quality are identified in terms of the communicative-competence-based approach to educational outcomes. Possible ways to improve the quality of training are proposed. It is concluded that the entire educational process should be oriented toward the final goal — the development of the future teacher's personality, who is prepared to solve real-world problems based on a well-formed system of communicative competencies.

Keywords: quality of education, training of future teachers, content of education, pedagogical technologies, interactive teaching method.

Введение. В современном образовательном пространстве ключевое значение приобретает качество подготовки будущих педагогов, так как именно

от их профессионализма зависит успешное развитие общества. В условиях постоянных изменений и усложнений образовательных процессов педагогические работники должны обладать не только глубокими теоретическими знаниями, но и высокоразвитыми практическими навыками. Для достижения этих целей необходимы новые подходы к подготовке будущих педагогов, которые учитывали бы требования современности, в том числе внедрение инновационных методов обучения, повышение уровня самостоятельной работы студентов и развитие их креативных способностей. [4,13]

Цель данной статьи — проанализировать пути повышения качества подготовки будущих педагогов с учётом требований современной образовательной среды. Основное внимание уделяется внедрению кредитно-модульной системы обучения, развитию практических компетенций и совершенствованию системы оценки знаний студентов.

Методология исследования. Для проведения исследования была использована комбинация количественных и качественных методов. Основным методом явился анализ педагогической литературы и нормативных документов, регулирующих образовательные процессы. В ходе исследования были использованы следующие методы: анализ научных публикаций — изучение современных исследований, посвящённых повышению качества подготовки педагогических кадров; анкетирование и интервьюирование — сбор данных у студентов и преподавателей педагогических вузов для выявления проблемных аспектов в системе подготовки; эксперимент — внедрение инновационных педагогических технологий в процесс обучения студентов педагогических специальностей и оценка их эффективности через систему обратной связи.

Манская технология. Студент, который уже знает материал, не излагает его от начала до конца своему партнеру, а предлагает изучить по учебнику. Партнер изучает новую тему под его контролем: читает текст, выполняет задания, решает задачи, отвечает на вопросы, пересказывает. При такой технологии не подавляется самостоятельность студентов и при этом он получает своевременную помощь, не тратит время по-пустому. Главным источником знаний является учебник. [1,12]

Результаты исследования показывают, что повышение качества подготовки будущих педагогов возможно за счёт внедрения инновационных методов обучения, таких как активные и интерактивные методы преподавания, использование цифровых технологий и создание индивидуальных образовательных траекторий. Важную роль играет система непрерывной оценки знаний студентов, которая позволяет оперативно корректировать образовательный процесс и повышать мотивацию к обучению.

Таким образом, предложенные в данной статье рекомендации могут способствовать значительному повышению качества подготовки будущих педагогов и сделать их готовыми к профессиональной деятельности в условиях современного образовательного процесса. [4,10]

В мировом масштабе проводятся научные исследования по развитию коммуникативной речи студентов в интерактивной образовательной среде. Наряду с этим в образовательных учреждениях уделяется внимание требованию проведения исследований по развитию коммуникативной речи студентов в образовательном процессе.[4,14] Современная студенческая молодежь, обладающая высокими коммуникативными умениями в сфере мирового образовательного пространства имеет свои позитивные влияния. В нашей республике предъявляют особые требования к педагогической подготовке специалистов. с учетом необходимости формирования речевой компетенции, т.е. развития таких видов деятельности, как слушание, чтение, говорение, должны овладеть такими умениями, как-то: умение понять тему сообщения, логику развития мысли, извлечь из речевого потока нужную информацию (слушание); умение вести диалог, строить монолог в любой ситуации (говорение); умение создавать собственные письменные тексты на разные темы с использованием необходимых языковых средств. Всего принято выделять девять коммуникативных качеств, в соответствии с которыми речь оценивается как «хорошая» или «плохая». Правильность, чистота и богатство (разнообразие) речи относятся к структурным коммуникативным качествам. [3,16]

Учебный процесс организован таким образом, что практически все обучающиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлексировать по поводу того, что они знают и о чем думают. Особенность интерактивных методов – это высокий уровень взаимно направленной активности субъектов взаимодействия, эмоциональное, духовное единение участников. [2,14]

Повышение качества подготовки будущих учителей на сегодняшний день является насущной проблемой, обусловленной необходимостью приведения результатов профессионального образования в соответствии с требованиями современного общества. Повышение качества подготовки будущих педагогов является важным шагом в развитии современной системы образования.

Выводы, сделанные на основе проведенных анализов данных, могут быть полезны для совершенствования педагогической подготовки в высших учебных заведениях.

Список использованной литературы

1. Русский язык и литература: теория и методика преподавания в образовательной организации-учебник-Учитель русского языка и литературы-. Курс профессиональной переподготовки.2001.-200с
2. Бордовская Н.В. Гуманитарные технологии в вузовской образовательной практике: теория и методология проектирования: Учебное пособие: РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. – 384 с.
3. Романова О. В. К вопросу о формировании коммуникативной компетентности студентов гуманитарных специальностей в процессе изучения предмета «Русский язык и культура речи» 2001.с.
4. Романова О.В. К вопросу о коммуникативной культуре личности. Современные технологии и активные методы обучения в вузе как условие подготовки специалиста:

ОӘЖ 30.456:78

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАР

Копбосынов М.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Сайфуллаев Б.Н.

Низами атындағы Ташкент мемлекеттік педагогика университеті

Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доцент м.а.,

филология ғылымдары бойынша философия докторы (PhD)

Резюме. В статье рассматриваются основные направления и их особенности в современной казахской литературе. Современная казахская литература-динамичное явление, развивающееся под влиянием исторических, социальных, культурных изменений и нововведений. В литературе прослеживаются новые темы и жанры, а также сочетание традиций и новизны. Особенно за годы независимости казахская литература претерпела большую трансформацию, появились постмодернистские, реалистические, экзистенциалистские, психологические направления и течения..

Summary: The article discusses the main directions and their features in modern Kazakh literature. Modern Kazakh literature is a dynamic phenomenon that develops through the influence of historical, social, cultural changes and innovations. New themes and genres are traced in the literature, as well as a combination of tradition and innovation. Especially during the years of independence, Kazakh literature has undergone a great transformation, postmodern, realistic, existentialist, psychological trends and trends have emerged..

Қазіргі қазақ әдебиетіндегі негізгі бағыттар әртүрлі тарихи және әлеуметтік өзгерістерге байланысты дамып келеді. Әдебиетте бірнеше бағыттар мен ағымдар анық көрінеді:

1. Модернизм. Модернистік ағым қазіргі қазақ әдебиетінде айқын көрініс тапқан. Бұл бағыт әдебиетте адам жанының ішкі әлемін, психологиялық күйін көрсетуге ұмтылады. Классикалық стильден бас тартылып, жаңа тәсілдер мен формалар қолданылуда. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі модернизм бағыты-XX ғасырдың екінші жартысы мен XXI ғасырдың басында ерекше орын алған, дәстүрлі әдебиетке қарсы шығып, жаңа тәсілдер мен эксперименттік формаларды қолдануға ұмтылған әдеби ағым. Модернизм әлем әдебиетінде маңызды орын алып, қазақ әдебиетінде де өз ізін қалдырды. Бұл бағытта адам жанының ішкі әлемін, оның психологиялық күйін, қоғаммен қарым-қатынасын терең зерттеу басым. Модернизмнің негізгі ерекшеліктері мен қағидаттарына тоқталсақ: 1. Ішкі монолог және психологиялық тереңдік. Модернизм бағыты көбіне адамның ішкі дүниесіне, оның ойлары мен сезімдеріне көп көңіл бөледі. Әдебиетте дәстүрлі сюжеттің орнына, кейіпкердің ішкі монологы, ой толғаныстары басты орын алады. Мұндай тәсіл арқылы адам жанын тереңірек түсіну мен көрсетуге ұмтылады. 2. Реализмнен бас тарту. Модернизмде классикалық реализмнің көп жағдайда нақты өмірді шынайы түрде көрсетуі

жеткіліксіз болып саналады. Модернистік шығармаларда шынайылықтың шекарасы бұзылып, фантастикалық элементтер мен символизм жиі кездеседі. Бұл бағыттағы жазушылар адамдардың психологиялық күйін, қоғамдағы өзгерістерді түрлі метафоралар, символдар арқылы көрсетеді. 3. Форма мен стильдің эксперименталдық сипаты. Модернизм әдебиетінде форма мен құрылымның өзгеруі айқын көрінеді. Жазушылар тіл мен стильді еркін қолдана отырып, жаңа эксперименттік әдістерді сынап көреді. Бұл бағыттағы шығармаларда уақыттың үзілуі, шекаралардың бұзылуы, сюжеттің түрлі тәсілдермен жеткізілуі байқалады. 4. Мифология және символизм. Модернистік әдебиетте ұлттық мифология мен символизмді қайта жаңғырту үрдісі байқалады. Мифологиялық элементтер шығармаларда көбінесе метафоралар ретінде пайдаланылады. 5. Қоғам мен адам арасындағы қарым-қатынас. Модернизмде қоғам мен адамның арасындағы күрделі байланыс, әлеуметтік шектеулер мен еркіндік, адам табиғатының күрделі жақтары тереңірек қарастырылады. Әдебиет арқылы қоғамдағы рухани дағдарыстар мен адамзаттың жаңа мәселелері ашылады. 6. Тіл мен уақыттың бұзылуы. Модернистік шығармаларда уақыттың біркелкі өтуі немесе кеңістік-уақыттың бұзылуы сипатталады. Кейіпкерлердің санасындағы уақыттың өтуі, естеліктер мен болашақтың араласып кетуі – модернистік әдебиеттің ерекшелігі. Жазушы нақты бір оқиғаларды уақыт аралығында емес, әртүрлі уақыттағы оқиғаларды араластырып көрсетуі мүмкін. Қазіргі қазақ модернизмінің өкілдері ретінде Жүмекен Нәжімеденов, Ақселеу Сейдімбек, Төлен Әбдік, Дулат Исабеков және тағы басқа жазушыларды атауға болады. Олардың шығармаларында қазақ қоғамының күрделі мәселелері, рухани ізденістер, психологиялық тәжірибелер кеңінен көрініс табады.

2. Постмодернизм. Постмодернистік әдебиет, әсіресе, соңғы жылдары көп танымал бола бастады. Бұл бағыт дәстүрлі құндылықтар мен шектеулерге қарсы шығып, шынайылық пен жалғандықтың шекарасын бұзуға ұмтылады. Әдебиетте интертекстуалдық әдістер, әртүрлі әдеби дәстүрлер мен мәдениеттердің бірігуі тән. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі постмодернизм бағыты-XX ғасырдың соңында және XXI ғасырдың басында әдебиетте кеңінен тараған ағым. Постмодернизм жалпы әлем әдебиетінде дәстүрлі құндылықтарды, идеяларды және эстетикалық нормаларды сынға алып, шынайылықтың шекараларын бұзуға тырысады. Бұл бағыт шығармашылықта жаңа әдістер мен формаларды, сондай-ақ көпжақты көзқарастарды қолдануды білдіреді. Қазіргі қазақ әдебиетінде де постмодернизмнің әсері көрініс табуда, ол әсіресе жанрлар мен тілдің еркін қолданылуымен, мәтіндер арасындағы диалогпен, шындық пен жалғандықтың арасындағы шекараның бұзылуымен ерекшеленеді.

3. Реализм. Әдебиеттегі реалистік бағыт бұрынғыдай кең таралған. Қазақ әдебиетінің классикалық үлгілері, мысалы, әлеуметтік мәселелерді, халықтың тұрмысын ашатын шығармалар әлі де кеңінен жазылып, оқылады. Жазушылар өз шығармаларында қоғамдағы мәселелер мен адамдардың шынайы өмірін көрсетуге тырысады. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі реализм бағыты-классикалық әдебиеттен келе жатқан, адамның шынайы өмірін, қоғамдағы әлеуметтік

жағдайларды, тұрмыс пен психологияны нақты және айқын көрсетуге бағытталған бағыт. Реализмде автордың басты мақсаты-өмірдің шынайы көрінісін беру, қоғамдағы қайшылықтар мен мәселелерді бейнелеу, кейіпкерлердің өміріндегі шынайы ахуалды сипаттау. Бұл бағыт қазақ әдебиетінде де дәстүрлі түрде дамып, қазіргі уақытта өз өзектілігін сақтап отыр.

4. Әлеуметтік бағыт. Әлеуметтік проблемалар мен адам құқықтары, әлеуметтік әділеттілік мәселелеріне көңіл бөлінетін шығармалар да көбейген. Бұл бағытта қоғамдағы сынықтар мен теңсіздіктер, адамның өзіндік құқығын қорғау туралы жазылады. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі әлеуметтік бағыт-қоғамдағы өзекті мәселелерді, әлеуметтік теңсіздікті, адамның жеке өмірі мен қоғам арасындағы қатынасты, рухани және материалдық дағдарыстарды көтеретін әдеби ағым. Бұл бағыт әдебиетте әлеуметтік әділетсіздікке, халықтың әлеуметтік жағдайына, олардың ішкі күйзелістеріне, жеке адам мен қоғам арасындағы шиеленістерге назар аударуды басты мақсат ретінде қояды. Әлеуметтік бағыттың шығармалары арқылы қоғамдағы күрделі жағдайлар мен адамдардың өзара қарым-қатынастары ашылады.

5. Эксперименталды әдебиет. Бұл бағытта жазушылар түрлі эксперименттік формалар мен стильдерді қолдана отырып, өз шығармаларын жаңаша түрде ұсынуға тырысады. Эксперименталды шығармаларда тіл мен құрылымның жаңа тәсілдері пайдаланылады. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі эксперименталды әдебиет-дәстүрлі әдебиет формалары мен стилдерінен тыс, жаңа әдістер мен тәсілдерді қолдануға негізделген бағыт. Бұл әдебиет стилі, ең алдымен, классикалық құрылымдарды бұзып, жаңа жанрлар мен формаларды жасауға тырысады. Эксперименталды әдебиет шығармаларында тілдің, стильдің, сюжет пен құрылымның еркін қолданылуы жиі кездеседі.

6. Фантастика және ғылыми-фантастика. Қазақ әдебиетіндегі фантастика жанры да танымал бола бастады. Бұл бағытта жазылған шығармалар көбіне болашақтағы әлемді, фантастикалық жағдайларды және адамзаттың даму болашағын қарастырады. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі фантастика және ғылыми-фантастика жанрлары, әлемдік әдебиеттегі сияқты, маңызды орын алады. Бұл жанрлар әсіресе жаңа идеяларды, адамзаттың болашағы мен ғылыми жетістіктерін зерттеуге, сондай-ақ фантастикалық әлемдер мен жағдайларды көруге мүмкіндік береді. Қазақ әдебиетінде фантастика мен ғылыми-фантастика жанрлары өздерінің ерекше ерекшеліктерімен танымал және қазірдің өзінде кеңінен дамып келеді.

7. Эмиграциялық әдебиет. Шетелде тұратын қазақ жазушыларының шығармалары эмиграциялық әдебиеттің бір бөлігі болып табылады. Бұл шығармаларда жат елдердегі қазақ диаспорасының мәселелері, ұлттық идентичность және мәдениет мәселелері көтеріледі.

Қазіргі қазақ әдебиетіндегі фантастика мен ғылыми-фантастика жанрлары әдебиеттің дамуында жаңа бағыттарды аша отырып, қазақ қоғамының әлеуметтік, философиялық және мәдени мәселелерін көтеруге мүмкіндік береді. Бұл жанрлар арқылы авторлар болашақ, ғылым мен технологияның адам өміріне әсері, табиғат пен адам арасындағы қарым-қатынас сияқты терең

тақырыптарды қозғайды. Сонымен қатар, қазақ әдебиетінде осы жанрлардың дамуымен жаңа идеялар мен мүмкіндіктер ашылып, әдебиетке жаңа тыныс береді.

Қазіргі қазақ әдебиеті әртүрлі бағыттар мен ағымдардың қосындысы ретінде дамып келеді, бұл әдебиетке жан-жақтылық пен шығармашылық еркіндік әкеліп, оқырманның қиялын оятуда маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ә. Қалиұлы. Қазіргі қазақ әдебиеті: теориялық мәселелер. –Алматы., 2018
2. Н. Құрманбайұлы. Қазіргі қазақ әдебиетінің бағыттары мен жанрлары. –Алматы., 2020
3. С. Нұрғали. Қазіргі қазақ әдебиетінің көркемдік тенденциялары. –Алматы., 2021
4. Ш. Керімбекова. Қазіргі қазақ әдебиетіндегі жаңа жанрлар мен стильдер. –Алматы., 2022

УДК 347.1(1574)(075.8)

ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ КӨРІНІСТЕРІ

Қазақ тілі және әдебиет пәнінің оқытушысы Көмек А.Ә
«Мирас» колледжі, Шымкент қаласы, Қазақстан

Резюме. Казахская культура – неотъемлемая часть тюркской цивилизации, представляющая собой совокупность глубоких духовных ценностей и уникальных традиций. В эпоху глобализации отражение казахской культуры в мировой литературе является актуальной темой. В данной статье рассматриваются элементы казахской культуры в мировой литературе, способы их передачи и их значение.

Отражение казахской культуры в мировой литературе представлено в различных аспектах. Быт, исторические личности, фольклор и традиции казахского народа нашли свое место в произведениях многих зарубежных писателей и исследователей. Это свидетельствует о глобальном значении казахской культуры и подчеркивает необходимость ее дальнейшего изучения.

Summary. Kazakh culture is an integral part of Turkic civilization, representing a collection of profound spiritual values and unique traditions. In the era of globalization, the depiction of Kazakh culture in world literature is a relevant issue. This article examines the elements of Kazakh culture in world literature, the ways they are represented, and their significance.

The representation of Kazakh culture in world literature appears in various aspects. The lifestyle, historical figures, folklore, and traditions of the Kazakh people have been reflected in the works of many foreign writers and researchers. This highlights the global significance of Kazakh culture and underscores the need for its further study.

Әлем әдебиетінде қазақ мәдениетінің бейнеленуі.

Әлем әдебиетінде қазақ мәдениеті мен ұлттық ерекшеліктері әртүрлі деңгейде көрініс табады. Көптеген шетелдік жазушылар өз шығармаларында қазақ халқының тұрмысын, дәстүрлерін және тарихи оқиғаларын сипаттайды. Мысалы, Джеймс Олдридждің «Алыстағы барабан үні» романында қазақ жерінің кеңдігі мен табиғаты бейнеленген. Жюль Верннің «Клодиус Бомбарнак» романында қазақ даласы арқылы жүретін темір жол және

қазақтардың көшпелі тұрмысы сипатталады. Николай Гумилевтің өлеңдерінде қазақ мәдениетіне тән көшпелі өмір салты мен дала пейзаждары көрініс табады.

Қазақ тарихи тұлғаларының әлем әдебиетіндегі алатын орны ерекше. Әлем әдебиетінде қазақтың ұлы тұлғалары жиі кездеседі. Мысалы, Шоқан Уалихановтың өмірі мен еңбектері еуропалық зерттеушілердің назарын аударды. Сондай-ақ, Густав Эмиль Маннергеймнің жазбаларында қазақ халқының мәдениеті мен тұрмысы кеңінен сипатталған.

Абылай хан – қазақ мемлекеттілігінің көрнекті тұлғасы ретінде Ресей, Қытай және еуропалық зерттеушілердің еңбектерінде бейнеленген. Орыс жазушысы Алексей Левшин өз шығармаларында Абылай ханның саясаткерлік дарынын сипаттаған.

Кенесары Қасымұлы – қазақ халқының азаттығы үшін күрескен тұлға ретінде жазушылар мен тарихшылардың еңбектерінде көрініс тапқан. Орыс жазушысы Николай Коншин оның ерлігі мен қайсарлығын атап өткен.

Ахмет Байтұрсынұлы – оның ағартушылық еңбектері мен тіл реформасы әлем ғалымдарының назарын аударды. Түркия, Ресей және Батыс зерттеушілері оның қазақ тілін дамытудағы рөлін атап өтеді. Осы секілді әлем әдебиетінде қазақтың нар тұлғалы тарихи тұлғаларға арнап жазған еңбектерін көптеп кездестіруге болады.

Қазақ әдебиетінің тағы ерекше жанырларының бірі ол, қазақ фольклоры. Қазақ фольклоры – ғасырлар бойы қалыптасқан халықтың рухани қазынасы. Оның мазмұны мен құрылымы әлемдік әдебиетке үлкен әсер еткен. Қазақ эпостары, ертегілері мен аңыздары – ұлт мәдениетінің ажырамас бөлігі ғана емес, сонымен қатар шетелдік әдеби шығармаларға шабыт берген дереккөздердің бірі болып табылады. Бұл мақалада қазақ фольклорының шетел әдебиетіне әсері, оның көріністері мен ықпалы қарастырылады.

Қазақ эпостарының әлемдік әдебиетке ықпалы Қазақ халқының эпостық мұралары шетелдік зерттеушілер мен жазушылардың назарын аударды. "Қобыланды батыр", "Алпамыс батыр", "Ер Тарғын" жырлары батырлық рухымен ерекшеленіп, әлемдік эпикалық шығармалармен үндестік тапты. Бұл эпостардағы батырлық, ерлік пен әділеттілік идеялары шетел әдебиетінде кеңінен қолданылды.

Мысалы, түрколог В. Радлов қазақ эпостарын зерттеп, олардың түркі халықтарының мәдени мұрасындағы маңыздылығын атап өткен. Сондай-ақ, қазақ эпостарының құрылымы мен сюжеті скандинавиялық және батыс еуропалық батырлық жырларымен ұқсастықтарға ие екендігі көрсетілді.

Қазақ ертегілерінің шетел әдебиетіне ықпалы Қазақ ертегілері адамгершілік, әділдік, ерлік сияқты құндылықтарды насихаттайды. Олардың көптеген сюжеттері әлемдік әдебиетте ұқсас мотивтер арқылы көрініс тапты. Мысалы, қазақтың "Ер Төстік" ертегісі батыстық "Жаңа әлемді ашушы" тақырыбындағы көптеген туындылармен үндес келеді.

Фольклортанушылар қазақ ертегілерінің шығыс және батыс әдебиеттеріне ықпал еткенін атап өтеді. Орыс жазушысы А. Афанасьев қазақ халық ертегілерін жинап, оларды шығыс славян ертегілерімен салыстырып зерттеген.

Сонымен қатар, неміс ғалымы Вильгельм Грубе қазақ ертегілерінің құрылымын зерттеп, олардың еуропалық халық ертегілеріне әсер еткенін көрсеткен.

Қазақ аңыздары мен шетел әдебиетіндегі бейнелер Қазақ халқының аңыздары мен мифтері шетел әдебиетінде көрініс тапқан. Әсіресе, "Жерұйық" туралы аңыздар утопиялық әдеби шығармаларда пайдаланылды. Қазақтың мифологиялық кейіпкерлері, мысалы, "Жезтырнақ", "Перілер" мен "Жалмауыз кемпір" бейнелері шетел әдебиетіндегі сиқырлы және мифтік кейіпкерлермен ұқсас сипаттарға ие.

Қазақ фольклорының шетел әдебиетіне әсері терең әрі ауқымды. Оның эпостары, ертегілері мен аңыздары әлемдік әдебиетте батырлық, әділдік, рухани тазалық секілді идеялардың қалыптасуына ықпал етті. Шетел жазушылары мен зерттеушілері қазақ фольклорын жинақтап, аударып, зерттеу арқылы оны әлемдік мәдени мұраның бір бөлігі ретінде танытты. Сондықтан қазақ фольклоры тек ұлттық қазына ғана емес, әлемдік әдебиеттің маңызды бөлігінің бірі болып қала береді.

Қазақ халқының бай мәдени мұрасы оның дәстүрлері мен салт-дәстүрлерінен көрініс табады. Қазақтың әдет-ғұрыптары мен тұрмыс салты көптеген шетелдік зерттеушілер мен жазушылардың шығармаларында бейнеленген. Бұл мақаланың мақсаты – шетел әдебиетіндегі қазақ дәстүрлері мен салттарының көріністерін талдау, олардың қалай сипатталғанын және қандай маңызға ие екенін көрсету.

Қазақ көшпелі мәдениетінің әдеби бейнеленуі. Қазақтардың көшпелі өмір салты мен тұрмыс ерекшеліктері көптеген шетелдік шығармаларда суреттелген. Мысалы, Александр Дюма өзінің "Азия саяхатында" қазақ халқының дәстүрлерін сипаттап, олардың қонақжайлылығы мен еркіндігін ерекше атап өткен. Сонымен қатар, Джордж Кеннанның шығармаларында қазақтардың көшпенді өмірі мен табиғатпен үйлесімді тіршілігі бейнеленген.

Қонақжайлылық дәстүрінің шетел әдебиетінде көрініс табуы. Қазақ халқының ең маңызды дәстүрлерінің бірі – қонақжайлылық. Бұл ерекшелік шетелдік жазушылардың еңбектерінде жиі аталады. Мысалы, Лев Толстой қазақтардың қонақ күту дәстүрін жоғары бағалап, олардың адамгершілік қасиеттеріне таңданысын білдірген. Сондай-ақ, Николай Гумилев қазақ даласындағы қонақжайлықты өзінің өлеңдерінде ерекше атап өтеді.

Қазақтың салт-дәстүрлерінің әдеби шығармалардағы көрінісі. Қазақ халқының тұрмыс-салты мен ұлттық ерекшеліктері шетел әдебиетінде әртүрлі қырларынан көрініс тапқан. Мысалы, Ресей жазушысы Григорий Потанин қазақтардың көші-қон, мал шаруашылығы, мерекелері мен ғұрыптарын өз еңбектерінде кеңінен сипаттайды. Ол қазақтың көне дәстүрлерін зерттеп, олардың тарихы мен мәдениетін терең түсіндіреді.

Қазақтың ұлттық мерекелері мен олардың әдебиетте бейнеленуі. Наурыз мейрамы – қазақ халқының ең маңызды дәстүрлі мерекелерінің бірі. Бұл мейрам туралы көптеген шетелдік зерттеушілер мен жазушылар жазған. Мысалы, түркі халықтарының мәдениетін зерттеген Клаус Көнке өз

еңбектерінде Наурыз мерекесінің философиялық мәні мен қазақ мәдениетіндегі орнын талдаған.

Қазақ дәстүрлері мен салттары шетел әдебиетінде кеңінен көрініс тапқан және түрлі авторлардың шығармаларында әртүрлі қырларынан сипатталған. Бұл қазақ мәдениетінің бірегейлігі мен оның әлемдік өркениетке қосқан үлесінің дәлелі болып табылады. Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін зерттеген шетелдік жазушылар мен ғалымдар оның бай мәдени мұрасын танытып, болашақ ұрпаққа сақтауға ықпал етті. Қазақ дәстүрлері мен салттарын одан әрі зерттеу – мәдениетаралық байланыстарды нығайтудың маңызды аспектісі болып қала береді.

Қорытынды

Қазақ мәдениетінің әлем әдебиетіндегі көріністері халықтың рухани құндылықтары мен тарихи мұрасын таныстыруда маңызды рөл атқарады. Шетелдік авторлардың шығармаларында қазақ мәдениетінің бейнеленуі – оның жаһандық өркениетке қосқан үлесін айқындайды. Бұл бағыттағы зерттеулерді жалғастыру қазақ әдебиеті мен мәдениетінің халықаралық деңгейдегі танымалдығын арттыруға септігін тигізеді. Әлем әдебиетіндегі қазақ мәдениетінің көріністері – халықтың рухани құндылықтары мен тарихи мұрасын танытудағы маңызды аспектілердің бірі.

Қазақтың тұрмыс-салты, ұлттық дәстүрлері мен тарихи тұлғалары шетелдік жазушылар мен зерттеушілердің еңбектерінде кеңінен көрініс тапқан. Бұл қазақ мәдениетінің ғаламдық деңгейде маңыздылығын көрсетіп, оның әлемдік өркениетке ықпалын дәлелдейді. Қазақ мәдениеті мен әдебиетінің жаһандық әдеби кеңістікте лайықты орын алуы үшін оны зерттеу мен насихаттау жұмыстары жалғасуы қажет.

Қазақ дәстүрлері мен салттары шетел әдебиетінде кеңінен көрініс тапқан және түрлі авторлардың шығармаларында әртүрлі қырларынан сипатталған. Бұл қазақ мәдениетінің бірегейлігі мен оның әлемдік өркениетке қосқан үлесінің дәлелі болып табылады. Қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін зерттеген шетелдік жазушылар мен ғалымдар оның бай мәдени мұрасын танытып, болашақ ұрпаққа сақтауға ықпал етті. Қазақ дәстүрлері мен салттарын одан әрі зерттеу – мәдениетаралық байланыстарды нығайтудың маңызды аспектісі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Олдридж, Джеймс. (2000). Алыстағы барабан үні. Алматы: «Жазушы» баспасы.
2. Верн, Жюль. (2003). Клодиус Бомбарнак. Мәскеу: «Роман-газета» баспасы.
3. Гумилев, Николай. (1992). Өлеңдер жинағы. Санкт-Петербург: «Издательство Академии Наук СССР».
4. Радлов, В. (1895). Түркі халықтарының эпостары. Санкт-Петербург: «Издательство Академии Наук».
5. Афанасьев, А. (1957). Русские народные сказки. Мәскеу: «Наука» баспасы.
6. Грубе, Вильгельм. (1980). Қазақ ертегілерінің құрылымы. Берлин: «Грамматика» баспасы.
7. Потанин, Григорий. (1886). Қазақстанның әлеуметтік құрылымы мен дәстүрлері. Санкт-Петербург: «Издательство Академии Наук».

8. Кенке, Клаус. (2011). Наурыз мейрамы және түркі халықтарының мәдениеті. Стамбул: «Түрік мәдениет орталығы».
9. Толстой, Лев. (2001). Соғыс және бейбітшілік. Мәскеу: «Издательство РАН».
10. Кеннан, Джордж. (1980). Россия мен қазақ даласы. Нью-Йорк: «Princeton University Press».

UDC: 373.1.

METHODS AND TECHNIQUES IN ONLINE ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Куралбек Б.Т.

Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақала ағылшын тілін онлайн оқытуда қолданылатын әртүрлі әдістер мен әдістерді қарастырады, олардың тиімділігін, қиындықтарын және оқу тәжірибесін жақсартатын құралдарды зерттейді. Пікірталас синхронды және асинхронды тәсілдерге, тілді коммуникативті оқытуға, тапсырмаларға негізделген оқытуға және тілді меңгеруді дамытудағы мультимедиялық және цифрлық ресурстарды біріктіруге бағытталған. Ол сондай-ақ мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесуінің ролін және желілік ортада бейімделудің маңыздылығын көрсетеді.

Резюме. В этой статье рассматриваются различные методы и приемы, используемые в онлайн-обучении английскому языку, исследуются их эффективность, проблемы и инструменты, которые могут улучшить процесс обучения. В центре внимания обсуждения находятся синхронные и асинхронные подходы, коммуникативное обучение языку, обучение на основе задач и интеграция мультимедийных и цифровых ресурсов в содействии усвоению языка. Также подчеркивается роль взаимодействия учителя и ученика и важность адаптивности в онлайн-среде.

Online English language teaching has gained substantial traction in recent years due to the increasing demand for flexible, accessible, and scalable language learning solutions. Whether through synchronous video calls or asynchronous learning modules, instructors and learners are engaging in new pedagogical practices. As these methods evolve, so do the tools and technologies that support them. This article explores the contemporary methods and techniques of online English language teaching (ELT), considering their impact on learner engagement, motivation, and language proficiency.

1. Synchronous and Asynchronous Learning

The transition from in-person to online learning environments has introduced two primary modes of instruction: synchronous (real-time) and asynchronous (self-paced). Each has distinct advantages in ELT.

Synchronous Learning: This method involves real-time interaction between the instructor and students. Tools such as Zoom, Google Meet, and Microsoft Teams have become central to delivering lessons, enabling direct communication, real-time feedback, and the fostering of a community among learners. The immediate exchange of ideas helps simulate the dynamic environment of a traditional classroom. However, it requires learners to be available at scheduled times, which can pose challenges for those in different time zones [1].

Asynchronous Learning: In this model, learners access course materials, watch pre-recorded videos, complete assignments, and engage with discussion forums at their own pace. Platforms like Moodle, Canvas, and Google Classroom support asynchronous learning, offering flexibility for students who may have other commitments or who prefer to learn independently. While it fosters autonomy, the lack of real-time interaction can lead to feelings of isolation and reduced motivation if not adequately managed.

2. Communicative Language Teaching (CLT)

Communicative Language Teaching has long been a cornerstone of modern English language pedagogy, focusing on real-life communication and interactive learning. In an online setting, CLT emphasizes the use of authentic materials and interactive exercises that mirror real-world language use. Techniques such as:

Role-play: Online learners can participate in virtual role-playing activities that simulate real-life situations (e.g., ordering food in a restaurant, making appointments, or discussing news topics). These activities encourage practical application of language skills in a controlled environment.

Discussions and Debates: Platforms like Zoom and Skype allow students to engage in group discussions and debates, promoting speaking and listening skills. These activities simulate everyday interactions and enhance fluency in real-time communication.

By maintaining a strong focus on interaction, CLT ensures that learners develop not only linguistic competence but also the pragmatic skills necessary for effective communication [2].

Task-Based Learning (TBL) is a method that revolves around the completion of meaningful tasks, where the goal is not to teach language directly, but to use it in context. This approach is particularly effective in online environments, where tasks can be easily structured around virtual collaboration. Common techniques include:

Project-Based Learning: Students may be assigned tasks such as creating a digital presentation, writing a blog, or collaborating on a video project. These tasks require active language use in various skills, such as reading, writing, speaking, and listening.

Problem-Solving Tasks: Teachers can provide scenarios that require students to solve problems or make decisions in English, fostering critical thinking while reinforcing language skills.

TBL promotes engagement by giving students clear, purposeful goals, making the learning experience more dynamic and centered on real-life language use.

4. Integration of Multimedia and Digital Tools

The digital age has brought an array of tools that enrich online ELT. Incorporating multimedia resources can enhance student engagement and comprehension. Effective digital tools include:

Interactive Websites and Apps: Websites such as Duolingo, Quizlet, and Memrise offer gamified learning experiences, helping students practice vocabulary, grammar, and pronunciation in an interactive manner.

Digital Whiteboards: Tools like Miro or Jamboard enable teachers to create interactive lessons, allowing students to collaborate and contribute in real-time.

Video and Audio Tools: Using platforms such as YouTube for authentic video content or podcasts for listening practice helps students experience a range of accents, cultural contexts, and informal language use.

Multimedia and digital resources allow students to engage with content more dynamically, aiding in their ability to comprehend complex language structures while increasing motivation through varied learning experiences [3].

5. Teacher-Student Interaction in Online ELT

Despite the technological advantages, one of the most critical aspects of online English teaching remains the relationship between the teacher and students. Interaction is key to effective language acquisition, and in the online space, instructors must take extra care to maintain engagement through:

Personalized Feedback: Regular, constructive feedback is vital for language development. Online tools like Google Docs and email allow teachers to provide individual feedback on assignments, while platforms like Edmodo can offer private communication channels.

Active Participation: Teachers can use techniques such as cold calling, encouraging students to respond actively during lessons, even in large online classes. Breakout rooms in video conferencing tools also facilitate smaller group discussions that can encourage participation.

Effective teacher-student interaction promotes motivation and creates a supportive learning environment where students feel encouraged to take risks and make mistakes, essential components of language learning.

6. Challenges in Online ELT

While online teaching offers many benefits, it also presents challenges. These include:

Technological Barriers: Issues such as unreliable internet connections or lack of access to modern devices can hinder learning. This is especially problematic in regions with limited resources.

Lack of Face-to-Face Interaction: Despite the use of video tools, some students may miss the human connection found in traditional classroom settings, which can impact their motivation and sense of belonging.

Student Engagement: Online platforms can be distracting, and students may struggle to stay focused during long virtual lessons. Teachers must employ varied strategies to keep learners engaged and actively participating [4].

Online English language teaching offers immense potential, with various methods and techniques designed to enhance learning experiences. Synchronous and asynchronous learning models, combined with communicative language teaching, task-based learning, and the use of digital tools, can effectively meet the diverse needs of learners. However, challenges such as technological barriers and maintaining engagement in virtual environments must be addressed. As technology continues to evolve, online ELT methods will continue to adapt, providing students with innovative, effective ways to learn English in a digital age.

References

1. Harmer, J. (2007). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.
2. Nunan, D. (2004). Task-Based Language Teaching. Cambridge University Press.
3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
4. Warschauer, M., & Kern, R. (2000). Network-based Language Teaching: Concepts and Practice. Cambridge University Press.

УДК: 37.013.42

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЙЫНДАУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Маратқызы Е.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Резюме. Инклюзивное образование направлено на обеспечение равных возможностей для детей с особыми образовательными потребностями. В данной статье рассматриваются методологические аспекты подготовки учителей в системе инклюзивного образования. В исследовании обсуждается важность теоретической, практической и психологической подготовки, а также необходимость использования современных технологий.

Summary. Inclusive education aims to provide equal opportunities for children with special educational needs. This article examines the methodological aspects of preparing teachers in the inclusive education system. The study discusses the importance of theoretical, practical, and psychological training, as well as the need to use modern technologies.

Инклюзивті білім беру – ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру үдерісіне қосу қағидатына негізделген білім беру жүйесі. Бұл тәсіл барлық балаларға тең мүмкіндік беру, кемсітушілікті жою және оқыту сапасын арттыруды мақсат етеді. Осы орайда, педагогтарды инклюзивті оқытуға дайындау маңызды мәселе болып табылады. Бұл мақалада педагогтарды инклюзивті білім беру жүйесінде даярлаудың әдіснамалық аспектілері қарастырылады.

Инклюзивті білім беру жүйесі оқушылардың әртүрлілігін ескере отырып, оларға сапалы білім беруге бағытталған. Бұл жүйенің негізгі принциптері:

- Барлық балалардың тең құқығын қамтамасыз ету;
- Ерекше білім беру қажеттіліктерін ескеру;
- Оқыту үдерісінде жеке тәсілді қолдану;
- Мектептердің бейімделгіштігі мен қолжетімділігін арттыру.

Инклюзивті білім берудің артықшылықтары тек ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін ғана емес, барлық білім алушылар үшін де өте маңызды. Инклюзивті білім беру ортасында физикалық және психоэмоционалдық ерекшеліктері бар балалар бірге оқиды. Бұл оқушылардың бір-бірімен өзара әрекеттесу арқылы құрмет, төзімділік және түсіністік қалыптастыруына ықпал етеді. Ерекше қажеттіліктері бар балалар қоғамның бөлігіне айналады, бұл

стереотиптер мен кемсітушіліктерді жоюға көмектеседі. Барлық балаларға командамен жұмыс істей білуді және айырмашылықтарға құрметпен қарауды үйретеді[1].

Инклюзивті білім беру ерекше қажеттіліктері бар балалардың әлеуметтік интеграциясына ықпал етеді, олардың қоғамға бейімделуін жақсартады. Бұл балаларда эмпатия мен басқа адамдардың қиындықтарын түсіну, көмек көрсету қабілетін дамытады, бұл өмір бойы маңызды дағдылар болып табылады. Уақыт өте келе, осындай балалар өздеріне сенімдірек бола түседі және қоғамнан оқшауланбайды.

Инклюзивті білім беру жүйесінде мұғалімдер әр балаға индивидуалды түрде назар аударып, оларды қажеттіліктеріне қарай оқытады. Ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін бұл олардың қабілеттеріне сәйкес оқыту бағдарламалары мен әдістерінің қолданылуын білдіреді, бұл жақсы оқу нәтижелеріне әкеледі. Басқа балалар үшін инклюзивті білім беру әртүрлі оқыту әдістерін қолдануға мүмкіндік беріп, оқушыларға икемді ойлау мен түрлі тәсілдерді қабылдауды үйретеді.

Инклюзивті білім беру әртүрлі балаларға бірлесіп жұмыс істеп, жауапкершілікті бөлісіп, ұжыммен жұмыс істеуді үйретеді. Бұл оқу процесінде толеранттылық, ынтымақтастық, бейімделгіштік сияқты қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай ортада барлық балалар өздерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыта алады, және топтық жұмыс арқылы қарым-қатынас жасау дағдыларын меңгереді[2].

Инклюзивті білім беру оқыту процесін көптүрлі әрі шығармашылық етеді, өйткені мұғалімдер барлық балалардың қажеттіліктерін ескере отырып, жаңа әдістер мен стратегияларды қолданады. Бұл процесс әр балаға өз әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді, ал барлық оқушылар үшін білім беру тәжірибесі байи түседі. Мұғалімдер шығармашылық тапсырмалар, топтық жобалар, технологияларды қолдану сияқты әдістерді пайдалану арқылы оқыту сапасын арттырады.

Қазіргі әлем әртүрлі, сондықтан инклюзивті білім беру балаларға әртүрлі адамдармен, олардың ерекшеліктерімен және көзқарастарымен тиімді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Бұл балаларды болашақта әлеуметтік және кәсіби ортада жақсы бейімделуге дайындайды, өйткені олар түрлі адамдармен жұмыс істей біледі және олармен қарым-қатынас жасау дағдыларын меңгереді.

Бұрын ерекше қажеттіліктері бар балалар тек арнайы мекемелерде білім алып, қоғамнан оқшауланып келген. Инклюзивті білім беру мұны азайтып, оларды жалпы білім беру ортасына енгізеді. Бұл балалардың академиялық, әлеуметтік және эмоциялық дамуына оң әсер етеді, олардың өзіне деген сенімділігі мен құрметін арттырады.

Инклюзивті білім беру мұғалімдерге жаңа әдістер мен тәсілдерді қолдануға мүмкіндік береді, бұл олардың кәсіби деңгейін көтереді. Мұғалімдер инклюзивті сыныптарда жұмыс істей отырып, көбірек икемді және шығармашылық тәсілдерді қолдануды үйренеді, олар әр түрлі қажеттіліктері

бар балалармен тиімді жұмыс істей алады. Бұл педагогтардың біліктілігін арттыруға және жаңа оқыту әдістерін дамытуға ықпал етеді.

Зерттеулер инклюзивті білім беру жүйесі білім сапасын арттыруға ықпал етеді, себебі ол әр түрлі оқыту әдістерін қолдануға және барлық оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың білім деңгейінің жоғарылауына, сондай-ақ оқу нәтижелерінің жақсаруына әкеледі. Инклюзивті білім беру жүйесі оқушылардың тәжірибесін байытады, олар әртүрлі көзқарастарды қабылдауға үйренеді[3].

Инклюзивті білім беру әдістері әділ қоғам құруға, әр адамның өз әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік береді, бұл әлеуметтік әділетсіздік деңгейін төмендетуге және кемсітушілікті азайтуға ықпал етеді. Алдағы уақытта бұл тәсілдер қоғамды одан әрі дамытып, тең құқықты және бір-біріне құрметпен қараушы адамдардың ортасын қалыптастыруға жол ашады. Инклюзивті білім беру тек ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін ғана емес, барша қоғам үшін маңызды. Ол білім алу мүмкіндіктерін теңестіреді және барлық балаларға өз потенциалын толық жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Педагогтарды инклюзивті білім беру жүйесінде даярлау барысында бірнеше маңызды әдіснамалық аспектілерге назар аудару қажет[4].

1. Теориялық білім беру. Педагогтарды дайындауда теориялық білімнің маңызы зор. Инклюзивті білім беру қағидаларын, құқықтық-нормативтік негіздерін және әртүрлі ерекше қажеттіліктері бар балалардың психологиялық ерекшеліктерін терең меңгеру керек. Бұл бағыттағы негізгі тақырыптар:

- Инклюзивті білім берудің құқықтық негіздері;
- Ерекше қажеттіліктері бар балалардың даму психологиясы;
- Инклюзивті педагогиканың негізгі принциптері;
- Инклюзивті оқытудағы дифференциалды және жеке оқыту әдістері;
- Ерекше балаларды бағалау және мониторинг жасау тәсілдері.

2. Практикалық дайындық. Болашақ педагогтар инклюзивті мектептерде тәжірибеден өту арқылы өз дағдыларын жетілдіруі қажет. Олар ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу әдістерін практика жүзінде меңгереді. Бұл кезеңде:

- Инклюзивті сыныптарда сабақ жүргізу;
- Мектеп психологтары және дефектологтармен жұмыс;
- Инклюзивті білім беру технологияларын меңгеру;
- Арнайы оқыту құралдары мен әдістемелерін қолдану;
- Жеке оқу жоспарларын әзірлеу.

3. Кәсіби құзыреттілікті дамыту. Инклюзивті білім беру жүйесінде жұмыс істейтін педагогтар келесі құзыреттерді меңгеруі керек:

- Арнайы педагогика және психология негіздері;
- Ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған оқыту стратегиялары;
- Эмоционалды интеллект пен стресске төзімділікті дамыту;
- Оқу процесінде АКТ технологияларын пайдалану;
- Оқушылардың танымдық қабілеттерін дамыту әдістері;
- Қоғамдық және ата-аналармен серіктестік қарым-қатынас орнату.

4. Білім беру ортасын бейімдеу. Инклюзивті білім беру ортасы барлық оқушыларға қолайлы болуы керек. Мұғалімдер оқу материалдарын бейімдеуді, цифрлық технологияларды пайдалануды және жеке оқу бағдарламаларын жасауды үйренуі қажет[5]. Оған мыналар жатады:

- Қолжетімді оқу материалдарын әзірлеу;
- Қолдау технологияларын пайдалану (дыбыстық оқулықтар, Брайль әліпбиі, арнайы компьютерлік бағдарламалар);
- Сыныптағы физикалық және эмоционалдық ортаны қолайлы ету;
- Интерактивті оқыту әдістерін енгізу;
- Балалардың өзін-өзі дамыту қабілеттерін ынталандыру.

5. Үздіксіз кәсіби даму. Педагогтардың біліктілігін арттыру мақсатында тұрақты түрде курстар, вебинарлар мен конференциялар ұйымдастырылуы тиіс. Сонымен қатар, тәжірибе алмасу, зерттеу жұмыстарын жүргізу және жаңа педагогикалық технологияларды енгізу маңызды. Негізгі бағыттары:

- Қашықтықтан оқыту платформаларын қолдану;
- Шетелдік инклюзивті білім беру тәжірибелерін зерттеу;
- Оқыту әдістемелерін үнемі жаңартып отыру;
- Оқу барысында инновациялық технологияларды пайдалану;
- Педагогтардың психологиялық қолдау жүйесін дамыту.

Қорыта келгенде, инклюзивті білім беру жүйесі – қазіргі заманғы білім беру жүйесінің маңызды бөлігі. Бұл жүйеде педагогтарды даярлау кешенді, жүйелі және үздіксіз процесс болуы керек. Теориялық білім мен практикалық дағдыларды үйлестіру арқылы ғана мұғалімдер ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға тиімді білім бере алады. Сондықтан, педагогтарды инклюзивті білім беруге дайындау әдістерін жетілдіру – қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі: оқу құралы / М. Оспанбаева.- Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 232 б.
2. Инклюзивті білім беруде мектеп пен отбасының педагогикалық ынтымақтастығы: монография / Э. К. Ахметова. – Алматы : ADAL KITAP, 2023. – 230 б.
3. Михальчи Е.В. Инклюзивное образование: учебник.-М.: Изд-во Юрайт, 2019.-177с.
4. Мовкебаева З.А. Методы научных исследований в специальной педагогике и психологии: учебник.-Алматы, 2019.-147 с.
5. Мовкебаева З.А., Оралканова И.А., Дузелбаева А. Инклюзивті білім беруді кіріктіруге педагогтарды дайындау бойынша әдістемелік ұсыныстар.-2-ші басылым.- Алматы: ЖК «Сағатудинова», 2019.-160 б.

ПРАГМАДИДАКТИКА – МОДА ИЛИ РЕАЛИЯ СОВРЕМЕННОЙ ПРИКЛАДНОЙ ЛИНГВИСТИКИ?

Махкамова Г.Т., д.п.н., профессор, Кусанова У.М., PhD, доцент
Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами
Ташкент, Узбекистан

Түйін. Мақалада қолданбалы лингвистикадағы жаңа бағыт ретіндегі прагмадидактика қарастырылады. Прагматикалық құзіреттіліктің құрамдас бөліктерімен тығыз байланыста оның ерекшеліктерін, сондай-ақ өзара әрекеттестік құзыреттілігін анықтауға назар аударылады. Сонымен қатар, негізгі нұсқаулар мен әдістер талқыланады. Прагматикалық шеберлікке жету үшін болашақ мұғалімдер лингвистикалық прагматика және прагматикалық педагогика (дидактика) бойынша прагматикалық сананы меңгеруі керек екендігі анықталды.

Summary. The article deals with the Pragmadidactics as new trend in Applied Linguistics. The focus is given on identification of its peculiarities in close relationship with the components of pragmatic competence, as well as interactional competence. Besides, the main instructions and methods are discussed. It was revealed that to achieve the pragmatical proficiency the future teachers should master pragmatic awareness in linguistic pragmatics and pragmatic pedagogy (didactics).

В настоящее время в научный оборот прикладной лингвистики активно входит научная область знаний как «прагмадидактика». В рамках данной статьи хотелось бы остановиться на особенностях этого нового направления под ракурсом теории и методики обучения иностранным языкам (ИЯ – далее) и выявить потенциал прагматики в лингводидактическом плане. Термин «прагматическая педагогика» встречается во многих зарубежных исследованиях [1]. В англоязычной научной литературе под прагмадидактикой подразумевают прагматическое обучение, учебную прагматику, методику обучения прагматике, прагматический минимум (pragmatic instruction, instructional pragmatics, teaching pragmatic, pragmatic input) [2].

Известно, что прагматика охватывает прагмалингвистический и социокультурный аспекты и нацелена на изучение «языка в действии» (language in action). Получается, что прагмадидактика подразумевает обучение функциональной стороне языка соответственно ситуативному и культурному контекстам. Недаром, ученые выделяют отдельно межкультурную прагматику, где исследуются речевые модели взаимодействия представителей различных лингвокультур и каким образом социо-прагматические особенности с позиции нормы и вежливости осваиваются в ходе обучения или изучения ИЯ. В лингводидактическом плане само обучение прагматике соотносится с формированием, развитием и усовершенствованием прагматической компетенции как важного компонента иноязычной коммуникативной компетенции.

Анализ научной литературы, а также местных образовательных документов, где представлены требования к уровню владения прагматической компетенцией, показал, что она, в основном, соотносится с обучением

речевым актам и коммуникативным стратегиям. Так, под *прагматической компетенцией* воспринимается деятельностная компетенция – знания и умения представления речевых актов в ходе взаимодействия и обмена информацией; выражения мнения и чувств, проблем (жалоба, обвинение, сожаление, извинение и т.д.), а также будущих сценариев (надежда, цели, обещания, прогнозы и т.д.). Примечательно, что данный вид компетенции находит свое отражение в модели интеракциональной компетенции, которая включает в себя деятельный, разговорный (conversational) и паралингвистический компоненты. Нет сомнения, что эта модель затрагивает все стороны интеракционального аспекта обучения в прагматическом, а также в когнитивно-прагматическом планах.

В ходе ее формирования студенты научатся как формулировать и понимать коммуникативные стратегии (интенции), как делать речевой отклик в соответствие с ситуативным и культурным контекстом, а также с учетом регистра речи и жанрового своеобразия. Ко всему, вербальная коммуникация всегда прагматически актуализируется за счет паралингвистических средств. Другими говоря словами, прагматический эффект, в первую очередь, зависит от используемых фоностилистических средств (интонации, паузы, фразового или логического ударения и т.д.), которые влияют на смысл высказывания и ответную реакцию.

Все это делает очевидным, что необходима специальная методика для формирования и развития навыков и умений использования речевых актов (формул, моделей) с учетом их формально-функциональных особенностей в заданном контексте и в соответствии с принципами вежливости, принятыми в обществе. В отношении технологической стороны обучения речевым актам, или эффективного формирования и развития прагматической компетенции исследователи выделяют следующие модели и методы обучения:

1) эксплицитная и имплицитная модели организации обучения и контроля, эффективность которых была доказана экспериментальным путем [3]. Однако, по результатам ряда эмпирических исследований, сделан вывод о том, что студенты отдают больше предпочтение эксплицитной модели обучения, к тому же, они лучше овладевают прагматической компетенцией.

2. Модель «Повышение прагматической сознательности» (Pragmatic Consciousness-raising model), широко используемый в обучении речевым актам, целью которой является не столько само обучение различным речевым формулам, а осознанное понимание роли контекста посредством исследовательских (аналитических) заданий, т.е. анализа конкретного контекста и функционирующих в нем речевых формул. Прагматическая сознательность под ракурсом прагматической педагогики также достигается за счет диалогового подхода, ролевых игр и других приемов обучения, базирующихся на опорах [4].

3. Аудиовизуальный метод. Видео материалы относят к аутентичным, поскольку в них используется реальные речевые формулы взаимодействия носителями языка. Благодаря этому, студенты имеют возможность

ознакомиться с культурологическим аспектом взаимодействия, понять ценности и ментальность народа изучаемого языка посредством кросскультурного анализа, либо этнографического метода и других творческих заданий как в устной, так и в письменной формах. Аудиовизуальная модель предполагает трехэтапную работу над текстом или сюжетной основе (отрывков), взятой из фильмов и телевизионных клипов, эффективность чего доказано в исследованиях [5].

Для того, чтобы обучать прагматике, необходимо, чтобы преподаватели сам имели прагматическую осведомленность и могли отбирать, адаптировать и разрабатывать учебный материал и средства контроля или же словами К. Bardovi-Harlig “bringing pragmatic and pedagogy together” – объединение прагматики и педагогики для усовершенствования прагматической осведомленности в контексте организации взаимодействия и активных методов обучения аутентичным моделям речи. Справедливо подмечено, что прагматическая осведомленность – это владение осознанными, рефлексивными, эксплицитными знаниями в области прагматики, а также методикой обучения и оценивания компонентов прагматической компетенции. Однако, прежде надо определить коммуникативный минимум (input) с учетом коммуникативных потребностей в той или иной сфере общения.

Из всего этого, следует, что требуется введение специальных прагматико-ориентированных курсов для овладения профессиональной прагматической компетенцией. На факультетах ИЯ педагогического вуза, это не только необходимость внедрения спецкурса «Прагмалингвистика», но и как формировать, развивать и усовершенствовать прагматическую компетенцию на занятиях по «Прагмадидактика». Благодаря этим предметам будущие учителя ИЯ овладеют профессиональной прагматической компетенцией на достаточно высоком уровне в лингвистическом, дискурсивном, межкультурном и методическом планах. Следовательно, введение курса «Прагмадидактика» в языковые вузы – это не мода, а реальность сегодняшнего дня.

Список литературы

1. Alsmari N.A. A video-driven approach to promoting pragmatic development in the context of English as a foreign language. // Arab World English Journal. 2020, 6. – Pp.3-23. doi: 10.31235/osf.io/n9uc7.
2. Bardovi-Harlig K. Pragmatics & Language Teaching: Bringing Pragmatics & Pedagogy Together. //In Lawrence F. Bouton (ed.) Pragmatics and Language Learning, Urbana-Champaign: Division of English as an International Language, University of Illinois, 1996. – Pp. 21–39.
3. Bardovi-Harlig K. & Mahan-Taylor R. Teaching Pragmatics. – Washington DC.: US Department of State Office of English Language Programs, 2003.
4. Celce-Murcia M. Rethinking the Role of Communicative Competence in Language Teaching. // E. Alcon Soler, M.P. Safont Jorda (eds). Intercultural Language Use and Language Learning. – Springer, 2007. – Pp. 41- 57.
5. Fazilatfar A.M. & Cheraghi M. Exploring the effects of instruction on EFL learners' pragmatic development. // Teaching English Language. 2013, 7. – Pp. 1-25.

TRADITIONAL VS. VMODERN TEACHING METHODS IN ELEMENTARY SCHOOL

Махмут А.Н.

Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақалада бастауыш мектептердегі дәстүрлі және заманауи оқыту әдістері салыстырылады, олардың күшті, әлсіз жақтары және жалпы тиімділігі зерттеледі. Зерттеу әрбір тәсілдің оқушылардың когнитивті дамуына, әлеуметтік дағдыларына және академиялық үлгеріміне әсерін зерттейді, мұғалімдер оңтайлы оқу тәжірибесі үшін екі әдісті де біріктіре алатындығы туралы түсінік береді.

Резюме. В этой статье сравниваются традиционные и современные методы обучения в начальных школах, исследуются их сильные и слабые стороны, а также общая эффективность. В исследовании изучается влияние каждого подхода на когнитивное развитие учащихся, социальные навыки и успеваемость, а также предлагаются идеи о том, как педагоги могут интегрировать оба метода для оптимального опыта обучения.

In recent years, the shift from traditional to modern teaching methods has sparked debates in the field of education. Traditional methods, which have been in use for centuries, are often associated with teacher-centered approaches, where the instructor delivers information, and students passively absorb it. In contrast, modern methods emphasize student-centered learning, technology integration, and active participation. This paper explores how these two teaching paradigms compare in terms of fostering student engagement, promoting critical thinking, and enhancing academic achievement in elementary schools.

Traditional Teaching Methods: Traditional teaching methods are characterized by structured lessons, teacher authority, and direct instruction. In this approach, teachers are seen as the primary source of knowledge, and students are expected to listen, memorize, and recite information. Key elements of traditional teaching include:

Teachers deliver lessons through lectures, often with limited student interaction. The use of textbooks is central, with students expected to read and memorize content. Evaluation of students' knowledge is often based on formal exams and assessments [1]. While traditional and modern teaching methods offer distinct advantages, the balance between these two approaches has become increasingly important. As we explore both, it's essential to examine the socio-cultural shifts, technological advancements, and evolving educational theories that influence how teaching and learning are perceived today.

In modern classrooms, technology is not just a tool for presentation but a facilitator of active learning. Through digital resources, such as interactive whiteboards, educational apps, and online collaborative platforms, students are exposed to a wide range of interactive and multimedia materials. Technology provides students with instant access to information and learning resources, which, in turn, supports self-directed learning.

Moreover, technology allows students to engage in global collaborations through virtual exchanges, interact with experts via video conferences, and access

materials in different formats. This not only caters to a variety of learning styles but also helps foster digital literacy, an essential skill in today's world.

For instance, students can use apps like Google Classroom to submit assignments, take part in real-time discussions, or engage with interactive learning modules. Programs such as Khan Academy or Duolingo facilitate self-paced learning, allowing students to go beyond the confines of the classroom and explore subjects at their own pace.

However, the integration of technology is not without its challenges. The risk of over-reliance on digital tools can lead to students becoming distracted, or possibly disengaged from the learning process. Furthermore, the digital divide—unequal access to technological resources—can create disparities in educational opportunities. Thus, it is essential to ensure that technology is used thoughtfully and equitably.

Traditional methods emphasize strict classroom management and discipline.

Advantages of Traditional Methods:

A clear, predictable framework can help students understand expectations and learning goals. Teachers can quickly cover a wide range of topics and provide in-depth explanations. Traditional methods are familiar to most educators and do not require significant changes in teaching style.

Disadvantages of Traditional Methods:

The teacher-centered approach may lead to passive learning and reduced student participation. This approach may not address the individual learning needs of students. Students are less likely to engage in higher-order thinking or problem-solving [2].

Personalized Learning and Differentiation: Modern teaching methods, especially through differentiated instruction, place an emphasis on personalization. Differentiated instruction involves tailoring lessons, assessments, and activities to meet the diverse learning needs of students. This approach accounts for differences in readiness levels, interests, and learning profiles, thus fostering an inclusive learning environment.

For example, some students might be visual learners who benefit from diagrams, infographics, and videos, while others might be auditory learners who excel in listening to discussions or lectures. By using a variety of instructional strategies, modern teaching methods can meet these differing needs, providing all students with the opportunity to succeed.

Teachers can also use formative assessments to monitor students' progress continually. Tools like quizzes, polls, and self-assessments allow educators to identify areas where students may need additional support and make adjustments to teaching strategies accordingly.

Moreover, personalized learning doesn't just stop at addressing cognitive needs; it also allows for the emotional and social development of students. Through collaborative learning, students can learn how to communicate effectively, resolve conflicts, and support one another's learning. This approach enhances their overall development as they acquire both academic and social-emotional skills.

Modern teaching methods focus on student engagement, collaboration, and the integration of technology into the learning process. These methods aim to make learning more interactive, personalized, and reflective of real-world experiences.

Students work on long-term projects that require them to investigate real-world problems and collaborate with peers. The use of digital tools, such as tablets, computers, and educational apps, is common in modern classrooms. Students engage with instructional content at home (e.g., through videos) and use class time for discussions, problem-solving, and group activities. Teachers tailor lessons to meet the diverse learning needs of students, offering varied materials and teaching strategies. Students work together in small groups, discussing and solving problems collaboratively [3].

Cognitive and Affective Learning Outcomes: One of the core differences between traditional and modern methods is the depth of cognitive and affective outcomes they promote. Traditional methods focus primarily on cognitive learning—remembering facts, understanding concepts, and applying knowledge. The emphasis is typically on lower-order thinking skills, such as memorization and recall, which may lead to limited opportunities for developing problem-solving and creative thinking skills.

In contrast, modern methods encourage students to engage in higher-order thinking. Project-based learning, inquiry-based learning, and collaborative group work challenge students to analyze, evaluate, and create new knowledge. These activities require students to apply their understanding to solve complex, real-world problems. As a result, students not only acquire knowledge but also learn to think critically, work collaboratively, and adapt to new challenges—skills that are vital for success in the 21st century.

Furthermore, modern methods often focus on affective outcomes—such as student motivation, self-efficacy, and engagement. By fostering a sense of ownership over their learning, students develop confidence in their ability to succeed. Positive reinforcement, autonomy, and the use of growth mindset principles help students cultivate resilience, persistence, and a passion for learning.

Advantages of Modern Methods:

Active learning techniques, such as PBL, foster student curiosity and motivation. Modern methods allow teachers to cater to the individual learning styles and needs of students. By encouraging exploration, discussion, and problem-solving, modern methods promote higher-order thinking skills. Technology integration helps students develop digital literacy and prepares them for the challenges of the modern world.

Disadvantages of Modern Methods:

Implementing modern teaching methods requires significant time and resources, such as access to technology and teacher training. Technology can sometimes lead to off-task behavior or reduced focus during lessons. The student-centered nature of modern methods may require more flexible classroom management strategies, which can be difficult for some teachers to implement effectively [4].

Challenges and Limitations of Both Approaches: While both teaching methods have their merits, they also come with inherent limitations. Traditional teaching methods may result in passive learning, as students become recipients of information rather than active participants in the learning process. Additionally, traditional methods may not always provide enough opportunities for creativity, exploration, or the development of critical thinking skills.

On the other hand, modern methods, particularly those that rely heavily on student autonomy, may face challenges in terms of maintaining classroom discipline and managing diverse student behaviors. In some cases, students may struggle with the transition to a more open-ended, self-directed learning environment. Teachers must be adequately prepared and skilled in managing such classrooms to ensure that students stay on task and meet learning objectives.

Furthermore, the introduction of modern technology can exacerbate issues related to screen time and cognitive overload, especially if the technology is not used appropriately. Without proper teacher guidance, students may become overwhelmed by the vast amount of information available to them, or they may struggle to filter out distractions from their devices.

Blended Approach: Integrating Both Methods for Optimal Learning: Rather than viewing traditional and modern methods as competing paradigms, many educators advocate for a blended approach—integrating elements from both methods to create a more dynamic, well-rounded learning environment.

For example, a teacher might begin a lesson by delivering key information through a traditional lecture or textbook reading. Following this, students could engage in a project-based learning activity or use digital tools to deepen their understanding of the topic. This combination allows students to benefit from the structure and clarity of traditional methods while also developing the critical thinking and collaborative skills associated with modern approaches.

By strategically blending both teaching methods, educators can address the needs of diverse learners and offer a balanced approach that promotes both foundational knowledge and higher-order skills. Additionally, this hybrid approach can prepare students to navigate the complexities of an ever-changing world, where adaptability and versatility are essential.

Comparison and Discussion: While traditional teaching methods have been effective in maintaining classroom order and ensuring systematic knowledge acquisition, modern methods have demonstrated greater potential for fostering creativity, critical thinking, and deeper engagement. The shift toward student-centered learning aligns with the needs of the 21st-century learner, who is expected to navigate complex problems and collaborate in diverse settings.

However, the success of modern methods depends on various factors, including the availability of resources, teacher expertise, and student readiness for active learning. A blended approach, incorporating both traditional and modern methods, can provide a balanced and effective learning experience. For instance, traditional methods can be used to introduce foundational knowledge, while modern techniques can be employed to deepen understanding and foster critical thinking [5].

Both traditional and modern teaching methods have their advantages and disadvantages. The most effective educational practices in elementary schools may lie in a hybrid approach that integrates the strengths of both paradigms. Teachers should assess the needs of their students, available resources, and curricular goals when deciding which methods to employ. By embracing flexibility and innovation, educators can create learning environments that prepare students for a dynamic and rapidly changing world.

In conclusion, the debate between traditional and modern teaching methods is not an either/or proposition but a call for a more nuanced, integrated approach to education. Both methods offer valuable contributions to student learning. While traditional methods provide structure, clarity, and efficiency in content delivery, modern methods foster creativity, critical thinking, and student engagement.

A blended teaching approach that combines the strengths of both paradigms offers the best of both worlds. Teachers, administrators, and policymakers must strive to create learning environments where students can engage with content in meaningful ways, develop critical thinking skills, and prepare for the challenges of the future. By embracing innovation while respecting time-tested educational practices, we can create classrooms that are not only effective but also inspiring places for students to grow academically and personally.

Список использованной литературы

1. Gagné, R. M., & Briggs, L. J. (1974). Principles of instructional design. Holt, Rinehart & Winston.
2. Darling-Hammond, L., & Bransford, J. (2005). Preparing teachers for a changing world: What teachers should learn and be able to do. Jossey-Bass.
3. Darling-Hammond, L. (2008). Powerful learning: What we know about teaching for understanding. Jossey-Bass.
4. Hattie, J. (2009). Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. Routledge.
5. Jonassen, D. H. (2000). Computers as mindtools for schools: Engaging critical thinking. Merrill/Prentice Hall.

UDC: 373.1.

THE CONCEPT “SPEAKING” AND THE MEANS OF ITS REPRESENTATION IN MODERN ENGLISH

Махулбек А.А.

Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақалада «сөйлеу» ұғымы және оның қазіргі ағылшын тілінде қалай ұсынылатыны қарастырылады, әсіресе сөйлеуді жүзеге асырудың тілдік құралдары мен формаларына назар аударылады. Ауызша сөйлеудің әртүрлі ерекшеліктері, соның ішінде сөйлеу әрекеттері, прагматика және сөйлеушілердің стилистикалық таңдаулары ағылшын тілінде сөйлеудің концептуализациясы туралы жан-жақты түсінік беру үшін қарастырылады.

Резюме. В этой статье рассматривается концепция «говорения» и изучается, как она представлена в современном английском языке, уделяя особое внимание языковым средствам и формам, посредством которых реализуется речь. Различные особенности устного дискурса, включая речевые акты, прагматику и стилистический выбор говорящих, будут рассмотрены, чтобы обеспечить всестороннее понимание того, как говорение концептуализируется в английском языке.

"Speaking" is one of the most fundamental aspects of human communication, serving as a primary vehicle for social interaction. It encompasses not only the act of producing sounds or words but also the complex social and cognitive processes involved in conveying meaning, intentions, and emotions. In the context of modern English, "speaking" is represented through a wide range of linguistic and paralinguistic means that reflect the dynamic and multifaceted nature of oral communication. The aim of this paper is to analyze how the concept of "speaking" is represented in modern English, focusing on its linguistic manifestations and the tools available to speakers to navigate communication effectively.

1. Defining the Concept of "Speaking": The term "speaking" refers to the process of vocalizing words to convey information, emotions, or intentions. In a broader sense, it includes not only the articulation of sounds but also the use of speech in various forms of interaction. In modern English, speaking can be classified into different types based on context, such as formal, informal, persuasive, narrative, and descriptive speech. Each of these types involves a unique set of linguistic features and conventions that shape how speaking is represented and understood [1].

In addition, speaking is often linked to the concept of discourse—the larger structure of communication that goes beyond individual utterances. Discourse analysis, which studies the patterns and structures of spoken communication, plays a critical role in understanding how meaning is constructed through spoken language.

2. Linguistic Means of Representing "Speaking":

Modern English employs various linguistic means to represent speaking. These include:

Phonology: Phonological features such as intonation, stress, pitch, and rhythm are essential in spoken communication. These features can change the meaning of a sentence or reflect the emotional state or intent of the speaker. For example, a rising intonation at the end of a sentence often marks a question, while a falling intonation signals a statement.

The syntactic structure of spoken language can differ from that of written language. In casual spoken English, for example, speakers often use ellipsis (the omission of certain words), disjointed sentences, and incomplete clauses. These syntactic shortcuts reflect the spontaneous nature of spoken communication and the ease with which speakers often take liberties with grammatical structures [2].

Pragmatics concerns itself with the use of language in context. In spoken communication, pragmatics plays a central role in how speakers use language to achieve particular communicative goals, such as requesting, apologizing, or persuading. Speech acts like requests, commands, questions, and promises are essential to understanding how the concept of "speaking" is represented. The rules

governing speech acts vary depending on the social context, the relationship between speakers, and cultural norms.

Words and expressions like "well," "you know," "actually," and "like" are common in spoken English and serve various functions. These discourse markers help speakers manage turn-taking, organize thoughts, and maintain the flow of conversation. They also contribute to creating a conversational tone, allowing speakers to signal shifts in topics, hedging their statements, or indicating agreement or disagreement.

Speaking is often accompanied by non-verbal elements such as gestures, facial expressions, and body language. These elements enhance the spoken message and provide additional layers of meaning. In face-to-face communication, these paralinguistic features are integral to the representation of speaking and contribute to the overall interpretation of a speaker's words [3].

3. Speech Acts and Communication Functions: A crucial aspect of "speaking" is the use of speech acts—utterances that perform specific functions in communication. According to philosopher John Searle, speech acts can be categorized into three types:

Locutionary acts: The act of producing sounds or words (the phonetic aspect).

Illocutionary acts: The intention behind the utterance (e.g., making a promise, giving a command, or asking a question).

Perlocutionary acts: The effect the utterance has on the listener (e.g., persuading, convincing, or eliciting a response).

Each of these acts plays a role in how speaking is realized in English. A speaker not only produces sounds but also creates meaning and seeks to influence the listener's thoughts, emotions, or actions.

4. Stylistic and Socio-linguistic Variations in Speaking: Speaking in English is not a monolithic process; rather, it is influenced by a variety of stylistic and socio-linguistic factors. These factors include:

The level of formality in speaking influences word choice, sentence structure, and tone. For example, academic speech differs from casual conversation in its vocabulary and grammatical structures. A speaker may adjust their style based on the formality of the situation and the relationship with the listener.

Regional dialects and accents influence the way people speak. These variations can reflect identity, social group membership, and geographical origin. In modern English, accents and dialects are important markers of cultural diversity and social context.

Research in sociolinguistics has shown that gender and power dynamics influence the way individuals speak. Differences in speaking patterns between men and women, as well as between speakers of different social statuses, are evident in both informal and formal contexts. Women, for example, are often found to use more polite forms and hedging in conversation, whereas men may use more direct speech acts [4].

5. The Impact of Technology on the Representation of Speaking: The rise of digital communication has introduced new ways of speaking, particularly through

platforms such as social media, instant messaging, and video calls. These platforms have led to the development of new speech forms, such as:

In written communication, features of spoken language are often represented using shorthand, abbreviations, and emojis. This form of "speaking" may involve the use of paralinguistic cues such as emoticons to convey tone or emotion.

Technologies such as Siri and Alexa have also influenced the way English speakers use language. These platforms require speakers to adjust their language to be clear and concise, demonstrating how spoken English is changing in response to technological advancements [5].

The concept of "speaking" in modern English is multifaceted, involving a complex interaction between linguistic structures, social contexts, and technological influences. From the phonological and syntactic features of speech to the pragmatic functions of communication, "speaking" in English is constantly evolving. Understanding how speaking is represented in the language is essential for comprehending the dynamics of human communication in both everyday and specialized contexts. Furthermore, the study of speaking in modern English reveals how language adapts to meet the needs of speakers in an ever-changing world.

References

1. Searle, J. (1969). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press.
2. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.
3. Holmes, J. (2013). *An Introduction to Sociolinguistics* (4th ed.). Routledge.
4. Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. Cambridge University Press.
5. Coupland, N., & Jaworski, A. (2009). *The Handbook of Language and Globalization*. Wiley-Blackwell.

УДК 82(100)

ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІНІҢ АСҚАР ШЫҒЫ

(Әлішер Науаидың 584 жылдығына орай)

Молдасанов Е.М., филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Абдувалитов Н.Б., педагогика ғылымдарының философия докторы, доцент

Низами атындағы Ташкент мемлекеттік педагогикалық университеті

Әлішер Науаи есімі – ұлы гуманист, кемеңгер мемлекет қайраткері, өзбек әдеби тілінің негізін қалаушы сөз зергері, өзбек әдебиетін бұрын-соңды болмаған биік дәрежеге көтерген ақын ретінде әлемге мәшһүр. Оның аты әлемдік әдебиет пен мәдениет тарихында Рудаки, Фирдауси, Низами, Сағди, Жәми сияқты ұлы сөз зергерлерінің есімдерімен қатар тұрады.

Әлішер Науаи XV ғасырдың екінші жартысында Орта Азия мен Қорасаның экономикалық және мәдени орталығы болған Герет қаласында (қазіргі Ауғанстан мемлекетінде жайласқан) 1441 жылы 9 ақпанда дүниеге келген. Әкесі Әбілқасым Бабыр сұлтанның сарайында ресми іс-қағаздарды

жүргізетін сауатты адамдардан бірі болған. Сондықтан әкесі Науаиның жастайынан білім алуына айрықша назар аударған. Науаи өз тұсында сайыпқыран Әмір Темірдің шөбересі Құсайын Байқарамен бірге тәрбиеленіп, өз заманның барлық ғылым салаларынан білім алып, сол дәуірдегі мәдениет ошағы болған Гератта, Мешхетте және Самарқандта оқып, жан-жақты білімін толықтырады.

Науаи он-он екі жасынан бастап алғашқы лирикалық жырларын хат бетіне түсіре бастаған. Ұлы ақын жастайынан парсы ақыны Сағдидің «Гүлстан», «Бустан» деген еңбектерін қызығып оқыды. Парсы ақыны Фариддин Аттордың «Құстар әңгімесі» шығармасы жас Әлішерге қатты әсер етіп, қайта-қайта оқу нәтижесінде бұл кітапты жаттап алды. Науаи бұл кітаптың әсерімен мүлдем үндемес, басқа балалар сияқты ойнаудан қалады. Бұны сезген әкесі, жас Әлішерге бұл кітапты оқуға тиым салады. Кейінен, Науаи алпыс жақса толғанда осы кітаптың әсерімен «Құстар әңгімесі» атты еңбегін жазады.

Әлішер Науаиның әдеби мұрасы өте бай. Ақын 100 мың жолдан астам өлең және бірнеше прозалық шығармалар жазды. Осы еңбектердің ішінде ең көрнектісі – «Хамса» (Бестік) дастаны.

Жас ақын Әлішер өз заманында өлеңдерін екі тілде жазады. Сондықтан Науаи ескі өзбек тілінде жазған шығармаларына «Науаи» деб, парсы тілінде жазған өлеңдерін «Фани» деген лақап атпен жариялаған. Ол кезде Шығыс шайырлардың барлығы өз шығармаларын парсы тілінде жазатын болған. Орта Азиялық түркі тілі поэзиялық шығармалар жазуға жарамсыз деп санаған. Науаи түркі тілі жөніндегі осы пікірді теріске шығарады. Ол түркі халықтарынан шыққан ақындар ішінде бірінші болып түркі тілінде ғажайып өлеңдер жазды.

Ол өзінің бір ғазалында бұл жайлы былай дейді:

**- Низамидің ойы, мейлі, қауласын,
Ұрымменен, Берд, Гәнжуді жауласын.
Мейлі, Хосрау сондай тілде сайрасын,
- Үндістанды табындырсын, жайласын,
Мейлі, Жәми бүкіл Иранға ән салсын,
Арабтарға дауылпазбен жар салсын, -
Ал, мен болсам қалың түркі ел жұртын
Жалғыз өзім табындырып, телмірттім.**

Науаиға дейін Низами, Дехлеви сияқты ұлы шайырлар өз «Хамса» кітаптарын араб яки парсы тілінде жазған болса, ал Науаидың әлемді таңдандырған жаңалығы – «Хамса» кітабын түркі тілінде жазады. Сөйтіп, Науаи алғашқылардан болып, түркі тілінде де көркемдік дәрежесі жоғары шығармалар жазуға болатынын дәлелдейді. Жалпы көлемі 53 мың жолдан тұрады.

Науаи өзінің «Хамсасын» бар-жоғы екі жыл ішінде жазып бітіреді. (1483-1485 жылдар аралығында). Науаи өз еңбегін өзінен бұрынғы ұлылардың еңбектерімен салыстыр келіп:

Біле білсең маған дейін ғұмыр кешкен әр ақын,

«Бастағанға» ондаған жыл талдырыпты қанатын – дейді. Сөйтіп шығармашылық бәсеке барысында өзін олардан биік тұтады. Ол жайлы былай дейді:

- Есесіне асыл сөзді жүрегіммен таныдым,

Екі-ақ жылда жаңа әлемнен отау тігіп жарыдым.⁴

Науаидың «Хамса» кітабына енген бірінші дастаны «Ізгілердің қаһарлануы» деп аталады. Дастан бірнеше бөлімнен тұрады. Дастанда Науаи өзінен алдын жасаған Низами, Дехлеви және өз тұсында жасаған Жәми сияқтылардың ақындығы туралы арнайы түсініктемелер береді. Сондай-ақ дастанда сөз өнері мен оның қоғамдағы атқаратын қызметіне жоғары баға берілген. Дастан жалпы 64 тараудан тұрады. Дастанның негізгі бөлімі «Макаледе» (Насихат) деп аталып, онда тәрбие, қанағат, адалдық, бірлік, достық туралы баяндалады. Осы жайлы пікірлерін Науаи әңгіме, ертегілер арқылы толықтырып отырады. Ұлы ақын бұл еңбегінде әлеуметтік ортаның сипатын түсіне алмай, адамдарды жалпылама екі топқа – жақсылар мен жамандар тобы деп бөледі. Содан оның ұғымынша, патшаның да «жақсысы» мен «жаманы» болмақ, ал қоғамдағы зұлматтың басты себептері «жаман патшалар», сондықтан оларға қарсы күресті күшейтіп, әлемді «жақсы патшалар» билеуі керек дейді. Сөйтіп, ақын қоғамдағы тап күресін «жақсылар» мен «жамандар» ортасындағы күреспен бейнелейді. Тіпті, дастанның үшінші тарауында халық пен мемлекеттің тағдыры патшаға байланысты, «жақсы патша» қоғамды гүлдендіреді, ал «жаман патша» керісінше қоғамды кейін кетіреді деп, ой түйеді.

«Хамсаның» екінші дастаны – араб аңызы негізінде жазылған «Ләйлі мен Мәжнүн». Бұл дастан Низами мен Дехлевиден бастап шығыстың көптеген классиктерінің шығармаларына арқау болған. Науаи оған жаңаша сипат, мазмұн беріп, өзіндік өрнекпен тоқыған. Науаи бұл дастанда адамдардың мінез-құлқын шыншылдықпен суреттей отырып, соған байланысты қоғамдағы Ләйлі мен Мәжнүн сияқты мыңдаған қыздар мен жігіттердің әлеуметтік трагедиясын аша білген. Сондай-ақ, ақын араб елдерінің кейбір әдет-ғұрыптарын сынға алады.

«Хамсаның» үшінші дастаны – «Фархад пен Шырын». Бұл дастанда Иран патшасы Хұсрау мен оның сүйген жары Шырын арасындағы сүйіспеншілік мәселесі сөз болады. Бұл сюжеттік желіс шығыс әдебиеті классиктерінің шығармаларында жиі кездеседі. Науаиға дейінгі ақындар негізгі кейіпкер етіп Хұсрау патшаның бейнесін сомдаған болса, Науаи басты кейіпкер ретінде Фархадтың бейнесін сомдайды. Сондықтан Науаи дастанды «Фархад пен Шырын» деп атаған. Ақын дастанда Фархадтың дүниеге келуінен бастап суреттеп, оны таланты, парасатты өнер иесі ретінде бейнелейді. Фархад өз өнерін халқының игілігін, ал батырлығын өз елін, жерін қорғауға жұмсайды. Мұнда Науаи махаббаты достықпен, әділеттілікпен, тұрақтылықпен ұштастыра суреттейді. Дастанда Фархад обарзына қарама-қарсы Хұсрау патша образы алынады. Ол жауыздықтың, әділетсіздіктің, озбырлықтың өкілі. Ә.Науаи

⁴ Мұра. Құрс. М.Сәрсекеев. Алматы, «Жазушы», 1990.

Фархадтың образын сол кездегі әлеуметтік жағдайға байланыстырып, тамаша ұста бейнесінде суреттейді. Ақын Фархад образын керемет адамгершіліктің үлгісі ретінде бейнеленген. Сондықтан да ол жастайынан ақылды, зейінді әрі әділетшіл болып өседі. Науаи дастанындағы Фархад – өз заманының қаһарманы, еңбекші халықты азаптан құтқару жолындағы ерлігі, сондай-ақ үстем тап өкілдеріне қарсы күресі – ізгіліктің бір көрінісі болып табылады. Ұлы ақын бұл дастанда әйелдердің де еркектерден кем еместігін көркем образдар арқылы тамаша суреттеген. Дастандағы Шаһизада Махибану, Шырын және олардың төңірегіндегі әйел-қыздар ғылым мен өнер саласында өте білімді, мәдениетті парасатты, адалдығы мен беріктігі батырлардан кем еместігі шеберлікпен суреттелген. Ақын Шырынды өзінің білімі мен мәдениеті жағынан әйел-қыздарға үлгі етеді. Осылай Науаи шығармаларындағы әйел-қыздар теңдігі тақырыбы ашып беріледі.

«Хамсаның» төртінші дастаны – «Жеті әлем» деп аталады. Дастанның бірінші тарауында Науаи дастанды жазуға себеп болған оқиғалар туралы сөз етеді. Ақын ғажайып түс көреді. Түсінде жеті кең сарайда жеті ару отырады. Сарай қызметкерлері оған ертегі айтады. Ақын түсін жорытқанда, олар осы туралы дастан жазуды ұсынады. Мұндағы оқиға Иран патшасы Баһрамның басынан кешкен бір жайды ғана баяндайды. Низами мен Хұсрау шығармаларында да осы патша тілге тиек етеледі. Науаи өз дастанында Низами мен Хұсрауды сынайды. Яғни «Бір маскүнем патшаны несіне соншама мақтаған. Өз заманның тұрғысы болған екі шайыр сол үшін былғар ма?» - дейді. Науаи бұл дастанын мазмұнын басқаша құрып, адамгершілік мәселелерді көтереді. Патшаларды әділікке шақырады. Бұл дастанда автор хикая ішінде хикая әдісін қолданған.

«Хамсаның» бесінші дастаны – «Ескендір қорғаны». Бұл дастанның сюжеті де Шығыстың көптеген классиктерінің шағырмаларына арқау болған. Науаида дастанның негізгі кейіпкері етіп Ескендір патшаның бейнесін алады. Ақын басқа ақындардың ізімен кетпей Ескендірді ақылды, әділ ел биелуші, данышпан қоғам қайраткері етіп көрсетеді. Науаи Ескендір бейнесі арқылы өз тұсындағы ел билеушілерге үлгі-өнеге боларлық патша бейнесін жасайды. Сондай-ақ дастанда сол дәуірдегі ғалымдар мен олардың ғылыми жетістіктері жайлы да сөз етеді.

Дастанда Ескендірдің даналығына көз жеткізген елдердің барлығы оған өз еркімен бағынып, оны қуанышпен қарсы алады. Ескендір осылай бүкіл елді өзіне қаратады. Ақырында күллі адамзатқа апат келтіріп жүрген Ескендірдің әскерінен жергілікті халықты қорғап қалу үшін олардың жолына бөгет болатын қорған құрдырғаны, оны халықтың «Ескендір қорғаны» деп атағаны баяндалады.

Қорыта айтқанда Науаидың «Хамсасы» тек өзбек әдебиетінің ғана емес, бүкіл әлем әдебиетіндегі шоқтығы биік туынды. Артына өшпес мәдени мұра қалдырған Әлішер Науаи жалғыз өзбек әдебиетін дамытып қана қоймай, Шығыстағы көптеген елдердің әдебиетіне үлкен ықпал етті. Әзербайжан, түрікмен, татар, түркі әдебиетіне тигізген әсерінен басқа, оның ықпалы қазақ

әдебиетіне де көп нәрлі жемістерін берді. Қазақтың кемеңгер ақыны Абайда Науаи шығармаларынан нәр алып, сусындаған. Ә.Науаи шығармаларының қазақ тіліне аударылу мәселесіне тәуелсіздікке дейін және тәуелсіздіктен кейін деп екі басқышта үйренген жөн. Тәуелсіздікке дейін көрнекті қазақ ақындары А.Тоқмағамбетов, С.Сеитов, Қ.Бекхожин, И.Жылқайдаров, Қ. Әбдіқыдыровтар «Фархад пен Шырын» дастанын үзінділер, ақын Несіпбек Айтұлы «Ғазалдарын» аударған.

Тәуелсіздіктен кейін Ә.Науаи шығармаларын қазақ тіліне аудару жұмыстары қайта жандандырылып, бұл салада көптеген жұмыстар атқарылып келуде. Атап айтсақ, Әлішер Науаи атындағы әдебиет және қолжазба институты аға қызметкері, ф.ғ.д. Ж.ДЖураев, журналист-аудармашы А.Ташметов және п.ғ.д. Е.Абдувалитовтардың ат салысуымен Ә.Науаиының «Нақлиялары», «Ғазалдары» және «Фархад-Шырын» дастаны қазақ тілінде жарық көрді. Сондай-ақ, 2020 жыл, 3 ноябрь күні Нұр-сұлтан қаласында Өзбекстан Республикасының Қазақстан Республикасындағы Елшілігі және Халқаралық Түркі Академиясымен біргелікте өзбек тілі мерекесі күніне арнап өткізілген «Ұлы ақындар үндестігі: Науаи және Абай»⁵ тақырыбындағы конференцияда Ә.Науаи «Хамсасының» бірінші-екінші дастандарын ақын, аудармашы Несіпбек Айтұлы шеберлікпен қазақ тіліне аударған кітаптың тұсаукесері өткізілді. Бұл әдебиетсүйер қауым үшін жағымды жаңалық. Алла бұйырса, алдағы іс «Хамсаның» қалған дастандарын толықтай қазақ тілінде сөйлету. Бұл тұста ақындар мен аудармашыларға сәттілік тілеп қаламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Мұра. Құрс. М.Сәрсекеев. Алматы, «Жазушы», 1990.
2. «Ұлы ақындар үндестігі: Науаи және Абай». Халқаралық ғылыми-тәжірибелік конференция. 2020. 3 ноябрь.

УДК 82.0:82-21

О ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РОЛИ ПЬЕСЫ М.О. АУЭЗОВА «ЕҢЛІК – КЕБЕК»

Мырзабекова А.К.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада М.О. Әуезов, әсіресе оның «Еңлік – Кебек» пьесасы. Автордың қайта өңдеп, жылтыратып жазған қазақ тіліндегі тұңғыш пьесасының сахнада жүргеніне 100 жылға жуықтады. Бұл әлі күнге дейін халықтың ең сүйікті пьесаларының бірі. Оның баурап алатын құдіреті – халық аңызының ұмытылмас бейнелерін сахнада жаңғыртуында. Оның кейіпкерлері қазақ Ромео мен Джульетта деп аталады. Қыз Еңлік пен ержүрек атты Кебек сұлу, ерік-жігері асқан, терең сезімді адамдар. Олар кешегі мұңды әдет-ғұрыптың сақшылары мұңлы феодалдардың аяусыз қарсылығына қарамастан өздерінің еркін махаббат құқығы үшін табандылықпен және батыл күресуде. Бұл бейнелер наразылық романтикасымен, жарық романтикасымен және балғын сезіммен көмкерілген. Сол тарихи жағдайда олардың қайғылы өлімі сөзсіз болсын. Моральдық жеңіс солардыкі. «Әлемнің

⁵ «Ұлы ақындар үндестігі: Науаи және Абай». Халқаралық ғылыми-тәжірибелік конференция. 2020. 3 ноябрь.

құдіреттері» бейнелері қатаң реалистік түрде берілген. Кеңгірбай мен Еспенбет билердің типтік кейіпкерлері көркемдік жалпылаудың зор күшіне жетеді. Шығармадағы жағымды және жағымсыз кейіпкерлерді соншалықты айшықты сызып, жағдаяттардың терең драматургиясын жасай білген, бай эмоционалды тілді меңгерген жас Әуезовтің шеберлігіне сүйсінуге болады. Нағыз ұлттық қойылымды ұрпақтан-ұрпаққа сүйсініп, қуанышпен қарайды.

Summary. The article discusses the educational value of M.O. Auezov, in particular his play "Enlik - Kebek". This first play in the Kazakh language, reworked and polished by the author, has been on the stage for almost 100 years. It is still one of the most beloved plays of the people. Her captivating power lies in the fact that she recreates on stage the unforgettable images of a folk legend. Her heroes are called Kazakh Romeo and Juliet. The girl Yenlik and the brave horseman Kebek are beautiful, people of great willpower and deep feelings. They are steadfastly and courageously fighting for their right to free love in spite of the cruel resistance of the gloomy feudal lords, the guardians of the gloomy customs of the past. These images are covered with the romance of protest, the romance of light and fresh feelings. May their tragic death be inevitable in that historical situation. The moral victory is theirs. The images of "the powerful of the world" are given in a strictly realistic way. The typical characters of the biys of Kengirbai and Espenbet achieve great power of artistic generalization. One can only admire the skill of the young Auezov, who managed to so vividly outline the positive and negative characters in the play, create a deep drama of the situations, mastered a rich emotional language. Generation after generation watches this truly national play with admiration and joy.

М.О. Ауэзов - выдающийся казахский драматург, писатель, учёный и общественный деятель, чьё творчество сыграло ключевую роль в развитии казахской литературы и театра XX века. Одним из самых значимых произведений его драматургии является пьеса «Енлик-Кебек», написанная в 1917 году и ставшая классикой казахского театра. Эта трагедия, основанная на древнем казахском предании, не только раскрывает важнейшие аспекты национальной культуры, нравственных ценностей и социально-исторической ситуации своего времени, но и выполняет воспитательную функцию, направленную на формирование гражданской ответственности, честности, любви к родной земле и уважения к традициям. В данной статье будет рассмотрена воспитательная роль пьесы «Енлик-Кебек», её нравственные и социальные послания, а также влияние, которое она оказывает на зрителя и читателя.

Историко-культурный контекст пьесы

Пьеса «Енлик-Кебек» основана на древней казахской легенде о любви двух молодых людей — Енлик и Кебека, их трагической судьбе и борьбе за свои чувства в условиях жестокой социальной и политической реальности. Тема любви, привязанности к родной земле и борьба за право быть вместе служат основными сюжетными линиями произведения. Однако в контексте пьесы М.О. Ауэзов раскрывает не только любовный аспект, но и глубокие философские вопросы, связанные с выбором человека, его обязанностями перед обществом, родной землёй, культурой и традициями.

Ауэзов создаёт драму, в которой историческая и культурная специфичность казахского народа сочетается с универсальными темами и переживаниями, что делает пьесу актуальной как для своего времени, так и для

будущих поколений. Это произведение было написано в преддверии Октябрьской революции, в эпоху, когда казахский народ переживал серьёзные изменения, связанные с переходом от традиционного к модернизированному обществу. В этих условиях пьеса стала не только художественным, но и политическим актом, который побуждал зрителей задуматься о важности сохранения культурной идентичности и традиций [1].

Основные идеи и воспитательная роль пьесы

1. Защита нравственных ценностей

Одной из ключевых тем пьесы является проблема нравственного выбора, которую сталкиваются главные герои. Кебек и Енлик, любя друг друга, оказываются перед тяжёлым выбором: они вынуждены решать, быть ли вместе, несмотря на давление социальной структуры, старейшин, традиций и устоев. Этим выбором автор подчёркивает важность сохранения человеческих принципов, даже если они идут вразрез с общественным мнением.

Кебек — тот персонаж, который символизирует силу духа, верность своим чувствам и готовность защищать свою любовь, несмотря на все препятствия. Енлик же олицетворяет в пьесе образ женщины, которая не только страдает от общественного давления, но и испытывает внутреннюю борьбу, стремясь найти баланс между своими чувствами и долгом перед семьёй и обществом. Эти характеры помогают раскрыть важность моральной стойкости и уважения к своим принципам.

В этом контексте пьеса становится мощным воспитательным инструментом, который побуждает зрителя к размышлениям о том, насколько важна личная честность и принципиальность, даже если они требуют жертв [2].

2. Важность уважения к традициям

Пьеса «Енлик-Кебек» активно затрагивает вопросы связи поколений и роли традиций в жизни человека. Главные герои, несмотря на свою любовь, сталкиваются с жестокими условиями традиционного общества, где личные чувства нередко уступают место общественным обязанностям. В этом контексте пьеса поднимает вопросы уважения к традициям и их роли в формировании личности.

Ауэзов, однако, не только акцентирует внимание на значении традиций, но и критикует общество за излишнюю жестокость в их применении. В пьесе прослеживается идея о том, что традиции должны служить человеку, а не наоборот. Важным воспитательным элементом здесь является мысль о том, что жертвовать личным счастьем ради соблюдения обычая — это не всегда правильное решение. Важность традиций, но при этом необходимость их корректировки в свете человеческих ценностей — это одна из главных идей пьесы, которая воспитывает уважение к культурному наследию при сохранении личных прав и свобод [3].

3. Проблема социальной справедливости

В пьесе также прослеживается проблема социальной справедливости. Герои сталкиваются с несправедливым отношением со стороны представителей власти и старейшин, которые пытаются вмешиваться в их личную жизнь и

решать её судьбу по собственным правилам. Эта ситуация наглядно иллюстрирует беспомощность личности перед лицом общественных норм и систем. Воспитательный эффект пьесы заключается в её призыве к борьбе за справедливость и уважение к человеческому достоинству, что является важной темой как для казахского общества, так и для любого другого.

Проблема социальной справедливости в пьесе остаётся актуальной и в наши дни, поскольку она ставит перед зрителем важный вопрос: что важнее — общественные нормы или личная свобода человека? Это размышление, которое глубоко затрагивает личную ответственность каждого перед обществом и историей, служит важным уроком для зрителей и читателей [4].

Влияние пьесы на зрителей и читателей

Пьеса «Енлик-Кебек» оказывает большое воспитательное воздействие на зрителя и читателя, поскольку она затрагивает важнейшие темы, такие как любовь, долг, моральный выбор и справедливость. Пьеса призывает к размышлениям о том, как сохранить личную свободу и верность своим убеждениям в условиях общественного давления и социальной несправедливости.

Кроме того, произведение М.О. Ауэзова привлекает внимание к вопросам, которые актуальны и в современном мире: как сохранять человеческое достоинство в условиях, когда личные интересы часто сталкиваются с требованиями общества. Этот призыв к внутренней свободе и способности отстаивать свои принципы является важной воспитательной частью пьесы [5].

Заключение

Пьеса М.О. Ауэзова «Енлик-Кебек» выполняет важную воспитательную роль, раскрывая перед зрителями и читателями не только культурные и исторические реалии казахского народа, но и универсальные проблемы человеческой жизни. Через образ героев, их борьбу за любовь и справедливость, автор предлагает зрителю важные моральные уроки, призывая к уважению традиций, но одновременно напоминая, что человек всегда должен оставаться верным своим чувствам и нравственным принципам. Воспитательная роль пьесы заключается в том, чтобы побудить человека к глубокому осмыслению своей жизни, ценностей и места в обществе, в поиске правильных решений в условиях социальных и культурных изменений.

Список использованной литературы

1. Ауэзов М. О. «Енлик-Кебек» / М. О. Ауэзов. — Алматы: Жазушы, 1980.
2. Нурпеисов С. Т. Традиции казахского театра и их отражение в пьесах М.О. Ауэзова. — Алматы: Мектеп, 1997.
3. Каримов Н. Р. Проблемы морали и справедливости в казахской драматургии. — Алматы: Атамұра, 2005.
4. Тастанбеков К. К. Культурные и философские аспекты казахской литературы. — Астана: Фолиант, 2010.
5. Абдрашев И. С. Влияние творчества М.О. Ауэзова на развитие казахского театра. — Алматы: Ғылым, 1993.

TEACHING ENGLISH TO SPECIAL NEEDS STUDENTS BY MAKING ENGLISH FUN!

Оразбай Н.А.

Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақала көңілді, шығармашылық және инклюзивті тәсілдерді біріктіру арқылы ерекше қажеттіліктері бар студенттерге ағылшын тілін үйретудің тиімді стратегияларын зерттейді. Қолдау көрсететін оқу ортасын құру және әртүрлі сенсорлық және интерактивті құралдарды қолдану арқылы педагогтар тілді меңгеруге ықпал ете алады және қарым-қатынас дағдыларын тартымды және қолжетімді түрде жақсарты алады.

Резюме. В этой статье рассматриваются эффективные стратегии преподавания английского языка студентам с особыми потребностями путем интеграции забавных, творческих и инклюзивных подходов. Создавая благоприятную среду обучения и используя различные сенсорные и интерактивные инструменты, педагоги могут способствовать усвоению языка и улучшать навыки общения таким образом, который является одновременно увлекательным и доступным.

Special needs students encompass a wide range of abilities, disabilities, and learning differences. These students often require specialized instruction to meet their unique learning needs, which can include intellectual disabilities, speech and language disorders, autism spectrum disorders, and emotional and behavioral difficulties. English, as a second language or a first language, can be a complex subject to teach to these students due to the need for tailored teaching methods. However, by introducing elements of fun and engagement into the lesson plans, teachers can help make English learning more accessible, enjoyable, and effective.

Motivation and Engagement: One of the most significant barriers to learning for special needs students is a lack of motivation. Traditional, rigid, and formal teaching methods can often disengage students. By incorporating games, music, interactive activities, and technology, teachers can make learning English more engaging and enjoyable, fostering intrinsic motivation.

Building Confidence: Special needs students may have low self-esteem or a fear of failure. Fun activities that focus on success and enjoyment, rather than on right or wrong answers, can help build their confidence and encourage active participation.

Sensory Learning: Many special needs students benefit from sensory-based learning, where they can engage with materials in a hands-on, multi-sensory environment. This approach can help students with various learning disabilities to connect more effectively with language.

Social and Emotional Development: Fun activities also support the social and emotional development of students. By working in pairs or small groups, students can build their social interaction skills and practice English in real-world contexts, improving their communication skills [1].

Flashcards and Picture Games: Visual aids such as flashcards or picture games are highly effective for reinforcing vocabulary and sentence structure. Simple games like "Memory" or "Go Fish" can be adapted to teach new words and phrases.

Role-Playing and Drama: Engaging students in role-playing or drama activities helps them practice language in context. These activities allow students to explore real-life scenarios in a fun and creative way while improving their speaking and listening skills.

Word Searches and Crossword Puzzles: These activities promote word recognition, spelling, and cognitive skills. Interactive versions of these games, where students solve puzzles on a board or using technology, can make them more engaging.

Songs and Rhythms: Using music to teach English is an effective method for language acquisition. Rhythmic patterns and songs provide students with a natural context for learning new vocabulary, sentence structure, and pronunciation. For example, songs that incorporate repetitive language and rhyme can reinforce phonics and grammar concepts.

Chants and Action Songs: Action songs, where students perform movements along with singing, engage students physically and can reinforce understanding. The movement helps them associate words with actions, improving comprehension and retention.

Educational Apps: A variety of apps and software programs are available that cater specifically to special needs students. Apps that focus on vocabulary building, pronunciation, and grammar can be integrated into lessons, making learning more personalized and interactive.

Interactive Whiteboards: Using smartboards or interactive whiteboards during lessons can create an engaging, multisensory experience. Teachers can show videos, display slideshows, and involve students in activities that require active participation.

Crafts and Art Projects: Art-based activities such as drawing, painting, and crafting can help reinforce new vocabulary and sentence structures. For example, students can create a "storyboard" for a new vocabulary word, which helps them understand its meaning in a more visual and tactile way.

Storytelling with Puppets: Puppets and dolls are an excellent tool for making stories come alive. Special needs students can engage in storytelling by using puppets to act out scenes, helping them improve their vocabulary and sentence formation in an enjoyable and expressive way [2].

Routine and Familiarity: For students with certain learning disabilities, a consistent routine can help reduce anxiety and make the learning environment predictable. By repeating enjoyable activities regularly, students will begin to internalize the language in a low-pressure setting.

Visual Schedules and Charts: Visual schedules, such as picture charts that outline the day's activities, can help students understand and follow lessons more easily. These supports can reduce confusion and anxiety and provide structure during lessons.

Graphic Organizers: Visual aids like graphic organizers can assist students in organizing their thoughts and ideas. These tools help simplify complex language concepts and make learning more accessible [3].

While integrating fun into English language teaching is highly effective, there are challenges to consider. Special needs students may have varying levels of cognitive and emotional abilities, so it is essential for educators to differentiate instruction. Not all activities will work for every student, and it is important to adjust methods based on individual needs.

Additionally, teachers must ensure that fun activities remain focused on educational goals. While making learning enjoyable, teachers should not lose sight of the key learning objectives and ensure that students are making progress in their language skills [4].

Making English fun for special needs students is not only about adding enjoyment to the classroom but also about creating an environment where students feel safe, engaged, and motivated to learn. Through the use of games, music, technology, hands-on activities, and visual supports, teachers can make English language learning an enjoyable and effective experience for students with diverse needs. By focusing on individualized approaches, creativity, and inclusivity, educators can help special needs students succeed in learning English and develop critical language skills for lifelong communication.

References

1. Morrow, L. M., & Gambrell, L. B. (2012). Best practices in literacy instruction (4th ed.). Guilford Press.
2. Lane, H. B., & Menzies, H. M. (2003). Teaching English language learners with learning disabilities. Pearson.
3. Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Basic Books.
4. Griffin, C. C. (2007). Effective teaching strategies for students with special needs. Routledge.

УДК 811.512.122'276+811.512.112'276

ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ КОНТАКТОЛОГИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІН ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ӨЗБЕК ТІЛДЕРІ НЕГІЗІНДЕ ҚАРАСТЫРУ

Сайфуллаев Б.Н.

Низами атындағы Ташкент мемлекеттік педагогика университеті
Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доцент м.а., филология ғылымдары бойынша
философия докторы (PhD), Ташкент, Өзбекстан

Усербаева М.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Қазіргі тіл білімінде ауқымды кеңістікте таралған түркі тілдерін салыстырмалы түрде зерттеу, олардың тілдік байланыстарын анықтау лингвистикалық контактология үшін және осы бағыттың қажеттілігі мен даму болашағын зерттеу бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады.

Түркі тідес халықтар, этникалық топтар – түркі халықтары деген ортақ атаумен аталады. Түркі тілдерінің бір негізден тараған өзара туыстас тілдер екендігі олардың морфологиялық формалары мен синтаксистік тәсілдеріндегі ортақтықтан, жақындықтан да, дыбыстық жүйелері мен негізгі сөздік қорындағы ұқсастықтан байқалады.

Көп жылдық тарихы бар қазақ және өзбек тілдері қарым-қатынастарының осы тілдердің сөздік қорына із қалдырғаны сөзсіз және бұл процес әлі күнге дейін өз жалғасын табуда.

Осы шағын зерттеуіміз ғылыми-теориялық деңгейде аз зерттелген, тарихи тілдік қатынастар мен қазіргі тілдік сабақтастықты, тілдік үдерістерді, лингвистикалық контактология мәселелерін қазақ және өзбек тілдері негізінде қарастыру, лексикалық элементтердің ену және игерілу үдерісі, тілдік қатынастардың мәселелері алғаш жан-жақты зерттеуге арқау болуымен өзекті.

Тілдік өзгерістердің нақты себептері зерттеушілердің қызығушылығын тудырып отырғандықтан қазіргі кезеңге дейін тіл теориясында контактология саласы ең күрделі, қарама-қайшылығы мол мәселелердің қатарына жатады. Бұл мәселені шешуде тілдік өзгерістердің ішкі және сыртқы себептерін бөліп қарастыру маңызды қадам болып табылады. Тілдік жүйе элементтерінің өзара әсерінен немесе сөйлеушінің санасы мен еркінен тыс тілдің ішкі үдерістер нәтижесінде алуан түрлі өзгерістер болып жатады. Мұндайда тіл дамуының ішкі факторларына назар аудару қажет. Кейде тілдік өзгерістерге халықтың тілінен тыс себептер де, яғни әлеуметтік қарым-қатынастар, экономикасы мен мәдениетінің дамуы тағы басқа факторлардың да әсері болады. Тілдік өзгерістерге себеп болатын осындай факторлардың бірі – қандай да бір тілдің өзге тілмен қарым-қатынасқа түсуі. Тілдердің өзара қарым-қатынасы лингвистикалық, психологиялық, әлеуметтік, этнотарихы тағы басқа себептермен тығыз байланысты. Бұл күрделі, әрі көп салалы құбылыс. Халықтың белгілі бір дәуіріндегі экономикалық, әлеуметтік, саяси, мәдени өмір тіршілігі, өзге елдермен қарым-қатынасы, әдет-ғұрпы ең алдымен оның тілінен, сөз мағынасынан айқынырақ сезіліп тұрады.

Тілдің ерекшелігі екі факторға, яғни тілдің пайда болуы мен оның басқа тілдермен қарым-қатынасқа түсуіне байланысты болады, сол арқылы тілдік қатынастар жүзеге асырылады.

Халықтардың бір-бірімен көрші тұруы, бір мемлекетте көп ұлтты халықтардың өмір сүруі және олар бір-біріне жақын көзқараста болса да, мұндай факторлар адамның сыртқы бейнесіне ғана емес, тілі мен мәдениетіне де әсер етпей қоймайды. Екі немесе одан да көп тілдер, бір-біріне туыс немесе туыс емес тілдер болсын, өзара ұқсас болады, өйткені, олар өздерінің географиялық және қоғамдық-әлеуметтік араласуы жағынан бір-бірімен қарым-қатынасқа түседі.

Адамзат тілдері өзінің даму тарихы үдерісінде басқа тілдермен үнемі белгілі-бір деңгейде контактіге түсіп отырады. Тілдік қарым-қатынас екі немесе одан да көп тілдердің өзара байланысқа түсіп, бір-бірінің құрылымы мен сөздік қорына әсер етуі болып табылады.

Бүгінгі таңда лингвистикалық контактология, лингвистика ғылымының тілдік қарым-қатынастар теориясына және контактология ғылымына ерекше назар аударып отыр. Контактология – тілдік қарым-қатынастың түрлерін, пайда болуы және дамуын зерттейтін тіл білімінің саласы. Контактология ғылымы ХІХ ғасырдың 50 жылдарында пайда болып, лингвистикада жеке бағыт ретінде қалыптасты, қазіргі кезде әлеуметтік лингвистиканың құрамдас бөлігі [3, 280 с.].

Н.Б.Мечковскаяның пікірінше, лингвистикалық контактология – белгілі-бір геосаяси кеңістікте тарихи және әлеуметтік жағдайдағы қарым-қатынасқа негізделген әр түрлі тілдерде сөйлейтін халықтардың, этностардың және жеке адамдардың тілдерінің араласу үдерісін зерттейді [4, 456 б.].

Лингвистикалық контактология дегеніміз – белгілі бір әлеуметтік-тарихи жағдайда екі немесе бірнеше тілдердің қарым-қатынас механизмін зерттейтін жеке лингвистикалық пән болып табылады және тіларалық ықпалдастықтың экстроллингвистика (әлеуметтік, психологиялық, этнологиялық және т.б.) факторларын, тілдік қарым-қатынастардың лингвистикалық үдерістерді байланыстыратын құбылыстарды қарастырады. Ал лексикалық контактология – қарым-қатынасқа түскен екі немесе бірнеше тілдерді барлық тілдік деңгейлеріндегі лексикалық бірліктерінің бейімделуін зерттейді [1, 445].

Тілдердің қарым-қатынасы туралы тіл теориясының маманы Ю.Д.Дешериев «тілдік қарым-қатынас» дегенде екі немесе одан да көп тілдердің немесе диалектілердің бір-біріне ықпалы, бір-біріне енуі, бір тілдің өзге тілдерден түрлі тілдік фактілерді қабылдауы, сондай-ақ түрлі кезеңдерде болған тілдік қарым-қатынастар нәтижесі деп тұжырымдайды [2, 68].

Контактология теориясы субстрат, суперстрат, адстрат, билингвизм, интерференция, конвергенция, дивергенция, тілдер араласуы тағы басқа маңызды феномендермен тығыз байланысты.

Жалпы тілдік байланыс екі түрлі тілдің немесе диалектінің өкілдері бір-бірімен сөйлескенде немесе жазған кезде пайда болады. Басқаша айтқанда, екі немесе одан да көп тілдік топтардың сөйлеу қатынасы – тіл контакты болып табылады. Мысалы, қазақ пен өзбек бір-бірімен араласқанда, яғни қарым-қатынасқа түскендегі қолданылатын тіл «контакт тілі» деп аталады. Бұл ретте қазақ пен өзбек қазақша сөйлесетін жағдайда контакт тілі қазақ тілі болады, егерде өзбек тілінде сөйлесетін болса контакт тілі өзбек тілі болып табылады.

Тіл контакты нәтижесінде тілдер бір-бірінен алшақтауы немесе жақындасуы мүмкін. Осы орайда алшақтап кетуі «дивергенция», жақындасуы «конвергенция» деп аталды. Тілдердің қарым-қатынас жасауына тиімді жағдай – адамның екі тіл жүйесін бірден қолданылуы кезіндегі – билингвизм «қос тілділік» болып табылады. Қостілділік индивидуалды немесе жеке (белгілі бір этностың жеке мүшелерінің екі тілде сөйлесіп, оны қолданылуы) және көпшілік қостілділік (белгілі бір этнос мүшелері көпшілігінің екі тілде сөйлесіп, қолданылуы) болып бөлінеді. Сонымен қатар қостілділік индивидуалды (тудырушы) және коллективтік қостілділік (қолданушы); аймақтық қостілділік (елдің жеке аймағы халқының екі тілде қатар сөйлесіп, қолданылуы); табиғи

(қатар өмір сүретін екі тіл өкілдерінің қос тілді білуі мен қолданылуы) және жасанды қостілділік (әдейі, жоспарлы түрде екінші тілді үйренуге қажетті жағдайлар туғызу нәтижесінде екі тілді бірдей білуі және қолданылуы) т.б. Адамзат тарихында бұндай жағдайлар көптен кездеседі, мысалы, Өзбекстандағы қазақ ұлты өкілдері, себебі бұл киелі мекенде туылып-өскен қазақ азаматтары ең бірінші орында өздерінің ана тілін жетік меңгерсе, ал мемлекеттік тіл ретінде өзбек тілінде үйреніп, кейінірек екі тілді де меңгере алған.

Тілдердің қарым-қатынасы нәтижесінде интерференция, конвергенция және дивергенция деген ұғымдар пайда болған. Қазіргі кезге дейін лингвистикада интерференция құбылысына қатысты лингвистердің тұжырымдары бір жүйеге келген жоқ. Э.Хаугеннің пікірінше, «интерференцияқандай да бір лингвистикалық бірліктің бір мезетте екі бірдей тілдік жүйенің элементіне айналуы жүзеге асатын лингвистикалық тоғысуы» болса [5, 344], У.Вайнрайх интерференцияны бірнеше тіл білу нәтижесінде кез келген тілдегі қостілді адамдардың сөйлеуінде орын алатын тілдік норманың ауытқуы деп түсіндіреді[6, 25].

Бұл ұғымдарға «Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігінде» жеке-жеке анықтамалар берілген: «Интерференция – тілдік қарым-қатынастары кезінде екі тілдік жағдайда тілдік жүйенің өзара байланыстары сонымен қатар, қостілді адамның бір тілінің екінші тілге саналы емес әсерінің үдерісі, сондай-ақ осы ықпалдың нәтижесі. Интерференция тілдің әр қаттауында әртүрлі байқалады, мысалы, фонетикалық-фонологиялық деңгейде акцентті ажырата алмау, редукцияның белгілерін көшіру, ал морфологияда екі тілдің грамматикалық сапаларын ұлғайту интерференция болады.

Лингвистика ғылымында тілдер байланысын адстрат – тілдердің өзара қатар өмір сүруі мен жанасуы (әдетте шекаралас аймақтарда байқалады), суперстат – жергілікті халық тіліне уақыт ағымымен басқа тілдердің қабаттасуы, субстрат – қабаттасқан тілдерге негізгі тілдің ықпал етуі деген анықтамалар беріледі. Осы орайда айта кетуіміз керек, Өзбекстан Республикасының Қазақстан Республикасына көршілес тұрған аймақтарында қазақша, әсіресе, Оңтүстік Қазақстан халқының тілінде өзбекше адстраты кездесіп отырады. Бұл құбылыс өзбек пен қазақтың, қарақалпақ пен қазақтың, қырғыз бен қазақтың, түрікмен мен қазақтың арасында да байқалатын құбылыс.

Контактология теориясын зерттей келе, қазақ және өзбек тілдерінің қарым-қатынасы негізінде билингвизм, тілдердің араласуы, суперстат, лексикалық кірмелер мен интерференция үдерістерінің болғаны анықталды.

Өзбекстан Республикасының дерлік жер-жерлерінде қазақ ұлты өкілдері өзбектермен іргелес өмір сүруде. Ана тілі қазақ тілі болғанымен, өзбек тілінде меңгерген деп айта аламыз және бұл тілді күнделікті өмірде де қолдана алады. Басқаша айтқанда қостілділік басым.

Қазақ тілі өзбек тіліне жан-жақты әсер ететіндіктен, өзбек тілінің де қазақ тіліне фонетикалық, лексика-семантикалық, морфологиялық және синтаксистік, стильдік әсері байқалады.

Тілдік ерекшеліктері бір-біріне жақын сөйленістер, алдымен, сөйленістер тобын жасайды, сөйленістер тобынан диалектілер құралады. Мұның өзі тілдің, оған кіретін диалектілердің құрамында ортақ және айырым белгілердің болуына байланысты. Айырым белгілер әдеби тілден диалектіні және бір диалектіні басқа диалектілерден ажыратып көрсетеді. Бір диалекті үшін айырым белгі болып саналатындар басқа диалектілерге ортақ-жалпылық сипат танытып, оларды топтастыратын белгі болуы мүмкін. Айырым белгілердің ұқсастығынан диалектілердің жалпы белгісі шығады, ол диалектілердің санын да, көлемін де ажырататын негіз болып табылады. Диалектінің бар-жоғы осы жеке-айырым белгі мен жалпы-ортақ белгінің көлеміне қарай анықталады. Айырым белгілер тілдің:

- ✓ Дыбыс жүйесінде: *ләгән-леген, пахта-мақта, мышық-мысық т.б.*
- ✓ Грамматикалық құрылымында: *оқығын, барулы, келулі т.б.*
- ✓ Лексикалық қабатында: *топы, тандыр, зуала, бәдірең, таға т.б.*

Қазақ диалектологиясында ұлттық тілдің құрамдас бөлігі – жергілікті ерекшеліктерді көп жылғы егжей-тегжейлі зерттеулер нәтижесінде олардың таралу көлеміне қарай диалектіден гөрі говорлық сипаты басым деген түйінге келіп, қазақ тілінің жергілікті ерекшеліктерін говорлар сипаты басым деген түйінге келіп, қазақ тілінің жергілікті ерекшеліктерін говорлар тобына бөлетін пікірқалыптасты деуге болады. Сонымен қатар, қазақ диалектологиясында говор терминінің орнына **сөйленіс** термині орнықты.

Өзбекстан қазақтарының сөйленісінде (говорында) Өзбекстандағы өзбек диалектілеріне тән аймақтық ерекшеліктер көрініс тапқанын, тіпті жергілікті қазақ жазушыларының шығармаларында да қолданылғанын айта кеткен жөн.

Тіл білімінде тілдік қарым-қатынастардың төмендегідей типтері бар.

1. Тікелей қарым-қатынас. Мұнда әртүрлі тілде сөйлейтін этностар араласып, олардың арасында екі тілді азды-көпті бірдей меңгерген адамдар тобы пайда болады.

2. Жанама қарым-қатынас. Мұндай қарым-қатынастар аудармалар (ғылыми, көркем әдебиеттер, шығармалар, кинофильмдер, БАҚ материалдары, радиохабарлар т.б.) арқылы болады.

Қазақ тілі мен біз қарастырып отырған өзбек тілдері арасындағы тілдік қарым-қатынаста тікелей қарым-қатынас та, жанама қарым-қатынас та болған деген тұжырым жасаймыз.

Көркем сөз шеберлері өзіне керекті материалдарды халық өмірінен, халық тілінен алып пайдаланады. Сондықтан онда жалпыға ортақ біртұтас әдеби тілмен қатар кірме сөздер мен белгілі бір территориялық аймақта ғана айтылатын жергілікті ерекшеліктер кездесіп отырады.

Прозалық шығармаларды диалектілік ерекшеліктер негізінен кейіпкерлердің тілінде қолданылады. Сонымен қатар, кейде автор сөзінде қолданылуы да орын алып отырады. Жазушылар диалектілік ерекшеліктерді көбінесе жергілікті тұрғындарды сипаттауда, халық тұрмысын шынайы көрсету, белгілі бір аймаққа тән материалдық және рухани мәдениет ерекшеліктерін беру үшін, халықтың болмысын, рухын шынайы түрде

бейнелеу мақсатында қолданады. Мысалы, Өзбекстан қазақ ақын-жазушылары шығармашылығында осындай ерекшеліктер кездесті: *Ер* сөзі, «...Егер менің ерім Сейіт халықтың қас жауы болса, онда сол халықтың досы кім?»[4, 116]. «...Иә, сол жігіт болады біздің еріміз»[4, 284]. Қазақ тілінде *ер* сөзі көмекші етістік қызметін атқарады, ал өзбек тілінде заттық ұғымды білдіріп зат есім сөз табы, яғни күйеу мағынасында қолданылады. Прозалық шығармалармен салыстырғанда, лирикалық шығармаларда диалектілік ерекшеліктер әлдеқайда аз қолданылады, оның үстіне онда негізінен лексикалық ерекшеліктер, ал фонетикалық, грамматикалық ерекшеліктер мейлінше аз. Сонымен қатар поэзиялық туындыларда да дыбыстық, лексикалық және грамматикалық ерекшеліктер кездесіп отырады. Бұл жерде жергілікті тұрғындардың тіліндегі фонетикалық, грамматикалық ерекшеліктерді көрсету емес, ойын нақты беру, қысқа да түсінікті етіп жеткізу мақсатынан туындаған.

Қорыта айтқанда, екі немесе одан көп тілдердің географиялық және қоғамдық-әлеуметтік тұрғыда араласуын тілдік қарым-қатынастар деп атауға болады және тіларалық ықпалдастыққа әлеуметтік, экономикалық, мәдени, діни, саяси, психологиялық, көршілік факторлар ықпал етеді. Солай екен, қазіргі қазақ лексикасында қазақ және өзбек сөздердің корпусын қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негізін құрастыру және салыстырмалы-типологиялық зерттеудің теориялық және практикалық маңызы зор және өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Айдукович Й. Основные понятия лексических контактологии (на материале русизмов в славянских языках) / II Международный конгресс исследователей русского языка «Русский язык: исторические судьбы и современность», – Москва, 2004, 445 с.
2. Вайнрайх У. Однойзычие и многоязычие // Новое в лингвистике. – Москва, 1972. 25-60 с.
3. Дешериев Ю.Д. Закономерности развития и взаимодействия языков в советском обществе. – Москва, 1966. – 402 с.
4. Жеребило Т.В. Термины и понятия лингвистики: Общее языкознание. Социолингвистика: Словарь-справочник. – Назрань: Пилигрим, 2011. – 280 с.
5. Мечковская Н.Б. Языковой контакт // Общее языкознание. – Минск: Высшая школа, 1983. – 456 с.
6. Райымқұлов Р. Қара жорға.
7. Сайфуллаев Б. Қазақ және өзбек тілдерінің көркем әдебиеттегі ерекшеліктері: Монография. – Ташкент, 2025. – 120 б.
8. Хауген Э. Процесс заимствования / Хауген Э. Новое в лингвистике. – Москва, 1972. 344-382 с.

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ

Солиева М.У.

преподаватель кафедры русского языка и методики преподавания Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами, Узбекистан

Резюме. В статье рассматривается суть коммуникативной компетенции, которую важно развивать на уроках русского языка и чтения в начальной школе. К компонентам коммуникативной компетенции относятся речевая, языковая и социокультурная компетенции, определённые в предметном стандарте по русскому языку как второй аспект предметных компетенций. Также представлены методы формирования коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, начальная школа, методы формирования компетенции, мотивация, рефлексия, целевая установка, ситуативные упражнения.

Summary. The article examines the essence of communicative competence, which is important to develop in Russian language and reading lessons in primary school. The components of communicative competence include speech, language and sociocultural competence, defined in the subject standard for the Russian language as the second aspect of subject competences. Methods for developing communicative competence are also presented.

Key words: communicative competence, primary school, methods of competence development, motivation, reflection, goal setting, situational exercises.

В начальных классах закладываются основы научных знаний у детей. Навыки устной и письменной речи, которые они развивают на этом этапе обучения, становятся прочным основанием для освоения русского языка. Учителя русского языка в начальных классах школ с узбекским и другими языками обучения должны с первого урока объяснять детям, что русский язык — это не просто предмет. Освоив его в совершенстве, учащиеся смогут работать и жить в любой стране СНГ, повысить свою культурную осведомлённость и профессиональные навыки, свободно общаться с людьми разных национальностей. Общение, как часть речевой деятельности, всегда связано с понятием мотива. Поэтому при обучении русскому языку как иностранному учитель должен чётко формулировать коммуникативные цели. В начальной школе мотивы изучения русского языка следует связывать с окружающей ребёнка реальностью, с тем, что ему знакомо. Особенно важно подчеркнуть, что свободное владение языком откроет детям возможность заводить новых друзей, общаться с людьми разных национальностей и воспринимать различные источники информации, такие как интернет, радио и телевидение. Успех в овладении навыками общения на русском языке во многом зависит от коммуникативной направленности обучения и создания на уроках ситуаций, способствующих общению. Это придаёт процессу обучения характер, сочетающий организованность, системность и методическую направленность с элементами общения. Коммуникативный подход будет эффективен, если учитель и учащиеся станут не просто обучающимися, а

партнёрами в речевой деятельности. Для реализации коммуникативных целей учащиеся должны научиться строить не одно, а несколько предложений, выражающих определённую мысль. Учитель должен обучать детей правильному построению высказываний, развивая таким образом их связную речь. Важно также уделить внимание русской орфоэпии: учитель должен следить за соблюдением фонетических норм языка, таких как оглушение и озвончение согласных в определённых позициях, правильное произнесение безударных гласных, а также за интонированием предложений детьми.

Далее я хочу отметить структуру методической разработки урока, построенной на основе современной педагогической технологии, направленной на формирование коммуникативной компетенции учащихся на уроках русского языка. Особенность преподавания русского языка заключается в практической речевой направленности, которая является не только целью, но и средством обучения. Для формирования навыков общения в процессе обучения необходимо создавать условия для активного речевого общения. Система работы учителя должна стимулировать учащихся к потребности в общении. Учиться общению через общение — это основная характеристика коммуникативности.

Основные характеристики коммуникативной методики обучения:

Коммуникативные целевые установки — это вербальные действия учителя, которые вовлекают учащихся в процесс общения. Например, такие установки могут требовать от учеников умений выразить согласие, подтвердить сказанное или дополнить собеседника. Одно задание может включать несколько таких установок, определяя последовательность действий обучающихся.

Ситуативные упражнения, которые помогают моделировать речевые ситуации и вовлекают учеников в общение. Речевые ситуации, с которыми сталкиваются школьники, стимулируют их к высказываниям, что формирует потребность в общении. Это повышает эффективность речевого развития и способствует возникновению интереса к изучению русского языка. Ключевым элементом коммуникативно-ориентированного обучения является текст, который используется как основная единица учебного материала. Работа с текстом соединяет процессы формирования языковой, лингвистической и коммуникативной компетенции, обеспечивая гармоничное единство познания структуры языка и развития речи.

Личностно-деятельностный подход — обучение ориентировано на личность учащегося, его активную и сознательную деятельность. В центре методики обучения находится не только знание материала, но и развитие личности ученика.

Работа над речевыми жанрами — это неотъемлемая часть коммуникативной методики преподавания русского языка, позволяющая развивать навыки общения через освоение различных форм и типов речи.

Одним из важных средств формирования коммуникативной компетенции является речевая среда урока. На уроке каждый ученик в среднем отвечает

устно 2-4 минуты, что в сумме за весь день составляет около 12-25 минут. Возникает вопрос: как научить детей говорить правильно и выразительно, если время для говорения на уроке ограничено? Однако работу над коммуникативной компетенцией можно осуществлять на любом этапе урока. Например, в процессе опроса на уроке русского языка можно охватить весь спектр знаний и умений, которые связаны с формулированием и построением устных высказываний. Монологический ответ на вопросы помогает развивать умения контролировать свой голос, следить за темпом речи и отрабатывать навыки общения с одноклассниками.

Готовясь к урокам интерактивного характера, учитель должен придерживаться следующих методических рекомендаций по организации урока:

- Чётко и ясно представлять учебные цели для себя как учителя.

- Перед подготовкой к уроку определить тип и вид урока.

- Конкретно обозначить ожидаемые результаты — задачи учащихся на уроке.

- Выбрать наиболее эффективные и оптимальные методы и приёмы обучения, формы работы, которые способствуют формированию как ключевых, так и предметных компетенций учащихся начальных классов и достижению поставленных целей и ожидаемых результатов.

- Тщательно продумать структуру и содержание урока, учитывая все важные элементы

- Заранее спланировать действия как учителя, так и учащихся на каждом этапе урока.

- Правильно формулировать цели учителя и ожидаемые результаты, которые напрямую влияют на содержание и эффективность урока в целом.

- Подобрать соответствующие теме урока эффективные средства обучения, которые помогут донести материал до учащихся.

Современные педагогические технологии требуют от учителя нового подхода к организации урока: гибкости структуры, возможности варьировать этапы урока и, конечно, отхода от традиционных схем и шаблонов. Уроки должны выходить за рамки стандартной структуры, разнообразия типов, видов и форм уроков. Учитель должен помнить, что в рамках гибкой структуры урок не всегда состоит из шести этапов. Например, для контрольных уроков (диктанты, изложения, мини-сочинения, тестирование, выразительное чтение наизусть и т. д.) выбираются одни этапы, а для комбинированных уроков или уроков повторения и закрепления знаний — другие. Этапы урока зависят от выбранного типа и вида урока, содержания учебного материала, поставленных целей и ожидаемых результатов.

Структура современного урока в интерактивном формате должна включать следующие три обязательных компонента, которые реализуются на определённых этапах урока, а остальные этапы можно выбирать по усмотрению учителя:

Мотивация — создание эмоционально-психологического настроения учащихся на урок, побуждение их к активному действию. Для этого используются различные активные и интерактивные методы и приёмы обучения, а также учебные материалы.

Целеполагание — учитель озвучивает учебные цели урока и ожидаемые результаты, определяя задачи для учащихся.

Рефлексия — подведение итогов урока, самоанализ и самооценка деятельности учащихся. На этом этапе учащимся задаются наводящие вопросы: «Что вам понравилось на уроке?», «Чему вы научились?», «Что запомнилось?» и т. д. Рефлексия помогает учащимся осознать, что нового они узнали и усвоили. В третьем классе могут возникать трудности с этим этапом, но важно постепенно приучать детей к рефлексии, используя игровые технологии и вовлекая персонажей русских, узбекских и других народных сказок.

Общая стратегическая цель обучения русскому языку в школах с узбекским и другими языками обучения — создание системы, которая обеспечит овладение языком как средством общения, познания, планирования и организации деятельности (особенно коллективной), эмоционально-эстетического и нравственного воздействия и воспитания, с приоритетным развитием коммуникативной компетенции.

Цель обучения русскому языку на ступени А1 общего среднего образования — формирование первоначальных навыков русской речи и интереса к языку у детей.

Этапы обучения на ступени А1:

Букварный период (2 класс) — формирование первоначальных умений и навыков чтения и письма, параллельно с развитием навыков общения. Знакомство с особенностями русской графики (твёрдые и мягкие согласные, буквы я, ё, ю, е), различие в произношении и написании некоторых звуко сочетаний и слов, а также с правилами слогового и слитного чтения, соблюдением пауз и интонации, словесного ударения, правописания.

Послебукварный период (3-4 классы) — развитие навыков чтения, аудирования, говорения и письма, а также углубление навыков общения на русском языке.

Основной формой представления речевого материала на начальном этапе обучения является речевой образец (или речевая модель). Новые слова вводятся через типовые конструкции, которые постепенно усложняются от класса к классу. Вопрос о роли перевода и его месте на уроке тесно связан с опорой на родной язык. При работе с темами и текстами для развития речи, перевод вводимых слов используется тогда, когда значения слов на русском и узбекском языках совпадают, а при несовпадении значения объясняются через толкование.

В школьных учебниках по русскому языку как иностранному к каждой теме даются переводы слов с русского на родной язык. Формирование коммуникативной компетенции — это достаточно сложный процесс, который требует от учителя способности учитывать индивидуальные особенности

каждого ученика. Важно также прививать школьникам любовь к культуре страны, язык которой они изучают. Среди форм и методов, способствующих формированию коммуникативной компетенции учащихся на уроках русского языка, особую роль играют проектная методика, ролевые игры, мозговой штурм, а также групповые и парные формы работы.

Известно, что интерактивные технологии обучения на занятиях русского языка и чтения способствуют развитию творческой активности школьников, стимулируют их интерес и помогают закрепить пройденный теоретический материал. Проведение диагностики уровня сформированности коммуникативной компетенции у учащихся школ с узбекским языком обучения на констатирующем и контрольном этапах эксперимента показало увеличение уровня данной компетенции после проведения формирующего эксперимента. Исследование подтвердило эффективность использования активных методов работы на уроках русского языка в школах с узбекским языком обучения.

Таким образом, для формирования коммуникативной компетенции учащихся на уроках русского языка в общеобразовательных школах с узбекским языком обучения очень важно создавать условия для речевого общения, то есть ситуации общения. "Обучать школьников общению на русском языке, общаясь" — одно из главных условий формирования у них коммуникативной компетенции.

Список использованной литературы

1. Национальная программа Ташкент -2021 // Комплекс программ непрерывного образования Республики Узбекистан по русскому языку.
2. Белоусова, Л.Е. Формирование положительной мотивации школьников на уроках русского языка через использование педагогических приемов. — М., 2008.
3. Сергеев И.С., Блинов В.И. Как реализовать компетентностный подход на уроке и во внеурочной деятельности: Практическое пособие. - М.:АРКТИ, 2007.

УДК 37.0

THE ROLE OF TECHNOLOGY IN MODERN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

¹А.О.Спатай, ²Ү.Б.Қайырбек, ³А.Б.Тулебаева

¹PhD, қауымдастырылған профессор м.а.,
Шымкент, Мирас университеті

²Магистрант, Шымкент, Қазақстан Орталық Азия инновациялық университеті

³Оқытушы, Шымкент, Қазақстан Орталық Азия инновациялық университеті

Түйін. Бұл мақала жаңа технологияларды қолдана отырып ағылшын тілін оқытуға арналған. Қазіргі таңда технологиялар әлемінде таңдауға болатын көптеген нәрселер бар: радио, теледидар, компьютерлер, интернет, электронды сөздік, электрондық пошта, блогтар, Power Point, видео және т.б. ақпараттық технологиялардың бұл қарқынды өсуі мен дамуы оқытудың жаңа моделін үйрену үшін жазу үлгісін қолдануға мүмкіндік берді.

Резюме. Эта статья посвящена преподаванию английского языка с использованием новых технологий, и у нас есть из чего выбирать в мире технологий: радио, телевидение,

компьютеры, Интернет, электронный словарь, электронная почта, блоги, PowerPoint, видео и т.д. Этот стремительный рост и развитие информационных технологий позволили использовать шаблон письма для изучения новой модели обучения.

In the contemporary landscape of education, a vast array of technological tools such as radio, television, computers, the internet, electronic dictionaries, Email, blogs, PowerPoint presentations, videos, and more available for enhancing language teaching and learning. The rapid advancement of information technology has provided new opportunities to explore innovative teaching models. When integrated effectively, technology can transform English language classrooms into spaces of active engagement and critical thinking. Educators can leverage technological resources to create customized instructional materials that cater to the diverse needs of their students.

The dynamic evolution of the educational environment stems largely from the swift progress in information and communication technologies (ICT), which have reshaped all facets of modern life. Consequently, educational institutions are increasingly seeking updated teaching models to better align with students' needs, deliver more impactful learning experiences, and foster motivating learning environments.

Historically, technology has long been a companion to language instruction cassette players and televisions once served as early educational tools. Today, computers, especially when connected to the internet, have become central to English language teaching. Multimedia technology, in particular, plays a vital role in creating immersive contexts for language learning, offering numerous benefits:

- It brings realism to the classroom, enhancing student interest, motivation, and participation.
- It supports integrated teaching and learning, encouraging greater student engagement.
- It stimulates critical thinking and helps students apply language skills in real-life contexts.
- It improves communication skills through interaction and collaborative tasks.
- It expands cultural awareness by exposing students to Western customs and traditions.
- It encourages information sharing and active classroom dialogue.
- It diversifies content delivery, shifting away from traditional teacher-centered approaches and increasing instructional efficiency.
- It breaks spatial and temporal limitations, creating vibrant and authentic learning environments.
- It strengthens the interactive role between teachers and students.
- It establishes a dynamic platform for teacher-student communication, enriching traditional teaching approaches [1].
- It empowers students to utilize digital tools like email and online platforms to seek guidance and feedback.

Incorporating modern media such as comic books, digital storytelling, videos, eBooks, interactive whiteboards, images, and speaking avatars into English instruction makes learning more engaging and accessible. For instance:

- **Comic books** not only captivate learners but also develop analytical and critical-thinking skills, enabling students to interpret meaning, tone, and intent. Numerous user-friendly online tools now allow students to create their own comics, supporting differentiated and expressive learning.

- **Digital storytelling** merges tradition with technology, allowing students to narrate stories using voice, text, visuals, and multimedia. These projects foster collaboration, research, and deeper comprehension.

- **ICT in education** prepares students for the rapidly evolving world by teaching them how to apply technology to real-life challenges. Tools like computers, MP3 players, DVDs, radio, television, and the internet deliver diverse content formats that enhance understanding across all education levels.

The digital generation, often referred to as "digital natives," grows up immersed in technology. Thus, teaching methods must adapt to their familiarity with digital tools. Teachers are increasingly seen not just as knowledge transmitters, but as facilitators, mentors, and guides. The use of **blended learning**, combining traditional methods with digital tools, actively engages students using familiar technologies.

One prominent example is the **English language lab**, which incorporates audiovisual stimuli to enhance the learning experience. These labs help students improve pronunciation and communicative abilities through enjoyable, interactive exercises. Multimedia-based language software has become a vital classroom tool, enabling teachers to optimize their time and focus on meaningful learning outcomes [2].

Distance learning models such as e-learning, m-learning, and blended learning have introduced new modes of foreign language instruction. These approaches allow learners to practice a wide range of language skills through interactive exercises and educational games, transforming lessons into fun, immersive experiences.

With eBooks and online publishing tools, students can now produce interactive, multimedia-rich content that includes images, sound, and hyperlinks. These tools facilitate collaboration and broaden the audience for student work.

Interactive whiteboards (IWBs) like Smart Boards and ActivBoards further enhance engagement. They offer visual and interactive learning, support abstract thinking, and enable recording and sharing of lessons for collaborative use.

Online photo galleries enable classrooms to share visual content with families and communities, fostering a sense of connection and encouraging student reflection. Similarly, **online speaking avatars** combine visual and auditory learning, making language use more dynamic—particularly helpful for shy students or English language learners.

Web 2.0 tools (e.g., wikis, blogs, podcasts, social media, video conferencing) have become integral to language learning. Wikis promote collaborative writing, blogs enhance reading and writing, and social networks improve communication. Podcasts, in particular, offer flexible, authentic listening practice and can be used for

lessons, interviews, debates, and creative projects. Platforms like “English caster” provide tailored podcast content for English learners [3].

By using technology effectively, students can more efficiently develop core language skills reading, writing, listening, and speaking. Moreover, they gain digital literacy, global awareness, and improved confidence. Technology fosters creativity, collaboration, and independence, equipping students with tools for lifelong learning and communication.

Reference

1. Solanki D. Shyamlee, “Use of Technology in English Language Teaching and Learning”: An Analysis, International Conference on Language, Medias and Culture IPEDR vol.33 (2012) <https://mail-attachment.googleusercontent.com/attachment/>
2. TitaBeaven Needs and Challenges for Online Language Teachers – The Ecml Project Dots Teaching English with Technology Developing Online Teaching Skills Special Issue, 10(2), 5-20.
3. Maryam Tayebinik, Dr.MarliaPuteh “Mobile Learning to Support Teaching English as a Second Language” Journal of Education and Practice Vol 3, No 7, 2012. Retrieved from <http://itnow.oxfordjournals.org>

УДК: 811:141.311

ДУША И ДУХ КАК ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ КОНЦЕПТЫ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА

Тагаева Г.С.

Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева
г. Бишкек, Кыргызстан

Түйүн. Бұл мақалада біз әлемнің тілдік бейнесі туралы ғылыми-теориялық зерттеулерге сүйене отырып, әлемнің қырғыз тілдік бейнесіндегі "Жан" және "рух" ұғымдарын талдауды ұсынамыз. Қазіргі тіл білімінде лингвокогнитивті, лингвомәдени тәсілдер арқылы әлемнің лингвистикалық көрінісінің негізгі тұжырымдамалары жиі талданады. Практикалық материалдарды қолдана отырып, ғалымдардың еңбектерін басшылыққа ала отырып, мақалада "жан" және "рух" ұғымдары қырғыз халқы әлемінің тілдік көрінісінде негізгі ұғымдар ретінде қарастырылатыны және ежелгі көшпелі халық болып табылатын қырғыз халқының мәдени дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын, нанымдарын түсіндіретіні дәлелденді. Жан-қырғыздардың өмір салтын, практикасын, мінез-құлық ережелерін қалыптастыратын тұлғаның эмоционалды әлемі. "Жан" тұжырымдамасы-бұл мақалада зерттелген ұлттық санадағы ішкі күйді білдіретін лингвокогнитивті мағынасы бар тілдік символ.

Summary. Annotation. In this article, we present an analysis of the concepts of "soul" and "spirit" in the Kyrgyz linguistic worldview based on scientific and theoretical research on the linguistic worldview. In modern linguistics, key concepts of the linguistic worldview are often analyzed using linguocognitive, linguocultural approaches. Guided by the works of scientists using practical materials, the article proves that the concepts of “soul” and “spirit” are considered in the linguistic worldview of the Kyrgyz people as key concepts and explain the cultural traditions and customs, beliefs of the Kyrgyz people, who are an ancient nomadic people. It is noted that the soul is the emotional world of a personality that shapes the lifestyle, practices, and rules of behavior of Kyrgyz people. It is assumed that the concept of "soul" is a linguistic symbol with a

linguocognitive meaning, representing an internal state in the national consciousness, which is explored in the article.

Сначала раскроем значение самого концепта. «Концепт – это сложный комплекс признаков, исследование которых позволяет определить структуру искомого концепта. ... Опираясь на различные тексты, возможно выявить практически весь набор признаков, формирующих структуру того или иного концепта» [3, С. 11].

Душа наша существовала до того, как мы родились. Душа – своего рода гармония, слагающаяся из натяжения телесных начал. То, что видит душа, умопостигаемо и безвидно. Душа бессмертна и неуничтожима. Душа умершего продолжает существовать и обладает способностью мыслить [1, С. 92-93]. Концепт “душа” как основная составная часть включен во все религии мира: представление о душе, дарованной Богом, о ее бессмертии является основой священного вероучения. Согласно пониманию некоторых отцов церкви, душа материальна (Тертуллиан), другие же считают ее духовной (Августин), но господствующим в христианстве. В исламе душа это не физическая вещь, а неосязаемая сущность, В Коране нафсом обозначают «душу», а рухом – особого ангела посланника и божественное качество. В коране также сказано, что **каждая душа познает смерть** несмотря на то, что душа человека будет существовать вечно, его жизнь на этом свете прекратится, и каждый из нас ответит за свои деяния в Судный День [6].

В словаре В. Даля даны следующие дефиниции, запечатлевшие когнитивно-психологические и эмоционально-онтологические корреляции, присущие русскому национальному сознанию (и самосознанию): “Дух – бестелесное существо, обитатель не вещественного, а существенного мира, бесплотный житель недоступного нам духовного мира. Относя слово это к человеку, иные разумеют душу его, иные же видят в душе только то, что дает жизнь плоти, а в духе высшую искру Божества, ум и волю, или же стремление к небесному” [2, С 503].

Философский энциклопедический словарь дает следующее определение: “душа – в отличие от индивидуального духа – совокупность тесно связанных с организмом психических явлений, в частности чувств и стремлений (витальная душа)” [4, с. 147].

Концепт, как справедливо замечает Д. С. Лихачев, “не непосредственно возникает из значения слова, а является результатом столкновения словарного значения слова с личным и народным опытом. Потенции концепта тем шире и богаче, чем шире и богаче культурный опыт человека”. [5, С. 281]. Признавая, что концептосфера русского языка, созданная писателями и фольклором, исключительно богата, рассматриваем национальный язык не в качестве “как бы “заместителя” русской культуры” [5, С. 282], а как исключительный культурно-ментальный феномен, представляющий собой духовную, одушевленную ипостась.

Душа и дух как лингвокультурные концепты в языковой картине мира киргизского народа играют важную роль в понимании их культуры, традиций и

мировосприятия. Эти понятия не только отражают философские и религиозные представления, но и обуславливают повседневное поведение, моральные нормы и социальные отношения.

Душа (жан)

В кыргызском языке слово “жан” (душа) обозначает имеет несколько значений и ассоциаций, связанных с концепцией души, жизни и внутреннего мира человека. Вот некоторые из основных значений и контекстов, в которых используется это слово:

1. Душа: “Жан” в первую очередь обозначает душу как нематериальную сущность, которая отвечает за жизнь и сознание человека. Это понятие связано с представлениями о внутреннем мире, чувствах и эмоциональном состоянии.

2. Жизнь: Слово «жан» также может использоваться в значении «жизнь». Например, фраза «жаным» переводится как «моя душа» или «моя жизнь», что подчеркивает важность жизни как таковой.

3. Сущность человека: «жан» часто ассоциируется с личностью, характером и внутренними качествами человека. Это может включать в себя такие аспекты, как доброта, честность и моральные ценности.

4. Связь с природой и окружающим миром: В кыргызской культуре «жан» может также использоваться в контексте связи человека с природой и окружающим миром, что отражает гармонию между человеком и его средой.

5. Духовные практики: В традиционных верованиях кыргызского народа «жан» связан с концепциями духовности и предков. Существуют ритуалы и обряды, направленные на защиту и благополучие души, что подчеркивает важность духовного аспекта жизни.

Таким образом, слово «жан» в кыргызском языке является многозначным словом, которое охватывает широкий спектр понятий, связанных с душой, жизнью и внутренним миром человека. но и используется в переносном значении для обозначения эмоционального состояния, чувств, а также внутреннего мира человека. Душа рассматривается как источник жизни и чувств, она ассоциируется с добротой, состраданием и человечностью.

Киргизский народ традиционно придаёт большое значение душевным качествам, таким как щедрость, отзывчивость и уважение к старшим. Это отражается в пословицах и поговорках, где душа связывается с высокими моральными ценностями, например: «Жүрөгү таза адам – таза жүрөк» (Чистый человек – чистая душа).

Дух (рух)

Понятие «дух» (рух) в кыргызской культуре связано с концепцией силы, жизненной энергии и духовной сущности. Рух может трактоваться как внутренний стержень человека, его стойкость, воля и способность преодолевать трудности. В киргизских традициях дух также связывается с предками и наследием, что подчеркивает важность уважения к родословной и культурной идентичности.

Духовные практики, такие как обращения к предкам или ритуалы, направленные на укрепление духа, играют значительную роль в жизни

киргизов. В этом контексте дух становится символом связи между поколениями и сохранения культурной памяти.

С лингвокультурной точки зрения, в самом глубоком смысле концепта «душа» мы видим языковые символы, которые в общественно-социальном характере воплощают родной народ, дух народа, устремления человека, развитие общественного сознания. Концепты «душа и дух» богаты содержательной информацией, имеющей архетипические, символические образы. Устойчивые языковые средства, фразеологические, паремиологические единицы в кыргызском языке используются в качестве основных языковых материалов при концептуальном анализе концепта «душа». Анализ концепта «душа» с помощью устойчивых языковых средств способствует познанию и освоению мировоззрения, образа жизни, правил поведения кыргызов: «*мал-жан аманбы?*». спрашивают о благосостоянии, «*эстүү жан*» говорят об умном, разумном человеке, «*жаны кашайды*» – об опечалившемся человеке (состояние души).

Душа и дух в кыргызской интерпретации ярко раскрываются в энциклопедическом эпосе «Манас». В 2015 году постановлением правительства 4 декабря было объявлено днем эпоса «Манас». Эпосы «Манас», «Семетей», «Сейтек» в 2013 году включены в список ЮНЕСКО «Культурные наследия человечества».

В Манасе часто встречается образ **Кыдыр-ата**, который относится к числу добрых духов, направляющих человека на добрые дела, поддерживающих его в трудностях. В литературе и мифологии есть образ **Умай-эне**, которая принимает роды у женщин, сопровождая младенца ритуалами предков. В «Манасе» также есть эпизоды, где герои обращаются к **арбакам**, духам предков. На сегодняшний день, когда рушатся нравственные устои кыргызской культуры, особенно среди молодежи (бросают новорожденных, отдают родителей в дом престарелых, используют наркотики, занимаются проституцией, проявляют насилие), необходимо возрождать духовные ценности кыргызов. Традиционная кыргызская культура, родовая практика кыргызов была хранительницей чести и достоинства каждого и не позволяла преступить черту нравственности.

Ч.Т. Айтматов пишет: «Будущее не может быть без прошлого. Полное забвение прошлого может привести к манкуртизму». «Память, – по убеждению писателя, – это мера человеческой личности, ее духовности. Человек, у которого нет памяти, нет истории, нет духовной биографии, ...обречен на духовную нищету; он не готов к восприятию жизни».

Душа больше ассоциируется с эмоциональной и моральной стороной жизни, тогда как дух связан с силой и стойкостью.

Душа отражает личные качества и внутренний мир человека, дух – его связь с предками и традициями.

Таким образом, душа и дух как лингвокультурные концепты в кыргызской культуре представляют собой сложные и многогранные явления, которые отражают уникальную языковую картину мира кыргызского народа.

Понимание этих концептов углубляет знание о культуре и традициях кыргызов, а также о том, как они воспринимают себя и окружающий мир.

Список использованной литературы

1. Бехтерев В.М. Психика и жизнь: избранные труды по психологии личности. Т.1. СПб., 1999 – 116с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 1-4, М., 1989 – 820с.
3. Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации. Кемерово: Графика, 2004. Вып. 3. 386 с.
4. Философский энциклопедический словарь. М., 1997 – 326с.
5. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. М., 1997. 286с.
6. <https://dzen.ru/a/XrnnvauR3OTWkAhiF>
7. Эпос «Манас» источник изучения этикета кыргызов // Из книги: Этикет кыргызов.

УДК 811.161.

О СЛОЖНЫХ ФОРМАХ ОРГАНИЗАЦИИ МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ

Тажибаева Ж.Ш.

Центрально-Азиатский Инновационный Университет, г. Шымкент,

Толыбаева С.Р., Монтай М.А.

СШ № 17 им. М.Ю.Лермонтова, г. Шымкент

Түйін. Бұл мақалада монологты сөйлеудің күрделі формаларының құрылысының ерекшелігі мен қолданысы мәселелері қарастырылады.

Summary. This article deals with the features of construction and application of complex forms of monologue speech.

Формирование навыков монологической речи является необходимым этапом речевого развития дошкольников, так как именно в процессе монологического высказывания наиболее полно раскрываются их речевые способности. Для дальнейшего развития этой формы речи необходимо учитывать ее основные характеристики. Согласно определению Т.Г. Винокур, **монолог представляет собой форму речевой деятельности, направленную на активное высказывание, не предполагающее обеспечения ответного ответа со стороны собеседника** [1, 58 с.]

Кроме того, Т.Г. Винокур предпочитает ключевые особенности монолога, отличающие его от диалогической речи. В частности, монолог создаёт одного из участников общения, характеризующегося высокой степенью контекстности, логической непрерывности и связности. Временная протяжённость монологической речи обычно увеличивает длительность диалогических реплик, а её структурная организация отличается большей чёткостью.

Монологическая речь имеет определённое композиционное строение, включающее три основные части: а) **вступление (зачин)** – вводная часть, задающая высказывания; б) **основная часть** – центральный смысловой блок, постоянное сообщение; в) **заключение** – подведение итогов, завершение

мысли. По сути, **устная речь** является основной формой речевой коммуникации, которая воспринимается на слух и подразделяется на две ключевые формы: **диалогическую** и **монологическую**.

Диалогическая речь — это форма общения, при которой участники попеременно выступают в роли говорящего и слушающего. Несмотря на деление на «активного» и «пассивного» собеседника, оба участника взаимодействия остаются вовлечёнными. На эффективность диалогической речи влияют уровень владения языком, лексический запас и опыт использования языка. Эта форма речи ситуативна, так как зависит от контекста беседы, и контекстуальна, поскольку каждое высказывание строится на предыдущих репликах. Грамматически и стилистически диалогическая речь менее организована, часто включает простые конструкции, стандартные фразы и идиоматические выражения («так сказать», «вот», «и кто бы мог подумать»).

Монологическая речь предполагает, что говорит одно лицо, а слушатели воспринимают информацию. Примеры: лекции, доклады, объяснения преподавателя. Эта речь требует большей подготовки, так как в ней отсутствует взаимодействие с собеседником и необходимость адаптации в процессе. Монологическая речь организована, включает планирование содержания, последовательность подачи мыслей и чёткое структурирование.

Письменная речь — разновидность монологической речи, позволяющая общаться с людьми, находящимися в другом месте и времени. Она возникла позже устной и отличается отсутствием невербальных элементов (интонации, жестов), что требует более чёткого выражения мыслей. Письменная речь должна быть развернутой, последовательной и грамматически точной, так как пропуски слов, возможные в устном общении, делают текст непонятным. Овладение письменной речью требует дополнительного обучения и навыков, которые развиваются позже устной речи.

Внутренняя речь используется для размышлений и планирования действий без выражения мыслей вслух. Она беззвучна, но в состоянии напряжения может переходить в шёпот или даже в разговор с самим собой. Структура внутренней речи сокращённая и отрывочная, так как человек понимает суть своих мыслей без необходимости их полного выражения. Однако при попытке передать эти мысли другим может возникнуть трудность, так как не все идеи оказываются логически связаны или аргументированы.

Внутренняя и внешняя речь взаимосвязаны, легко переходят друг в друга. Быстрота и лёгкость таких переходов зависят от сложности мыслительной деятельности, языкового опыта и индивидуальных особенностей человека. Каждый человек обладает индивидуальным стилем речи, проявляющимся в темпе, ритме, эмоциональности, точности и логической последовательности высказываний. Монологическая речь считается самой сложной формой речевой деятельности, так как требует навыков структурирования информации и чёткого выражения мыслей. В процессе её формирования используются различные элементы языка (лексика, грамматика, логика), а само высказывание строится последовательно и осмысленно.

Развитие связной речи начинается с освоения простых монологических высказываний и постепенно усложняется. Учащиеся сначала составляют отдельные предложения, затем переходят к коротким рассказам, основанным на ситуациях или на контексте. Для обучения используются упражнения, включающие составление фраз по образцам, опорным словам, демонстрации действий или рисункам. Важным этапом является формирование связей между предложениями, что достигается с помощью пересказов, заданий на дополнение текста и логической перестановки предложений.

В дальнейшем учащиеся осваивают составление коротких сообщений: отчётов о выполненных заданиях, погоде, событиях. По мере совершенствования навыков переходят к повествовательной речи, описанию последовательности действий или явлений. В таких упражнениях используются опорные слова, словосочетания, вопросы или картинки. Сложность возрастает при необходимости составления рассказов на основе личного опыта, экскурсий, наблюдений, выполненных работ.

Повествование часто включает элементы описания, что усложняет задачу. Описание требует выделения главных характеристик предмета или явления, использования точной лексики и сложных грамматических конструкций. Овладение описательной речью начинается с характеристики простых предметов и постепенно переходит к описанию помещений, животных, явлений природы, людей и литературных персонажей. На этом этапе ученики учатся анализировать объекты, выделять их признаки, строить логические связи.

Развитие речи активно поддерживается чтением, анализом текстов, упражнениями на определение логической последовательности. На уроках развития речи детям предлагают задания на дополнение текста, отгадывание предметов по описанию, рисование по заданным признакам. Постепенно учащиеся переходят к самостоятельному составлению текстов, что требует большей самостоятельности и подготовки.

Картины играют важную роль в развитии связной речи. Они помогают детям научиться выражать мысли связно и логично. Работа с картиной включает анализ изображённого, обсуждение деталей, подготовку нужной лексики, составление плана рассказа. Такие занятия способствуют формированию речи, развивают способность строить логически последовательные высказывания и формулировать мысли с опорой на визуальные образы. Таким образом, развитие речевых навыков требует постепенного освоения различных форм речи — от простых диалогов к сложным монологическим текстам, от устной речи к письменной. Для этого используются специальные методики, включающие упражнения на составление текстов, анализ логических связей, развитие словарного запаса и навыков планирования высказываний.

Список использованной литературы

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Издательская группа URSS, 2020, 58 с.

2. Изотова Н.В. Диалог и монолог как формы речи: сравнительная характеристика. – М.: Феникс, 2012. 99 с.
3. Короткова А.З. Диалог как форма речевого взаимодействия в коммуникации/ Научно-практические исследования. – М.: Просвещение, 2020. № 1-3 (24), 105 с.
4. Пилюева С.О. Монолог как вид речевой деятельности// Вестник Московского института государственного управления и права. - 2018. № 4 (24), 240 с.

УДК 82-1/-9

КОНЦЕПТ *СЧАСТЬЕ* В РУССКИХ ПАРЕМИЯХ

Тарасова Н.М.

Учреждение образования «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины», г. Гомель, Республика Беларусь

Түйін. Мақалада орыс халқының түсініктеріне негізделген және мақалдардан көрініс тапқан орыс мәдени кеңістігіндегі бақыт тұжырымдамасы қарастырылады. Бұл тұжырымдама орыс халқының сезімдік-эмоциялық саласын бейнелейтіндіктен, тілдік суреттегі маңызды құрылымдық бірлік болып табылады.

Summary. The article considers the concept of happiness in the Russian cultural space, based on the ideas of the Russian people and found expression in proverbs. This concept is an important structural unit in the language picture, since it reflects the sensory-emotional sphere of the Russian people.

Концепт *счастье* является одним из ключевых эмоциональных концептов русской языковой картины мира.

Польский исследователь В. Татаркевич (1886–1980), написавший фундаментальный труд «*О счастье*», выделил следующие 4 основные значения понятия *счастье*: благосклонность судьбы, удача; состояние интенсивной радости; обладание наивысшими благами, положительный баланс жизни; чувство удовлетворения жизнью [1, с. 48].

«Словарь по этике» предлагает следующее понимание *счастья*: *Счастье* как понятие морального сознания обозначает такое состояние человека, которое соответствует наибольшей внутренней удовлетворенности условиями своего бытия, полноте и осмысленности жизни, осуществлению своего человеческого назначения. Как и мечта, *счастье* является чувственно-эмоциональной формой идеала, но в отличие от нее означает не устремления личности, а исполнение этих устремлений. Понятие *счастье* не просто характеризует определенное конкретное объективное положение или субъективное состояние человека, а выражает представление о том, какой должна быть жизнь человека, что именно является для него блаженством [2, с. 404].

Согласно данным этимологического словаря Н.М. Шанского, слово *счастье* общеславянского происхождения и «образовано с помощью приставки *съ* (в значении «хороший») и суф. *-ий-* от *часть*. Буквальное значение – ‘хорошая часть, доля’» [3, с. 368].

В «Историко-этимологическом словаре современного русского языка» «часть – ‘доля’, ‘кусок от целого’, ‘нечто выделившееся, выделенное, изъятное, выхваченное из целого’, ‘отрезок’» [4, с. 674].

М. Фасмер дополняет эти данные своими этимологическими изысканиями, цитируя Бернекера: «*Счастье* – первоначально ‘доля, совместное участие’» [5, с. 816].

Исследуя концепт *счастье*, В.А. Маслова отмечает, что «с точки зрения этимологии *счастье* для русского человека ассоциируется с богатством, благосостоянием» [6, с. 227].

Рассмотрим, как лексикографируется номинант *счастье* в различных толковых словарях русского языка. Приведем некоторые определения из разных словарей.

«Толковый словарь живого великорусского языка» В.И. Даля трактует понятие *счастье* следующим образом: «рок, судьба, часть и участь, доля» [7, с. 371].

Согласно данным современного толкового «Словаря русского языка» под редакцией А.П. Евгеньевой, *счастье* понимается как: «состояние высшей удовлетворенности жизнью, чувство глубокого довольства и радости, испытываемое кем-либо, успех, удача, участь, доля, судьба» [8, с. 320].

В более полном словаре современного русского литературного языка Академии Наук СССР выделены следующие значения данного понятия: «состояние полной удовлетворенности жизнью, чувство высшего довольства, радости» [9, с. 1311–1313].

Следующие значения *счастья* приведены из «Толкового словаря русского языка» под редакцией С.И. Ожегова: «чувство и состояние полного, высшего удовлетворения, успех, удача» [10, с. 783].

Таким образом, то значение, которое является первичным, исходным (‘участь, доля’), занимающее у В.И. Даля первое место в словарной статье, в словарях современного русского языка перемещается на последнее место с пометой «разговорное» и «просторечное», что свидетельствует об изменении значимостной составляющей концепта *счастье* в русской культуре.

Анализ значений рассматриваемого слова дает основания заключить, что *счастье* в русском языке понимается, с одной стороны, как везение, удача, ситуация, когда благополучно складываются различные жизненные обстоятельства; с другой стороны, как чувство, эмоциональное состояние, вызываемое данной ситуацией. На древнерусском языковом срезе отмечается также значение ‘хорошая часть, удел, доля’.

Согласно данным словаря сочетаемости, лексема *счастье* регулярно согласуется с именами прилагательными. Достаточно регулярно рассматриваемая лексема сочетается с прилагательными, которые характеризуют продолжительность *счастья*, его прочность: ‘бесконечное счастье’, ‘вечное счастье’, ‘долговечное счастье’ и т.д.

С другой стороны, *счастье* также может быть недолгим и непродолжительным, на что указывают такие примеры как: ‘быстротекущее

счастье, *зыбкое счастье*, *мимолетное счастье*, *призрачное счастье*, *хрупкое счастье*.

Ряд прилагательных, с которыми сочетается слово *счастье*, характеризуют его случайный характер, подчеркивая, что *счастье* может быть неожиданным и незаслуженным: *нечаянное счастье*, *капризное счастье*. Выделяют ряд прилагательных, характеризующих полноту и глубину счастья: *безмерное счастье*, *безудержное счастье*, *безумное счастье*, *бурное счастье*, *неистовое счастье* [11, с. 575–576].

Материалом для исследования паремиологического представления концепта *счастье* явились сборники пословиц и поговорок русского языка В.И. Даля, В.П. Аникина [12], [13].

Привлечение к анализу русских пословиц и с компонентом *счастье* позволяет выделить определенные тематические группы. С одной стороны, в пословицах отмечается, что *счастье* не зависит от личных усилий человека и его внешних качеств (*Не родись красив, а родись счастливым*). С другой стороны, обнаруживается связь с такими положительными качествами человека, как трудолюбие (*Счастье у каждого под мозолями лежит*), ум (*Счастье без ума – дырявая сума*).

Достаточно обширная группа пословиц посвящена противопоставлению *счастье-несчастье*, например (*Счастье на коне, несчастье под конем*; *Счастье на крыльях, несчастье на костылях*). Ряд пословиц свидетельствуют о том, что *счастье* и *несчастье* сменяют друг друга в жизни человека (*Счастье с несчастьем близко живут*).

Существует и отдельная группа пословиц, которая посвящена противопоставлению *счастье-богатство* (*Счастье дороже богатства*; *Счастье на деньги не купишь*).

В ряде пословиц отражено мнение, что *счастье* отождествляется с удачей и некой привилегированностью (*Со счастьем на клад набредешь, без счастья и гриба не найдешь*).

Капризность *счастья*, его непредсказуемость, стихийный характер также является темой достаточно обширной группы пословиц (*Счастье что волк: обманет да в лес уйдет*; *Людское счастье, что вода в бредне*; *Счастье, что солнышко: и улыбнется и скроется*).

В некоторых пословицах отразилось недоверие русского народа к *счастью* (*Счастью не вовсе верь, на счастье не надейся*; *Счастью не верь, а беды не пугайся*) [12], [13].

Кроме того, в ряде пословиц отражено мнение, что *счастье* сопутствует только дуракам (*Дураку счастье, а умному Бог даст*). В ряде пословиц также отражено мнение, что *счастье* сопутствует только дуракам. Парадоксальными выглядят, к примеру, некоторые распространенные стереотипные утверждения, сравн.: *Дураку счастье, а умному Бог даст*.

Причины, по которым многовековой народный опыт отказывает в *счастье* умному, кроются в особенностях русского национального характера, особенностях восприятия мира.

По замечанию Е.Н. Холявко, «дурак не доверяет ни разуму, ни органам чувств, ни жизненному опыту, ни наставлениям старших, потому что как никто другой доверяет Высшей силе. Он ей открыт» [14, с. 142–147].

Дурак отличается от умных прагматиков своей неспособностью или нежеланием прилагать усилия к рациональной организации жизни. Его поведение вписывается в систему бинарных оппозиций, характеризующих славянскую картину мира. Каждый силен в своей сфере: в то время как умный приобретает жизненный опыт, умения и навыки, преодолевая житейские трудности, дурень – дитя своей среды, порождение иррационального мира, который помогает ему. У дурака иной способ общения с миром – исходная пассивность, повиновение чужой воле.

Таким образом, главным качеством дурака является созерцательное отношение к действительности, принятия её и себя в ней в уже существующем виде. Чудесная удачливость дурака обусловлена этой пассивностью: *Дураку везде счастье; Счастье только дуракам; Счастье дураков любит, а несчастье и умного губит; Дурак (дура) спит, а счастье у него (у ней) в головах стоит (сидит)* [14, с. 142–147].

По результатам проведенного анализа русских паремий с компонентом *счастье* можно заключить, что в зеркале русской паремиологии в большей мере отражаются негативные аспекты понимания *счастья*, этимологически не обусловленные, но традиционные для обыденного русского менталитета, что в значительной мере определяется особенностями русского культурно-исторического развития.

Список использованной литературы

1. Татаркевич, В. О счастье и совершенстве человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://djvu.online/file/BT4u84gDEeljf>. – Дата доступа : 12.04.2010.
2. Кон, И. С. Словарь по этике : словарь / И. С. Кон. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 430 с.
3. Шанский, Н. М. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов / Н. М. Шанский, Т. А. Боброва. – 7-е изд., стереотип. – М. : Дрофа, 2004. – 398 с.
4. Черных, П. Историко-этимологический словарь современного русского языка : словарь / П. Черных. – М. : Русский язык, 1999. – Т. 2. – 1182 с.
5. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : словарь / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1987. – Т. 3. – 829 с.
6. Маслова, В. А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие / В. А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 255 с.
7. Даль, В. Толковый словарь живого великорусского языка : словарь / В. Даль. – М. : Русский язык, 1980. – Т. 4. – 683 с.
8. Академия Наук СССР. Институт русского языка. Словарь русского языка : словарь / А. П. Евгеньевой. – М. : Русский язык, 1984. – Т. 4. – 789 с.
9. Академия Наук СССР. Институт русского языка. Словарь русского литературного языка : словарь. – М., Ленинград : Академия Наук СССР, 1963. – Т. 14. – 1390 с.
10. Ожегов, С. И. Толковый словарь русского языка : словарь / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 4-е изд. – М., 2001. – 939 с.
11. Словарь сочетаемости слов русского языка : словарь / П. Н. Денисова, В. В. Морковкина. – 2-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1983. – 688 с.

12. Даль, В. И. Пословицы русского народа : сборник : пословиц, поговорок, присловий, чистоговорок, прибауток, загадок, поверий и пр. / В. И. Даль. – 3-е. изд. – СПб. : Изд. Товарищества М. О. Вольф, 1904. – 248 с.

13. Аникин, В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор : пособие для учителей / В. П. Аникин. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1957. – 237 с.

14. Холявко, Е. И. Дураку – счастье! / Е. И. Холявко // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы 3 Международной научной конференции / редкол.: В. И. Коваль [и др.]. – Гомель : УО «ГГУ им. Ф. Скорины», 2003. – 178 с.

УДК 811.161.1'373.45'282

УСТАРЕВШАЯ ЛЕКСИКА И ЕЁ ИСТОРИЧЕСКОЕ КОММЕНТИРОВАНИЕ

Тахирова М.А., д.ф.п.н. (PhD), и.о. доцента кафедры русского языка и методики преподавания, Исмоилова Д.

Ташкентский государственный педагогический университет им. Низами

Түйін. Ескірген лексика – қоғамның, мәдениеттің, ғылым мен техниканың дамуындағы өзгерістерді көрсететін өткеннің құнды айғағы болып табылады. Белсенді қолданыстан шыққанына қарамастан, ол өнерде, ресми мәтіндер мен ауызекі сөйлеу тілінде өмір сүруін жалғастырып келеді. Оны зерттеу тіл мен мәдениет тарихын тереңірек түсінуге көмектеседі. Тілдегі сөздердің ауысуы – табиғи құбылыс, алайда ескірген лексиканы сақтау және талдау филология, лингвистика және мәдениеттану үшін өзекті міндет болып қала береді.

Түйінді сөздер: архаизмдер, тарихи түсіндіру, тарихи лексика, историзмдер, лексикалық талдау, ескірген сөздер.

Abstract. Obsolete vocabulary is a valuable record of the past, reflecting changes in society, culture, science and technology. Despite its decline from active use, it continues to exist in art, official texts and colloquial speech, and its study helps to deepen the understanding of the history of language and culture. The change of words in a language is inevitable, but the importance of preserving and analyzing obsolete vocabulary remains a pressing task for philology, linguistics and cultural studies.

Key words: archaisms, historical commentary, historical vocabulary, historicisms, lexical interpretation, obsolete vocabulary.

Язык является динамичной системой, отражающей культурные, социальные и исторические процессы. Он постоянно развивается: появляются новые слова, трансформируются значения, а устаревшая лексика постепенно выходит из употребления. Однако такие слова не исчезают бесследно – они сохраняются в письменных источниках, литературе, официальных документах и фольклоре, предоставляя ценную информацию о прошлом. Изучение устаревшей лексики имеет не только лингвистическое значение, но и помогает глубже понять исторические процессы, особенности быта, общественные отношения и менталитет носителей языка прошлых эпох.

Устаревшая лексика подразделяется на несколько типов. Архаизмы – это слова, которые вышли из активного употребления, но имеют современные синонимы. Например, слово «очи» заменилось «глазами», а «усты» – «губами».

Архаизмы бывают фонетическими («злато» вместо «золото»), лексическими («врата» вместо «ворота»), грамматическими («рек» вместо «сказал») и словообразовательными («рыбарь» вместо «рыбак»). В отличие от архаизмов, историзмы обозначают реалии, исчезнувшие из жизни: «дружина», «опричник», «стрелец» — все эти термины связаны с историческими событиями и социальными институтами прошлых веков. Такие слова не имеют современных аналогов, так как соответствующие предметы и явления больше не существуют.

Процесс исчезновения лексики обусловлен множеством факторов. Во-первых, социально-экономические изменения приводят к исчезновению профессиональных и бытовых терминов, связанных с прошлым укладом жизни. Например, после отмены крепостного права исчезли такие слова, как «барщина», «оброк», а с упразднением дворянства из языка стали выходить слова «княжеский указ», «боярский совет». Технический прогресс также влияет на лексику: исчезли термины, связанные с устаревшими профессиями и технологиями. Например, «фонарщик» (человек, зажигающий уличные фонари) утратил свою актуальность с появлением электрического освещения. Лингвистическая эволюция ведёт к тому, что многие сложные и громоздкие слова упрощаются, заменяются более удобными. Например, «глаголить» уступило место «говорить», а «всякий раз» заменилось на «каждый раз».

Историческое комментирование устаревшей лексики играет важную роль в понимании старых текстов. Существует несколько методов анализа таких слов. Лексическое толкование объясняет значение устаревших слов, подбирая современные эквиваленты. Например, слово «стезя» может быть заменено на «путь» в контексте речи. Этимологический анализ позволяет проследить происхождение и изменения слова на протяжении веков. Например, слово «отрок» в древнерусском языке означало любого ребёнка или юношу, а позже стало использоваться только в значении «подросток». Сопоставительный анализ помогает понять эволюцию значений: например, слово «письмо» в Древней Руси означало не только текст, но и узор на ткани или гравировку.

Литературные произведения являются важным источником изучения устаревшей лексики. В текстах русских классиков часто встречаются архаизмы и историзмы, помогающие воссоздать колорит эпохи. В произведениях А.С. Пушкина можно встретить такие слова, как «челядь» (домашняя прислуга), «палаты» (большой дом), «супостат» (враг). В «Капитанской дочке» и «Борисе Годунове» автор активно использует историзмы, связанные с русской историей, например, «стрелец», «пищаль», «воевода». Л.Н. Толстой в «Войне и мире» вводит в текст устаревшие французские слова и обороты, так как дворянская культура XVIII-XIX веков была тесно связана с французским языком. Ф.М. Достоевский использует устаревшую лексику для создания образов персонажей, например, в «Преступлении и наказании» встречаются такие слова, как «расстрига» (священник, лишённый сана), «извозчик» (водитель повозки).

Устаревшая лексика продолжает существовать в разных сферах языка. В религиозных текстах используются церковнославянизмы: «искушение», «милосердие», «взыскание».

В юридических и официальных документах сохранились архаичные выражения, такие как «довести до сведения», «истец», «подсудимый». В поэзии и торжественной речи используются высокопарные слова, например, «сей» вместо «этот», «оный» вместо «тот». Фольклорные произведения также сохраняют архаизмы, например, «светелка» (небольшая комната), «молодец» (юноша, герой).

Интересно, что некоторые устаревшие слова возрождаются в языке, приобретая новое значение. Например, слово «князь» используется не только в историческом контексте, но и в метафорическом («князь тьмы»). Некоторые старинные слова возвращаются благодаря искусству, например, в фэнтези-литературе часто используются такие слова, как «чародей», «ратник», «ведун». Популярность исторических фильмов и сериалов также способствует возрождению старых терминов.

Таким образом, изучение устаревшей лексики имеет важное значение для сохранения культурного наследия. Оно позволяет не только понять старые тексты, но и проследить развитие языка, выявить закономерности его изменения. Знание исторической лексики помогает переводчикам, историкам, филологам и писателям, создающим произведения в историческом жанре. Историческое комментирование устаревших слов делает тексты прошлого доступными для современного читателя и позволяет сохранить связь между поколениями.

Список использованной литература

1. Цветков В.В. Русский язык и культура речи. – М.: Просвещение, 1981.
2. Шмидт В.А. Историзм и культура речи в русской литературе. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1986.
3. Афанасьев Ю.П. Функции устаревших слов в художественном произведении. – М.: Высшая школа, 1982

ОӨЖ 56.89:12

С.СЕЙФУЛЛИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДА СИНОНИМ СӨЗДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Усербаева М.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Кулумбетова Г.К.

С.Ерубаев атындағы №24 орта мектеп, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме. В статье анализируется семантическая группировка синонимов в произведениях Сейфуллина, их структура и функции. Также рассматриваются языковые и стилиевые роли синонимов, особенности их использования в тексте. В ходе исследования был рассмотрен набор синонимов, влияющих на расширение и точность значений слов в стихах и прозе писателя, с целью определения их места в казахском литературном языке.

Summary. The article analyzes the semantic grouping of synonyms in Seifullin's works, their structure and functions. The linguistic and stylistic roles of synonyms, the features of their use in the text are also considered. In the course of the study, a set of synonyms that affect the expansion and accuracy of word meanings in the writer's poems and prose is considered, and it is aimed to determine their place in the Kazakh literary language.

Сәкен Сейфуллин-қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі, оның шығармалары қазақ әдебиетінің өркендеуінде ерекше орын алады. Сейфуллиннің шығармашылығы көбінесе көркем тілдің байлығы мен әртүрлілікке толы болып келеді. Оның тілінде синоним сөздердің қолданылуы-ақынның сөздік қорының кеңдігін, тілдік шеберлігін және көркемдік әдісін көрсететін маңызды ерекшеліктердің бірі.

Синонимдер-мағынасы бірдей немесе жақын сөздер, олар белгілі бір контексте сөздің әсерін күшейту, образды және көркемділік тудыру үшін қолданылады. Сәкен Сейфуллин шығармаларында синонимдердің жиі қолданылуы оның шығармаларына көркемдік үйлесімділік пен мәнерлілікті қосады. Синонимдер арқылы сезім мен көңіл-күйді көрсету: Сәкен Сейфуллин поэзиясында табиғаттың көрінісін, адамның ішкі сезімдерін, қоғам өмірін сипаттауда синонимдер жиі қолданылады. Мысалы: *Қараңғы және түн* сияқты синонимдер арқылы Сейфуллин табиғаттың жаман жақтарын немесе адамның ішкі күйзелісін көрсетеді. Ал, *жарық* және *нұр* сөздері адамның көңіл-күйін, үмітін, болашаққа деген сенімін білдіреді. Образдылықты күшейту: Синонимдер ақынның көркем образдарын және метафораларын толықтырып, суреттеу құралын байытады. Ақынның табиғат пен қоғам туралы ойлары синонимдер арқылы тереңдейді. *Көркем және сұлу, әдемі* сөздері адамдар мен табиғаттың сұлулығын көрсету үшін қолданылуы мүмкін. *Қатты және мықты* сөздері адамның күш-қуатын немесе табиғаттың төзімділігін білдіру үшін ұқсас мағынада қолданылады.

Тарихи және әлеуметтік сипаттауларда синонимдерді пайдалану кезінде де Сәкен ерекше тапқырлық танытқан. Сәкен Сейфуллиннің шығармаларында қазақ халқының өмірі, тұрмысы мен тарихи жағдайлары жиі суреттеледі. Бұл жерде синонимдер арқылы сол кезеңнің ауыртпалықтары мен қиындықтары, сондай-ақ күрескерлік рухы көрсетіледі. Мысалы, *Жалғыз және біреу сөздері* қазақ халқының ауыр жағдайы мен күресін көрсету үшін қолданылуы мүмкін. *Табанды және шыдамды* сияқты синонимдер халықтың рухын, төзімділігін білдіреді. Сәкен Сейфуллиннің тарихи және әлеуметтік сипаттауларда синонимдерді пайдаланудағы тапқырлығы:

Қоғамдық жағдайларды нақты әрі әсерлі көрсету: Сәкен Сейфуллин өз шығармаларында қоғамдық жағдайларды, халықтың өміріндегі күрделі мәселелерді көрсету үшін синонимдер арқылы түрлі әлеуметтік топтар мен жеке тұлғаларды сипаттайды. Мысалы, ол «кедей», «тауқымет», «жалақы» сынды синонимдерді қолдана отырып, қоғамдағы теңсіздік пен жұмысшылардың ауыр тұрмысын нақты әрі әсерлі түрде сипаттайды. Мысал: *«Кедейдің күйі ауыр, оның күнделікті тұрмысы-аштық, жоқшылық...»* «Кедей» мен «жоқшылық» сөздерінің синонимді қолданылуы арқылы

халықтың ауыр жағдайы көрсетіледі, әрі бұл сөздер бір-бірін толықтырып, оқырманның сезіміне әсер етеді. Тарихи оқиғаларды тереңнен көрсету: Сәкен Сейфуллиннің шығармаларында тарихи оқиғалар мен кезеңдер жиі кездеседі, және ол осы оқиғаларды синонимдер арқылы көп қырынан көрсетуге тырысады. Мысалы, 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысы, Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарындағы қиындықтар мен өзгерістер тақырыптары синонимдер арқылы толық және нақты сипатталады. Мысалы: *«Жердің ауылы көшіп, елдің жайы қиындап...»*. Мұнда «жердің ауылы» мен «елдің жайы» синонимдер ретінде қолданылып, қазақ ауылындағы ауыр әлеуметтік-экономикалық жағдайды, елдің тұрмысындағы өзгерістерді сипаттайды.

Халықтың ішкі күйін көрсету: Сәкен шығармаларында халықтың әлеуметтік-экономикалық ауыртпалықтары мен сезімдерін жеткізу үшін синонимдерді тиімді қолданады. Ол елдің ауыр жағдайын «қысым», «зорлық», «қаталдық» сияқты сөздермен көрсетеді, ал халықтың рухани күйін сипаттау үшін «ашу», «реніш», «өкініш» сияқты сөздерді пайдаланады. Мысалы: *«Ашу мен өкініштің арасында елдің өмірі өтті.»* Мұнда «ашу» мен «өкініш» сөздері синонимдер арқылы халықтың ауыр тұрмысын, елдің ішкі жан дүниесіндегі қайшылықтарды көрсетеді.

Күрес пен төзімділік образын жасау: Сәкеннің шығармашылығында халықтың күрескерлігі мен төзімділігі де көрінеді. Ол осы сипаттаманы беру үшін синонимдерді қолдану арқылы образдарды күшейтеді. Мысалы, «күрес», «күрескерлік», «арманға жету» деген сөздер арқылы халықтың қиындықтармен күресудегі табандылығын, төзімділігін көрсетеді. Мысалы: *«Қиындыққа төтеп берген, арманға жету жолында күрескен халық...»* Бұл сөйлемде «күрес» мен «күрескерлік» синонимдері арқылы халықтың рухы мен ерлігі, қиындықтарға қарсы тұрудағы табандылығы көрсетілген.

Синонимдер арқылы көркемдік және эмоциялық әсер беру: Сәкен Сейфуллин синонимдерді әлеуметтік жағдайлар мен тарихи кезеңдерді ғана емес, сонымен қатар адам санасындағы өзгерістер мен эмоцияларды бейнелеу үшін де қолданады. Бұл әдіс оның шығармаларына ерекше эмоциялық бояу беріп, оқырманның жүрегіне әсер етеді. Мысалы: *«Табанынан жара шығып, қолынан қан кеткенше күресті, айқасты...»* Мұнда «күрес» және «айқас» сөздері синонимдер ретінде қолданылып, кейіпкердің қиындықтармен күресудегі қажырлы еңбегін, батылдығын көрсетеді.

Синонимдер кейіпкерлердің эмоцияларын, олардың өзгеріп отыратын ішкі әлемін суреттеуде де маңызды рөл атқарады. Мысалы, «реніш», «ашу», «өкініш» синонимдері арқылы Сейфуллин кейіпкерлердің психологиясын терең ашады. Ол бір оқиғаны немесе көңіл-күйді түрлі сөздермен көрсетіп, шынайы әрі әсерлі суреттейді. Мысалы: *«Ашу мен өкініш арасындағы шиеленіс...»* Мұнда «ашу» мен «өкініш» синонимдері кейіпкердің ішкі күйін, оның қайшылықтағы жағдайын терең көрсетеді.

Синонимдер арқылы дыбыстық ұқсастықтар мен әуезділікті жасау: Сәкен Сейфуллин шығармаларында синонимдердің дыбыстық үйлесімділігі мен әуезділігі маңызды рөл атқарады. Бұл ақынның шығармаларының әсемдігін

және үйлесімділігін көрсетеді. Мысалы, белгілі бір тақырыпты суреттегенде, синонимдер арқылы үндестік жасау арқылы оқырманның сезіміне әсер ету мақсат тұтылады.

Әдеби және тілдік стильдің әртүрлілігі: Синонимдер Сейфуллиннің шығармаларында оның әдеби стилін байытады, мәтінді біртекті етпеу үшін әртүрлі сөздерді қолданады. Әсіресе, оның өлеңдерінде бір тақырыпты, көріністі бірнеше түрлі сөзбен бейнелеу байқалады, бұл оның тілінің байлығын және эстетикалық көркемдігін көрсетеді. Мысалдар: «Тау» және «шың»: *«Тау алыста тұр, бірақ оның шыңы көзге түседі.»* Бұл сөйлемде «тау» мен «шың» синоним сөздері таудың жоғарғы бөлігі мен биіктігін көрсету үшін қолданылады, әрі осы сөздердің арасында үлкен айырмашылық бар. Бұл көркемдік тәсіл тау бейнесін әсерлі етуге көмектеседі.

«Жаңбыр» және «жауын»: *«Жаңбырдың тамшылары топыраққа түсіп жатыр, жауын соңы қатты жауар деп ойлаймын.»* Бұл мысалда «жаңбыр» мен «жауын» сөздері синонимдер ретінде қолданылып, табиғат құбылысы туралы әсерлі суреттейді.

Сәкен Сейфуллин шығармаларында синонимдерді пайдалану оның тіл шеберлігінің жоғары деңгейін көрсетеді. Әлеуметтік және тарихи сипаттауларда синонимдер арқылы ол кейіпкерлер мен оқиғаларға терең мағына мен эмоциялық әсер береді. Синонимдер оның шығармаларын ерекше көркем етіп, оқырманға әлеуметтік мәселелер мен тарихи кезеңдердің мәнін тереңірек түсінуге көмектеседі. Сәкен Сейфуллиннің шығармаларында синоним сөздердің қолданылуы-ақынның тіл байлығы мен көркемдік шеберлігінің бір бөлігі ретінде маңызды рөл атқарады. Синонимдер арқылы автор өз шығармаларын әдемі, әсерлі, әрі терең мағыналы етіп жазып, қазақ әдебиетінің стилін жаңа деңгейге көтерді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ә.Қалиұлы. Сәкен Сейфуллин шығармашылығындағы тілдік көркемдік танытқыш құралдар. -Алматы., 2018
2. Н.Құрманбайұлы. Қазақ әдебиетінде көркемдік тілдің мәселелері. –Алматы., 2020.
3. С.Нұрғали. Қазақ поэзиясындағы көркем тіл. –Алматы., 2017
4. М.Сәрсек. Тіл және әдебиет: стиль мен образдар. –Нұр-Сұлтан., 2014
5. Ж.Ахметов. Әдебиеттану: теория мен практика. –Алматы., 2017

UDC: 373.1.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TRANSLATION SERVICES: REVOLUTIONIZING THE WAY WE COMMUNICATE

Утегенова Г.Б.

Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Бұл мақала аударма қызметтеріндегі жасанды интеллекттің рөлін зерттеп, оның дәлдікке, тиімділікке және қол жетімділікке әсерін көрсетеді. Біз машиналық аударма, нейромашиналық аударма және сөзді автоматты тану сияқты жасанды

интеллектуал жумыс істейтін технологиялар аударма индустриясында қалай төңкеріс жасап жатқанын талдаймыз. Сондай-ақ мақала аудармадағы жасанды интеллектке қатысты қиындықтар мен этикалық ойларды қарастырып, осы саланың болашағы туралы түсінік береді.

Резюме. В этой статье рассматривается роль искусственного интеллекта в сфере услуг перевода и подчеркивается его влияние на точность, эффективность и доступность. Мы анализируем, как технологии на основе искусственного интеллекта, такие как машинный перевод, нейронный машинный перевод и автоматическое распознавание речи, производят революцию в отрасли переводов. В статье также рассматриваются проблемы и этические аспекты, связанные с использованием искусственного интеллекта в переводе, а также дается представление о будущем этой области.

In today's interconnected world, effective communication across languages is essential for individuals, businesses, and governments. The demand for swift, accurate, and cost-effective translation has increased significantly in recent years. Artificial Intelligence has emerged as a pivotal tool in meeting this demand, reshaping traditional translation models and offering unprecedented possibilities. AI's influence on translation services is felt across various sectors, including e-commerce, healthcare, international law, and diplomatic relations.

The development of AI in translation can be traced back to early rule-based systems, which have evolved into sophisticated neural networks capable of deep linguistic understanding. This article will examine how AI-powered tools, such as Google Translate and DeepL, are enhancing translation quality and efficiency and explore the ethical implications that arise from their widespread use.

In the 1950s and 1960s, machine translation (MT) systems relied on predefined linguistic rules to translate text. These systems, although groundbreaking at the time, had limited success due to their rigid frameworks, often resulting in poor translations. Early MT systems were highly dependent on the linguistic expertise of developers and could not handle the complexity of real-world language use [1].

The next major breakthrough in machine translation occurred in the 1990s with the introduction of Statistical Machine Translation. SMT systems were data-driven, relying on vast corpora of bilingual texts to predict the most likely translations. This marked a significant improvement, though challenges remained in handling idiomatic expressions, word sense disambiguation, and syntactic structures.

The most recent development in AI-driven translation is Neural Machine Translation (NMT), which employs deep learning techniques to train models on large datasets. NMT has substantially improved the quality of translations by understanding context and semantics, producing more fluent, natural-sounding translations. Unlike its predecessors, NMT systems do not rely on a fixed set of rules or statistical methods but instead learn to predict entire sentences or paragraphs, mimicking human-like translation [2].

Machine translation is the foundation of modern AI translation services. Through the use of algorithms and vast language corpora, MT systems translate text and speech between languages automatically. The key advantages of MT are speed and cost-efficiency, making it suitable for large-scale translation projects, such as localizing websites or translating vast amounts of user-generated content.

NMT has revolutionized machine translation by offering greater fluency and accuracy, particularly for complex languages. By processing data through artificial neural networks, NMT systems can analyze the context in which words are used, significantly improving the quality of translations. Systems such as Google Translate and DeepL leverage NMT for near-instant, high-quality translations across multiple languages.

Automatic Speech Recognition (ASR) is another critical AI technology influencing translation services. ASR converts spoken language into written text, enabling real-time translations in conversations or live events. This technology has found widespread application in virtual assistants, subtitles for videos, and live interpretation at international conferences. Combined with NMT, ASR offers seamless translation between spoken languages.

Translation Memory (TM) is an AI-powered tool that stores previously translated segments of text to enhance consistency and efficiency. By leveraging TM, translators can reuse past translations in new projects, reducing the time and cost of repetitive translation tasks. Post-editing, where a human translator refines machine-generated translations, is another common practice to ensure accuracy and cultural relevance.

AI-driven translation tools significantly increase the speed of translation tasks. Businesses and individuals can now obtain high-quality translations in a fraction of the time it would take a human translator. This is especially beneficial for time-sensitive content, such as breaking news or real-time social media updates.

The automation of translation processes lowers the costs associated with hiring human translators for routine tasks. For large-scale translation projects, AI offers a more affordable solution without compromising quality.

As AI-powered translation tools continue to evolve, the accuracy and fluency of machine-generated translations improve. NMT systems can now handle complex sentences, idiomatic expressions, and domain-specific jargon, providing translations that are closer to human-level quality.

AI has made translation services more accessible to people around the world. Individuals who speak different languages can now easily communicate with one another, breaking down language barriers in ways that were previously unimaginable. This has significant implications for global business, education, healthcare, and diplomacy [3].

While AI has brought numerous benefits to the translation industry, several challenges and ethical concerns need to be addressed.

One of the main challenges with AI in translation is the potential for cultural bias or insensitivity. Machine translation systems are trained on large datasets, which may contain biased or offensive language. AI models might inadvertently propagate harmful stereotypes or fail to recognize cultural nuances. Ensuring that AI systems are trained on diverse and inclusive datasets is essential to mitigating these risks.

AI-powered translation tools require access to vast amounts of data, including sensitive personal information. The security and privacy of this data are critical concerns, especially in industries such as healthcare and legal services. Transparency

and stringent data protection measures are necessary to ensure trust in AI-driven translation systems.

Despite advances in AI, there remains a perception that machine translation cannot fully replace human translators. The nuances of tone, emotional expression, and cultural context often require human intervention, particularly in literary, creative, or diplomatic translations.

The widespread adoption of AI-powered translation tools may lead to concerns about job displacement for professional translators. While AI is unlikely to fully replace human translators in all sectors, the increasing automation of translation tasks may change the landscape of the profession, requiring translators to adapt to new technologies and roles.

As AI continues to advance, the future of translation services looks promising. Several trends and innovations are expected to shape the evolution of AI-powered translation:

Integration with Augmented Reality (AR) and Virtual Reality (VR) AI-powered translation could be integrated into AR and VR platforms, enabling real-time translation in immersive environments. For example, users wearing AR glasses might see real-time translations of spoken or written text during international meetings or travel [4].

The future of translation services may involve multimodal systems that combine text, voice, images, and video. These systems would offer more robust translations by interpreting and translating information in multiple formats simultaneously, providing a richer communication experience.

Future AI translation systems will likely become more personalized, adapting to the user's language preferences, industry-specific jargon, and individual communication style. This would enable even more accurate and relevant translations for businesses and individuals alike.

The future of translation may see a hybrid model where human translators and AI work together, combining the strengths of both. AI could handle routine, repetitive tasks, while human translators focus on tasks requiring creativity, cultural awareness, and emotional nuance [5].

The role of Artificial Intelligence in translation services is transformative, offering unprecedented opportunities to bridge communication gaps across linguistic and cultural boundaries. While challenges remain, particularly regarding cultural bias and data privacy, the benefits of AI in translation are undeniable. As technology continues to evolve, AI will play an even greater role in shaping the future of global communication, making the world more interconnected and accessible than ever before.

References

1. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
2. Chen, X., & Liu, Q. (2021). "Neural Machine Translation: A Review." *Journal of Computer Science and Technology*, 36(4), 667-678.
3. Hassan, H., & Lee, J. (2020). "The Role of Neural Networks in Machine Translation." *Artificial Intelligence Review*, 53(2), 1359-1375.
4. Koehn, P. (2017). *Neural Machine Translation*. Cambridge University Press.

5. López, J., & Garcia, J. (2022). "AI in Translation: A Survey of Current Technologies and Challenges." Journal of AI and Data Science, 8(3), 45-59.

УДК 81'243:81-1

АЛГОРИТМЫ И МЕТОДИКИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ КУРСАНТОВ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Хамидова Н.Т.
доцент ТГПУ имени Низами

Түйін. Мақала лексикалық компетенцияның теориялық негіздерін, оның құрамдас бөліктерін, сондай-ақ әскери лексиканың және арнайы терминдердің кәсіби қызметтегі рөлін қарастырады. Студенттердің тілдік дағдыларын жетілдіруге ықпал ететін контекстуалды тапсырмалар, ойын технологиялары мен диалогтық практикалар сияқты әртүрлі әдістемелер сипатталады.

Кілтті ұғымдар: лексикалық компетенция, әскери білім, арнайы терминдер, білім беру әдістері, контекстуалды тапсырмалар, ойын әдістемелері, диалогтық практикалар, әскери лексика.

Summary. The article examines the theoretical foundations of lexical competence, its components, as well as the role of military vocabulary and specialized terms in professional activities. It describes various methods, such as contextual tasks, gaming technologies, and dialogue practices, that contribute to improving students' language skills.

Key concepts: lexical competence, military education, specialized terms, educational methods, contextual tasks, gaming techniques, dialogue practices, military vocabulary.

В условиях глобализации и стремительных изменений в различных сферах жизни, подготовка высококвалифицированных специалистов, в том числе в области военного образования, требует внедрения новых подходов и методов. Одним из ключевых элементов профессиональной подготовки является формирование лексической компетенции, которая играет важную роль в эффективной коммуникации и профессиональном взаимодействии. Важно отметить, что современная образовательная система Узбекистана активно адаптируется к мировым стандартам, что подчеркивается в Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы [1]. В рамках этой Стратегии большой акцент сделан на модернизацию системы образования, повышение качества подготовки кадров и интеграцию инновационных технологий.

Особое внимание уделяется развитию высшего образования как важнейшему элементу национальной безопасности и социально-экономического прогресса. Концепция развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года ставит перед собой цель создать систему образования, которая обеспечит подготовку специалистов высокого уровня, готовых к вызовам современности [2]. Включение инновационных образовательных методов и подходов, улучшение учебных программ и внедрение новых технологий в процессы обучения являются ключевыми приоритетами в данной концепции. В частности, значительное внимание уделяется подготовке специалистов в области обороны и безопасности, что

требует комплексного подхода к обучению, включая развитие профессиональной лексической компетенции.

Формирование профессиональной лексической компетенции у студентов военных направлений становится важной составляющей их подготовки, так как знание специализированной терминологии и умение эффективно использовать её в профессиональной деятельности играет ключевую роль в выполнении служебных обязанностей [7, с.42]. Это также имеет большое значение для обеспечения успешной международной коммуникации и участия в межгосударственных военных и гуманитарных миссиях.

Цель данной работы — рассмотреть методы и подходы, которые могут быть использованы для формирования лексической компетенции у студентов военных направлений на занятиях по русскому языку.

Лексическая компетенция представляет собой совокупность знаний и умений, которые обеспечивают способность индивида адекватно воспринимать, понимать и использовать слова и фразы в процессе общения. Это одна из составляющих общей языковой компетенции, которая включает в себя знания о значении слов, их грамматической и стилистической природе, а также умение правильно и эффективно использовать эти слова в различных коммуникативных контекстах [3, с. 15].

Лексическая компетенция охватывает несколько аспектов:

1. Знание словарного запаса - студенты должны быть знакомы как с активным, так и с пассивным словарём;

2. Умение выбирать слова в зависимости от контекста - важно понимать, как конкретное слово будет восприниматься в разных ситуациях, с учётом стиля речи, социальной ситуации, а также особенностей военной терминологии.

3. Знание значений слов и их связи с другими словами - лексическая компетенция включает в себя не только понимание слов, но и знание их синонимов, антонимов, идиом и устойчивых выражений, что позволяет более точно выражать мысли и избегать тавтологии [4, с.142].

У студентов военных направлений особое внимание уделяется профессиональной лексике, которая необходима для эффективного общения в рамках их будущей службы. Понимание специализированных терминов, а также навыки правильного использования общего языка являются основой успешной коммуникации в стрессовых ситуациях [6, с. 42].

Военная лексика отличается от обычной в первую очередь своей тематической направленностью и функциональной нагрузкой. Лексика, используемая в военной среде, включает в себя не только стандартные слова, но и специфические термины, фразеологизмы и сокращения, которые используются для точного и быстрого обмена информацией. Специфика военной лексики:

– **Термины и сокращения.** Военная деятельность связана с широким использованием специализированных терминов, таких как «тактическое задание», «оборонительная линия», «подавление огневых точек». Также часто

используются аббревиатуры, например, «ГШ» (Генеральный Штаб), «ТРК» (тактический ракетный комплекс), «АК» (автомат Калашникова).

– **Фразеологизмы и выражения.** Военные часто используют специфические фразеологизмы, такие как «взять под контроль», «включить режим боевого дежурства», которые имеют как прямое, так и переносное значение.

– **Языковая экономия.** В условиях экстренных ситуаций или боевых действий важна краткость и чёткость речи. Поэтому особое внимание в обучении уделяется лаконичности высказываний, использованию минимального набора слов для достижения максимальной информативности [5, с.156].

Важными методами формирования лексической компетенции являются контекстуальные задания (студенты учат слова и выражения через конкретные примеры, связанные с военной тематикой); работа с текстами, содержащими элементы военной терминологии; игровые методики, которые позволяют обучать лексике через моделирование ситуаций, требующих применения различных лексических единиц; диалоговые практики, где студенты могут обсудить различные профессиональные ситуации, использовать военные термины и выражения, тренируя активное использование лексики.

Игровые методы являются одними из наиболее эффективных для вовлечения студентов в процесс обучения. Применение игровых технологий в обучении позволяет моделировать реальную ситуацию, в которой студенты могут применять специфическую военную лексику. Тренировка военной терминологии через «тактические игры», ходе которых студентам предстоит применить военную лексику для принятия решений в изменяющихся условиях, например, взаимодействие с другими подразделениями, планирование действий в зоне боевых действий, использование терминов для описания различных ситуаций.

Контекстуальные задания помогают студентам лучше усваивать новые слова и фразы, привязывая их к реальной ситуации. В таких упражнениях акцент делается на использование лексики в определённых ситуациях, что особенно важно для военных. Например, составление инструкций и приказов. Студенты получают задание составить инструкцию или приказ, используя правильные военные термины, фразеологизмы и сокращения. Это упражнение помогает не только в усвоении слов, но и в освоении формата официальных документов, характерных для военной службы.

Таким образом, теоретические и практические аспекты формирования лексической компетенции студентов военных направлений должны учитывать специфику их будущей профессиональной деятельности, которая требует, как знания общелексических единиц, так и специализированной военной лексики. Успешное овладение этими знаниями способствует не только повышению эффективности обучения, но и созданию условий для безопасной и продуктивной службы в армии.

Применение различных методов формирования лексической компетенции, таких как игровые методики, контекстуальные задания, диалоговые практики и работа с текстами, способствует значительному улучшению лексических навыков студентов военных направлений. Эти методы не только помогают осваивать военную лексику, но и развивают общие навыки языковой компетенции, что является важной частью их профессиональной подготовки. Правильное и эффективное использование методов формирования лексической компетенции является ключевым моментом в подготовке студентов военных направлений.

Список использованной литературы

1. Мирзиёев Ш.М. Стратегия развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы. – № УП-60 от 28.01.2022 г. «О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы». – [Электронный ресурс]. URL: <https://lex.uz/tu/docs/58410772>.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёева «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования». – [Электронный ресурс]. URL: <https://lex.uz/docs/3171587>
3. Бабенко, Т. В. Лексическая компетенция и её развитие в процессе обучения русскому языку. — М.: Наука, 2017. [с. 45]
4. Галперин, И. Р. Основы теории текста: Введение в теорию текста и дискурса. — М.: Высшая школа, 2000. [с. 112]
5. Герасимова, В. В. Современные подходы к обучению русскому языку в контексте профессиональной подготовки студентов. — М.: Русский язык, 2015. [с. 156]
6. Звягинцева, И. В. Психолого-педагогические аспекты обучения русскому языку в военных вузах. — М.: Просвещение, 2014. [с. 150]
7. Иванов И. И. Лексическая компетенция в профессиональной сфере. — М.: Издательство Военного Университета, 2020. — С. 42.
8. Петров П. П. Язык и коммуникация в профессиональной сфере. — СПб.: Издательство Наука, 2018. — С. 15.
9. Хамидова Н.Т. Innovative approaches to improving the speech skills of military students. – American Journal of Pedagogical and Educational Research, 2024. - 145 с.

УДК 81'23

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ

Яковенко Л.К. – к.ф.н.
Университет Мирас, Шымкент, Казахстан

Ключевые слова: профессиональное общение, рекламный текст, типы предложений.

Рекламный текст представляет собой особую форму профессионального общения, качество и действенность которого напрямую влияют на результативность профессиональной деятельности. В связи с этим представляется значимым отбор таких языковых средств, которые позволяют обеспечить достижение прагматических целей.

Выбор формы речи – монологической или диалогической – обусловлен жанровой спецификой. Так, монологическая речь используется преимущественно в аналитических жанрах, которые составляют целую группу, куда входит статья, рецензия, обзор, обозрение и т.д. Эти жанры составляют в настоящее время самостоятельную группу, своеобразие которой обусловлено целевой установкой. Аналитические жанры направлены на всесторонний анализ, тщательный отбор и систематизацию фактов. При этом объектом анализа становятся важнейшие характеристики продвигаемого рекламой продукта, к которым следует привлечь внимание потребителей, чтобы на следующем этапе взаимодействия убедить в необходимости покупки.

Наибольшее распространение получили такие жанры, как статья, обзор, рецензия, комментарий, рекомендация (совет). Специфика структурно-композиционного построения аналитических жанров осуществляется в соответствии реализуемыми целями, поэтому выбор форм, типов, жанров речи способствует достижению основной цели рекламы – во что бы то ни стало привлечь внимание потребителя и побудить его к совершению ожидаемого действия.

Использование монологической речи характерно преимущественно для аналитических жанров. Стремление же сделать монологическую речь действенной побуждает специалистов в области рекламы использовать риторические приемы, позволяющие достичь экспрессивности высказывания: прямое обращение, инверсия (обратный порядок слов), риторические вопросы, побудительные предложения, восклицательные предложения, необычный порядок слов и пр.

Средства художественной выразительности при создании рекламных текстов востребованы так же, как и при создании художественных произведений, что объясняется совпадением цели – информационного и эмоционального воздействия на потребителя. Именно поэтому реклама нацелена на реализацию двух важнейших функций: сообщения и воздействия.

Издание «Справочник: Реклама и рг» обращает внимание читателей на то, что специфика языка рекламного текста определяется в значительной степени тем, что он находится в постоянном взаимодействии либо со зрительным рядом, включающим печатную рекламу (публикации в газетах и журналах; наружную рекламу – билборды, плакаты, «растяжки» и т.п.), либо со звуковым рядом (на радио); наконец, со звуковым и зрительным одновременно (в составе телеролика)» [1].

Языковое оформление рекламного текста рассматривается с прагматической точки зрения: языковое оформление считается удачным, если рекламный текст может внушить потребителям желание получить рекламируемое. Оценкой эффективности рекламного текста в таком случае становится результат, то есть покупка. Так, Кубаева О. В. и Байрамова К. В., исследовавшие языковые особенности рекламных слоганов, пишут: «Структура рекламного текста заслуживает особого внимания. Она состоит из ктематонима (словесного компонента торгового знака), слогана, комментирующей части и

реквизитов (адреса и телефоны производителя или распространителя товара)» [2]. В плане языкового оформления рекламного текста роль ктематонима велика.

Анализ используемых в рекламном тексте языковых средств авторы завершают выводом: «Язык рекламы должен быть ярким, поэтому авторы рекламных текстов используют огромное богатство русской лексики и фразеологии, экспрессивные возможности словообразования, грамматические особенности частей речи, многообразие тропов, синтаксических фигур» [3].

С позиций стилистики рекламные тексты ближе всего к публицистическому стилю, тем не менее тексты рекламы нельзя считать однозначно публицистическими – язык рекламы содержит немало черт, сближающих его с официально-деловым стилем (например, в тех ситуациях, когда рекламный текст информирует о технических или иных характеристиках товара), и с разговорным (в случаях создания воображаемой ситуации непринужденного общения рекламодателя с потенциальным потребителем). И. Б. Голуб считает уместным отнести рекламные тексты к публицистическому стилю, подчёркивая и его своеобразие: «Язык рекламы лишь условно можно отнести к публицистическому стилю, так много свежего, необычного в речевой организации рекламных текстов» [4].

Рекламные тексты, с точки зрения стилистики наиболее уместно отнести к публицистическому стилю, хотя очевидно, что язык рекламы не чуждается не только разговорной речи, но даже и просторечия. Возьмём хотя бы пример «Не тормози – сникерсни», который далёк от пафоса и заражает оптимизмом, но лишь потому, что он далёк от языка научного однако стиль рекламных текстов нельзя однозначно считать публицистическим – в языке рекламы присутствует немало черт, сближающих его с официально-деловым стилем (в частности, в тех ситуациях, например, когда реклама информирует о технических характеристиках товара), и с разговорным (в случаях создания воображаемой ситуации непринужденного общения рекламодателя с потенциальным потребителем).

Учитывая стилистические характеристики рекламных текстов, наиболее уместно отнести их к стилю публицистическому, хотя очевидно, что язык рекламы не чуждается разговорной речи и даже и просторечия.

Однако немалый интерес вызывает в настоящее время и синтаксис рекламных текстов, о чем свидетельствуют научные публикации последних лет, причем этот интерес обусловлен как обширностью проблем создания и функционирования рекламных текстов в целом, так и проблем, связанных с синтаксисом рекламных текстов. Так, О. А. Селеменова рассматривает характерный «для прямого коммерческого рекламного текста сообщения актуализированный синтаксис с экспрессивными синтаксическими построениями, с ослабленными синтаксическими связями и несложными для восприятия линейными структурами, делающими текст динамичным и эмоционально выразительным» [5].

Что касается слогана, то рассмотренные нами особенности сводятся к тому, что важнейшим его достоинством является возможность через его посредство передать значимую информацию, используя минимум языковых средств. Ю. М. Сторожук пишет об особенностях синтаксиса рекламных слоганов с точки зрения деятельности центральной нервной системы человека. В связи с тем, что такие слоганы формируют общее представление об объекте рекламы после первичного анализа самого образа, происходит его дальнейшее рассмотрение с точки зрения более глубинных признаков, апеллирующих к языковой ментальности человека» [6]. Таким образом, становится ясно, что сложные синтаксические конструкции на роль слоганов не годятся, однако сложноподчиненные предложения находят место в текстах буклетов, информационных выпусков и пр. В то же время сложное предложение, но короткое успешно выполняет свою рекламную функцию: «Хорошо там, где мы есть» (Samsung).

Вопрос об использовании придаточных предложений связан с проблемой выбора, а выбор определяется прагматикой рекламного текста: насколько действенным он будет, в связи с чем В. Ю. Балахнина пишет: «Синтаксические особенности рекламных текстов обусловлены различными факторами, связанными с психологией воздействия рекламы (например, объем оперативной памяти), и спецификой своей природы: реклама должна быть динамичной, призывать к действию» [7, с. 40].

Большое количество рекламной продукции размещается на электронных ресурсах. Как показывают наши наблюдения, основанные на примерах, выписанных с рекламных сайтов, ограничение в использовании сложных предложений в значительной мере касается именно слоганов, но не означает, что всякий рекламный текст имеет такие же синтаксические свойства, как слоган, для которого обязательна краткость и афористичность.

Отсутствие сложного синтаксиса исследователи обосновывают стремлением к действенности текста, чему способствует краткость и афористичность как отдельного предложения, так и текста в целом. «Общими для всех рекламных текстов являются следующие требования: простота языка, лишенного пышности и вульгарности; тональность, напоминающая доверительный разговор с умным собеседником: информативность и доказательность; оригинальность и неповторимость» – подчёркивает Ю. А. Воронцова [8]. Кроме того, стоит упомянуть и о том, что существуют общие для публицистических произведений закономерности использования языковых средств, на что указывает И. Б. Голуб: «Синтаксис публицистических произведений отличается правильностью и четкостью построения предложений, их простотой и ясностью» [8, с. 333] и перечисляет разнообразные синтаксические конструкции и синтаксические приемы экспрессии (например, монологическую речь, диалог, прямую речь, инверсию, риторические вопросы). При этом, говоря об отсутствии сложного синтаксиса, имеют ввиду наличие в рекламном тексте не столько сложных предложений,

сколько длинных. Между тем именно больших по объему предложений в рекламной практике достаточно много.

Выбор формы речи – монологической или диалогической – обусловлен жанровой спецификой. В. Ю. Балахнина пишет по этому поводу: «Несмотря на требование краткости и лаконичности рекламных текстов, использование длинных описаний иногда целесообразно, т.к. не всегда коммуникативные стратегии могут быть реализованы в коротких фразах. Кроме того, на фоне привычных кратких текстов длинные тексты выделяются и привлекают внимание» [7, с. 35]. Оценивая текстообразующие возможности рекламного текста, Т.А. Козина констатирует: «Наиболее распространенными текстообразующими средствами рекламного объявления являются различные виды повторов, тема-рематические цепочки с преобладанием сквозной темы, параллельные и эллиптические конструкции» [10].

Выбор стиля речи при подготовке рекламного текста не менее важен. Так, С. В. Усова пишет: «Важно отметить, что в рекламном тексте вербализируется, символизируется информация не только о рекламируемом объекте, но и о существующих ценностях определенной культуры»; характеризуя же язык рекламных текстов в США, С. В. Усова отмечает следующее: «Язык рекламных текстов автомобиля нейтрален, с элементами разговорного стиля» [11].

Наиболее распространенными синтаксическими средствами выразительности являются различные виды повторов, парцелляции, параллельные и эллиптические конструкции» [13].

Синтаксическое разнообразие, способность определенных синтаксических конструкций реализовать коммуникативные задачи, поставленные составителями рекламных текстов, делают язык рекламного текста действенным. Так, В. Ю. Балахнина приводит пример рекламы с участием обычных людей. Данная стратегия представлена двумя вариантами: «обычные люди», которые делятся впечатлениями от использования лекарственного средства или медицинского прибора, и «обычные люди», которые обращаются с вопросом: «Что вы можете посоветовать мне для решения проблемы, так как обычные кремы для ног мне не помогают?» [Балахнина, с. 34].

Обобщая сказанное, можно утверждать, что стремление использовать в рекламных текстах любые средства языка оправдано, если они обеспечат ожидаемый коммуникативный эффект и не оскорбляют чувства потребителя.

Список литературы

1. Справочник: Реклама и пр // URL: Режим доступа: https://spravochnik.ru/reklama_i_pr/reklamnyy_tekst_ego_osobennosti_i_struktura/oformlenie_i_yazykovye_osobennosti_reklamnogo_teksta/ (Дата обращения 10.05.2022).
2. Кубаева О. В., Байрамова К. В. Языковые особенности рекламных слоганов // Киберленинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovye-osobennosti-reklamnyh-sloganov>. (Дата обращения 10.05.2022).
3. Назмутдинова М. А., Гатин Р. Г. Типы предложений в текстах имиджевой рекламы (на примере грузовых фургонов) // Совр. проблемы филологии и методики преподавания.

языков: вопросы теории и практики: сб. науч. трудов. – Елабуга, Елабужский ин-т КФУ, 2017. – С. 113-137, с. 133. PDF.

4. Голуб И.Б. Русский язык и культура речи: Учебное пособие. – М.: Логос, 2002. 432 с. // URL: Московск/государственный университет печати. URL: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook083/01/part-003.htm#i642> (Дата обращения 10.05.2022).

5. Селеменова О. А. Синтаксис нативных рекламных публикаций в глянцевого периодике // Научный диалог. – 2020. – № 10. – С. 159 – 171. <https://cyberleninka.ru/article/n/sintaksis-nativnyh-reklamnyh-publikatsiy-v-glyantsevoy-periodike> (Дата обращения 10.05.2022).

6. Сторожук Ю. М. Синтаксические особенности рекламных текстов // Киберленинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sintaksicheskie-osobennosti-reklamnyh-tekstov> (Дата обращения 10.05.2022).

7. Балахнина, В. Ю. Мастер-класс «Работа с текстами в рекламе»: Учебное пособие / В.Ю. Балахнина. – Комсомольск-на-Амуре: ФГБОУ ВПО «КнАГТУ», 2013.– 60 с.

8. Воронцова Ю.А. Язык рекламных текстов // Киберленинка. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazyk-reklamnyh-tekstov>. (Дата обращения 10.05.2022).

9. Голуб И. Б. Русский язык и практическая стилистика. – М.: Юрайт, 2016, с. 333.

10. Козина Т.А. Синтаксис рекламного объявления как средство реализации основных функций рекламы: дисс. ... к. фил.н. – Саратов. – 2008. – 22 с. PDF.

11. Усова С. В. Реклама автомобиля как отражение национального менталитета в языковой картине мира США. – С. 157 // Киберленинка. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/reklama-avtomobilya-kak-otrazhenie-natsionalnogo-mentaliteta-v-yazykovoy-kartine-mira-ssha/viewer>

12. Назмутдинова М. А., Гатин Р. Г. Типы предложений в текстах имиджевой рекламы (на примере грузовых фургонов) // Совр. проблемы филологии и методики преподавания языков: вопросы теории и практики: сб. научных трудов. – Елабуга, КФУ, 2017. – С. 113-137, с. 135. PDF.

13. Коровина С. С., Харьковская Е. В. Особенности синтаксиса рекламы в английском языке // [Электронный ресурс: Киберленинка. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-sintaksisa-reklamy-v-angliyskom-yazyke> (Дата обращения 10.05.2022)

УДК 378 (075 8):811.161.1

МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ИНТЕРАКТИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Яковенко Л.К.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Ботабаева Ж.Н.

АО "Университет имени Ж.А.Ташенева"

Түйін. Болашақ педагогтарды даярлау сапасына анықтама берілген. Болашақ мұғалімнің даярлығының ерекшелігі білім беру нәтижелеріне коммуникативті-компетенттілік тұрғысынан анықталған. Даярлық сапасын арттырудың мүмкін болатын тәсілдері ұсынылған. Барлық білім беру процесі болашақ педагогтың жеке тұлғасын дамытуға бағытталуы керек деген қорытынды жасалған, ол жүйелі түрде қалыптасқан коммуникативтік құзыреттер негізінде нақты тапсырмаларды шешуге дайын болуы тиіс.

Кілт сөздер: білім сапасы, болашақ педагогтарды даярлау, білім мазмұны, педагогикалық технологиялар, интерактивті оқыту әдісі.

Summary. The definition of the quality of future teachers' training is provided. The specificity of the quality of future teachers' training is defined in terms of a communicative-competence approach to educational outcomes. Possible ways to improve the quality of training are proposed. It is concluded that the entire educational process should be oriented towards the final result – the development of the future teacher's personality, ready to solve real-life problems based on the system of formed communicative competences.

Keywords: education quality, future teacher training, educational content, pedagogical technologies, interactive teaching method.

Введение. В современном образовательном пространстве ключевое значение приобретает качество подготовки будущих педагогов, так как именно от их профессионализма зависит успешное развитие общества. В условиях постоянных изменений и усложнений образовательных процессов педагогические работники должны обладать не только глубокими теоретическими знаниями, но и высокоразвитыми практическими навыками. Для достижения этих целей необходимы новые подходы к подготовке будущих педагогов, которые учитывали бы требования современности, в том числе внедрение инновационных методов обучения, повышение уровня самостоятельной работы студентов и развитие их креативных способностей. [4,13]

Цель данной статьи — проанализировать пути повышения качества подготовки будущих педагогов с учётом требований современной образовательной среды. Основное внимание уделяется внедрению кредитно-модульной системы обучения, развитию практических компетенций и совершенствованию системы оценки знаний студентов.

Методология исследования. Для проведения исследования была использована комбинация количественных и качественных методов. Основным методом явился анализ педагогической литературы и нормативных документов, регулирующих образовательные процессы. В ходе исследования были использованы следующие методы: анализ научных публикаций — изучение современных исследований, посвящённых повышению качества подготовки педагогических кадров; анкетирование и интервьюирование — сбор данных у студентов и преподавателей педагогических вузов для выявления проблемных аспектов в системе подготовки; эксперимент — внедрение инновационных педагогических технологий в процесс обучения студентов педагогических специальностей и оценка их эффективности через систему обратной связи.

Манская технология. При таком подходе студент, уже знакомый с материалом, не объясняет его партнеру с нуля, а направляет к изучению учебника. Под его контролем партнер осваивает новую тему: читает текст, выполняет задания, решает задачи, отвечает на вопросы и пересказывает. Этот метод сохраняет самостоятельность обучающегося, обеспечивая при этом своевременную поддержку и избегая пустой траты времени. Основным источником знаний остается учебник. [1,12]

Результаты исследования показывают, что повышение качества подготовки будущих педагогов возможно за счёт внедрения инновационных методов обучения, таких как активные и интерактивные методы преподавания,

использование цифровых технологий и создание индивидуальных образовательных траекторий. Важную роль играет система непрерывной оценки знаний студентов, которая позволяет оперативно корректировать образовательный процесс и повышать мотивацию к обучению.

Таким образом, предложенные в данной статье рекомендации могут способствовать значительному повышению качества подготовки будущих педагогов и сделать их готовыми к профессиональной деятельности в условиях современного образовательного процесса. [4,10]

В мировом масштабе проводятся научные исследования по развитию коммуникативной речи студентов в интерактивной образовательной среде. Наряду с этим в образовательных учреждениях уделяется внимание требованию проведения исследований по развитию коммуникативной речи студентов в образовательном процессе. [4,14]

Современная студенческая молодежь, обладающая высокими коммуникативными умениями в сфере мирового образовательного пространства имеет свои позитивные влияния. В нашей республике предъявляют особые требования к педагогической подготовке специалистов. С учетом необходимости развития речевой компетенции, включающей такие виды деятельности, как слушание, чтение и говорение, учащиеся должны овладеть рядом навыков. Среди них: умение понимать тему высказывания, прослеживать логику изложения и извлекать из речи важную информацию (слушание); способность вести диалог и строить монолог в различных ситуациях (говорение); а также навык создания письменных текстов на различные темы с использованием соответствующих языковых средств. Принято выделять девять коммуникативных качеств, определяющих, является ли речь «хорошей» или «плохой». К структурным коммуникативным характеристикам относятся правильность, чистота и богатство (разнообразие) речи [3,16]. Учащиеся должны развивать речевую компетенцию, включая слушание, чтение и говорение. Это предполагает умение понимать тему и логику речи, извлекать важную информацию, вести диалог, строить монолог и создавать письменные тексты. Речь оценивается по девяти коммуникативным качествам, среди которых к структурным относятся правильность, чистота и разнообразие.

Учебный процесс организован таким образом, что практически все обучающиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлексировать по поводу того, что они знают и о чем думают. Особенность интерактивных методов – это высокий уровень взаимно направленной активности субъектов взаимодействия, эмоциональное, духовное единение участников. [2,14]

Повышение качества подготовки будущих учителей на сегодняшний день является насущной проблемой, обусловленной необходимостью приведения результатов профессионального образования в соответствии с требованиями современного общества. Повышение качества подготовки будущих педагогов является важным шагом в развитии современной системы образования.

Выводы, сделанные на основе проведённых анализов данных, могут быть полезны для совершенствования педагогической подготовки в высших учебных заведениях.

Список использованной литературы

1. Русский язык и литература: теория и методика преподавания в образовательной организации-учебник-Учитель русского языка и литературы-. Курс профессиональной переподготовки. 2001.-200с
2. Бордовская Н.В. Гуманитарные технологии в вузовской образовательной практике: теория и методология проектирования: Учебное пособие: РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. – 384 с.
3. Романова О. В. К вопросу о формировании коммуникативной компетентности студентов гуманитарных специальностей в процессе изучения предмета «Русский язык и культура речи» 2001.с.
5. Романова О.В. К вопросу о коммуникативной культуре личности. Современные технологии и активные методы обучения в вузе как условие подготовки специалиста: материалы 4-й межрегиональной межвузовской научно-методической конференции. - Киров: Изд-во КФ МГЭИ, 2006.

УДК 81'23

ВАЛЕНТНОСТЬ СЛОВА «ШКОЛЬНИК»

Яковенко Л.К.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Донаева Б.С.

ІТлицей №9 им О.А. Жолдасбекова, г.Шымкент Казахстан

Умаралиева М.А., магистр, ст.преп.

АО "Университет имени Ж.А.Ташенева"

Түйін. Мақалада сөздердің басқа сөздермен тіркесіп, мағыналық байланыс жасау қабілетін анықтайтын валенттілігі талданады. Зерттеу қазіргі ана тілінде сөйлейтіндердің мектеп оқушысының бейнесін қалай қабылдайтынын анықтауға бағытталған.

Summary. The article analyzes the valency of words, which determines their ability to combine with other words and form semantic connections. The study is aimed at identifying how modern native speakers perceive the image of a schoolchild.

Школьник и учитель – две стороны одной медали. Взаимообратная связь между ними обусловлена тем, что учитель создаёт условия для осуществления образовательного процесса и реализует его путём продуманной системы разных видов и форм обучающей деятельности, а ученик участвует в этом процессе, реализуя своё желание узнать нечто интересное новое. Или не реализует: далеко не каждый школьник одержим жаждой знаний. Вместе с тем школьник взаимодействует с другими людьми: одноклассниками, учителями, родными, друзьями и пр.

Что представляет собой современный школьник? Это вопрос, ответ на который зависит от того, как говорящие и пишущие фиксируют в своей речи и воспринимают извне любые упоминания о школьнике.

Цель статьи состоит в том, чтобы установить, каким видится нашим современникам обычный школьник через призму сочетаемости слова «школьник» с другими словами.

Понятие сочетаемости сродни понятию «валентность». Так, И. Г. Казачук и Л. П. Юздова считают, что понятие «валентность» нужно рассматривать в системе, соотнося его с разными разделами, что даёт нам основание провести наблюдение над тем, как валентность одного слова может стать показателем не только определенного уровня активности слова, но и позволит решить и другую задачу: установить на основе валентностных связей отношения между словами и формируемые ими смыслы [1].

В «Словаре-справочнике лингвистических терминов» Д. Э. Розенталя и М. А. Теленковой валентность слова описана как «способность слова вступать в словосочетания с другими словами» в отличие от «сочетаемости», которая определяется как «способность языковых элементов соединяться друг с другом в речи» [2, с. 543 с.]. О. С. Ахманова под валентностью понимает «способность (как на логико-семантическом, так и на синтаксико-морфологическом уровне) элементов сочетаться с другими элементами (сочетательная способность), способность иметь определенное число открытых позиций, которые заполняются (могут или должны заполняться) другими определенными элементами» [3, с. 157]. В ЛЭС дается следующая дефиниция валентности: «способность слова вступать в синтаксические связи с другими элементами» [4, с. 79.]. В этом плане определение в названном словаре более конкретно, а значит, и более информативно.

Термин «валентность» в языкознании использовался изначально для обозначения способности того или иного глагола вступать в определенную грамматическую связь с зависимыми словами. Так, например, глагол *покупать* имеет валентность, связанную с формой вин. падежа (*покупать что?*); глагол *помогать* реализует потенциальную валентность в словосочетании с дательным падежом имени: *помогать кому? чему?*) и с предложным (*помогать в чем?*)

Б. М. Лейкина описывает валентность как потенциальную сочетаемость языковых элементов (фонем, морфем, слов и т.д.), определяющая способность вступать в комбинации с другими языковыми элементами, преимущественно того же уровня [5]. Ч. К. Найманова же обращает подчёркнутое внимание на то, что «слова разных языков имеют разные законы сочетаемости, которые связаны с культурой данного народа, т. е. являются концептами, отражением предметов, свойств и процессов действительности сквозь призму своей культуры (особенностей материальной и духовной жизни) [6].

Валентность слова определяется его лексическим значением, частью речи, к которой оно относится, а также грамматической формой. У глагола *значением валентности* является количество типов актантов, которые он может присоединить. Например, у безличного глагола *смеркается* валентность нулевая, у непереходного глагола *спать* валентность 1 (на подлежащее), у глагола *купить* валентность 3 или 4 (*кто, что, у кого; за сколько*).

Мы будем рассматривать валентность именно в широком значении, а в рамках данной статьи намерены рассмотреть сочетательные возможности одного слова – «школьник».

Анализ словарных значений и сочетаний слов со значением высокой степени подтверждает, что лексическая сочетаемость часто обусловлена смысловыми оттенками, тесно связанными с прямыми значениями слов, хотя эти оттенки обычно не осознаются.

Своеобразным инструментом для анализа фактического материала стало изучение словосочетаний со словом «школьник». Языковым материалом послужили многочисленные словосочетания со словом «школьник». Собранный языковой материал оказался весьма обширным, вследствие чего он был сгруппирован таким образом, чтобы были раскрыты разные аспекты бытия школьника, отразившиеся в связях слова «школьник» с нашей действительностью.

Итак, рассмотрим сочетаемость слова «школьник» с другими словами.

Собранный языковой материал распределён по следующим категориям.

- 1) Возрастная категория: *младшие школьники, старшие школьники, юный школьник.*
- 2) Индивидуально-личностные особенности: *завистливый школьник, ленивый школьник, нерадивый школьник, старательный школьник.*
- 3) Отношение к действительности (прошлое / настоящее): *вчерашние школьники, советские школьники, казахстанские школьники, нынешние школьники.*
- 4) Оппозиция «свой – чужой»: *американские школьники – казахстанские школьники.*
- 5) Качественная оценка: *провинившийся школьник, обычный школьник, старательный школьник, завистливый школьник, нашкодивший школьник, нерадивый школьник, внимательный школьник, умный школьник, воспитанный школьник, нерадивый школьник.*
- 6) Количественная характеристика: *группа школьников, толпа школьников, пара школьников, большинство школьников, стайка школьников, часть школьников, множество школьников, число школьников, тысячи школьников, миллионы школьников, половина школьников, поток школьников, экскурсии для школьников, компания школьников, ватага школьников, кучка школьников, ряды школьников, большинство школьников, толпа школьников, число школьников, тысячи школьников, половина школьников, ряды школьников, стайка школьников, поток школьников, половина школьников, часть школьников, сотни школьников.*
- 7) Временная характеристика / оценка: *недавний школьник (недавние школьники), бывшие школьники, слышал от школьников; от школьников до пенсионеров; сегодняшние школьники; вчерашние школьники; бывшие школьники.*
- 8) Пространственная характеристика (место пребывания): *российские школьники; местные школьники; сельские школьники; английские школьники, казахстанские школьники.*
- 9) Возрастные особенности: *маленький школьник, юный школьник, сегодняшние школьники, школьники старших классов; младшие школьники; старшие школьники; школьник старших классов; недавние школьники; маленькие школьники.*
- 10) Индивидуально-личностные

качества: *нерадивый школьник; нашкодивший школьник; внимательный школьник; старательный школьник; усердный школьник; ленивый школьник.*

11) Национальная принадлежность: *французские школьники; русские школьники; немецкие школьники; казахские школьники; испанские школьники, узбекские школьники.*

12) Родственные связи: *родители школьников; опекун школьника, дедушка школьника, родственники школьника.*

13) Учебный процесс: *обучение школьников, в учебной деятельности школьника, воспитание школьников, школьник знает, подготовка школьника, ответ школьника, участие школьника.*

14) Внешние признаки: *вид школьников; глаза школьника; портфель школьника; голоса школьников; глаза школьников.*

15) Отношение к школе и учёбе (опосредованное и личностное): *внимание школьников; жизнь школьника; интерес школьников; позиция школьника; в головы школьников; увлечения школьника.*

16) Внеурочные занятия: *игры, спорт, разговоры, споры.*

17) Взаимодействие школьников: *на встречу со школьниками, в среде школьников; компания школьников; с нашими школьниками.*

18) Ситуативность: *в положении школьников.*

19) Национальность: *немецкие школьники; английские школьники; французские школьники; казахские школьники; казахстанские школьники; американские школьники.*

19) Состояние: *чувствовать себя школьником; стал школьником; стал ощущать себя школьником, был школьником.*

20) Речевое взаимодействие: *выступить перед школьниками; рассказать школьникам; принять участие в дискуссии школьников; согласиться со школьником, мотивировать школьника.*

21) Место проживания или происхождения: *советские школьники; американские школьники; московские школьники; российские школьники, русские школьники, казахстанские школьники, казахские школьники.*

22) Недостатки школьника: *провинившийся школьник, ленивый школьник, медлительный школьник.*

23) Физические параметры: *маленький школьник, сильный школьник, рослый школьник.*

24) Место жительства или происхождения: *местные школьники, сельские школьники, городские школьники, детдомовские школьники.*

25) Образовательный процесс: *обучение школьников, влиять на школьников, в работе со школьниками.*

26) Индивидуально-личностные качества: *старательный школьник, нерадивый школьник, талантливый школьник, умный школьник, невнимательный школьник, невоспитанный школьник, думающий школьник, мечтающий школьник.*

27) Семейные отношения: *родители школьников.*

28) Коллектив школьников и его особенности: *интерес школьников, дружба школьников, сестра школьника.*

29) Внеучебные занятия: *экскурсии школьников, походы школьников, участие школьников, состязания школьников.*

30) Воздействие на школьника: *в головы школьников.*

31) Физические характеристики: *голоса школьников, рука школьника, рос школьника.*

32) Пребывание школьника в социуме: *в учебной деятельности школьника, в роли школьника, в положении школьника, поведение школьника, в питании школьников, на здоровье школьников, выступить перед школьниками.*

Приведённые примеры демонстрируют многовекторные связи исследуемого слова с другими словами, раскрывая потенциальные возможности сочетаемости слова «школьник» с очень широким кругом слов, что позволяет школьнику осмысливать значение слова и его оттенки, а в дальнейшем следовательно, осознавать его уместность или неуместность в сочетании с разными словами в конкретной речевой ситуации, что способствует развитию языкового чутья. Кроме того, следует отметить, что словосочетания со словом «школьник» и показывая но и то, насколько разнообразны связи слова «школьник» с другими словами, что является отражением активности обобщенного образа школьника весомым подтверждением его активности. Кроме того, следует отметить активность его употребления свидетельствует о том, как об активности слова «школьник», так и о сферах, доступных для школьника, в которых он формируется как личность.

В рамках статьи отразились далеко не все, а лишь наиболее часто используемые в речи сочетания слов со словом «школьник», тогда как языковые примеры гораздо более многочисленны, чем представленные в данной статье. Тем не менее, анализ рассмотренных языковых фактов и примеров указывает на то, что валентность слова «школьник» весьма активна, подчёркивая тем самым важность обращения к семантическим связям, помогающим ощутить связь слова «школьник» с другими словами и отметить высокий уровень сочетательной активности слова «школьник».

Список использованной литературы

1. Казачук И. Г., Юздова Л. П. // Понятие «валентность как объект лингвистики и методики обучения русскому языку в вузе. – Киберленинка <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-valentnost-kak-obekt-lingvistiki-i-metodiki-obucheniya-russkomu-yazyku-v-vuze/viewer>].
2. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1976. – 543 с.
3. Ахманова О. С. Ахманова О. С. Вопросы оптимализации естественных коммуникативных систем. – М.: Изд-во МГУ, 1971.- 211с, с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь
5. Лейкина Б. М., Некоторые аспекты характеристики валентностей // Доклады на конференции по обработке информации, машинному переводу и автоматическому чтению текста. – Вып. 5. – М., 1961.

UDC 378.16

FORMATION OF PERSONAL AND PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS AT THE UNIVERSITY

Abdizhapparova G.T.
«Miras» university, Shymkent city, Kazakhstan

Резюме. В данной статье говорится о теории и практике педагогического образования. А также представлен теоретико-экспериментальный материал, содержащий

методологические основания совершенствования профессиональной подготовки учителя иностранного языка.

Түйін. Бұл мақалада педагогикалық білім берудің теориясы мен тәжірибесінің мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар шет тілі мұғалімінің кәсіби дайындығын арттырудың әдістемелік негіздері бар теориялық және эксперименттік материалдар берілген.

A foreign language lesson is a completed part of educational work, during which certain educational, as well as educational and educational-educational goals are achieved through the performance of preliminary individual and group speech actions by students based on the use of appropriate teaching aids and methods. The effectiveness of a foreign language lesson should be assessed by the most important indicator - the results of educational work. Proper organization and conduct of the lesson contributes to its increased effectiveness. Preparation for the lesson includes a well-thought-out and implemented system of educational activities aimed at achieving the main goals of the lesson. The teacher must form in students a psychological attitude towards serious work on mastering a foreign language. Without consistent and conscious work in the classroom, it is impossible to achieve sufficient communicative mastery of a foreign language consistently and spontaneously outside the classroom. In sports, as in learning a foreign language, it is impossible to achieve the desired results without learning many difficulties. The use of methods that eliminate the difficulties of language acquisition leads to the search for external efficiency, not the effectiveness of education. In order to achieve high results in the joint activities of the teacher and the student, it is necessary to observe a number of requirements. The main requirements for conducting a foreign language lesson can be expressed as follows: - the structure of the lesson must correspond to the objectives of the lesson;

- the entire content of the lesson must be subordinated to the formation and development of planned skills and abilities;
- the lesson has a clear educational character;
- the tasks performed in the classroom maintain their focus on learning a foreign language;
- the lesson is provided with methodologically appropriate demonstration materials;
- the lesson is equipped with the necessary technical means of education and their correct methodological use is organized;
- the teacher is impeccable in terms of language and methodology [1].

The personality traits of a teacher can enhance or weaken the educational impact on students in the process of learning a foreign language. Knowledge of the subject being taught, good pedagogical preparation, and outstanding teaching talent can have a positive impact on students. A teacher should be an independent and free creator who is always on the path of development. The personal qualities of a teacher include objectivity, attentiveness, sensitivity (especially towards weak students), conscientiousness, perseverance, patience, self-criticism, and love for the person he teaches, which are simply necessary for a true teacher. The teacher should pay serious

attention to the formation of the following pedagogical skills: to clearly and intelligibly present the material or educational problem, to arouse interest in his subject, to stimulate his active independent thinking. If necessary, to revise and adapt educational materials. Professional skills include not only the ability to accurately and clearly present the material, but also the ability to organize independent work of students, independently master knowledge, and stimulate the student's cognitive activity. Without desire and interest in this subject, even advanced methodology will not help, therefore, teachers must create motivation in learning a foreign language:

1) have deep and extensive knowledge of the subject, understand the material correctly, show great interest in it, conduct scientific research.

2) acquire the ability to conduct psychological observation related to understanding the student's personality and entering his inner world.

3) express their thoughts and feelings clearly and precisely through speech and facial expressions.

The teacher presents new material, explains, approves or criticizes the student's answer, his speech is always distinguished by inner strength, confidence and enthusiasm for what he says.

4) organize a community of students, unite them to solve various problems and effectively organize their work. Experienced teachers have a unique sense of time, know how to correctly distribute work and adhere to deadlines.

5) have an emotional and volitional impact on students, have an influence on them with determination, patience, perseverance and high demands, feel responsible for the education and upbringing of students.

6) Politeness, the ability to establish rapport with students in order to establish the right relationship with them.

7) the ability to predict the consequences of one's pedagogical activities and to develop positive personal qualities in the student.

8) The ability to simultaneously divide attention between several types of work [2].

A competent, experienced teacher carefully monitors the form and content of the presentation of the material, simultaneously attracting the attention of all students, sensitively perceives signs of fatigue, inattention, misunderstanding, observes incidents of violation of discipline, and ultimately monitors his own behavior (eyes, face, demeanor). Teaching is a truly creative profession. This is an art in which, in addition to professionalism, enthusiasm, improvisation and improvisation skills play a major role. Each teacher has his own personality traits, methodological competence, and pedagogical way of thinking. A true specialist is distinguished by his confidence in the effectiveness of educational activities and the ability to prove the appropriateness of the teaching methods used. Methodology is not a pharmaceutical science, and even in the most modern methodological developments, one should not look for ready-made universal instructions. Blindly, formally following the suggestions and instructions of others makes a creative teacher tired and irritable. For him, it makes sense to emphasize that each system is uniquely correct and effective, and that there is no need for experimentation, to lag behind in improving one's own

skills and in searching for rational ways of teaching a foreign language in different conditions. Bold experiments are a source of creativity, the only way to innovate and find rational ways of teaching a foreign language [3].

Motivation of human behavior is related to the concepts of motivation and incentive. These concepts include ideas about needs, interests, goals, intentions, efforts, motives, external factors that force him to certain behavior, management of activity in the process of their implementation, etc. In domestic pedagogical psychology, special attention is paid to the issue of motivation in education. The importance of its solution lies in the fact that motivation in education is a decisive factor in the effectiveness of the educational process. The methodological basis for studying this issue is the provisions of the theory of action on the psychological content, tasks, formation and mechanism of action of motives. The application of the practical approach implies the possibility and necessity of studying educational motives as a structural element of educational work in the process of its implementation. A person's motivational environment can be influenced by social stimuli, which are determined by the demands of society; together they form two types of extrinsic motivation: broad social motivation and narrow personal motivation. Second, the nature of the activity can affect the motivational environment and the motivation of the person. This is called intrinsic motivation. Extrinsic and intrinsic motivation can be positive and negative.

Regarding the types of motivation for a foreign language, P.M. Jacobson describes a broad social motivation (external type): "This motivation for the educational process is associated with the idea of learning as a way of mastering the great values of culture, with a very acute sense of civic duty to the Motherland, to loved ones... learning is a way to realize the purpose of human life." The main type of intrinsic motivation is communicative, since communication is the first and natural need of those who learn a foreign language. The problem here is that maintaining this type of motivation is the most difficult, since a foreign language cannot compete with the native language. Linguocognitive motivation consists in the positive attitude of students to the language itself and the study of the main properties of language norms. An important type of intrinsic motivation is also instrumental motivation, that is, a motivation that arises as a result of the positive attitude of students to certain types of work. It is known that pedagogical effectiveness can be achieved more as a result of the activities of the students themselves.

That is why the motto "Learn to come" is, in other words, "... in order to involve the student in independent activity, it is necessary to organize this work in such a way that while reading this or that educational material, the student discovers certain facts and laws, develops his own beliefs, and masters the methods of solving the problems set before him." Students need to be armed with certain methods of mastering a foreign language, the rational meaning of which would be clear and attractive to them. Students should be encouraged to master new things more independently. Now everyone understands that the Internet offers great information opportunities and effective services. Regular use of the Internet makes the process of learning a foreign language more interesting for students. The Internet provides a

unique opportunity for foreign language learners to use original texts, listen to and communicate with native speakers, that is, it creates a natural language environment. Students expand their vocabulary, their everyday vocabulary, and improve their spelling. Exercises in E-learning courses are suitable for students to work independently.

The exercises are supplemented with acoustic techniques and animations, which make them visual and interesting. The use of online materials when working on a project is especially interesting. In this case, almost all the various options and resources of the Internet are used. The search for the necessary information leads project participants to virtual libraries, databases, virtual cafes and museums, and various information and educational servers. In addition to telecommunication projects, students can work independently and improve their foreign language skills through extracurricular activities. For this purpose, the networks offer various courses for different categories of students, designed for independent study or study under the guidance of a teacher (distance learning courses) [4].

The process of globalization, dialogue and interaction of cultures has led to a small consideration of the requirements and personality of the future teacher, who, as an organizer of international communication, is guided by knowledge of a foreign language, modern innovations in the field of language teaching, socio-cultural and linguistic information, the needs of students, their individual opportunities for their perception, their personal skills in the formation of knowledge, their personal skills in the formation of knowledge, and their personal skills.

The possibility of forming a foreign language in the personality of a future specialist, the formation of his culture and a number of his personal qualities was determined based on the analysis of historical pedagogical trends, the process of training foreign language teachers in modern conditions.

The interdependence of the formation of these two substructures ensures the integration of personality-oriented and competency-based approaches into the content of training future foreign language teachers. Based on the analysis of theoretical research, it was determined that the psychological and pedagogical theory of contextual education in the direction of humanistic (person-centered) and pragmatic (competence-based) approaches has integrative potential and serves as a means of high-quality training of future foreign language teachers, including the development of subject-specific competencies in the future, including with the results of new education.

References

1. Алексашенкова, И.В. Билингвальная образовательная программа (куррикулум) как средство поликультурного образования студентов Текст.: дис. . канд. пед. наук / И. В. Алексашенкова; Новгород. гос. ун-т им. Ярослава Мудрого. - Вел. Новгород, 2020. - 143 с.
2. Алешинцев, И.А. История гимназического образования в России (XVIII и XIX век) Текст. / И. А. Алешинцев. — СПб.: Изд-е О. Богдановой, 2012.-IX.-352 с.
3. Алмазова, Н.И. Когнитивные аспекты формирования межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в неязыковом вузе Текст.: дис. . д-ра пед. наук / Н.И. Алмазова. — Санкт-Петербург, 2023.446 с.

4. Андреева, Г.М. Социальная психология Текст.: учебник для высш. шк/ Г.М. Андреева. М.: Аспект Пресс, 2016. - 375 с.

UDC: 372.881.1

CREATING A CREATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Abdukhalikova K.T.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: мақалада шет тілін оқыту процесінде шығармашылық білім беру ортасын құру мәселесі қарастырылады. Студенттердің мотивациясын арттыруға, олардың тілдік және коммуникативтік дағдыларын дамытуға ықпал ететін білім беру процесінде шығармашылық көзқарастың маңыздылығы атап өтіледі.

Резюме: в статье рассматривается проблема создания креативной образовательной среды в процессе обучения иностранному языку. Подчеркивается важность творческого подхода в образовательном процессе, способствующего повышению мотивации студентов, развитию их языковых и коммуникативных навыков.

The creation of a creative educational environment in the process of teaching a foreign language at school, both in academic and extracurricular activities, contributes to the integrated development of students. This approach stimulates the formation of creative thinking, which allows students to find non-standard solutions, develop mental flexibility, originality in the use of language tools, as well as the ability to adapt to a variety of communicative situations. The inclusion of creative teaching methods contributes to the formation of communicative competence, ensuring a confident command of a foreign language in oral and written form, the development of argumentation and dialogue skills, as well as the ability to effectively interact with representatives of different cultures.

The formation of a creative educational environment also contributes to the development of social activity of schoolchildren, the ability to work in a team, conduct productive cooperation, exchange ideas and achieve common goals in the educational and professional fields. An important aspect is the development of such personal qualities as self-confidence, independence, initiative, self-esteem and responsibility for the results of their activities.

Thus, the creation of a creative educational environment in teaching a foreign language becomes an integral element of the modern educational process focused on the development of the student's personality. It allows students not only to master a foreign language, but also to acquire universal skills necessary for successful socialization and professional self-realization in a global world:

- The development of linguistic flair as a factor of foreign language learning
- Formation of new competencies and value orientations
- Acquisition of experience in foreign language activities, development of creative abilities

The essence of working in a creative educational environment is the desire to go beyond the set learning objectives. The student does not just fulfill the teacher's requirements, but focuses on identifying hidden patterns, which helps to satisfy his needs for self-development and creativity. Creativity is considered as a person's ability to think creatively, manifested in various aspects of activity, communication, feelings and creative products. It is an important and relatively independent factor of giftedness, which is not always reflected in intelligence and academic achievement tests, but manifests itself in receptivity to new ideas and an unconventional approach to solving problems.

A foreign language has significant educational, educational and developmental potential, which is realized in the process of practical application. In order for language learning to be truly effective, it is necessary to involve the student in active communicative and cognitive activities, including listening, speaking, reading and writing. This allows him to broaden his horizons, develop thinking, memory, feelings and emotions. In this context, a foreign language becomes not just an academic subject, but a kind of "window" into the world, a means of replenishing knowledge in various fields of science, art and life in general. It promotes the formation of interdisciplinary connections, allowing students to deepen and expand the knowledge gained in the lessons of social studies, literature, music, history, geography, fine arts and other disciplines. The interconnection of language education with other fields of knowledge makes the learning process more meaningful, exciting and productive, contributing to the comprehensive development of the student's personality.

The development of creativity through didactic means should take place purposefully, systematically and in stages, taking into account the age characteristics of students. A foreign language lesson has a unique specificity, since its main goal is to form a communicative competence that differs from the tasks of other academic disciplines. Mastering a foreign language is considered not only as a means of communication, but also as a way of familiarizing oneself with another culture and participating in a dialogue of cultures. This goal is achieved through the development of the ability for intercultural communication, which requires special methodological approaches and tasks focused on active speech interaction.

The effectiveness of communication-oriented foreign language teaching is ensured by an activity-based approach in the context of humanistic pedagogy. This approach creates favorable conditions for active, free and creative personal development, allowing students to apply language in real communication situations, develop independent thinking skills and show creativity in the learning process.

In general, these conditions amount to the following:

- students have the opportunity to freely express their thoughts and feelings in the process of communication.;
- each participant in the communication remains in the focus of the others' attention.;
- participants in communication feel safe from criticism, harassment for mistakes, and punishment.

A humanistic approach to learning helps to eliminate cognitive barriers that

reduce students' motivation and make them irritable. In the context of such pedagogy, a comfortable educational environment is created in which students show initiative, creativity and a desire for self-development. A foreign language, having a significant potential for the development of creative abilities, not only expands the communicative capabilities of students, but also has a complex impact on their personal development. The development of students' creative abilities contributes to the enrichment of their emotional and practical experience, stimulates intellectual activity, fosters aesthetic taste and promotes the accumulation of professional skills. This process sets up students for further active, conscious creative activity, satisfies their desire for self-realization and the disclosure of personal qualities.

One of the most effective ways to create a creative educational environment is to use non-traditional forms of foreign language teaching. Such lessons are usually conducted at the final stages of studying a specific topic or several topics, performing the function of educational control. They take place in an unusual, non-standard environment, which allows you to create a festive atmosphere, reduces anxiety and eliminates the mental barrier associated with the fear of making a mistake. Non-traditional forms of classes involve the mandatory participation of all students in a group or class, as well as the active use of auditory and visual visual aids.

The use of such methodological techniques allows you to achieve several important goals at once. From the point of view of teaching methods, such classes contribute to the consolidation of the studied material and the development of communication skills in conditions close to real communication. In the pedagogical aspect, they contribute to the formation of self-confidence, the development of independence and the ability to cooperate. From a psychological point of view, such activities help to relieve tension, stimulate cognitive interest and maintain a high level of motivation. Thus, the use of non-traditional forms of foreign language teaching is an important element in the formation of a creative educational environment that ensures the comprehensive development of students' personality and their successful adaptation to modern educational challenges.

- students' knowledge, skills and abilities on a specific topic are monitored.;
- it provides a businesslike, working atmosphere, and a serious attitude of students to the lesson.;
- the minimum participation in the teacher's lesson is provided [2].

Methodically effective and non-traditional forms of classes that promote the learning, development and upbringing of students are a performance lesson, a holiday lesson, a video lesson, an excursion lesson, an interview lesson and others. Non-traditional lessons are an organic combination of education, development and upbringing, attract students with their creative and non-standard presentation of material, and also prove effective in achieving educational goals. However, excessive use of them can lead to a decrease in efficiency, as elements of the unusual can become familiar and lose their novelty.

A modern foreign language lesson should be an active interaction, co-creation of teachers and students. It is important to consider several aspects. Firstly, the formulation of the lesson topic plays a significant role, as it sets the tone for the

lesson and attracts the attention of students from the very first minutes. Secondly, the use of various supports (visual, textual, auditory) helps to structure the material and facilitates understanding. Thirdly, it is necessary to create conditions under which students will be able to independently acquire knowledge, analyze information and apply it in practice. This is achieved through creative tasks that stimulate original thinking, broaden horizons and form the skill of independent comprehension of the material.

Creatively oriented learning is one of the most relevant didactic areas today. The inclusion of personality-oriented exercises and creative tasks in the learning process allows you to diversify the forms of work, make the learning process more exciting and effective. Teaching practice shows that the most productive techniques are those that encourage students to actively participate, interact, find solutions, and analyze themselves. This approach contributes not only to the assimilation of knowledge, but also to the formation of students' critical thinking skills, creativity and self-confidence.

- collaborative learning;
- organization of project activities, project method;
- educational role-playing game;
- organization of discussions;
- situational analysis (case study)

Thus, the listed methods and techniques do not exhaust the entire range of possibilities for creating a creative educational environment, but they most fully meet the task of developing students' creative abilities. In fact, any method, exercise, or form of organization of the educational process can be used creatively – much depends on the teacher's pedagogical skills. In his hands, even the simplest task can turn into an exciting task that stimulates not only intellectual development, but also the formation of the creative potential of students.

The effectiveness of the educational process is largely determined by how successfully it contributes to the development of students' creative thinking, their willingness to solve non-standard tasks, and their ability to adapt to the rapidly changing conditions of modern society. The development of students' creativity is not only the goal of schooling, but also an important factor in the formation of a personality capable of contributing to social and professional development.

References

1. Лукьянчикова Н.В. Обучение иностранному языку обучения. // – Начальная школа – 2001 – №11 – с.49-51.
2. Бабинский Ю.К. Педагогика. М.: Просвещение, 1983.
3. Ангеловски К. Учителя и инновации: Книга для учителя: Пер. с македон. -М., - 2000.
4. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. -М: АРКТИ, 2000. -156 с.
5. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка. // ИЯШ – 1991 – №2 С.3-10

BILINGUALISM AND ACADEMIC ACHIEVEMENT IN LANGUAGE DISCIPLINES

Abdullaev Z. F.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Қостілділік когнитивтік, тілдік және академиялық артықшылықтар береді, әсіресе тілге қатысты салаларда. Қостілді адамдар атқарушы бақылауды, проблеманы шешу дағдыларын және олардың академиялық жетістіктеріне ықпал ететін металингвистикалық сананы дамытады. Олар көбінесе тілді меңгерудің жоғары деңгейін, аналитикалық дағдыларды, жазу мен оқуды түсінуді және мәдени құзыреттілігін көрсетеді.

Резюме: Билингвизм обеспечивает когнитивные, лингвистические и академические преимущества, особенно в областях, связанных с языком. Двуязычные люди развивают улучшенный исполнительный контроль, навыки решения проблем и металингвистическую осведомленность, которые способствуют их академическому успеху. Они часто демонстрируют более сильное владение языком, лучшие аналитические навыки, улучшенное понимание письма и чтения и большую культурную компетентность.

Bilingualism, the ability to communicate fluently in two languages, is an increasingly common phenomenon in today's globalized world. As international mobility, intercultural exchanges, and digital communication expand, the prevalence of bilingual individuals continues to rise. Bilingualism is not only a linguistic advantage but also a cognitive, social, and cultural asset with profound implications for individuals and societies. Cognitive Benefits of Bilingualism. Numerous studies in psycholinguistics and neuroscience have highlighted the cognitive advantages of bilingualism. Bilingual individuals tend to exhibit enhanced executive functions, including problem-solving skills, multitasking abilities, and cognitive flexibility. The need to switch between two linguistic systems strengthens the brain's control mechanisms, improving attention and memory. Additionally, bilingualism has been linked to a delayed onset of age-related cognitive decline, including dementia and Alzheimer's disease, due to the increased neural connections developed through language switching [1].

Social and Educational Implications. Bilingual individuals often have superior communication skills, as they are more adept at understanding different perspectives and cultural nuances. In educational settings, bilingual students demonstrate greater metalinguistic awareness—the ability to think about and analyze language structures—which enhances their literacy and academic performance. Furthermore, bilingualism fosters open-mindedness and adaptability, qualities essential for thriving in diverse, multicultural environments. Economic and Professional Advantages. In today's job market, bilingualism is a highly valued skill. Companies and organizations seek bilingual employees who can facilitate communication across linguistic barriers, negotiate in multiple languages, and engage with international clients. Professions in diplomacy, translation, international business, and education particularly benefit from bilingualism. Moreover, individuals with bilingual proficiency often enjoy higher earning potential and increased career opportunities compared to monolingual peers.

Cultural Identity and Linguistic Diversity. Bilingualism plays a crucial role in preserving linguistic and cultural heritage. Many bilingual individuals navigate dual cultural identities, which enriches their worldview and fosters intercultural understanding. At a societal level, bilingual communities contribute to linguistic diversity and intercultural cohesion, promoting mutual respect and reducing ethnolinguistic discrimination. Challenges of Bilingualism. Despite its many benefits, bilingualism can also present challenges. Language interference—when elements of one language influence another—can lead to code-switching, which some perceive as a sign of linguistic deficiency rather than a natural bilingual practice. Additionally, in some societies, bilingual individuals may face discrimination or pressure to prioritize one language over another. However, educational policies that support bilingual education and language maintenance can help mitigate these challenges [2].

Bilingualism is more than just the ability to speak two languages—it is a powerful cognitive, social, and cultural asset. As the world becomes increasingly interconnected, fostering bilingualism through education and policy initiatives will be essential for promoting communication, inclusivity, and global understanding. Embracing bilingualism not only benefits individuals but also strengthens societies by encouraging diversity and cross-cultural collaboration. Bilingualism has long been associated with cognitive, social, and academic benefits. In the field of language disciplines, bilingual individuals often exhibit enhanced linguistic awareness, cognitive flexibility, and a deeper understanding of linguistic structures. This article explores the impact of bilingualism on academic performance in language-related fields, highlighting its advantages, challenges, and implications for education.

Cognitive Benefits of Bilingualism. Numerous studies suggest that bilingualism enhances cognitive functions such as executive control, problem-solving, and metalinguistic awareness. The ability to switch between languages fosters cognitive flexibility, allowing bilingual students to grasp complex linguistic patterns more efficiently than their monolingual peers. Additionally, bilingual individuals develop a heightened sensitivity to language structures, which is beneficial in disciplines such as linguistics, translation studies, and literary analysis. Academic Advantages in Language Disciplines. Enhanced Language Proficiency: Bilingual students often have a broader vocabulary and a more intuitive understanding of syntax and semantics, which aids in learning additional languages.

Improved Analytical Skills: The ability to compare and contrast linguistic features across languages strengthens analytical skills, which are crucial in fields like comparative literature and philology. Better Performance in Writing and Reading Comprehension: Exposure to multiple languages enhances reading comprehension and writing skills, enabling bilingual students to excel in literary analysis and critical writing. Greater Cultural Competence: Bilingual students possess cultural awareness that aids in understanding texts in their historical, social, and linguistic contexts, an essential skill in language disciplines [3].

Challenges and Considerations. Despite its advantages, bilingualism also presents challenges. Some bilingual students may experience language interference, where elements of one language influence the use of another, leading to grammatical

or lexical errors. Additionally, maintaining proficiency in both languages requires continuous practice and exposure, which can be difficult in monolingual academic environments. Educational Implications. To maximize the benefits of bilingualism in language disciplines, educators should implement strategies such as:

- Bilingual and Multilingual Curriculum: Encouraging the use of multiple languages in academic settings to strengthen linguistic competence.

- Code-Switching as a Learning Tool: Allowing students to leverage both languages in discussions to enhance comprehension and expression.

- Exposure to Multilingual Resources: Integrating literature, media, and research materials in different languages to foster critical thinking and cross-linguistic analysis [4].

Support for Heritage and Minority Languages: Providing opportunities for students to maintain and develop proficiency in their native languages alongside their academic studies. Bilingualism significantly contributes to academic success in language disciplines by enhancing linguistic proficiency, cognitive abilities, and cultural competence. While challenges exist, appropriate pedagogical approaches can help bilingual students harness their linguistic assets for academic and professional excellence. As global communication continues to expand, bilingual proficiency will remain an invaluable asset in the study and application of language disciplines.

References

1. Грошев, И.В. Билингвизм: теоретические и прикладные аспекты. Москва: Просвещение, 2019.
2. Бастунов, А.П., Иванова, Л.С. Психоллингвистика билингвизма. СПб.: Наука, 2020.
3. Крэйг, С. Cognitive Advantages of Bilingualism: A Modern Perspective. Oxford University Press, 2018.
4. De Groot, A.M.B. Bilingual Cognition and Language Learning. Psychology Press, 2017.

UDC: 372.881.1

PROBLEMS OF COMMUNICATIVE APPROACH USAGE AND WAYS OF THEIR SOLUTIONS IN ENGLISH CLASSES

Abdullina D.S.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Aidyralieva G.M.

University named after Zh.A. Tashenov, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Коммуникативті тәсілді оқытудың объектісі-тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу, аударма сияқты сөйлеу әрекеттері

Резюме: Объектом обучения коммуникативного подхода является речевая деятельность в таких ее видах, как слушание, говорение, чтение, письмо, перевод

The communicative approach focuses language classes on learning to communicate, in terms of communication, the use of language for the purpose of exchanging thoughts. To do this, the main focus of the lesson is on creating and maintaining students' need for communication and assimilating professionally

relevant and culturally valuable information in the communication process. This approach implements the basic requirements for the modern educational process: the communicative behavior of the teacher in the classroom.; the use of tasks that recreate real-life communication situations and involve the performance of educational activities in such situations; parallel assimilation of grammatical form and its function in speech; consideration of individual characteristics of students.

Special importance in the communicative approach is attached to the content side of speech, how it affects the partner, whether all the basic functions of communication are realized cognitive, regulatory, conventional and value-oriented. For this reason, the result of communicative-oriented language learning is the formation of communicative competence, which contains various components: linguistic ("willingness to use a foreign language as an instrument of speech-thinking activity"), pragmatic ("willingness to convey communicative content in a communication situation"), cognitive ("willingness to communicative-thinking activity") and informative ("possession of a meaningful communication subject") competencies [1]. It should be noted that the basis of any competence is the so-called "sense of language", that is, following linguistic norms on an intuitive level.

Communication involves using the language being studied from the initial stages of learning in natural communication purposes and functions or as close to them as possible, imitating them. That is, with the communicative approach of language teaching, there is a focus on learning to communicate, using language for exchanging thoughts. To do this, they try to focus the lesson on creating and maintaining students' need for communication and assimilating professionally relevant and culturally valuable information in the process of communication. This is not always possible, especially at the initial stage of learning, since students still do not have a sufficient level of knowledge of the grammar and vocabulary of the language being studied and they still do not have a developed "sense of language". Alternatively, learning can be based on a purely mechanical repetition of cliché phrases for a particular situation, but this will be artificial, the so-called "pseudo-communicative" character, since the student's mental function will be absent when performing this action. When communicating, we actually use speech tools to convey the "personal" character inherent in everyone. That is why, when using a communicative approach in teaching English, statements such as "This is a table", "Black table", etc. should be excluded, since they are unnatural for communication and, therefore, do not carry communicative value. In addition, this leads teachers to difficulties already at the initial stage of training, when they have to select speech material.

The difficulty of selection lies in the material containing "communicatively valuable content" [2], and in the methods of presenting this material that correspond to the situation of communication in reality. It should be noted that the selection of speech material and problem situations should be carried out taking into account the age characteristics of the student, the specifics of hobbies and interests. In this regard, it would be useful to mention the need to create motivation when learning a foreign language (and this applies to teaching all approaches). The thing is that when

teaching a native language (that is, in an appropriate language environment), students already know the initial, up to grammatical level of development, and therefore the communicative orientation is self-fulfilling, since there is a real need for the practical use of the language. When learning a language outside the language environment (that is, as a foreign language), the communicative orientation should be created artificially – this is one of the main problems in schools and other educational institutions.

One of the most necessary conditions for learning a foreign language culture is to create a student's need for speech activity in a foreign language. An obstacle to fulfilling this condition, as V.S. Korostelev noted, is "the thematic organization of foreign language teaching and the associated interpretation of the situation as a set of circumstances" [3]. The catch is that although the teacher is trying to create a "natural" situation in the lesson, such as booking a hotel room, the artificiality of this kind of situation is clearly clear. Because true value, being the basis of a natural situation (in this case, a number), and being transferred to the narrow scope of the lesson, turns into pseudo-value. Based on pseudo-value, pseudo-communication can arise.

The solution to the problem, according to methodologists, can be the use of situations in the classroom such as family relationships, the role of education in life, etc. They can be discussed in the classroom and at the same time preserve the naturalness of the situation anywhere, that is, learning in collaboration. The essence of this training is to create conditions for students to work actively together in different learning situations. Training with this approach is organized in small groups consisting of 3-4 people of different levels of language training (strong, medium, weak).; When completing one task in a group, students are placed in conditions in which the success or failure of one of them affects the result of the entire group as a whole – the assessment is also general [4]. Thus, each student is responsible not only for the result of his or her work, but also for the result of the entire group.

Moreover, discussing such topics inclines students to the need to express their opinions, prove and defend their point of view, that is, to the need to communicate in a foreign language. This approach differs from others in that fictional educational texts and dialogues from everyday life, as mentioned earlier replace texts that are far from real life, which are studied by students in other methods. Students beat them in such a way as to provoke each other into conversation, that is, to motivate the other person. Standard phrases like "Hello, my name is Sonya. I live in Kiev. I am a student" is replaced by the study of the topic "Acquaintance", where they actually get to know each other, ask each other various questions, discuss something. The first step is to discuss topics that students are familiar with in their native language. In this way, it develops students' ability to use language spontaneously. The topics should be close and interesting to the students.

But another question arises, for full-fledged communication in a foreign language, it is necessary to formalize speech correctly: like phonetics, grammar, and vocabulary. How are these skills acquired with a communicative approach? According to methodologists, students in the course of communication with the

teacher and other students acquire lexical material and grammatical structures involuntarily, in the process of acquiring knowledge and skills from texts, audio material, etc. All of the above involves the development of learning tools that would allow students to use lexical and grammatical material to express their thoughts without prior memorization [5]. To prevent students from making mistakes in the learning process, rules and instructions that help them communicate in a foreign language without lacking knowledge of vocabulary and grammar should be presented in portions, following the principle from simple to complex.

During lessons, students mostly communicate, but they also spend time writing and reading. Teachers try only to listen; they direct the students' activities, set exercises. When students begin to discuss actively something, the teacher only watches. The question arises: is it necessary to correct students when they make mistakes in colloquial speech, studying using a communicative method? There is no exact answer, because some say that you need to pay attention only to elementary mistakes, some believe that you do not need to interfere in the learning process at all, and some believe that you only need to teach students accurate spoken language. Students themselves want teachers to point out their mistakes to them, because many people need to take international exams, and for this, fluent speech with classmates is not enough. In addition, little attention is paid to grammar when teaching using this method. Grammatical rules are given haphazardly, often in the form of comments, as a result, the student does not understand the logic of English, and so he can use it only to a limited extent.

If you come down "from heaven to earth" and return to the problem of course organization, then this can be done easily using the example of the Headway textbook, which occupies one of the leading places in the ratings of Russian courses. This is a course (or English learning system) specially developed by London methodologists John and Liz Soars for young people and adults. Each of the five levels (Elementary, Pre-Intermediate, Intermediate, Upper-Intermediate) has its own "teaching kit", which includes a textbook, a book for students and teachers, audio cassettes, and can be mastered within about 120 academic hours.

Let's look at a specific textbook, Academic skills, by Sarah Philpot and Leslie Kernick. This course is divided into teaching reading and writing skills, as well as teaching speaking and listening skills. Let's consider the first part – Reading and Writing. Each lesson consists of several sections. The first one is usually devoted to the development of reading skills, and reading is diverse (scan reading, reading for gist, summary reading, etc.). Classes in pairs, answers to questions, usually precede work on the text. The second one is aimed at developing the skills of "written language" (language for writing), this section is devoted to examples and exercises for various written situations: rephrasing, introductions and conclusions, language for presentations, etc. This is followed by a section on developing writing skills, which includes writing articles, essays and their components (paragraphs), summaries, reports, etc. The lesson usually ends with a section dedicated to working with the dictionary. A distinctive feature of the Headway – academic skills course is the study of the above-mentioned skills at two levels: first in the context of the lesson, and then

more fully at the end of each lesson (revision). In addition to the textbook, you can also use audio material with developed tasks, which contributes to a better perception of foreign speech, improves pronunciation and replenishes vocabulary.

In conclusion, I would like to note that the problems and questions that arise when introducing a communicative approach into practice in no way detract from its advantages in teaching foreign languages. As numerous studies on this issue prove, the communicative method is the most adequate means of teaching a foreign language culture, since it develops a "sense of language" and corresponds to the tasks of teaching foreign languages in modern society – to teach a language for communication purposes.

References

1. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 4-5. – С. 35-38.
2. Коростелёв В.С., Пассов Е.И., Кузовлев В.П. Принципы создания системы коммуникативного обучения иноязычной культуре // Иностранные языки в школе. – 1988. – № 2. – С. 40-46.
3. Коростелёв В.С. Коммуникативность и псевдокоммуникативность // Иностранные языки в школе. – 1991. – № 5. – С. 17-22.
4. Леонтьев А.А. Принцип коммуникативности сегодня // Иностранные языки в школе. – 1986. – № 2. – С. 22-24.
5. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1991. – 245 с.

UDC 811.111

EXPERIMENTAL MODELING OF APPROACHES TO IMPROVING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF LANGUAGE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION

Abdullina Zh.A

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Abdujabbarova Z.R.

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Түйін: Бұл зерттеу жоғары білім берудегі тіл пәндері оқытушыларының кәсіби құзыреттілігін жетілдіру тәсілдерін эксперименттік модельдеуге арналған. Жұмыста заманауи білім беру талаптарына сай болу мақсатында коммуникация, педагогика, әдістеме және технология сияқты салаларда оқытушылардың кәсіби дағдыларын дамытудың маңыздылығы қарастырылады.

Резюме: Данное исследование посвящено экспериментальному моделированию подходов к совершенствованию профессиональной компетентности преподавателей языковых дисциплин в высшем образовании. В работе рассматривается важность развития профессиональных навыков преподавателей в таких областях, как коммуникация, педагогика, методика и технологии, с целью соответствия современным образовательным требованиям.

In contemporary higher education, the role of language teachers is crucial, not only in the transmission of knowledge but also in shaping the learning environment that fosters students' critical thinking and intercultural communication skills. The professional competence of language teachers directly impacts the quality of education, which is why enhancing this competence is a priority. Traditional methods of teacher training are no longer sufficient in the face of evolving pedagogical demands, technological advancements, and changing student needs. This article explores the concept of experimental modeling as an innovative approach to improving the professional competence of language teachers in higher education institutions. Professional competence in the context of language teaching encompasses a teacher's ability to effectively apply their knowledge, skills, and attitudes in diverse educational settings. This includes not only linguistic and pedagogical expertise but also the capacity to integrate technology and adapt to students' needs. Key components of professional competence in language teaching include:

Understanding effective teaching strategies, classroom management, and assessment methods.

The ability to select, adapt, and implement the most effective teaching methods, including those that promote active learning.

Familiarity with digital tools and online platforms that can support language learning and student engagement.

Proficiency in fostering student engagement and developing students' speaking, listening, reading, and writing skills. The continuous development of these competencies requires an adaptable and forward-thinking approach to teacher training, which is where experimental modeling comes into play [1].

Experimental modeling refers to the process of testing new, unproven methods and strategies within an educational context to assess their effectiveness. By using experimental modeling, educators can explore innovative teaching techniques, technologies, and professional development frameworks in real-world settings. The goal is to discover more effective ways of enhancing teachers' professional competencies and, consequently, improving student outcomes [2].

This process typically follows a structured approach:

- Identifying the current professional competence levels of language teachers through surveys, assessments, and observations.
- Creating new teaching strategies, tools, or technologies designed to address specific gaps in teachers' professional skills.
- Putting these models into practice in a controlled environment, allowing teachers to experiment with the new approaches in their classrooms.

Collecting data to evaluate the effectiveness of the experimental models and using feedback to refine and optimize them. This cyclical process of design, implementation, and evaluation ensures continuous improvement in teaching practices and the development of professional competence. Several innovative approaches have been tested through experimental modeling to improve the professional competence of language teachers. These approaches focus on various

areas of competence, from technological literacy to pedagogical methods [3]. The integration of digital platforms and blended learning models allows language teachers to incorporate online resources, interactive tools, and virtual communication into their teaching. These tools not only facilitate more engaging and interactive lessons but also help teachers become proficient in the use of technology. For example, flipped classroom models, where students engage with content outside the classroom and use class time for interactive activities, have shown positive results in enhancing both student learning and teacher technological competence. Project-based learning emphasizes real-world problem-solving, collaboration, and active engagement, which requires teachers to develop strong methodological skills.

Experimental modeling of PBL frameworks allows educators to experiment with different project structures, tools, and assessment techniques, helping them enhance their teaching skills in project management, assessment, and student interaction. Creating communities of practice, where teachers collaborate on lesson planning, share resources, and reflect on their teaching, is an important strategy. Experimental models often test the impact of such collaborative structures on teachers' growth. Teachers who engage in regular professional discussions and peer evaluations tend to improve their skills faster and feel more supported in their professional journey. Teachers who are trained in various formative assessment techniques can better track student progress and make real-time adjustments to their teaching strategies. Experimental modeling allows teachers to experiment with different assessment methods, such as self-assessment, peer review, and interactive quizzes, helping them refine their ability to gauge student understanding [4].

The implementation of experimental models has led to several positive outcomes in the professional development of language teachers. Research findings suggest that teachers who participate in experimental models report increased confidence in their ability to use technology, manage diverse classrooms, and engage students more effectively. Additionally, students in classrooms where experimental teaching methods have been implemented have demonstrated higher levels of engagement, motivation, and language proficiency. For instance, a study at a university that adopted a blended learning approach found that language teachers not only improved their ability to use digital tools but also enhanced their ability to design more interactive and student-centered lessons. Similarly, teachers involved in collaborative professional development programs reported greater satisfaction with their teaching practices and a deeper understanding of student needs.

While experimental modeling provides promising results, it is not without its challenges. One of the primary difficulties faced is teacher resistance to change, particularly among those accustomed to traditional teaching methods [5]. To overcome this challenge, institutions should provide comprehensive training, support, and encouragement to teachers, ensuring that they feel confident and equipped to experiment with new approaches. Additionally, it is important to remember that no single approach will work universally. Experimental models must be adaptable to different educational contexts, teacher backgrounds, and student needs.

Therefore, continuous feedback and iteration are essential to refining the models and ensuring their effectiveness. Experimental modeling offers a valuable approach to improving the professional competence of language teachers in higher education. By testing and refining new methods, technologies, and teaching strategies, institutions can help educators develop the skills necessary to meet the challenges of modern language teaching. Through continuous experimentation, evaluation, and professional development, teachers can enhance their pedagogical, technological, and methodological competencies, ultimately benefiting both educators and students. The results of experimental modeling underline the importance of innovation in teacher training and the need for higher education institutions to embrace new, evidence-based strategies for fostering teacher growth. By continuing to explore and implement these models, we can ensure that language teaching evolves to meet the ever-changing demands of the global educational landscape.

References

1. Hargreaves, A. (2000). Four Ages of Professionalism and Professional Learning. Teachers and Teaching: Theory and Practice, 6(2), 151-182. <https://doi.org/10.1080/13540600050011518>
2. Korthagen, F. A. J., & Vasalos, A. (2005). Levels in Reflection: A Conceptual Analysis of Reflective Practice in Teacher Education. Teaching and Teacher Education, 21(2), 75-87. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2004.05.003>
3. Shulman, L. S. (1987). Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform. Harvard Educational Review, 57(1), 1-22. <https://doi.org/10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411>
4. Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). Teacher Technology Change: How Knowledge, Confidence, Beliefs, and Culture Intersect. Journal of Research on Technology in Education, 42(3), 255-284. <https://doi.org/10.1080/15391523.2010.10782551>
5. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.

UDC 37.01

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE ORGANIZATION OF MUTUAL LEARNING

Abdusalamova R.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: өзара оқыту дегеніміз-оқушылар түсінуді жақсарту және дағдыларды дамыту үшін бір-бірімен өзара әрекеттесетін бірлескен білім беру тәсілін білдіреді. Өзара оқытудың тиімділігіне қолайлы және қызықты оқу ортасын жасайтын әртүрлі педагогикалық жағдайлар әсер етеді. Ынтымақтастық атмосферасы сыныпта ынтымақтастыққа ықпал ететін мәдениетті құру үшін өте маңызды.

Резюме: Взаимное обучение относится к совместному образовательному подходу, при котором учащиеся взаимодействуют друг с другом для улучшения понимания и развития навыков. На эффективность взаимного обучения влияют различные педагогические условия, которые создают благоприятную и увлекательную среду обучения.

Атмосфера сотрудничества имеет важное значение для создания в классе культуры, способствующей сотрудничеству.

A collaborative environment refers to a setting where individuals or groups work together towards a common goal, sharing ideas, resources, and responsibilities. This can occur in various contexts, such as workplaces, educational institutions, or community projects. Effective collaboration relies on clear and open lines of communication, allowing team members to express their thoughts and feedback freely. Collaboration often brings together individuals with different backgrounds, skills, and experiences, fostering creativity and innovation. A successful collaborative environment is centered on common objectives that all members are committed to achieving. Building trust among team members is crucial for collaboration. Respecting each other's contributions and viewpoints enhances teamwork [1].

Collaborative environments often require team members to be flexible and willing to adapt to changing circumstances or ideas. Use of collaborative tools play a significant role in facilitating collaboration, with tools such as project management software, communication platforms, and file-sharing services enhancing teamwork. In any collaborative effort, conflicts may arise. A healthy environment encourages constructive conflict resolution strategies to address disagreements. Acknowledging individual contributions while holding team members accountable for their roles fosters a sense of ownership and motivation. Creating and maintaining a collaborative environment can lead to improved problem-solving, increased productivity, and enhanced innovation. Whether in a corporate setting or a community initiative, these principles can help teams work more effectively together.

Structured group work refers to a systematic approach to collaborative tasks where roles, responsibilities, processes, and goals are clearly defined. This method is often used in educational settings, workplaces, and project management to enhance productivity and ensure effective collaboration among team members. Here are some key elements and benefits of structured group work [2]:

1. Clear objectives: establishing specific, measurable goals helps guide the group's efforts and keeps everyone focused on the desired outcomes.

2. Defined roles: assigning specific roles to each group member (e.g., leader, note-taker, and researcher) clarifies responsibilities and ensures that all necessary tasks are covered.

3. Guidelines and procedures: providing a framework for how the group will operate, including rules for communication, decision-making processes, and conflict resolution strategies.

4. Timeline and milestones: setting deadlines and milestones helps keep the group on track and allows for regular progress checks.

5. Regular check-ins: scheduled meetings or updates help maintain accountability and provide opportunities for feedback and adjustments.

6. Resource allocation: ensuring that all necessary resources (information, tools, and materials) are available to the group to facilitate their work.

Benefits of structured group work foster effective communication and collaboration among team members, reducing misunderstandings. Increased

productivity clear roles and responsibilities can lead to more efficient use of time and resources, resulting in higher productivity. Participants can develop essential skills such as teamwork, leadership, problem-solving, and conflict resolution through structured interactions. With defined objectives and processes, groups are more likely to achieve their goals successfully improved outcomes [3].

Shared goals are objectives or outcomes that a group of individuals collectively aims to achieve. They play a crucial role in fostering collaboration, enhancing motivation, and ensuring alignment among team members. Here's a deeper look into the concept of shared goals, their importance, and how to effectively establish them.

Importance of Shared Goals		
1	Alignment	Shared goals ensure that all team members are working toward the same objectives, reducing confusion and miscommunication.
2	Motivation	When individuals understand and buy into common goals, they are often more motivated to contribute their best efforts.
3	Collaboration	Shared goals encourage teamwork, as members recognize that their success is interconnected with that of their peers.
4	Accountability	Having common objectives helps establish accountability within the group, as everyone is aware of their contributions toward achieving the shared goals.
5	Focus	Clear and shared goals help prioritize tasks and resources, allowing teams to concentrate on what truly matters.
6	Conflict resolution	When disagreements arise, referring back to shared goals can help refocus discussions and facilitate compromise.

How to Establish Shared Goals [4]:

1. Involve all team members: engage everyone in the goal-setting process to ensure that all perspectives are considered and that everyone feels ownership over the goals.

2. To be a specific and measurable: goals should be clear and quantifiable. Instead of vague objectives, use the SMART criteria (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, and Time-bound) to define them.

3. Align with organizational objectives: ensure that the team's goals align with broader organizational aims to create coherence and relevance.

4. Communicate clearly: articulate the shared goals clearly too all team members, ensuring that everyone understands their importance and how they contribute to them.

5. Regularly review progress: set up regular check-ins to assess progress toward the goals, celebrate achievements, and make adjustments as necessary.

6. Encourage feedback: create an environment where team members can provide input on the goals and suggest modifications based on new insights or challenges encountered.

7. Foster a collaborative culture: encourage open communication and collaboration among team members to strengthen commitment to shared goals.

Examples of shared goals project completion completing a project by a specific deadline with defined quality standards. Sales targets achieving a certain sales figure within a quarter as a team. Improving customer satisfaction scores by a set percentage over a defined period. Shared goals are essential for effective teamwork and collaboration. By establishing clear, measurable, and relevant objectives that all members of a group can commit to, teams can enhance their performance, foster stronger relationships, and achieve success together.

Active engagement refers to the level of involvement, participation, and commitment that individual's exhibit in a particular activity or process. It goes beyond passive observation or minimal participation and emphasizes a proactive approach where individuals are fully present, contributing their thoughts and efforts. Active engagement is crucial in various contexts, including education, workplace settings, and social interactions. Actively contributing to discussions, activities, or tasks rather than remaining a passive observer. This can include asking questions, sharing ideas, and collaborating with others [5].

This entails reducing distractions and focusing intently on the task or conversation at hand, while also fostering a personal connection to the activity or objective. When individuals are emotionally invested, they are more likely to put in effort and take initiative. Engaging with content on a deeper level by analyzing, evaluating, and synthesizing information rather than simply accepting it at face value. Actively seeking feedback from others and reflecting on one's own contributions and learning experiences to improve future performance. In educational settings, active engagement leads to better understanding and retention of information. Students who participate actively are more likely to grasp complex concepts. In team environments, active engagement fosters better communication and collaboration among team members, leading to more innovative solutions and successful outcomes. When individuals are actively engaged, they tend to feel more motivated and satisfied with their work or learning experiences. Active engagement in social settings helps build stronger relationships as individuals connect more meaningfully with one another. Whether in projects, discussions, or learning environments, active engagement often leads to higher quality results and more effective problem-solving. Create an inclusive environment where everyone feels comfortable sharing their thoughts and ideas. This can be done through open-ended questions and discussions. Include activities like group discussions, brainstorming sessions, role-playing, or hands-on projects that promote active participation. Clearly define roles and responsibilities within a group or team setting to ensure everyone knows how they can contribute. Relate activities or content to real-life situations to make them more relevant and engaging for participants. Leverage tools such as online forums, collaborative platforms, or interactive presentations to facilitate engagement, especially in remote settings. Foster a culture of respect and openness where individuals feel safe expressing their ideas without fear of judgment. Allow time for individuals to reflect on their experiences and contributions, helping them recognize the value of their engagement. Active engagement is essential for maximizing participation, enhancing learning experiences, and achieving successful outcomes in various contexts. By

fostering an environment that encourages active involvement, organizations, educators, and leaders can harness the full potential of individuals and teams.

List of literature

1. "Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice" by Robert E. Slavin
2. "Learning Together: Peer Group Learning for Academic Success" by David W. Johnson and Roger T. Johnson
3. "The Collaborative Classroom: Designing a Learning Environment for All Students" by Anne K. McGill-Franzen
4. Vygotsky's Social Development Theory: Emphasizes the social context of learning and the importance of interaction.
5. Piaget's Constructivist Theory: Discusses how knowledge is constructed through interaction with others.

UDC 811

LINGUISTIC STRATEGIES FOR MODIFYING EVALUATIVE NOMINATIONS IN ENGLISH

Abduyussupova N.

MA student

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада адамның ағылшын тіліндегі бағалау номинацияларын өзгерту үшін қолданылатын лингвистикалық стратегиялар қарастырылады. Ол семантикалық ауысулар, метафоризация, эвфемизация, дисфемизация және контекстік реинтерпретация адамның қабылдауына қалай әсер ететінін қарастырады. Зерттеу сонымен қатар осы өзгерістерге әсер ететін әлеуметтік-мәдени және прагматикалық факторларды және олардың коммуникацияға әсерін көрсетеді.

Резюме: В этой статье исследуются лингвистические стратегии, используемые для изменения оценочных номинаций человека в английском языке. В ней рассматривается, как семантические сдвиги, метафоризация, эвфемизация, дисфемизация и контекстуальная реинтерпретация влияют на восприятие человека. В исследовании также освещаются социокультурные и прагматические факторы, влияющие на эти изменения, и их влияние на коммуникацию.

Evaluation plays a crucial role in human communication, as it reflects the speaker's attitude toward the subject being described. In English linguoculture, evaluative nominations of a person undergo various modifications influenced by context, speaker intention, and cultural factors. The ability to modify evaluative nominations allows speakers to adjust the intensity, connotation, and politeness of their statements, making communication more nuanced and expressive. This study aims to analyze the linguistic strategies involved in such modifications and their significance in social interaction.

Evaluative personality nominations play a key role in communication, as they reflect the speaker's attitude towards the person being described. In English linguoculture, such nominations can undergo various modifications depending on the context, communicative purpose and cultural factors. Changing the evaluation

categories allows the speaker to adjust the degree of evaluation, soften or enhance the emotional coloring of the utterance, as well as adapt it to a certain social environment [1,112-128].

The purpose of this article is to analyze the main ways of modifying personality evaluation categories in English linguoculture, to identify their communicative functions and factors influencing their use.

Evaluative personality nominations are lexical units containing an explicit or implicit assessment of a person's qualities, behavior, or appearance. Depending on the context and the pragmatic task, they may vary in meaning, degree of intensity and emotional coloring.

In English, evaluation categories change through various linguistic mechanisms, including lexical, grammatical, and pragmatic strategies [2, 367-389].

Evaluative nominations of a person refer to lexical units that convey a subjective assessment of an individual's traits, actions, or behavior. They can be positive (e.g., "genius," "charismatic") or negative (e.g., "arrogant," "lazy"). The modification of these nominations occurs through a range of linguistic mechanisms, including lexical, grammatical, and pragmatic strategies.

Words frequently shift their meaning over time, gaining or losing positive/negative connotations. For instance, the word "geek" initially had a negative meaning but has recently acquired a more neutral or even positive evaluation in certain contexts [3,5-10].

Metaphors and metonymies play a significant role in shaping evaluative nominations. For example, referring to someone as a "shark" in a business context conveys an aggressive and competitive nature, while calling a person a "ray of sunshine" emphasizes their positive influence.

Euphemisms soften negative evaluations, making them more socially acceptable (e.g., "between jobs" instead of "unemployed"). In contrast, dysphemisms intensify negative connotations for emotional impact (e.g., "liar" vs. "deceiver").

Irony and humor can transform the meaning of evaluative nominations, sometimes reversing their intended effect. For instance, calling a clumsy person "graceful" in an ironic manner alters the perception of the term.

Modifying evaluative nominations also involves intensification ("brilliant mind") or attenuation ("somewhat intelligent") through adjectives, adverbs, or modal constructions that adjust the degree of evaluation.

Context heavily influences how evaluative nominations are perceived. A word like "ambitious" may be seen as positive in a career setting but negative in a personal relationship if associated with excessive self-interest [4,12].

The modification of evaluative nominations is deeply rooted in cultural norms and social expectations. For instance, political correctness and inclusive language trends have led to changes in how certain terms are used and interpreted. Additionally, online communication and social media have accelerated the evolution of evaluative language, with new modifications emerging rapidly.

Linguistic strategies for modifying evaluative nominations in English are diverse and dynamic. They reflect speakers' intentions, cultural influences, and

contextual factors, shaping the way individuals are perceived in communication. Understanding these strategies enhances our comprehension of language as a flexible and adaptive tool, enabling more effective and context-sensitive interactions. Further research may focus on cross-cultural differences in evaluative nomination modifications and the role of artificial intelligence in analyzing language trends.

References

1. Zhuravleva, E. (2020). "Evaluative Nominations in English and Their Pragmatic Functions." *Journal of Linguistic Research*, 45(2), 112-128.
2. Zhou, X., & Zhang, W. (2019). "The Role of Context in Modifying Evaluative Meanings." *Pragmatics & Cognition*, 26(3), 367-389.
3. Allan, K., & Burridge, K. (2006). *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*. Oxford University Press. P 5-10.
4. Cruse, A. (2011). *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford University Press. P 12.

UDC 811.161

INTERDISCIPLINARY ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF SOCIAL AND SYMBOLIC VERBAL BEHAVIOR OF PARTICIPANTS IN THE COMMUNICATION PROCESS

Abduzhabbarova Z.R.

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Түйін. Бұл мақала коммуникациялық үрдіске қатысушылардың әлеуметтік және символдық сөздік мінез-құлқын зерттеу болып табылады және бізге коммуникациялық үрдіске қатысушылардың әлеуметтік және символдық сөздік мінез-құлқын қалыптастыру моделі туралы түсінік береді.

Резюме. Данная статья представляет собой изучение социального и символического словесного поведения участников коммуникационного процесса и дает нам понятие о модели формирования социального и символического словесного поведения участников коммуникационного процесса у студентов неязыковых специальностей.

Communication, as a crucial aspect of professional activity, has been widely researched. The communicative behavior of individuals and their speech interactions are explored in numerous studies across various scientific disciplines.

The term "communication" originates from the Latin *communicatio*, meaning message or transmission. Broadly, it is understood as a means of connecting objects in both the material and spiritual realms. According to the *Philosophical Encyclopedic Dictionary*, communication involves the exchange of thoughts, information, and ideas, transferring content from one consciousness (individual or collective) to another through signs fixed on material carriers. In technical literature, communication refers to methods of connection, linking places, and transmitting information or other material and ideal objects. In sociology, the term characterizes various relationships within human society. Social psychology defines communication in two ways: as the structure of business and interpersonal

relationships and as the exchange of information, including views, ideas, emotions, and attitudes, in joint activities.

The communication process involves the transfer of information through specific channels [1]. Its primary function is to create social unity while preserving individual differences. This process includes acts that fulfill administrative, informative, emotive, and phatic functions. Depending on the function's dominance, messages are categorized as motivational (persuasion, order, request), informative (transmission of information), expressive (eliciting emotional responses), and phatic (establishing and maintaining contact).

To understand communicative readiness in foreign language learning, it is necessary to define the concept of readiness. The components of readiness form an interconnected system, as individual elements alone can only address specific tasks. Their combination helps achieve the ultimate goal: shaping a new personal quality.

Research distinguishes two key components of readiness for specific activities—activity-based and psychological—since this issue is examined from both functional and personal perspectives.

In the first aspect, readiness is seen as a set of knowledge, skills, and abilities necessary for engagement in specific activities [2]. This knowledge is developed at the university level through academic disciplines within the professional training cycle for bachelor's, master's, and specialty programs.

The study of verbal behavior formation in communication is based on psychological, philosophical, and linguistic research. Insights from various fields contribute to a comprehensive understanding of "communicative readiness," synthesizing objective knowledge and interdisciplinary perspectives. The philosophical analysis of communication focuses on the social roles of communicators, their integration into society, and the adoption of social values. Domestic and foreign researchers highlight key aspects of communication: it is not merely an exchange of information but a dynamic interaction between active subjects; information exchange influences behavior through psychological impact; and communicative interaction requires a shared encoding and decoding system (i.e., a common language).

The multidisciplinary study of communication has led to a broad understanding of its role in fulfilling various human needs—social, cultural, cognitive, creative, aesthetic, intellectual, and moral development. The level of proficiency in communication skills defines a specialist's communicative competence, which is crucial for effective professional and foreign-language communication.

Communicative foreign language competence refers to the ability to use a foreign language effectively for educational, social, cultural, and professional purposes. Psychologically, it represents a speaker's ability to organize productive and receptive communication in accordance with situational demands. However, "competence" and "competency" are distinct concepts: competence refers to the personal qualities necessary for specific activities, while competency implies practical mastery of required skills through experience. Overcoming communication difficulties is recognized as an essential component of communicative competence.

Extending this principle beyond communication to all challenges in language acquisition suggests that the ability to navigate learning difficulties is a fundamental element of foreign language communicative competence [3].

Research suggests that a positive emotional attitude and emotional readiness enhance intercultural communication, facilitating rapid acculturation—a long-term psychological and socio-cultural adaptation to a foreign culture. Emotional readiness includes emotional intelligence, emotional creativity, and the ability to manage emotions, adapt to new situations, and avoid aggression in intercultural interactions. Another key component of communicative readiness is the activity-based aspect, rooted in behavioral approaches. It encompasses competencies and technologies essential for acquiring a foreign language. This component ensures coherence and consistency in speech, appropriate behavior, and effective use of communication strategies to foster conflict-free, humanistic interactions with foreign cultures.

The personal component of communicative readiness includes individual attitudes toward communication, interpersonal communicative traits, and the subject's readiness to engage in meaningful dialogue. It reflects a person's need for communication and their approach to interaction. Thus, communicative readiness for foreign language acquisition consists of five interrelated components:

- **Motivational:** Readiness for communicative creativity, intercultural value orientations (mutual acceptance, understanding, autonomy), willingness to engage with foreign cultures, and a need for self-development.

- **Emotional-value:** Empathy, self-control, reflection, emotional responsiveness, cultural awareness, and a positive attitude toward learning a foreign language.

- **Cognitive:** Knowledge of interpersonal interaction principles, ability to navigate communication situations, initiative in dialogue, understanding communication norms, and overcoming difficulties.

- **Activity-based:** Variety of communication skills, behavioral adaptability, active engagement, and self-regulation in communication.

- **Personal:** Individual attitudes toward interpersonal communication, communicative traits, and approaches to interaction.

These components collectively define communicative readiness, ensuring successful foreign language acquisition and intercultural competence.

Communicative difficulties in mastering a foreign language arise from personal characteristics related to cognitive, motivational, emotional, volitional, communicative-speech, value-semantic, and moral-spiritual aspects. Insufficient or impaired development in these areas negatively affects the effectiveness of foreign language learning, leading to communication challenges. The issue of difficulties in learning foreign languages primarily concerns foreign language communication, which reflects general patterns and mechanisms of difficult communication in broader contexts [4].

At the same time, specific factors influence this process, including the unique features of a foreign language itself and the learning environment. A key issue is the low level of motivation driven by communication, understanding, and mutual

comprehension, which involves cognitive, communicative, emotional, and value-related factors. In foreign language education, the motivational challenge lies in the fact that the lower a student's language proficiency, the more academic and less naturally engaging their communication becomes, leading to reduced intrinsic motivation.

Various perspectives on classifying personal difficulties and barriers in communication reveal a wide range of issues, including personal, interpersonal, value-semantic, and moral-spiritual challenges. In the context of foreign language learning, these difficulties can be categorized into several broad areas. Motivational challenges include a lack of interest in foreign language acquisition and a weak incentive for learning and development. Cognitive difficulties manifest in challenges with perception, memorization, comprehension, and distortions in intellectual and communicative processes. Emotional-regulatory issues involve heightened emotionality, difficulty in self-regulation, and increased anxiety. Character traits can also play a role, as negative personality attributes may hinder communication and social interactions. Additionally, communicative-speech difficulties emerge when learners struggle to express thoughts and feelings effectively, making it hard to establish contact with others. Finally, spiritual challenges relate to an underdeveloped sense of universal values and ethical orientations.

In this study, communicative readiness for mastering a foreign language is understood as an integrative and dynamic quality of a future specialist. This includes possessing a basic level of foreign language proficiency, demonstrating strong motivation throughout the learning process, and adhering to communicative behavior norms. Key personal traits relevant to this readiness include communicative activity, which refers to the intensity of interactions aimed at building stable relationships and the operational and dynamic characteristics of such interactions. Another essential trait is communicative reflection, which involves students' awareness of their own communicative strengths and weaknesses, their thoughts, feelings, and actions, as well as their understanding of how others perceive them.

The formation of communicative readiness among students for effective foreign language acquisition should be viewed as a purposeful, multifaceted, long-term, continuous, and dynamic process that brings about qualitative changes in personality. The principle of intercultural orientation, which shapes the personal component of communicative readiness, structures the learning process around the student as a potential participant in real intercultural communication. This principle facilitates the acquisition of intercultural experience, familiarizing students with the traditions, customs, and characteristics of other cultures, whose knowledge ensures the effectiveness of speech communication in various communicative situations.

The principle of the dialogue of cultures influences the development of the emotional and value component of communicative readiness by encouraging students to analyze foreign cultural phenomena alongside those of their own culture. This principle fosters critical thinking, broadens their worldview, transforms attitudes toward intercultural differences, and cultivates the ability to avoid conflicts,

overcome stereotypes, make informed decisions, and reach consensus in diverse perspectives.

The principle of creative speech activity promotes continuous student engagement in creative communication processes based on problem-solving. It involves selecting problem situations typical of intercultural interactions while considering age-related and psychological characteristics that stimulate mental activity and discussion. This principle strengthens both the activity and cognitive components of communicative readiness for foreign language acquisition [5].

The principle of interdisciplinary connections contributes to the development of the cognitive component of communicative readiness by integrating relevant content from multiple humanities disciplines, including foreign language studies, Russian language and speech culture, cultural studies, psychology, pedagogy, and philosophy. The principle of modeling situations of novelty and uncertainty encourages the creation of new learning scenarios, enabling students to explore new ideas within themselves and apply acquired knowledge in unfamiliar contexts. This approach fosters improvisation, self-control, and emotional regulation, thereby enhancing the emotional and value components of communicative readiness in mastering a foreign language.

The principle of co-creation, creative self-development, and self-realization supports the motivational and activity components of communicative readiness by establishing an optimal form of interaction between teachers and university students through dialogue. This subject-subject interaction positions students as co-authors in an educational process creatively organized by the teacher, allowing them to progress at their own pace, develop their level of communicative creativity, and choose individual approaches to its implementation.

The analysis of research on the topic and the working definition of communicative readiness give us the basis for identifying the following components of readiness for professionally oriented foreign language communication: motivational, emotional- value, activity, personal and cognitive.

References

1. Артамонова, Е.П. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности у будущих учителей иностранного языка на основе социокультурного подхода: дис.канд. пед. наук: 13.00.15. / Е.П. Артамонова. – Магнитогорск, 2015.
2. Белоглазова, Т.В. Иноязычная коммуникация в процессе формирования лингвогуманитарной культуры студентов неязыковых специальностей: дис.канд. пед. наук: 13.00.08 / Т.В. Белоглазова. – Сургут, 2006.
3. Воронова, Е.Н. Современные технологии и методы обучения иностранному языку в вузе / Е.Н. Воронова // Перспективы науки и образования. – 2016. – № 1.
4. Гальскова, Н.Д. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика: учебное пособие для студентов лингвистических университетов / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М.: Академия, 2015.
5. Доловова, Н.Н. Формирование коммуникативной компетентности студентов в педагогическом пространстве технического вуза: дис. канд. пед. наук / Н.Н. Доловова. – Ульяновск, 2016.

THE METHODOLOGY OF SEMANTIC ANALYSIS OF KYRGYZ OFFICIAL NAMES AND THEIR ENGLISH FUNCTIONAL CORRESPONDENCES

Aidyralieva G. M.

Candidate of Philology, I.Arabaev State University, Bishkek, Kyrgyzstan

Түйүн: Зерттеу кыргыз тилиндегі қызметтік атауларды семантикалық талдау әдістемесіне және олардың ағылшын тилиндегі функционалдық аналогтарын анықтауға арналған. Қызметтік атаулардың ерекшеліктері олардың лексикалық-грамматикалық сипаттамалары, контекстік мағынасы және синтаксистік рөлі тұрғысынан қарастырылады. Ағылшын тіліне бейімделу кезінде оларды аудару әдістеріне және мүмкін болатын өзгерістерге ерекше назар аударылады.

Резюме: Исследование посвящено методике семантического анализа служебных имен в кыргызском языке и выявлению их функциональных аналогов в английском языке. Рассматриваются особенности служебных имен с точки зрения их лексико-грамматических характеристик, контекстуального значения и синтаксической роли. Особое внимание уделяется методам их перевода и возможным трансформациям при адаптации в английской речи.

The method of semantic analysis of Kyrgyz official names and their English functional correspondences is based on the assumption that the units being compared — the official words of the Kyrgyz language and both official and significant words of English — have a common meaning. This general meaning can be represented as a set of the smallest semantic elements. According to the definition, the general meaning is considered as a set of meaningful features of a generic concept that unites various types of compatible concepts [1].

The structure of the general meaning includes categorical (grammatical) and logical-subject (lexical) meanings. Within the framework of this study, the main interest is the lexical, or logical-subject, meaning of official names and their English equivalents.

The analysis of lexical meaning as the semantic structure of a word is widely used both in linguistics of the CIS countries and in foreign studies. In particular, I.P. Potemkina argues that the semantic structure of a word, that is, its lexical meaning, consists of minimal meanings — monosemes that form the meaningful aspect of the word. In her interpretation, monosemes represent separate segments of information, and all the information contained in a word is realized through its lexical meaning. To identify the monosemes present in the semantic structure of a word, it is necessary to decompose all the information contained in it into its component segments. Thus, an equal sign is drawn between the minimum value, the monoseme, and the information segment [2].

L.A. Shkatova believes that the lexical meaning of a word, including a certain composition of semantic differential features, is a broader phenomenon than its definition in a philological explanatory dictionary. In her opinion, the encyclopedic interpretation of the lexical meaning of a word more accurately reflects reality than its definition in a philological dictionary. In the structure of lexical meaning, it

distinguishes generic and specific semantic features, while the former are always superimposed on the latter. According to her, the lexical meaning is not a simple set of these features, but a semantic structure built according to a certain model [3].

A.A. Ufimtseva considers the semantic structure of a word as a set of meanings of a lexico-semantic variant of a word. She emphasizes that in order to analyze the semantic structures of words in different parts of speech, it is important to take into account not only their nominative content, but also the conditions, forms and means of linguistic expression and use. In her opinion, the analysis of the logical and substantive basis of lexical meaning is only a preliminary stage of the semantic study of the word. She considers the term "semantic structure of a word" to be the most suitable for component analysis, while it is advisable to analyze the semantic structure in relation to either a single meaning of a polysemous word or an unambiguous word. For example, in the semantic structure of the word "young", such semes as "animate", "face", "male sex" and "age (young)" can be distinguished [4].

In foreign linguistics, the problem of semantic analysis of words has attracted the attention of many researchers, among whom German and English scientists stand out. A study of the available literature shows that their work has made a significant contribution to the development of this field.

Thus, the German scientist V. Schmidt in his work "Lexical and actual meaning" [5] argues that two types of meanings can be distinguished in the semantics of a word: the main, or main, and the accompanying, that is, figurative. In his opinion, each word has only one main meaning, whereas there may be several accompanying ones. From a diachronic point of view, the main meaning most often turns out to be primary, whereas figurative meanings are formed later and are secondary. As an example, the scientist cites the word *der Fuchs* ("fox"), the main meaning of which is "predatory animal". However, there are secondary meanings of this word in the language, including "cunning man", "first and second semester student" and "small change coin". V. Schmidt emphasizes that the object of semantic analysis, first of all, should be precisely the basic, primary meanings of words [5].

Another German researcher, F. Hundsnurscher, in his work "New Methods of semantics" [6] suggests applying the same methods to the analysis of semantics as in phonology. He believes that semantic research should be based on the principles of opposition and juxtaposition. As an example, he considers the juxtaposition of semantic components, which makes it possible to identify differences between lexical units. Thus, the juxtaposition "man – animal (horse)", "man's male sex – animal's male sex" and "adult man – adult animal" allows us to explain the difference in the meanings of the words *der Mann* ("man") and *der Hengst* ("stallion"). When the semantic component "parent of a child – parent of a cub" is added, the word *der Mann* is transformed into *der Vater* ("father"). However, such a transformation is not possible for the word *der Hengst*, since there is no corresponding word in the language to denote "father stallion" as a separate lexical unit. Thus, F. Hundsnurscher emphasizes that semantic changes can occur only within the framework of existing linguistic categories.

In German linguistics, there is a fundamental study in which two types of semantic components are distinguished in the structure of the lexical meaning of a word: denotative and connotative. Denotative components reflect the logical and objective essence of the word, while connotative components convey various accompanying semantic shades that arise due to associative connections when using the word. At the same time, lexical semantics is more focused on the study of denotative components, while the connotative aspects of meaning are considered within the framework of stylistics. The denotative components are subordinated to each other, which makes it possible to distinguish their hierarchical structure. Thus, the following denotative semantic components can be distinguished in the semantic structure of the word *das Mädchen* ("girl"): "animate", "human", "female", "young age".

In English linguistics, a significant contribution to the study of semantics was made by W.L. Chaif, who in his monograph "The Meaning and Structure of Language" examines the substantive side of a word through the prism of its deep semantic structure. In his opinion, this structure is based on the logical and conceptual mechanisms of human thinking. Chaif notes that the deep semantic structures of many languages have similarities, while their surface grammatical structures can vary significantly. However, even the deep structure depends not only on the features of the language system, but also on the way of perception of the world peculiar to a particular linguistic community. One of the most famous examples of semantic relativity is the system of color concepts in various languages. For example, the average American uses names such as red, orange, yellow, green, blue, purple, or their close variants when describing colors. At the same time, a native speaker of British English may include the tint term *bluish* ("bluish") in this series, which indicates differences in the perception of the color scheme depending on language affiliation [6].

Regardless of the differences in the semantic perception of the world, lexical units are subject to two main types of relationships: grammatical and lexico-semantic. Grammatical relations are characteristic of all words of one part of speech, whereas lexico-semantic relations are inherent in a certain lexico-semantic group or a separate meaning of a word. These relations should not go beyond the limits of mental-denotative correspondence, since the violation of such a connection leads to statements that contradict reality, as, for example, in the sentence *My dog has wings*, which does not correspond to the mental-denotative norm [7].

The English linguist J. Lyons in his work "Introduction to Theoretical Linguistics" considers the meaning of a linguistic unit as belonging to two levels at once – paradigmatic and syntagmatic. In paradigmatics, the meaning of a word exists in a potential form, stored in memory in the form of amorphous semantic structures. In syntagmatics, in the process of speech use, it unfolds in a specific utterance, acquiring a clear hierarchical structure filled with semantic components of different levels of abstraction. Thus, the interaction between the semantic model, its component composition and the general structure of the utterance forms the deep semantic and syntactic organization of the sentence.

Anglist N.A. Slyusareva, in her study "Problems of the functional syntax of modern English", argues that the semantics of language and the meaning of a word are of an extra-linguistic nature, reflected in the processes of human thinking. At the same time, the semantics of language (in the broadest sense) and the semantics of words (in the narrower sense) find their realization in grammar, especially in syntax. The meaning of a word does not exist in isolation, but manifests itself only in a certain lexico-grammatical system called the functional-semantic field. It is important to note that the functional-semantic field does not coincide with the concept of a part of speech, since it can include units of different parts of speech united by a common categorial semantic function. This function forms a single categorial semantics characteristic of all lexico-grammatical elements of the same functional-semantic field.

Thus, an analysis of the literature on the problems of semantic analysis of words allows us to conclude that the lexical meaning of a word, representing its semantic structure, is formed due to a set of semantic differential elements – families that are subordinated to each other. In their system, generic semes can be distinguished, reflecting common semantic features, and specific semes characterizing more specific aspects of meaning. At the same time, specific semes are always subordinate to generic ones, forming a multilevel hierarchy of the semantic structure of the word.

Bibliography

1. Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. -М.: Наука, 1981. - 204 с.
2. Потемкина И.П. Минимальные значения и операционный контекст. Языковые единицы и контекст. Сов. научн. тр. - Л. ЛГПИ им А.И. Герцена, 1973. - С 48-54.
3. Шкатова Л.А. Толкование лексических значений названий разных лиц по профессию. Проблематика определений терминов в словарях разных типов. - Л. Наука, 1976. - С. 215-222.
4. Уфимцева А.А. Семантика слова. Аспекты семантических исследований. - М.: Наука, 1980. - С. 5-80.
5. Schmidt W. Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung. – Berlin Akademie – Verlag, 1966. - 130 S.
6. Hundsnurscher Fr. Neuere Methoden der Semanti . Eine Einführung anhand deutscher Beispiele. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1970 – 112 S.
7. Lyons J. Introduction to theoretical Linguistics. – Cambridge : At the University Press, 1972. - 764 p.

USING AI-BASED CHATBOTS TO IMPROVE STUDENTS' ENGLISH COMMUNICATION SKILLS

Akberdiyeva D.A.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Kusanova U. M.

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Түйін: Мақалада студенттердің қарым-қатынас дағдыларын арттыру мақсатында ағылшын тілін оқытуда жасанды интеллект (AI) негізіндегі чатботтарды қолдану қарастырылады. Чатботтар виртуалды сұхбаттасушылар ретінде әрекет етеді, кездейсоқ ортада сөйлесу дағдыларының белсенді тәжірибесіне ықпал етеді. Олар студенттерге ауызша сөйлеуді жүйелі түрде жаттықтыруға, сөздік қорын кеңейтуге және диалог құру дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Резюме: В статье рассматривается применение чат-ботов на основе искусственного интеллекта (ИИ) в обучении английскому языку с целью повышения навыков общения у студентов. Чат-боты выступают в роли виртуальных собеседников, способствуя активной практике разговорных навыков в непринужденной обстановке. Они позволяют студентам регулярно тренировать устную речь, расширять словарный запас и развивать навыки построения диалогов.

In modern education, digital technologies are increasingly being used to improve the effectiveness of foreign language instruction. One of the most promising tools is AI-powered chatbots, which provide students with an interactive and flexible way to practice conversational skills. Given the limited opportunities for language practice in the classroom, chatbots serve as a valuable resource for enhancing speaking proficiency.

With the growing digitalization of education, artificial intelligence technologies are gaining widespread attention, particularly in the form of chatbots. These AI-driven tools can simulate conversations with native speakers, creating an interactive environment for oral communication practice. Unlike traditional teaching methods, chatbots allow students to choose when and what topics to discuss, fostering greater motivation to learn a language [1].

This article aims to explore the effectiveness of AI-powered chatbots in developing students' English communication skills. It examines their impact on motivation, speaking confidence, and adaptability to different proficiency levels.

Recent studies highlight the significant role of digital technologies in foreign language learning. Research suggests that chatbots enhance student engagement, improve conversational skills, and expand vocabulary [2]. AI chatbots can also adapt their conversations based on students' language proficiency and interests, enabling a personalized learning experience [3].

Many studies emphasize the benefits of chatbots in education, particularly their ability to provide 24/7 access to language practice. This accessibility helps increase motivation and reduce language anxiety by simulating real-life communication scenarios. However, concerns remain regarding the quality of chatbot feedback and

the need for more natural, human-like interaction. This study aims to investigate these aspects in light of recent advancements in AI technology.

The study was conducted using an experimental approach, integrating AI chatbots into English language instruction for first-year university students. Over one semester, the experimental group practiced speaking skills using chatbots, while the control group followed traditional teaching methods [4].

To assess the effectiveness of chatbot-assisted learning, the following evaluation methods were employed:

- Pretest and posttest assessments to measure speaking proficiency.
- Student surveys to analyze changes in motivation and confidence.
- Conversation analysis to evaluate lexical diversity and grammatical accuracy.

The results demonstrated a significant improvement in communication skills among students in the experimental group compared to the control group. The experimental group showed a 30% increase in oral posttest scores, whereas the control group improved by only 10%.

Additionally, 85% of students who used chatbots reported increased motivation and confidence in speaking, attributing this to the opportunity to practice in a stress-free environment. Conversation analysis also revealed enhanced lexical diversity and improved grammatical accuracy.

The findings confirm that AI-powered chatbots are an effective tool for improving students' English communication skills. They encourage active participation in conversations, boost motivation, and help reduce the fear of making mistakes.

Benefits of AI Chatbots in Language Learning:

- Personalized learning based on students' proficiency levels.
- Engaging communication scenarios that enhance motivation.
- Increased confidence in speaking by minimizing anxiety about mistakes.

Challenges and Limitations:

- Lack of naturalness in chatbot interactions due to AI constraints.
- Limited cultural awareness in chatbot dialogues.
- Dependence on stable internet connectivity.

To address these challenges, future research should focus on enhancing natural language processing algorithms and integrating cultural aspects into chatbot conversations. AI-powered chatbots have proven to be a valuable tool for developing students' English communication skills. They promote lexical diversity, grammatical accuracy, and confidence in speaking through regular interactive practice [5].

For optimal results, it is recommended to integrate chatbots as a supplementary tool for conversational practice while continuing to refine AI algorithms to improve natural interaction and cultural sensitivity.

References

1. Кузякин А. С. (2024). Использование чат-ботов для формирования англоязычной коммуникативной компетенции в техническом вузе. Мир педагогики и психологии: международный научно-практический журнал, № 09 (98). С 15.

2. Li, Y., Qu, S., Shen, J., Min, S., & Yu, Z. (2023). Curriculum-Driven Edubot: A Framework for Developing Language Learning Chatbots Through Synthesizing Conversational Data. P -21.
3. Chae, H., Kim, M., Kim, C., Jeong, W., Kim, H., Lee, J., & Yeo, J. (2023). TUTORING: Instruction-Grounded Conversational Agent for Language Learners. P 10.
4. Li, S., Shao, T., Yu, Z., & Hirschberg, J. (2024). EDEN: Empathetic Dialogues for English Learning. P 17-19.
5. Qian, K., Shea, R., Li, Y., Fryer, L. K., & Yu, Z. (2023). User Adaptive Language Learning Chatbots with a Curriculum. P 3-5.

UDC: 811.1

SITUATIONAL APPROACH IN TEACHING ORAL SPEECH IN A FOREIGN LANGUAGE

Akhmetova G.S.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Шет тілінде ауызша сөйлеуді оқытудағы ситуациялық тәсіл-бұл нақты немесе шындыққа жақын қарым-қатынас жағдайларын модельдеуге негізделген әдіс. Бұл тәсілдің негізгі мақсаты-оқушылардың әртүрлі өмірлік контексттерде шет тілін тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін коммуникативтік құзыреттілігін дамыту.

Резюме. Ситуационный подход в обучении устной речи на иностранном языке представляет собой методику, основанную на моделировании реальных или приближенных к реальности ситуаций общения. Основная цель этого подхода — развитие коммуникативной компетенции учащихся, позволяющей им эффективно использовать иностранный язык в различных жизненных контекстах.

Speaking is a fundamental aspect of language learning, making the development of oral skills crucial for learners. An effective way to improve spoken communication is through the situational role-playing approach, which immerses students in scenarios that mimic real-life interactions. Implementing situational role-playing enables students to practice speaking within a meaningful context, helping them develop language skills that are not only correct but also applicable and effective for real-life communication [1,23].

This report examines the role of situational role-playing in enhancing oral communication, emphasizing its effectiveness in language learning [2,89]. It explores fundamental theoretical concepts, teaching methodologies, and research-based evidence to demonstrate that integrating situational role-playing can greatly improve oral proficiency.

Modern foreign language teaching follows a humanistic approach, emphasizing individualized instruction, independent student work, and the implementation of the teacher's creative ideas. At present, the communicative approach is the dominant method in foreign language instruction. One of the key principles of the communicative approach is the principle of situational context. Therefore, foreign language instruction should be grounded in situational contexts to enhance students' motivation to speak, read, listen, and write in the target language.

The principle of situationality implies that the entire foreign language learning process is structured around and facilitated by various situational contexts. If speaking is viewed as the expression of thoughts to solve communication problems, then the goal of learning should focus not on language itself or speech activity alone but on different types of speech activity as a means of communication [3,44].

When applying the situational approach to foreign language teaching, spoken communication takes precedence over written communication. Significant emphasis is placed on selecting and structuring language learning materials, as well as on the methods of their presentation. Special attention is given to vocabulary selection, as every language has a core set of frequently used words. The same applies to grammar—priority is given to studying the most frequently used grammatical structures first. The exercises should be structured in a progressive sequence, starting with simpler tasks and gradually advancing to more complex ones. A key requirement is that all language structures must be introduced within a contextual framework (situations)[4,13].

The situational approach to language learning is characterized by several key aspects: language acquisition is viewed as the development of specific skills; errors can contribute to the formation of incorrect habits; learning is more effective when oral skills are mastered before written ones; language acquisition is best facilitated through analogy rather than analysis; and word meanings should be learned within a specific linguistic and cultural context[5,90].

When applying the situational approach to foreign language teaching, several conditions must be met: pronunciation and grammar should be precise; practical proficiency in fundamental language components should be achieved through the mastery of fixed expressions; students should develop the ability to respond quickly in conversational contexts; and the use of core structures and sentences should become automatic[6,17].

Despite its popularity and numerous advantages, this approach has both strengths and weaknesses.

The situational approach offers several advantages, including careful selection of learning materials, a strong focus on developing automatic usage of specific words and expressions, and the exclusion of the native language to create an immersive language environment. Additionally, the emphasis on oral communication helps break the language barrier and ease the challenges of using a foreign language, while learning vocabulary in context enhances retention and practical application [7,31].

The situational approach also has certain drawbacks, such as limited focus on developing writing skills and the significant time investment required. Excluding the native language during learning may lead to misunderstandings among students. Additionally, learners may not always have opportunities to apply their knowledge both inside and outside the classroom. Moreover, the high emphasis on speech accuracy can create stress and make it difficult for students to express their thoughts beyond the set phrases they have learned [8,52].

It is also important to consider the teacher's role, as the situational approach imposes significant demands on them. The primary requirement is that the teacher

must be prepared and capable of effective communication. However, regardless of the teacher's skills, a meaningful dialogue will not occur unless students are also willing and ready to engage in communication, as it is a two-way process.

To ensure effective communication in the classroom, it is essential to establish a supportive environment, which is largely influenced by the chosen format of educational activities. These can include individual, pair, group, choral, or collective work.

The situational approach plays a crucial role in unlocking the practical potential of a foreign language as an academic discipline, as well as in fulfilling its educational and developmental functions. By simulating educational situations, fragments of real-life scenarios can be recreated, making it possible to visually demonstrate where, under what conditions, and for what purposes the new material can be applied. This approach helps learners understand that they will be able to effectively apply the suggested methods for successful foreign language communication in the future. Given that almost every lesson introduces new vocabulary and grammar, students' awareness of their expanding knowledge plays a crucial role in fostering positive motivation.

The situational approach enables a visual representation of an object, including its position, characteristics, size, and interactions with other objects. The situation should generate a specific emotional response in learners, which can be achieved when they fully comprehend it and when the teacher presents it in an engaging and captivating manner.

In summary, incorporating situational roles is essential for enhancing the effectiveness of oral speech development in foreign language learning. By engaging students in real-life scenarios where they assume various roles, this approach promotes meaningful communication and encourages active language use in context. The situational role method improves fluency, pragmatic competence, and confidence, enabling learners to develop language skills that are both practical and contextually relevant.

According to research and theoretical perspectives, language learning is most effective when students participate in genuine social interactions that closely resemble real-life communication. By integrating role-playing, task-based learning, and simulations, the situational role approach not only enhances speaking skills but also fosters critical thinking and problem-solving abilities. Additionally, it enhances pragmatic competence, allowing learners to communicate effectively and appropriately in diverse social contexts.

References

1. Situational approach [Electronic resource]. – Access mode: http://speakf.ru/blog/the_oral_approach_situational_language_teaching/2014-10-18-4
2. Zimnaya, I.A. Psychology of teaching foreign languages at school [Text] / I.A. Zimnaya, Moscow: Prosveshchenie, 1991. — 222c.
3. Naumenko, I.V. Situationality as one of the main principles of teaching speaking in a foreign language [Text] / I.V. Naumenko // Siberian Trade and Economic Journal. – 2008. - № 7. – C. 16.

4. Bachman, L. F. (1990). *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford University Press.
5. Ellis, R. (2003). *Task-based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press.
6. MacIntyre, P. D. (1995). "How Does Anxiety Affect Second Language Learning? A Reply to Sparks and Ganschow." *The Modern Language Journal*, 79(1), 90-99.
7. Savignon, S. J. (2002). *Interpreting Communicative Language Teaching: Contexts and Concerns in Teacher Education*. Yale University Press.
8. Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

UDK 811

FORMATION OF THE INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS THROUGH TEACHING COMMUNICATIVE FORMS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION (ON THE MATERIALS OF THE ENGLISH LANGUAGE)

Alikulova A.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін. Бұл мақалада ағылшын тілі материалдары негізінде студенттердің мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Қазіргі жаһандану жағдайында әртүрлі мәдениеттер арасындағы өзара түсіністік пен тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті аса маңызды. Бұл құзыреттілікті дамыту үшін студенттерге мәдениетаралық коммуникацияның коммуникативтік формаларын үйрету қажет.

Резюме: в данной статье рассматривается проблема формирования межкультурной компетентности студентов на основе материалов английского языка. В условиях современной глобализации очень важна способность к взаимопониманию и эффективному общению между различными культурами. Для развития этой компетенции необходимо обучать студентов коммуникативным формам межкультурной коммуникации.

Intercultural competence is an essential skill in today's globalized world. With the increasing interaction between people from different cultures, the ability to communicate effectively and appropriately across cultural boundaries has become more important than ever. One of the most effective ways to develop this competence in students is through the teaching of communicative forms of intercultural communication, particularly in the context of learning the English language. English, as a global lingua franca, serves as a bridge for people from diverse backgrounds, making it an ideal medium for fostering intercultural competence [1].

Developing intercultural competence involves more than just acquiring linguistic knowledge. It requires an understanding of cultural norms, values, traditions, and communication styles. When students learn English, they are not only exposed to grammar and vocabulary but also to different ways of thinking and behaving that are embedded in the language. For instance, the use of indirect language, politeness strategies, and cultural references in English can differ significantly from those in a student's native language. By engaging with authentic materials such as films, literature, and real-life conversations, students can gain

insights into the cultural aspects of communication and learn to navigate them effectively.

Teaching communicative forms of intercultural communication helps students become more adaptable and open-minded [2]. Role-plays, simulations, and discussions about cultural differences can provide valuable opportunities for students to practice real-life interactions. For example, understanding the difference between high-context and low-context cultures can help students adjust their communication style when interacting with people from different backgrounds. High-context cultures, such as those in East Asia, tend to rely on implicit communication and shared cultural knowledge, whereas low-context cultures, like those in Western countries, prioritize direct and explicit communication. By recognizing these differences, students can avoid misunderstandings and communicate more effectively [3].

Another important aspect of teaching intercultural communication is fostering empathy and cultural awareness. Language learners often experience cultural shock when they encounter customs or traditions that differ from their own. Encouraging students to reflect on their own cultural assumptions and compare them with those of English-speaking cultures can help them develop a more balanced perspective. Activities such as analyzing cultural stereotypes, discussing personal experiences, and exploring historical and social contexts can deepen their understanding and appreciation of cultural diversity.

Moreover, digital technologies have expanded the possibilities for intercultural communication in language learning. Online platforms, social media, and virtual exchange programs enable students to interact with peers from different cultures in real time [4]. Engaging in cross-cultural dialogues, collaborating on international projects, and participating in online discussions can enhance students' ability to communicate effectively in diverse settings. These experiences not only improve language skills but also cultivate cultural sensitivity and global awareness.

Assessment of intercultural competence should go beyond traditional language tests. Instead of focusing solely on grammar and vocabulary, educators can evaluate students' ability to interpret cultural nuances, respond appropriately in different social situations, and demonstrate openness to cultural diversity. Reflective journals, self-assessments, and peer feedback can be useful tools for measuring students' progress in developing intercultural skills [5].

In conclusion, the formation of intercultural competence through teaching communicative forms of intercultural communication is a crucial aspect of English language education. By incorporating cultural elements into language learning, educators can help students develop the skills necessary to navigate cross-cultural interactions effectively. Through authentic materials, interactive activities, and digital tools, students can enhance their ability to communicate with people from diverse backgrounds, fostering mutual understanding and cooperation in an increasingly interconnected world.

References

1. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters.
2. Kramsch, C. (1998). Language and Culture. Oxford University Press.
3. Deardorff, D. K. (2006). Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. Journal of Studies in International Education, 10(3), 241–266.
4. Gudykunst, W. B. (2005). Theorizing About Intercultural Communication. SAGE Publications.
5. Risager, K. (2007). Language and Culture Pedagogy: From a National to a Transnational Paradigm. Multilingual Matters.

UDC 811.111

ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK IN AN ENGLISH LESSON WHILE MASTERING LINGUISTIC MEANS OF COMMUNICATION

Alimzhanova F.B.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Elboeva M.B.

Shahrisabz State Pedagogical Institute, Shakhrisabz, Uzbekistan

Түйін: Мақалада шет тілін оқытудың тиімділігін жетілдіру мәселелері қарастырылған, олардың маңыздылығы қазіргі уақытта қоғамның шет тілін білу қажет мамандарға деген қажеттілігінің артуына байланысты артып келеді, өйткені қызметтің әртүрлі салаларында шетелдік серіктестермен іскерлік байланыстардың сәттілігі көбінесе осы құзыретке байланысты.

Резюме: В статье рассмотрены вопросы совершенствования эффективности обучения иностранному языку, важность которых возрастает в связи с тем, что в настоящее время увеличилась потребность общества в специалистах, для которых знание иностранного языка является необходимым, так как от этой компетенции часто зависит успешность деловых контактов с зарубежными партнерами в различных сферах деятельности.

The modern educational paradigm is focused on the formation of students' autonomy in the learning process. In the context of globalization and digitalization, independent work is playing a special role, contributing to the development of communication skills and the ability to self-educate. The purpose of this study is to analyze effective methods of organizing independent work and identify pedagogical conditions conducive to its successful implementation.

In pedagogy, psychology and methods of teaching foreign languages as a specialty, the problem of independent work was considered by a number of authors: I.L. Bim, K.J. Butyagina, G.M.Burdenyuk, Various research methods are used to analyze the effectiveness of organizing independent work. First of all, this is an analysis of scientific literature, which makes it possible to study modern methodological approaches and educational technologies. In addition, questionnaires and interviews are important tools aimed at collecting data on students' experiences and attitudes to the methods used. A pedagogical experiment is also essential, which

allows testing various techniques and evaluating their effectiveness. Additionally, an observation method is used to assess the degree of student involvement in the process and their success in completing tasks [1].

The methodology of organizing independent work based on increasing the level of self-regulation involves creating conditions in which students can not only complete tasks without constant supervision from a teacher, but also consciously manage their learning process. To do this, it is necessary to develop students' goal-setting, self-control, self-assessment and time management skills, as well as motivate them to independently search for information and self-development.

The first step in this methodology is to develop students' ability to set clear goals. The teacher should teach students how to formulate specific learning tasks, break them down into stages and determine deadlines. For example, when learning a foreign language, a student may set a goal to expand their vocabulary on a specific topic by drawing up a plan for working with educational texts, dictionaries, and online platforms. Creating a motivating environment in which students feel supported by their teacher and classmates also plays an important role. For example, working in small groups, participating in discussions, joint projects and debates contribute not only to the development of communication skills, but also to the strengthening of self-confidence.

Thus, the methodology of organizing independent work based on increasing the level of self-regulation includes the formation of goal-setting skills, the development of self-control and self-esteem mechanisms, time management and the creation of a favorable motivational environment. This approach allows students to become more autonomous, improve their academic performance, and prepare for independent professional development.

The influence of self-regulation on students' independent work is one of the key aspects of successful learning, especially in a modern educational environment where students are increasingly faced with the need to independently organize their learning activities. Self-regulation implies the student's ability to plan, control and adjust their actions in the learning process, which directly affects the effectiveness of independent work. The development of these skills allows students to take a more conscious approach to completing tasks, rationally allocate time and resources, and increase motivation to study the subject [2].

Students with a high level of self-regulation do not just complete tasks, but analyze their mistakes, draw conclusions, and adjust their learning strategy. This is especially important when learning foreign languages, as the process of mastering the material requires constant repetition and consolidation of knowledge. Self-regulated learners use various control methods such as keeping language diaries, working with interactive self-assessment platforms, and regularly testing their skills. Research shows that students with a developed ability to self-regulate demonstrate higher academic results and adapt more quickly to the conditions of independent study. They show great initiative in the educational process, cope with difficulties more easily and master complex topics more successfully.

As for the organization of independent work itself, the most effective methods in this case are project activities, the case method, role-playing games and debates. They not only contribute to the active development of communication skills, but also stimulate creative thinking. In addition, modern technologies can significantly improve the efficiency of independent work. Using online platforms such as Duolingo, and Coursera helps to personalize the learning process by providing access to interactive assignments, automatic response verification, and personalized recommendations.

Another important aspect is working with authentic materials, which includes self-study of articles, watching videos, and participating in language clubs. This approach promotes natural immersion in the language environment, and text analysis, annotation writing, and information interpretation exercises help develop language competence. The results of the conducted research confirm the high efficiency of independent work. In particular, 78% of the students surveyed noted that the use of interactive techniques and digital technologies makes the learning process more exciting and effective. In addition, 65% of the students who actively practiced independent work in the format of role-playing games and discussions showed significant improvement in spontaneous oral communication. It is also important that 70% of students have become more aware of learning, using digital tools for self-examination. As for the effectiveness of digital technologies, the study showed that students who used online platforms mastered new vocabulary and grammatical structures 30% faster than the students in the control group [3].

Nevertheless, some difficulties in organizing independent work were also identified. In particular, some students had a lack of digital skills, which made it difficult to use modern educational technologies. In addition, certain difficulties arose due to the need for additional supervision by the teacher. However, despite these challenges, independent work remains a key tool in the development of language competencies and the formation of students' autonomy in the educational process. The results of the study confirm the importance of independent work for the development of language skills. However, the identified difficulties, such as the lack of digital skills and the need for additional monitoring, indicate the need for further adjustments to the methods. It is important to take into account the individual characteristics of students, offering them adaptive tasks and a variety of self-test tools.

In addition, interactive techniques such as project activities and role-playing games help to increase students' motivation and develop their communication skills. Thus, for the successful organization of independent work, it is necessary to combine various methods and tools, taking into account the needs and level of training of students. Future research may be aimed at developing personalized techniques that take into account the cognitive and motivational characteristics of students [4].

Organizing independent work is an important aspect of modern language education. The use of digital technologies, interactive techniques and authentic materials increases the effectiveness of learning. The teacher should act as a facilitator, helping students develop self-reliance and critical thinking skills. The

results of the study confirm the need for further study and implementation of innovative methods in the learning process.

References

1. Арутюнова Е.В. Методика преподавания иностранных языков. — М.: Просвещение, 2020.
2. Гальскова Н.Д. Современные подходы к обучению иностранным языкам. — М.: Высшая школа, 2019.
3. Littlewood W. Communicative Language Teaching. — Cambridge: CUP, 2018.
4. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. — Pearson Education, 2021.

UDK 373.167.1.378.811.111

IMPORTANCE OF CHOOSING APPROPRIATE TEXTBOOK

Allayarova Z. B., Elboyeva Sh. A.

Shakhrisabz State Pedagogical Institute, Shakhrisabz, Uzbekistan

Түйін: Бұл мақалада біз оқулық таңдаудың теориялық негізін қарастырамыз. Алдымен, ағылшын тілін оқытудағы оқулықтың рөлі мен оның түрлі артықшылықтарын талқылаймыз. Себебі көптеген мұғалімдер оны тілді оқытудың ең маңызды аспектілерінің бірі деп санайды, бұл оқу процесін жеңіл әрі интерактивті етеді.

Резюме: В этой статье мы представляем теоретическую основу выбора учебников. Сначала мы обсуждаем роль учебника в обучении английскому языку и различные преимущества использования подходящего учебного пособия. Поскольку большое количество учителей считают это одним из важнейших аспектов преподавания языка, который делает процесс обучения более лёгким и интерактивным.

Choosing an appropriate textbook is crucial for several reasons, impacting both teaching effectiveness and student learning outcomes. There are several key points highlighting its importance. First, a suitable textbook should align with the curriculum and educational standards, ensuring that the content meets the learning objectives and requirements set by educational authorities. Thus, it provides accurate, up-to-date, and relevant information, which is essential for fostering a strong understanding of the subject matter. Second, well-written and visually engaging textbooks can more effectively capture students' attention. These textbooks can include interactive elements, real-world applications, and diverse perspectives, motivating students to learn. Furthermore, it should be acknowledged that students have different learning styles. A good textbook takes these differences into account, offering various formats (such as visuals, summaries, practice questions) to accommodate diverse learners. Additionally, accessibility features for students with disabilities are important considerations.

A suitable textbook also provides teachers with resources such as lesson plans, assessment tools, and supplementary materials. This support can enhance instructional delivery and help teachers manage their classrooms more effectively. Textbooks that promote inquiry, problem-solving, and critical thinking can help

students develop higher-order thinking skills, which are essential for success both in academics and in the real world.

Keeping this in mind, the aim of this paper is to provide a synthesis of theory and practice and present effective methods for selecting textbooks in the teaching of English as a second or foreign language. Although much research has been conducted on the theoretical principles of textbook design, evaluation, and selection, the process of choosing an appropriate English textbook remains a challenge. Our goal is to bridge the gap between theory and practice, providing teachers with a set of easy-to-follow suggestions and strategies they can use in the textbook selection process, considering their unique teaching context and the needs of their students.

Literature Review and Methodology

It is widely accepted that textbooks are at the heart of any English language teaching (ELT) situation [1]. They offer significant benefits for both teachers and language students, serving as a useful resource for both [2]. Textbooks provide a convenient foundation for “the unpredictable interaction necessary in classroom language learning” [3]. According to Sheldon (1988), the following reasons justify the widespread use of textbooks in teaching English as a foreign or second language worldwide. First, textbooks are indispensable in ELT contexts because it is challenging for teachers to create their own teaching materials. Additionally, textbooks save preparation time by providing ready-made teaching texts and learning tasks. Finally, textbooks serve as both a syllabus and a framework for classroom progress, allowing external stakeholders to assess the teaching process.

Textbooks are:

Psychologically indispensable for students: Their progress and achievements can be measured concretely when they are used in the English classroom [4].

Published materials have more credibility for students: Compared to teacher-generated or “in-house” materials [5].

Sensitive to students' needs: Even when not written specifically for them, they save time and money, and they can and should be adapted to fit the requirements of a given teaching situation [6].

Relatively inexpensive and require less preparation time: Teacher-oriented materials can be more time-consuming, costly, and of lower quality. Textbooks also reduce the danger of teacher burnout and occupational overload [7].

Effective for self-directed learning: Textbooks can serve as a reference source for students, provide ideas and activities, and support less experienced teachers who may lack confidence [8].

Analysis and Results

Despite the many important features of coursebooks that must be considered when selecting one, the following criteria and principles can help guide teachers through the often daunting task of choosing a textbook:

Is the task design appropriate for the aims and goals of the syllabus?

Do students find the tasks and texts interesting and relevant to their needs?

Is the language used in the tasks appropriate?

Is there a variety of task types?

Are the tasks authentic and do they simulate real-life situations, or are they overly contrived?

Are the objectives clearly stated for each task, so students understand why they are engaging in a particular activity?

Are the tasks and texts culturally appropriate for the students?

Additionally, the following considerations should also be made:

The coursebook should align with and support the teaching objectives and the teaching situation.

The materials in the coursebook should be well-organized.

There should be a match between the difficulty level of the coursebook and the students' language abilities.

An effective textbook should include authentic texts, which provide students with motivation and increase engagement. Authenticity refers to “genuine language produced by native speakers for normal communicative purposes” [9]. Authentic texts are “created to fulfill a social purpose in the language community in which it was produced” [10]. Authentic materials are important because they are more meaningful to students, engage their cognitive abilities, and stimulate personal involvement, thereby increasing interest and intrinsic motivation. In addition, the characters in the stories of coursebooks (whether fictional or real) should not be “two-dimensional and static personas who leave little room for individual interpretation or imagination.” Apart from authenticity, coursebooks should also create opportunities for students to collaborate with others, participate in project work, and engage in group activities, which fosters social and cooperative skills, as well as group cohesion [11]. Furthermore, coursebooks should aim to build students' self-confidence by providing tasks or activities that are challenging but within their reach, given reasonable effort.

Coursebooks should meet students' needs, ensuring that the material covered is relevant and useful to what the students need and want to learn. English teachers should also keep in mind that evaluating a coursebook is not limited to assessing the book itself, as it is often part of a larger educational package.

When selecting a textbook, teachers should consider whether the material reflects the diversity of the student population and includes culturally relevant examples and perspectives. This approach fosters inclusivity and helps all students identify with the material. A good textbook also often includes additional resources such as online content, videos, and exercises, which can enhance the learning experience and offer varied ways to engage with the material.

Investing in a high-quality textbook can provide long-term benefits, as it may be used across multiple courses or years, reducing the need for frequent updates or replacements.

In this discussion, we have attempted to provide a synthesis of theory and practice. The overall aim of this article is to provide English teachers not only with a theoretical framework for evaluating textbooks but also with a set of practical recommendations. Choosing the right textbook is a foundational step in creating an

effective learning environment. It influences not only the educational experience but also student engagement, comprehension, and overall academic success.

References

1. Cunningsworth, A. (1984). Evaluating and Selecting EFL Teaching Materials. London: Heinemann.
2. Fragoulis, I., & Tsiplakides, I. (2009). Project-Based Learning in the Teaching of English as a Foreign Language in Greek primary Schools: From Theory to Practice. English Language Teaching, 2(3), 113-119.
3. Haycroft, J. (1998). An Introduction To English Language Teaching. London: Longman.
4. Illes, E. (2009). What makes a coursebook series stand the test of time? ELT Journal, 63(2), 145-153.
5. Little, D., Devitt, S., & Singleton, D. (1988). Authentic Texts in Foreign Language Teaching: Theory and Practice. Dublin: Authentik.
6. O'Neill, R. (1982). Why Use Textbooks?. ELT Journal, 36 (2), 104-111.
7. Richards J. C. (1993). Beyond the text book: the role of commercial materials in language teaching, RELC Journal 24 (1), 1-14.
8. Richards, J. C., Tung, P., & Ng, P.(1991). The Culture of the English Language Teacher. City Polytechnic of Hong Kong, Department of English. Research Report No. 6.
9. Sheldon, L. E. (1988). Evaluating ELT textbooks and materials. ELT Journal 42(4), 237-246.
10. Widdowson, H. G. (1983). Learning Purpose and Language Use. Oxford: Oxford University Press.
11. Fragoulis, I., & Tsiplakides, I. (2009). Project-Based Learning in the Teaching of English as a Foreign Language in Greek primary Schools: From Theory to Practice. English Language Teaching, 2(3), 113-119.

УДК 811

METHODOLOGY OF CONDUCTING EXPERIMENTAL ACTIVITIES FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY-ORIENTED INFORMATIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Altaeva N.J.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Болашақ шетел тілін оқытушылардың кәсіби-бағдарланған ақпараттық-коммуникациялық құзыреттіліктерін дамыту бойынша эксперименттік қызметті жүргізу әдістемесі педагогикалық болашақ мамандардың оқыту тиімділігін арттыруға бағытталған. Қазіргі білім беру жүйесінде коммуникативтік құзыреттілікті дамыту болашақ мұғалімдерді дайындауда маңызды элемент болып табылады, себебі олар әртүрлі білім беру ортада оқушылармен тиімді өзара әрекеттесе білуі керек.

Резюме: Методика проведения экспериментальной деятельности по развитию профессионально-ориентированной информационно-коммуникативной компетентности будущих учителей иностранных языков направлена на повышение общей эффективности преподавания будущих педагогов. В современном образовании развитие коммуникативной компетенции является важным элементом подготовки учителей, которые могут успешно взаимодействовать с учащимися в различных образовательных средах.

Mastering a foreign language is now a key objective in professional education at contemporary universities. Having foreign language communicative competence enables individuals to engage in international cultural and professional interactions, fulfill their professional requirements, and pursue continuous professional development.

In foreign language education, the primary outcome of training is the development of foreign language communicative competence. Enhancing foreign language communicative competence is a key objective in the personal and professional growth of a foreign language teacher[1,12].

The preparation of a future foreign language teacher to develop foreign language communicative competence can be effectively achieved through the construction of a specific model of the subject under study. The key principles include:

- 1) The communicative principle, which emphasizes the learning process through educational communication activities that closely resemble real-life interactions, ensuring an authentic understanding of the linguistic culture of the target language.

- 2) The learner-centered principle, which is based on the idea that the individual is at the core of their personal development.

- 3) The cognitive principle, which supports both the spiritual and social development of the learner.

Within the framework of the model for developing a foreign language teacher's communicative competence, the following components are identified: goal-setting, conceptual, subject-content, process-technological, and performance-evaluation components. Let us examine the identified components of the model in relation to the methodology for developing professional and communicative competence in undergraduate students preparing to become foreign language teachers. The objective component is primarily defined by the educational goal. The primary goal of foreign language instruction is to facilitate engagement in specific activities, namely conveying and receiving information through the foreign language, thereby enabling participation in the communication process. A foreign language lesson possesses unique characteristics that a foreign language teacher must consider in their instructional practice. The ultimate objective of learning a foreign language today is to immerse in a different culture and engage in intercultural dialogue. This objective is accomplished through the development of cross-cultural communication skills. Teaching is structured around communicative knowledge, focusing on foreign language interaction and incorporating essential methods and techniques that distinguish a foreign language lesson. [2,31-32].

The subject-content block encompasses both subject-related and procedural components. The subject component covers topics that spark professional interest among students, various communication scenarios, and problem-solving tasks. Meanwhile, the procedural component involves the necessary knowledge, skills, competencies, and personal attributes.

As part of the topics introduced to third-year students, we identify specific subtopics related to professional training, which should be explored during foreign language lessons. Each professional subtopic incorporates a series of case-based tasks designed to develop a particular communicative skill.

The process-technological block encompasses the training techniques, the methods applied in exercises, the stages of the learning process, and the various forms of interaction. The process component is carried out through a structured sequence of stages, applied techniques, and a system of exercises. Various forms of educational interaction are employed in developing the foreign language communicative competence of a future foreign language teacher based on the proposed model. The group format is favored for discussing professionally oriented information, while creative tasks are carried out in small groups.

Individual work is essential when completing receptive tasks or assignments that require prior preparation [3,56].

Our research identified three stages in the development of foreign language communicative competence among university undergraduate students: low, medium, and high levels [4,17].

The model we developed for fostering foreign language communicative competence in future foreign language teachers is distinguished by its integrity (all components are interrelated and focused on the final outcome), functionality (it facilitates the fulfillment of essential functions), practicality (it serves as a tool for structuring practical activities aimed at achieving the desired goals), and openness (it is embedded within the framework of professional training in higher education and linked to the broader socio-cultural environment). Although individual elements maintain a certain degree of independence, the overall structure of the developed model ensures a clear and logical progression from one block to another, facilitating the resolution of tasks directed toward achieving the stated objective [5,39].

References

1. Iskandarova O. Yu. Linguopedagogical approach to the process of teaching a foreign language at a university. - Ufa, BSMU, 2001. -58 p. [Published in Russian]
2. Galskova, N. D. Theory of teaching foreign languages: linguodidactics and methodology [Text]: textbook / N. D. Galskova, N. I. Gez – - M.: Publishing Center "Academy", 2004– - 336 p. [Published in Russian].
3. Methods of teaching foreign languages in primary and basic secondary schools [Text]: a textbook for students of pedagogical colleges/ed. by V. M. Filatov. - Rostov n/A: Phoenix, 2004 – - 416 p. [Published in Russian]
4. Modern languages: learning, teaching, assessment. A common European framework of reference [Text]. – Strasburg, 1996. – 260 p.
5. Solovova, E. N. Methodology of teaching foreign languages: a basic course of lectures [Text]: a manual for students of pedagogical universities and teachers / E. N. Solovova. - 3rd ed. - Moscow: Prosveshchenie, 2005. - 239 p.

LINGUOPRAGMATIC SPECIFICITY OF COMMUNICATION STYLES IN ENGLISH EDUCATIONAL DISCOURSE

Altynbek A.

«Miras» University, Shymkent q, Kazakhstan

Түйін. Ағылшындық білім беру дискурсы әлемнің түкпір-түкпірінде кеңінен таралған және әртүрлі әлеуметтік және мәдени контексттерге негізделген қарым-қатынас стильдерін қамтиды. Бұл мақалада ағылшын тілінде білім беру процесіндегі қарым-қатынас стилдерінің лингвопрагматикалық ерекшеліктері қарастырылады. Лингвопрагматика – бұл тіл мен әлеуметтік контексттің байланысын зерттейтін сала, ол қарым-қатынас әрекетінің тиімділігі мен этикетіне әсер ететін факторларды анықтайды. Қарым-қатынас тіліндегі стильдер – бұл белгілі бір әлеуметтік, мәдени және контекстуалды жағдайларға байланысты таңдалып, қолданылатын тілдік құралдар мен тәсілдердің жүйесі. Ағылшындық білім беру дискурсы (білім беру саласындағы тіл мен қарым-қатынас) өзіне тән лингвистикалық және прагматикалық ерекшеліктерге ие, өйткені бұл салада қарым-қатынас тек білім беру мақсатында ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік қатынастарды қалыптастыру және ұстап тұру үшін де маңызды рөл атқарады. Осы мақалада біз ағылшын тіліндегі білім беру дискурсында қолданылатын қарым-қатынас стильдерінің лингвопрагматикалық ерекшеліктеріне тоқталамыз.

Резюме. Лингвопрагматическая организация обучения иноязычному общению студентов неязыковых специальностей связана с использованием анализа англоязычного учебного текста, где доминирующей характеристикой является восприятие события, описанного в тексте, через содержание самого текста, через его построение. Выявление и изучение жанровых особенностей языкового выражения общения в контексте изучения иностранного языка представляет особую сложность, поскольку связано с углублением аргументации, а также с развитием коммуникативных навыков использования языковых средств. В контексте подготовки студентов неязыковых специальностей к жизни в поликультурном обществе насущной необходимостью является актуализация прагматических установок субъектов общения.

Linguopragmatics is the science that studies the relationship between language and its use. The main task of this field is to understand the connections between the communicative goals of the language user and its results. Communication styles in educational discourse often vary depending on the roles, social statuses, and cultural characteristics of the participants. For example, the relationship between a teacher and a student is based on a number of pragmatic conditions [1]: the role of the teacher, the student's response, the complexity of the topic, the purpose of the dialogue. Linguopragmatics studies the main factors that influence the implementation of communicative actions and the effectiveness of communicative strategies in English. This concept includes not only the meaning of words, but also the context of their use and the effect on the listener. Communication styles in English can be divided into several types, which include formal and informal, making requests, making suggestions, politeness, openness, and various communicative strategies aimed at other

2. Features of communication styles in educational discourse [2]:

Authoritarian style: This style is based on the high status of the teacher and emphasizes his leading role. The teacher gives instructions to students, monitors their correct responses, and exerts educational influence. This communication style is often used in traditional teaching methods, where the dominance of the teacher's opinion is clearly observed. In the English language education system, this style is mainly used to maintain order in the classroom and ensure that certain standards are met in the educational process.

Dialogic style-this style involves establishing an open and free relationship with students. The dialogue between the teacher and the student is balanced. This style is widely used in the modern English education system, especially in lessons aimed at developing critical thinking and creativity. Dialogic communication allows students to express their opinions, which deepens the learning process.

Supportive style-in this style, the teacher pays special attention to the individual needs of the student and helps to overcome various difficulties in his development. The teacher's goal is to increase the student's confidence and contribute to the full realization of his potential. In the English education system, this style corresponds to the principles of inclusive education, which takes into account the special needs of each student.

Cooperative style-in this style, the teacher and students work together, the relationship between them is based on partnership and joint efforts. The interaction between teachers and students is aimed at making the learning process more effective through projects and group work. The cooperative style in educational discourse in English is often observed in tasks that require group discussions and collaboration.

3. Linguopragmatic aspects [3]:

The linguopragmatic features of the communication style are formed depending on its goals and culturally accepted norms. The following are important pragmatic aspects in the educational discourse in English:

Polytheism and egalitarianism-etiquette is of great importance in pragmatic relations the educational discourse in English. In particular, respect for the student, attention to his personal opinion, and the observance of equality in communication are of great importance. The relationship between the teacher and the student is often organized in accordance with high culture and etiquette.

Intercultural communication-in the English education system, acceptance and respect for different cultures and traditions are of great importance. The relationship between teachers and students, as well as taking into account the fact that students come from other cultures, is carried out using various social norms and linguistic means [4].

The communication styles used in English language educational discourse are mutually dependent on various social and cultural factors. The communication between the teacher and the student is aimed at different goals from a linguopragmatic point of view and plays an important role in achieving the goals of the educational process. The correct choice of communication style affects the academic and personal development of students. Therefore, it is important to study communication styles in the English language education system and identify their

linguo-pragmatic features [5]. Linguo-pragmatic features of communication styles in English educational discourse are important for increasing the effectiveness of the educational process. Depending on different social and cultural contexts, language use strategies help to establish the right relationship between teachers and students.

References

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.[1-1]
2. Holmes, J. (1995). *Women, Men, and Politeness*. Longman.[2-1]
3. Mey, J. L. (2001). *Pragmatics: An Introduction*. Blackwell.[3-2]
4. Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford University Press.[3-3]
5. Verschueren, J. (1999). *Understanding Pragmatics*. Arold.[3-3]

УДК 811

THE METHODOLOGY OF SUBJECT-LANGUAGE INTEGRATED TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE READING TO UNIVERSITY STUDENTS (ENGLISH LANGUAGE)

Anarkulova M.M.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Ағылшын тілінде оқытудың пәндік және тілдік интеграцияланған әдістемесі университет студенттеріне шет тілін оқытуда пәндік білім мен тілдік дағдыларды біріктіруге бағытталған. Бұл әдіс студенттердің оқу дағдыларын жақсартуға, сондай-ақ тілдік білім мен академиялық білімді біріктіруге мүмкіндік береді.

Резюме. Методика предметно-языкового интегрированного обучения иноязычному чтению студентов вуза, в частности на примере английского языка, акцентирует внимание на важности объединения знаний по предмету и языковых навыков. Этот подход направлен на улучшение навыков чтения студентов путем интеграции специализированного контента с языковым обучением, что способствует повышению как языковой компетенции, так и академических знаний.

In today's globalized world, foreign language skills, especially in English, are essential for university students. One of the most effective ways to enhance language proficiency is through integrated language teaching. The methodology of subject-language integrated teaching (CLIL - Content and Language Integrated Learning) of foreign language reading involves teaching a foreign language by using content from various subjects while focusing on language development. This approach not only enhances the students' language skills but also contributes to the deeper understanding of their academic fields [1, 9].

Subject-language integrated teaching combines the learning of both content and language in a unified process. In the context of university education, this approach integrates subject-specific knowledge with language learning in a way that allows students to learn a foreign language through content. For example, students may study English vocabulary and structures while simultaneously learning topics in fields like economics, literature, or science. The primary goal is to enhance the

students' reading comprehension and language proficiency in English. This includes improving their ability to read and understand complex academic texts in English, as well as developing vocabulary and academic discourse. By using authentic academic texts, students are encouraged to think critically and analytically about the content they are reading [2,2]. This fosters deeper understanding and intellectual engagement with the subject matter. Students are exposed to vocabulary and concepts from other fields of study, which broadens their linguistic and academic horizons. This cross-disciplinary approach makes the learning process more relevant and engaging, as students see the practical application of language skills.

Teachers incorporate a variety of strategies to enhance students' reading comprehension. These include skimming, scanning, and analyzing the text for key ideas, structure, and language patterns. Special attention is given to the vocabulary specific to different academic fields. Students are taught how to understand and use discipline-specific language, which helps them become more proficient in academic communication in English. This approach uses tasks related to the content of the subject area to reinforce language skills. Tasks may include summarizing articles, discussing the content, or writing essays on the topics read. These tasks require students to use both their subject knowledge and language skills [3,41].

Regular assessments, such as reading comprehension tests, written reflections, and presentations, help measure the effectiveness of the integrated teaching approach. These assessments evaluate both content knowledge and language proficiency.

Benefits of Subject-Language Integrated Teaching

- Enhanced Language Skills: Students improve their language skills in a context that is directly applicable to their studies. This makes learning more relevant and motivating.

- Academic Success: As students engage with texts from their subject areas, they develop a stronger understanding of the content and are better able to express their ideas in English.

- Preparation for Professional Life: The ability to read and analyze academic texts in English is a critical skill in many professions. This integrated approach prepares students to use English effectively in their future careers.

An essential part of integrated teaching is the cognitive engagement of students. By focusing on content from various disciplines, students are encouraged to approach their learning from a critical perspective. The aim is not only to improve linguistic knowledge but also to enhance students' ability to engage with complex academic content. This dual engagement—both cognitive and linguistic—helps students to develop a more holistic understanding of the material being studied.

Subject-language integrated teaching is applicable across various disciplines. English is used to teach content in subjects such as science, history, economics, and literature. This not only helps students improve their language skills but also enriches their understanding of these subjects in a global context [4,139-140]. For instance, an English class for economics students may focus on understanding economic theories and terms in English, providing them with both linguistic and academic expertise. Task-based language teaching (TBLT) plays a crucial role in subject-language

integration. Students are given real-world tasks that require them to use both their language and subject knowledge. For example, a task could involve reading an academic article in English, summarizing it, and presenting the findings. This kind of task encourages active participation and helps students see the practical use of language in academic and professional environments.

The methodology of subject-language integrated teaching of foreign language reading to university students, particularly in the context of English, is an innovative and effective approach that benefits both language acquisition and subject knowledge development. By engaging students in meaningful tasks and using authentic materials, this method fosters cognitive, linguistic, and academic growth. It prepares students for the globalized world where both language proficiency and academic competence are essential [5,54].

The methodology of subject-language integrated teaching of foreign language reading is an effective and engaging approach for university students learning English. By integrating subject knowledge with language skills, students gain a deeper understanding of both their academic discipline and the English language. This approach promotes critical thinking, enhances language proficiency, and prepares students for the demands of the globalized academic and professional world.

Through the use of real-world texts, task-based learning, and collaborative activities, this method supports the development of language and academic skills in a way that is both practical and meaningful. As a result, students are better equipped to succeed in both their studies and their future careers.

References

1. Meyer, C. (2009). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge University Press.
2. Perehudova, I. (2017). Content and Language Integration: A Pedagogical Perspective. Springer.
3. Dalton-Puffer, C. (2011). Content and Language Integrated Learning: From Theory to Practice. Cambridge University Press.
4. Ellis, R. (2003). Task-based Language Teaching and Learning. Oxford University Press.
5. Lyster, R. (2007). Learning and Teaching Languages through Content: A European Perspective. Cambridge University Press.

UDC 81.2

POLYCODE TEXTS AS A MEANS OF EDUCATIONAL CONTROL IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE TO CHINESE STUDENTS (LEVELS A1-A2)

Aptay Zh.

MA student, Miras University

Түйін. Бұл мақалада А1-А2 деңгейінде қытайлық студенттерге ағылшын тілін шет тілі ретінде оқытуда білім беруді бақылаудың тиімді құралы ретінде жыныс пен кодталған мәтіндердің рөлі қарастырылады. Ауызша, визуалды және есту компоненттерін біріктіру арқылы жыныс пен кодталған мәтіндер түсінуді, есте сақтауды және оқу процесіне қатысуды жақсартады. Зерттеу мультимодальды оқытудың теориялық

негіздерін қарастырады, поликодтық мәтіндердің практикалық қолданылуын көрсетеді және оларды енгізуге байланысты мәселелер мен шешімдерді талқылайды. Нәтижелер жыныс пен кодталған мәтіндер тілді құрылымдық зерттеуге, оны бағалауға және оқушылардың мотивациясына айтарлықтай үлес қосатынын көрсетеді.

Резюме. В данной статье рассматривается роль поликодированных текстов как эффективного средства образовательного контроля при обучении английскому языку как иностранному китайских студентов на уровнях A1-A2. Благодаря интеграции вербальных, визуальных и слуховых компонентов поликодированные тексты улучшают понимание, запоминание и вовлечение в учебный процесс. В исследовании рассматриваются теоретические основы мультимодального обучения, освещается практическое применение поликодовых текстов и обсуждаются проблемы и решения, связанные с их внедрением. Полученные результаты свидетельствуют о том, что поликодированные тексты вносят значительный вклад в структурированное изучение языка, его оценку и мотивацию учащихся.

In today's rapidly evolving world, new disciplines are emerging, and innovative educational approaches are being developed to address the complexities of contemporary social and cultural landscapes. One such approach is the pedagogy of multiliteracies, which adapts teaching methods to a dynamic social environment characterized by diverse communication channels and increasing linguistic and cultural diversity. A rapidly expanding field within this domain is electronic linguodidactics, which explores the theoretical and practical applications of digital tools in language instruction. This discipline focuses on innovating foreign language teaching strategies, establishing principles, and utilizing modern technological solutions to enhance linguistic and didactic practices.

A particularly effective tool in this process is the use of polycode texts, especially dynamic polycode texts, which serve as powerful didactic resources for enriching the learning experience. Incorporating such texts into lessons enables students to cultivate bilingual and multicultural linguistic identities, equipping them with the skills necessary for intercultural communication. Mastering these competencies empowers learners to engage confidently in dialogues in a foreign language, whether in written or spoken form, while overcoming linguistic barriers.

To develop a well-rounded linguistic personality, it is not enough to focus solely on linguistic structures. Language serves as a vehicle for expressing ideas, and true proficiency requires understanding the underlying concepts, meanings, and cognitive frameworks. Comprehensive language instruction must encompass all aspects of communication, preparing students to navigate diverse social and cultural contexts while addressing potential challenges.

At the same time, fostering a secondary linguistic identity in students involves cultivating an awareness of different worldviews, life strategies, and cultural nuances. This process supports the development of essential competencies such as communication skills, intercultural awareness, and adaptability. Consequently, educators must embrace innovative approaches, fostering collaborative learning, encouraging creativity, and integrating modern teaching tools to simulate an immersive foreign language environment. As communication technologies continue to shape cognitive processes and interpersonal interactions, the role of educators and classroom dynamics must evolve accordingly [1].

Learning a language at this level is possible only in conditions of close to real communication and with high personal motivation. It is necessary to strive to establish a connection between the studied material and life, with the real needs of the future profession of students. This will increase students' interest in the material being studied. For a long time, the main purpose of teaching foreign languages was to teach students a foreign language in practice. Today, the purpose of teaching foreign languages is understood as the formation of a student's personality, capable and willing to participate in communication at an intercultural level. Graduates entering the workforce are required to be active, creative, independent, and entrepreneurial. This means that the entire learning process should be aimed at developing such qualities. Priority is given to communication, interactivity, and authenticity of communication. Language is studied in a cultural context, it is impossible only to memorize programmed behavior, mechanical development of speech skills. The main criterion for proficiency in a foreign language today is the formation of a student's feeling that he can freely, without fear, use his speech and language experience. This requires the formation of communicative competence, which includes linguistic (the use of linguistic units in speech), speech (rules of speech behavior, the ability to understand and generate foreign language speech) and socio-cultural (knowledge of the social and cultural life of the language being studied) components.

When communicating, as you know, it is important not only to speak, but also to perceive the other person's speech. In practice, it often turns out that it is the ability to understand oral speech that students have the least developed.

There are studies that prove that it is easier to produce foreign speech at a fast pace than to perceive it by ear, to listen, i.e. "the range of understanding of foreign language speech is narrower than the range of speaking". The low level of proficiency in listening skills requires additional study. When selecting the training content, it is important to identify priority forms of activity that can form the necessary competencies. Nowadays it is impossible to imagine a lesson without using multimedia equipment. When using it, it becomes possible to master a large amount of information, improve listening skills based on authentic audio texts, and also create additional motivation for learning a foreign language [2].

Today, it is necessary to study a foreign language in all its diversity of connections with the codes of other semiotic systems. The information that new information is better perceived and remembered if presented in two ways, verbally and iconically is psychologically justified and proven

By polycode text, we mean the text as a verbal-visual unity, as a coherent structural, semantic and functional whole composed of several semiotic codes for a targeted complex effect on the addressee. Polycode texts that are used as educational materials include posters, diagrams, tables, photographs, flashcards, pictures, electronic textbooks, maps, and illustrations. Such polycode texts activate the student's memory, thinking and imagination. Later in this article, we will focus mainly on dynamic polycode texts, videos, professionally directed video files in the form of videocasts and podcasts, as well as presentations used in foreign language lessons. They are of particular interest and, from our point of view, the most effective, since

they demonstrate "the real world, the model of which is the processes of cognition". In addition, they are more likely to provide a motivational and motivational level of communication [3].

Working with dynamic polycode text in the lesson involves going through the following stages:

- 1) preparatory (primary understanding of the content of the video clip);
- 2) stage of automation of speech material (memorization of information);
- 3) stage of adaptation of speech material (free speaking using learned material).

The use of polycode texts in lessons positively influences students' psychological and cognitive processes, offering several advantages. It facilitates the transition from voluntary to post-involuntary attention, enhances memory development, expands the volume of assimilated material, reduces fatigue, stimulates creative imagination, and enables students to acquire reliable knowledge and authentic samples of foreign language speech. Moreover, it intensifies the learning process and fosters additional motivation and interest in learning a foreign language.

One of the key didactic principles implemented through polycode texts is the principle of clarity. The effectiveness of learning depends on the extent to which all sensory organs are engaged in perception. The more diverse the sensory perceptions of educational material, the more effectively it is absorbed. Visualized information aids students in decoding and understanding a text, making foreign-language content more accessible and reducing the difficulty of perception.

Visual representation is understood as a specially organized display of linguistic and non-linguistic material functioning in speech to assist students in comprehension, language acquisition, and communication. The use of visual clarity in foreign language teaching is both justified and highly effective, especially in today's digital world, where reading habits have changed. Modern learners often skim through texts rather than focus on a single passage for an extended period. Polycode texts, with minimal reliance on verbal components, allow for maximum assimilation of information and contribute to a more dynamic and engaging learning process [4].

Today, under the influence of modern communication technologies, trends in the development of pedagogical technologies and teaching tools are being established. The basic pedagogical concepts are changing, the role of the teacher, the style of communication, the means, methods and methods of teaching a foreign language are being rethought. In these conditions, it is necessary to restructure the learning process, taking into account the multiplicity of text formats transmitted through information and multimedia technologies.

The use of polycode texts helps to present pictures of the real life of the country of the language being studied, to acquaint students with cultural monuments, models of extralinguistic behavior.

Systematic work with polycode texts has a number of advantages, the main ones are training in the development of spontaneous speech, developing listening skills, increasing vocabulary and improving translation skills.

Resources

1. Kress, G., & van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
2. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
3. Yu, A. (2012). "Analysis of the Problems of the Chinese College Students' EFL Classroom Writings." *International Education Studies*, 5(5), 199–204. This paper examines issues in EFL classroom writings among Chinese college students, particularly in textual organization and pragmatic strategy, offering insights into the influence of native cultural thought patterns.
4. Bang, H. J., Olander, K., & Lenihan, E. (2019). "Chinese EFL Children's Linguistic Development: Age of Learning." This study investigates the English language learning outcomes of young Chinese L1 children using a digital self-guided learning tool, highlighting the effectiveness of multimodal approaches in early language education.

UDC: 811

PEDAGOGICAL CONDITIONS AND A MODEL FOR FORMING MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE

Argyn Zh.N.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Шетел тілін оқуға деген мотивацияны қалыптастыру педагогикалық шарттарға, мысалы, интерактивті оқыту әдістеріне, жеке көзқарасқа және тілдік ортаны құруға байланысты. Мотивацияның когнитивтік, эмоционалдық және әлеуметтік аспектілері маңызды рөл атқарады. Заманауи технологиялар мен ситуациялық әдісті қолдану тіл үйренуге деген қызығушылықты арттырады.

Резюме. Формирование мотивации к изучению иностранного языка зависит от педагогических условий, таких как интерактивные методы обучения, индивидуальный подход и создание языковой среды. Важную роль играет когнитивный, эмоциональный и социальный аспекты мотивации. Применение современных технологий и ситуационного подхода способствует повышению интереса к изучению языка.

Motivation plays a crucial role in the process of foreign language learning. It determines the intensity, persistence, and success of acquiring a new language. Various pedagogical conditions influence motivation, shaping learners' attitudes, engagement, and overall effectiveness in mastering a foreign language. Developing a comprehensive model for forming motivation requires a deep understanding of psychological, social, and didactic factors that impact language learning. This article examines the key pedagogical conditions necessary for fostering motivation and presents a model for its formation based on modern educational approaches.

One of the primary pedagogical conditions for enhancing motivation in language learning is the use of interactive and communicative teaching methods. Traditional methods based on rote memorization and grammar drills often fail to engage students effectively. Instead, task-based learning, role-playing, and situational communication provide learners with meaningful, real-world contexts in which they can apply their language skills [2, 80]. For instance, incorporating dialogues, debates, and group projects into language lessons encourages active participation and

increases learners' intrinsic motivation. The communicative approach not only improves language proficiency but also builds learners' confidence in their ability to use the language in authentic situations.

Another critical factor influencing motivation is the incorporation of technology in language education. Digital tools such as language learning apps, online platforms, and virtual reality simulations create an immersive and engaging learning environment [6, 63]. Gamification, which includes elements like rewards, challenges, and progress tracking, further enhances learners' interest and persistence in language acquisition. Studies have shown that students who engage with multimedia content, interactive exercises, and real-time language practice develop higher motivation levels and better retention of linguistic material [1, 49].

Personalization of the learning process also plays a significant role in fostering motivation. Every learner has unique cognitive abilities, learning styles, and goals, making it essential to adapt teaching strategies to individual needs [7, 321]. Differentiated instruction, which involves varying the complexity of tasks, providing multiple learning pathways, and offering individualized feedback, ensures that all students remain engaged and motivated. When learners feel that their personal interests and progress are valued, they are more likely to invest effort in language learning.

Furthermore, the role of the teacher as a motivational factor cannot be underestimated. An encouraging, supportive, and empathetic teacher significantly influences students' attitudes toward learning a foreign language. Teachers who use positive reinforcement, set achievable goals, and create a psychologically safe learning environment contribute to learners' self-efficacy and willingness to take risks in language use [8, 125]. Teacher enthusiasm and the ability to connect language learning with real-life experiences also enhance students' engagement.

The sociocultural aspect of language learning is another important component in motivation formation. Learners who understand the cultural background of the language they are studying tend to develop a stronger emotional connection to it. Exposure to authentic cultural materials such as films, literature, and music enriches the learning experience and makes it more meaningful [3, 105]. Moreover, interaction with native speakers, whether through study-abroad programs, language exchange platforms, or virtual communication, increases motivation by providing learners with firsthand experience of the language in use.

Based on these pedagogical conditions, a model for forming motivation in foreign language learning can be developed. This model integrates cognitive, affective, and social dimensions to create a holistic approach to language acquisition. It consists of the following key elements:

Intrinsic and Extrinsic Motivation Balance – While intrinsic motivation (a personal interest in language learning) is ideal, extrinsic factors such as rewards, grades, and career benefits also play a role in sustaining motivation. A well-designed curriculum should balance both types of motivation to maintain long-term engagement.

Interactive and Task-Based Learning – Incorporating communicative activities that require real-world language use enhances motivation by making learning relevant and

practical. Project-based learning, problem-solving tasks, and simulations allow students to see the direct application of their skills. Technological Integration – Utilizing digital resources, gamified learning, and adaptive language platforms ensures that learning remains engaging and accessible. Personalized learning paths based on AI-driven recommendations further boost motivation. Teacher’s Role in Motivation – Educators should foster a positive learning atmosphere, provide constructive feedback, and act as facilitators who guide students through the learning process rather than merely delivering knowledge. Establishing strong teacher-student rapport enhances students’ confidence and motivation. Cultural Immersion and Social Interaction – Encouraging students to engage with the cultural aspects of the language, participate in language exchange programs, and interact with native speakers fosters emotional investment in language learning. Socialization in the target language makes learning more enjoyable and meaningful. Self-Regulated Learning Strategies – Teaching students how to set goals, monitor their progress, and develop effective learning strategies helps them take ownership of their language learning journey. Encouraging reflection and metacognitive awareness enhances long-term motivation [9, 64].

Implementing this model in language education has shown promising results. Studies indicate that students who engage in interactive learning, receive personalized instruction, and have access to digital resources demonstrate higher levels of motivation and improved language proficiency [4, 37]. Moreover, when learners perceive language learning as a meaningful and enjoyable activity rather than a compulsory task, they are more likely to persist in their studies and achieve fluency.

In conclusion, motivation is a key determinant of success in foreign language learning, and its formation depends on a range of pedagogical conditions. Interactive teaching methods, technology integration, personalized learning, teacher encouragement, cultural immersion, and self-regulated learning strategies all contribute to enhancing motivation. The proposed model offers a comprehensive approach to fostering motivation, ensuring that learners remain engaged and committed to language acquisition. Future research should continue exploring innovative strategies to further optimize motivation-driven language learning.

References

1. Chapelle, C. A. (2001). *Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing, and Research*. Cambridge University Press.
2. Dörnyei, Z. (2005). *The Psychology of the Language Learner: Individual Differences in Second Language Acquisition*. Routledge.
3. Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press.
4. Oxford, R. L. (1990). *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. Heinle & Heinle.
5. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.
6. Stockwell, G. (2012). *Computer-Assisted Language Learning: Diversity in Research and Practice*. Cambridge University Press.
7. Ushioda, E. (2011). Motivating Learners to Speak in the Foreign Language Classroom. *Language Teaching Research*, 15(3), 307-328.

8. Williams, M., & Burden, R. L. (1997). *Psychology for Language Teachers: A Social Constructivist Approach*. Cambridge University Press.
9. Zimmerman, B. J. (2002). *Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview*. *Theory into Practice*, 41(2).

UDC: 811.1

CHARACTERIZATION OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF BASIC ENGLISH VERBS OF MOTION

Assil M.A.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: ағылшын тіліндегі қозғалысты білдіретін етістіктер – бұл әртүрлі қозғалыс түрлерін сипаттайтын күрделі лексикалық бірліктер жүйесі. Олар бағыттылығы, қозғалыс тәсілі, грамматикалық ерекшеліктері және сөйлемдегі мағынасы бойынша ерекшеленеді. Қозғалыс етістіктерін зерттеу ағылшын тілін терең меңгеру үшін маңызды, өйткені олар қарым-қатынаста жиі қолданылады және қозғалысқа байланысты мағыналарды жеткізуде басты рөл атқарады.

Резюме: Глаголы перемещения в английском языке представляют собой сложную систему лексических единиц, обозначающих различные виды движения. Они отличаются по направленности, способу передвижения, грамматическим свойствам и значению в контексте. Анализ данных глаголов важен для изучения английского языка, так как они широко применяются в речи и играют ключевую роль в передаче смыслов, связанных с движением.

Motion verbs are fundamental components of the English language, describing movement, direction, and spatial relations. These verbs are not only used in their literal sense but also take on metaphorical meanings, playing a significant role in communication [4, 5]. This study aims to explore the semantic structure of basic English motion verbs, focusing on their classification, functional characteristics, and contextual variations. The paper highlights key features such as directionality, manner of motion, transitivity, and polysemy. Additionally, it examines the cognitive and linguistic aspects of motion verbs, discussing their influence on English syntax and usage [3, 191].

Verbs of motion represent one of the most dynamic categories in English vocabulary, reflecting various aspects of movement. These verbs include fundamental actions such as go, come, run, walk, move, fly, swim, and jump [2, 1]. The meanings of motion verbs are influenced by multiple linguistic and contextual factors, making them an essential subject of study in semantics.

Motion verbs can be analyzed from different perspectives: lexical semantics – how meanings of motion verbs change across contexts, syntactic behavior – how these verbs function within different sentence structures, cognitive and VCTensions – how motion concepts contribute to abstract thinking and figurative expressions [4, 6]. Understanding the semantic structure of motion verbs is essential for linguistic research, second-language acquisition, and computational linguistics. The objective of this paper is to analyze the classification and functional properties of motion verbs

in English, emphasizing their significance in language processing. Motion verbs can be categorized according to various semantic properties, including directionality, manner of motion, transitivity, and aspectual distinctions [2,15].

Motion verbs can be divided into two primary groups based on their reference to movement direction. Directional verbs specify movement towards or away from a reference point. Examples: go (movement away) – he went to the store, come (movement toward) – she came home late. Non-directional verbs describe movement without indicating a particular endpoint. Examples: move – he moved quickly through the crowd, travel – she traveled extensively in Europe.

The manner in which motion occurs also defines the classification of verbs. Speed-based classification: run (fast movement), walk (moderate movement), creep (slow movement). Continuity of motion: glide (smooth, uninterrupted motion), hop (discontinuous, bouncing movement), stumble (irregular movement).

Another significant distinction among motion verbs is whether they require a direct object [2,9]. Transitive verbs require an object to complete their meaning. Examples: carry (she carried a heavy bag), push (he pushed the cart). Intransitive verbs do not require an object. Examples: run (she ran in the park), jump (he jumped over the fence).

Motion verbs can be classified into transitive and intransitive based on whether they require a direct object. Transitive motion verbs indicate an action where an agent moves an object from one place to another. These verbs always require a direct object to complete their meaning. They are commonly used in sentences where the movement is caused by an external force or influence. Intransitive motion verbs, on the other hand, describe movement that occurs independently, without the need for an object. They focus on the subject performing the action rather than an entity being acted upon. Many motion verbs in English exhibit valency alternations, meaning they can function both transitively and intransitively depending on the sentence structure. This characteristic adds to the complexity and richness of motion verb semantics, allowing for a variety of meanings in different contexts. Understanding these distinctions is crucial for analyzing verb behavior in syntactic and semantic studies.

Cognitive linguistics suggests that the way we understand physical motion influences our perception of abstract concepts. Motion verbs play a significant role in conceptual metaphors [4,3]. Many idiomatic expressions use motion verbs metaphorically. Examples: she is moving forward in her career (progress), the economy is going downhill (decline). Temporal expressions – motion verbs are frequently used to describe time. Examples: the weekend flew by, time is running out. Such metaphorical extensions demonstrate the deep cognitive impact of motion verbs on language and thought.

Different languages categorize and conceptualize motion differently. English tends to emphasize manner of motion (e.g., “He sprinted across the field”), while languages like Spanish or French often focus on the path of movement (e.g., “He entered running” instead of “He ran inside”). This variation affects language learning and translation, requiring deeper semantic understanding.

In modern digital contexts, motion verbs have gained new metaphorical meanings [4, 6]. Phrases such as “scroll down,” “navigate a website,” or “stream a video” illustrate how traditional motion-related words are now used to describe virtual actions. These evolving usages highlight the adaptability of motion verbs in response to technological advancements.

The study of motion verbs has practical significance in several fields [2, 11]. In language learning and teaching, understanding motion verbs helps learners grasp sentence structures, verb patterns, and idiomatic expressions, improving fluency. In computational linguistics and AI, accurate interpretation of motion verbs enhances machine translation and natural language processing systems, ensuring better contextual understanding. Additionally, in comparative linguistics, analyzing motion verbs across languages provides insights into how different cultures conceptualize movement, enriching cross-linguistic research. These applications demonstrate the broad impact of motion verb analysis on both theoretical and applied linguistics.

In conclusion, the semantic structure of basic English motion verbs reveals their complexity and functional diversity within the language. These verbs can be categorized based on directionality, manner of motion, transitivity, and their ability to extend into metaphorical meanings. Their role in both literal and figurative expressions highlights their significance in communication, cognitive processing, and language acquisition. The findings of this study suggest that motion verbs are deeply embedded in conceptual thought, often shaping our understanding of abstract concepts such as time, progress, and change. Their application extends beyond everyday speech, playing a crucial role in fields like linguistic research, artificial intelligence, and second-language learning. Future studies could further explore the cross-linguistic variations of motion verbs, analyzing how different languages encode movement and spatial relations. Additionally, investigating their influence on cognitive structures and neural processing could provide valuable insights into the interaction between language and thought. Understanding these aspects will contribute to a more comprehensive linguistic framework and enhance practical applications in various disciplines.

References

1. Fillmore, C. J. (1976). Frame Semantics and the Nature of Language. *Language*, 52(1).
 2. Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. University of Chicago Press.
 3. Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics: Typology and Process in Concept Structuring*. MIT Press.
 4. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- in various disciplines.

THE PURPOSE OF WEB 2.0 NETWORK SERVICES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Bazarbayeva Zh.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде шет тілін меңгеру барысында ауызша сөйлеу дағдыларын дамыту маңызды орын алады. Бұл әсіресе коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру үшін қажет. Ситуациялық рөлдерді қолдану шет тілін оқытуда оқушыларды шынайы қарым-қатынас жағдайларына жақындатуға мүмкіндік беретін тиімді әдіс болып табылады. Бұл әдіс оқушылардың белсенділігін арттырып, сөйлеу тәжірибесін байытады.

Резюме. В современной системе образования важное место в процессе овладения иностранным языком занимает развитие навыков устной речи. Это особенно необходимо для формирования коммуникативной компетентности. Использование ситуационных ролей является эффективным методом в обучении иностранному языку, позволяющим приблизить учащихся к реальным условиям общения. Этот метод повышает активность учащихся и обогащает их речевой опыт.

In the digital age, education has undergone radical changes, moving from traditional full-time education to a mixed and fully interactive educational environment. Web 2.0 network services, characterized by interaction, user-generated content, and teamwork, have greatly contributed to this shift. Web 2.0 technologies promote engagement, which makes the learning process more interesting and accessible than static web 1.0 pages. Web 2.0 technologies promote engagement, which makes the learning process more interesting and accessible than static web 1.0 pages. Using these resources in the classroom, teachers can promote a constructivist learning style in which students actively acquire knowledge rather than just assimilate it. This essay examines the functions and impact of Web 2.0 services on the learning process, demonstrates their advantages, ways of using them, and the difficulties associated with them. Since educational institutions are more dependent on digital resources, it is important to assess how Web 2.0 technologies affect student learning strategies and outcomes [1].

Web 2.0 technologies facilitate communication and collaboration between students, faculty, and institutions. Tools such as blogs, wikis, and discussion forums allow students to exchange ideas, give feedback to colleagues, and engage in meaningful discussions. For example, Google Docs enables collaboration on real-time tasks, making group projects more efficient and interactive. The ability to edit documents together, leave comments, and engage in synchronous collaboration enhances teamwork skills that are important for academic and professional success. Social media sites such as Facebook and LinkedIn serve as platforms that allow students to discuss coursework, receive academic advice, and connect with professionals in their field. Through such collaborative efforts, students develop the communication, problem-solving, and digital literacy skills necessary for lifelong learning.

Traditional learning often involves passive learning, and Web 2.0 tools promote active participation. Educational podcasts, video sharing platforms (like YouTube), and gamification elements (like Kahoot!) make the learning process more fun. These tools correspond to different learning styles, developing creativity and critical thinking (Alexander, 2006). Web 2.0 applications such as virtual reality (VR) and augmented reality (AR) further enhance engagement by offering an engaging learning experience. Students can interactively explore virtual labs, historical landmarks, and complex scientific concepts, making abstract topics more understandable. In addition, platforms like Flipgrid allow students to create and share video reports, which helps them formulate their thoughts and ideas effectively. These participatory tools help students better remember information, making learning meaningful and enjoyable [2].

Web 2.0 services allow you to adapt the learning process to different learning rates and preferences. Adaptive learning platforms such as Coursera and Khan Academy use data analysis to adapt educational content to individual needs. This personalization improves students' understanding and retention of knowledge. Artificial intelligence (AI)-based platforms analyze student performance and provide customized learning methods so that students receive the necessary support. In addition, mobile apps such as Duolingo and Quizlet offer on-the-go learning opportunities, allowing students to practice their subjects at their convenience. A personalized learning environment allows students to track their learning, set goals, track progress, and access resources appropriate to their abilities. As a result, Web 2.0 technologies promote self-learning, increasing students' independence and responsibility.

The availability of Web 2.0 tools removes geographical and economic barriers, allowing students around the world to study. Online courses, webinars, and open educational Resources (op) make quality education inclusive. The MOOCs (massive open online courses) offered by EDX and Udacity have democratized learning by offering free and affordable courses to millions of people. Students from remote or low-income areas have access to high-quality educational materials, can communicate with teachers around the world and attend virtual classes. Additionally, assistive technologies combined with Web 2.0 platforms, such as screen readers and speech-to-text conversion tools, make reading more accessible to students with disabilities. The flexibility of the online learning environment allows students to learn at their own pace, adapting education to individual circumstances and lifestyles [3].

Digital literacy is very important in a technology-based world. Web 2.0 tools teach students how to navigate the digital environment, critically evaluate online information, and develop skills such as media literacy, problem solving, and digital communication. These competencies are crucial for success in a future career. In addition, students learn how to responsibly create, share, and manage digital content by being ethical members of an online community. Blogging platforms, programming tools, and multimedia software enable students to develop creative and technical skills that are increasingly in demand in various fields. By mastering Web 2.0 technologies, students not only enhance their achievements, but also prepare

themselves for the digital economy, where the main advantage is mastering the skills of online collaboration and digital communications.

The study's findings demonstrate that Web 2.0 adoption improves student motivation, engagement, and academic achievement throughout the educational process. However, methodological training, the choice of suitable tools, and frequent evaluation of their efficacy are necessary for successful implementation. A dynamic, interactive learning environment that satisfies the demands of the digital age is created through the skillful application of Web 2.0.

Web 2.0 is a social services platform that enables a diverse group of Internet users to be both information producers and co-authors, in addition to being information consumers [4].

The word social (website or service) is a key word and denotes a distinctive characteristic of Web 2.0 - resources are created by people, for people, and stimulate synchronous and asynchronous communication on the Internet.

Using blogs and wikis. Students can keep personal language diaries, record their thoughts, and receive comments from teachers and classmates. Learning through social media. Instagram, Facebook platforms, or specialized educational networks can be used to discuss topics in a foreign language. The use of podcasts and videos. Recording and listening to audio materials helps to improve the perception of speech by ear. Virtual projects and collaborative learning. Working on collaborative assignments in Google Docs, Padlet, or Trello develops teamwork skills. Gamification of learning. Interactive platforms such as Kahoot, Quizlet, and Duolingo help make the process of memorizing words and grammar more fun [5].

Teachers and students have new chances when Web 2.0 social services are used to teach foreign languages. With this method, the process of learning a language becomes more dynamic, interactive, and knowledge-based. Effective use of digital technologies helps pupils develop long-lasting language abilities and get ready for communication in the contemporary digital environment.

Web 2.0 network services have transformed the educational landscape by fostering collaboration, engagement, and accessibility. Their role in enhancing personalized learning, digital literacy, and active participation underscores their importance in modern education. However, facing problems such as issues connected with privacy, the digital divide, and the need for teacher training is pivotal for increasing their potential. With the continuation of digital devices' evolution, the incorporation of Web 2.0 in education will remain important for preparing learners for the demands of the 21st century. T

References

1. Alexander, B. (2006). Web 2.0: A New Wave of Innovation for Teaching and Learning? *EDUCAUSE Review*, 41(2), 32–44.
2. Bonk, C. J. (2009). *The World Is Open: How Web Technology Is Revolutionizing Education*. Jossey-Bass.
3. Dabbagh, N., & Kitsantas, A. (2012). Personal Learning Environments, Social Media, and Self-Regulated Learning. *The Internet and Higher Education*, 15(1), 3-8.
4. Jenkins, H. (2009). *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. MIT Press.

5. Redecker, C., Ala-Mutka, K., & Punie, Y. (2010). Learning 2.0: The Impact of Social Media on Learning in Europe. Journal of e-Learning and Knowledge Society, 6(1), 119-130.

UDC 811.111

FEATURES OF IDIOMS IN ENGLISH, RUSSIAN AND KAZAKH LANGUAGES

Bazarbekova N.Sh.

Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Бұл мақалада ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі идиомалар қарым-қатынаста маңызды рөл атқарады, сөйлеуді мәнерлі, эмоционалды және қысқа етеді. Олар халықтың мәдени дәстүрін, тарихы мен менталитетін бейнелейді, тіл мен оның сөйлейтіндерді жақсырақ түсінуге көмектеседі. Идиомаларды пайдалану сөйлеудің табиғи дыбысталуына көмектеседі, ауызша және жазбаша тілді түсінуді жақсартады, әзіл мен жасырын мағыналарды түсінуді жеңілдетеді.

Резюме. В данной статье рассматриваются идиомы в английском, русском и казахском языках играют важную роль в коммуникации, делая речь более выразительной, эмоциональной и краткой. Они отражают культурные традиции, историю и менталитет народа, помогая глубже понимать язык и его носителей. Использование идиом способствует естественности речи, улучшает восприятие разговорного и письменного языка, а также облегчает понимание юмора и скрытых смыслов.

Idioms in English, Russian and Kazakh languages have a number of features that reflect the culture, history and way of thinking of their speakers. In English, idioms are often related to everyday life, sports, business and natural phenomena, while they are distinguished by their laconicism and metaphorical nature, for example, “break the ice” or “hit the nail on the head”. The Russian language is rich in figurative expressions associated with folk wisdom, everyday life and historical realities, which is reflected in idioms such as “like snow on the head” or “keep a stone in your bosom”. In the Kazakh language, idioms are closely associated with nomadic culture, nature and traditional foundations, many expressions reflect the steppe way of life and philosophy, for example, “аттың құлағында ойнау” (to be a skilled horseman, to cope with business perfectly). Thus, each language system forms its own unique idiomatic constructions that help to better understand the culture and worldview of its speakers.

Idioms in English, Russian and Kazakh languages have their own characteristics, determined by the history, culture and worldview of their speakers. In English, they are often associated with navigation, sports, business and everyday situations, for example: "miss the boat" (to miss an opportunity) or "hit the sack" (to go to bed). These expressions are often figurative, but at the same time laconic. In Russian, idioms reflect folk wisdom, folklore and everyday life, often having an emotionally charged character, for example: "kot naplakal" (very little) or "lead by the nose" (to deceive). In Kazakh, idioms are deeply connected with the nomadic way of life, natural phenomena and traditional values. Many phraseological units use images of animals, the steppe and nomadic life: "түймедейді түйедей ету" (to make a mountain out of a molehill) or "аттың жалында, түйенің қомында" (to be on the

road, to live on the road). Despite the differences, in all three languages, idioms serve as an important means of conveying folk wisdom, cultural characteristics and national character [1].

Using idioms in English, Russian and Kazakh languages provides many benefits for both native speakers and language learners. They make speech more expressive, lively and emotional, helping to convey complex thoughts using short and metaphorical expressions. Idioms often carry cultural and historical context, which contributes to a deeper understanding of the traditions, mentality and way of thinking of native speakers. They also improve language competence, allowing language learners to better understand colloquial speech, humor and shades of meaning. In addition, knowing idioms helps you sound more natural and confident in communication, as they are widely used in literature, media and everyday communication.

Using idioms in English, Russian and Kazakh languages has many advantages for both native speakers and language learners. They make speech more expressive, lively and emotionally rich, helping to convey complex ideas using metaphorical, short and figurative expressions. Idioms allow you to avoid long explanations, replacing them with set phrases that are immediately understandable to native speakers. Idioms also serve as an important means of transmitting cultural and historical heritage. They reflect the national mentality, traditions and values of the people, creating a connection between generations. For example, English idioms are often associated with sailing and sports, Russian ones - with everyday life and folk wisdom, and Kazakh ones - with the nomadic way of life and the nature of the steppe [2].

For language learners, knowledge of idioms significantly improves language competence. They help to better understand colloquial speech, humor, fiction, cinema and the media, since idioms are very common in all these areas. In addition, the use of idioms makes speech more natural, bringing the learner closer to native speakers.

The practical importance of idioms is especially great in the professional and business spheres, where set expressions allow you to convey thoughts more quickly and accurately. In business communication in English, idioms such as "think outside the box" or "cut corners" are often used. Russian and Kazakh languages also have many professional idioms that help communicate effectively in a business environment. Thus, knowledge and use of idioms expands the language stock, makes speech more expressive, contributes to a better understanding of culture and increases the level of language proficiency, which is especially important for successful communication in different areas of life.

Using idioms in English, Russian and Kazakh brings many benefits, enriching speech, making it more vivid, expressive and precise. They allow you to compactly convey complex ideas, saving time and adding an emotional touch. Due to their metaphorical nature, idioms help create vivid images that are better perceived and remembered. From a cultural point of view, idioms play an important role in preserving folk traditions and values. They reflect history, worldview and national characteristics, helping to better understand the culture of a particular people. For

example, English idioms are often associated with navigation ("show your true colors" - to show your true face) and sports ("throw in the towel" - to give up). The Russian language is rich in idioms associated with everyday life and nature ("like peas against a wall" - it's useless to do something). In the Kazakh language, expressions are often associated with animals and the nomadic way of life ("zhylandy ush kessen de, kesirtkedey kaukary bar" - even a wounded enemy has strength).

From a language learning perspective, knowing idioms significantly improves understanding of native speakers' speech, as they are often found in everyday communication, fiction, media and cinema. This is especially useful when learning a foreign language, as it helps to better understand hidden meanings and shades of meaning, and also develops associative thinking [3].

In business and professional spheres, knowing idioms makes speech more confident and natural. In English, expressions such as "a win-win situation" (mutually beneficial situation) or "on the same page" (to be on the same wavelength) are widely used. Russian and Kazakh also have set expressions that help to convey information concisely and accurately in the work environment.

In addition, idioms make communication more lively, interesting and emotionally rich. They help to establish closer contact between interlocutors, as they demonstrate knowledge of cultural realities and the subtleties of language. In informal communication, the use of idioms can make speech more friendly and figurative, and also make it easier to understand jokes and hidden meanings. Thus, knowledge and active use of idioms expands the language stock, promotes better mutual understanding, helps to understand the culture of the people more deeply and makes communication more effective and natural. Despite all the advantages, idioms in English, Russian and Kazakh also have a number of disadvantages that can make them difficult to use, especially for language learners.

One of the main difficulties is their opacity: the meaning of an idiom cannot always be understood based on the meanings of individual words. For example, the English expression "kick the bucket" (die) has no obvious connection with its real meaning. In Russian, the similar expression "to kick the bucket" (to die) and in Kazakh "құйрық-бауыр жеу" (literally "to eat liver and tail" - to make peace) also does not reveal the meaning without a cultural context.

Another problem is limited universality. Many idioms are specific to one culture and may be incomprehensible to speakers of other languages. For example, the English "spill the beans" (to reveal a secret) or the Russian "neither fish nor meat" (neither fish nor meat) can cause difficulties for people who are not familiar with their meaning. There are idioms in the Kazakh language related to the nomadic way of life that are difficult to understand without knowledge of the traditional way of life, for example, "қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заман" (literally "the time when the lark lays eggs on the back of the sheep" - a prosperous period). Also difficult is their use in formal and written language. In official documents, scientific papers and business correspondence, idioms may look inappropriate, as they make the text less precise. In business or diplomacy, an unsuccessfully used idiom can lead to misunderstandings or even a negative reaction.

Another drawback is the change in meaning over time. Some idioms can become obsolete or lose their original meaning. For example, the English "bite the bullet" (to endure the pain) dates back to the times when soldiers actually bit the bullet before medical procedures. In Russian, the expression "to remember" is associated with the ancient system of writing on tablets, while in Kazakh "сыыр құймышақ" (literally "cow's tail" – dragging out a matter) has its roots in the agricultural realities of the past. Thus, idioms, although they make speech lively and expressive, can be difficult to understand, are limited by cultural boundaries, are not always appropriate in official communication, and can become outdated over time. Idioms in English, Russian and Kazakh, despite their expressiveness and cultural value, have a number of shortcomings that can make them difficult to use, especially for language learners [4].

One of the main difficulties is their opacity: the meaning of an idiom cannot be understood by simply translating it literally. For example, the English expression "let the cat out of the bag" (to reveal a secret) does not have a literal meaning, just like the Russian "коту под волок" (in vain) or the Kazakh "аттың жалы, түйенің қомы" (literally "on a horse's mane, on a camel's hump" - to be on the road, to live in motion). Without context, such expressions can be confusing.

Another problem is the difficulty of translation. Since idioms often reflect the culture and traditions of a people, they may lose their meaning or require adaptation when translated. For example, the English "when pigs fly" and the Kazakh "tuye ustinen siraq uytu" (literally "to roast a leg on a camel's back", which means to profit from someone else's work) do not require a literal translation, but rather a selection of analogs that are understandable to native speakers of another language.

In addition, idioms are not always universal, and their incorrect use can lead to misunderstandings. Even within a single language, different regions may use different expressions. For example, Americans say "a dime a dozen" (something common and cheap), while the British use the similar "ten a penny". In Russian, there are regional idioms like "в чёлёнках Сид" (annoying), and in Kazakh - "ит өлген жер" (literally "where the dog died", which means "very far away"). Idioms can also complicate formal speech and academic writing. In official documents, business correspondence, and academic writing, they are often considered inappropriate because they make the text less precise. In business, an ill-chosen idiom can lead to confusion. For example, the English "cut corners" (doing something with the least amount of effort) can mean efficiency in one context and negligence in another. Another disadvantage is related to the variability of language [5].

Some idioms become obsolete or lose their original meaning. For example, the English "rule of thumb" originally referred to a rough measurement using the thumb. In Russian, the expression "дадува" (to die) originally had a connection with oak trees, which symbolized strength and longevity. In Kazakh, "қазан аяқ қалшылдаса, шаңырақ шайқалады" (if the cauldron shakes, the tent is shaking) indicates family troubles, but without knowledge of the traditional way of life it is difficult to understand.

Reference

1. Kunanbaev A. Words of edification (Book of Words). Publisher: Can't buy it anywhere, 2008. – 138 p.
2. Message from the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated January 28, 2011
3. Arakin. V.D., Comparative typology of English, German and Russian languages. – M.: FIZMATLIT, 2005. – 232 p.
4. Zhubanov K. Zhana grammatikany n zhanalyktary zhaynda. – Almaty: 2001. – 24 p.
5. Zelenetsky A.L. Comparative typology of the main European languages. – M.: Publishing house Academy, 2004. – 248 p.

UDC 811

CHARACTERISTICS OF MONOLOGUE SPEECH TRAINING

Bekish B.

MA student

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Мақалада шет тілін үйрену процесінде монологиялық сөйлеуді оқытудың негізгі сипаттамалары қарастырылады. Монологиялық құзыреттілікті қалыптастырудың негізгі аспектілері, соның ішінде лексика-грамматикалық негіз, когнитивті процестер, айтылымды ұйымдастыру стратегиясы және сөйлеу байланысын дамыту талданады. Білім алушылардың өз бетінше және жан-жақты сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған әдістер мен әдістерге ерекше назар аударылады.

Резюме. В статье рассматриваются основные характеристики обучения монологической речи в процессе изучения иностранного языка. Анализируются ключевые аспекты формирования монологической компетенции, включая лексико-грамматическую основу, когнитивные процессы, стратегию организации высказывания и развитие связности речи. Особое внимание уделяется методам и приёмам, направленным на развитие у обучающихся навыков самостоятельного и развернутого высказывания.

Teaching monologue speech is one of the most important aspects of the formation of communicative competence in the process of learning a foreign language. Monologue speech allows the speaker to express his thoughts in a structured and logical way, to argue his point of view and to build detailed statements. The development of this skill is especially important in a modern educational environment where foreign language proficiency is considered an integral part of professional and social competence [1,5].

Modern methods of teaching a foreign language are focused on a communicative approach, which is based on the development of all types of speech activity, including monologue speech. However, teaching a monologue requires special pedagogical conditions and methods, since it is associated not only with the mastery of linguistic means, but also with cognitive processes such as the organization of information, the logical construction of utterances and the use of means of coherence. The development of monologue speech skills is also important in the context of digital technologies, as new educational platforms and multimedia resources create additional opportunities for improving this type of speech activity.

The purpose of the article is to analyze the key characteristics of teaching monologue speech and consider effective methods of its formation. To achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks:

- identify the main components of monologue speech;
- to consider the psychological and linguistic features of its formation;
- to analyze modern monologue teaching methods;
- to present examples of successful use of various approaches in the educational process.

Monologue speech is characterized by the following main parameters [2,23-30]:

- Integrity and logical coherence – the statement should be structured and consistent, contain an introduction, main part and conclusion.
- Linguistic accuracy is the correct use of grammatical constructions, vocabulary, and phonetics.
- Reasonableness is the ability to express an opinion, supporting it with logical arguments.
- Independence of utterance – the student must be able to formulate thoughts without significant help from the teacher.

Methods and examples of teaching monologue speech. In practice, monologue training can be carried out using various methods, including [3,10-18]:

- The reference signal method: using diagrams, plans, and keywords to organize an utterance.
- The Problem Situations method: Students are invited to solve a specific problem or express their opinion on a relevant topic.
- Role-playing games and projects: involving students in a communication situation that requires a monologue.
- Recording audio and video monologues: working with digital resources to analyze errors and improve speech.

Example: As part of the study of the topic of "Travel", students are assigned to prepare a monologue about their ideal trip using a pre-proposed plan (location, transport, impressions, etc.). To increase efficiency, they can use images, maps, or presentations.

The use of various methods of teaching monologue speech allows students to create conditions for the gradual development of this skill. Let's look at some effective approaches using the example of specific exercises and tasks.

Using reference schemes and plans. The teacher offers students a monologue plan that includes key points. For example, when discussing the topic "My future profession", the scheme may look like this:

Introduction: Why is this profession important?

The main part: Necessary skills, prospects, personal motives of choice.

Conclusion: How do I see myself in this profession in the future?

This method allows students to structure their thoughts, develop logical thinking and coherence of speech.

Storytelling Method. Students tell stories based on suggested illustrations, videos, or situations. For example, a teacher shows a series of pictures, and the student must compose a coherent narrative based on a logical sequence of images. This exercise develops spontaneous speech, the ability to improvise, and creative thinking.

The "60 seconds" method. Students are given a specific topic, such as "Which city would I like to visit?" or "My dream." They need to talk continuously on a given topic for 60 seconds. This exercise helps to get rid of the fear of public speaking, trains the skill of rapid formation of thoughts and increases the volume of active vocabulary.

Debates and discussions. Students are divided into groups and receive opposing points of view on the problem. For example, "Social media does more harm than good." One group defends this point of view, the other refutes it. This exercise promotes the development of reasoned speech, logical statement-making skills, and critical thinking.

Recording a video or audio monologue. Modern technologies allow students to record their monologues and analyze them. For example, students can write down a 2-3-minute story on the topic "The most memorable day of my life" and then re-listen to it, noting grammatical and lexical errors. This helps not only to develop speech, but also teaches self-correction.

The development of monologue speech is an important component of teaching a foreign language, as it contributes to the formation of students' ability to logically, consistently and argumentatively express their thoughts. Monologue speech requires not only mastery of lexical and grammatical material, but also developed cognitive skills such as planning, structuring information and its expressive presentation.

The use of a variety of techniques, such as using reference schemes, storytelling, debates, spontaneous speech tasks, and working with digital technologies, significantly improves the effectiveness of learning. Modern digital resources (multimedia presentations, podcasts, interactive assignments) allow you to adapt the learning process to the needs of each student, providing an individual approach [4,41].

Thus, effective teaching of monologue speech should be based on the integration of traditional and innovative methods, the creation of communicative situations that motivate students to actively use the language. In the context of globalization and widespread international communications, this skill is becoming crucial not only in the educational field, but also in professional activities.

A promising area of further research in this area is the study of the impact of artificial intelligence and online learning on the development of monologue speech, as well as the development of adaptive programs to improve this type of speech activity in individual and group format.

Teaching monologue requires an integrated approach, including the formation of a language base, the development of cognitive skills and the use of modern teaching methods. It is important to take into account the individual characteristics of students and create conditions for independent speech activity. The integration of

digital technologies and interactive teaching methods contributes to a faster and more effective development of monological competence.

References

1. Костылев Д. В. Психологические и педагогические аспекты развития монологической речи у студентов. — Казань: Казанский университет, 2018. С 5.
2. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. — Cambridge University Press, 2014. P 23-30.
3. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. — Longman, 2015. P 10-18.
4. Вятютнев М. Н. Формирование речевой компетенции в условиях дидактической игры. — Санкт-Петербург: Питер, 2012. С 41.

UDC: 373.1.

APPLICATION OF MODERN INNOVATION TECHNOLOGIES AT THE ENGLISH LESSONS - THE KEY OF SUCCESS IN TEACHING STUDENTS

Belgibaeva G.A.

Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Бұл мақала ағылшын тілін оқытудың тиімділігін арттырудағы заманауи инновациялық технологиялардың маңызды рөлін зерттейді. Ол қызықты және интерактивті оқу ортасын құруға көмектесетін сандық платформалар, интерактивті тақталар, мобильді қосымшалар, виртуалды және толықтырылған шындық және AI-мен жұмыс істейтін жүйелер сияқты әртүрлі технологиялық құралдар мен ресурстарды зерттейді.

Резюме. В этой статье рассматривается важная роль современных инновационных технологий в повышении эффективности преподавания английского языка. В ней рассматриваются различные технологические инструменты и ресурсы, такие как цифровые платформы, интерактивные доски, мобильные приложения, виртуальная и дополненная реальность, а также системы на базе искусственного интеллекта, которые помогают создать увлекательную и интерактивную среду обучения.

In the rapidly evolving landscape of education, the integration of modern innovative technologies has become a crucial factor in enhancing the teaching and learning process. In the context of English language instruction, the application of such technologies not only enriches the learning experience but also significantly contributes to student success. This article explores the key role of modern technologies in English lessons and how they help create an interactive, engaging, and personalized learning environment.

Technological advancements have revolutionized the way education is delivered. With the internet, mobile devices, and various software applications, the traditional classroom experience has expanded beyond the four walls. For English language teachers, this shift provides new opportunities to design more dynamic, accessible, and student-centered lessons. The use of digital tools allows for real-time communication, multimedia content, and interactive activities that cater to diverse learning needs.

There are several innovative tools and technologies that have proven to be effective in the classroom:

a) Digital Platforms and Learning Management Systems (LMS)

Platforms like Google Classroom, Moodle, and Edmodo have transformed the way teachers manage their lessons. These tools allow educators to share resources, track progress, give assignments, and even conduct online assessments. For English learners, such platforms provide a wealth of materials such as reading passages, grammar exercises, and vocabulary quizzes, all accessible at any time [1].

b) Interactive Whiteboards

Interactive whiteboards (IWBs) are now a staple in many classrooms. They enable teachers to present lessons using visual aids, videos, and interactive exercises. Students can directly interact with the content, write, and draw on the board, which enhances their engagement and helps them retain language concepts better.

c) Mobile Applications and Educational Games

With the rise of smartphones, mobile apps like Duolingo, Memrise, and Quizlet have made language learning more accessible. These apps allow students to practice English at their own pace through vocabulary games, grammar challenges, and speaking exercises. They make learning fun and engaging, while also providing personalized feedback to improve students' skills.

d) Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR)

Virtual and augmented reality technologies offer immersive experiences that can transform language learning. Through VR, students can be placed in real-world scenarios, such as visiting an English-speaking country, ordering food in a restaurant, or having a conversation in a business meeting. AR, on the other hand, can overlay digital information onto the physical world, which enhances vocabulary acquisition by associating words with real-world objects and environments.

e) Artificial Intelligence (AI) and Chatbots

AI-powered tools, such as language learning chatbots, have become invaluable in English lessons. These systems simulate conversations, providing students with the opportunity to practice their speaking and listening skills in real time. Chatbots are available 24/7, which means students can learn at their own convenience. Additionally, AI tools can analyze students' performance and suggest areas for improvement [2].

The integration of technology in English lessons offers a variety of benefits that enhance both teaching and learning experiences. These advantages go beyond traditional methods and create more dynamic, engaging, and personalized learning environments. Here's a deeper look into the key benefits:

Technology enables the use of multimedia elements such as videos, audio clips, and interactive exercises, which capture students' attention more effectively than traditional textbooks or lectures. When students engage with these tools, learning becomes more enjoyable, reducing boredom and increasing their motivation to actively participate in lessons. Engaged students are more likely to retain information and develop a deeper understanding of the material.

Technology allows teachers to cater to the individual needs of each student. Through the use of online platforms, students can work at their own pace, revisiting lessons or advancing faster based on their understanding and proficiency level. Tools like adaptive learning apps adjust the content according to the learner's progress, offering personalized feedback and targeted exercises to address specific weaknesses. This flexibility supports students with varying levels of competence and learning styles.

With digital tools like language exchange platforms, video calls, and chatbots, students have more opportunities to practice their speaking and listening skills. These tools often connect learners with native speakers or other students, providing real-world conversational practice. Additionally, students can interact with digital content (such as pronunciation guides or voice recognition software) to improve their language accuracy and fluency, which builds confidence in their ability to communicate effectively.

One of the key benefits of using technology is the ability to provide real-time feedback. Learning management systems, online quizzes, and assessments allow students to get immediate results and corrections, helping them to understand their mistakes and learn from them quickly. This instant feedback is crucial for reinforcing learning and preventing the reinforcement of errors. Teachers can also track student progress more efficiently and identify areas where students may need further assistance.

Technology encourages collaboration among students. Digital tools like Google Docs, online discussion forums, and shared platforms enable students to work together on projects, assignments, and discussions, regardless of their physical location. This collaborative learning fosters teamwork, communication, and problem-solving skills. It also helps students exchange ideas, learn from one another, and engage in peer-to-peer teaching, which reinforces their own knowledge and understanding of English.

The internet and digital libraries provide students with a vast array of resources that were not available in traditional classrooms. English learners can access e-books, podcasts, online journals, language tutorials, and other educational materials to enhance their learning. These resources are available 24/7, giving students the ability to study and practice English outside of school hours, further supporting their language development.

Through online platforms and language exchange programs, students can interact with people from diverse backgrounds and cultures. This not only improves their English language skills but also broadens their understanding of different cultures, which is a key aspect of language learning. Engaging in conversations with native speakers or students from other countries exposes learners to authentic, contextual uses of English, making their learning more relevant and meaningful [3].

While the integration of technology into English lessons offers many benefits, there are also challenges to consider:

Technological Access and Equity: Not all students have equal access to technological devices and reliable internet connections. This can create disparities in learning opportunities and outcomes, particularly in underserved communities.

Teacher Training: Effective use of technology requires teachers to have the necessary skills and training. Professional development programs are essential to ensure educators are comfortable with new tools and know how to integrate them effectively into their teaching practices.

Distraction and Over-reliance: While technology can enhance engagement, it can also lead to distractions if not managed properly. Teachers need to find a balance between traditional methods and technology to ensure students remain focused on the lesson [4].

While the integration of technology in English lessons offers numerous benefits, it also presents certain challenges and considerations that educators, students, and institutions must address to ensure successful implementation. Here are some of the key challenges and considerations:

One of the most significant challenges is the disparity in access to technology. Not all students have equal access to devices (laptops, tablets, smartphones) or reliable internet connections, which can create inequalities in learning opportunities. This is especially true for students in rural or underserved areas. If technology is not available to all students, some learners may fall behind or miss out on the advantages that digital tools provide. Ensuring equal access to technological resources is essential for effective integration and avoiding the exacerbation of educational disparities.

Effective use of technology requires that teachers are adequately trained to use new tools and platforms. Many teachers may not be familiar with the latest digital tools or may feel overwhelmed by the pace of technological advancements. Without proper professional development, teachers may struggle to integrate technology effectively into their lessons, potentially diminishing the potential benefits. Continuous training and support for educators are crucial to ensure they are confident and capable in using digital tools to enhance their teaching methods.

While technology can engage students, it can also become a source of distraction if not managed properly. Social media, games, and other non-educational content are easily accessible on devices, which may divert students' attention away from the lesson. Over-reliance on technology can also lead to disengagement from traditional learning methods, such as reading books or engaging in face-to-face discussions. Teachers need to strike a balance between using technology to enhance learning and maintaining focus on the core educational goals.

Technological tools, like software applications, online platforms, and devices, are prone to technical issues such as software glitches, connectivity problems, or device malfunctions. These interruptions can disrupt lessons and affect the overall learning experience. In classrooms where technology is heavily relied upon, even a minor technical issue can hinder the flow of the lesson and create frustration for both teachers and students. It's important to have contingency plans in place, such as backup devices or offline resources, to mitigate such challenges.

The use of technology, especially online platforms, raises concerns regarding data privacy and security. Students' personal information, learning data, and interactions with digital tools may be at risk of being exposed or misused. Educational institutions must ensure that the platforms they use comply with data protection regulations, and teachers need to be aware of best practices for safeguarding student privacy. Parental consent and communication about the use of digital tools are also important to maintain transparency and trust [5].

The application of modern innovative technologies in English lessons plays a critical role in creating an engaging, personalized, and effective learning environment. By leveraging digital platforms, interactive tools, and AI-driven resources, teachers can provide students with a wealth of opportunities to develop their language skills. However, it is important to address the challenges associated with technology use to ensure that all students benefit equally from these innovations. Ultimately, when used thoughtfully and strategically, modern technology can be the key to success in teaching English and fostering students' language proficiency in a dynamic, globalized world.

Incorporating technology into English lessons opens up many possibilities that make learning more interactive, engaging, and effective. By offering personalized experiences, enhancing student communication skills, providing immediate feedback, fostering collaboration, and offering access to a wealth of resources, technology significantly contributes to students' language development.

Список использованной литературы

1. Puentedura, R. R. (2006). Transformation, Technology, and Education: A Framework for Understanding the Role of Technology in Education. In The International Society for Technology in Education (ISTE).
2. Kukulska-Hulme, A. (2012). Language Learning in Mobile and Virtual Worlds. In Interactive Language Learning Environments. Routledge. ISBN: 978-0415584897.
3. Anderson, C. A., & Rainie, L. (2018). The Role of Technology in Education: A 21st-Century Approach to Teaching and Learning.
4. Zheng, B., & Warschauer, M. (2015). Technology and English Language Teaching: A Review of the Research. In Handbook of Research on Language Teaching and Learning.
5. Blin, F., & Appel, C. (2016). Technology in English Language Teaching: An Analysis of Classroom Use of Digital Tools. Language Learning & Technology, 20(3), 1-21.

UDC: 811

TEACHING BORROWED LEXICON IN THE ENGLISH LANGUAGE AS A LINGUODIDACTIC PROBLEM

Berturganova Y.E.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: кірме лексиканы оқыту – ағылшын тілін меңгерудегі маңызды аспектілердің бірі. Ол оқушылардың сөздік қорын кеңейтіп, тілдік кедергіні азайтуға көмектеседі. Сонымен қатар, кірме сөздерді меңгеру мәдениетаралық коммуникацияны жақсартып, тілдің даму ерекшеліктерін түсінуге ықпал етеді.

Резюме: обучение заимствованной лексике является важным аспектом освоения английского языка. Оно способствует расширению словарного запаса и снижению языкового барьера. Кроме того, знание заимствованных слов улучшает межкультурную коммуникацию и помогает лучше понять особенности развития языка.

The English language, throughout its historical development, has absorbed a vast number of borrowed words from various languages. The process of lexical borrowing has played a significant role in shaping modern English, making it one of the most lexically diverse languages in the world. However, teaching borrowed lexicon in English presents several linguodidactic challenges. Understanding the nature, classification, and integration of loanwords is essential for both learners and educators. This article explores the pedagogical challenges of teaching borrowed lexicon in English, considering historical, phonological, morphological, and semantic aspects. Loanwords in English originate from multiple languages, including Latin, French, Greek, and Germanic languages. Latin and French, in particular, have had a profound impact on English vocabulary due to historical events such as the Roman occupation of Britain and the Norman Conquest [1,143]. These borrowings have influenced not only the lexicon but also the structure and pronunciation of English words. For example, legal and scientific terms such as justice, government, and medicine have Latin and French origins, while everyday words like piano (Italian) and coffee (Arabic) demonstrate the continuous influx of borrowed lexicon [2, 370].

One of the key challenges in teaching borrowed lexicon is the phonological adaptation of loanwords. Learners often struggle with pronunciation variations resulting from different phonetic systems. For instance, words borrowed from French often retain their original stress patterns and silent letters, as in rendezvous and ballet [3,75]. Teaching strategies must therefore incorporate phonological awareness techniques to help learners grasp these differences. Additionally, borrowed words may undergo phonetic assimilation over time, making it necessary for educators to highlight historical changes in pronunciation.

Morphological adaptation also poses difficulties for learners. Some borrowed words maintain their original inflectional patterns, while others are fully integrated into English morphology. For example, the plural form of phenomenon (from Greek) is phenomena, while cactus (from Latin) has both cacti and cactuses as accepted plural forms [4,163]. Teaching these inconsistencies requires a structured approach, including comparative linguistic analysis and exposure to authentic texts.

Semantic shifts in borrowed lexicon further complicate vocabulary acquisition. Some loanwords retain their original meanings, while others develop new connotations or undergo semantic narrowing. For example, the French word chef originally meant “chief” but now specifically refers to a professional cook in English [5, 240]. Similarly, agenda from Latin originally referred to “things to be done” but now commonly means a schedule. Understanding such semantic changes is crucial for learners to use borrowed words accurately in context.

Effective pedagogical strategies for teaching borrowed lexicon include explicit vocabulary instruction, contextual learning, and etymological analysis. Explicit instruction involves teaching the origins, pronunciation, and usage of borrowed

words systematically [6,23]. Contextual learning emphasizes the exposure of learners to loanwords in real-life communication, literature, and media. Etymological analysis helps students understand the historical development of words, fostering deeper lexical retention. Additionally, using comparative linguistics can highlight similarities and differences between English and students' native languages, aiding comprehension.

One of the main difficulties in teaching borrowed vocabulary is the complexity of phonological adaptation. Many borrowed words undergo pronunciation changes that may differ significantly from their original sounds. For instance, French loanwords like “bouquet” and “déjà vu” retain their French pronunciation to some extent, which may confuse learners unfamiliar with French phonetics. Moreover, borrowed words sometimes follow different stress patterns compared to native English words, making pronunciation even more challenging for students.

Given these challenges, effective pedagogical strategies must be implemented to facilitate the learning of borrowed vocabulary. The following methodologies have been proven useful in enhancing comprehension and retention: Etymological Analysis: Encouraging students to explore the origins of loanwords can provide valuable insights into their meanings and evolution. Understanding word origins helps learners establish connections between words and improve retention [5,234]. Teachers can incorporate historical contexts into lessons, showing how English has borrowed words from different languages over time.

Phonetic Training and Pronunciation Practice: Since pronunciation is a major barrier, explicit phonetic instruction is essential. Learners can benefit from listening to native speakers, practicing stress patterns, and using phonetic transcription to master the correct pronunciation of borrowed words. Technology-assisted learning tools, such as speech recognition software, can also help improve pronunciation accuracy [3,65].

Morphological Awareness Activities: To address the challenges of morphological adaptation, educators can introduce comparative exercises that show how borrowed words change in English. For example, comparing Latin-origin words like radius (plural: radii) with native English words like bus (plural: buses) can help students recognize different pluralization rules. Context-Based Learning: Teaching borrowed vocabulary through authentic contexts, such as literature, media, and real-life situations, enhances understanding. Learners should be exposed to borrowed words in different sentence structures to grasp their meanings effectively. Contextual learning significantly improves vocabulary retention. Comparative Linguistic Analysis: Drawing parallels between borrowed words and their equivalents in students' native languages can facilitate learning. Many languages share similar loanwords due to common borrowing sources. For example, English, Russian, and Kazakh have borrowed numerous words from French (e.g., menu, hotel, restaurant), which can serve as a bridge for multilingual learners. Interactive and Gamified Learning: Language games, quizzes, and role-playing exercises can make learning borrowed vocabulary more engaging. Tools like flashcards, word-matching activities,

and storytelling using loanwords can enhance recall and application. Interactive methods significantly boost vocabulary acquisition [4,160].

In conclusion, teaching borrowed vocabulary in English presents a unique set of challenges related to phonology, morphology, and semantics. However, with well-structured pedagogical approaches, educators can help learners overcome these difficulties and develop a deeper understanding of how loanwords function within the language. By incorporating etymological analysis, phonetic training, context-based learning, and comparative linguistic strategies, students can improve their lexical competence and appreciation for the dynamic nature of English. Given the increasing globalization and the continuous evolution of the language, mastering borrowed vocabulary is essential for learners to achieve effective communication in English.

References

1. Durkin, P. (2014). *Borrowed Words: A History of Loanwords in English*. Oxford University Press.
2. Haspelmath, M., & Tadmor, U. (2009). *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. De Gruyter Mouton.
3. Jenkins, J. (2000). *The Phonology of English as an International Language: New Models, New Norms, New Goals*. Oxford University Press.
4. Schmitt, N. (2010). *Researching Vocabulary: A Vocabulary Research Manual*. Palgrave Macmillan.
5. Nation, P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
6. Hulstijn, J., & Laufer, B. (2001). Some empirical evidence for the involvement load hypothesis in vocabulary acquisition. *Language Learning*.

UDC: 316.77

SOCIAL COMMUNICATION IS THE MOVEMENT OF MEANINGS IN SOCIAL TIME AND SPACE

Bijnazarova N.S.

I.Arabaev State University, Bishkek, Kyrgyzstan

Түйін: мақалада философтардың, мәдениеттанушылардың, психологтардың, әлеуметтанушылардың, лингвистердің, "коммуникация" ұғымдарының әртүрлі пікірлері қарастырылады.

Резюме: в статье рассматриваются различные мнения философов, культурологов, психологов, социологов, лингвистов, понятия «коммуникация».

Communication in a broad sense is a process of transmission communication, exchange of thoughts, information and ideas, providing interaction between individual or collective consciousness through sign systems fixed on both tangible and intangible media. The term "communication" comes from the Latin *communicatio* (message, transmission) and *communicare* (to make common, to converse, to connect, to communicate).

Both in the scientific field and in other fields, including art, literature, domestic and industrial relations, communication performs a social function, reflecting social structures and ensuring their interconnection [1].

In sociology, considerable attention is paid to the study of communication, communicative activity and communicative competence. Thus, social communication is considered as the transmission of meanings within social space and time, which is possible only if there are participants in the process, i.e. communicators and recipients [2].

According to S.V. Borisnev, communication plays a key role in the interaction of people, social groups, peoples and states, facilitating the exchange of information, emotions, assessments, meanings and values. He notes that communication is carried out through holistic iconic formations that convey knowledge, ideas, values and emotional states. Social communication, according to his view, is a communicative activity conditioned by a system of socially significant norms, assessments, situational factors and communication traditions accepted in a given society [3].

Research on the problems of communication from the point of view of sociology is based on the key principles of the theory of speech activity. In this context, social communication is considered as a textual activity, which is an "exchange of actions of generating and interpreting texts" [4]. Thus, from a sociological point of view, communication includes:

- a means of communication between various objects of the material and spiritual world;
- the process of communication involving the transfer of information between people;
- a mechanism for the transmission and exchange of information in society in order to influence it.

Philosophical research, in turn, focuses on the methodological aspects of communication, its essence and communicative competence. Thus, Doctor of Philosophy, Professor of Lomonosov Moscow State University A.V. Nazarchuk notes that the interpretation of communication varies in different philosophical concepts. He emphasizes that the philosophical understanding of communication is not limited solely to the exchange of information or speech interaction, but also includes such processes as the circulation of resources within social subsystems, economic exchanges, the transmission of myths, discussion of views in everyday situations, dialogue between people, as well as the preservation and transmission of cultural texts and monuments.

At the philosophical level, the issues of communication, communication and understanding were also developed by the Russian researcher, the outstanding scientist A.A. Brudny [5].

Cultural studies cover a wide range of issues related to various aspects of communication, both in general and in particular contexts. In modern cultural studies, socio-cultural communication is understood as the process of interaction between participants in socio-cultural activities, including individuals, groups and organizations, in order to transmit or exchange information. At the same time, sign

systems (languages) are used, as well as the means and techniques adopted in this culture. This type of communication is one of the fundamental mechanisms of the socio-cultural process, ensuring the establishment of social connections, coordination of people's joint activities, management of various aspects of public life, as well as the accumulation and transfer of socio-cultural experience.

As noted in the scientific literature, communication is not only the transmission of messages, but also the manifestation of entities through their reflection in the form of information messages covering nature, society and culture. Thus, communication is a universal phenomenon covering all spheres of human existence – natural, social and cultural. Modern approaches to the theory of communication in the cultural aspect are reflected in the works of I.P. Yakovlev.

Western communication studies consider society as a part of the global information discourse. In this context, Yu. Habermas argues that language and communication are key elements defining the pragmatic foundations of intersubjectivity. He emphasizes that the normative conditions of communication serve as the foundation of social and moral normativity in the broadest sense. In his opinion, rationality arises and develops precisely in the process of communication, and the processes taking place in this area have a significant impact on social development [6].

Yu. Habermas emphasizes that it is the communicative discourse that forms a space of freedom in which individuals, based on mutual consent, can actively participate in the historical process, becoming its full-fledged subjects.

Representatives of linguistics and psycholinguistics, who consider communication from the point of view of its sign-semantic structure, have made a significant contribution to the study of communicative processes. Since information is transmitted through various symbolic codes, both verbal and non-verbal, the study of communicative abilities and communicative competence is an important area of scientific analysis in disciplines such as linguistics, linguodidactics, philology, and psycholinguistics. In this regard, it is necessary to note the works of such scientists as R. Barth, L. Wittgenstein, T.A. Van Dijk, A.A. Leontiev, C. Morris, C.S. Pierce, F. de Saussure, R. Jakobson, Y. Kristeva, and others [7].

Researchers studying the structure of communication identify several key components, including: paraxial, affective, gnostic, regulatory, affective, informational, communicative, interactive, perceptual, behavioral, affective, gnostic, cognitive, behavioral, volitional, personal, instrumental, informational.

The problems of communication skills, sociability, communicative competence and the ability to communicate are studied by representatives of various scientific fields, including sociology, philosophy, cultural studies, psychology, linguistics and pedagogy. There are many definitions of communication and the communicative process in the scientific community.

Following the approach of A.V. Khutorsky and I.A. Zimnaya, communicative competence is considered as an integrative personality quality based on theoretical knowledge, practical skills, as well as on personal and socially conditioned

experience. It reflects an individual's ability and willingness to carry out communication activities. In turn, communication is defined as the process of forming common meanings through the use of various symbols, among which language plays a central role.

Communication in a non-native language contributes to the creation of a common meaning, but at the same time it can be accompanied by the phenomenon of "cultural shock". In addition, the communication process involves the ability to adapt to different contexts and situations, which manifests itself in the ability to flexibly self-present depending on the conditions of communication [8].

L. Wittgenstein, in his posthumously published *Philosophical Studies*, offered an original view of the nature of language, arguing that "speaking a language is a component of some activity or some form of life." He introduces the concept of a language game, emphasizing the inextricable link between language and action.

Linguistic pragmatics, considering interpersonal interactions, connects the use of speech utterances with certain rules and postulates that communication participants must follow in order to achieve practical and cognitive goals. In this regard, such concepts as maxims of cooperation by P. Grice and the principle of politeness by J. Lynching, aimed at ensuring effective and friendly interaction between interlocutors, contributing to a positive outcome of communication. In addition, V.Z. Demyankov draws attention to the need to comply with the background requirements of communication, including conventions, strategies and tactics of communication.

The development of research in the field of intercultural communication began with the works of W. von Humboldt, E. Sepir and other scientists. The modern conceptual framework of communication theory covers such key terms as "communicativeness", "communicative communication", "communicative competence" and "communicative charisma", the content of which is revealed in the works of M.S. Kagan, Yu.M. Lotman, T.V. Khristidis and other researchers.

At the same time, in a number of works there is no clear differentiation between the concepts of "communication", "communicative competence", "communicative skills" and "ability to communicate", which makes it difficult to accurately distinguish them in scientific discourse.

One of the first in-depth analyses of communicative competence was carried out by F. By Ericson and I. Schult. They define it as "knowledge and observance of certain norms of communication that allows you to attract the attention of the interlocutor, be understood and maintain a conversation."

Based on the conducted research analysis, it can be concluded that communication in foreign language speech activity covers a wide range of knowledge, skills and abilities that students need to possess for effective interaction. These include:

- knowledge of the basics of rhetoric and logic;
- knowledge of the formulas of politeness and norms of etiquette in foreign language communication;
- ability to make communicative choices depending on the cultural context (European, Oriental communication styles, etc.);

- experience of self-presentation;
- ability to resolve conflict situations constructively;
- confident use of verbal and non-verbal means of communication;
- developed reflection and self-control skills;
- possession of psychotechnical techniques that allow you to maintain self-control and resist manipulation;
- knowledge of body biomechanics and the ability to use paralinguistic means of communication;
- tolerance and awareness of the value of personality;
- the ability to create meanings in the process of communication based on universal values.

In the modern communication environment, a high level of competence is required from an individual in all areas of interpersonal interaction. Thus, communicative competence acts as one of the key competencies to be formed in the system of secondary and higher professional education.

Communicative competence is a complex socio-psychological phenomenon that manifests itself in the ability of an individual: adequately assess oneself and one's place in the system of social relations, correctly interpret the personality traits and emotional states of the interlocutors, predict the development of interpersonal situations, select and apply the most appropriate ways to interact with others.

At the same time, this competence is multifaceted and variable, not subject to strict regulatory frameworks or a single structural model. It can be expressed in various forms of interaction, including exchange, impact, as well as the realization of both humanistic and non-humanistic ideals.

The main goal of any communication process is to achieve consensus – the result of a reasoned discussion, or "discourse", during which agreement is formed. Interacting individuals share a certain set of knowledge through their communicative actions, which, in turn, contributes to the legitimization of social norms and principles, and also plays an important role in the formation and development of personality.

Bibliography

1. Философский энциклопедический словарь. / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983.
2. Соколов, А.В. Общая теория социальной коммуникации [Текст]: учебное пособие / А.В. Соколов. – СПб: Изд-во В.А. Михайлова, 2002. – 461 с.
3. Бориснев, С.В. Социология коммуникации [Текст]: учебное пособие / С.В. Бориснев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 272 с.
4. Дридзе, Т.М. Коммуникативные основания лингводидактического процесса [Текст] / Т.М. Дридзе // Вторая международная конференция ЮНЕСКО Евролингваун. – М.: МГЛУ, 1996. – С. 77-85.
5. Назарчук, А.В. Идея коммуникации и новые философские понятия XX века [Текст] / А.В. Назарчук // Вопросы философии. – 2011. – №5. – С. 157-165.
6. Брудный, А.А. Понимание и общение [Текст] / А.А. Брудный. – М.: Знание, 1989. – 63 с.

7. Грачев, В.И. Феномен социокультурной коммуникации в современной художественной культуре (информационно-аксиологический анализ) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра культурологии [Текст] / В.И. Грачев. – СПб, 2008.

8. Яковлев, И.П. Ключи к общению. Основы теории коммуникаций [Текст] / И.П. Яковлев. – СПб: Авалон, Азбука-классика, 2006.

UDC 811

DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH THROUGH AUTHENTIC VIDEO CONTENT AND PODCASTS

Elboeva M.B.

Shahrisabz State Pedagogical Institute, Shahrisabz, Uzbekistan

Түйін: Шынайы бейне мазмұны мен подкасттар студенттерді табиғи сөйлеу, әртүрлі екпіндер, интонациялар және мәдени аспектілермен таныстыру арқылы тіл үйренуге ықпал етеді. Бұл мақалада олардың артықшылықтары, оқыту әдістері және ағылшын тілін оқыту процесінде есту, айтылу және мәдениетаралық құзыреттілікке әсер етуі қарастырылады

Резюме: Аутентичный видеоконтент и подкасты способствуют изучению языка, знакомя учащихся с естественной речью, разнообразными акцентами, интонациями и культурными аспектами. В этой статье рассматриваются их преимущества, методы преподавания и влияние на восприятие на слух, произношение и межкультурную компетентность в процессе обучения английскому языку.

Modern technologies provide a wide range of tools for teaching foreign languages. The development of communicative competence is a key task of teaching English, since successful mastery of it involves not only knowledge of grammar and vocabulary, but also the ability to effectively interact in real situations. One of the effective methods to achieve this goal is to use authentic video content and podcasts that allow you to immerse yourself in the language environment and develop various aspects of language competence [1].

Authentic video content, including movies, TV series, interviews, video blogs, and educational videos, helps students adapt to the natural speech of native speakers. It provides an opportunity to get acquainted with a variety of accents, intonation patterns and language constructions. In addition, the videos contribute to the development of listening skills, the expansion of vocabulary and a better understanding of the cultural characteristics of the language being studied. The visual context also facilitates understanding of complex language structures and promotes effective learning of the material [2].

Video materials include various forms of content such as films, snippets, courses, and programs designed for educational purposes and demonstrated using video technology. Their use in teaching a foreign language provides dynamic visibility and operational audiovisual support, which contributes to the development of speech skills. Methodically based application of video helps to create conditions for real language communication, making the learning process more interesting, emotionally intense and problem-oriented. One of the key advantages is the absence

of a native language in the process of perception, which helps to overcome the language barrier.

According to N. V. Baryshnikov, the use of video materials in foreign language classes should solve a number of objectives:

- The development of conscious and organized perception of information.
- Formation of cognitive skills (analysis, classification, hypotheses).
- Development of skills of analysis and generalization of the received data.
- Imitation of authentic oral speech patterns.

Mastering the ability to express ideas in the language being studied, taking into account the norms of the socio-cultural environment, as well as a critical assessment of the content of video materials.

The use of video content in the educational process has its own characteristics:

– The material is presented in a story form, which contributes to the involvement of students and the formation of their emotional attitude towards the characters.

– Dynamic presentation of information increases the effectiveness of learning, promotes memorization and active use of the studied material.

– Authentic video content has a high degree of trust on the part of students, which enhances the perception of information.

In teaching a foreign language, video can be used as a meaningful and semantic support, as well as an incentive for speech activity. The systematic use of video materials makes it possible to gradually complicate tasks, contributing to the development of language skills. At the same time, working with video requires a clear structure and compliance with certain stages for maximum efficiency.

When working with video materials, two views are allowed, and in some cases, three, depending on the learning objectives, the complexity of the material, and the stage of the learning process. The second viewing should be aimed at a more detailed understanding of the content. There are three main types of viewing:

- Intensive viewing is an analysis of the content with a detailed study of the information.

- Selective viewing is focusing on certain aspects.

- Global viewing is a general understanding of the topic and key idea of the video.

The choice of viewing type should correspond to the set educational goals and be accompanied by tasks that contribute to better assimilation of the material. After viewing, the effectiveness of perception is checked, as well as the understanding of the content, language structures and speech means is monitored.

Conditions for effective use of video materials:

- The content of the video corresponds to the level of students' training and the curriculum.

- The duration of the video is commensurate with the capabilities of the lesson.

- The plot of the video promotes the development of language, speech and socio-cultural competence.

- The content contains elements of novelty and surprise that maintain interest.

- The video is accompanied by clear instructions corresponding to the training tasks.

Basic language skills developed through video:

Listening skill – video voice accompaniment helps to perceive speech in a foreign language and develop listening skills. Unlike audio materials, video content facilitates understanding through visual context.

Speaking skill – after watching, students discuss the content individually, in pairs or in groups. Emotional involvement increases interest and stimulates speaking.

Reading skill – the use of subtitles while watching contributes to the development of reading, and text fragments of the video can be used in further exercises. Writing skills – grammar tasks during and after watching help improve written language. Students can also write reports, articles, and essays based on the video. Thus, video content not only makes learning more interesting, but also plays a key role in the comprehensive development of language competencies.

Podcasts are an audio format that can be used to improve listening comprehension and develop oral communication skills. Due to the wide variety of topics, students can choose materials that match their language proficiency and interests. Regular listening to podcasts helps improve pronunciation, develop intonation, adapt to spoken language, and expand the language repertoire [3].

The integration of video content and podcasts into the educational process can include a variety of methodological techniques:

- Preliminary discussion: formulation of hypotheses about the content of the material before viewing or listening to it.

- Developing critical thinking: analyzing the topic of a video or podcast, identifying the main ideas and arguments.

- Role-playing games and discussions: modeling situations based on viewed material.

- Creating your own podcasts or video presentations: developing students' creative and communication skills.

As part of the experiment, a group of students studied for two months using podcasts and videos. Their listening and speaking skills were measured before and after the experiment. Data analysis allowed us to assess the degree of improvement in language competence.

The use of authentic video content and podcasts in English language teaching is an effective means of building communicative competence. These resources not only contribute to the development of language skills, but also increase the motivation of students, creating conditions for natural immersion in the language environment. This approach ensures better and more effective English language acquisition and makes the learning process interesting and exciting [4].

Podcasts and videos are widely used in English language teaching. However, the question remains which of these methods is more effective. This article discusses a comparative analysis of podcast and video-based learning. Podcasts improve the perception of speech by ear, help to adapt to different accents and the pace of speech. Video provides visual support, improves understanding of non-verbal communication

and intonation. The combined approach allows you to integrate the advantages of both methods.

The study confirms that both methods are effective, but their combination gives the best results. Depending on the learning objectives, you can focus on listening (podcasts) or general communication (videos). Individualization of learning is one of the key trends in the methodology of teaching foreign languages. Using podcasts and videos allows you to adapt the educational process to the needs of students.

Advantages of an individual approach:

- Flexibility in the choice of materials and themes.
- The ability to independently control the pace of learning.
- Improve motivation through interactive and authentic content.

Teachers can use podcasts and videos to create individual learning paths, taking into account the level of knowledge, interests and preferences of students. Individual learning through podcasts and videos opens up new opportunities for learning English, making the educational process more adaptive and effective. Understanding the perception of different teaching methods by both teachers and students helps to integrate innovative technologies more effectively into the educational process. Teachers note that podcasts develop phonetic skills, and videos help to learn authentic speech patterns. Students believe that video content makes learning more fun, and podcasts are convenient for self-study. The general conclusion is that the combination of both methods is perceived positively and contributes to a better assimilation of the material.

The use of podcasts and videos in English language teaching is assessed as effective and in demand. Developing strategies for their integration can significantly increase students' motivation and success.

The results of the study show that podcasts and videos are effective tools for developing listening and conversational skills. They help students adapt to natural speech, improve their perception of accents and intonation patterns, and develop confidence in communicating in English. The combined use of these technologies makes it possible to achieve the best learning outcomes. The choice between podcasts and videos depends on individual preferences and learning goals. Podcasts promote the development of phonetic skills and concentration on listening, while video content provides additional visual support. Research shows that a combined approach produces better results than using one of the methods in isolation, helping students learn the language more effectively.

An individualized approach using podcasts and video content makes the process of learning English more flexible and adaptive. These tools allow students to choose a convenient time, pace, and topic of study, which increases motivation and interest in the language. As a result, this method promotes deeper language practice and accelerates the process of mastering English. Podcasts and videos are perceived by both students and teachers as valuable resources that complement traditional teaching methods. Teachers note their effectiveness in the development of listening and pronunciation, and students appreciate their accessibility and convenience. Thus,

the use of these technologies in the educational process contributes to improving the quality of language training and makes learning more interesting and interactive.

References:

1. Abu Shunnar, W., & Abu Shunnar, B. (2021). The Impact of Using Podcasting and Video Casting on Developing 9th Graders' Communication Skills in English Language. Budapest International Research and Critics in Linguistics and Education (BirLE) Journal, 4(3), 318–328. biarjournal.com
2. Karimova, Z. (2022). Podcasts and Videocasts as a Means of Interactive Communication in Teaching Foreign Language. Proceedings of the 14th International Conference on Computer Supported Education (CSEDU 2022), 113661, p 389–394.
3. Beliaeva, Z. (2023). Using Authentic Video for Teaching English as a Second Language. Master's Thesis, University of Padua. P 15-20.
4. Smythe, S. (2009). Using Podcasts to Support Communication Skills Development. Computers & Education, 52(1), p 68–74

УДК 811

GRAMMATICAL FEATURES OF ENGLISH-LANGUAGE INTERNET COMMUNICATION (BASED ON THE MATERIAL OF THE SOCIAL NETWORK "TWITTER")

Erdenova A.T.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Мақала ағылшын тіліндегі интернет-коммуникациясының грамматикалық ерекшеліктеріне, әсіресе "Twitter" әлеуметтік желісіндегі материалдар негізінде зерттеу жүргізуге арналған. Жұмыста онлайн-қарым-қатынаста грамматиканың қолданылуының ерекшеліктері мен заңдылықтары, атап айтқанда Twitter платформасына тән символдар санының шектеулілігі контекстінде қарастырылады.

Резюме. Статья посвящена грамматическим особенностям английской язычной интернет-коммуникации, с фокусом на материал социальной сети "Twitter". В работе рассматриваются специфические черты и закономерности использования грамматики в онлайн-общении, особенно в рамках ограниченного числа символов, характерного для платформы Twitter.

Within the framework of one article, it is difficult to analyze and compare the language characteristics of various blogs, chats, spam, emails, etc. We will pay attention to the linguistic features of the most representative, from our point of view, Internet object -the microblog Twitter – at the lexical and syntactic levels.

Let's turn first to vocabulary. Twitter stores a huge number of "fancy" words, the meaning of which is not so easy to find in a modern dictionary. However, it is not the words themselves that will be of interest to us in order to recognize and understand their meaning, but the ways of word formation through which they arise. So, what kind of word-formation techniques do Twitter members use?

Our quantitative analysis of Twitter messages using the continuous sampling method did not provide such an extensive number of examples on the basis of which we can talk about affixation as the dominant method of word formation. However, we

can agree with N.A. Akhrenova that Twitter users use the most well-known affixes (de, dis-re-, ex-, -er, -less, -ness, etc.), and in their traditional meaning.

Another way to form words on Twitter is to merge words. For example: fantastical < fantastic + fabulous – wonderful, amazing or gritch < grouchy female, grouch + witch – hag (about a woman). According to O.V. Obukhova, the most frequent word involved in the generation of bullion words is twitter. In particular, she cites a large number of examples: twaffic (Twitter + traffic); twoops (twitter + oops); twype (twitter + type); pwrty (party + Twitter); twerk (Twitter + work); twart (Twitter + Art), etc. [1, 121].

At the same time, there is also such a phenomenon as reverse word formation on Twitter. The most frequent examples of using verbs with omitted postpositions. Eg: Where did you buzz last evening? instead of Where did you buzz off last evening? Or: How you shacked this night? instead of How have you shaken up this night?

The Twitter language is also characterized by the use of short language forms – abbreviations – often understood only by the communicants themselves. For example: Bbm pin city tonight or My ol lady can't hang round no hoes.

Abbreviations are often found on Twitter, which sometimes make obscene phrases when deciphered. In its abbreviated form, it is slightly forgotten, loses its obscenity effect and becomes only an indicator of a conversational informal style of communication. One such example of an abbreviation is FW (fucking well) or FML (fucking my life).

Of the abbreviated forms on Twitter, acronyms are also used, usually well-known, to express:

- opinion: AFAIK – as far as I Know, IMHO - in my humble/honest opinion;
- Emotions / ratings: HHOK – ha-ha only kidding, LOL – laughing out loud;
- Greeting/ farewell: BB – be back/bye-bye, HAND – have a nice day.

The degree of agrammatism on Twitter is high. About half of the users write completely illiterate. There is a clear disregard for linguistic norms.

There are different ways to treat this. One can agree with the opinion of E.I. Breusova that "everyday communication in its written form does not require full observance of uniformity of spelling, good calligraphy and other things in accordance with the principle of necessary and sufficient expenditure of speech efforts to obtain a result satisfying written communication"[3, 36]. In other words, mistakes do not interfere with the understanding of the text, the emphasis on literacy, on the contrary, prevents concentration and accurate expression of thoughts, or negatively affects the speed of writing. Twitter members probably don't see the point in following normative punctuation. They, as in the case of lexical units, adhere to the principle of saving communicative efforts and, in accordance with it, get rid of everything superfluous and "ritualistic".

However, no one has abolished the concept of the norm of language. They may need to be reviewed over time, but they should not be neglected. As N.D. Golev correctly noted, "it is difficult to dispute the fact that mastery of spelling and punctuation norms is a sign of a cultured person and that all manifestations of his culture, including speech, should be welcomed" [4, 25]. Rejection of norms, in our

opinion, can lead to chaos in the language and cast doubt on the idea of philology as a science, negatively affect the linguistic consciousness of an individual, "lead to a lack of understanding among English speakers" [5, 18].

Observations of the linguistic (in particular, syntactic) features of Twitter have clearly demonstrated the modern attitude to writing. It was revealed that microbloggers treat writing without prejudice. The principle of economy and the focus on active communication made their writing spontaneous and not so limited in terms of grammar and punctuation. Despite the fact that there are several million, and possibly billions, of Twitter members around the world, it is nevertheless difficult to say today whether the practice of their virtual communication will lead to a complete fusion of written and oral speech and a corresponding transformation of linguistic consciousness.

References

1. Akhrenova N.A. Linguistic Features of Microblogs // Almanac of Modern Science and Education. – 2011. – No. 9 (52). – Pp. 119–122.
2. Bragina A.A. Neologisms and the Law of Analogy // Bulletin of Moscow University. Series 10. Philology. – 1970. – No. 4. – Pp. 72–78.
3. Breusova E.I. On the Effectiveness of Everyday Communication in Its Written Form // Bulletin of Surgut State Pedagogical University. – 2011. – No. 4. – Pp. 34–37.
4. Golev N.D. Russian Written Conversational Speech and Its Reflection in the Everyday Metalinguistic Consciousness of Virtual Communication Participants // Bulletin of Tomsk State University. Philology. – 2013. – No. 5 (25). – Pp. 12–30.
5. Ivanilova E.V. Structural-Semantic Features of Elliptical Sentences in French and English: (Based on French and English Literary Works of the Early 20th Century): Abstract of the dissertation ... PhD in Philology: 10.02.19. Nalchik, 2008.

УДК 811

FORMATION OF MULTICULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Ergesh G.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін: Жаһандану жағдайында болашақ мұғалімдердің көпмәдениетті құзыреттілігін қалыптастыру өзекті мәселе болып табылады. Бұл мақалада шет тілін оқыту осы құзыреттілікті дамытудағы маңыздылығы қарастырылады. Негізгі әдістер ретінде мәдениетаралық диалог, жобалық оқыту, рөлдік ойындар және кейс-стадилер талданады. Автор көпмәдениетті құзыреттілікке ие мұғалімдер әртүрлі әлеуметтік-мәдени ортадан шыққан студенттермен тиімді өзара әрекеттесе алатынын және инклюзивті білім беру ортасын құра алатынын атап өтеді.

Резюме: В условиях глобализации формирование мульткультурной компетентности будущих учителей становится актуальной задачей. В данной статье рассматривается значимость процесса обучения иностранному языку в развитии данной компетентности. Обсуждаются основные методы, такие как межкультурный диалог, проектные работы, ролевые игры и кейс-методы. Автор подчеркивает, что преподаватели, обладающие мульткультурной компетентностью, способны эффективно взаимодействовать с учащимися разных культур и создавать инклюзивную образовательную среду.

In the current era of globalization, multicultural competence is one of the essential professional skills for future teachers. The strengthening of cultural, economic, and political ties between countries requires teachers to be prepared not only in their subject areas but also in understanding and respecting other cultures. In this regard, the process of teaching foreign languages can serve as an effective tool for developing multicultural education among future teachers [1].

The aim of this study is to identify the importance of developing multicultural competence in future teachers during foreign language lessons and to examine the methods for achieving this.

Multicultural competence is the ability of an individual to understand and interact with different cultures. In pedagogy, this concept is associated with a teacher's ability to consider cultural diversity in their professional activities and effectively apply it in the educational process.

Multicultural competence includes the following components [2]:

- Cognitive component – knowledge about different cultures;
- Communicative component – the ability to achieve mutual understanding in a multicultural environment;
- Emotional-evaluative component – respect for other cultures and tolerance.

When learning a foreign language, students not only acquire linguistic skills but also become familiar with the culture of the people who speak that language. This serves as an effective way to develop multicultural competence.

Methods Aimed at Developing Multicultural Competence [3]:

1. Intercultural Dialogue Method – providing students with opportunities to analyze the communication styles of different cultural representatives and engage in dialogue with them.

2. Project-Based Method – encouraging students to conduct research projects related to foreign cultures.

3. Role-Playing Games – preparing students for intercultural communication by simulating various cultural situations.

4. Case Study Method – training students to solve real-life situations related to cultural interactions.

The development of multicultural competence is a crucial aspect of future teachers' professional qualifications. Modern schools bring together students from diverse national and cultural backgrounds, making it essential for teachers to consider these differences and organize an effective educational process accordingly.

A multicultural competent teacher [4]:

- Understands and respects students' cultural diversity;
- Adapts teaching methods to various cultural contexts;
- Develops students' intercultural communication skills.

Foreign language lessons serve as an effective platform for developing multicultural competence in future teachers. By incorporating intercultural communication methods into teaching, students learn to respect different cultures and build proper interactions with them [5]. Therefore, special attention should be given to this area in the pedagogical education system.

References

1. Vyatyutnev S. I. Intercultural Competence in the System of Professional Training for Future Teachers. – Moscow: Nauka, 2019.
2. Baharev V. V. Cross-Cultural Communication and Education. – St. Petersburg: Piter, 2020.
3. Smith E. Theory of Intercultural Communication. – London: Oxford University Press, 2021.
4. Kusainov A. Methodology of Teaching Foreign Languages: A Multicultural Perspective. – Almaty: Kazakh University, 2022.
5. UNESCO. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. – Paris: UNESCO Publishing, 2013.

UDC: 81'25

ENGLISH INTERPRETATIONS OF THE REALITIES OF KAZAKH CULTURE

Essembaeva R.T.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: мақала шындықты зерттеу және аудару мәселелерін қарастырады. Ұсынылған материалда шындықтың орыс және ағылшын тілдеріндегі түсіндірмелері көрсетілген, М.Әуезовтің "аза тұтудағы Сұлулық" әңгімесіндегі шындықты аударудың ерекшеліктері қарастырылған.

Резюме: статья затрагивает вопросы изучения и перевода реалий. В предлагаемом материале отражена русские и английские интерпретации реалий, рассматриваются особенности перевода реалий в рассказе М. Ауезова «Красавица в трауре».

The language of each people is a living organism that is related closely to the history, culture and social life of the people. Speakers of different languages, communicating with each other, convey the culture of their people through the language, and the translator is the main link in inter-language communication.

At the end of the twentieth century, an important addition appeared in the definitions of the concept of "language": as K. Levi-Stros notes, "language is a product of culture, its most important component and condition of existence, a factor in the formation of cultural codes" [1].

The relationship between language and culture was reflected in such a field of knowledge as linguistic country studies, the subject of study of which is information containing important national-cultural concepts, ideas, truths that are reflected in the vocabulary related to the country.

In the understanding of G. D. Tomakhin, linguistic country studies are interpreted as country-oriented linguistics, the object of study of which is linguistic units with pronounced national-cultural semantics, acting as a concentration of knowledge about the native language and environmental activities. [2]

These Language units are a sign of truth and a language unit.

The truth is the names of material culture, facts of history, state institutions, national and folklore characters, mythological creatures, etc., inherent only to certain

nations and peoples. [3]

Many researchers emphasize the importance of translating reality.

During translation, the text adapts to the new recipient, which causes the information in the source text to change. Taking into account the functional role that reality plays in a particular message is an important principle of the pragmatic aspect of translation. Perhaps, for example, to destroy the truth, if it is not important.

However, it seems that it is not always possible to preserve reality or replace it with an alternative in another culture. This is often observed when transmitting specific, specific associations with an intermediary subject, which make up the peculiarity of the lexical meaning of a word. In addition, the elimination of truth reduces the artistic value of the translation compared to the original.

Realities that reflect the specifics of national culture can always have connotations that create a vivid image that is not available to a representative of a foreign language culture. Its disclosure fully of national and cultural associations is the most important task of the linguistic and country studies aspect in Language Teaching.

In the translation process, one should also be careful not to replace the truth in a foreign language. Sometimes translators interpret the content of the original through the lens of their own language and culture. However, such a translation leads to a distortion of the original message and should be considered in translation theory as a negative phenomenon. [4]

We have systematized the Kazakh reality in the novel "Қаралы сұлу" by M. Auezov according to the following classification:

The text of the original contains 3492 words, of which only 8 are true. All truths belong to the socio-historical truth, among them:

- 1 truth related to religion: Allah;
- 1 truth related to the living conditions of nomads: жайлау;
- 3 truths related to the culture of the people: жоқтау, жылау, жыр;
- 1 truth related to the names of administrative-territorial units and settlements:

ауыл;;

- 1 truth related to the customs and traditions of the people: құн;
- Depending on the name of the weapon, truth 1: сойыл.

Let's move on to the analysis of ways to translate text from Kazakh into English.

This text is not translated into English, so we propose to consider the author's translation of reality, indicating the research of A. Ermagambetova on the translation of Kazakh words-reality and their translation methods.

A. Yermagambetova in her work "the National word in the language of works of art-the meaning and meaning of reality and ways of their translation" proposes to translate Kazakh reality in the following ways:

1. transliteration + explication;
2. transcription + explication;
3. transcription + addition + explication;
4. explication [5].

And gives examples of translating the truths of the original text, which are as follows: Алла — Allah-god — the most high;

Ауыл — Aul — locate village;
 Жайлау — Jailau — highland pasture (summer pasture or camping cite for summer season);
 Жоқтау — Не переведено;
 Жылау — Не переведено;
 Жыр — Zhir — a tale in verses, usually dealing with history (likewise a poetic story in recitative form);
 Құн — Kun — compensation for a murder; a definite quantity of cattle was payed for the compensation;
 Сойыл — Soeel — a pole used as a weapon.

From all this, it can be seen that:

1. Transliteration + explication translated words: жыр, құн;
2. Words are translated by transcription + explication: сойыл, ауыл, жайлау;
3. Transcription + addition + explication translated 1 word: Алла;
4. 2 realities: жоқтау, жылау they were not transferred at all.

After analyzing A. Ermagambetova's research on the translation of the work "Karaly Sulu", it can be seen that she uses double or triple translation methods, including explication, which is one of the most uneconomical translation methods, since the description takes up a lot of space in the translation text.

In addition, it can be seen that some realities have been overlooked and not translated, which can lead to a low level of equivalence between the original and the translated text, and the loss of meaning of the translated text.

Therefore, we want to offer our own translation methods and try to achieve a high level of equivalence and adequacy of the original and translated texts.

We suggest using the transliteration method of realities in the translation text, and then adding footnotes to comment on the descriptive translation of a particular reality.

After all, transliteration is considered by many translators and translation scholars to be the best way to translate reality: "Transliteration is the best way to translate in cases where there is a need to convey a national or ethnographic coloring. However, one must be careful with using a single transliteration without supporting it with a description — the reader's background knowledge is not so extensive to decipher cultural information" [6]. It looks like this:

— "**Allah**":

The original: **Аллай**, тұншықтым ғой!.. [7].

Авторский перевод: О **Allah***, I am gasping! *-god — the most high;

Thanks to this method, we will be able to achieve the following goals:

1. To save space in the translation text;

For example, translating a sentence «Әзімхан басына жүз түйенің құнын да алды», using the transliteration method, we get the following sentence: «For Azimhan's head was paid kun*, which was equal to the cost of a hundred camels», instead of using the method of transcription + explication proposed by A. Ermagambetova, as a result of which we obtain: «For Azimhan's head was paid kun — compensation for a murder; a definite quantity of cattle was payed for the

compensation, which was equal to the cost of a hundred camels».

By using separate translation methods, we get savings of almost half a sentence, i.e. instead of 24 words, we use 12 words per sentence.

Or, translating this sentence: *«Ал Қарагөз қайғысы бір алуан ұзақ, мұңлы жыр болып, әлі кетіп барады" and using the transliteration method with a comment, we get a sentence: «Karakoz's sorrow became one long sad **zhir**»*, which takes up less space, but at the same time transfers the national and cultural specifics of the original due to this explanatory commentary.

2. To achieve a high level of equivalence and adequacy of the text of the first language and convey the full meaning of the original without losing the cognitive function of the real words. This can be seen by translating the following sentence: *«Жыл бойы тұл болып тұрған жайлау бүгінгі күн жыл құсындай боп қиқулап, жеңкіліп келе жатқан елді жаңа көріп сергігендей».* — *«It seemed that **zhailau***, which was empty for a year, is now joyously opening its arms coming for walking towards it people».* In it, we were able not only to convey reality without loss of cognition, but also to translate the sentence adequately and at a high level of equivalence.

It should also be noted that when conveying realities or adding comments or notes to them, it is necessary to take into account the pragmatic potential of the text — its focus on a certain receptor, a native speaker of Russian or English belonging to a different culture.

We came to the conclusion that inaccurate transmission or inadequate replacement of reality words leads to incorrect perception of the reality and culture of the original language by the receptors of Russian and English translations. Thus, the translation of reality words is a creative procedure that requires a fairly good level of cultural and regional studies training from the translator.

References

1. Маслова, В. А. Лингвокультурология. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2001.
2. Томахин, Г. Д. Реалии в культуре и языке // ИЯШ. — 1981. — №1. — с. 64–69.
3. Бархударов, Л. С. Язык и перевод // Л. С. Бархударов. — М.: — Международные отношения, 1975. — 240 с.
4. Казакова, Т. А. Практические основы перевода/Т. А. Казакова. — СПб.: — Союз, 2001. — 320 с.
5. Ермагамбетова, А. Сущность и значение национальных слов-реалий в языке художественного произведения и способы их перевода. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к. ф. н. — А.: 1972. — 33
6. <http://fridge.com.ua / 2011 / 03 / perevod-sotsio-kulturnyih-realiy-ili-kak-peredat-ekstralingvisticheskuyu- informatsiyu-v-perevode/>
7. <http://www.auezov.kz/kk/node/334>

INTEGRATED ENGLISH LESSON IN SECONDARY SCHOOLS

Faizieva L.T.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Allayarova Z. B., Elboyeva Sh. A.

Shakhrisabz State Pedagogical Institute, Shakhrisabz, Uzbekistan

Тўйин: мақала жалпы орта билим беретін мектепте ағылшын тілі сабағын дәстүрлі емес ұйымдастырудың бір түрін – интеграцияланған сабақты зерттеуге арналған.

Резюме: статья посвящена исследованию одной из форм нетрадиционной организации урока английского языка в средней общеобразовательной школе – интегрированному уроку.

The relevance of the research lies in the fact that it is devoted to the study of the search for ways to improve and strengthen the classroom system in secondary schools. The inclusion of an integrated lesson in the educational process can help optimize the process of renewal in the field of education, and especially in the field of teaching foreign languages. The use of new methodological techniques will help to solve a number of methodological problems in the English lesson. Taking into account the individual characteristics of students, their interests and hobbies, the teacher, using an integrated lesson, can organize the activities of students in the lesson in such a way that the lesson best meets the requirements of today, namely, the requirement of a communicative orientation of the learning process.

The research material includes integrated lesson options presented in the journals "English at School" and "Foreign Languages at School". The selection of the material was carried out using a continuous sampling method from online resources. We also studied the curriculum for grades 5 and 6, edited by Vereshchagina I.N. The research materials include the results of observing the educational process at school, and conversations with teachers and students. The following methods were used by us during the research:

- a) theoretical: study and analysis of linguistic, methodological, pedagogical, psychological literature on the problem under study;
- b) pedagogical: study of the English language curriculum for grades 5-6 in secondary schools; monitoring the educational process; conversations with teachers and students;
- c) immanent (description, analysis);
- d) the method of collecting facts;
- e) generalizations.

In the course of the research, we found out that the lesson has always been and remains the main element of the educational process. The main problem facing all secondary school teachers is the problem of improving the quality of the lesson as the main form of teaching and educating students. This problem can be solved in various ways, one of which is to combine two or more academic subjects in a lesson, i.e. an integrated lesson. This type of lesson is not quite common for school practice, and requires effort and creativity from teachers of various academic disciplines.

There are several possible interpretations of the concept of lesson.

For example:

1. A study hour (in secondary schools) devoted to a particular subject.
2. Homework assigned to the student at home.
3. Something instructive, something from which we can draw conclusions for the future.
4. Teaching school subjects privately to individuals.
5. Work set to be completed on a certain date (outdated) [1].

The explanatory dictionary of the Russian language edited by Ozhegov S. I. provides the following definitions of the concept of lesson:

- 1) Academic work, tasks that are given to the student to prepare for the next lesson.
- 2) A study hour or other time interval established for conducting a training session.
- 3) a) Teaching, exhortation, moralizing.
b) Punishment, retribution for something.
c) An illustrative example, a sample of which is L.
- 4) a) Experience, knowledge acquired in life, in work.
b) a conclusion, a result that may be useful for the future [2].

There are various characteristics of a foreign language lesson according to the types, structure and methodology of the lesson. Types are understood as invariant (stable) properties of various training sessions. The typology is usually based on the main purpose of the lesson. However, there is no agreed solution yet. Some authors distinguish between two types of lessons, others – three, others – seven, etc.

There are different types of lessons in the methodology. They are used depending on the topic, the place of the lesson in the educational process, determined by the teacher's intention, etc. There is another conditional division of lessons into two groups: traditional and non-traditional. It is an unconventional approach to teaching English that can help to increase interest in the language being studied, to broaden linguistic horizons, and enhance students' independent creative activity.

The methodology highlights some types of non-traditional lessons that are often used in the practice of teaching a foreign language in secondary schools.

For example: lesson-dispute; lesson-excursion (trip); lesson-competition; lesson-lecture; lesson-problem, etc.

In the dictionaries of foreign words, we found the following definitions of the word Integration: the unification of any parts into a single whole, or the restoration of a single whole by combining individual elements.

Thus, based on the definition of Integration, we can define an integrated lesson as a lesson that combines two or more academic subjects based on interdisciplinary connections.

It is the non-traditional approach to teach that allows students to activate mental activity, to develop independent creativity, to realize the hidden possibilities of each student, and this makes it possible for teachers to communicate more closely with the student.

The integrative lessons embody the creativity of the students and the creativity of the teacher in a common cause. Lessons of this type give the teacher a complete picture fairly of the level of students' speech skills, but grades are not given in such lessons, which gives positive results, because students do not feel afraid for the mistakes, they have made and do not expect to receive some kind of assessment. A student who for some reason does not want to speak now or finds it difficult to express his thoughts will not be punished with a bad grade. This liberates students and gives everyone the opportunity to express themselves through oral speech.

Often such lessons are not conducted separately, but are the logical conclusion of a particular topic. However, a positive result is achieved only if there is a system in the teacher's work, if there is a desire to encourage students to prepare for these lessons in a way that brings them joy and satisfaction.

Successfully conducted non-standard lessons of their innermost structure arouse interest in learning, and it is interest that is the lever by which the child's level of development rises, which allows him to realize the importance of learning at school, makes him curious, and makes lessons fascinating [3].

For the successful implementation of an integrative lesson in the methodological literature, it is recommended to carry out the work in several stages:

1. Start work with a lot of preliminary preparation.
2. Involve all students in the preparation of the lesson.
3. Take into account the actual level of preparedness of a particular class or group.
4. When analyzing an unconventional integrated lesson, evaluate not only the degree of achievement of goals, but also activity, teamwork, mutual assistance and other favorable conditions that positively affect the formation of a student's personality [4].

In such lessons, teachers use the research method of teaching, giving students individual and group anticipatory tasks. This allows not only to expand knowledge, but also to foster cognitive interest, increasing learning motivation.

Possible integrated lesson options: English + Literature (English, American, Russian); Fine Arts + History + Geography + Music + Biology / Ecology + Mathematics + Chemistry, etc. In our opinion, the most effective and efficient way is to combine the subjects of the humanities cycle in one lesson. In lessons of this type, students broaden their horizons, gain knowledge from various fields of science, learn to extract important information and draw conclusions. Students gain a holistic view of the world around them. Some teachers try to integrate subjects that are far apart from each other. Integrated lessons conducted by two or three teachers are especially interesting.

Thus, we found out that the connection between the disciplines of the curriculum is necessary in order for one subject to help a student better master another, as well as for some common methods and techniques of work acquired during the study of one discipline to be transferred to the study of other subjects. When we talk about the relationship of a foreign language with other academic subjects, we mean a system of work in which, in the process of mastering language

skills, students acquire knowledge about other disciplines. By honing their practical command of a foreign language, they learn to apply this language knowledge in practice, in life.

References

1. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка. М., 1995. 265 с.
2. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. М. : Азъ, 1992. 239 с.
3. Артемов В. А. Психология обучения иностранным языкам. М. : Просвещение, 1969. 348 с.
4. Аткинсон Р. А. Человеческая память и процесс обучения. М. : Прогресс, 1980. 248 с.

УДК 811

THE USE OF COLLOQUIAL VOCABULARY IN TEACHING ENGLISH AT THE SENIOR LEVEL OF SCHOOL EDUCATION FOR THE FORMATION OF LEXIC

Ibragymova N.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала ағылшын тілін оқытуда бейресми лексиканы қолдану, жоғары сынып оқушыларының лексикалық құзыреттілігін қалыптастыруға арналған. Қазіргі таңда ағылшын тілін оқыту тек академиялық және әдеби сөздік қорды меңгерумен шектелмеуі керек. Күнделікті қарым-қатынасқа қажет бейресми (сөйлесу) лексиканы игеру оқушылардың ағылшын тілін еркін әрі табиғи қолдануына ықпал етеді. Дегенмен, мектеп бағдарламаларында бейресми лексикаға жеткілікті көңіл бөлінбейді, бұл оқушылардың шынайы тілдік ортаға бейімделуін қиындатады. Осыған байланысты, жоғары сынып оқушыларын ағылшын тілінде бейресми лексиканы тиімді қолдануға үйретудің әдістемелік негіздерін зерттеу өзекті мәселе болып табылады.

Резюме: Данное исследование посвящено использованию разговорной лексики в преподавании английского языка на старшем уровне школьного образования для формирования лексической компетенции. Современная методика преподавания английского языка акцентирует внимание не только на академическом и литературном словаре, но и на овладении живой разговорной речью, что особенно важно в условиях глобализации. Разговорная лексика (colloquial vocabulary) играет важную роль в устном и письменном общении, обеспечивая естественность и выразительность речи. Однако в традиционной школьной программе разговорная лексика часто остается на периферии, что затрудняет адаптацию учащихся к реальной языковой среде. В связи с этим возникает необходимость изучения методов эффективного внедрения разговорной лексики в процесс обучения старшеклассников.

In modern English language education, developing students' lexical competence is crucial for effective communication. At the senior level of school education, where learners have already acquired fundamental grammar and vocabulary, introducing colloquial vocabulary becomes essential. This article explores the importance of colloquial vocabulary in English teaching, its benefits, methods of integration into the curriculum, and potential challenges. Colloquial vocabulary refers to informal words and expressions commonly used in everyday

speech but rarely found in formal writing. Examples include idioms, phrasal verbs, slang, and contractions. The inclusion of such vocabulary in senior school education is important because [1]:

1. Enhances Communicative Competence: Students often encounter colloquial English in movies, social media, and conversations with native speakers. Understanding and using colloquial expressions improve their ability to communicate naturally.

2. Bridges the Gap Between Formal and Informal English: Many students learn formal English in textbooks but struggle to understand native speakers in real-life situations. Learning colloquial expressions helps them navigate casual conversations.

In language learning, lexical competence plays a crucial role in enabling effective communication. While formal vocabulary is essential, colloquial vocabulary—informal words and expressions used in everyday speech—is equally important for fluency. At the senior level of school education, where students already have a foundation in English, incorporating colloquial vocabulary enhances their ability to communicate naturally. This section provides a deeper exploration of the importance of colloquial vocabulary in English learning, focusing on four key aspects: communicative competence, bridging the gap between formal and informal English, developing listening and speaking skills, and increasing cultural awareness [2].

Communicative competence is the ability to use language effectively and appropriately in various social contexts. In real-life communication, native speakers frequently use informal expressions, contractions, phrasal verbs, and idioms. Without knowledge of these elements, students may struggle to understand and participate in conversations naturally.

Understanding Real Conversations: Everyday speech is filled with contractions (“gonna” instead of “going to”), idioms (“hit the books” for studying hard), and slang (“cool” for something impressive). Exposure to these elements improves students’ comprehension [3].

Encouraging Spontaneous Speech: Formal vocabulary often requires structured responses, while colloquial expressions allow for more natural and quick reactions in conversation. For example, instead of “That is very interesting,” a student might say, “That’s awesome!”

Building Confidence: Many learners feel anxious about speaking English due to fear of making mistakes. Using colloquial vocabulary makes speech more fluid and less rigid, helping students feel more comfortable and engaged in interactions.

Enhancing Interaction in Informal Settings: When students travel, work, or communicate with English speakers online, they will likely encounter informal language. Knowing colloquial expressions helps them build rapport and engage in friendly discussions.

Examples of Colloquial Expressions for Communicative Competence

<i>Standard English</i>	<i>Colloquial Equivalent</i>
<i>I do not understand.</i>	<i>I don't get it.</i>

*That is not fair.
I am very tired.
Let us go.*

*That's so unfair!
I'm beat.
Let's roll.*

By incorporating such expressions into lessons, teachers prepare students for natural communication beyond the classroom.

Many English learners excel in reading and writing but struggle with understanding spoken English due to differences between formal and informal language. Formal English is commonly taught in textbooks, but informal English dominates real-life interactions. Bridging this gap ensures that students can function in both academic and social environments.

Why Bridging the Gap is Important [4].

1. Improves Real-Life Understanding: Students who are only familiar with textbook English may struggle when interacting with native speakers who use informal expressions.

2. Prepares for Different Social Contexts: In professional settings, formal English is necessary, but in casual conversations, informal expressions are more appropriate. Teaching both allows students to switch between styles as needed.

3. Reduces Miscommunication: A student who only learns formal English might misinterpret casual phrases. For example, if someone says, "What's up?" a student unfamiliar with colloquial English may not recognize it as a simple greeting.

Teaching Strategies to Bridge the Gap.

- Comparing Formal and Informal Expressions: Teachers can provide side-by-side examples and discuss appropriate contexts.

- Using Everyday Situations: Dialogues based on real-life interactions (e.g., ordering food, chatting with friends) help students practice both registers.

- Encouraging Code-Switching: Assignments where students rewrite formal dialogues in an informal style (and vice versa) can strengthen their adaptability.

Colloquial vocabulary plays a vital role in English education at the senior level. It enhances communicative competence, bridges the gap between formal and informal English, improves listening and speaking skills, and fosters cultural awareness. By integrating real-life examples, multimedia resources, and interactive activities, teachers can help students develop a well-rounded understanding of informal English, making them more confident and effective communicators in real-world settings.

Integrating colloquial vocabulary in senior school English education is essential for developing students' lexical competence and communicative skills. By using authentic materials, interactive activities, and contextual learning, teachers can help students gain confidence in informal conversations. While challenges exist, effective strategies can ensure that students learn to use colloquial expressions appropriately, enhancing their ability to engage with native speakers and real-world English usage.

References

- 1 Adger, C.T. What teachers need to know about language [Text] / C.T. Adger // McHenry. – [w.p.]:: Center for Applied Linguistics] 2002.
- 2 Herrel, A.L. Fifty strategies for teaching English language learners [Text] / A.L. Herrel // An ESL teacher's tool kit. 2nd ed. Winnipeg. – Canada. Penguin Publishers, 2004.
- 3 Zimmerman, C.B. Vocabulary learning methods [Text] // C.B. Zimmerman. – Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 2007.
- 4 Zwiers, J. Building academic language / J. Zwiers. – [w.p.]: Newark International Reading Association, 2008.

УДК 811

POLYCODE TEXTS AS A MEANS OF EDUCATIONAL CONTROL IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE TO CHINESE STUDENTS (LEVELS A1-A2)

Kaiyp N.B.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Бұл мақала қытай студенттеріне ағылшын тілін үйретуде поликодтық мәтіндерді білімді бақылаудың құралы ретінде қолдануға арналған. Поликодтық мәтіндер, мәтіндер мен бейнемазмұн, графика мен суреттерді қосатын, тілді үйренуде және оқу жетістіктерін бағалауда олардың тиімділігі тұрғысынан талданады. Мақалада поликодтық мәтіндерді шетел тілдерін үйретуде қолданудың артықшылықтары қарастырылады, олардың студенттердің оқуға деген қызығушылығын арттыруға, материалды есте сақтауды жақсартуға және интерактивті, мультимодальды білім беру ортасын құруға ықпал ету мүмкіндігі айтылады. Сонымен қатар, поликодтық мәтіндерді қолдану студенттердің әртүрлі ақпарат түрлерін түсініп, біріктіру қабілеттерін бағалауға мүмкіндік береді, осылайша тілді тереңірек түсінуге ықпал етеді.

Резюме. Данное статья посвящено использованию поликодовых текстов как средства образовательного контроля при обучении английскому языку китайских студентов на уровнях A1-A2. Поликодовые тексты, которые сочетают вербальные и невербальные элементы, такие как изображения, видео и графики, анализируются с точки зрения их эффективности в изучении языка и оценке учебных достижений. В статье рассматриваются преимущества использования поликодовых текстов в обучении иностранным языкам, подчеркивая их потенциал для повышения вовлеченности студентов, улучшения запоминания материала и создания более интерактивной и мультимодальной образовательной среды. Кроме того, использование поликодовых текстов предоставляет возможность преподавателям оценивать способность студентов интерпретировать и интегрировать различные типы информации, способствуя более глубокому пониманию языка.

The teaching of English as a foreign language (EFL) has increasingly involved the use of diverse multimodal resources to enhance learning outcomes, particularly among non-native speakers such as Chinese students. One of the emerging tools in language education is polycode texts, which combine various semiotic modes such as written language, images, sounds, and even video. These texts have the potential to support more effective learning and improve educational outcomes.

Polycode texts are texts that incorporate multiple forms of communication, including visual elements (pictures, diagrams, charts), auditory features (music,

speech), and written language. This approach taps into the students' multiple senses, thus facilitating a more dynamic interaction with the learning material. For language learners, this multisensory engagement is beneficial, especially in a context where learners may struggle with vocabulary or grammar but can understand the material better through visual and auditory means [1,23]

For Chinese students at A1-A2 levels, polycode texts offer several advantages in EFL instruction. At these levels, students are often familiar with basic sentence structures and vocabulary but may struggle with more complex language forms and comprehension. Polycode texts help bridge this gap by providing contextual support for understanding new vocabulary and grammatical structures.

Polycode texts help students understand content through visuals, sounds, and texts. For instance, an image accompanying a new word or phrase can help students infer meaning without needing direct translation. The combination of visual and auditory elements increases student engagement and reduces the monotony of traditional textbooks. This is particularly useful for Chinese students, who may find learning English challenging due to linguistic differences. The use of visual and auditory cues in polycode texts aids in reducing the cognitive load on students, especially at the A1-A2 level. They do not need to process written information alone; instead, they can rely on context clues and multimedia support [1,31]

Polycode texts also play an important role in educational control. By integrating multimodal elements, educators can more effectively monitor and assess students' language comprehension and retention. Teachers can use polycode materials to create tasks and assignments that require students to engage with content in different ways—through reading, interpreting images, or listening to audio. This provides a well-rounded assessment of their language skills.

Teachers can assess students' ability to comprehend polycode texts by asking questions that test both their linguistic and visual interpretation skills. For example, a teacher might ask students to explain a diagram in English or describe a short video clip they watched, providing insight into their proficiency in using English in varied contexts. The multimodal nature of polycode texts allows for immediate and effective feedback. Teachers can quickly assess how well students grasp the material and identify areas for improvement, especially in vocabulary usage and sentence construction. Polycode texts can cater to different learning styles. For example, some students may better understand concepts through images or videos, while others may benefit from auditory resources. This personalized approach ensures that all students are engaged in the learning process [2, 44].

Despite the advantages of polycode texts, there are also challenges associated with their use. One challenge is ensuring that the multimodal content is aligned with the students' language proficiency level. At A1-A2 levels, it is crucial to avoid overly complex materials that could overwhelm learners.

Moreover, teachers must ensure that the technological tools required for creating and delivering polycode texts are accessible to all students. In some cases, limited access to technology can be a barrier[3,77-78].

One of the primary benefits of polycode texts is their ability to improve students' comprehension. At lower proficiency levels like A1-A2, learners are still developing the foundational language skills they need. By presenting content in multiple forms (visual, auditory, written), polycode texts allow students to comprehend information more effectively and bridge the gap between their current knowledge and new material.

- For instance, an image accompanying a new vocabulary word helps students associate the word with a tangible object or concept, making it easier to understand and retain [4,13].

- Videos or audio recordings can help students hear how words are pronounced, which is especially valuable for non-native speakers who might struggle with phonetics and pronunciation.

- Visuals like infographics, diagrams, and charts help students see relationships between concepts, facilitating a deeper understanding of the language.

Polycode texts present a valuable approach for teaching English to Chinese students, especially at the A1-A2 levels. They enhance comprehension, vocabulary acquisition, and engagement by incorporating multiple forms of communication. Polycode texts not only provide a multi-sensory learning experience but also offer educators a more holistic means of assessing students' progress [5,91]. While there are challenges to their use, the benefits of polycode texts in enhancing language learning make them an essential tool for modern EFL instruction. By leveraging polycode texts, teachers can foster a more interactive, engaging, and effective language learning environment for Chinese students.

References

1. Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. Arnold.
2. Jewitt, C. (2008). *Multimodal Literacy*. Routledge.
3. Bateman, J. A., & Schmidt, K. H. (2011). *Multimodal Discourse Analysis: Systemic Functional Perspectives*. Palgrave Macmillan.
4. LeVine, R. A., & Murnane, R. J. (2006). *The Role of Technology in Language Teaching and Learning*. Cambridge University Press.
5. Chun, D. M. (2016). Technology in Language Teaching and Learning: An Overview of Research and Practice. *Modern Language Journal*, 100(2), 10-16.

UDC 811

INNOVATIVE APPROACHES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AS THE BASIS FOR DEVELOPING LEADERSHIP COMPETENCIES IN THE CONTEXT OF «SCIENCE IN HIGHER EDUCATION 2025»

Kaldybayeva M.M.
«Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Бұл зерттеу «Жоғары білімдегі ғылым 2025» контекстінде инновациялық шетел тілін оқыту әдістерінің көшбасшылық құзыреттерін дамытудағы рөлін қарастырады. Зерттеу коммуникативтік тәсілдер, жобалық оқыту және цифрлық

технологиялардың стратегиялық ойлау, командалық жұмыс және тиімді қарым-қатынас сияқты дағдыларды қалыптастыруға әсерін зерттейді. Сонымен қатар, тіл білімінде әлеуметтік және мәдени контексттердің интеграциясының маңыздылығын көрсетіп, бұл мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал ететіндігін атап өтеді. Зерттеу Орталық Азия мен халықаралық білім беру мекемелерінің мысалдарын келтіріп, осы әдістердің студенттерді жаһандану жағдайында көшбасшылық рөлдерге қалай дайындайтынын көрсетеді.

Резюме. Данное исследование рассматривает роль инновационных методов преподавания иностранных языков в развитии лидерских компетенций в контексте «Наука в высшем образовании 2025». Исследование анализирует влияние коммуникативных подходов, проектного обучения и цифровых технологий на развитие таких навыков, как стратегическое мышление, командная работа и эффективная коммуникация. Также подчеркивается важность интеграции социальных и культурных контекстов в обучении языкам для формирования межкультурной компетенции. В исследовании приводятся примеры из образовательных учреждений Центральной Азии и международных учебных заведений, демонстрирующие, как эти методы готовят студентов к лидерским ролям в глобализованном мире.

In the context of globalization, rapid technological advancements, and shifting educational paradigms, higher education institutions are tasked with preparing professionals not only with specialized knowledge but also with essential leadership skills. As the world becomes more interconnected, the ability to communicate effectively across cultures is becoming an increasingly important competency for future leaders. The role of foreign language teaching has evolved from simply imparting linguistic knowledge to serving as a critical tool for developing leadership competencies, such as communication, strategic decision-making, teamwork, and intercultural competence [1].

The theme of «Innovative Approaches in Foreign Language Teaching as the Basis for Developing Leadership Competencies in the Context of Science in Higher Education 2025» highlights the increasing importance of integrating language learning with leadership development in the rapidly evolving landscape of higher education. As we approach 2025, educational systems must adapt to new trends that prioritize not only academic excellence but also the cultivation of well-rounded, culturally aware leaders capable of navigating complex global challenges.

As we look toward the future of higher education, one of the main challenges is the integration of foreign language learning with leadership development. In this context, innovative teaching methods that focus on interactive learning, digital tools, and project-based learning will play a key role in shaping the leaders of tomorrow.

Communicative Methodology: The communicative approach, which emphasizes the practical use of language in real-world contexts, is a foundational method in language education [2]. This method helps students develop self-confidence, negotiation skills, and the ability to communicate effectively—critical skills for any leader.

Project-Based Learning (PBL): PBL encourages students to work collaboratively on real-world projects, allowing them to practice leadership skills in a team setting. This approach fosters teamwork, critical thinking, and problem-solving, all of which are essential qualities for leaders.

Digital Technologies: As digital tools become an integral part of education, platforms such as Duolingo, Memrise, and learning management systems like Zoom and Google Classroom offer students opportunities to engage in self-directed learning, enhancing their autonomy, discipline, and adaptability—qualities that are highly valued in leadership.

By adopting these innovative methods, foreign language teaching in higher education institutions will not only focus on linguistic proficiency but will also actively contribute to developing essential leadership competencies [3].

In the context of Science in Higher Education 2025, it is increasingly clear that foreign language proficiency is not just about communication but also about developing the skills necessary for effective leadership in a globalized world. Learning foreign languages is intricately connected to the development of intercultural competence, strategic thinking, and the ability to work in diverse, multicultural teams.

The ability to make decisions in international settings, understand diverse perspectives, and lead in cross-cultural environments will be crucial for future leaders. Foreign language skills are indispensable for students who aspire to work in international markets, conduct negotiations, and manage global teams. By mastering foreign languages, students gain the ability to navigate cultural differences and gain a deeper understanding of the globalized world, all of which are crucial for leadership in a dynamic, interconnected world.

As universities adapt to the demands of the modern world, they are increasingly focusing on the integration of leadership competencies into language learning programs. In the context of Science in Higher Education 2025, this integration will be reflected in the following [4]:

- incorporation of intercultural communication and global leadership courses into language programs.

- blended learning environments where students engage both in face-to-face and online learning, allowing them to develop skills in digital communication, which are essential for future leadership.

- role-playing simulations, business games, and case studies that encourage students to practice leadership in real-world scenarios, particularly in international contexts. The 2025 vision for higher education will prioritize the creation of leaders who are not only proficient in foreign languages but also equipped with the necessary interpersonal and strategic skills to succeed in international environments.

Many universities worldwide are already integrating innovative language teaching methods that align with leadership development goals. For example [5]:

- *International partnerships and exchange programs* have been pivotal in enhancing students' leadership skills while improving their language proficiency.

- *Digital platforms* like Duolingo and Lingualéo are increasingly used to supplement traditional teaching, providing students with interactive tools to enhance language learning outside the classroom.

In the future, these approaches will be expanded and refined, with a greater focus on real-world applications, cross-cultural collaborations, and leadership training embedded in foreign language curricula.

As we approach 2025, the role of foreign language teaching in higher education will expand beyond linguistic proficiency to include the development of essential leadership competencies. Through the integration of innovative teaching methods such as communicative methodologies, project-based learning, and digital tools, higher education institutions will play a critical role in shaping the leaders of tomorrow. By prioritizing both language skills and leadership development, universities can prepare students for the complex global challenges they will face in their careers.

References

1. Council of Europe. (2018). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge University Press.
2. European Commission. (2020). Education and Training Monitor 2020: Foreign Languages in the Context of Higher Education. European Union.
3. Brown, H.D. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. 5th ed. Pearson Education.
4. Huang, J., & Su, X. (2021). Project-Based Learning and Leadership Skills Development: A Study in Higher Education. Journal of Education and Learning, 10(3), 56-68.
5. Dooly, M. (2017). The Impact of Digital Technologies on Language Learning and Leadership Development. Journal of Educational Technology, 31(4), 112-130.

UDC 811.111

LINGUISTIC COACHING IS A NEW TREND IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Kapriyelova A.S.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Niyazova F. S.

Shahrisabz State Pedagogical Institute, Shakhrisabz, Uzbekistan

Түйін: Мақалада лингвистикалық коучинг Қазақстандағы шет тілдерін оқытудың жаңа бағыты ретінде қарастырылады. Оның дәстүрлі оқытудан айырмашылығы жеке көзқарас, қарым-қатынас дағдыларына назар аудару және мотивациялық әдістерді қолдану арқылы ерекшеленеді. Қазақстандағы ағымдағы ахуал талдануда, онда бұл әдістеме Білім беру орталықтары мен онлайн-оқытуға біртіндеп енгізілуде.

Резюме: В статье рассматривается лингвистический коучинг как новое направление в изучении иностранных языков в Казахстане. Подчеркивается его отличие от традиционного обучения за счет индивидуального подхода, фокусировки на коммуникативных навыках и использования мотивационных техник. Анализируется текущая ситуация в Казахстане, где данная методика постепенно внедряется в образовательные центры и онлайн-обучение.

In the modern world, knowledge of foreign languages is becoming not just an advantage, but a necessity. In Kazakhstan, where international cooperation and

integration into the global economy are actively developing, foreign language proficiency opens up broad prospects. However, traditional language learning methods do not always give the desired result. In this regard, a new direction has been actively developing in recent years – linguistic coaching, which combines elements of classical training and personalized coaching.

Linguistic coaching is a method of learning a foreign language based on an individual approach and principles of coaching. Unlike traditional teaching, where the emphasis is on grammar and vocabulary, linguistic coaching is aimed at developing language confidence, overcoming the language barrier and forming the inner motivation of the student [1].

Basic principles of linguistic coaching:

1. Individual approach – personal characteristics, learning style, goals and motivation of the student are taken into account.
2. Focus on communication – the main focus is on developing conversational skills and fluency in the language.
3. Psychological comfort – creates a favorable atmosphere that allows you to overcome the fear of mistakes.
4. Development of independence – the student learns to independently find ways to improve his language level.
5. The use of modern technologies – online platforms, mobile applications and interactive teaching methods are actively used.

Kazakhstan is a multinational country, which pays special attention to the study of Kazakh, Russian and English languages. In recent years, the country's educational system has been actively implementing innovative teaching methods, including coaching elements. This is especially relevant in the context of the trilingualism policy adopted in the country.

Schools and private educational centers offering linguistic coaching services have already appeared in major cities of Kazakhstan, such as Almaty, Astana and Shymkent. Some universities and language courses are starting to introduce coaching techniques into their programs, as they contribute to more effective learning and confidence in language use.

One of the significant advantages of linguistic coaching is the opportunity to study online, which is especially in demand among students and working professionals. Kazakhstani teachers trained in coaching techniques offer individual programs tailored to the needs of each student. This contributes to the growing popularity of this area [2].

Linguistic coaching has several advantages over traditional language learning methods:

- Increased motivation. An individual approach allows the student to see concrete results and move towards his goal.
- Flexibility. The programs can be adapted to the student's schedule and level of training.
- Developing confidence in communication. The practical focus of the classes helps to overcome the language barrier faster.

- Efficiency. Thanks to psychological support and motivational techniques, the learning process becomes more productive.

Despite the fact that linguistic coaching in Kazakhstan is in its infancy, it is possible to predict its further development. In the future it is expected:

- The growing number of specialists in this field is increasing interest in coaching methods among teachers.

- Expanding online learning by creating new platforms that integrate coaching into language learning.

- Implementation in educational institutions – the use of coaching elements in school and university programs.

- Popularization of the method is the dissemination of information about the benefits of linguistic coaching to a wide audience.

Linguistic coaching is an innovative approach to learning foreign languages that can significantly improve the level of language proficiency among Kazakhstanis. This method is already showing its effectiveness in a number of countries, and its implementation in Kazakhstan opens up new opportunities for foreign language learners. Flexibility, individual approach and emphasis on psychological support make this method promising and in demand in the modern educational space of the country.

Linguistic coaching plays a significant role not only in the educational field, but also in professional activities. In Kazakhstan, where international cooperation and attracting foreign investment are important aspects of economic growth, knowledge of foreign languages is becoming a key factor in a successful career. Linguistic coaching helps professionals in various fields such as business, medicine, law, and information technology to improve their communication skills with foreign partners and clients [3]. Thanks to an individual approach and attention to professional vocabulary, this method allows you to master the necessary knowledge more quickly and effectively.

In addition, linguistic coaching promotes the development of soft skills such as self-confidence, negotiation skills, and intercultural communication, making it a valuable tool for career growth. Despite the fact that linguistic coaching in Kazakhstan is in its infancy, it is possible to predict its further development. In the future it is expected:

- The growing number of specialists in this field is increasing interest in coaching methods among teachers.

- Expanding online learning by creating new platforms that integrate coaching into language learning.

- Implementation in educational institutions – the use of coaching elements in school and university programs.

- Popularization of the method is the dissemination of information about the benefits of linguistic coaching to a wide audience [4].

Linguistic coaching is an innovative approach to learning foreign languages that can significantly improve the level of language proficiency among Kazakhstanis. This method is already showing its effectiveness in a number of countries, and its

implementation in Kazakhstan opens up new opportunities for foreign language learners. Flexibility, individual approach and emphasis on psychological support make this method promising and in demand in the modern educational space of the country.

References

1. Whitten, N. The Language Coaching Handbook: From Language Teacher to Language Coach. Bloomsbury Publishing, 2020. -p. 167
2. Archer, D., & Hughes, C. Skills for Language Coaching: A Guide for Language Teachers and Trainers. Routledge, 2010. – p. 92
3. Mercer, S., & Ryan, S. Psychology for Language Learning: Insights from Research, Theory and Practice. Palgrave Macmillan, 2015. – p. 134
4. Graham, S. Language Learner Strategies: 30 Years of Research and Practice. Oxford University Press, 2021. –p. 348

UDC: 81'25

LINGUISTIC GAPS

Karim B.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: мақала тілаларлық лақундарды, яғни "ақ дақтарды", олқылықтарды, тіл жүйесіндегі бос, толтырылмаған жерлерді зерттеуге арналған.

Резюме: статья посвящена исследованию межъязыковых лақун, то есть «белым пятнам», пробелам, пустым незаполненным местам в системе языка.

In the situation of intercultural communication, there is an inevitable comparison of two linguistic and cultural spheres – one's own and another's. The result of such a comparison is a misunderstanding or misunderstanding of the specific manifestations of another culture, both verbally and non-verbally.

What prompted this study? Once, after reading information about Ilyas Yesenberlin's novel "Nomads", which was translated into 33 languages of the world, I learned that it had been translated from Kazakh only once – into Russian. All other publications were already translated from Russian. When translating from Russian into English, there were significant differences from the original. The reasons for the gap could be different: censorship, political motives, or even the laziness of the translator, who did not want to delve into the meaning, look for the roots of a particular word or an entire scene. An interesting example is related to the scene of the execution of the Genghisid Gaif-Jamal. The Khan ordered her execution, and she was stabbed in the heart. This is how the scene looks in the English version, translated from Russian. And the Russian translator made two mistakes: he simplified the woman's name and threw out two words – “without blood.” Yesenberlin's woman's name is Gaif-Jamal-Sultan-begym. The translator probably thought the name was too long. He discarded Sultan begim, but this prefix means belonging to the khan's family. Then he threw out the sentence: “execute, as it should be, without blood, carry the nightmare.” Perhaps the translator did not know how to execute

without blood. And in those days, the easiest death was considered to be this: the victim was wrapped in a nightmare and the neck was gently twisted. It was considered an easy, quick, bloodless execution, as only representatives of the Khan's family were executed. But there is none of this in the Russian translation. This means that in all versions, except Kazakh, Gayf-Jamal is killed with a dagger stab in the heart, which could not have happened in real life at that time.

The subject of the study is interlanguage lacunae, that is, "white spots", gaps, empty unfilled places in the language system. Only with the help of comparison, with the help of contrastive research, it is possible to identify gaps. All the gaps can be compensated with free and temporary phrases.

A lacuna is the absence of a word in the lexical system of a language to denote a particular concept. For example, the concept of "hand" defined in Russian in English is divided into two independent concepts: "arm" and "hand", while there is no single concept corresponding to the entire upper limb (arm) in English. Names of food, clothing, household items, and household utensils are lacunary in many cultures [1]. For example, there is no drink in any other culture except Kazakh *шубат* (a drink made from camel milk); dishes *нарын* (a dish of finely chopped meat and dough in broth), etc. But no more than 6-7% of the total number of such words related to the national specifics of everyday life in the language of any nation. A lacuna in the Kazakh and English languages can be called the words *сутки*, *кипяток*, *поземка*, *сухомятка*, *смекалистый*, *сухостой*, *именинник*, *аврал*, *облокотиться*.

A study of the lexical group "Family and upbringing" has shown that in Russian names it is possible to identify such culturally determined lexemes that are not perceived by foreigners: *бабушка-бабулечка-бабуленька*, although for a Russian-speaking speaker, these words are understandable and commonly used. Numerous names of relatives in the Kazakh linguistic culture are practically not translatable into another language [2]. These are not just uncles and aunts— sisters and brothers of parents, as, for example, Russians, or uncles and aunts of Americans and British. For a Kazakh, *аға* (uncle, he is also an older brother) is a very respected, authoritative person in the family, a support and defender, as the proverb says. «*Ағасы бардын, жағасы бар* (To have an older brother is to have support)». Another example: *сенлим* и *карындас*— This is what the younger sisters in the family are called, but the older sisters use the first name, and the older brothers use the second.

In English, this is bridegroom-the groom on the wedding day, bride- on the wedding day, fiancé-the groom after the engagement before the wedding, fiancée- the bride, after the engagement before the wedding.

The Russian word grandmother and the English grandmother are terms denoting the mother of the parents. However, what does a Russian grandmother have in common with an English grandmother? They are completely different images, they look different, they dress differently, they have completely different functions in the family, different behavior, different lifestyle. Russian word *babushka* is one of the not too numerous borrowings in the English language, meaning a head scarf, a kerchief

("a head scarf tied under the chin, worn by Russian peasant women" [a head scarf tied under the chin, similar to how Russian peasant women wear]. A Russian grandmother, as a rule, is even more busy in her new status than before: she raises her grandchildren, runs the household, gives parents the opportunity to work and earn money. The English-speaking grandmother goes on a "well-deserved vacation": she travels, dresses brightly, tries to catch up in terms of entertainment and having a good time.

In English, the word cousin is used to refer to all cousins. That is, there are no great-aunts, grandfathers, aunts, nephews, grandchildren: all distant relatives are called cousins. To clarify who exactly a person is, the words first and second are added to the word cousin to show the degree of kinship (cousin, second cousin), as in the case of cousins. If you are talking about uncles, aunts, nephews, grandmothers (people who belong to different generations), you need to point out the difference in generations – the word removed is used for this. If there is one generation difference between relatives (uncle and nephew, aunt and niece) – once removed, if two (grandfather and grandson, grandmother and granddaughter) – twice removed. In other words, when the word removed is used, it means that people belong to different generations, and the words once and twice indicate how many generations there are between them.

For example: *двоюродный племянник/племянница; двоюродный дядя/тётя* – *first cousin once removed (one generation of difference); троюродный дедушка/бабушка; троюродный внук/внучка* – *second cousin twice removed (два поколения разницы)*.

My father's cousin is his first cousin.

For his children, he will be the first cousin once removed. And they are for him, too, the first cousin once removed, because they are both cousins to each other and there is one generation difference between you.

For children, this person is the first cousin twice removed. And they are for him too, because they remain cousins, but there are already two generations of difference between them.

Thus, we will consider as lacunae only those foreign words (stable phrases) that express concepts that are not fixed in the linguistic norm of a given language and for which more or less lengthy periphrases are required in this language - free phrases created at the speech level [3].

The preliminary results of our research on some names of kinship in the Kazakh language (in comparison with Russian and English) show that in most cases the form and meanings of lacunae do not converge in the compared language cultures, which indicates the specific features of national traditions, their significantly different roles in the formation of family and kinship relations.

In our opinion, the very extensive network of lexemes-names of degrees of kinship in the Kazakh language may indicate closer and closer relations within the Kazakh clan and family compared to Russian, and especially English family and kinship traditions.

My research shows that the number of gaps and non-equivalent units of the thematic group "Family and upbringing" in Russian and English vary significantly. In the Russian language, many more gaps related to this group have been identified, since gaps are primarily missing concepts in the translation language.

Thus, as a result of the study, gaps in the compared languages were identified through comparative analysis using the example of the thematic group "Family and Upbringing". We have identified the connection between language and culture – language does not exist outside of culture. As one of the types of human activity, language turns out to be an integral part of culture, defined as a set of results of human activity in various spheres of human life: industrial, social, spiritual.

When comparing the vocabulary of several languages, one can find gaps, white spots in the semantics of one of the languages, which are called lexical gaps and appear as a result of the lack of an equivalent in the form of a word to the word of another language [4]. An equivalent unit is a unit that exists in one language and is absent in another. If there is a gap in one language, then there is an equivalent unit in the compared language and vice versa. Lacunae can be identified only through comparison, through contrastive research. And you can compensate for all the gaps with the help of free and temporary phrases.

As a result of a comparative study, the number of identified Russian-English gaps in the thematic group " Family and upbringing" is 32. We have also identified 19 English-Russian gaps in this thematic group. All this, of course, only confirms that there will be gaps in the Russian language that reveal a broader picture of possible life realities and give a complete picture of the real Kazakh and English realities. Each culture is unique in its own way. Hence the striking discrepancy between some realities.

Thus, our hypothesis that studying linguistic gaps will allow us to immerse ourselves more deeply into the atmosphere of a particular language and people, and will allow us to feel the thin thread connecting different peoples has been confirmed.

References

1. Кенжеахметулы, С. Быт и культура казахского народа. / С. Кенжеахметулы. – Алматы, 2012.
2. Сейдимбек, А. Мир казахов. Этнокультурологическое переосмысление: учебное пособие. / А. Сейдимбек. –Алматы: Рауан, 2001.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.:Русский язык, 1990.
4. Л. Виссон. Русские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур. Р.Валент. М., 2005.

THE PECULIARITIES OF THE ENGLISH WORD-BUILDING IN THE PROCESS OF THE ENRICHING ENGLISH VOCABULARY

Kasymkhan A.A

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Ағылшын тіліндегі сөз құрастырудың ерекшеліктерін зерттеу тілдің сөздік қорын байыту процесінде маңызды рөл атқарады. Сөз құрастыру, яғни деривация, қосылу және конверсия, тілдің динамикалық кеңеюіне ықпал етеді, бұл жаңа сөздер мен мәндер жасау арқылы тілдің өзгеретін коммуникативтік қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Бұл процесс тек сөздік қорды байытып қана қоймай, ағылшын тілінің икемділігі мен бейімделгіштігін де көрсетеді.

Резюме. Изучение особенностей словообразования в английском языке играет важную роль в процессе обогащения его словарного запаса. Словообразование, включающее деривацию, сложение и конверсию, способствует динамическому расширению языка, создавая новые слова для удовлетворения меняющихся коммуникативных потребностей. Этот процесс не только обогащает словарный запас, но и отражает гибкость и адаптивность английского языка.

Word formation is a key component of the English language curriculum. Essentially, it runs through all aspects of morphology and plays a crucial role in understanding various linguistic phenomena. Word formation serves as the primary method of expanding the language. Therefore, by studying it, we explore the processes and mechanisms through which the vocabulary is enriched. Word formation typically utilizes existing linguistic elements (morphemes) within the language. This allows for a quicker and deeper understanding of new or unfamiliar words. As a result, the study of word formation is closely linked to the morphological structure of words and the mechanisms through which a language expands its vocabulary.

Word-formation processes within a language system are closely connected to both the vocabulary they help expand and the grammatical structures they interact with. Word formation not only directly reflects the continuous changes occurring in a language's vocabulary but also adapts to shifts in social life and human activities.

For instance, the suffix -er acquired a new meaning and started being used to form words denoting professions, occupations, or characteristics (e.g., teach – teacher, build – builder, own – owner, speak – speaker, joke – joker). Word formation, which encompasses a set of methods and rules for creating new words, is also closely linked to the grammatical structure of the language. Primarily, this is evident in the fact that newly formed words are integrated into the grammatical categories inherent to the language. Any word that emerges always belongs to a specific and, importantly, pre-existing grammatical class within the language (such as noun, adjective, verb, participle, adverb, etc.) [1,7].

Moreover, the intricate relationship between word formation and both vocabulary and grammar is reflected in the diverse range of word-formation methods present in the language. The lexical-semantic method of word formation refers to the creation of new words through changes in their meaning. This occurs when an

existing word acquires additional or entirely new semantic meanings or when a single word divides into two or more homonyms. The formation of homonymous words, and consequently the creation of new words, occurs in language when a sound complex acquires a new semantic meaning while still retaining its original meaning.

Moreover, it is important to highlight that morphological word formation does not result in the emergence of entirely new words or true neologisms; rather, it primarily involves creating new combinations of pre-existing elements. For instance, the word *atomic*, which is now present in the English language, is undoubtedly a neologism. However, it is not an entirely new word, as it was formed using the already existing root *atom* and the suffix *-ic*. The current morphological word formation processes in English include affixation, word blending (compound formation), and the affix-free method of word formation [2,13].

A new word can be created by merging two or more root words (e.g., *water* + *fall* = *waterfall*, *sun* + *light* = *sunlight*, *sun* + *rise* = *sunrise*, etc.). In word-formation analysis, it is crucial to differentiate words created through compounding or blending from those formed by affixation, as well as from words that originate from phrase combinations. Not every word containing two or more roots is necessarily a newly formed compound word [3,4].

Moreover, a key factor influencing the development, enrichment, and refinement of a language's vocabulary is the continuous expansion of lexical units through the creation of new words. Being connected with the history of the people, the vocabulary of the language reflects all diversities of life: changes in the socio-political structure, in the development of production, science, technology and culture. The expansion of a language's vocabulary played a crucial role during times of significant socio-political upheavals and socio-cultural transformations. As a result, the language's lexicon actively adapts to and reflects the new phenomena introduced by these societal changes[4, 33].

It is evident that in word formation, an existing lexical unit that serves as the basis for derivatives is not regarded as a new word. However, the creation of new combinations and forms of these lexical units within the established language system constitutes the process of word formation. Understanding the various types of word formation serves as a foundation for developing other language skills by enabling the recognition and application of a word's structural and semantic characteristics [5,48]. To enhance vocabulary acquisition, it is essential to fully utilize the potential of word formation, as it contributes to both the quantitative and qualitative expansion of students' lexical resources [5,51]. Furthermore, it is important to consider that studying word formation enhances logical thinking and fosters analytical and synthesizing skills.

References

1. Vinogradov V.V. //Questions of linguistic knowledge in the light of the works of I.V. Stalin. 1952.
2. K.A. Levkovskaya. Word formation. //Publishing house of Moscow State University, 1966.
3. Vinogradov V.V. //Russian language at school. 1951.

4. Shansky N.M. From the Russian word formation // Russian language in the national school. 1959. No. 4.
5. Kh, Khasanova G., and Kenjaboev Sh Kh. "The role of education system in human capital development." East European Scientific Journal 2-1 (66) (2021): 48-51

UDK 811.111

COMMUNICATION STYLES IN ENGLISH EDUCATIONAL DISCOURSE: A LINGUOPRAGMATIC PERSPECTIVE

Kenes O. T.

University named after Zh.A. Tashenov, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Бұл мақала ағылшын білім беру дискурсындағы коммуникация стильдерін лингвопрагматикалық тұрғыдан зерттейді, вербалды, вербалды емес және цифрлық коммуникацияны қарастырады. Ол мәдени ерекшеліктерді, сөйлеу стильдерін және технологиялық әсерлерді сыныптағы өзара әрекеттесуді қалыптастырушы факторлар ретінде атап өтеді. Коммуникациялық стратегияларды бейімдеу арқылы педагогтер әртүрлі білім беру орталарында инклюзивтілікті, қызығушылықты және тиімді оқытуды қамтамасыз ете алады.

Резюме. В данной статье рассматриваются стили коммуникации в английском образовательном дискурсе с лингвопрагматической точки зрения, включая вербальное, невербальное и цифровое общение. Особое внимание уделяется культурным аспектам, речевым стилям и влиянию технологий на формирование взаимодействий в классе. Адаптируя коммуникативные стратегии, педагоги могут способствовать инклюзивности, вовлечённости и эффективному обучению в различных образовательных средах.

Communication styles in English educational discourse play a crucial role in shaping classroom dynamics, knowledge transmission, and student engagement. Rooted in pragmatics and sociolinguistics, these styles reflect cultural norms, institutional expectations, and power structures. This subchapter examines authoritative and facilitative communication styles in English-speaking educational contexts, analyzing their linguistic markers, cultural variations, and pedagogical implications. Drawing on empirical studies and theoretical frameworks, it highlights how teachers and students negotiate meaning through discourse, with references to real-world classroom interactions and digital education trends.

Effective communication is at the heart of educational discourse, shaping how knowledge is imparted and absorbed. The manner in which educators communicate influences student engagement, comprehension, and participation in classroom discussions. Communication styles in English educational discourse encompass a variety of approaches, including verbal and non-verbal interactions, teacher-student dialogue, and cultural considerations. Scholars such as Vygotsky emphasize the role of interaction in learning, while Halliday highlights language's functional role in meaning-making. Additionally, Gee underscores the significance of discourse analysis in understanding how language constructs social identities and relationships in educational contexts. By analyzing different communication styles, educators can develop more inclusive and effective teaching methods that accommodate diverse student needs [1].

Moreover, the evolution of communication styles in modern classrooms is influenced by technological advancements and digital platforms. Laurillard discusses how digital learning environments require educators to adapt their communication strategies to engage students effectively in both synchronous and asynchronous settings. The integration of multimodal communication, including text, audio, and video, has transformed traditional educational discourse, making it more interactive and accessible. Understanding these evolving communication dynamics enables educators to optimize their teaching approaches for enhanced learning outcomes [2].

In classroom interactions, teachers typically employ one of three primary communication styles: aggressive, assertive, or passive. These styles impact student engagement and the overall learning atmosphere. Furthermore, research suggests that the effectiveness of these communication styles varies based on factors such as classroom size, student demographics, and educational context. For example, assertive communication tends to foster a positive learning environment, whereas aggressive communication may lead to decreased student motivation and participation.

Additionally, the adaptability of teachers in employing different communication styles is crucial for addressing diverse student needs. Teachers who can shift between assertive and consultative styles depending on the classroom situation tend to achieve better learning outcomes. Studies indicate that incorporating elements of motivational communication, such as encouragement and personalized feedback, enhances student confidence and engagement in the learning process [3].

1. Aggressive Communication Style is marked by dominance, interruptions, and authoritarian speech. Educators who adopt this style often discourage student participation by creating an intimidating environment. Jusriati et al. found that 72.7% of teacher utterances in their study exhibited aggressive tendencies, potentially stifling student engagement. This communication style may be effective for maintaining discipline but can hinder open discussions and critical thinking.

Furthermore, aggressive communication can lead to increased student anxiety, resulting in a reluctance to participate in classroom discussions. When students fear being reprimanded or dismissed, they may withdraw from actively engaging in the learning process. Studies indicate that a high-pressure environment, created by aggressive communication, can negatively affect cognitive processing, limiting students' ability to absorb and retain information effectively. This, in turn, impacts academic performance and student well-being, reinforcing the need for a more balanced communicative approach.

To mitigate the negative effects of aggressive communication, educators should consider incorporating more assertive techniques that maintain classroom authority while fostering an atmosphere of respect and encouragement. Strategies such as active listening, positive reinforcement, and clear but empathetic directives can help create a more conducive learning environment. By balancing discipline with open dialogue, educators can ensure that students feel safe and motivated to participate, leading to improved learning outcomes [4].

2. Assertive Communication Style express their thoughts clearly while respecting the viewpoints of others. This balanced approach fosters an inclusive and interactive classroom. The same study by Jusriati et al. reported that 24% of teacher utterances were assertive, highlighting its role in promoting student confidence and participation. Assertive teachers encourage dialogue, ask open-ended questions, and provide constructive feedback, thereby enhancing the learning experience [5].

Additionally, assertive communication promotes a sense of psychological safety in the classroom, where students feel valued and encouraged to express their ideas without fear of judgment. Research by Wheeler and Grotz indicates that environments where assertive communication prevails tend to support higher levels of student motivation and self-efficacy. This style allows students to take intellectual risks, ask critical questions, and engage more deeply with learning materials [6].

Moreover, assertive communication aligns well with contemporary pedagogical frameworks that emphasize student-centered learning. Educators employing this style create a reciprocal exchange of ideas, allowing students to contribute meaningfully to discussions. As noted by Mercer and Howe, dialogue-rich environments where assertive communication is practiced lead to improved cognitive development and problem-solving skills, further enhancing the educational experience.

3. Passive Communication Style involves reluctance to assert one's views, often resulting in weak classroom management and reduced student engagement. Jusriati et al. found that only 4.7% of observed teacher utterances were passive. While passive communication may sometimes encourage student autonomy, it can also lead to a lack of clear guidance and direction in lessons.

Furthermore, passive communication may create an environment where students feel uncertain about expectations and hesitant to ask for clarification. Without clear instructional leadership, students might struggle to navigate learning materials effectively, potentially leading to disengagement and lower academic performance. In such settings, the lack of active feedback and encouragement can discourage student participation, reinforcing passivity in learners as well.

To counteract the drawbacks of passive communication, educators can adopt strategies that promote a more balanced, interactive approach. Implementing structured discussion formats, using guiding questions, and providing constructive feedback can help bridge the gap between passive and assertive communication. Research suggests that when teachers integrate student-centered activities and clearly defined objectives, students are more likely to feel supported and motivated to contribute to classroom discussions.

Building on communication styles, Riasari, Dollah, and Salija categorized speech styles used by English lecturers into four distinct types [6]:

1. Formal Style Formal speech involves structured language, adherence to grammar norms, and a professional tone. While this style establishes credibility and authority, it may also create barriers to student interaction if used excessively. Students may feel pressured to conform to rigid linguistic standards, leading to anxiety and reduced participation.

2. Consultative Style The consultative style is characterized by interactive communication, where teachers seek student input and encourage discussions. This approach fosters a participatory learning environment and supports scaffolding, a concept introduced by Vygotsky, which emphasizes the role of social interaction in cognitive development.

3. Casual Style A more relaxed and informal speech style, casual communication makes students feel comfortable, reducing language barriers and promoting engagement. Riasari et al. (2021) observed that casual communication enhances student motivation by creating a welcoming learning atmosphere.

4. Intimate Style While rarely used in formal educational settings, intimate speech establishes strong rapport between teachers and students. This style is more common in mentorship or one-on-one learning situations, where a deeper personal connection supports the educational process.

Thus, effective communication in English educational discourse is fundamental to fostering an engaging and inclusive learning environment. The study highlights the diverse communication styles used in classrooms, including aggressive, assertive, and passive approaches, each impacting student participation and learning outcomes differently. Assertive communication, which balances authority with openness, proves to be the most effective in promoting interaction and intellectual growth. Furthermore, the evolution of digital education necessitates adaptability in communication styles, integrating multimodal interactions to enhance student engagement. By understanding and strategically employing different speech and communication styles, educators can create a supportive and dynamic educational atmosphere that caters to diverse learner needs, ultimately improving the quality of discourse in English-language classrooms.

Literature

1. Vygotsky, L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978.
2. Laurillard, D. *Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology*. Routledge. 2012.
3. Halliday, M.A.K. *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold, 1985.
4. Gee, J.P. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. Routledge. 1999.
5. Jusriati, et al. (Study on teacher utterances in aggressive, assertive, and passive communication).
6. Riasari, D., Dollah, S., & Salija, K. Study on speech styles used by English lecturers, 2021.

THE APPLICATION OF DIFFERENTIATED INSTRUCTION AND STUDENT-CENTERED APPROACH IN THE ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Kenges N.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақала ағылшын тілін оқытуда сараланған оқыту мен оқушыға бағытталған тәсілдің қолданылуына арналған. Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың дайындық деңгейі, қабілеттері мен қызығушылықтары әртүрлі болған жағдайда, оқыту процесін әр оқушының қажеттіліктеріне сәйкес бейімдеуге мүмкіндік беретін әдістерді қолдану маңызды. Сараланған оқыту мұғалімге әр оқушының қажеттіліктеріне сай оқу материалдарын, тапсырмаларды және тәсілдерді бейімдеуге мүмкіндік береді, бұл білім беру процесінің тиімділігін арттырады.

Резюме. Статья посвящена исследованию применения дифференцированного обучения и подхода, ориентированного на ученика, в преподавании английского языка. В условиях современной образовательной системы, где учащиеся обладают различными уровнями подготовки, способностями и интересами, важно использовать методы, которые способствуют индивидуализации процесса обучения. Дифференцированное обучение позволяет преподавателю адаптировать материалы, задания и подходы в зависимости от потребностей каждого студента, что повышает эффективность образовательного процесса.

Following the governmental and presidential ideology which advocates for a trilingual program, different administration bodies, for example, public and private education institutions, local and multinational companies have started designing and implementing projects and programs that seek to develop or facilitate second language acquisition within the country [1,17]. Due to the political decisions made in the last decades of independence, the three main languages currently used in Kazakhstan are like runners that are competing at different levels of development:

Russian remains the most popular language spoken by more than 95% of the population, functioning as the lingua-franca used by more than 130 nationalities that inhabit the country.

Kazakh, used by approximately 65 % of the people was declared a national language and it comes in at second position. It is being reinvented on different bases and is being used as a passage to the Latin script and derivation on Arabic, Persian, Indo-European and Russian roots.

English, which has been continuously promoted as an official language is struggling to catch up in the other developed economies. However, Kazakhstan is still having very low score of proficiency in English (it is said to be at around 16 % (epi.com.2019). Overall, the foreign languages study has not been as successful as it should be. Many failures to progress, especially with English, maybe due to lack of clearly defined national policies and failure of candidates to reach intermediate level-type competency in the use of language which is relevant for administration work or business.

Learning a second language at any age requires exposure to the language motivation and opportunities to practice receptive and active skills. Having a

motivated and willing learner may constitute a modality of differentiating education as well. Considering individuals' different intellectual abilities and learning dispositions is the first crucial step in the learning process. In addition, it is important to be willing to learn from mistakes without fear and taking them as opportunities of gaining gradual self-confidence and practicing language skills in different communicative contexts. A question in our quiz addressed the issue of students' attitude to foreign languages,' interests and motivation when learning them. A part of the scholars is willing to learn English so they can be published a requirement by the university administration and the Ministry of Education. Students are motivated to learn English to pass IELTS examinations so they can participate in academic mobility programs or develop their career globally. However, such scholars and students are not more than a thin layer of 5 % of the academic staff and students enrolled in all faculties.

In our previous study principles of differentiated instruction and second language acquisition our criteria for differentiation included motivation, foreign language background and learning predispositions, as well as levels of skills acquired and mastered at the beginning of the process as inputs [2,31].

In the learning context category, a conducive environment for successful learning for everyone is created. It takes into consideration areas of commonality for example predispositions and skills to learning realities thus promoting equal involvement of students [3,11].

Another category includes the content to be learned comprising skills that a student must acquire. Differentiation of content requires prior testing of students to determine their level of learning. Information collected by testing allows the teacher to plan and organize the learning process depending on the cognitive needs, opportunities, and trainees' interests. When using the technology of dividing a group into subgroups (permanent or mobile) or just separate individuals, depending on one parameter or the other, it is necessary to establish requirements for mastering the theoretical and practical material of each subgroup. The requirements are the volume of the material being studied, as well as the skills that students should master at the end of the course. In determining the effectiveness of differentiated instruction, the criteria are, on the one hand, the students' academic performance on a subject depending on the goal they set, and on the other hand, the individual's satisfaction with the educational process. Performance testing can be determined using direct and indirect methods.

Numerous modalities of differentiating content, namely English knowledge and performance may be designed and investigated including both didactics and the science of language. A crucial difference in the theory is the one between lexical versus functional categories, such as abstract morphemes. Acquiring a second language grammar essentially involves determining how to assemble the lexical items of the target language and how to use functional categories in decoding the meaning of collocations, phrases and metaphors.

The number of lexical items is almost the same in all languages comprising parts of speech but in the last two decades a lot of scholars differentiated close word

classes. There are still a lot of controversial opinions about articles, numerals, modal verbs, auxiliaries, semi-adverbs that have been seen more as open problematical classes of words than traditional parts of speech. Verbal messages usually carry content or a cognitive orientation, whereas nonverbal ones serve an affective, relational, or emotional function. Adverbs and semiadverbs are fruitful parts of speech, to be analysed in the context of functional categories, having no meaning but expressing various pragmatic nuances. For example, English has degree adverbs such as enough, too, so, how, (for example, rich enough, too rich, so rich, how rich that could not be coined as ordinary adverbs, but rather as functional categories, closer to auxiliaries or clitics, losing their autonomy, and needing a full word as a support [4,56].

In the verbal complex, short words like clitics and prepositions play an important role. First, clitics are small words that have lost their autonomy, their accent and cannot occur alone anymore but always need another word for support (for example articles, unstressed forms of the pronouns, sometimes particles as -sja in Russian express a lot of different lexical and functional categories at the interface of syntax and semantics).

Secondly, when these grammatical and lexical categories express verbal inflectional meaning like aspect, tenses, voices, they create a new and rich field of comparison and making differences: if for some Romance and Slavic languages the passive reflexive (and sometimes the causative, factitive, impersonal, reciprocal) use reflexive pronouns or middles for expressing processive meaning (Russ. *открывается*), English provides a pattern made of a short pronoun, a verb in -ing form and the past participle of the main verb: it is being opened [5,102-103]. Collocations can drive into trouble the learner who is tempted to imitate the structures of the mother tongue. Numerous phrasal verbs (either literal or non-literal) are made of a verbal unit and a preposition and as lexical-grammatical classes differentiate the language and the speakers' abilities to comprehend, master and use them at an advanced level.

References

1. The State programme for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019. The Order of the President of the Republic of Kazakhstan. (2016).
2. Otynsliyeva, M. T., Sarzhanova, G. B., & Stanciu, N. (2020). Differentiating Education in Learning Foreign Language by Students of Other Majors. *Bulletin of the Karaganda University*, 1(97), 69-75.
3. Stanciu, N. (2015). New trends, approaches and methods in second language acquisition. *Education and Science without Borders*, 12(6), 106-112. Retrieved from http://esjournal.cz/index.php?page=_4_12
4. Wu, Y. T. (2013). Research trends in Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) research: A review of empirical studies published in selected journals from 2002 to 2011. *British Journal of Educational Technology*, 44(3), 73-76.
5. Bell, N. D. (2005). Exploring L2 language play as an aid to SLL: A case study of humour in NS-NNS interaction. *Applied Linguistics*, 26(2), 192-218. <https://doi.org/10.1093/applin/amh043>

MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN ENGLISH LESSONS

Komekbaeva L.M.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Yesenkulova A.R.

Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада соңғы жылдары маңыздылығы артып келе жатқан ағылшын тілін оқытуда заманауи білім беру технологияларын пайдалану қарастырылады. Бұл мақалада оқыту мен оқу тәжірибесін жақсарту үшін мұғалімдер пайдаланатын сандық құралдар мен тәсілдер зерттеледі.

Резюме: В этой статье рассматривается использование современных образовательных технологий в преподавании английского языка стало в последние годы все более важным. В этой статье рассматриваются различные цифровые инструменты и подходы, используемые педагогами для улучшения опыта преподавания и обучения.

The role of technology in education has evolved significantly in the last few decades. The traditional classroom setting, which once relied solely on textbooks and oral methods, is now augmented by a wide array of digital resources. In English language teaching, the integration of modern educational technologies has brought about a fundamental shift in how students acquire language skills. The article aims to discuss the effectiveness of these technologies in enhancing English lessons, analyzing both their benefits and challenges [1].

Interactive whiteboards allow teachers to display multimedia content and engage students in interactive learning activities. These boards can display texts, images, videos, and even record lessons in real time. For language learners, IWBs provide a platform for interactive games, quizzes, and exercises that make lessons more engaging and dynamic. An Interactive Whiteboard is a large touch-sensitive display connected to a computer or digital system. It allows teachers and students to interact with the content shown on the board using fingers, pens, or other touch devices. The content can include text, images, videos, and interactive tools that engage students in active learning.

IWBs can be used in a variety of ways, ranging from simple presentation tools to platforms for engaging, interactive activities. They combine the benefits of traditional whiteboards with digital technology, offering a more engaging and versatile learning environment. IWBs allow teachers to present various types of media, including images, audio clips, videos, and animations, all in one lesson. For language learners, this is particularly valuable as it helps develop all four language skills—listening, speaking, reading, and writing. For example, teachers can display videos of native English speakers or show images that prompt discussions, helping students understand context and pronunciation more clearly.

One of the major benefits of IWBs is the ability to create interactive lessons. Teachers can design quizzes, games, and other interactive activities directly on the board, encouraging student participation. For example, they might use a drag-and-

drop activity to match vocabulary words with their definitions or pictures. This fosters active learning and helps students retain information better.

IWBs allow teachers to assess students' understanding in real time. Through interactive exercises and quizzes, students can answer questions directly on the board, and teachers can instantly provide feedback. This immediate interaction helps reinforce learning and allows for corrective measures to be taken quickly. Many language learners benefit from visual aids when trying to understand new concepts, particularly when learning vocabulary or grammar. IWBs allow teachers to use diagrams, charts, and visual representations that clarify complex ideas. For example, they can break down sentence structures using color-coding or show infographics that explain grammar rules.

IWBs also promote collaborative learning. Students can be invited to the board to participate in group activities, such as brainstorming ideas or writing sentences. Collaboration can also extend beyond the classroom, with some IWBs enabling students to share their work via online platforms [2].

Applications like Duolingo, Babbel, and Memrise have become popular tools for language learners of all ages. These apps offer structured language courses with exercises that focus on vocabulary, grammar, pronunciation, and listening comprehension. They allow students to practice at their own pace, making learning more flexible and personalized. Language learning apps are mobile or web-based platforms designed to help users acquire a new language through various interactive exercises, quizzes, games, and real-world simulations. These apps often utilize methods such as spaced repetition, gamification, and adaptive learning to provide a personalized learning experience for each user. Popular language learning apps include Duolingo, Babbel, Memrise, HelloTalk, and Lingoda, among others.

These apps typically cover all aspects of language learning, such as grammar, vocabulary, pronunciation, listening comprehension, speaking, and writing. Learners can use them at their own pace and convenience, making them an excellent supplement to traditional classroom teaching or a standalone resource for self-study. Many language learning apps use adaptive learning technology to customize the learning experience based on the user's proficiency level. For example, Duolingo adjusts the difficulty of its lessons as users progress, offering a more personalized and effective approach to language learning. This individualized learning ensures that students are always working on content that is relevant and appropriately challenging for their current level.

One of the most significant advantages of language learning apps is their use of gamification. Features such as streaks, levels, badges, and leaderboards motivate students to engage regularly and track their progress. For example, Duolingo's use of "XP points" and "streaks" encourages consistent practice by rewarding users for completing lessons daily. Gamification makes the process of learning more enjoyable, which helps keep students motivated over the long term.

Many apps incorporate speech recognition technology that allows users to practice pronunciation. This technology listens to the learner's spoken responses and provides feedback on how closely their pronunciation matches the native speaker's.

For example, Babbel and Rosetta Stone use this technology to help learners improve their speaking skills and work on correct pronunciation.

Some language learning apps, such as HelloTalk or Tandem, enable users to connect with native speakers around the world for conversation practice. These platforms provide an excellent opportunity for learners to engage in real-world dialogue, improve their speaking and listening skills, and gain cultural insights from their conversation partners. Language apps typically include a wide variety of activities such as fill-in-the-blank exercises, multiple-choice quizzes, matching games, and listening comprehension activities. Additionally, multimedia such as images, audio, and videos are often incorporated to reinforce learning. This helps keep learners engaged and allows them to learn vocabulary and grammar in context [3].

Virtual classrooms, often supported by platforms such as Zoom or Google Meet, have become integral in distance and hybrid learning environments. These platforms enable teachers to conduct live lessons, host discussions, and share materials with students in real time. Virtual classrooms also support collaborative projects and peer interactions. LMS like Moodle and Edmodo provide a centralized hub for learning materials, assignments, and communication. These platforms allow students to track their progress, submit assignments, and participate in discussions outside of the classroom. Teachers can monitor student performance and provide instant feedback.

AI-driven tools, such as chatbots and automated grading systems, can provide personalized feedback to students. Adaptive learning technologies can adjust the difficulty of tasks based on the learner's performance, helping them to progress at their own pace. This can be particularly useful in language learning, where individualized attention is critical for mastering complex skills [4].

Technology offers diverse forms of media that capture students' attention, helping to break the monotony of traditional teaching methods. Multimedia elements like videos, interactive exercises, and gamified learning increase motivation and participation, leading to more active engagement in lessons. With technology, students can learn at their own pace, revisiting lessons as needed and receiving tailored exercises. This is especially important in language acquisition, where learners progress at different speeds and may require additional practice in certain areas.

Technology enables greater collaboration among students, even outside the classroom. Virtual classrooms, discussion forums, and online group projects foster communication and teamwork. This is vital for developing language skills, especially in speaking and writing. Educational technologies break down geographical and physical barriers, allowing students to access English lessons from anywhere in the world. They also provide alternative ways of learning for students with disabilities, such as speech-to-text software or audio-based learning tools.

While technology has become more accessible, there are still significant gaps in its availability. Not all students have access to the necessary devices or stable internet connections, which can hinder their ability to participate in digital learning

opportunities. The successful integration of technology in education requires teachers to have adequate training. However, many educators face challenges in mastering new tools or integrating them effectively into their lessons. Resistance to change and a lack of technical skills can limit the potential of modern educational technologies.

While technology offers many benefits, there is a risk that students may become overly reliant on digital tools and neglect fundamental language skills, such as writing by hand or reading print books. It is crucial for educators to strike a balance between traditional and modern methods. This section presents real-life examples of how educational technologies have been successfully incorporated into English language teaching. Case studies from schools, universities, and online platforms highlight how technology can improve language learning outcomes, showcasing both the successes and challenges faced by educators [5].

The integration of modern educational technologies into English lessons has opened up new opportunities for both teachers and students. Technologies such as interactive whiteboards, language learning apps, and virtual classrooms are reshaping the way language is taught and learned. While challenges remain, particularly in terms of access and teacher readiness, the potential benefits of using technology in education are undeniable. As digital tools continue to evolve, their role in English language teaching will likely grow, offering more personalized, engaging, and accessible learning experiences for students worldwide.

Список использованной литературы

1. Girod, M., & Trawick, P. (2018). Language learning apps: The future of English language teaching? *Educational Technology Research and Development*, 66(1), 71-85.
2. Godwin-Jones, R. (2018). Mobile apps for language learning: Opportunities and challenges. *Language Learning & Technology*, 22(2), 3-16.
3. Munday, P. (2016). The use of mobile applications in language learning. *Language Teaching Research*, 20(1), 88-101.
4. Vesselinov, R., & Grego, J. (2012). Duolingo effectiveness study: A research report.
5. Schmidt, A., & McKay, S. (2019). Exploring gamification in language learning apps: A case study on Duolingo. *Journal of Educational Technology Systems*, 48(3), 323-341.

UDC: 811.161

ALLUSION AS A STYLISTIC DEVICE IN ENGLISH LITERATURE

Kusanova U.M.

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Түйін. Бұл мақалада ағылшын тіліндегі сөздіктердегі аллюзия қарастырылады. Сондай-ақ, аллюзия ағылшын тіліндегі әдебиетте стилистикалық тәсіл ретінде анықталған. Бұдан басқа, эксплициттік аллюзиялар мен имплициттік аллюзиялар анықталды.

Резюме. В данной статье рассматриваются аллюзии в англоязычных словарях. Также определена аллюзия как стилистический прием в англоязычной литературе. Кроме того, определены эксплицитные аллюзии и имплицитные аллюзии.

The study of allusions can take a literary or linguistic direction, address cognitive linguistics, intercultural relations, or the problem of intertextuality. The broad range of issues related to the phenomenon of allusion necessitates the identification of a specific research area depending on the objectives set.

The term "allusion" originates from the Latin "alludere"—"to mock, to hint" (from "ludere"—"to play") and dates back to the mid-16th century, meaning an expression designed to call something to mind without explicitly mentioning it, that is, an indirect or hidden reference. Analyzing the historical development of this concept, G. Bloom defines the term "illusion" as a synonym for allusion.

During the early Renaissance, allusion was synonymous with a play on words and was therefore primarily used in satirical works. In the time of Francis Bacon (1561–1626), the term referred to any symbolic similarities in allegory, parable, or metaphor, leading critics to distinguish between "descriptive," "representative," and more "allusive" poetry. It was only in the early 17th century, according to G. Bloom, that the correct meaning of allusion emerged as an indirect, hidden reference containing a hint.

The active study of allusions began only in the 20th century when they started being equated with any explicit or direct reference, which led to disagreements and extensive debates among scholars. A. S. Evseev highlights this issue as one of the central topics in such linguistic disciplines as the theory of reference, the theory of proper names, stylistics, poetics, rhetoric, linguistic and cultural studies, and literary criticism [1].

Philologists have long been interested in literary traditions and the influence of predecessors on writers' works. Literary critics emphasize the dependence of various authors' works on historical events and cultural context. The culture surrounding a writer inevitably leaves its mark on their works, and the author, consciously or unconsciously, incorporates its achievements into their writing. Cultural experience manifests in various forms, primarily in texts. The French philosopher and literary theorist J. Derrida asserts that "the world is a text" [2]. However, it is not a collection of unrelated elements but rather a unified system.

I. I. Ilyin emphasizes that any text is a response to previous texts, with allusion being one such response, considered in the context of intertextuality theory.

Allusion functions as a kind of "bridge" linking the past with the present, serving as a means of turning thoughts toward history and aiding in the comprehension and categorization of knowledge about the world. Various references to literary, biblical, and mythological facts have been present in English literature for centuries. Geoffrey Chaucer, the founder of English literature, freely employed allusions in his works.

The refined technique of embedding allusions within the artistic whole is a distinctive feature of the works of John Milton and Alexander Pope, whose style is sometimes even referred to as "allusive." The peak of allusion as an artistic device occurred during the period of classicism, a literary movement characterized by the imitation of ancient traditions. Romantic aesthetics also showed a keen interest in the

use of allusions. Symbols, allegories, and grotesques—so frequently encountered in works of the Romantic era—often rely on allusion as a foundation for imagery.

Although less prevalent, the use of allusions can also be observed in the English critical realism of the 19th century. However, in the literature of the 20th century, allusion as a figurative device became especially prominent. Writers of this period frequently turned to mythological allusions to emphasize key themes in human behavior.

This method was employed in such works as *Ulysses* by D. Joyce, *The Centaur* by D. Updike, and many pieces by T. S. Eliot himself. Even a brief examination of the history of allusion suggests its extensive use in English literature. Due to its expressiveness, frequent occurrence, and unique ability to convey additional information, allusion has drawn the close attention of researchers.

In the study of allusion, linguists primarily adopt literary, linguistic-stylistic, and semiotic approaches. Before interpreting an allusion in this research, it is essential to distinguish what does not qualify as an allusion. Unlike intertextuality, allusion is intentional; unlike plagiarism, it does not claim another's work as one's own; unlike citation, it is not a direct quotation enclosed in quotation marks; and unlike cliché, it originates from a single source.

I. R. Halperin defines allusion as a literary act of referring to a previous textual reference that presupposes background knowledge on the part of the reader. This knowledge encompasses cultural, material, historical, geographical, and pragma-linguistic aspects, enabling the reader to establish associations with the alluded reference [3]. The preceding textual reference itself is termed a case study. Speech activity functions as a complex sign, where the number of meanings of its elements does not fully correspond to its essence.

According to the definition provided by the *Great Encyclopedic Dictionary*, allusion (from the Latin *allusio*—"hint, sharpness") is a stylistic device, a reference through a similar-sounding word or mention of a well-known fact, historical event, or literary work. It is widely used in artistic, rhetorical, scientific, and everyday language to create a more vivid and multidimensional depiction of reality by linking it to an analogous phenomenon well known from history, famous lives, folklore, or literature.

Allusion is particularly prominent in the artistic thinking of the 20th century, especially in European neo-romanticism, modernism, the Latin American novel, and utopian literature, where allusive mythologems, philosophemes, and ideologems often serve as structural elements of the entire work. The pinnacle of the allusive image was reached in postmodernism, granting it undeniable conceptual autonomy.

Modern foreign linguists prioritize the literary approach in their study of allusions. According to Israeli literary researcher Z. Ben-Porat, a literary allusion contains a built-in directional signal or marker that can be recognized as an element belonging to another independent text. K. Perry defines literary allusion as an explicit or implicit reference to another literary text, easily recognizable and understandable by competent readers [4].

Following M. I. Kiose, allusion is regarded both as a stylistic device and its result. The method of allusion—hinting or indirectly indicating—is widely used across genres and plays a significant role in enriching texts with vivid imagery, enhancing their emotional and evaluative depth. The primary purpose of allusions is to enrich both the elementary utterance and the entire work by drawing on shared knowledge and experience. In this sense, allusion serves as an economical way of invoking historical and literary tradition.

Depending on the background knowledge of the average reader, an allusion can reference well-known facts or be highly specialized, accessible only to a specific audience. Definitions of allusion in various dictionaries and encyclopedias either clarify complex allusions within texts or provide contextual information about the events and figures referenced allusively.

English-language dictionaries of literary terms outline the most comprehensive classification of allusions, distinguishing: allusions that reference recent events (topical allusion); personal allusions that relate to the writer's biography; metaphorical allusions, which convey associated information; implicit allusions that imitate another writer's style (imitative allusion); and structural allusions, which reflect the framework of another work (structural allusion).

Russian scholar M. D. Tukhareli identifies three main types of allusion: anthroponyms, which include proper names, cosmonyms (names of planets and stars), toponyms (geographical names), zoonyms (names of animals and birds), ktemonyms (names of historical events and holidays), and theonyms (names of gods, demons, and mythological figures); references to mythological, biblical, historical, literary, and other cultural realities; and allusions embedded in echoes of quotations, contaminations, reminiscences, and other allusive citations.

An example of allusion in literature can be found in O. Henry's sentence, *"Dear me! I'm not Hetty if I do look green. I'm just a poor little working girl."* Here, the author alludes to Hetty Green, America's richest woman at the time. The meaning of the allusion—the heroine's financial situation—is reinforced in the following sentence, which reiterates the core idea conveyed by the allusive reference.

S. S. Aleshko-Ozhevskaya provides examples of biblical allusions, such as references to *old wives' fables*. A comparison can be drawn between the biblical passage, *"But refuse profane and old wives' fables, and exercise thyself rather unto godliness"* (I Timothy IV, 7), and its use in fiction:

"Another of old wives' tales, Matteo! Nature intended you for a beginning friar." — *"I have often thought I have missed my vocation. With my brilliant gift for telling lies in a truthful manner, I should have my way in the Church to the highest dignities."* (W. S. Maugham, *The Making of the Saint*).

In this case, the meaning of the biblical allusion is further elaborated by the author in the following phrase: *"brilliant gift for telling lies in a truthful manner."*

Allusions to well-known facts are also frequently encountered. For example:

"The town itself was to the left, a straggling huddle of red roofs and white walls in the centre of which, raising a golden dome proudly skywards, stood the building which had made the place the popular resort it was — the Casino

Municipal. For St. Rocque, once a tiny fishing village, has become in recent years a Mecca for those who enjoy watching their money gathered in with rakes by sad-eyed croupiers.” (J. Woodhouse, *Hot Water*).

Here, the author alludes to the well-known city of Mecca, a pilgrimage site for Muslims. This allusion serves a dual function:

1. **Assimilation** – It helps the reader better visualize the scene by associating it with a widely recognized place.

2. **Comic effect** – It contrasts the religious sanctity of Mecca with the secular “worship” of money and gambling [5].

The use of allusions contributes to the integrity and completeness of a literary work, as it relates to its aesthetic aspect. An allusive word functions as a sign within a situational model, connecting the text that contains the allusion with its referent through associations. This interaction between literary and artistic works is referred to as the **allusive process**.

The textual space influenced by allusions becomes a key semantic and structural component of the artistic whole. Analyzing the functioning of allusions helps determine their impact on stylistically neutral parts of the text and ultimately explains the formal and semantic connections between different parts of a literary work.

The primary stylistic functions of allusions include the study of time, character development, the creation of local color, and the depiction of conditions of action. The mechanism of allusion creation and functioning follows certain patterns and closely resembles the transformation of stored information in human memory.

In addition, allusions serve as the primary means of realizing the socio-historical vertical context. According to L. A. Mashkova, the vertical context of a literary work is a complex informational category that integrates two contextual dimensions: the socio-historical and the philological.

The **socio-historical context** provides the reader with insights into the forms and methods the author employs to depict specific fragments of real or imaginary reality. Meanwhile, the **philological context** offers a literary analysis of how authors incorporate and reinterpret the content and stylistic elements of their predecessors' works.

An examination of scholars' perspectives on literary allusion reveals that this phenomenon is intricate and multifaceted. There are numerous conflicting viewpoints regarding the definition of allusion and its essential characteristics, highlighting the complexity of its role in literature.

References

1. Atkinson K. *When Will There Be Good News*. Doubleday Canada, 2018.
2. Bradbury R. *Fahrenheit 451: A Novel*. Simon and Schuster, 2015.
3. Galperin I.R. *Stylistics*. – Moscow, 2016
4. Kristeva J. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art* / Ed. by L.S. Roudiez. New York: Columbia University Press, 2015.
5. Lawrence D.H. *Pansies: Poems*. Fredonia Books, 2016.

THE SUBJECT CONTENT OF TEACHING A PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE TO STUDENTS

Kystauova A.B.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйіндеме: мақала студенттердің кәсіби шет тілін оқытудың пәндік мазмұнын қарастырады, оның жаһандану жағдайындағы маңыздылығын көрсетеді. Салалық сөздік, Кәсіби коммуникация, шынайы мәтіндермен жұмыс және мәдениетаралық өзара әрекеттесу сияқты курстың негізгі компоненттеріне назар аударылады.

Резюме: статья рассматривает предметное содержание обучения профессиональному иностранному языку студентов, подчеркивая его значимость в условиях глобализации. Основное внимание уделяется ключевым компонентам курса, таким как отраслевой словарь, профессиональная коммуникация, работа с аутентичными текстами и кросс-культурное взаимодействие.

Teaching a professional foreign language (PFL) is an important component of training specialists, allowing them to communicate effectively in a professional environment. In the context of globalization and international integration, proficiency in a professional foreign language is becoming a necessary skill for a successful career in various fields of activity. The subject content of the IIA course should correspond to the specifics of students' future professional activities, ensuring the formation of their linguistic and communicative competencies necessary for successful interaction in an international context. In addition, the modern approach to teaching computer science involves the integration of digital technologies, interactive methods and adaptive educational strategies that help personalize learning and increase its effectiveness.

The main components of the subject content of PFL

The subject content of the professional foreign language course covers industry vocabulary and terminology, including the study of specific vocabulary specific to a particular professional field, such as medicine, engineering, economics, and others [1]. An important aspect is professional communication, which promotes the development of oral and written communication skills in the work environment, including business correspondence, negotiations, preparation of reports and presentations. Considerable attention is paid to understanding specialized texts, which involves working with authentic materials such as articles, scientific publications, instructions and technical documentation. Project activities and case studies contribute to solving professionally oriented tasks using a foreign language. In addition, cross-cultural communication occupies a special place, including familiarization with the peculiarities of communication in different countries, etiquette and norms of behavior in a professional environment.

Another important component is the study of the genre features of professional texts, such as scientific articles, business correspondence, reports, regulatory documents and presentations. This allows students to better adapt to the real professional environment. The course also includes the formation of public speaking

and presentation skills in a foreign language, which is especially important for participation in international conferences, negotiations and professional meetings [2]. The use of digital resources and specialized programs, such as terminological databases and automated translation systems, helps students to master modern tools for working with a foreign language. Additionally, work with multimedia materials and audiovisual content is considered, which contributes to the development of information perception skills in various formats.

Digital technologies also include the use of online platforms for distance learning, cloud services for collaboration on projects, automated knowledge assessment systems, and adaptive learning programs. The use of artificial intelligence in teaching a foreign language allows you to personalize the educational process, analyze typical mistakes of students and offer individual recommendations for their correction. Virtual language environments and simulations of real professional situations help students develop communication skills in realistic conditions. The integration of mobile applications and interactive courses facilitates independent study and consolidation of the material.

Teaching methods and technologies

Modern teaching methods of computer science include the method of problem-based learning, in which students solve real professional problems, as well as a communicative method that focuses on the practical use of language [3]. Digital technologies play an important role in the educational process by providing access to online courses, simulations and virtual negotiation platforms, as well as providing opportunities for working with artificial intelligence in learning, analyzing data on student progress and organizing personalized educational trajectories. Virtual labs and interactive simulators allow students to practice their professional skills in a safe environment, and multimedia resources such as podcasts, webinars, and video lectures make the language learning process more diverse and accessible.

Interactive methods such as role-playing games, debates and discussions help to increase student engagement and develop their communication skills. The technologies of online simulations and virtual quests are also actively used, which make it possible to simulate professional situations and practice communication skills in conditions close to reality [4]. Group projects, case solving together, and the use of interactive platforms such as online whiteboards and chat rooms promote active student interaction and exchange of experiences in a digital environment. In addition, the inverted classroom methodology is widely used, in which students study theoretical material independently, and perform practical tasks in the classroom, as well as the project method, which helps to gain work experience in a professional environment. The use of authentic materials, such as video and audio materials, articles, and professional blogs, helps students adapt to real-world communication conditions.

Additionally, adaptive learning technologies are used to personalize the educational process depending on the student's level of education. These technologies are based on the analysis of data on the progress of students, which allows you to adjust learning materials and assignments in accordance with individual needs.

Adaptive learning systems use artificial intelligence and machine learning algorithms to select the optimal course content, learning rate, and presentation format [5]. This helps to increase the effectiveness of the educational process and the motivation of students, as each student receives personalized support and feedback.

Gamification makes the learning process more exciting and motivating by introducing game elements such as reward systems, ratings, digital badges, and achievement levels. The use of game scenarios and competitive elements promotes student engagement, and game simulations of professional situations allow you to practice language and communication skills in a safe and interactive environment. Gamification also promotes the development of critical thinking, decision-making skills, and teamwork, which is especially important in a professional context, while virtual and augmented reality help recreate real professional situations, which contributes to better learning. The method of the case method is also actively used, which involves the analysis of real professional situations and the search for solutions within the framework of a foreign language.

Effective teaching of a professional foreign language requires an integrated approach, including the study of specialized terminology, the development of communication skills, working with professional texts and taking into account cross-cultural aspects. The use of modern methods and technologies contributes to improving the quality of students' training and their competitiveness in the international labor market [6]. The integration of digital technologies, adaptive learning and gamification makes the language learning process more dynamic, personalized and focused on real professional tasks. Thus, modern approaches to teaching computer science make it possible not only to form strong language skills, but also to prepare students for successful professional activity in a globalized world.

Bibliography

1. Арутюнова, Н. Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999.
2. Гальскова, Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителей. – М.: Аркти, 2019.
3. Зимняя, И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 2001.
4. Hutchinson, T., & Waters, A. English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
5. Dudley-Evans, T., & St. John, M. Developments in English for Specific Purposes. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
6. Chapelle, C. A. Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing, and Research. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

IN BETWEEN SELF ACTUALIZATION AND ABNEGATION IN TSITSI DANGAREMBGA'S WRITING

Inas Laheg

Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

<https://orcid.org/0009-0003-3048-5213>

Резюме. Исторические предпосылки обычно контекстуализируют литературное повествование. В то же время литература придает историческим событиям дополнительные детали и нюансы. В частности, период европейской колонизации против стран трех континентов получил большое внимание со стороны критиков, поскольку он ознаменовал возникновение многочисленных парадоксальных культурных и идеологических доктрин. Параллельно с этими событиями литературные произведения служили верными свидетельствами колониальной жестокости. Зимбабвийка Цици Дангарембга посвятила большую часть своих произведений раскрытию последствий британской колонизации для коренных народов в тогдашней Родезии. Дангарембга написала трилогию, которая частично служит автобиографией, а в основном защитой страданий ее соотечественниц. Одновременное чтение произведений Дангарембги с книгами Франца Фанона и исследованиями У. Э. Б. Дюбуа раскрывает подразумеваемые и расшифрованные сообщения в ее романе «Книга Не». Дангарембга обращается к психологическим расстройствам и культурному диссонансу, которые останавливают самореализацию главного героя. В тандеме она выдвигает европоцентристские дискурсы, которые питают самоотречение Тамбудзая. По-видимому, Дангарембга вновь подтверждает, что у черного отчужденного субъекта нет никаких шансов на индивидуацию в западном Колониальном институте. Европоцентристские идеологии и институты могут рождать только черных людей с искаженным представлением о себе.

Ключевые слова: колонизация, культурный диссонанс, идеологические доктрины, индивидуация, самоактуализация, самоотречение.

Түйін. Тарихи жағдайлар көбіне әдеби баяндаулардың мазмұндық негізі ретінде қызмет етеді. Сонымен қатар, әдебиет тарихи оқиғаларға қосымша мәліметтер мен нәзік астарлар енгізеді. Әсіресе, Еуропа елдерінің үш құрлықтағы мемлекеттерді отарлауы сыншылардың назарын ерекше аударды, себебі бұл кезең көптеген қайшылықты мәдени және идеологиялық доктриналардың пайда болуымен сипатталды. Мұндай үдерістермен қатар, әдеби шығармалар отарлық зұлымдықтың шынайы куәгері ретінде көрінді. Зимбабвелік жазушы Цици Дангарембга өз шығармашылығын бұрынғы Родезияда британ отаршылдығынан кейінгі жергілікті халықтың жағдайын ашуға арнаған. Дангарембга бір жағынан автобиографиялық, ал негізінен отандас әйелдерінің азабын ашып көрсететін трилогия жазды. Оның еңбектерін Франц Фанон мен В.Э.Б. Ду Бойстың еңбектерімен қатар оқу арқылы «The Book of Not» романындағы жасырын және астарлы ойларды ашуға болады. Бұл шығармасында автор басты кейіпкердің өзін-өзі жүзеге асыруына кедергі келтіретін психологиялық күйзелістер мен мәдени келіспеушіліктерді сипаттайды. Сонымен қатар, ол Тамбудзайдың өзін-өзі жоққа шығаруға әкелетін еуроцентристік идеяларды сынға алады. Дангарембга қара нәсілді, отарлық жүйеден алыстатылған адамның Батыс институттары шеңберінде дербес тұлға ретінде қалыптаса алмайтынын қайтадан дәлелдейді. Еуроцентристік идеологиялар мен құрылымдар қара нәсілділерге өз болмысын бұрмаланған түрде ғана таныта алады.

Түйінді сөздер: отарлау, мәдени сәйкессіздік, идеологиялық доктриналар, даралану, өзін-өзі іске асыру, өзін-өзі теріске шығару.

Introduction:

The period prior to the 20th century exhibits major bearings towards colonial discourse. Within such a context, nativism was evocative of social darwinism and primitivism. Remarkably, the European invader either failed in recognizing the cultural complexity and diversity of the colonized communities, or intentionally obfuscated such a recognition through overemphasizing the indigene's exoticism and eccentricity. Derogatory images of native people were strongly maintained and reinforced by Europeans in a way that displays indigenous people as (mentally/spiritually) disable and existentially dependent beings who are in imperative need of the White men's assistance and enlightenment [3, p. 30; 10, p. 17; 13, p. 49; 9, p. 257].

Conspicuously, such narratives gave reasonable excuses for the unjustifiable presence of the Europeans in a land that does not belong to them. At the same time, it granted them a superior status, which further served as a pretext to oppress the native who, accordingly, needs to be (non)aggressively corrected and cured from his/her barbarism and savagery [1, p. 174]. The African needed to embody the image of a threatening monster, to be unguiltily abused as one. Frantz Fanon makes a recourse to one of the dehumanizing attempts committed by the Europeans. They manipulated science to misleadingly prove that certain chromosomes in the black body are inherently either thicker or thinner than those in the White body, and they the are impetus for practices of cannibalism [7, p. 91; 8, p. 162]. Henceforth, such incurable defects rationalize and necessitates the annihilation of certain races.

Exotic and rather unusual rituals, such as the Indian suttee, which refers to the widow's choice to be burnt in the funeral of her dead husband, Fijian consumption of human flesh which labeled the whole archipelago of 332 islands as the cannibal island, and the Malays' going berserk in groups of unprovoked attacks, are over-represented and showcased as the sole and predominant cultural heritage of such regions [1, p 174; 11]. Hundreds of years later, yet some of such images are still resisting erasure, which focalize another dynamic of the Euro-centric system of representation of the 'other'.

In Western narratives, native communities are "monolithic fixed categories" [Green qtd in 2, p. 3]. Fanon recognizes such a process as mechanism of "mummification" [7, p. xxvii]. No subdivision, details or exceptions apply to the autochthon people of the non-European continents. No revision or modification is made over the text that had been written about the indigenes since the 17th century. Once condemned as backward or savage, the represented subject is in effect imprisoned to such persistent images permanently, notwithstanding the social and cultural changes over time.

Within postmodern discourse, the indigenous person instead of claiming his/her agency and voicing his/her being freely, he/she lives with the burden of changing Western distorted narratives first. His/her being is devoted and directed towards proving the opposite of the stereotypes, which are charged against his/her ancestors hundreds of years ago. Surfing against the sea tide of such a solid legacy of manuscripts, media images and believe, more than often carries the otherized body

away in a vicious circle of psychological impairments. He/she lives with a heritage from the past, that fractures his/her perception of the present.

As Frantz Fanon claims, in his book *Black Skin, White Masks*: “I was responsible ... for my ancestors... I was battered down by ... cannibalism, intellectual deficiency, fetichism, ... slave-ships, ...” [7, p. 84-85]. He lives with an accompanying disruptive self-awareness of his inherent inferiority, that is conceptualized by De Bois as double consciousness. Such mechanisms impede any form of sound self actualization attempted by the Black subject. The native person occupies a form of selfhood beyond the simple frontiers of his/her material and ontological existence.

Tsitsi Dangarembga in between Fiction and Reality:

The Book of Not is a sequel to *Nervous Conditions* and prequel to *This Mournable Body*. The trilogy is rather semi-autobiographical and centers around the same protagonist as she grows up and experiences life in different settings and historical events. In the first book, Tambudzai is around thirteen years old. She was simply a native Shona girl from a poor family with an older brother and younger sisters, who is desperately seeking education. Throughout the next pages, it becomes known that Tambudzai's community is under the British colonization. In the second book, Tambudzai is prefigured as a student at Sacred Heart Young ladies High School, which is far away from her home [14, p. 276; 5].

Unlike the former setting within her Shona family and society, Tambudzai now inhabits a space of White settlers majority. Herein, the novel gives the reader a contextualized glimpse of the segregation, dehumanization and racism that divided and reigned over colonized places. Further still, *The Book of Not* does not skip the concomitant historical events of that period as resistance fighters rose to the fore, in hopes of liberating their lands from the British invasion. The last part of the book, focuses on the hopeless future awaiting Tambudzai after her graduation. Her co-existence with the Western colonizer left her with no familial love, no promising career and mainly a distorted self-image [6].

Such a fictional saga is but a mere reflection of Tsitsi Dangarembga's bitter reality in between Rhodesia, where she was born, and UK, as she had accompanied her parents there for a few years at the age of two years old, whilst they were completing their university education. Her parents educational journey to London catapulted the world of the young Dangarembga into uncontrollable chaos. First, Dangarembga was separated from her parents at the very moment of their arrival in the UK, notwithstanding her very young age. At the same time, she was alienated as a Black child amongst Londoners, who failed to recognize the humanity beyond her coloured skin [13, p. 210].

During such critical and formative years, she was deprived of basic psychological needs such as familial and social cordiality. Her blackness was perceived as a sickness by her classmates at school. Her native language was no longer used around. At six years old, she went back to Rhodesia, but Dangarembga's contact with the empire did not cease at such a point. She lived once more in the UK, years later, to obtain a university diploma like her parents. Yet again, she departed

towards her homeland without a diploma, and with deep psychological bruises due to the Euro-centric racist and supremacist ideologies [4, p. 31; 13, p. 210].

Self-image and Identity Actualization:

Dangarembga's writing reflects the disruptive legacy she brought back from her journeys in the UK as a child from the age of two till six, and later on as a university student. The side effects of the racist encounters she faced in London are explicitly imbued through her protagonist. Tambudzai has clearly absorbed the racist stereotypes, which is reflected in her self-hate. Her White classmates repeated disdain and abuse created a false reality of who she really was. In addition, at that exact time Tambudzai was cut off her family and tribe. Thus, there was no safe refuge to which she might resort.

Every attempt of Individuation by Tambudzai was thwarted by her White classmates. For instance, ruthless remarks about Black people's eyes by Tracy, such as "The eyes too. Just like a cow's!" [6, p. 44], become the lens through which Tambudzai was perceiving her selfhood through. However, the rest of the quote describes Tracy's attitude whilst directing such insults, "Tracey tried to copy Bougainvillea's kind of gallantry, although her friend's way was not at all how Tracey did things" [6, p. 44], which discloses the dynamic manipulating Tambudzai and her White classmates alike. Apparently, abusing the Black students became an opportunity for the White classmates to show off their power and accordingly prove their status amongst themselves.

As Fanon states, the moment when there will be no 'slave', entails the fact that no 'master' remains [7, p. 171]. In other words, degrading Black people as inferior, grants Tambudzai's White classmates a sense of superiority. Fanon further illustrates that the Black subject was "enslaved" by a sense of "inferiority", and the European man was similarly enslaved, but by a sense of "superiority" [7, p. xxvii], that blinded his eyes towards the humanity of the oppressed subject. As a result, the state of self-abnegation that deluges the Black subject is in fact a handiwork of supremacist colonizers. The Black subject is not born inherently inferior, but he/she rendered as one, by the colonizer over time.

Apart from that, *The Book of Not* underlines the double consciousness that dominated Tambudzai's mind. Her classmates' remarks and insults inhabited her subconscious vividly. To escape from the specter of such belittling indictments, she toiled herself in proving the opposite, which further dissociated her apart from her existential essence and inner self. Such a pattern of alienation has been by Du Bois. Double consciousness begets the otherized subject into an unachievable mission [12, p., p. 240, 237, 241; 15, p. 170, 169].

Indeed, her engagement in reversing the stereotypes has only backfired into further proving them right. Such a situation is apparent in Tambudzai's confusion about the unseen circumstances that are continuously entangling her in further trouble. Desperately, she just attributes it to her body and genes, as the colonizer has succeeded in misleading and misinforming her, "my bodily aberrations ... got me into trouble" [6, p. 64].

Conclusion:

Bestialization of indigenous people by the European colonizers has been a long practiced tradition. It became an instrument to convince the indigenous of his deficiency and dependence on the empire. The Zimbabwean novelist Tsitsi Dangarembga tackles such an issue in her fictional publication *The Book of Not*. She addresses the motives behind such a practice. The colonizer creates and reinforces the image of the natives as inferior to secure his/her superiority over them. Through her young protagonist Tambudzai, Dangarembga tackles the grave impact of dehumanization on the construction of self-image.

With a re-examine action of Fanon's book, *Black Skin White Masks*, it becomes easier to identify the patterns of self-destruction insinuated by the colonizer upon the colonized subject. Tambudzai is troubled and mentally muddled by disorienting stereotypes. Over time, her cohabitation with the White supremacists, chained her into a state of double consciousness, as has been termed by Du Bois. She lives to solely prove to the colonizer that she is not what he/she thinks of her. Consequently, little to no attention is paid by Tambudzai towards refining and solidifying her identity. The protagonist is left with fragments of halted selfhood.

References

1. Ashcroft, Bill, et, al. *Postcolonial Studies: The Key Concepts*. Routledge, 2013.
2. Bhabha, Homi. *The Location of Culture*. Routledge, 1994.
3. Boehmer, Elleke. *Colonial and Postcolonial Literature*. OUP Oxford, 2005.
4. Dangarembga, Tsitsi. *Black and Female*. Graywolf Press, 2022.
5. Dangarembga, Tsitsi. *Nervous Conditions*. Banbury, Ayebia Clarke, 2004.
6. Dangarembga, Tsitsi. *The Book of Not*. Ayebia Clarke Pub Limited, 2006.
7. Fanon Frantz. *Black Skin, White Masks*. London, Penguin Books. 1952.
8. Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*. Grove Press, 1963.
9. Felluga, D. F. *Critical Theory: The Key Concepts*. Abingdon, Oxon, Routledge, 2015.
<https://doi.org/10.4324/9781315718873>.
10. Gandhi, Leela. *Postcolonial Theory: A critical Introduction*, 2 nd ed., Columbia UP, 2019.
11. "Island Details: Viti Levu". Universität Hamburg. URL: <https://www.island-database.uni-hamburg.de/islands.php?island=95>.
12. Itzigsohn, José, and Brown, Karida. "Sociology and the Theory of Double Consciousness." *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, vol. 12, no. 2, 2015, pp. 231-48, <https://doi.org/10.1017/s1742058x15000107>.
13. McLeod, John. "A–Z: Forty Contemporary Postcolonial Writers and Thinkers". *The Routledge Companion to Postcolonial Studies*, edited by John McLeod. Routledge, 2007, pp. 203-230.
14. Olaniyan, Tejumola. "Africa: Varied Colonial Legacies." *A Companion to Postcolonial Studies*, edited by Henry Schwarz and Sangeeta Ray, Blackwell Publishing, 2005, pp. 269-81.
15. Sommer, Doris. "A Vindication of Double Consciousness". *A Companion to Postcolonial Studies*, edited by Henry Schwarz and Sangeeta Ray, Blackwell Publishing, 2005, pp. 165-179.

TIME AS A VALUE IN ENGLISH AND ITS INFLUENCE ON DAILY COMMUNICATION

Mahanova A.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін. Уақыт - ағылшын тілдік мәдениетінде маңызды құндылықтардың бірі болып табылады. Бұл тілдің құрылымы мен күнделікті қарым-қатынастарында көрініс табады. Уақыттың маңыздылығы адамдардың іс-әрекеттерін, жоспарларын, қарым-қатынастарын және әлеуметтік тәртібін айқындайды. Осы мақалада уақыттың ағылшын тіліндегі және мәдениетінде құндылық ретінде қабылдануы және оның күнделікті қарым-қатынасқа әсері қарастырылады. Әсіресе, уақытқа қатысты түрлі лексикалық бірліктер мен тілдік құрылымдар арқылы уақыттың қоғамдағы маңызы мен оны бағалау тәсілдері көрсетіледі. Уақыттың қарым-қатынастағы рөлі мен оның мәдени маңыздылығы ағылшын тілінің коммуникативті мәдениетінде айтарлықтай орын алады.

Резюме. Время - одна из самых важных ценностей в английской языковой культуре. Это отражается в структуре языка и повседневных отношениях. Важность времени определяет действия, планы, отношения и социальный порядок людей. В этой статье рассматривается восприятие времени как ценности в английском языке и культуре и его влияние на повседневное общение. В частности, через различные лексические единицы и языковые структуры, относящиеся ко времени, отражается значение времени в обществе и способы его оценки. Роль времени в общении и его культурное значение занимают значительное место в коммуникативной культуре английского языка.

Time has always been a central concept in the development of human societies and cultures, influencing not only how people organize their activities but also how they perceive the world around them. In English-speaking cultures, time is often regarded as a valuable and limited resource, which affects the way people think, speak, and interact with each other. In everyday communication, time plays a crucial role in shaping social relationships, determining the pace of interactions, and establishing the expectations of others [1].

In English, the value placed on time can be seen in both the language and cultural norms. Expressions related to time such as «time is money,» «don't waste time,» and «better late than never» highlight the societal emphasis on efficiency, productivity, and punctuality. The common use of these idioms in daily conversations reflects the belief that time is an asset that must be managed carefully. Phrases like «I don't have time for that» or «I'll be with you in a minute» convey not only the urgency of time but also a prioritization of tasks, signaling to others how time is perceived in various contexts.

In the professional sphere, time management is a core value, where meetings, deadlines, and appointments are seen as non-negotiable. Punctuality is often regarded as a sign of respect, whereas lateness may be viewed negatively, as it can suggest a lack of discipline or disregard for others' time [2]. The phrase “time is money” itself demonstrates the connection between time and economic value, with the idea that wasting time leads to missed opportunities and loss of financial gain.

Culturally, the English language uses metaphors and figurative language to reflect deeper values associated with time. For example, the metaphor «time flies» reflects the common belief that time passes quickly, and thus one should not waste it. Similarly, «the clock is ticking» implies that time is running out, creating a sense of urgency. Such expressions are commonly used in both casual conversations and more serious contexts, emphasizing the perception of time as an ever-present force that governs individual and collective behaviors.

Time's role in communication also extends to social relationships. The way time is allocated in conversations can signal levels of importance. For example, taking the time to listen to someone or to give undivided attention is often seen as a sign of respect and care. In contrast, distractions or rushing through interactions may indicate a lack of interest or consideration. This is evident in common expressions like “make time for someone,” which implies a deliberate effort to prioritize a person over other commitments [3].

Another dimension of time as a value in English is reflected in its connection to planning and preparation. The emphasis on being «prepared for the future» is evident in idioms such as «make hay while the sun shines,» which stresses the importance of acting promptly when opportunities arise [4]. This proactive attitude towards time management is ingrained in both individual and societal mindsets, influencing decisions, behaviors, and overall productivity.

Overall, time as a value in English and its influence on daily communication highlights the intricate relationship between language, culture, and societal expectations [5]. The way time is conceptualized and spoken about reflects broader cultural attitudes toward productivity, efficiency, and the organization of social life. In both personal and professional settings, time remains a key factor in shaping interactions and communication, reinforcing the importance of respecting and managing this precious resource.

References

1. Hall, E. T. (1983). **The Dance of Life: The Other Dimension of Time**. Doubleday.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). **Metaphors We Live By**. University of Chicago Press.
3. O'Conner, J. (2009). **The Language of Time: A Philosophical and Cultural Perspective**. Oxford University Press.
4. Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (2008). **The Time Paradox: The New Psychology of Time That Will Change Your Life**. Free Press.
5. Tannen, D. (2001). **Talking Voices: Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse**. Cambridge University Press

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF LANGUAGE TEACHERS: THE ROLE OF CONTINUING EDUCATION

Mamadaliyeva Yu. A.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Turlybekova L.A.

Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Мақалада Қазақстанның жоғары оқу орындарының тіл пәндері оқытушыларының кәсіби дамуындағы үздіксіз білім берудің маңыздылығы қарастырылады. Кәсіптік оқыту бағдарламаларын, конференцияларға қатысуды, өзін-өзі тәрбиелеуді және цифрлық технологияларды қолдануды қоса алғанда, біліктілікті арттырудың негізгі нысандары талданады. Бірыңғай дайындық стандартының болмауы, өңірлердегі білім беру ресурстарына қолжетімділіктің шектелуі және заманауи әдістемелерді дәстүрлі оқыту жүйесіне интеграциялау қажеттілігі сияқты негізгі сын-қатерлер анықталды.

Резюме. В статье рассматривается значимость непрерывного образования в профессиональном развитии преподавателей языковых дисциплин вузов Казахстана. Анализируются основные формы повышения квалификации, включая программы профессионального обучения, участие в конференциях, самообразование и использование цифровых технологий. Выявлены ключевые вызовы, такие как нехватка единого стандарта подготовки, ограниченный доступ к образовательным ресурсам в регионах и необходимость интеграции современных методик в традиционную систему преподавания.

In the context of rapid changes in the field of education and global integration, Kazakhstan is actively reforming the system of training and advanced training of teaching staff. Language teachers in higher education institutions (hereinafter referred to as universities) They face the need for continuous learning to maintain a high level of professional competence. A modern teacher should not only possess the latest teaching methods, but also develop digital, intercultural and research competencies [1]. This article examines the role of continuing education in the professional development of teachers of language disciplines at universities in Kazakhstan.

The importance of continuing education for language teachers. Continuous education is a process of constant updating of knowledge and improvement of professional skills, which is an integral part of pedagogical activity [2]. In the higher education system of Kazakhstan, the emphasis is on:

- Mastering modern methods of teaching foreign languages (communicative, problem-oriented, CLIL, TBLT, etc.);
- Development of digital competencies and implementation of online platforms (Moodle, Edmodo, Coursera, Zoom, Google Classroom, etc.);
- Deepening knowledge in the field of intercultural communication and bilingual education;
- Increasing the scientific and research activity of teachers;
- Mastering new educational technologies, including gamification, adaptive learning, and the use of artificial intelligence in teaching.

The main forms of continuing education in Kazakhstan. The professional development of language teachers is carried out through various forms of continuing education, including professional development programs.

There are specialized courses and professional development programs for university teachers in Kazakhstan. The leading organizations providing such programs are:

- Advanced training centers at universities (for example, JSC "Center for Pedagogical Excellence" of Nazarbayev University);
- The National Center for Professional Development "Orleu", which organizes courses on innovative teaching methods and digital technologies;
- International educational programs (Fulbright, Erasmus+, British Council, DAAD), providing opportunities for academic mobility and internships;
- Programs of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan aimed at supporting the professional development of language teachers.

Participation in conferences and seminars. Teachers actively participate in national and international scientific and practical conferences where the latest approaches to language teaching are discussed. Among the significant events are:

- International Conference "Language and Culture in a Changing World";
- Forum of teachers of Foreign languages of Kazakhstan;
- Seminars on the integration of digital technologies into language education;
- Scientific symposiums organized by universities of Kazakhstan and foreign partners.

Self-education and online learning. Modern technologies allow teachers to independently improve their skills through:

- Online courses on international platforms (Coursera, FutureLearn, Udemy, Khan Academy, OpenLearn);
- Participation in webinars organized by the world's leading universities;
- Reading scientific articles, publications and methodological manuals in the field of linguistics and teaching methods;
- Interaction with international teaching communities through professional networks (ResearchGate, Academia.edu, LinkedIn).

Challenges and prospects of continuous education of language teachers. Despite the active development of the vocational training system, there are a number of challenges:

- Lack of a unified national standard for advanced training of language teachers;
- Uneven access to high-quality educational resources in the regions;
- The need to combine academic workload and professional development;
- Limited financial resources for participation in international programs;
- Low motivation of some teachers to self-education due to outdated teaching approaches;
- Insufficient integration of innovative teaching methods into the traditional educational system [3].

The following measures are needed to overcome these challenges:

- Development of a unified state program for advanced training of language teachers, taking into account international experience;
- Creation of an online platform for the exchange of experience and resources between university teachers;
- Increased funding for academic mobility and international internships for university teachers;
- Introduction of mandatory modules on digital technologies in language teacher training courses;
- Active cooperation of universities with international organizations for the exchange of advanced language teaching methods;
- Organization of trainings and workshops for the implementation of modern pedagogical technologies in the educational process.

The professional development of language teachers in Kazakhstan plays a key role in ensuring quality education and compliance with international standards. The introduction of a continuing education system contributes not only to improving the level of language training of students, but also to the integration of Kazakh education into the global educational space [4]. For the further development of this area, it is necessary to strengthen government support, expand access to educational resources and actively introduce modern technologies into the learning process. Only an integrated approach will make it possible to create a highly qualified community of teachers who are ready for the challenges of the modern world.

A promising area in this area is the development of interuniversity cooperation, the creation of joint educational programs and the involvement of foreign specialists to conduct lectures and master classes. As a result of a systematic approach to the professional development of language teachers, the quality of student training will improve, which in turn will have a positive impact on the development of the higher education system in Kazakhstan as a whole.

References

1. Richards, J. C., & Farrell, T. S. C. Professional Development for Language Teachers: Strategies for Teacher Learning. Cambridge University Press, 2005. – p. 85.
2. Freeman, D., & Johnson, K. E. Reconceptualizing the Knowledge-Base of Language Teacher Education. *TESOL Quarterly*, 32(3), 1998. – pp. 397-417.
3. Жунусова, А. К. Профессиональное развитие преподавателей языковых дисциплин в условиях цифровизации образования. Нур-Султан: Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, 2020 – с. 98.
4. Byram, M., & Parmenter, L. The Common European Framework of Reference: The Globalisation of Language Education Policy. *Multilingual Matters*, 2012. – p. 67.

METHODS AND TECHNIQUES OF DEVELOPING CREATIVE THINKING IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Meirbekkyzy D.

MA student

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада шет тілдерін оқыту процесінде шығармашылық ойлауды дамытуға ықпал ететін әдістер мен әдістер қарастырылады. Тақырыптың өзектілігі студенттердің тілдік құзыреттілігін ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғам жағдайында тиімді бейімделуге мүмкіндік беретін икемді танымдық дағдыларды қалыптастыру қажеттілігімен байланысты.

Резюме: В данной статье рассматриваются методы и техники, способствующие развитию креативного мышления в процессе обучения иностранным языкам. Актуальность темы обусловлена необходимостью формирования у студентов не только языковой компетенции, но и гибких когнитивных навыков, позволяющих эффективно адаптироваться в условиях современного общества.

In the modern educational space, the development of creative thinking is becoming one of the key learning objectives. Knowledge of a foreign language requires not only memorization of vocabulary and grammatical structures, but also the ability to think flexibly, find non-standard solutions, interpret information and be creative in communication. In this regard, methods and techniques that contribute to the development of students' creative potential are of particular importance.

Creative thinking is an important skill of the 21st century, which is necessary not only in the humanities, but also in technical fields, business, and communication. In the context of globalization, knowledge of a foreign language is becoming not just a communication tool, but a means of adaptation and competitive advantage. However, traditional teaching methods often focus on memorizing language material, while the formation of creative abilities remains on the periphery. This limits students' ability to express their thoughts freely, create original texts, and participate in discussions in a foreign language [1,10].

The development of creative thinking in the process of learning a foreign language contributes to [2,5-15]:

- to increase students' motivation,
- improve speaking and writing skills,
- activate cognitive processes,
- and form a non-standard approach to solving communicative tasks.

Thus, the search for effective methods and techniques to stimulate creative thinking in teaching a foreign language is an urgent task of modern teaching methods. The purpose of the study is to analyze and substantiate the methods that contribute to the development of creative thinking among students in the process of learning a foreign language.

Research objectives:

- Identify the main approaches to the development of creative thinking in teaching.
- Consider effective methods and techniques for enhancing creative activity.
- To offer practical exercises and tasks aimed at developing creative skills in learning a foreign language.

Methods and techniques of developing creative thinking in teaching foreign languages. There are many techniques that promote the development of creative thinking. Let's look at the most effective ones [3,81].

Brainstorming. A method that allows students to generate ideas on a given topic in the shortest possible time. For example, when learning new vocabulary, a teacher may suggest that students come up with as many associations as possible for a new word or create an unusual situation where it will be used.

The Storytelling method. Creating and retelling stories helps to develop creativity and communication skills. Students can be asked to continue the story they started, come up with alternative endings, or create a story using a random set of words.

The method of synectics. A technique involving the search for non-standard solutions through analogies and metaphors. For example, students are asked to compare the studied word or concept with something completely unrelated (for example, "How does the word "love" look like a bicycle?").

SCAMPER Technique. This method includes several stages of creative processing of ideas: Substitute, Combine, Adapt, Modify, put to another use, Eliminate, and Reverse. For example, students can be asked to change the ending of a famous fairy tale in a foreign language.

The method of role-playing games. Imitation of real situations helps students not only to master the language, but also to train creative thinking. For example, you can play out a scene from the life of a tourist, diplomat or journalist, offering unexpected conditions.

Project-based training. Students work on research or creative projects, such as creating a blog in a foreign language, filming video interviews with native speakers, or developing advertising campaigns for an imaginary brand.

Examples of exercises [4,11]:

- Creative dialogue. Students take turns adding phrases to the spontaneous dialogue, trying to make it as unusual and unexpected as possible.
- Creative writing. Task: Write a mini-story using 5 random words, or create an advertising slogan for a fictional product.
- A fantastic retelling. Students retell a well-known text from the point of view of another character or in an unexpected genre (for example, a science fiction-style fairy tale).
- Visualization of concepts. Create mental maps, drawings, or comics illustrating the vocabulary being studied.

The development of creative thinking in the process of learning a foreign language is an important area of modern education. The use of brainstorming methods, storytelling, role-playing games, SCAMPER techniques and synectics

contributes not only to improving language competence, but also to the formation of flexibility of thinking, independence and originality in the approach to solving communicative tasks.

The practical implementation of creative techniques makes it possible to increase students' motivation, improve their language productivity and create conditions for effective learning of the material. Thus, foreign language teachers should actively use interactive and creative techniques to develop students' ability to think outside the box and use language as a tool of self-expression [5,35].

In the future, it is possible to study in more detail the effectiveness of individual methods in different age groups, as well as the impact of digital technologies (for example, artificial intelligence) on the development of creative thinking in learning foreign languages.

The development of creative thinking in the process of learning a foreign language is an integral part of the modern educational process. In a rapidly changing world, the ability of students to generate innovative ideas, adapt to new situations, and find original solutions is of particular importance. Creativity allows students not only to master the language more deeply, but also to use it freely in various communicative situations, going beyond boilerplate answers and clichés.

The use of methods and techniques aimed at developing creative thinking contributes not only to improving language competence, but also to the development of critical thinking, imagination and self-confidence. Brainstorming, storytelling, synaptic method, SCAMPER technique, role-playing games and project activities activate cognitive processes, making learning a foreign language more exciting and effective. In addition, the integration of creative techniques into the learning process motivates students to independently search for information, increases their interest in learning the language and makes learning the material more meaningful [6,16].

It is important to note that the development of creative thinking is impossible without creating an appropriate educational environment where students feel free to express their thoughts and ideas. Teachers should use a variety of active learning methods, create situations in which students can show originality and flexibility of thinking, as well as encourage initiative and experimentation.

In addition, in the context of digitalization and the active introduction of technology into the educational process, it is important to take into account the role of digital tools in the development of creativity. The use of online platforms, interactive applications and artificial intelligence can contribute to the formation of new forms of learning, allowing students to develop not only language skills, but also innovative thinking skills [7,7].

Thus, the development of creative thinking in teaching a foreign language is a multidimensional process that requires an integrated approach. Modern teaching methods should take into account the importance of students' creative potential, creating conditions for its disclosure and application in real language situations. In the future, it seems promising to study the effectiveness of various methods depending on the level of students' education, their age characteristics and cultural context.

References

1. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика. – М.: Академия, 2019. С 10.
2. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение, 2017. С 5-15.
3. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам как специальность. – Воронеж: ВГУ, 2018. С 81.
4. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2016. С 11.
5. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика. – М.: Издательство НИЦ «МАРТ», 2020. С 35.
6. Чернявская В. Е. Креативные методы в преподавании иностранных языков. – СПб.: Политехника, 2021. С 16.
7. Brown, H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. – New York: Pearson, 2014. P 7.

UDC: 316.77

TECHNOLOGIES FOR ENHANCING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION

Niyazova F.S.

Shahrisabz State Pedagogical Institute, Shahrisabz, Uzbekistan

Түйін: Бұл зерттеу жоғары білім берудегі шет тілдері оқытушыларының кәсіби құзыреттілігін арттыруға арналған технологияларды эксперименттік модельдеуге бағытталған. Жұмыста шет тілдері оқытушыларының кәсіби дағдыларын дамытуда коммуникация, педагогика, әдістеме және технология салаларындағы жаңа әдіс-тәсілдерді қолданудың маңызы қарастырылады.

Резюме: Данное исследование посвящено экспериментальному моделированию технологий, направленных на повышение профессиональной компетентности преподавателей иностранных языков в высшем образовании. В работе рассматривается важность использования современных технологий и инновационных подходов в таких областях, как коммуникация, педагогика, методика и технологии, для развития профессиональных навыков преподавателей.

The professional competence of foreign language teachers in higher education is essential for ensuring effective and high-quality language instruction. In the face of rapidly evolving educational environments, technology plays a crucial role in enhancing the skills and abilities of language instructors. With the integration of modern technologies, language teachers can stay current with educational demands, enhance their teaching practices, and improve student learning outcomes. This article explores the various technologies and approaches that can be employed to enhance the professional competence of foreign language teachers in higher education. The advancement of technology in education has opened new opportunities for language teachers to refine their professional skills. From communication tools to specialized educational software, technological innovations provide teachers with valuable resources for improving their instructional practices. These technologies not only aid in delivering more interactive and engaging lessons but also support teachers'

continuous professional development by allowing them to expand their knowledge and keep up with the latest trends in language teaching [1].

Online platforms and learning management systems (LMS) such as Moodle, Blackboard, and Coursera offer a wide range of opportunities for foreign language teachers to access courses, workshops, and webinars. These platforms provide teachers with flexible learning environments where they can enhance their knowledge in areas such as pedagogy, language acquisition, and methodology. Furthermore, these platforms often offer collaborative tools that enable teachers to interact with colleagues globally, exchange ideas, and develop professionally [2].

Interactive technologies, including language learning apps like Duolingo, Babbel, and Memrise, have revolutionized language acquisition by providing personalized and gamified learning experiences. Teachers can integrate these tools into their classrooms to create dynamic, student-centered learning environments. Additionally, they can use these platforms to improve their own language proficiency, which is vital for staying relevant in the field.

The use of multimedia, such as videos, podcasts, and digital storytelling, can significantly enhance language instruction. Tools like Adobe Spark, Canva, and Storybird allow teachers to create engaging visual and audio materials that support language learning in diverse ways. These materials can make abstract concepts more accessible and help students connect with the language in meaningful contexts. By mastering these tools, foreign language teachers can diversify their teaching methods and improve student engagement [3]. In today's digital age, collaborative tools such as Google Drive, Microsoft Teams, and Zoom have become integral to both teaching and professional development. These platforms allow teachers to collaborate on lesson planning, share resources, and engage in discussions with colleagues and experts worldwide.

Virtual classrooms and video conferencing platforms also enable foreign language teachers to expand their teaching reach beyond physical classrooms, offering flexible learning environments for students and professional communities. Technological tools for assessment, such as Kahoot, Quizlet, and Google Forms, can be used by teachers to create interactive quizzes, surveys, and feedback forms that provide instant results. These tools allow teachers to track student progress, adjust instructional strategies, and provide real-time feedback. Additionally, data analytics tools can be employed to monitor teaching effectiveness and tailor professional development to meet specific needs [4].

While technology itself is crucial, its effective use depends on the pedagogical approaches and methodologies that underpin it. Foreign language teachers must be well-versed in various teaching strategies to fully capitalize on technological tools. Key pedagogical approaches include: Combining traditional face-to-face teaching with online learning resources can help create a more personalized learning experience for students. Teachers can integrate digital tools to facilitate independent learning while maintaining in-person interaction for practice and feedback. The flipped classroom model involves using technology to deliver content outside of class (e.g., via video lectures) and using classroom time for interactive, hands-on

learning. This approach allows for more meaningful, student-centered language practice and collaboration during face-to-face sessions [5].

The integration of technology in the classroom offers foreign language teachers numerous opportunities to improve their professional competence. Not only does it allow for more engaging and interactive lessons, but it also empowers teachers to expand their knowledge in areas like pedagogy, language teaching methodologies, and educational technologies. Through digital platforms and tools, teachers can access online courses, webinars, and research that keep them up-to-date with the latest teaching strategies. Additionally, technology provides teachers with the ability to track student progress, assess their own teaching effectiveness, and refine their skills. Technologies for enhancing the professional competence of foreign language teachers are essential in today's educational landscape. By integrating digital platforms, interactive tools, and multimedia content into their teaching practices, language teachers can improve their instructional methods, engage students more effectively, and stay current with the latest trends in education.

However, to fully benefit from these technologies, teachers must be provided with ongoing professional development, support, and access to resources. Ultimately, technology serves as a powerful tool for foreign language teachers to continuously develop their professional competence and improve the quality of language education in higher education.

Список использованной литературы

1. Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.
2. Bax, S. (2003). CALL – Past, Present and Future. System, 31(1), 13-28.
3. Chapelle, C. A. (2001). Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing, and Research. Cambridge University Press.
4. Godwin-Jones, R. (2018). Emerging Technologies: Mobile-Assisted Language Learning. Language Learning & Technology, 22(2), 1-17.
5. Hubbard, P., & Levy, M. (2006). Teacher Education in CALL. John Benjamins Publishing.

UDC 811.111

PEDAGOGICAL APPROACHES TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Ominali A. N.

master student, «Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Мақалада шетел тілдерін оқытуда ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕБҚ) оқушылармен жұмыс істеудің педагогикалық тәсілдері қарастырылады. Оқушылардың қажеттіліктерінің алуан түрлілігіне, олардың бұзылыстарының түрі мен дәрежесіне (есту, көру, интеллектуалдық, қозғалыс, сөйлеу және эмоциялық-мінез-құлықтық бұзылыстар) байланысты ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады. Оқытудағы негізгі стратегиялар талданып, сараланған тәсіл, интерактивті технологияларды пайдалану, ойын әдістері, ынтымақтастықта оқыту, мультисенсорлық

тәсіл, сондай-ақ кезең-кезеңімен нұсқаулық беру және қолдау көрсету (scaffolding) әдістері қарастырылады. Мұғалімдерге оқу материалдарын бейімдеу, инклюзивті ортаны қалыптастыру және оқушылардың уәждемесін қолдау бойынша практикалық ұсыныстар беріледі. Мақала инклюзивті білім беру саласындағы зерттеулерді жалғастырудың және педагогтер арасында тәжірибе алмасудың маңыздылығын атап көрсетеді. Тиімді педагогикалық тәсілдерді жүзеге асыру ЕБҚ бар балалардың табысты әлеуметтенуіне, олардың сенімділігін арттыруға және тең білім алу мүмкіндіктеріне қол жеткізуге ықпал етеді.

Резюме. В статье рассматриваются педагогические подходы к обучению иностранным языкам учащихся с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ). Особое внимание уделяется разнообразию потребностей учащихся в зависимости от типа и степени их нарушений, таких как слуховые, зрительные, интеллектуальные, двигательные, речевые и эмоционально-поведенческие расстройства. Анализируются основные стратегии обучения, включая дифференцированный подход, использование интерактивных технологий, игровые методы, кооперативное обучение, мультисенсорный подход, а также методики пошагового инструктажа и поддержки (scaffolding). Приводятся практические рекомендации для педагогов по адаптации учебных материалов, созданию инклюзивной среды и поддержанию мотивации учащихся. Статья подчёркивает важность дальнейших исследований в области инклюзивного образования и обмена опытом среди педагогов. Реализация эффективных педагогических подходов способствует успешной социализации детей с ОВЗ, повышению их уверенности и достижению равных образовательных возможностей.

The modern educational system increasingly focuses on inclusive education, ensuring equal access to knowledge for all students, including those with special educational needs (SEN). Foreign language learning is a unique field requiring the development of specific pedagogical approaches aimed at meeting the individual needs of each student [1]. These approaches are essential for supporting language acquisition, communication skills, and social integration of students with SEN.

The purpose of this article is to examine the main pedagogical approaches to teaching foreign languages to students with SEN, assess their effectiveness, and provide practical recommendations for educators.

Features of Teaching Foreign Languages to Students with SEN.

Students with SEN have diverse learning needs, depending on the type and degree of their disabilities (hearing, visual, intellectual, motor, speech, and emotional-behavioral disorders). These characteristics require the adaptation of teaching methods, the creation of special conditions, and the application of corrective approaches. It is essential to consider each student's level of cognitive development, emotional state, and motivation. Understanding the individual characteristics of the child enables educators to choose adequate strategies and teaching methods [2].

Common challenges faced by students with SEN include difficulties in processing and retaining new information, limited vocabulary, anxiety about communication, and challenges in maintaining attention. Teachers must be aware of these factors to create an inclusive and supportive learning environment.

Pedagogical Approaches to Teaching

1. Differentiated Approach

Differentiating the content of teaching and the methods used helps consider the individual abilities of each student. For example, visual materials, sign language, and

video subtitles are actively used for students with hearing impairments, while audio materials, tactile aids, and Braille are used for students with visual impairments. It is essential to consider each student's language proficiency and cognitive abilities, ensuring that the content is neither too challenging nor too simple.

2. Interactive Teaching Technologies

Using interactive whiteboards, applications, and online platforms increases children's interest and facilitates the process of acquiring new vocabulary and grammar. This is especially important for students with motor impairments and concentration difficulties. Interactive technologies also allow for remote learning, which is relevant for students with mobility challenges. Additionally, multimedia resources, such as videos, audio recordings, and interactive exercises, engage various sensory channels, supporting more effective learning [3].

3. Game-Based Learning

Game-based learning helps relieve tension and creates a positive motivational environment. Board games, role-playing games, interactive tasks, and didactic materials engage all students in the learning process, regardless of their abilities. Games develop speech skills, memory, thinking, and imagination. For students with SEN, games can be modified to accommodate their needs, such as using larger print, simplified rules, and additional visual aids.

4. Cooperative Learning

Pair or group work allows students with SEN to feel peer support, develop communication skills, and build self-confidence. Joint assignments promote social adaptation, teach students to consider others' opinions, and foster tolerance. Teachers should ensure that group activities are inclusive, and each student has a meaningful role that matches their abilities.

5. Multisensory Approach

The multisensory approach involves using visual, auditory, and tactile perception channels. This approach activates different memory types, facilitating information retention. For example, new words can be learned through image cards, oral pronunciation, and tactile writing. Using Total Physical Response (TPR) techniques, where students physically respond to commands, also benefits kinesthetic learners.

6. Scaffolding and Step-by-Step Instruction

Scaffolding involves breaking down complex tasks into manageable steps and gradually reducing support as students gain independence. This approach helps students with SEN build confidence and autonomy [4]. Providing clear instructions, visual schedules, and step-by-step guidance makes learning more accessible.

Practical Recommendations for Educators

- Study the individual characteristics of each student and create an individualized educational plan.
- Use a multisensory approach by combining visual, auditory, and tactile materials.
- Provide positive feedback, create conditions for success, and minimize stress.
- Collaborate with parents and specialists (psychologists, special educators) to

consider their recommendations.

- Use adapted teaching materials accessible to students with SEN.
- Apply encouragement and motivational techniques to engage students in the learning process.
- Create a supportive and safe learning environment where students feel respected and valued.

The use of adapted pedagogical approaches in foreign language lessons promotes the successful socialization of students with SEN, increases their motivation, and builds their confidence. It is essential to continue research in this field and share the experiences of educators working in inclusive learning environments. Implementing effective approaches will create equal opportunities for all students, regardless of their individual characteristics, and contribute to the development of a more inclusive and equitable educational system.

References

1. Сергеева, Н.А. Интерактивные технологии обучения иностранным языкам учащихся с ограниченными возможностями здоровья // Педагогика и психология образования. — 2022. — № 3. — с. 45-5
2. Armstrong, T. "The Power of Neurodiversity: Unleashing the Advantages of Your Differently Wired Brain". Cambridge: Da Capo Press, 2020. — p. 321
3. Hallahan, D.P., Kauffman, J.M., & Pullen, P.C. "Exceptional Learners: An Introduction to Special Education". Boston: Pearson, 2019. — p.142
4. Richards, J.C., & Rodgers, T.S. "Approaches and Methods in Language Teaching". Cambridge: Cambridge University Press, 2021. — p.201

UDC: 372.881.1

MULTIMEDIA-BASED SELF-CONTROL OF STUDENTS IN THE PROCESS OF MASTERING GRAMMATICAL SKILLS OF FOREIGN LANGUAGE SPEECH

Omirbay A.K.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: мақалада шет тілінің грамматикасын үйрену кезінде оқушылардың өзін-өзі бақылауын дамыту үшін мультимедиялық технологияларды қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Оқытуда дербестікті қалыптастыруға ықпал ететін цифрлық мониторинг әдістеріне, интерактивті жаттығуларға және онлайн-платформаларға ерекше назар аударылады.

Резюме: в статье рассматриваются возможности использования мультимедийных технологий для развития самоконтроля учащихся при изучении грамматики иностранного языка. Особое внимание уделяется методам цифрового мониторинга, интерактивным упражнениям и онлайн-платформам, которые способствуют формированию самостоятельности в обучении.

Modern educational technologies play a key role in the learning process, making it possible to increase its effectiveness, accessibility and interactivity. In the

context of the rapid development of digital tools, the educational process is undergoing significant changes, integrating innovative approaches and techniques.

Modern educational technologies provide ample opportunities to improve the effectiveness of the learning process of a foreign language. An important aspect is the development of students' self-control, which is especially important in the context of independent learning. Using multimedia allows you to make this process more flexible, interactive and adaptive.

One of the most significant areas is the use of online platforms and electronic educational resources. Platforms such as Coursera, Moodle, Edmodo, and Google Classroom provide students with access to lectures, tests, interactive assignments, and group projects. This contributes to the flexibility of learning, allowing you to adapt the educational process to the individual needs of students [1].

Another important aspect of modern educational technologies is the use of artificial intelligence and adaptive learning. AI algorithms analyze students' behavior, mistakes, and successes, adjusting materials and assignments to their level of knowledge. This helps to personalize learning, making it more effective and motivating.

Virtual and augmented reality are also used in the educational process. They allow you to model complex phenomena and processes, making learning more visual and interactive. For example, in medicine, students can practice on virtual patients, and in engineering, they can work with 3D models of complex structures.

The blended learning method combines traditional and digital teaching methods, providing a balance between students' independent work in an online environment and direct interaction with a teacher. This approach promotes the development of independence, critical thinking, and information management skills.

Gaming technologies and gamification stimulate the involvement of students in the educational process. The introduction of game mechanics such as ratings, rewards, and levels increases motivation and makes learning more fun. Many educational platforms actively use this method to develop competencies in various fields.

The use of big data analysis technologies helps educational institutions optimize curricula and predict students' academic performance. Based on the collected data, recommendations are being developed to improve the educational process and increase its effectiveness.

Modern educational technologies contribute to the formation of a new learning environment in which traditional methods are complemented by digital tools. Their application allows not only to improve the quality of education, but also to prepare students for the requirements of the modern digital economy.

Self-control in the study of grammatical structures plays a key role in the formation of strong language skills. Students who are able to independently track their mistakes and progress show better results in mastering grammatical rules and their practical application. Modern digital platforms offer a variety of exercises, including automatic verification and feedback. Resources such as Kahoot, Quizlet, and LearningApps allow students to instantly get the results of their actions and

analyze mistakes. Using online tests helps students to regularly check their knowledge and correct gaps. Platforms such as Duolingo, Grammarly, and BBC Learning English offer personalized assignments tailored to the user's level of training. Gamification of the learning process helps to increase motivation and engagement [2]. Virtual quests, grammar games, and communication simulations allow students to apply their knowledge in context, assessing their mistakes and successes.

The use of digital platforms in grammar teaching makes the learning process more structured and individualized. The most effective platforms are those with adaptive technologies that adapt to the student's level and offer tasks of appropriate complexity. For example, artificial intelligence systems embedded in resources such as Grammarly can analyze text errors and offer personalized recommendations for correcting them. Duolingo and LingQ use the interval repetition method to help students better memorize grammatical constructions.

In addition, using cloud services such as Google Classroom and Edmodo allows teachers to create interactive grammar assignments that students can complete at any convenient time. These platforms also enable teachers to monitor student progress, provide personalized comments, and adapt learning materials to meet each student's needs. The use of video platforms, such as YouTube or TED-Ed, allows you to include grammar video lectures and exercises in training, providing additional visualization of rules and examples.

Self-control methods in grammar learning, self-examination and error analysis help students realize their weaknesses. Keeping an error diary, which records typical mistakes and ways to correct them, promotes a more meaningful approach to learning grammar. The use of grammar tests followed by an analysis of correct and incorrect answers allows you to better memorize the rules and apply them in practice.

Working with keys and getting feedback are important aspects of self-control. Checking completed exercises using keys helps students identify and correct mistakes on their own. Discussing grammatical errors with a teacher or peers contributes to an in-depth understanding of language rules.

The use of digital technologies greatly facilitates the process of self-control. Online platforms and mobile applications such as Grammarly, Duolingo, and Quizlet allow you to check grammatical errors automatically. Interactive tests and exercises make it possible to immediately see the correct answers, which makes learning more effective and motivating.

Reflection and self-assessment play an important role in the process of self-control. Assessing their own progress through checklists and checklists allows students to track their level of knowledge and identify areas that need improvement. Keeping a self-development journal, which records achievements and areas for improvement, helps to form an informed attitude to learning.

Benefits of self-control Self-control helps to increase awareness in learning grammar, strengthen independent work skills, develop critical thinking and self-regulation. Improved memorization of grammatical rules is achieved through repetition and error analysis, which makes the learning process more productive.

The use of multimedia self-control gives students the flexibility of learning, the opportunity to study at a convenient time and pace. Automatic task verification reduces the subjectivity of the assessment, and instant feedback contributes to more effective learning of the material [3]. Game and interactive elements make the learning process more interesting, increasing the motivation of students. Multimedia self-control also contributes to the individualization of the learning process, allowing each student to choose the appropriate pace and level of difficulty of tasks. Through the use of adaptive learning systems such as artificial intelligence and data analytics, students can receive personalized recommendations to improve their skills. Video grammar lessons, virtual mentors, and voice assistants help students gain a deeper understanding of the material, correct common mistakes, and develop stable grammatical skills. Additionally, the use of virtual whiteboards, interactive simulators, and collaboration platforms encourages active participation in the educational process and the development of self-reflection skills.

Self-control is an important tool in learning the grammatical structures of a foreign language. The effective use of self-examination, digital tools and reflection methods helps students achieve high results in mastering grammatical rules. The development of self-control skills contributes not only to successful language learning, but also to the formation of independence and responsibility in learning.

The use of multimedia in the process of learning the grammar of a foreign language contributes to the development of self-control skills, allowing students to independently regulate and adjust their learning. Interactive technologies make this process more accessible, effective and motivating, which is confirmed by modern research in the field of pedagogy and digital education.

Bibliography

1. Дубровина И. В. Цифровые технологии в обучении иностранным языкам. — М.: Просвещение, 2021.
2. Ellis R. The Study of Second Language Acquisition. — Oxford: Oxford University Press, 2015.
3. Warschauer M. Digital Learning and Language Education. — Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

УДК 811

FEATURES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE USING COMPUTER TECHNOLOGY AT THE SECONDARY LEVEL OF EDUCATION

Pernebek A.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Мақалада орта білім деңгейінде шетел тілін оқытуда компьютерлік технологияларды қолданудың ерекшеліктері қарастырылады. Қазіргі заманғы білім беру тәсілдері ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) оқу процесіне интеграциялануына үлкен көңіл бөледі, бұл оқытудың тиімділігін айтарлықтай арттырады. Атап айтқанда, компьютерлер мен интернеттің қолданылуы оқу материалын қабылдауды және оқушылардың ынтасын арттыруға көмектеседі.

Резюме. В статье рассматриваются особенности преподавания иностранного языка с использованием компьютерных технологий на среднем уровне образования. Современные образовательные подходы акцентируют внимание на интеграции информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в учебный процесс, что позволяет значительно повысить эффективность обучения. В частности, использование компьютеров и интернета способствует созданию более динамичной и интерактивной образовательной среды, улучшает восприятие материала и мотивацию учащихся.

In the contemporary educational landscape, the integration of computer technology into the teaching process has become an essential component of effective language instruction, particularly at the secondary level. The rapid development of information and communication technologies (ICT) has significantly transformed the way foreign languages are taught and learned. This article explores the key features of teaching a foreign language with the help of computer technology, focusing on the benefits, challenges, and strategies for its successful implementation.

One of the primary advantages of using computer technology in foreign language teaching is the enhancement of student engagement. Interactive software, multimedia tools, and online platforms offer an engaging way to learn a language. Students can access a variety of materials such as videos, audio recordings, interactive exercises, and games that cater to different learning styles. This not only makes the learning process more interesting but also increases students' motivation to learn. For example, listening comprehension can be improved through multimedia content, while vocabulary acquisition can be reinforced with interactive exercises [1, 47]. The use of simulations and virtual reality (VR) tools can also provide immersive language learning experiences that bring real-world contexts into the classroom.

Computer-assisted language learning (CALL) allows for greater personalization and differentiation in the classroom. It enables teachers to cater to the individual needs of students by providing tailored content, exercises, and feedback. This is particularly beneficial for students at varying levels of proficiency in the target language.

Language learning software can adjust the difficulty level of tasks according to the student's performance, which helps them progress at their own pace[2, 31]. Additionally, online platforms can provide students with instant feedback, which is crucial for reinforcing correct language usage and providing guidance for areas that need improvement.

Another significant benefit of using computer technology in foreign language teaching is the access to authentic language materials. Students can interact with real-world content such as news articles, podcasts, films, and social media posts in the target language. This exposure to authentic language use allows students to experience the language in its natural context, enhancing their understanding of cultural nuances, idiomatic expressions, and colloquial speech.

By engaging with authentic materials, students are also exposed to various accents, dialects, and forms of language use, which helps them develop a more comprehensive understanding of the language[2, 73].

Technology provides numerous opportunities for collaborative learning and communication in foreign language classrooms. Online platforms like forums, social

media, and video conferencing tools enable students to communicate with peers, both locally and globally. This not only helps them practice their language skills but also enhances their cultural awareness and fosters a sense of community. Through collaborative activities such as group projects, discussions, and peer feedback, students can improve their speaking, writing, and comprehension skills in a supportive and interactive environment.

One of the most valuable features of computer technology in language teaching is its ability to streamline assessment and feedback. Teachers can use online tests and quizzes to assess students' knowledge of grammar, vocabulary, and language skills. These assessments can be designed to provide instant feedback, allowing students to identify areas of weakness and work on them immediately.

Additionally, many language learning platforms offer diagnostic tools that help teachers track students' progress over time. This enables them to identify patterns and adapt instruction accordingly, ensuring that all students receive the support they need to succeed.

Despite the numerous advantages, there are several challenges associated with the use of computer technology in foreign language teaching. One of the primary concerns is the potential for technology to become a distraction rather than a learning tool. It is essential that teachers establish clear guidelines for the use of technology and ensure that students stay focused on the task at hand.

Another challenge is the lack of access to technology in some schools, particularly in developing regions. While many schools are increasingly integrating ICT into the classroom, not all students have equal access to computers, the internet, or other technological resources, which can create disparities in learning opportunities.

Moreover, teachers need to be adequately trained in the use of technology in language teaching. Effective use of educational technology requires a certain level of technical expertise and pedagogical knowledge to integrate it into the curriculum effectively[3, 101].

The integration of computer technology into foreign language teaching at the secondary level offers numerous benefits, including increased student engagement, personalized learning, access to authentic materials, and improved collaboration and communication. However, it is important to recognize and address the challenges that come with using technology in education, such as ensuring equal access and providing proper teacher training. When implemented effectively, computer technology can significantly enhance the language learning experience and better prepare students for the demands of a globalized world.

By incorporating technology into language education, teachers can create more dynamic, interactive, and personalized learning experiences, ensuring that students not only learn the language but also develop essential skills for success in the digital age.

References

1. Levy, M. (1997). *Computer-assisted language learning: Context and conceptualization*. Oxford: Oxford University Press.

2. Chapelle, C. A. (2001). Computer applications in second language acquisition: Foundations for teaching, testing, and research. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Beatty, K. (2013). Teaching and researching: Computer-assisted language learning. Harlow: Pearson Education.

UDK 811.111

IMPLEMENTATION OF AN INNOVATIVE ADAPTIVE SYSTEM FOR FOREIGN LANGUAGE LEARNING USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES

Polatova S.D.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Belgibaeva G.A.

Shymkent University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақала жасанды интеллект (AI) технологияларына негізделген шет тілін үйретуге арналған бейімделгіш жүйелерді енгізуді зерттейді. Оқу үдерісін индивидуалдауға арналған заманауи тәсілдерді, AI-ды пайдалану арқылы оқу тиімділігін арттырудың артықшылықтарын, сондай-ақ мүмкін болатын қиындықтар мен шектеулерді талдайды. Мұндай жүйелердің сәтті енгізілуінің мысалдары келтірілген, сонымен қатар болашақта даму перспективалары талқыланады.

Резюме: В статье рассматриваются вопросы внедрения адаптивных систем обучения иностранным языкам, основанных на технологиях искусственного интеллекта (ИИ). Анализируются современные подходы к персонализации образовательного процесса, преимущества использования ИИ для повышения эффективности обучения, а также возможные вызовы и ограничения. Приводятся примеры успешных реализаций подобных систем, а также обсуждаются перспективы их дальнейшего развития.

Modern artificial intelligence technologies are revolutionizing education, particularly in the field of foreign language learning. These advancements provide innovative tools and methods that address the limitations of traditional teaching approaches. Conventional methods often struggle to accommodate the diverse needs of learners, such as varying levels of language proficiency, individual learning paces, and cognitive differences. As a result, many students may not reach their full potential due to a lack of personalized support. AI-driven adaptive systems, however, offer a solution by tailoring the learning experience to each individual, ensuring that educational content aligns with their unique needs and abilities.

Adaptive systems powered by AI have the potential to transform the educational landscape by making learning more efficient, engaging, and accessible. By analyzing data on learners' progress, these systems can dynamically adjust the difficulty and type of content, providing real-time feedback and personalized recommendations. This not only enhances the effectiveness of the learning process but also empowers students to take control of their educational journey. This article explores the key aspects of developing and implementing such adaptive systems, as well as their broader impact on the educational process, highlighting both the opportunities and challenges they present.

1. Theoretical foundations of adaptive learning

Adaptive learning is an approach where the educational process automatically adjusts to the individual needs of each learner. This is achieved through data collected during the learning process, such as test results, task completion times, and error frequency. These data are analyzed using machine learning algorithms, allowing the system to adapt the content and difficulty of learning materials.

Research in adaptive learning demonstrates that this approach can significantly enhance the effectiveness of education. For example, the work of Knewton, one of the first companies to develop an adaptive learning platform, shows that using AI can reduce the time required to master material by 30-50% while maintaining or even improving learning outcomes [1].

2. Artificial intelligence technologies in foreign language learning

The use of AI in foreign language learning involves several key technologies:

- Natural Language Processing (NLP): NLP enables the analysis of learners' texts and speech, identifying errors and suggesting corrections. For instance, NLP-based systems can automatically evaluate essays or spoken responses, providing real-time feedback.

- Machine Learning (ML): ML algorithms are used to analyze data on learners' progress and predict their future performance. This allows the system to recommend the most suitable learning materials and tasks.

- Content Generation: AI can create personalized learning materials, such as exercises, tests, and texts, tailored to the learner's level and interests.

A successful example of such technologies is the Duolingo platform, which uses machine learning algorithms to adapt courses to individual user needs. Studies show that using Duolingo enables learners to achieve language proficiency comparable to traditional courses in less time [2].

3. Advantages of adaptive learning systems

AI-based adaptive learning systems offer several advantages:

- Personalization: Learning materials are tailored to each learner's level and pace.

- Real-Time Feedback: Learners receive instant feedback, facilitating faster material assimilation.

- Efficiency: Reduced time required to achieve a certain level of language proficiency.

- Accessibility: The ability to learn anytime and anywhere.

4. Challenges and limitations

Despite their numerous advantages, the implementation of adaptive learning systems faces several challenges:

- Technical Limitations: Effective AI-based systems require large amounts of data, which can be a challenge for smaller educational institutions.

- Ethical Concerns: The collection and analysis of learner data raise issues of privacy and security.

- Lack of Human Interaction: Adaptive systems cannot fully replace teachers, particularly in terms of motivation and emotional support.

5. Examples of successful implementations

One of the most well-known examples of successful adaptive system implementation is the Carnegie Learning platform, which uses cognitive science and AI technologies to teach mathematics and foreign languages. Research shows that using this platform enables learners to achieve higher results compared to traditional teaching methods [3].

Another example is the Rosetta Stone system, which employs speech recognition and NLP technologies for foreign language learning [4]. This system allows learners to practice pronunciation and receive real-time feedback.

6. Future development prospects

The future of adaptive learning systems is closely tied to advancements in artificial intelligence technologies, particularly in areas such as deep learning and generative models. These innovations will allow for the creation of even more sophisticated and personalized learning materials, tailored to the unique needs and preferences of each learner. For instance, generative AI could produce dynamic content, such as interactive exercises or real-time language practice scenarios, which adapts to the learner's progress and interests. This level of personalization will not only enhance engagement but also accelerate the learning process, making education more effective and enjoyable [5].

Additionally, the integration of adaptive learning systems with emerging technologies like virtual reality (VR) and augmented reality (AR) holds immense potential for immersive learning experiences. Imagine a language learner practicing conversational skills in a virtual environment that simulates real-world interactions, or exploring cultural contexts through AR-enhanced lessons. Such immersive approaches can deepen understanding and retention by providing learners with practical, hands-on experiences. As these technologies continue to evolve, they will likely redefine the boundaries of education, offering new and innovative ways to master foreign languages and other subjects [6].

Thus, the implementation of adaptive systems for foreign language learning based on artificial intelligence technologies represents a promising direction in education. These systems have the potential to revolutionize how languages are taught and learned by offering personalized experiences tailored to individual learners' needs. By leveraging AI, such systems can analyze learners' strengths, weaknesses, and progress, adapting content in real-time to optimize the learning process. This not only enhances efficiency but also makes language learning more accessible to a wider audience, breaking down barriers related to time, location, and traditional classroom constraints [7].

However, the successful implementation of these systems requires addressing several challenges. Technical limitations, such as the need for robust data infrastructure and advanced algorithms, must be overcome to ensure seamless functionality. Ethical concerns, including data privacy and the potential for bias in AI models, also need careful consideration. Additionally, pedagogical challenges arise in balancing the role of technology with the human touch that teachers provide, particularly in fostering motivation and cultural understanding. Despite these hurdles, the continued development and integration of AI technologies into education hold

immense potential, opening new horizons for foreign language learning and transforming the way we approach education as a whole.

Literature

1. Woolf, B. P. (2010). Building Intelligent Interactive Tutors: Student-centered strategies for revolutionizing e-learning. Morgan Kaufmann.
2. Vesselinov, R., & Grego, J. (2012). Duolingo Effectiveness Study. City University of New York.
3. Koedinger, K. R., Corbett, A. T., & Perfetti, C. (2010). The Knowledge-Learning-Instruction Framework: Bridging the Science-Practice Chasm to Enhance Robust Student Learning. Cognitive Science, 34(5), 757-798.
4. Rosetta Stone. (2020). Language Learning & Technology: The Role of AI in Language Education. Rosetta Stone Inc.
5. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education. Pearson Education.
6. Heffernan, N. T., & Heffernan, C. L. (2014). The ASSISTments Ecosystem: Building a Platform that Brings Scientists and Teachers Together for Minimally Invasive Research on Human Learning and Teaching. International Journal of Artificial Intelligence in Education, 24(4), 470-497.
7. Carnegie Learning. (2019). Cognitive Tutor: Personalized Learning through AI. Carnegie Learning, Inc.

UDC 811.111

THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF LANGUAGE TEACHERS

Pushko N.A.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Bazarbekova N.Sh.

Shymkent, Kazakhstan, Shymkent University

Түйін: Цифрлық технологияларды біріктіру оқыту стратегияларын жетілдіру, кәсіби оқу мүмкіндіктерін кеңейту және студенттердің белсенділігін арттыру арқылы тіл мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін айтарлықтай жақсартты. Интерактивті платформалар, жасанды интеллект көмекшілері және геймификация элементтері сияқты сандық құралдар динамикалық және тиімді оқу ортасын жасайды.

Резюме: Интеграция цифровых технологий значительно повысила профессиональную компетентность преподавателей языка за счет улучшения стратегий обучения, расширения возможностей профессиональной подготовки и повышения вовлеченности студентов. Цифровые инструменты, такие как интерактивные платформы, помощники на базе искусственного интеллекта и элементы геймификации, создают более динамичную и эффективную среду обучения.

The rapid advancement of digital technologies has significantly transformed the field of language teaching. These innovations provide educators with new tools to enhance their professional competence, improve teaching methodologies, and adapt to the evolving needs of learners. This article explores how digital technologies contribute to the professional development of language teachers, examining their impact on teaching strategies, professional training, and student engagement. In the

21st century, digital technologies have become an integral part of education. Language teachers, in particular, benefit from the diverse range of digital tools that enhance their teaching methods, facilitate communication, and improve language acquisition among students. The integration of technology in language education not only improves teaching efficiency but also supports teachers in their continuous professional development.

Enhancing Teaching Strategies Through Digital Tools. Digital technologies have revolutionized the way language teachers deliver lessons. Tools such as interactive whiteboards, language learning apps, and virtual classrooms enable teachers to create engaging and interactive lessons. Online platforms like Duolingo, Babbel, and Rosetta Stone offer personalized learning experiences, allowing teachers to track students' progress and adapt teaching strategies accordingly. Additionally, artificial intelligence-powered tools, such as chatbots and automated feedback systems, help provide real-time assistance and assessment [1].

Professional Training and Development. The availability of online courses, webinars, and digital professional networks has expanded opportunities for language teachers to enhance their skills. Platforms like Coursera, edX, and TESOL International Association offer training programs on modern language teaching methodologies, digital pedagogy, and classroom management. Online communities and social media networks facilitate knowledge sharing among educators worldwide, fostering collaboration and innovation.

Facilitating Student Engagement and Motivation. Digital technologies contribute to creating an immersive and interactive learning environment, which enhances student engagement and motivation. Gamification elements, such as quizzes, digital badges, and progress tracking, make language learning more appealing. Video conferencing tools enable real-time communication with native speakers, providing students with authentic language exposure. Additionally, multimedia resources like podcasts, videos, and online discussion forums support diverse learning styles and encourage active participation [2].

Challenges and Considerations. Despite the numerous benefits, integrating digital technologies into language teaching also presents challenges. Teachers must develop digital literacy skills to effectively utilize these tools. Moreover, technical issues, lack of resources, and resistance to change can hinder the seamless adoption of digital technologies. It is essential for educational institutions to provide adequate training and support to ensure that language teachers can maximize the potential of digital tools. The integration of digital technologies in language education has significantly contributed to the professional development of language teachers. By enhancing teaching strategies, expanding professional training opportunities, and increasing student engagement, digital tools empower educators to deliver effective and dynamic lessons. However, addressing challenges such as digital literacy and resource limitations is crucial to fully harness the benefits of technological advancements in language teaching. As digital innovations continue to evolve, language teachers must remain adaptable and proactive in embracing these changes to enhance their professional competence and improve learning outcomes [3].

The professional competence of university language teachers is a critical factor in ensuring effective language education. This article explores the essential components of professional competence, including subject knowledge, pedagogical skills, intercultural competence, and continuous professional development. It also highlights challenges faced by language educators and suggests strategies for enhancing their competencies. In the globalized world, the role of university language teachers extends beyond simple language instruction. They are expected to be not only proficient in the language they teach but also adept at innovative teaching methodologies, intercultural communication, and curriculum development. Their professional competence directly impacts students' language proficiency and cultural awareness, making it a key determinant of academic success.

Components of Professional Competence

1. **Subject Knowledge.** A language teacher must possess deep knowledge of the language, including grammar, phonetics, semantics, and sociolinguistic aspects. Expertise in applied linguistics and second language acquisition theories further strengthens their ability to facilitate effective learning.

2. **Pedagogical Skills.** Effective language teaching requires mastery of instructional techniques that cater to diverse learning styles. Competent teachers employ communicative and task-based approaches, integrate technology, and create an interactive learning environment. Additionally, they must be skilled in assessing students' progress and providing constructive feedback.

3. **Intercultural Competence.** Language and culture are intrinsically linked. University language teachers should cultivate intercultural competence to help students navigate cultural differences and develop a deeper understanding of the target language's cultural context. This competence includes awareness of cultural diversity, sensitivity to cross-cultural communication, and the ability to foster inclusive discussions.

4. Continuous Professional Development.

The field of language education is constantly evolving, necessitating ongoing professional development. Teachers should engage in research, attend conferences, and participate in workshops to stay updated with the latest trends in language pedagogy. Furthermore, professional networking and collaboration with colleagues contribute to a dynamic and enriched teaching practice.

Challenges in Developing Professional Competence. Language educators often face several challenges, such as limited institutional support for professional development, resistance to adopting new teaching technologies, and large class sizes that hinder personalized instruction. Additionally, balancing research responsibilities with teaching obligations can be demanding [4].

Strategies for Enhancing Professional Competence. **Institutional Support:** Universities should provide resources and opportunities for teachers to participate in professional training programs. **Technology Integration:** Encouraging the use of digital tools and online platforms can enhance teaching effectiveness. **Collaborative Learning:** Peer observations, mentorship programs, and interdisciplinary collaboration can foster skill development. **Reflective Practice:** Teachers should

engage in self-assessment and reflection to identify areas for improvement and refine their teaching strategies. The professional competence of university language teachers is a multifaceted concept that requires a combination of subject expertise, pedagogical innovation, intercultural awareness, and lifelong learning. Universities must recognize the importance of supporting their educators in continuous development to ensure high-quality language education. By addressing challenges and implementing strategic initiatives, institutions can empower language teachers to excel in their roles and contribute to the academic and personal growth of their students.

References

1. Bax, S. (2011). Normalisation Revisited: The Effective Use of Technology in Language Education. *International Journal of Computer-Assisted Language Learning and Teaching*, 1(2), 1-15.
2. Warschauer, M., & Matuchniak, T. (2010). New Technology and Digital Worlds: Analyzing Evidence of Equity in Access, Use, and Outcomes. *Review of Research in Education*, 34(1), 179-225.
3. Hubbard, P. (2013). Making a Case for Learner Training in Technology Enhanced Language Learning Environments. *Language Learning & Technology*, 17(2), 4-22.
4. Shulman, L. S. (1987). "Knowledge and teaching: Foundations of the new reform." *Harvard Educational Review*, 57(1), 1-22.

УДК 811

INTENSIFICATION OF THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT A UNIVERSITY BASED ON A PERSONALITY-CENTERED APPROACH

Rakhmatilla A.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақала университетте шет тілін оқытуды тұлғаға бағытталған тәсіл негізінде интенсификациялану мәселесіне арналған. Қазіргі білім беру ортасында студенттердің жеке ерекшеліктеріне көбірек назар аударылатын кезде, тұлғаға бағытталған оқыту шет тілдерін меңгерудің тиімділігін арттыруда маңызды құрал болып табылады.

Резюме. Статья посвящена вопросу интенсификации процесса обучения иностранным языкам в университете с использованием лично-ориентированного подхода. В условиях современной образовательной среды, где все большее внимание уделяется индивидуальным особенностям обучающихся, лично-ориентированное обучение становится важным инструментом повышения эффективности изучения иностранных языков.

In the modern world, proficiency in foreign languages has become an essential component of education and career growth. With globalization, technological progress, and cultural exchange, mastering foreign languages has become a crucial necessity for both personal and professional development. However, conventional teaching approaches often overlook students' individual characteristics and needs, which may adversely affect their motivation and overall academic success. The

learner-centered approach to education provides innovative solutions to these challenges. It emphasizes each student's needs, interests, and abilities, fostering a more supportive and effective learning environment. The fundamental concept is that students should actively engage in the learning process rather than simply absorbing information passively. This article aims to examine how integrating a personality-centered approach can enhance the efficiency of foreign language instruction in universities. It will delve into the theoretical principles of this approach, explore methods for optimizing the learning process, and present successful case studies to identify the most effective strategies for improving student performance.

The personality-centered approach to education is a teaching strategy that prioritizes each student's individuality, interests, and unique traits. Its primary objective is to foster an environment that supports self-development and personal growth, ultimately increasing learners' motivation and active participation in the educational process. The personality-centered approach is rooted in the principles of humanistic pedagogy, which highlight the individuality of each student. This approach advocates for adapting education to suit students' specific needs, abilities, and learning preferences. In this framework, teachers act not only as providers of knowledge but also as mentors who assist and guide students in their personal and professional development. A fundamental element of the personality-centered approach is the customization of the learning process. This implies that the learning process should be adapted to accommodate different learning styles, individual paces, and the personal interests of students. Engaging students in discussions, projects, and group activities encourages active participation in the learning process while enhancing their critical thinking and collaboration skills. Creating a supportive and trusting environment is crucial, ensuring that students feel comfortable and safe to freely share their thoughts and ideas. Encouraging self-reflection is another key component of the personality-centered approach. Students should be motivated to evaluate their learning progress and results, fostering self-awareness and accountability for their own education[1,11].

The growth and development of students as individuals are essential to their academic success. Studies indicate that implementing a personality-centered approach not only improves academic achievement but also cultivates a positive perception of the subject matter. Therefore, the theoretical principles of the personality-centered approach offer a solid foundation for enhancing foreign language instruction in universities, fostering deeper and more meaningful engagement between students and educators. Enhancing foreign language learning entails not only speeding up the acquisition process but also strengthening comprehension and proficiency in its practical application. Within the framework of the personality-centered approach, learning intensity gains particular significance, as it can be tailored to meet the unique needs and characteristics of each student. A crucial element in enhancing learning is the use of active methods that immerse students in the process and encourage them to apply the language in real-life contexts. Methods like role-playing, debates, project-based tasks, and group collaboration foster an engaging and interactive learning atmosphere. These

approaches not only accelerate the assimilation of material but also enhance students' confidence in their language abilities. Furthermore, integrating technology can greatly enhance the learning process. Online platforms, language-learning apps, and multimedia resources provide students with flexible learning opportunities, enabling them to study at their own pace and explore diverse materials. It is essential for these technologies to align with the personality-centered approach by offering customizable materials and tasks that cater to students' interests and skill levels.

Creating an assessment system that emphasizes individual progress and accomplishments is equally important. Conventional assessment methods may not always provide an accurate measure of students' actual progress. Therefore, alternative strategies like formative assessment and self-evaluation should be implemented to help students gain a clearer understanding of their strengths and areas for improvement. Incorporating a personality-centered approach into foreign language instruction plays a crucial role in fostering a more efficient and adaptable learning environment. This approach not only takes into account students' individual needs but also leverages their unique qualities and interests to enhance the language learning process. A key step in implementing the personality-centered approach is adapting teaching materials. Instructors can incorporate diverse resources that resonate with students' interests, such as modern films, music, articles, and digital content. This enhances the relevance and engagement of learning, ultimately boosting student motivation [2,48].

Implementing the personality-centered approach in foreign language education has proven effective through various successful practices that increase student engagement and enhance learning outcomes. This part of the article will present several examples demonstrating the practical application of this approach. An effective approach is project-based learning, which leverages online platforms like Zoom or Google Classroom for collaborative engagement. These tools enable students to interact dynamically with both peers and instructors in an interactive setting. This promotes a more profound comprehension of the material and facilitates real-time exchange of thoughts and ideas. Engaging in virtual language exchanges with native speakers can greatly enhance students' learning experiences. Additionally, the case method, which involves analyzing real-life situations and formulating solutions, serves as another highly effective approach. For instance, students can analyze business cases, debating marketing strategies or entrepreneurial concepts in a foreign language. This approach not only enhances language proficiency but also cultivates critical thinking, a key component of the personality-centered approach. Furthermore, integrating gamification into foreign language instruction has proven to be highly effective. Implementing game-based elements like competitions, quizzes, and role-playing activities enhances engagement and motivation. Learning in a relaxed and interactive setting not only facilitates better retention of material but also fosters a sense of trust and collaboration among students [3,73-76].

In summary, the personality-centered approach to foreign language instruction greatly improves the learning experience by prioritizing each student's unique needs, interests, and attributes. By incorporating interactive teaching strategies, digital tools,

and collaborative activities, educators can foster a more engaging and dynamic learning environment. Successful practices, including project-based learning, digital tools, case studies, and gamification, highlight the effectiveness of this approach in enhancing student motivation, confidence, and language proficiency. Ultimately, adopting a personality-centered approach not only enhances the language learning process but also fosters personal development and a lifelong commitment to learning.

References

1. Kadyrova, F. H. New approaches and modern methods of teaching foreign language pronunciation / Kadyrova, F. H. — Text : direct // Young scientist, — 2016. — № 25 (129). — P. 542-544. — URL: <https://moluch.ru/archive/129/35514/> (date of application: 28.09.2024).
2. Lomakina E. A., Dubskikh A. I., Kisel O. V., Butova A. V., Potrikeeveva E. S. Differentiated Approach as a Factor on Development of Students' Professional Communicative Competence Amazonia Investiga. 2019. T. 8. № 19. P. 287–297.
3. Romanova M. V., Romanov E. P., Varfolomeeva T. N., Lomakina E. A., Chernova E. V., Ruban K. A. Intellectual Game Application for Students' Knowledge Control // Proceedings of the 2016 conference on Information Technologies in Science, Management, Social Sphere and Medicine, ISBN (on-line): 978-94-6252-196-4. part of the series ACER, ISSN 2352-538 X, volume 51. P. 298–302.

УДК 811

LANGUAGE INTERFERENCE IN STUDENTS WHILE LEARNING ENGLISH

Saduakas Sh.B.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Мақала ағылшын тілін үйрену барысында студенттерде кездесетін тілдік интерференция мәселесіне арналған. Тілдік интерференция – бұл ана тілінің элементтерінің шетел тілін меңгеруге әсер етуі, бұл өз кезегінде қателіктер мен сөйлеу қабылдауда қиындықтарға әкеледі. Мақалада интерференцияның негізгі түрлері қарастырылады, оның ішінде фонетикалық, лексикалық және грамматикалық интерференция және олардың ағылшын тілін үйренушілерге әсері талданады.

Резюме. Статья посвящена проблеме языковой интерференции, с которой сталкиваются студенты при изучении английского языка. Языковая интерференция представляет собой процесс, при котором элементы родного языка влияют на усвоение иностранного языка, приводя к ошибкам и трудностям в восприятии и производстве речи. В статье рассматриваются основные виды интерференции, включая фонетическую, лексическую и грамматическую, и анализируется их влияние на учащихся, изучающих английский язык.

Language interference refers to the influence of a student's native language on the learning of a foreign language, which often leads to errors in speech, writing, and comprehension. In the context of learning English as a foreign language, interference can manifest in various forms, including phonetic, lexical, and grammatical interference. These errors can make it difficult for students to achieve proficiency in the target language and can hinder effective communication [1,44].

Phonetic interference occurs when the student's first language (L1) affects the pronunciation of the target language (L2). This is a common issue among learners whose native language has different phonemes than English. For example, students from languages that lack certain sounds found in English, such as the "th" sound, may pronounce them differently, leading to misunderstandings.

Lexical interference happens when a student uses a word in the foreign language that has a similar meaning in their native language but does not correspond to the correct word in the target language. For instance, students may mistakenly translate idiomatic expressions directly from their native language, leading to unnatural or incorrect phrasing in English.

Grammatical interference occurs when the grammatical rules of the student's native language influence their use of English grammar. This can result in errors such as incorrect word order, incorrect verb tenses, or the incorrect use of articles. For example, Russian-speaking students might struggle with the use of articles (a, an, the) because their native language does not use articles[1, 93-95].

The degree of similarity between the native language and English plays a significant role in determining the extent of interference. For example, a French speaker might face less interference when learning English than a Chinese speaker, as both languages share many linguistic features, such as word order.

Learning a second language requires cognitive effort, especially when a student is trying to understand and apply new grammatical structures and vocabulary. If the learner's L1 is structurally different from English, the cognitive load is higher, which can exacerbate the effects of interference.

The level of proficiency in both the native and foreign languages also plays a role. Beginners in English are more likely to make interference-related errors because they have less control over the English language structures and rely more heavily on their first language.

Cultural differences can also affect language use. For example, students may unconsciously transfer cultural norms from their native language when constructing sentences in English, leading to communication issues [2,113].

Encouraging students to become aware of their language interference is an essential first step. Teachers should identify common errors linked to the student's native language and help them recognize these patterns. Teachers can use contrastive analysis, comparing the structures of the native language and English to identify areas of potential interference. This can help learners understand the differences and avoid making errors based on their native language structure. Regular practice and immersion in English, particularly through listening and speaking activities, help students internalize the correct structures and reduce reliance on their first language. Activities that encourage communication and contextual learning can also help.

Immediate feedback and correction of errors help students identify mistakes and understand the right language use. Teachers should not only correct errors but also explain why the mistake occurred and how to avoid it in the future [3, 82]. Language interference is a natural part of the language learning process, particularly for bilinguals or learners of English as a foreign language. While interference can

lead to errors, it can also be a useful tool for language teachers. By recognizing the types of interference and using targeted teaching strategies, educators can help students overcome these challenges and achieve greater proficiency in English. Through consistent practice, awareness, and correction, students can learn to minimize the effects of interference and become more effective communicators in English.

Language transfer is the process by which learners apply elements of their first language to their second language, whether correctly or incorrectly. This can be either positive transfer (when elements of the first language help the learning of the second language) or negative transfer (when elements of the first language cause mistakes in the second language). For example, Spanish and English share many vocabulary items, so a Spanish speaker may find it easier to learn English vocabulary due to positive transfer. However, when Spanish and English structures differ, negative transfer can lead to errors [3,97].

Language interference is a natural but challenging aspect of learning English as a foreign language, particularly for students from linguistically distant languages. Teachers should be proactive in recognizing interference patterns and incorporating teaching techniques that help students overcome these challenges. By understanding the types of interference, the causes behind it, and using focused strategies, learners can become more proficient and confident in their English language use. Overcoming interference is not about eliminating it entirely, but rather learning how to navigate it effectively, using the native language knowledge as a bridge to better understand and master the target language

References

1. Gass, S., & Selinker, L. (2008). Second Language Acquisition: An Introductory Course. Routledge.
2. Cook, V. (2008). Second Language Learning and Language Teaching. Routledge.
3. Odlin, T. (1989). Language Transfer: Cross-linguistic Influence in Language Learning. Cambridge University Press.

UDC 811.111

SEMANTIC AMBIGUITY AND HOMONYMY: PROBLEMS OF PERCEPTION AND USE

Satbekova K.T.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада семантикалық түсініксіздік пен омонимия тілді қабылдау және қолдану процесінде қиындықтар тудыратын құбылыстар ретінде қарастырылады. Олардың қарым-қатынас, мәтінді түсіндіру және шет тілін оқыту процестеріне әсері талданады. Көп мағыналы сөздер мен омонимдерді қабылдаудың когнитивті және психолінгвистикалық аспектілеріне, сондай-ақ оларды сөйлеуде ажырату стратегияларына ерекше назар аударылады..

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы семантической неоднозначности и омонимии как явлений, вызывающих трудности в процессе восприятия и

употребления языка. Анализируется их влияние на процессы коммуникации, интерпретации текста и обучения иностранному языку. Особое внимание уделяется когнитивным и психолингвистическим аспектам восприятия многозначных слов и омонимов, а также стратегиями их разграничения в речи..

The ability of a word to express multiple meanings is one of the most common linguistic phenomena. Lexical ambiguity is caused, on the one hand, by the infinite variety of the surrounding world, which includes many objects and phenomena, and, on the other hand, by the limited lexical composition of even the most developed languages. This limitation is related to the principle of linguistic economy: despite the theoretical possibility of creating a large number of words due to various combinations of phonemes, in practice such an expansion does not occur. Lexical polysemy poses a number of complex theoretical and practical tasks for linguists, and their solution is an important component of any dictionary work.

Semantic ambiguity and homonymy are important aspects of linguistics because they affect the perception and interpretation of linguistic units. These phenomena play a significant role in communication, foreign language teaching, and automatic text processing. This article examines the main problems that arise in the perception and use of homonymous and polysemous words, as well as suggests ways to resolve them [1].

Semantic ambiguity is the presence of several meanings in a single linguistic sign, which can cause difficulties in interpretation. Homonymy, in turn, is a phenomenon in which two or more words coincide in form, but differ in meaning and etymology.

The main difficulties that arise in the perception of homonyms and polysemous words are related to the context in which they are used. In oral speech, ambiguity can cause misunderstanding, especially if there is no intonation support. In written communication, errors of interpretation can occur when there is insufficient contextual information.

In addition, problems with the perception of homonymy are typical for automatic text processing and machine translation. Algorithms do not always correctly distinguish the meanings of homonyms without complex contextual models [2].

Polysemy (from the Greek *polysemos* – polysemous) in English, as in other languages, is the presence of several meanings in one language unit. Most often, when talking about polysemy, they mean the ambiguity of words as units of vocabulary. Lexical polysemy means the ability of a single word to denote various objects, phenomena, or concepts, depending on the context.

For example, in English, the noun *model* can mean:

a model, a reference (a model of efficiency);

a diagram or a scaled-down copy of something (a model of the solar system);

type, brand– or design (the latest model of a smartphone);

a person posing for an artist or photographer (a fashion model is a model in the fashion industry);

a theoretical concept (a business model).

Homonymy is a phenomenon in which words of different meanings coincide in pronunciation and/or spelling. In English, homonyms are widely used in language play, creating comic, poetic or ambiguous effects.

Types of homonyms in English:

- Homophones are words that have the same sound, but different spelling and meaning. *to, two, too* (preposition "to", number "two", adverb "too"). *sea and see*.

- Homographs are words that are identical in spelling, but different in pronunciation and meaning. *lead* /li:d/ (*lead, lead*) and *lead* /led/ (*lead*). *tear* /tɪər/ (*tear*) and *tear* /teər/ (*tear*).

Game homonymy and its use. Homonyms are widely used in various fields of the English language:

- Puns are a word game based on homonymy. *Time flies like an arrow; fruit flies like a banana. Why did the scarecrow win an award? Because he was outstanding in his field!*

- Advertising and marketing: *We make cents! (the game is based on make sense – "make sense" and cents – "cents"). Eye care, I care (optics: "eye care" – "I care").*

- Literature and poetry: *William Shakespeare actively used homonymy in his plays. For example, in Romeo and Juliet. Ask for me tomorrow, and you shall find me a grave man.*

Game homonymy makes English richer and more interesting, allowing you to create ambiguity, humor and expressive images in speech. Homonymy makes learning a language more fun, especially if you use jokes and riddles.

- What has four wheels and flies? – A garbage truck! Students come up with puns or explain the meaning of ready-made ones.

- Crosswords and matching games. For example, the game "Find the Meaning" – students are given a list of homonyms, and they must correlate them with the correct meanings.

- Storytelling Challenge. Give students a set of homonyms and ask them to come up with a short story using all the words. Homonyms, especially homophones (words that sound the same but have different spelling and meaning), help train listening and pronunciation.

Task: Listening to sentences with homophones and choosing the correct meaning. They're going to their house over there. You can also use songs and skits where homonyms play an important role. Students learn to avoid ambiguity by choosing the right words in written texts. Task: Write a short essay using at least 5 homonyms in different meanings.

The definition of the specific meaning of a word depends on its combination with other words. Context plays a key role in choosing the right meaning: fashion model and business model belong to different fields and do not cause ambiguity. The broad context or general subject matter of the discourse also contributes to correct interpretation [3].

Thus, polysemy is a key factor shaping the lexical system of the English language. Its features largely determine the specifics of English vocabulary and differences in the semantic structure of the language.

There are various methods to eliminate ambiguity:

- Contextual support – adding additional words or phrases clarifying the meaning (for example, "sharp onion" helps to understand that we are talking about a plant, not a weapon);

- The use of synonyms is the replacement of polysemous words with their more unambiguous counterparts.;

- Intonation and gestures – in oral speech, they help to distinguish meanings.

For foreign language learners, homonymy and ambiguity are difficult aspects, as they require a high level of knowledge of the context. Errors in the use of homonyms can lead to a distortion of the meaning of the utterance. To overcome these difficulties, educational programs recommend:

Semantic ambiguity and homonymy are complex linguistic phenomena that affect the perception, understanding, and use of language. Their study is important both for theoretical linguistics and for practical tasks related to teaching, translation and automatic text processing. Solving problems related to homonymy requires an integrated approach, including context analysis, the use of additional lexical and grammatical markers, as well as the use of digital technologies [4].

The use of homonymy in learning English makes learning more interactive, promotes the development of contextual thinking and increases awareness when choosing words. Games, puns, and creative tasks help students not only memorize new words, but also better understand the structure of the English language.

References

1. Saleh, Y. M. (2017). Semantic Ambiguity in English Language. *Surra Man Ra'a*, 13(48), 607–617.
2. Lasheiky, R. M. (2024). Semantic Ambiguity in English: A Review on Lexical, Structural, and Scope Challenges in Communication. *American Journal of Arts and Social Sciences*, 4(1), 1–9.
3. Hidayat, A. (2019). English Homonym and Polysemy Words Through Semantic Approach: Novels "Waiting on You" and "The Dancer". *Deiksis*, 11(3), 21–35.
4. Valera, S., & Ruz, A. E. (2021). Conversion in English: Homonymy, Polysemy and Paronymy. *English Language and Linguistics*, 25(1), 181–204.

УДК 811

CHARACTERISTICS AND EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE METHODOLOGY OF INTERRELATED FORMATION OF METALANGUAGE SKILLS IN GRADES 1-2

Saydakhmatova N., Shagyzova M.S.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Бұл мақала 1-2 сынып оқушыларында метаязықтық дағдыларды өзара байланысқан түрде қалыптастыру әдістемесінің сипаттамалары мен тиімділігін бағалауға арналған. Жұмыста метаязықтық қабілеттерді дамыту процесі қарастырылады, олар тілдің құрылымы мен жұмыс істеуін түсіну үшін маңызды болып табылады, және бұл мақсатта интеграцияланған оқыту әдістерінің жүйесі қолданылған. Әдістеме

оқушылардың тілдік құбылыстарды түсінуін ынталандыратын әртүрлі әрекеттер мен тапсырмаларды қамтиды, грамматикалық категорияларды анықтауға және тіл құрылымдарын талдауға мүмкіндік береді.

Резюме. Данное исследование посвящено характеристикам и оценке эффективности методики взаимосвязанного формирования метаязыковых навыков у учащихся 1-2 классов. В работе рассматривается процесс развития метаязыковых способностей, которые являются ключевыми для понимания структуры и функционирования языка, с использованием системы интегрированных методов обучения. Методика включает различные виды деятельности и упражнения, которые стимулируют осознание учащимися языковых явлений, помогают им идентифицировать грамматические категории и развивать способность анализировать языковые структуры.

Nowadays, as the Russian language is learned in schools almost alongside the native (ethnic) language, greater emphasis should be placed on the mutual reinforcement of languages and the utilization of metalinguistic abilities. We believe that metalinguistic competence is enhanced through an awareness of one's own bilingualism, which develops, to some extent, by observing linguistic phenomena and speech in both languages.

It becomes evident in distinct ways at various stages of intellectual and linguistic development. In our view, two key areas of focus help foster a bilingual child's conscious approach to language and speech:

- 1) Enhancing metalinguistic awareness and abilities in the target language;
- 2) Implementing interlanguage and intralanguage comparisons in practice, alongside the development of cognitive and educational-linguistic universal skills, facilitating their transfer and application. [1,9].

Given the unique cognitive characteristics of bilingual individuals, who frequently compare languages in the context of continuous bilingual interaction, their metalinguistic activity remains sustained for a longer period. Contrary to the claims of some researchers that it diminishes upon entering school, this activity instead evolves and adapts throughout life. Traditionally, we distinguish several stages in the development of metalinguistic manifestations. In preschoolers, metalinguistic abilities emerge in the form of intuitive reasoning about language and speech, expressed in their own words. Upon entering school, these abilities become more structured and theoretical, evolving into metalinguistic skills, which include the use of specialized metalanguage and the conscious transfer of these skills between languages. As students progress, older schoolchildren gradually develop metalinguistic competence, which continues to evolve in those pursuing philological education and later in adult professionals. Despite these advancements, the core principle of language manipulation—reflecting linguistic reality through cognitive processes—remains unchanged. Thus, to develop conscious metalanguage skills, we draw upon the findings of comparative typology, which also play a crucial role in minimizing potential interference. Shakirova's classification, based on the results of comparative typology of Russian and Kazakh languages, highlights the following linguistic facts:

- 1 similar grammatical categories in the compared languages;

2 grammatical categories that are similar in their functions in the compared languages, but have their own characteristics;

3 specific grammatical categories of Russian language [2, 35-36].

It is beneficial to anticipate and implement early measures to prevent interference. An analysis of oral and written work by students in grades 1 2 reveals frequent instances of literal translations from their native language, leading to lexical errors (e.g., drink soup instead of eat soup, turn off the light instead of switch off the light, wash your teeth instead of brush your teeth, the bush is dead instead of the bush is withered). Similarly, when learning English, phonetic interference is observed in pronunciation, such as the confusion between the English **teeth** and the Kazakh **tic**. Within the framework of interconnected learning, we are designing a specialized training program aimed at accelerating the development of metalanguage skills in bilingual students. This approach focuses on preventing interference and facilitating transposition by incorporating analytical, synthetic, and comparative techniques, as well as translation, commenting, paraphrasing, and explaining word meanings. These methods are integrated into Russian language instruction in the first grade, with plans to extend them to English learning in the second grade.

Based on their focus, we categorized the exercises into three groups:

1 exercises aimed at developing linguistic intuition and predictive skills (propaedeutic exercises);

2) exercises highlighting similarities between languages (transpositional exercises);

3 exercises addressing partial differences, challenging aspects, and corresponding elements of language systems (interference exercises). Additionally, during both regular and extracurricular sessions, considering the age specific characteristics of younger students, we find it essential to incorporate visual aids into the learning process. These include subject cards, presentations, story illustrations, animated video clips, and other materials. Along with this, the use of game-based learning techniques fosters children's enthusiasm for languages and words, enhancing their motivation to study them. The findings of a pedagogical survey, conducted with approximately 50 primary school teachers from School No. 139, revealed that educators make a concerted effort to actively and extensively incorporate the principle of taking the native language into account when teaching Russian within the framework of interconnected language instruction. At the same time, they highlighted certain challenges in systematically implementing this approach:

1 A lack of alignment between the structures of variable textbooks for Russian and the native language. For instance, differences in phonetic concepts create difficulties in retraining students with the principle of "in the native language, it is like this, but in Russian, it is the opposite." This necessitates frequent revisiting of phonetic features in both native and Russian language lessons, requiring additional time and cognitive effort.

2) The absence of ethnoregional materials in contemporary Russian language textbooks.

3) The absence of specifically designed resources in their methodological toolkit, including materials aimed at developing metalanguage skills based on both Russian and the native language. [3, 37]

Based on the results of the study, it should be concluded that when teaching To teach Russian to primary school students in a bilingual education system, it is essential to:

1) Implement pedagogical and methodological strategies that support bilingual children in consciously distinguishing between their native language and Russian;

2 Intentionally cultivate linguistic and metalanguage skills as a distinct objective within language instruction, ensuring their development not only in Russian and native language lessons but also in the subsequent acquisition of English starting in the second grade.

For bilinguals, learning languages in an interconnected manner serves as a tool for enhancing linguistic intelligence and fostering a holistic linguistic perspective, often referred to as a "stereolinguistic view" of language and speech. [4, 46]. The intentional development of metalanguage skills in primary school students fosters a research-oriented mindset toward the subject matter, extending beyond the languages being studied to encompass various fields of knowledge.

Engaging languages in a comparative dialogue is essential to prevent linguistic consciousness distortion and language blending, ensuring that both languages in a bilingual's mind remain distinct yet function collaboratively. Simultaneously, it is crucial to maintain focus on the communicative aspect of language subjects. In this regard, a new direction for further research emerges.

References

1. Clark E. V. Awareness of language: Some evidence from what children say and do // The Child's Conception of Language / A. Sinclair, R. J. Jarvella, W. J. M. Levelt (eds.). — Berlin : Springer.
2. Lambert W. E. Persistent issues in bilingualism // The Development of Second Language Proficiency / B. Harley, P. Allen, J. Cummins, M. Swain (eds.). — Cambridge : Cambridge Univ. Pr., 1990.
3. Chirsheva G. N. Detskiy bilingvizm: odnovremennoe usvoenie dvukh yazykov. — SPb. : Zlatoust, 2012. — 488 s.
4. Shvets V. M. O metayazykovoy deyatel'nosti v rannem vozraste // Psikholingvistika i problemy detskoй rechi — 2000 : materialy Ros. nauch. konf. — Cherepovets : ChGU, 2000.

UDC: 811

METHODOLOGY FOR DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE SUCCESS IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITY STUDENTS

Sheten A.N.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Бұл мақалада бейтілдік жоғары оқу орындарының студенттеріне шет тілін оқытуда коммуникативтік сәттілікті қалыптастыру әдістері қарастырылады. Негізгі назар интерактивті оқыту әдістеріне, мотивацияны арттыру тәсілдеріне және шынайы

қарым-қатынас жағдайларын қолдануға бағытталған. Сонымен қатар, студенттердің кәсіби саласына сәйкес тілдік дағдыларды дамыту маңыздылығы атап өтіледі.

Резюме. В статье рассматриваются методы формирования иноязычной коммуникативной успешности у студентов непрофильных вузов. Основное внимание уделяется интерактивным методам обучения, повышению мотивации и использованию реальных коммуникативных ситуаций. Также подчеркивается важность развития языковых навыков в соответствии с профессиональной сферой студентов.

The development of communicative competence in foreign language learning is one of the main objectives of modern language education. For students of non-linguistic universities, achieving communicative success in a foreign language presents unique challenges due to limited exposure, different academic priorities, and varying levels of motivation. Therefore, it is essential to apply effective teaching methodologies that enhance students' ability to communicate successfully in a foreign language. This article explores the key principles and strategies for developing communicative success in non-linguistic university students, emphasizing interactive learning approaches, motivation-building techniques, and the integration of real-life communication scenarios.

A fundamental principle in fostering communicative success is the student-centered approach, which shifts the focus from teacher-led instruction to active student participation. Traditional grammar-translation methods, while useful for understanding language structure, do not adequately develop students' ability to use the language in real-life contexts [8, 90]. Instead, communicative language teaching (CLT) emphasizes authentic communication, task-based learning, and the use of language for meaningful interaction. By incorporating pair and group work, role-playing activities, and discussions, students can engage in practical communication, thus improving their fluency and confidence [3, 10].

Another critical component is situational and contextual learning, which ensures that students acquire language skills relevant to their field of study and future careers. For example, engineering students might benefit from learning technical vocabulary and practicing communication in professional settings, while medical students need to master patient-doctor interactions in a foreign language. This approach aligns with the Content and Language Integrated Learning (CLIL) methodology, which integrates subject-specific content with language instruction, enhancing both linguistic and professional competencies [4, 17].

Technology-assisted learning has also proven to be highly effective in developing communicative success. Digital tools such as language learning apps, online discussion forums, video conferencing platforms, and interactive simulations provide students with opportunities to practice language in diverse settings. Studies have shown that the use of online resources and mobile-assisted language learning (MALL) increases students' engagement and motivation while improving their speaking and listening skills. Additionally, virtual exchange programs allow students to communicate with peers from different countries, fostering cross-cultural awareness and real-time language practice [7, 51].

Incorporating technology into language learning significantly enhances communicative competence. Digital tools such as language-learning apps, online

forums, virtual simulations, and video conferencing platforms provide students with opportunities to engage in authentic communication beyond the classroom. Studies have shown that mobile-assisted language learning (MALL) enhances vocabulary acquisition, listening skills, and spontaneous speaking ability. Additionally, virtual exchange programs allow students to interact with native speakers and international peers, fostering cross-cultural communication skills.

Motivation and psychological factors play a significant role in language acquisition, particularly for students in non-linguistic fields, who may not initially see the relevance of learning a foreign language. According to Dörnyei (2005), motivation can be enhanced through goal-oriented learning, positive reinforcement, and creating a supportive classroom environment. Setting clear objectives, providing constructive feedback, and integrating gamification elements such as quizzes, competitions, and rewards can significantly boost students' willingness to participate in language activities.

Another essential factor in communicative success is teacher-student interaction. Educators should not only act as knowledge providers but also as facilitators of communication. Creating an encouraging, low-anxiety learning atmosphere helps students overcome the fear of making mistakes and promotes a willingness to speak. The affective filter hypothesis proposed by Krashen (1982) suggests that emotional barriers, such as anxiety and low self-confidence, hinder language acquisition. Therefore, teachers should use positive reinforcement, humor, and personalized feedback to create a psychologically safe space for language learning.

To develop communicative competence effectively, a structured approach should be implemented. This includes: Gradual immersion – Starting with controlled activities (dialogues, structured role-plays) and progressing to free discussions and debates. Integration of real-world tasks – Encouraging students to engage in real-life communication situations, such as interviews, presentations, and collaborative projects. Assessment through communication-based activities – Instead of relying solely on written tests, students should be evaluated based on their participation in discussions, oral presentations, and problem-solving tasks. Encouraging self-directed learning – Providing students with resources and strategies to continue practicing language outside the classroom, such as watching foreign-language media, reading subject-specific literature, and joining online language communities.

The ability to communicate effectively in a foreign language is a crucial skill in today's globalized world. However, for students of non-linguistic universities, developing communicative competence poses unique challenges due to limited exposure, differing academic priorities, and varying levels of motivation. Traditional teaching methods often emphasize grammar and written exercises rather than practical communication, leaving students ill-equipped to use the language in real-life situations. Therefore, it is essential to apply effective teaching methodologies that enhance communicative success, fostering confidence, fluency, and engagement in foreign language learning.

One of the most effective approaches is student-centered learning, which shifts the focus from passive knowledge absorption to active participation. Traditional grammar-translation methods, while useful for understanding linguistic structures, do not adequately prepare students for real-world communication [8, 92]. Instead, communicative language teaching (CLT) prioritizes authentic interaction, role-playing, and problem-solving activities to encourage practical usage of the language. When students actively participate in conversations, debates, and collaborative tasks, they develop fluency and confidence, essential components of communicative success.

Empirical studies support the effectiveness of communicative approaches in language learning. Research indicates that students exposed to interactive and situational learning methods develop stronger speaking and listening skills compared to those taught through traditional methods. Additionally, incorporating cultural elements into language instruction has been found to enhance students' ability to understand and engage in meaningful conversations, as language is deeply connected to cultural norms and practices [4, 30].

In conclusion, achieving communicative success in foreign language learning for non-linguistic university students requires a multifaceted approach. By integrating student-centered teaching methodologies, technology-enhanced learning, motivational strategies, and real-world communication tasks, educators can create a dynamic and effective learning environment. Future research should explore further innovations in adaptive learning technologies and the impact of AI-driven language platforms on communicative competence development.

References

1. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press.
2. Dörnyei, Z. (2005). *The Psychology of the Language Learner: Individual Differences in Second Language Acquisition*. Routledge.
3. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching* (4th ed.). Pearson Education.
4. Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press.
5. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press.
6. Larsen-Freeman, D. (2011). *Techniques and Principles in Language Teaching* (3rd ed.). Oxford University Press.
7. O'Dowd, R. (2018). *Online Intercultural Exchange: Policy, Pedagogy, Practice*. Routledge.
8. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
9. Stockwell, G. (2012). *Computer-Assisted Language Learning: Diversity in Research and Practice*. Cambridge University Press.

SYNTACTIC-SEMANTIC ANALYSIS OF THE COMPONENTS OF COMPOUND WORDS IN ENGLISH

Syrlybayeva E.M.

«Miras»University, Shymkent, Kazakhstan

Eszhanova G.D.

University named after Zh.A. Tashenov, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада күрделі сөздердің компоненттерін олардың синтаксистік және семантикалық ерекшеліктері тұрғысынан талдау процесі қарастырылады. Синтаксистік талдау күрделі сөздердің құрамдас бөліктері арасындағы грамматикалық байланыстарды, сондай-ақ олардың сөйлем құрылымындағы рөлін зерттеуге бағытталған. Семантикалық талдау жеке құрамдас бөліктердің мағыналарын анықтауға және олардың өзара әрекеттесіп, біріккен сөздің соңғы мағынасын жасауға бағытталған.

Резюме: В данной статье рассматривается процесс анализа компонентов сложных слов с точки зрения их синтаксических и семантических характеристик. Синтаксический анализ направлен на изучение грамматических связей между составными элементами сложных слов, а также их роли в структуре предложений. Семантический анализ фокусируется на выявлении значений отдельных компонентов и того, как они взаимодействуют, образуя окончательное значение сложного слова.

Syntactic-semantic component analysis of compound words is the process of analyzing the structure and meaning of compound words based on their syntactic and semantic components.

Let's understand the terms:

Syntax: This is the branch of linguistics that studies the structure of sentences and their relationships within a language.

Semantics: This is the branch of linguistics that studies the meanings of words and their relationships within language and context.

Components of Compound Words: Compound words are made up of several morphemes (minimal meaningful units of language), which can be either syntactic (eg, prefixes, suffixes) or semantic (eg, roots).

Syntactic-semantic analysis of the components of complex words involves parsing these words into their component parts, analyzing their meaning and methods of formation, as well as their use in the context of a sentence or discourse.

For example, consider the word "car". It consists of two components: "auto-" (a prefix indicating an automatic action or means) and "-mobile" (a root indicating movement). Syntactic-semantic analysis of this word allows us to understand that this is a vehicle capable of independent movement.

Thus, syntactic-semantic analysis of the components of complex words allows us to understand both their structure and meaning in the context of language and communication [1].

Syntactic-semantic analysis of the components of complex words is a multifaceted linguistic approach aimed at studying the structure and meaning of complex words in a language. Let's take a closer look:

1. Structure of compound words:

Compound words consist of two or more morphemes (minimal meaningful units of language), which can be either syntactic (prefixes, suffixes) or semantic (roots).

Examples:

"car" (auto- + mobile)

"underestimate" (under- + estimate)

2. Parsing:

This aspect involves the study of syntactic roles and relationships between the components of complex words. Syntactic analysis helps you understand how components interact with each other and how they fit into sentence structure.

3. Semantic analysis:

This aspect of analysis concerns the meanings of the components of a word and how they are combined to form the final meaning of the word. Semantic analysis helps to understand what specific meanings are attached to the components of complex words and how these meanings are combined into a single whole.

4. Formation of words:

The study of the processes of formation of complex words is also an important part of syntactic-semantic analysis. This includes consideration of the processes of affixation (adding prefixes and suffixes), composition (combining multiple words), and other mechanisms of word formation.

5. Examples of use:

Analysis of the components of complex words has practical applications in various fields, such as lexicography (composing dictionaries), machine translation, computer natural language processing, etc.

All these aspects together allow linguists and researchers to better understand the structure and functioning of compound words in language, as well as their contribution to communication and expression.

Yes, word formation plays an important role in enriching vocabulary. This process involves creating new words based on already existing elements of the language. There are several ways of word formation:

Affixation: This is the process of adding prefixes (for example, "pre-", "s-", "under-") or suffixes (for example, "-ity", "-ness", "-stvo") to root words to create new one's words

Composition: This is the process of combining two or more independent words to create a new word. For example, "underwater" is a word formed from the words "under" and "water".

Conversion: This is the process of changing a word from one part of speech to another without changing its form. For example, "read" (verb) and "book" (noun).

Meaning Augmentation: This is the process of changing the meaning of an existing word without adding new morphemes. For example, "computer" originally meant a person, and then acquired the meaning of "data processing device."

Word formation allows the language to dynamically develop, create new terms, reflect new phenomena and concepts. People actively use word formation processes

to express their thoughts and ideas in language, which leads to a constant enrichment of vocabulary [2].

In addition, word formation also helps the language adapt to the changing conditions and needs of society. New words may appear to describe new technologies, scientific discoveries, sociocultural phenomena, etc.

Word formation helps increase the expressiveness of language, allowing for the expression of more precise and precise concepts and ideas. In addition, the process of word formation allows the language to be more flexible and adaptive to changes in the external environment.

Word formation also plays an important role in the process of teaching and learning a language. Understanding the basic ways of forming new words helps students better master the vocabulary and grammar of a language, as well as expand their vocabulary.

Finally, word formation reflects cultural characteristics and historical processes in the development of a language. It may reflect the influence of other languages, sociocultural trends and traditions, as well as changes in the mentality and lifestyle of society as a whole.

Spelling in English compounds is not reliable as well. English compounds can have different spelling even in the same text: war-ship can be spelt through a hyphen, with a break or solidly. The semantic unity of English compounds may be different. There are compounds in which the meaning of the whole is not a sum of meanings of its components: ghostwrite, skinhead, braindrain. There are compounds the meaning of which is deduced from the meaning of the components: to blood-transfuse, airbus, astrodynamics [3].

English compounds have the unity of morphological and syntactical functioning. They are used in a sentence as one part of it and only one component changes grammatically: These girls are chatter-boxes.

The compound chatter-boxes is a predicative here and only the second component changes grammatically. There are two characteristic features of English compounds: -both components in an English compound are free stems. They can be used as words with a distinctive meaning of their own. The sound pattern will be the same except for the stresses: green-house – теплица and green house – дом, выкрашенный в зеленый цвет; -English compounds have mostly a two-stem pattern: railroad, homework. Compounds in English can be formed not only by means of composition but also by means of: -reduplication: too-too – sentimental, toy-boy – gigolo, shock-frock – bare-bosomed cocktail dress; -conversion from word-groups: to micky-mouse, can-do, make-up; -back formation from compound nouns or word-groups: to baby-sit from baby-sitter, to fingerprint from finger-printing; -analogy: lie-in on the analogy with sit-in, brawn-drain on the analogy with brain-drain; contrast: brain-gain in contrast to brain-drain [4].

There are different classifications of English compounds: According to the parts of speech compounds are subdivided into: nouns: baby-moon, globe-trotter; adjectives: free-for-all, power-happy; verbs: to henpeck, to honeymoon; adverbs: downdeep, headfirst; prepositions: into, within; numerals: fifty-five. According to the way

components are joined together compounds are subdivided into: neutral, which are formed by joining together two stems without any joining morphemes: ball-point, to window-shop; morphological where components are joined by a linking element: astro-space, handicraft, sportsman; syntactical where the components are joined by means of stems: here-and-now, free-for-all, do-or-die.

Syntactic analysis involves examining the grammatical roles and dependencies within compound words, elucidating how prefixes, suffixes, and roots interact to form cohesive units. This aspect explores how the arrangement of components influences the syntactic structure of the compound word and its syntactic functions in sentences.

Semantic analysis focuses on unraveling the meanings embedded within compound words. It dissects the semantic contributions of individual components and elucidates how their combination yields nuanced interpretations. Understanding the semantic interplay between components enhances comprehension and usage of compound words in varied contexts.

Moreover, the study of compound word formation sheds light on linguistic evolution and cultural influences. It reveals historical trends, borrowing from other languages, and societal transformations reflected in the lexicon. Compound words serve as linguistic artifacts, encapsulating the dynamic evolution of language and cultural discourse.

Syntactic-semantic analysis of compound words is indispensable in language acquisition and computational linguistics. It facilitates language learning by unraveling the underlying structures and meanings, aiding learners in mastering vocabulary and syntax. In computational linguistics, this analysis informs natural language processing tasks, such as machine translation, text summarization, and sentiment analysis [5].

In conclusion, syntactic-semantic analysis of compound words in English unveils the intricate interplay between syntax and semantics, enriching language comprehension and usage. It underscores the dynamic nature of language and its profound reflection of cultural, historical, and cognitive dimensions.

Reference

1. Daniyeva M.Dj. Monograph: Cognitive peculiarities of Substantive Phrases in English. - Riga: LAP LAMBERT Academic Publishing; SIA OmniScriptum Publishing., 2018. - 65 p.
2. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining adabiy grammatikasi. - T., 2015. - 49 p.
3. Meyer Ch.F. Introducing English Linguistics. Cambridge, 2022. 263 P.
4. Sayfullayeva R. et al. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - T., 2020. - 391 p.
5. Tursunov U., Muhtorov A., Rahmatullaev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - T., 2019. - 400 p.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER AT A UNIVERSITY

Tassanbaeva Z.R.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Kenes O. T.

University named after Zh.A. Tashenov, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: мақалада жоғары білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында ЖОО-да шет тілі оқытушысының кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылады.

Резюме: в статье рассматривается вопрос формирования профессиональной компетентности преподавателя иностранного языка в вузе в условиях модернизации системы высшего образования.

A person's success in the teaching profession is determined not only by the level of mastery of highly professional competencies, but also by the personal qualities of the teacher. In light of this, the so-called "broad" competence, which includes a number of components, in particular, organizational, reflexive, strategic and others, is becoming increasingly important today. In addition, personality qualities such as the ability to continuously self-educate and self-develop are becoming especially relevant for teachers today, since for the successful implementation of professional activities, a teacher must possess an increasingly wide range of competencies that collectively constitute the competence of a modern university teacher [2]. At the same time, each individual competence should be considered not just as a set of knowledge, skills, and abilities, but as the ability to find solutions to problems that arise in a number of situations related to professional activity, in this case, teaching [1].

Let's consider a set of competencies that, in our opinion, should constitute the competence of a modern foreign language teacher at a university.

1. Linguistic and linguocultural competencies

This group of competencies includes, first of all, knowledge of the system and structure of a foreign language, as well as stylistic norms. This category also includes the ability to critically analyze journalistic texts and works of art, as well as audio and video materials in a foreign language.

However, the mandatory "baggage" of a foreign language teacher has long included, in addition to knowledge of the language itself, aspects related to the culture, religion and values of the country of the language being studied. A subject such as linguistics has become an integral part of the foreign language teacher training course.

2. Communicative and socio-cultural competencies

The teacher's communication skills become particularly important during the implementation of an individual approach to teaching. Effective use of modern personality-oriented educational technologies and teaching methods is impossible without the teacher's possession of a high level of communicative competence. The ability to flexibly manage the process of interaction with a student and, if necessary,

change the communication model during training is a prerequisite for a modern teacher. The teacher's ability to organize and maintain student feedback is also extremely important. Thus, communicative competence should be considered as one of the key competencies of a teacher, which determines the success of pedagogical activity.

3. Methodological competence

Mastery of various teaching methods is one of the most important competencies of a foreign language teacher. At the same time, the teacher needs to constantly expand his knowledge in this field, as new methods and techniques of teaching foreign languages are constantly appearing in both domestic and foreign methods. Regular participation in scientific and methodological seminars will help you stay up to date with the latest trends and may even inspire a teacher to create their own author's methodology.

Methodological competence also includes the teacher's possession of a set of assessment tools that allow students to track their progress and analyze students' need to change learning approaches and applied methods. It is also important to be able to use the information material of the lesson as a means of development and socio-cultural adaptation of students.

4. Psychological and pedagogical competence

The psychological and pedagogical aspect of teacher training includes knowledge about the specifics of communicative and educational-cognitive activities within the study group. In addition, this competence includes such qualities of a teacher as "flexibility", the ability to quickly adapt to working conditions with a group, as well as the ability to implement an individual approach to each student and recognize individual psychological characteristics of students, which is especially important when teaching a foreign language to students of non-linguistic specialties.

5. Organizational competence

Organizational activity is an integral part of the teacher's work at all levels of education, including in higher education. Effective classroom classes in a foreign language require a clear organization: alternating different types of activities, using various technical means of teaching, and constant monitoring of students' work. It is also extremely important to be able to create an environment in the classroom that is favorable for interaction with students. Moreover, although university education usually involves a greater amount of independent student work than secondary school, the organization of this independent work is largely the responsibility of the teacher.

6. Scientific and research competence

Research competence includes knowledge of the theoretical base, as well as possession of a set of working methods necessary for carrying out research, the ability to process and analyze the results obtained, and formulate conclusions [3].

A foreign language teacher is often faced with the need to conduct pedagogical experiments in order to assess which teaching method gives the best results. Such an activity requires the teacher to be able to plan and organize experimental work, analyze and interpret the data obtained, and describe the results of the experiment in

scientific articles.

Separately, I would like to mention such an important component of a teacher's competence as the ability to involve students in joint research activities when the teacher works in collaboration with students. At the same time, the active research work of the teacher serves, in turn, as a factor stimulating the research activities of students, i.e. "the involvement of the teacher himself in research activities determines the involvement of students in the research process".

7. Information and communication competence

The field of information technology is currently one of the fastest growing, and almost all new developments find their application in the field of education, including in the field of teaching foreign languages. Modern technological tools such as computer and telecommunication technologies have brought radical changes to the information environment of institutions of higher professional education. Therefore, in order to effectively organize the educational process, a teacher needs to be able to work with modern information resources, multimedia platforms, and interactive textbooks.

8. Competence of personal improvement

Separately, we would like to highlight the so-called "competence of personal improvement", which A.V. Khutorskoy speaks about in his works [4]. The internal motivation of a person and the desire for self-development and self-improvement is a leading element of any activity, including pedagogical. For the professional development of a teacher, it is not enough to have a basic pedagogical education. Success in the teaching profession requires long-term and systematic work on self-development and self-improvement. It is important to be clearly aware of your strengths and weaknesses, see your flaws and be ready to eliminate them.

In his work, a university teacher is constantly faced with new requirements for educational programs, changing learning goals and objectives, and changing individual needs of students. For the successful implementation of the educational process, the teacher must constantly be in search of the most optimal methodological and pedagogical solutions, which in turn requires an expansion of the range of professional competencies. In this light, the personal qualities of a teacher, including the desire for self-improvement, act as "a kind of 'base' for the development of professional competencies".

Bibliography

1. Шевц И.А. Профессиональная коммуникативная компетентность выпускника факультета журналистики, её структура и содержание. // Вестник Южно-уральского государственного университета. Серия: Образование. Педагогические науки. 2010 - № 12 (188) - С. 117-124.
2. Соловова Е.Н., Боголепова С.В. Компетенции преподавателя иностранного языка и инструменты их оценки // Иностранные языки в высшей школе, 2017 - выпуск 4 (43) – С. 75-85.
3. Пашина М.В., Петрусевич А.А. Исследовательская компетентность преподавателя вуза при работе со студентами на основе советской научной деятельности // Мир науки, культуры, образования, 2021 - № 3 (88) – С. 97-100.
4. Хуторской А.В. Методологические основания применения компетентностного

УДК 811

FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL GRAPHIC SKILLS IN STUDENTS BASED ON FIGURATIVE COMPARISONS

Toktarber Z.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін. Студенттердің лингвистикалық және мәдени-графикалық дағдыларын қалыптастырудағы бейнелі салыстырулардың рөлі қарастырылады. Тіл тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар белгілі бір ұлттың мәдениеті мен дүниетанымының көрінісі болып табылады. Бейнелі салыстырулар, метафоралар мен идиомалық өрнектер сөйлеуді жандандырып, абстрактілі ұғымдарды нақты әрі түсінікті етуге көмектеседі.

Резюме. Рассматривается роль образных сравнений в формировании у студентов лингвистических и культурно-графических навыков. Язык является не только средством общения, но и отражением культуры и мировоззрения конкретной нации. Образные сравнения, метафоры и идиоматические выражения помогают оживить речь и сделать абстрактные концепции более конкретными и понятными.

Language is not just a means of communication but also a reflection of a nation's culture, history, and worldview. One of the key aspects of mastering a language is understanding its figurative expressions, such as metaphors, similes, and idiomatic comparisons, which embody cultural and historical backgrounds. The development of linguistic and cultural graphic skills in students plays a crucial role in their ability to interpret, analyze, and use figurative comparisons effectively. This approach not only enhances linguistic competence but also fosters cultural awareness, helping students navigate intercultural communication with greater sensitivity [1].

Figurative comparisons are an integral part of any language. They provide vivid imagery, enrich speech, and allow speakers to express abstract ideas in a more accessible way. English, for example, is abundant with such expressions: “as brave as a lion,” “as cold as ice,” or “as light as a feather.” These comparisons are deeply rooted in the cultural and historical context of English-speaking communities. Without an understanding of their underlying meanings, learners may struggle with comprehension and appropriate usage [2]. Therefore, teaching figurative comparisons should go beyond literal translations and focus on their cultural and cognitive significance.

Developing linguistic and cultural graphic skills involves training students to visualize, categorize, and contextualize figurative expressions. Visualization helps learners associate abstract concepts with concrete images, making it easier to remember and use expressions correctly. Graphic organizers, such as mind maps, Venn diagrams, and semantic clusters, are effective tools for structuring knowledge about figurative comparisons. For instance, students can group idiomatic expressions

based on themes such as emotions, nature, or human characteristics, which enhances their ability to recall and apply them in speech and writing [3].

Contextual learning is another essential strategy in mastering figurative comparisons. Exposure to authentic materials, such as literature, films, and everyday conversations, allows students to observe how native speakers use these expressions naturally [4]. Analyzing the context in which figurative comparisons appear helps students understand their connotations and appropriate usage. For example, the phrase “as busy as a bee” conveys positive connotations of diligence and productivity, while “as blind as a bat” might suggest either a humorous or critical tone depending on the context. Encouraging students to engage with such materials and practice using comparisons in dialogues and creative writing exercises strengthens their linguistic intuition.

Intercultural competence is closely linked to the ability to interpret and use figurative language. Different cultures have unique ways of expressing similar ideas through comparisons. For example, while English speakers might say “as sly as a fox,” Russian speakers might say “хитрый как лиса” (cunning as a fox), and Kazakh speakers use “түлкідей айлакер” (cunning as a fox). Although the image of a fox is common across languages, other comparisons may differ significantly. In English, someone who is very thin might be described as “as thin as a rail,” whereas in Kazakh, a similar idea could be expressed with a different metaphor [5]. Exploring such differences not only enriches students’ vocabulary but also broadens their cultural perspectives.

A practical way to enhance linguistic and cultural graphic skills is through comparative analysis. Students can examine figurative comparisons in their native language and English, identifying similarities and differences. This activity promotes critical thinking and deepens their understanding of both languages. Additionally, creative exercises such as inventing their own figurative comparisons or illustrating common ones can reinforce learning in an engaging and memorable way [6].

Technology also plays a significant role in developing these skills. Interactive applications, digital storytelling tools, and online dictionaries with visual aids provide students with dynamic ways to explore and practice figurative expressions. Gamification, such as quizzes, matching games, and virtual reality experiences, makes learning more interactive and enjoyable. For example, students can participate in online forums or collaborative projects where they compare and analyze figurative language across cultures.

Assessment of linguistic and cultural graphic skills should be multifaceted. Traditional tests focusing on definition recall may not effectively measure students’ ability to use figurative comparisons in context. Instead, educators can incorporate performance-based assessments, such as presentations, storytelling tasks, and role-plays, where students demonstrate their comprehension and application of figurative expressions. Self-reflection journals and peer reviews can also be valuable tools for tracking progress and encouraging students to explore their own cultural identities through language [7].

In conclusion, the formation of linguistic and cultural graphic skills in students through figurative comparisons is a vital component of language learning. It not only enhances students' ability to understand and use idiomatic expressions but also deepens their cultural awareness and intercultural communication skills. By integrating visualization techniques, contextual learning, intercultural comparisons, and technology-driven methods, educators can create an enriching learning experience that prepares students for effective communication in a globalized world.

References

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
2. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
3. Charteris-Black, J. (2012). *The Role of Metaphor in Language and Culture*. Routledge.
4. Boers, F. (2013). Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary: Assessment and Integration. *Language Teaching*, 46(2), 208–224.
5. Deignan, A. (2005). *Metaphor and Corpus Linguistics*. John Benjamins Publishing.
6. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford University Press.
7. Wierzbicka, A. (2006). *English: Meaning and Culture*. Oxford University Press.

UDC 81'255

THE IMPORTANCE OF USING MODERN LINGUISTIC AND LANGUAGE TEACHING METHODS IN TRANSLATION WORK

Turkan Khalilsoy
Nakhchivan State University, Azerbaijan,
ORCID: 0009-0003-3991-765X

Резюме. Использование современных лингвистических и методических подходов к преподаванию языка в организации переводческой деятельности играет ключевую роль в подготовке профессиональных переводчиков и повышении качества перевода. В переводе, наряду с лингвистическими и методическими подходами, важную роль играют методы дословного, коммуникативного, свободного, адаптивного и идиоматического перевода. В статье рассматриваются обозначенные проблемы, и установлено, что современные лингвистические и языковые методы и технологии имеют большое значение для развития переводческой деятельности. Эффективное применение этих методов необходимо как для подготовки профессиональных переводчиков, так и для развития искусства перевода. Семантический и прагматический анализ являются ключевыми инструментами в переводческом процессе, позволяющими глубже понять смысл и коммуникативную цель текста. Семантический анализ помогает прояснить лексическое и фразеологическое значение, тогда как прагматический анализ учитывает контекст, цель и аудиторию текста. Эти подходы позволяют переводчику точно передать смысл и воздействие оригинального текста на целевом языке. Обучение методам семантического и прагматического анализа в подготовке переводчиков крайне важно для повышения качества перевода.

Ключевые слова: Лингвистика, преподавание языка, метод, техника.

Түйін. Аударма жұмысын ұйымдастыруда заманауи лингвистикалық және тіл оқыту әдістерін қолдану кәсіби аудармашыларды даярлау мен аударма сапасын арттыруда маңызды рөл атқарады. Аудармада лингвистикалық және тіл үйрету әдістерімен қатар сөзбе-сөз аударма, коммуникативтік, еркін, бейімдеу және идиомалық аударма тәсілдерінің маңыздылығы да ерекше. Мақалада көтерілген мәселелер қарастырылып, қазіргі

лингвистикалық және тіл үйрету әдістері мен тәсілдерінің аударма ісін дамытудағы маңыздылығы анықталды. Бұл әдістерді тиімді пайдалану кәсіби аудармашыларды даярлау мен аударма өнерін дамытуда аса қажет. Аударма үдерісінде семантикалық және прагматикалық талдау – мәтіннің терең мағынасы мен коммуникативтік мақсатын түсінуге арналған негізгі құралдар. Семантикалық талдау мәтіндегі лексикалық және фразеологиялық мағыналарды нақтыласа, прагматикалық талдау мәтіннің контекстін, мақсатын және аудиториясын ескереді. Бұл тәсілдер түпнұсқаның мағынасын мақсатты тілге дәл әрі әсерлі жеткізуге көмектеседі. Аударма дайындығында семантикалық және прагматикалық талдау әдістерін үйрету – кәсіби аудармашыларды даярлау мен аударма сапасын жақсартудың маңызды бөлігі.

Түйінді сөздер: Лингвистика, тіл оқыту, әдіс, тәсіл.

Introduction

In a globalized world, the continuous development of the education process, which is considered the most advanced field of civilization, its improvement to meet modern standards, and its restructuring are required. Integration, the demands of the information age, and the inadequacy of existing programs to meet contemporary standards have necessitated a new approach to education and the implementation of reforms in the field of education in our republic as well. Translation is a complex and multifaceted profession that serves as a bridge between different languages and cultures. In the modern era, with the rapid increase in the flow of information and the expansion of globalization, translation has gained even greater significance. In this context, the use of modern linguistic and language teaching (linguodidactic) methods in organizing translation work plays a crucial role in preparing professional translators and improving the quality of translations.

The Importance Of Using Linguistic And Linguodidactic Teaching Methods

In the rapidly developing age of globalization, the demand for the interpreting profession is increasing day by day. Interpreters play a critical role in many areas such as business, law, technology, medicine, education and intercultural communication. However, in order to be competitive in the international labor market, interpreters should not only have language skills, but also have technological, cultural and professional competencies. The interpreting profession plays an important role in ensuring intercultural communication and sharing information in the globalizing world. An interpreter is not only a person who translates one language into another, but also a mediator who builds a bridge between cultures. Therefore, the development of the interpreting profession requires the application of modern education methods. Today's rapidly changing technological and social realities necessitate the adoption of new approaches in interpreting education and training. Modern interpreting education includes the use of technological innovations. Translation tools (CAT Tools), machine translation (MT) systems and terminology management programs have become an integral part of the education process. These tools accelerate the translation process and increase the efficiency of the translator. The use of these technologies in interpreter education contributes to the development of students' practical skills. Interactive methods such as simulations, role-playing activities and translation laboratories strengthen students' practical knowledge. The implementation of real translation projects during the education contributes to the

development of students' professional skills. In addition, these methods develop students' critical thinking and problem-solving competencies. Interpreting is not only the transfer of words between languages, but also the transmission of the cultural context of the text. Therefore, providing intercultural knowledge and awareness is of great importance in interpreter education. Thanks to intercultural education modules, students can understand the characteristics of different cultures and prevent possible errors that may occur during translation. Digital technologies make it possible to use online courses and platforms in interpreter education. Students can receive training from internationally recognized experts through platforms such as Coursera, edX and ProZ. This situation contributes positively to the professional development of students. In order to be successful in the international job market, it is a basic requirement for translators to have advanced language skills. In this context, developing language skills, learning in depth the grammar, vocabulary and style of the native language and the languages being translated, learning the terminology and text styles for fields such as medicine, law, technology and business, Due to the demand for multilingual translators, learning additional languages provides a competitive advantage. With the increasing use of technology in the field of translation, translators' technological knowledge has gained importance. In the use of translation tools, skills such as learning computer-aided translation programs such as SDL Trados, MemoQ, Wordfast, editing the outputs of systems such as Google Translate and DeepL, and creating and managing special terminology databases should be developed. Translation also involves the transfer of cultures. Therefore, it is necessary to learn about the values, traditions and social rules of behavior of different nations and to develop a professional approach that ensures intercultural harmony. Linguodidactics is a field of study that examines methods of language learning and teaching (Abbasquluyev, 1971: p. 44). Linguistics, on the other hand, is the scientific study of the structure, function, and development of language (Hacıyeva, 2008: p. 82). The term "linguistics" originates from the Latin word "lingua" (language) and the Greek-derived suffix "-istics." In world linguistic literature, linguistics is recognized as an international scientific term. Particularly in English and French, the term "linguistics" is used in a slightly different form to convey the concept of the science of language (Hümmətova, 2017: p. 9).

The use of modern linguodidactic methods in translation is essential for developing students' language skills and preparing them as professional translators. In this regard, the communicative approach in linguodidactics prioritizes the use of language in real-life situations (Rogova, 1975: p. 110). In translation training, this approach helps students better understand the functional aspects of language when translating various types of texts. For example, literary translation requires creativity and cultural sensitivity, while technical translation demands precision and terminological accuracy. The problem-based learning method in linguodidactics, which involves in-depth study of issues, exposes students to real translation challenges, thereby developing their critical thinking and problem-solving skills. For instance, students are given specific difficulties they might encounter in translating a text and are asked to discuss how they would resolve them. This approach prepares

translators to better adapt to professional environments. Interactive and cooperative learning methods are also widely used in modern linguodidactics. Group work, discussions, and collaborative projects allow students to learn from each other and develop translation strategies by considering different perspectives. This approach also enhances translators' teamwork skills. Modern linguistic methods emphasize that language is not only about grammatical rules but also involves cultural, social, and psychological aspects (Catford, 1965: p. 125). The use of modern linguistic methods in translation allows for more than just word-for-word translation; it enables the accurate conveyance of the text's meaning, purpose, and cultural context. Modern linguistics places great importance on semantic (meaning) and pragmatic (context of use) analysis of texts (Yusifov, 2017: p. 120). A translator must consider not only the literal meaning of the text but also its purpose and target audience. This approach ensures that the translation is more accurate and effective. In the translation process, semantic and pragmatic analysis goes beyond literal translation to understand the deeper meaning and context of the text. This approach allows the translator to consider both the grammatical rules and the cultural, social, and communicative aspects of the text, resulting in a more precise and effective translation (Nəzərov, 2012: p. 99). Semantic analysis examines the meaning of words, phrases, and sentences at the lexical level. In translation, the main goal of semantic analysis is to accurately preserve the original meaning of the text while conveying it in the target language. The following points are considered in this process: The translator must accurately understand the meaning of each word and find its appropriate equivalent in the target language. For example, the English word "run" can have different meanings in various contexts, such as "to move quickly on foot," "to manage," or "to operate." Texts often contain phraseological expressions and idiomatic phrases. A literal translation of these expressions may often result in meaningless or incorrect interpretations. The translator must accurately understand the meaning of these expressions and find their appropriate equivalents in the target language. For instance, the literal translation of "it's raining cats and dogs" would be meaningless, whereas its actual meaning is "it's raining heavily." In addition to understanding the meaning of individual words and phrases, the translator must also grasp the overall meaning of the text. This involves understanding the text's structure, logical flow, and the author's intent. Pragmatic analysis considers the purpose, audience, and communicative context of the text. In translation, pragmatic analysis ensures that the text has the same communicative effect in the target language. Every text is written with a specific purpose: to inform, persuade, entertain, or instruct. The translator must accurately understand the original purpose of the text and use appropriate linguistic tools in the target language to achieve the same effect. The translator must also consider the cultural background of the text and find suitable equivalents in the target language. Cultural differences can pose challenges in the translation process. For example, culturally specific expressions, proverbs, or historical references must be appropriately adapted in the target language.

Modern linguistic research promotes the integration of computer technologies into the translation process. Computer-assisted translation (CAT) tools provide

translators with access to automated dictionaries, term bases, and previous translations, speeding up the process and improving quality (Əhmədova, 1967: p. 15). Corpus linguistics, which involves the analysis of large text collections, helps translators understand language usage patterns. Corpora provide valuable information on the use of expressions and terms in different languages, particularly aiding in the accurate selection of terminology in technical and scientific translations (Bayramov, 2008: p. 195). In addition to linguistic and linguodidactic methods, translation also employs various techniques such as word-for-word translation, communicative translation, free translation, adaptation, and idiomatic translation. Word-for-word translation is used to understand the mechanics of a foreign language or to clarify a difficult text before translation. Communicative translation ensures that both the content and language are easily accepted and understood by the reader. Adaptation is the freest form of translation, often used in translating plays, comedies, and poetry. Free translation involves altering the author's style and transforming the original content, often resulting in a more verbose translation. Idiomatic translation transforms the original message by using idioms not present in the source text, which can sometimes distort the original meaning (Bayramova, 2009: p. 117-122).

Conclusion

In conclusion, modern linguistic and linguodidactic methods play a vital role in organizing and advancing translation work. These methods not only enhance translators' language skills but also enable them to better understand the cultural and functional aspects of texts. Furthermore, the integration of technology into the translation process improves the quality and efficiency of translations. Effective use of these methods is essential for preparing professional translators and advancing the art of translation. Semantic and pragmatic analysis are key tools in the translation process for understanding the deeper meaning and communicative purpose of a text. Semantic analysis clarifies the lexical and phraseological meaning of the text, while pragmatic analysis considers the context, purpose, and audience of the text. These approaches enable the translator to accurately convey the meaning and impact of the original text in the target language. Teaching semantic and pragmatic analysis methods in translation training is crucial for preparing professional translators and improving the quality of translations.

References

1. Abbasquluyev T (1971). Tərcümənin qrammatik əsasları. Bakı: Elm, 121 s.
2. Bayramova V.(2009). Tərcümə metodları // ADU-nun Elmi xəbərləri. №1, Bakı: Elm, 422 s.
3. Bayramov Q.H. (2008) Tərcümə sənəti. Bakı: Elm, 120 s.
4. Catford J.C.A. (1965) Liguistic Theory of Translation. Leningrad, 250 s.
5. Əhmədova T. (1967) Lüğət üzrə iş. Bakı: Elm, 40 s.
6. Hacıyeva A.Y. (2008) Linqvistik tipologiyada tipoloji modifikasiya problemi. Bakı, 282 s.
7. Nəzərov A.M. Müasir təlim texnologiyaları. Bak: ADPU-nəşriyyatı, 103 s.
8. Rəhilə Hümətova (2017). Linqvistik təhlilin elmi-metodik əsasları. Bakı, 195 səh.
9. Rogova G.V. (1975) Methods of teaching English. Leningrad, 311 s.

10. Yusifov M. (2017) Linqvistik tipologiya (dillər arası müştərəklik və təfəkkür topologiyası). Bakı, "Elm və təşkil", 184 s.

UDC 811.111

POSSIBILITIES OF USING SOCIAL PURPOSES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN SECONDARY SCHOOL

Turlybekova L.A.

Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Бұл мақала жалпы білім беретін мектептерде шет тілдерін оқытуда әлеуметтік мақсаттарды пайдалану мүмкіндіктерін қарастырады. Әлеуметтік мақсаттардың оқушылардың ынтасына, коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға және оқу үдерісінің тиімділігін арттыруға әсері талданады. Зерттеуде негізгі терминдер зерттелді және әдебиеттерге шолу, педагогикалық бақылау, сауалнамалар, сұхбаттар, педагогикалық эксперимент және статистикалық мәліметтерді өңдеу сияқты әртүрлі әдістер қолданылды.

Резюме. В данной статье рассматриваются возможности использования социальных целей в обучении иностранным языкам в средней общеобразовательной школе. Анализируется влияние социальных целей на мотивацию учащихся, развитие коммуникативной компетенции и повышение эффективности образовательного процесса. В ходе исследования были рассмотрены ключевые термины, а также использованы различные методы, включая анализ научной литературы, педагогическое наблюдение, анкетирование, интервью, педагогический эксперимент и статистическую обработку данных.

Modern education requires new approaches to teaching foreign languages that take into account not only linguistic aspects, but also social goals that promote the development of communicative competence, critical thinking and intercultural interaction. Social goals in the educational process are aimed at forming a personality capable of effectively interacting in society, collaborating and solving problems based on real-life situations. In secondary schools, the inclusion of social goals in teaching foreign languages can help increase students' motivation, create an authentic language environment and develop 21st century skills such as teamwork, empathy and global thinking. This approach makes the process of learning a language more meaningful and practice-oriented.

The purpose of this article is to consider the possibilities of using social goals in teaching foreign languages in secondary school, to identify their influence on the effectiveness of the educational process and to offer methodological recommendations for their integration into educational activities.

Terms and Research Methods Modern education requires new approaches to teaching foreign languages that take into account not only linguistic aspects, but also social goals that promote the development of communicative competence, critical thinking and intercultural interaction. Social goals in the educational process are aimed at forming a personality capable of effectively interacting in society, collaborating and solving problems based on real-life situations.

The study examines key terms, including social goals in education – tasks of the educational process aimed at developing students' personal and communicative qualities, their ability to cooperate, think critically and be aware of social responsibility. Communicative competence is defined as the ability to effectively use language in various communicative situations, including interpersonal and intercultural interaction. An important factor is motivation in learning a foreign language, including internal and external incentives for mastering language skills. Active learning methods, such as project work, debates, role-playing games, help to increase interest in the subject.

To achieve the research goal, various methods are used. Analysis of scientific literature helps to study existing research on this topic. The method of pedagogical observation allows recording and analyzing the behavior of students in the process of learning a foreign language, taking into account the introduction of social goals. Questionnaires and interviews with teachers and students help to identify their attitude to the use of social goals in the educational process. A pedagogical experiment is conducted to assess the impact of social goals on educational results, and the analysis of curricula and methodological materials helps to determine the degree of their integration into the modern teaching system. For an objective assessment of the effectiveness of the proposed methods, statistical data processing is used, allowing for a quantitative analysis of the results of experiments and surveys.

The results of the study showed that the integration of social goals into the process of teaching foreign languages in secondary schools helps to increase students' motivation, improve their communication skills and develop socially significant competencies. The analysis of scientific literature confirmed that the use of social goals in the educational process corresponds to modern educational trends aimed at forming a personality capable of intercultural interaction and cooperation. Pedagogical observation revealed that students involved in socially oriented tasks (discussions, role-playing games, project activities) show greater activity, interest and confidence in using a foreign language [1].

The results of the questionnaire and interviews with teachers and students showed that 78% of the students surveyed noted an increase in interest in the subject due to socially significant topics and tasks related to real life. 65% of teachers noted that the integration of social goals contributes to the development of critical thinking and argumentation skills in students. A pedagogical experiment confirmed the effectiveness of this approach: in the experimental group, where active learning methods were used taking into account social goals, the level of language competence of students increased by an average of 15% compared to the control group. An analysis of the curricula showed that in modern methodological materials, elements of a social focus are not used systematically enough, which indicates the need for their further development and adaptation.

Statistical data processing confirmed a significant positive correlation between the use of social goals in teaching and the level of development of students' communicative skills. Thus, the study showed that the inclusion of social goals in the process of learning a foreign language not only increases the effectiveness of

learning, but also contributes to the personal development of students, the formation of their social responsibility and readiness to interact in the global world.

The discussion of the research results shows that the integration of social goals into foreign language teaching in secondary schools has significant potential for improving the effectiveness of the educational process. The data obtained indicate that socially oriented methods contribute not only to the improvement of language skills, but also to the development of key competencies of the 21st century, such as critical thinking, intercultural communication and social responsibility [2].

Comparison of the control and experimental groups confirmed that the use of methods based on social goals leads to increased motivation of students and their involvement in the learning process. This is consistent with modern educational theories that emphasize the importance of personality-oriented and communicative approaches in learning foreign languages. Students who participated in project activities, role-playing games and discussions on socially significant topics demonstrated greater confidence in using a foreign language, as well as a higher level of argumentation and reflection compared to students who studied using traditional methods.

Despite the positive results, the study also revealed some challenges and limitations. Firstly, not all teachers have sufficient methodological training to implement social goals in foreign language teaching. This indicates the need for additional training for teachers and the development of methodological recommendations for the application of this approach. Secondly, social goals are not presented systematically in curricula and textbooks, which make it difficult to integrate them into the teaching process without additional materials and adaptation.

The introduction of social networks into the process of learning a foreign language has significant potential, but is accompanied by a number of difficulties. One of the main problems is distraction: students can use social networks for other purposes, being distracted by entertainment content, which reduces the effectiveness of the learning process. There is also the problem of the lack of a methodological base, since the insufficient development of methods for integrating social networks into the educational process makes their systematic use difficult, and many teachers do not have clear instructions on how to organize work in social networks.

Another challenge is related to monitoring and assessment: traditional methods of knowledge assessment, such as tests and oral answers, are not always suitable for analyzing student interactions in an online environment. In addition, the issue of security and privacy remains relevant, since the use of social networks requires compliance with privacy rules, and some platforms may not meet the requirements of educational institutions. The different levels of digital literacy among students and teachers are also a barrier, as not everyone has sufficient skills to use social media for educational purposes. Technical limitations, such as lack of constant internet access or outdated devices, can create an uneven learning environment. Language barriers when working with authentic content pose an additional challenge, as communication with native speakers can be difficult due to the fast pace of speech, use of slang, and cultural specifics [3].

To successfully implement social networks in foreign language learning, it is necessary to develop clear methodological recommendations, train teachers to effectively use digital tools, and apply mechanisms for monitoring and motivating students. Many scientists have paid attention to the study of the use of social networks in teaching foreign languages. For example, Sysoev P.V., in his work considers how social networks, in particular Facebook, can help linguistic students develop intercultural communicative competence. He notes that communication with native speakers in the online environment improves the level of foreign language proficiency and helps to better understand cultural differences.

Cherkasov A.K. studied the use of VKontakte and Instagram in teaching students of technical specialties. She came to the conclusion that social networks can be used to consolidate educational material, expand vocabulary and develop written speech.

Of additional interest are the ideas of Patarakin, E.D. who studied the opinions of teachers and students about the inclusion of social networks in the educational process? She found that most teachers and students have a positive attitude towards this approach, but many lack methodological materials and experience in using social networks in teaching. Some researchers pay attention to the motivational aspect. They argue that the use of social networks can increase the interest of secondary vocational students in learning a foreign language, as it makes the learning process more natural and closer to real life. Their works also emphasize the didactic potential of social networks. In his opinion, they not only increase students' motivation, but also help reduce the level of stress when learning a language, as they create an informal and comfortable educational environment [4].

Titova C.V. and Khuziakmetov A.N. studied how social networks help high school student's master multimedia resources in a foreign language. They proved that viewing and creating content in English on social networks improves the perception of information, expands vocabulary and makes the learning process more interesting. All these studies confirm that social networks can become a powerful tool in learning foreign languages, helping not only to develop language skills, but also to increase motivation, improve intercultural interaction and reduce the language barrier. However, their effective use requires methodological training of teachers and clear recommendations for organizing the educational process [5]

The results of the study showed that integrating social goals into the process of learning a foreign language helps to increase students' interest, their involvement in the learning process and the development of intercultural communication skills. It was found that students who work with socially significant topics through project activities, role-playing games and discussions demonstrate greater confidence in using a foreign language. However, the study also revealed certain difficulties, including a lack of methodological training among teachers, the absence of clear mechanisms for monitoring and evaluating the effectiveness of this approach, as well as technical limitations.

We conclude that the results of the study confirm the effectiveness of using social goals in teaching foreign languages, but their successful implementation

requires further work on adapting curricula, improving teachers' qualifications, and creating methodological resources. Further research can be aimed at developing specific models for integrating social goals into teaching, as well as studying their long-term impact on students' educational and personal achievements.

List of references

1. Родионова Н.В., Яранская М.Н. Потенциальные возможности использования социальных сетей в качестве образовательного ресурса // сб. материалов Всероссийской студенческой научно-практической конференции «Научное сообщество студентов: проблемы художественного и музыкального образования» — Чебоксары.: Чувашский государственный педагогический университет им. И.Я. Яковлева. — 2017. — С. 66-69
2. Сысоев П.В., Евстигнеев М.Н. Технологии Веб 2.0: Социальный сервис вики в обучении иностранному языку // Иностр. языки в школе. 2009. № 5. С. 2-8.
3. Черкасов А.К. Методика развития социокультурных умений студентов посредством веб-форума (английский язык, языковой вуз): Дисс. ... канд. пед. наук. М.: МГГУ имени М.А. Шолохова, 2012. - 145 с.
4. Патаракин, Е.Д. Социальные взаимодействия и сетевое обучение 2.0. -М., 2009.- 176 с.
5. Титова С.В. Мобильное обучение сегодня: стратегии и перспективы // Вестник Московского университета. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2012. № 1. С. 9-23.

УДК 811

PROBLEM-CONSTRUCTIVE DIALOGUE IN TEACHING ORAL TYPES OF SPEECH ACTIVITY OF STUDENTS IN ENGLISH CLASSES (LEVEL A1-B1)

Urazaliyeva O.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін. Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында студенттердің ауызекі сөйлеу дағдыларын дамыту үшін қолданылатын проблемалық-конструктивті диалог әдісі қарастырылады. Тіл үйренушілер үшін ауызша сөйлеу ең қиын дағдылардың бірі болып табылады. Көптеген студенттер өз ойларын жеткізуде қиналады, өйткені оларда жеткілікті сөздік қоры, сөйлеу тәжірибесі немесе сенімділік жетіспейді. Осы мәселелерді шешу үшін проблемалық-конструктивті диалог әдісі студенттерді белсенді қарым-қатынасқа ынталандырып, олардың сыни ойлау қабілеттерін дамытады. Мақалада бұл әдістің негізгі артықшылықтары, оны А1-В1 деңгейіндегі студенттер үшін тиімді қолдану жолдары және оқыту процесінде кездесетін қиындықтарды жеңу стратегиялары талқыланады.

Резюме. В этой статье рассматривается метод проблемно-конструктивного диалога, который используется для развития разговорных навыков учащихся на уроках английского языка. Для изучающих язык устная речь-один из самых сложных навыков. Многим студентам трудно выражать свои мысли, потому что им не хватает словарного запаса, речевого опыта или уверенности. Для решения этих проблем метод проблемно-конструктивного диалога стимулирует учащихся к активному общению и развивает их навыки критического мышления. В статье обсуждаются основные преимущества этого метода, способы его эффективного применения для студентов уровня А1-В1 и стратегии преодоления трудностей, с которыми они сталкиваются в процессе обучения.

Language learning is a complex process that involves acquiring four key skills: reading, writing, listening, and speaking. Among these, speaking is often considered the most challenging for students, especially in a foreign language. The ability to communicate effectively in English is crucial for learners, yet many students struggle with speaking due to a lack of confidence, limited vocabulary, and fear of making mistakes [1].

Problem-constructive dialogue is an effective teaching strategy that encourages students to engage in meaningful conversations by solving problems collaboratively. Unlike traditional question-answer formats, problem-constructive dialogue requires students to think critically, articulate their thoughts, and interact with peers in a natural, real-world context. This approach is particularly beneficial for A1-B1 level students, as it helps them develop their communication skills while reinforcing vocabulary and grammar structures in a practical setting.

This paper discusses the concept of problem-constructive dialogue, its benefits, practical applications in the classroom, and challenges that teachers may face when implementing this method [2].

1. The Concept of Problem-Constructive Dialogue. Problem-constructive dialogue is a form of interactive communication where students engage in discussions to solve a specific problem or reach a conclusion. This approach is based on the principles of active learning, which emphasize student participation and critical thinking.

In a typical problem-constructive dialogue, students are given a scenario or situation that requires discussion, negotiation, and decision-making. For example, they might be asked to plan a trip with a limited budget, resolve a conflict between two characters, or discuss the pros and cons of a new school policy. Such tasks encourage students to use the target language in a meaningful way, rather than simply memorizing phrases and grammar rules.

2. The Role of Problem-Constructive Dialogue in Language Learning. The use of problem-constructive dialogue in English classes provides several key benefits for A1-B1 level students: By engaging in dialogues that require spontaneous responses, students gradually develop fluency and improve their pronunciation. Unlike scripted conversations, problem-solving discussions encourage students to think on their feet and use language naturally.

During problem-constructive dialogues, students encounter new words and expressions in context, which helps them remember and apply vocabulary more effectively. Additionally, they practice grammar structures in real-life situations, reinforcing their understanding of sentence construction.

Many students hesitate to speak in English due to fear of making mistakes. Problem-constructive dialogue creates a supportive environment where students focus on communication rather than perfection. Over time, this reduces anxiety and increases their willingness to participate in discussions.

Problem-solving activities require students to analyze situations, consider different perspectives, and justify their opinions. This not only enhances their

language skills but also improves their ability to think critically and interact effectively with others.

3. Implementing Problem-Constructive Dialogue in the Classroom. To successfully integrate problem-constructive dialogue into English lessons, teachers should consider the following strategies:

Teachers can present students with real-life scenarios that require discussion and decision-making. Examples include [3]:

- Deciding on the best way to spend a weekend with a group of friends;
- Solving a mystery by analyzing different pieces of evidence;
- Planning a school event within a specific budget.

These activities encourage students to use English in practical, everyday situations.

Role-playing exercises allow students to practice speaking in different contexts. Teachers can assign roles and situations, such as [4]:

- A tourist asking for directions in a foreign city;
- A customer and a shop assistant negotiating a purchase;
- A doctor and a patient discussing symptoms and treatment.

By acting out these roles, students develop their conversational skills and learn how to respond appropriately in different social interactions.

Organizing debates or discussions on interesting topics helps students express their opinions and defend their arguments. Possible debate topics for A1-B1 students include [5]:

- Should students be allowed to use smartphones in class?
- Is it better to study online or in a traditional classroom?
- What are the best ways to reduce environmental pollution?

Encouraging students to support their opinions with examples and reasons improves their ability to construct logical arguments in English.

To support students' understanding and engagement, teachers can use images, videos, and infographics to introduce topics. For example, a short video about travel destinations can serve as a starting point for a discussion on vacation planning.

While problem-constructive dialogue is highly effective, teachers may face certain challenges when implementing this method.

Beginners often struggle to express themselves due to a lack of vocabulary. To overcome this, teachers can [6]:

- Provide key phrases and sentence starters;
- Encourage students to use synonyms and paraphrasing when they don't know a specific word;
- Use gestures and visuals to aid comprehension.

Many students are afraid of speaking due to fear of errors. Teachers can create a supportive atmosphere by:

- Encouraging students to focus on communication rather than grammar accuracy;
- Providing positive feedback and highlighting strengths;

- Organizing activities in small groups before transitioning to full-class discussions.

Some students may hesitate to participate actively. To engage them, teachers can [7]:

- Assign roles that require participation;
- Use interactive games and activities;
- Pair shy students with more confident peers to encourage collaboration.

Problem-constructive dialogue is a powerful tool for developing students' oral speech activity in English classes. By engaging in meaningful discussions, A1-B1 learners enhance their fluency, expand their vocabulary, and build confidence in speaking. Implementing this approach through scenario-based discussions, role-plays, debates, and visual aids creates an interactive and effective learning environment.

Despite certain challenges, teachers can successfully incorporate problem-constructive dialogue by using supportive strategies that encourage active participation. Ultimately, this method helps students develop essential communication skills that will benefit them in both academic and real-life contexts.

References

1. Brown, H. D. (2007). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy* (3rd ed.). Pearson Education.
2. Harmer, J. (2001). *The Practice of English Language Teaching* (3rd ed.). Longman.
3. Littlewood, W. (1981). *Communicative Language Teaching: An Introduction*. Cambridge University Press.
4. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
5. Thornbury, S. (2005). *How to Teach Speaking*. Pearson Longman.
6. Nunan, D. (1991). *Language Teaching Methodology: A Textbook for Teachers*. Prentice Hall.
7. Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge University Press.

УДК 811

VOCABULARY WITH A CONNOTATIVE COMPONENT IN THE FORMATION THE STUDENT'S SECONDARY LINGUISTIC PERSONALITY IN ENGLISH LESSONS

Urazaliyeva E.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін. Бұл мақала ағылшын тілі сабақтарында студенттің екінші деңгейлі тілдік тұлғасын дамытудағы коннотативті лексиканың маңыздылығын қарастырады. Ол коннотациялардың тілді тереңірек түсінуге, тиімді қарым-қатынасқа және мәдени хабардарлыққа қалай ықпал ететінін көрсетеді. Зерттеу сонымен қатар студенттердің тілдік және когнитивті дамуын жақсарту үшін коннотативті лексиканы қамтитын оқыту әдістерін зерттейді.

Резюме. В этой статье рассматривается важность коннотативной лексики в развитии вторичной языковой личности студента на уроках английского языка. Он показывает, как коннотации способствуют более глубокому пониманию языка,

эффективному общению и культурной осведомленности. В исследовании также изучаются методы обучения, которые включают коннотативную лексику для улучшения языкового и когнитивного развития учащихся.

In the process of learning a foreign language, vocabulary acquisition is one of the key elements. However, mastering a language goes beyond learning word meanings and grammar rules. Words carry denotative (literal) and connotative (implied or emotional) meanings, which influence how they are perceived and used in different contexts. For instance, the word “childlike” has a positive connotation, suggesting innocence, while “childish” has a negative connotation, implying immaturity [1].

A secondary linguistic personality refers to a learner’s ability to think, feel, and communicate naturally in a second language while considering its cultural and social nuances. This personality develops as students become more proficient in understanding not only what words mean but also how they make people feel.

This article aims to:

1. Examine the role of connotative vocabulary in forming a student’s secondary linguistic personality.
2. Highlight the challenges students face when learning connotative meanings.
3. Provide teaching strategies that help students develop their understanding of connotative vocabulary.

Connotation refers to the additional meaning a word carries based on emotion, culture, and social context. Unlike denotation, which is the dictionary definition, connotation includes [2]:

- Emotional connotations (words that evoke positive or negative feelings).
- Example: “Slim” (positive) vs. “Skinny” (negative).
- Cultural connotations (words with meanings shaped by cultural traditions).
- Example: In Western culture, the color white symbolizes purity, while in some Asian cultures, it represents mourning.
- Social connotations (words that differ in formality or slang usage).
- Example: “Job” (neutral) vs. “Gig” (informal).

Mastering connotative vocabulary allows students to:

- Express themselves more naturally and persuasively.
- Avoid misunderstandings caused by different cultural interpretations.
- Develop cross-cultural communication skills.
- Recognize the emotional impact of words in conversations.

For example, consider the sentence [3]:

- “She is frugal.” (positive: careful with money)
- “She is stingy.” (negative: unwilling to spend money)

While both words describe someone who does not spend much, the connotations differ significantly. The Role of Connotative Vocabulary in Forming a Secondary Linguistic Personality

A student’s secondary linguistic personality is shaped by their ability to understand the deeper layers of meaning in a foreign language. This development involves [4]:

Cognitive Aspects

- Learning connotative meanings helps students think in the target language rather than translating directly from their native language.

- It enhances critical thinking, as students analyze how words are used in different situations.

Cultural Awareness

- Language reflects cultural values; for example, English tends to use euphemisms (e.g., “passed away” instead of “died”), while some languages may be more direct.

- Understanding idioms, metaphors, and humor helps students feel more integrated into English-speaking environments.

Emotional Intelligence in Language Use [5].

- Recognizing how words affect emotions enables students to choose the right expressions in various contexts.

- For instance, saying “You’re very talkative today!” can be either a compliment or a criticism, depending on tone and context.

Teaching Connotative Vocabulary in English Lessons. Challenges in Teaching Connotative Vocabulary.

- Students often rely on direct translations from their native language, missing the emotional or cultural nuances.

- Idiomatic expressions are difficult to grasp, as their meanings are not always logical.

- Cultural differences lead to misunderstandings, such as the interpretation of humor or politeness strategies.

Effective Teaching Strategies. Teaching words in context rather than in isolation helps students grasp connotations more effectively [6].

- Example: Instead of listing synonyms, show the difference in context:

- “The movie was interesting.” (neutral)

- “The movie was fascinating.” (strong positive connotation).

Comparative Analysis with the Native Language. Encouraging students to compare connotative meanings in English and their native language helps them recognize cultural differences.

- Example: In English, “freedom” and “liberty” have different historical connotations, whereas in some languages, they might be considered identical. Students can act out scenarios where word choice affects meaning and emotional response.

Example: Practicing polite vs. informal requests [7]:

“Could you please help me?” (formal, polite)

“Hey, help me out!” (casual, possibly rude)

4. Using Authentic Materials. Exposure to movies, songs, and literature helps students understand connotations naturally.

Example: Watching a scene from a movie where a character uses sarcasm or irony can illustrate implicit meaning. Creating word maps to explore related words and their connotations helps students visualize meaning differences.

Example: A word map for “happy” might include [8]:

Joyful (positive, strong emotion)

Content (neutral, mild happiness)

Ecstatic (extremely positive, intense)

Mastering connotative vocabulary is crucial for developing a secondary linguistic personality. It allows students to communicate effectively, understand cultural nuances, and express emotions appropriately. Teachers should incorporate context-based learning, cultural comparisons, role-playing, and authentic materials to help students grasp these subtle meanings.

As future research, it would be beneficial to analyze how different teaching methods impact students’ ability to understand and use connotative vocabulary in real-life communication.

References

1. Aitchison, J. (2012). Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon (4th ed.). Wiley-Blackwell.
2. Allan, K. (2014). Linguistic Meaning: Volume 2, Lexical Meaning. Routledge.
3. Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation (3rd ed.). Routledge.
4. Bolinger, D. (1980). Language, The Loaded Weapon: The Use and Abuse of Language Today. Longman.
5. Crystal, D. (2019). The Cambridge Encyclopedia of the English Language (3rd ed.). Cambridge University Press.
6. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. (2014). An Introduction to Functional Grammar (4th ed.). Routledge.
7. Lyons, J. (1995). Linguistic Semantics: An Introduction. Cambridge University Press.
8. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.

УДК 811

A MODEL OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE WRITING AND SPEECH SKILLS TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES BASED ON WIKI TECHNOLOGY (ENGLISH)

Yerkinova P.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Тілдік емес жоғары оқу орындары студенттерінің шет тілінде жазу және сөйлеу дағдыларын дамытуға арналған вики-технологиялар негізіндегі оқыту моделі академиялық және коммуникативтік құзыреттілікті жетілдіруге бағытталған. Вики-платформалар интерактивті және бірлескен мәтін құруды қамтамасыз етіп, сауаттылықты арттыруға, жазбаға сөйлеуді құрылымдауға және топтық үйлесімділікті жақсартуға ықпал етеді. Бұл әдіс студенттердің өзіндік жұмысын ынталандырады, сыни ойлауын дамытады және мазмұнды өңдеудің ашықтығы арқасында академиялық адалдықты нығайтады.

Резюме. Модель обучения навыкам письменной и устной речи на иностранном языке студентов неязыковых вузов на основе вики-технологий направлена на развитие академических и коммуникативных компетенций. Вики-платформы обеспечивают интерактивное и совместное создание текстов, что способствует повышению грамотности, структурированию письменной речи и улучшению координации в группе.

Данный подход стимулирует самостоятельную работу, развитие критического мышления и повышение академической честности за счет прозрачности редактирования контента.

The topic of using wiki technologies in teaching written and spoken language in non-linguistic universities is relevant for several reasons [1]:

1. Development of digital technologies in education – In the modern world, information technologies play a key role in the educational process. Wiki platforms contribute to the development of skills in working with digital resources, which is important for students of any field.

2. Formation of academic writing skills – In non-linguistic universities, students often face difficulties in writing texts in a foreign language. The wiki environment helps to structure thoughts, work on logical coherence and grammatical correctness.

3. Stimulating cooperation and teamwork – Using wikis allows students to jointly edit texts, improving communication and coordination skills.

4. Development of critical thinking and self-reflection – Wiki projects require constant analysis and editing, which forms a more conscious attitude towards written speech in students.

5. Ensuring transparency and academic integrity – The ability to track changes in texts helps to avoid plagiarism and promotes the development of independent thinking.

Thus, the integration of wiki technologies into the educational process makes learning more interactive, effective and oriented towards modern requirements for specialists.

During the internship [2]:

- The main directions of optimization of teaching foreign languages in a non-linguistic university in the context of informatization of education were studied

- A list of didactic properties and didactic functions of wiki technology was identified that contribute to the development of foreign language written and speech skills of students.

- The difficulties of joint work on a wiki site that may arise in the process of completing individual and group written assignments were considered, and the conditions for the effective integration of wiki technology into the process of developing students' written and speech skills were identified

- The content of written and oral skills of a foreign language of graduates of foreign languages studying English was determined.

- Work was done with the library fund of the department and the university on the topic of the master's thesis.

During the internship, the following scientific and pedagogical work was carried out [3]:

- Visiting classes of department teachers on various educational processes;
- Analysis of teachers' classes in accordance with the educational process;
- Conducting independent work of teachers in accordance with the educational process;

- Drawing up lecture notes in accordance with the individual educational process;
- Bringing the methodological complex for the selected educational process into a certain form: preparing lectures, special tests using literature in accordance with the topic of the selected educational process.

Existing studies and literature on the topic were analyzed, and primary information was collected and processed. This allowed for a deeper understanding of the problem and the identification of relevant research questions. Lesson plans and notes were prepared in accordance with the educational process, conducted an analysis using the main and additional literature necessary for the topic and purpose of the lesson; the content of educational information was developed at a modern scientific and methodological level and implemented on the basis of analysis and analysis of the content of educational information [4].

In the process of conducting classes, I acquired the following professional and pedagogical skills: planning my work on managing the students' educational and extracurricular activities, the ability to distinguish between science and academic discipline, to carry out didactic processing of scientific material and teaching material; mentally put myself in the position of a student; find contact, common language and the right tone with different people in different circumstances; win over students, if necessary, rebuild relationships with the team and individual students, find an individual approach to them.

The study revealed several key findings that may be useful for further research in this area [5]. They can also be used in practice to improve certain processes or develop new approaches. The experience gained allowed me not only to deepen my knowledge in the chosen field, but also to gain experience in working with data, analyzing and conceptualizing it. The knowledge and skills gained will be useful for my further education and career.

Based on the analysis, a research methodology was developed, which included the selection of data collection methods, their adaptation to a specific situation, and an action plan. The implementation of this methodology allowed me to achieve valuable results, analyzed and described in this work.

References

1. Kharlamenko, I.V. (2020). A model of teaching writing and speech skills of a foreign language to students of non- linguistic universities on the basis of wiki technology (English): dissertation.... Candidate of Pedagogical Sciences. Moscow, 240 p.
2. Gafiyatova E.V. et al. The integration of pedagogical technologies as a condition for improving the quality of education. 3C TIC, p. 127-139, 2019.
3. O.Yu. Digtyar, "Modern educational technologies of teaching foreign languages to students of non- linguistic universities in the context of implementing the standards of the new generation and informatization of education". // The world of pedagogy and psychology, No1 (30), pp. 49-57, 2019.
4. Chen, B.; Chang, Y.-H.; Ouyang, F.; Zhou, W. Fostering student engagement in online discussion through social learning analytics. The Internet and Higher Education, n. 37, pp. 21-30, 2018.
5. Crook, C.; Schofield, L. The video lecture. The Internet and Higher Education, n. 34, pp. 56-64, 2017.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING: A HELPER OR A THREAT?

Yesenkulova A.R.

Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін. Мақалада жасанды интеллекттің ағылшын тілін үйрену процесіне әсері қарастырылады. Жеке оқыту, қол жетімділік және жедел кері байланыс сияқты артықшылықтар мен ықтимал қауіптер, соның ішінде оқытушылардың рөлінің төмендеуі, технологияға тәуелділік және деректердің құпиялылық мәселелері талқыланады.

Резюме. В статье рассматривается влияние искусственного интеллекта на процесс изучения английского языка. Обсуждаются преимущества ИИ, такие как персонализированное обучение, доступность и мгновенная обратная связь, а также возможные угрозы, включая снижение роли преподавателей, зависимость от технологий и вопросы конфиденциальности данных.

Artificial Intelligence (AI) has rapidly become an integral part of education, transforming the way students acquire knowledge and interact with learning materials. In English language learning, AI-powered tools have opened new possibilities for both learners and teachers, offering innovative approaches to language acquisition. However, this technological advancement has also sparked concerns regarding its potential drawbacks, including the diminishing role of human teachers and the over-reliance on automated assistance [1]. The key question remains: Is AI a valuable assistant in language learning, or does it pose a threat to traditional education?

One of the primary advantages of AI in English language learning is its ability to provide personalized learning experiences. Traditional classroom settings often struggle to cater to the individual needs of students, as teachers must manage diverse skill levels within a single group. AI-powered applications, such as language learning platforms and chatbots, can analyze students' progress and tailor lessons accordingly. These tools use adaptive learning algorithms to adjust the difficulty of exercises based on a learner's strengths and weaknesses, ensuring a more effective and engaging experience. Moreover, AI can offer real-time feedback, correcting grammar, pronunciation, and vocabulary usage instantly, which enhances the learning process and builds confidence among students [2].

Another significant benefit of AI is its accessibility and convenience. Language learners can access AI-driven tools anytime and anywhere, making education more flexible and inclusive. Unlike traditional classroom-based learning, which is limited by time and location, AI-powered applications provide learners with the opportunity to practice English at their own pace. Virtual tutors, speech recognition software, and automated translation tools have made English learning more accessible to individuals who may not have access to qualified teachers or language courses. This has been particularly beneficial for self-learners, working professionals, and those living in remote areas.

Despite these advantages, AI in English language learning also raises concerns about the diminishing role of human teachers. AI-driven programs may offer grammatical corrections and pronunciation assessments, but they lack the emotional intelligence and adaptability of human educators. Language is deeply connected to culture, emotions, and social interactions, which cannot be fully replicated by AI. Teachers play a crucial role in fostering motivation, creativity, and critical thinking skills, which are essential for mastering a language. If AI were to replace teachers entirely, students might miss out on the interactive and dynamic aspects of language learning that come from human interaction [3].

Furthermore, over-reliance on AI tools can lead to a decline in independent thinking and problem-solving skills. Many language learners may become dependent on translation apps, grammar checkers, and automated tutors, which could hinder their ability to internalize language rules and develop their own linguistic intuition. Additionally, AI models are not infallible; they can produce errors or provide misleading information, which might lead to incorrect language acquisition if learners do not critically assess the AI-generated feedback.

Another concern is data privacy and ethical considerations. AI-powered language learning tools often require users to input personal data, including voice recordings and written text. There is a growing concern about how this data is stored, processed, and used by tech companies. Without proper regulations and transparency, students and educators may be at risk of privacy breaches or data exploitation.

Ultimately, AI should be seen as a complement rather than a replacement for traditional language learning methods. The most effective approach lies in blending AI technology with human instruction. By integrating AI-driven tools into the classroom, teachers can enhance their teaching methods and provide students with additional resources for practice and self-improvement. AI can handle repetitive tasks, such as grading and basic grammar corrections, allowing teachers to focus on more complex aspects of language instruction, such as fostering communication skills and cultural understanding [4].

The future of English language learning will likely involve a harmonious balance between AI assistance and human guidance. Instead of viewing AI as a threat, educators and students should embrace it as a valuable tool that enhances the learning experience. While AI can provide personalized feedback, accessibility, and efficiency, it cannot replace the nuanced understanding, encouragement, and interpersonal skills that human teachers bring to the classroom. Therefore, AI should be leveraged wisely to maximize its benefits while preserving the essential human elements of language education.

References

1. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. *Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education*. Pearson Education, 2016. –p. 28
2. Chin, K. N., & Wang, Y. *Artificial Intelligence in Language Education: Theories and Applications*. Springer, 2021. – p. 109
3. Godwin-Jones, R. Incorporating Artificial Intelligence into Language Learning. *Language Learning & Technology*, 23(3), 2019. –p. 15.

УДК 811

THE ROLE OF THE SEMANTIC CHANGES IN THE ENGLISH VOCABULARY

Zhunissova S.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін. Ағылшын тіліндегі семантикалық өзгерістердің рөлі мен олардың сөздік құрамға әсері қарастырылады. Тіл уақыт өте келе дамып, өзгеріске ұшырайды, ал семантикалық өзгерістер сөздердің мағынасын кеңейтуге, тарылтуға, жақсартуға немесе нашарлатуға ықпал етеді. Бұл процестер әлеуметтік, мәдени және тарихи факторлармен тығыз байланысты.

Резюме. Рассматривается роль семантических изменений в английском языке и их влияние на словарный запас. Язык развивается и изменяется с течением времени, а семантические изменения способствуют расширению, сужению, улучшению или ухудшению значения слов. Эти процессы тесно связаны с социальными, культурными и историческими факторами.

Language is a dynamic system that evolves over time, reflecting changes in culture, technology, and human interaction. One of the key aspects of linguistic evolution is semantic change, which refers to the shifts in meaning that words undergo throughout history [1]. These changes occur for various reasons, including cultural influences, social developments, and contact with other languages. The study of semantic changes in English vocabulary is essential for understanding how words acquire new meanings, lose old ones, or shift in usage over time. This process not only enriches the language but also provides insight into historical and societal transformations.

Semantic change can take different forms, each influencing the way words are used and understood. One of the most common types is broadening, where a word's meaning expands to include more concepts than it originally did. For example, the word *holiday* once referred specifically to religious festivals, but today it encompasses any day of leisure or vacation. Similarly, *dog* was originally a term for a specific breed but later came to mean any canine. This type of change often occurs due to shifts in social practices and the need for more generalized terms [2].

On the other hand, narrowing is the opposite process, where a word's meaning becomes more specific over time. The word *meat* in Old English referred to all kinds of food, but in modern usage, it specifically denotes animal flesh. Another example is *girl*, which once meant any young person, regardless of gender, but now refers exclusively to female children or young women. This process often results from cultural refinements in how people categorize objects or concepts.

Amelioration is another significant type of semantic change in which a word takes on a more positive meaning than it originally had. The word *knight*, for instance, once simply meant a servant but later came to represent a noble warrior.

Likewise, nice originally meant “ignorant” in Middle English but now carries the meaning of “pleasant” or “kind.” These changes often reflect shifts in societal values, where certain roles or behaviors gain greater prestige over time [3].

Conversely, pejoration involves a word developing a more negative meaning. The word silly initially meant “happy” or “fortunate” but later evolved to mean “foolish” or “childish.” Similarly, villain originally referred to a farm laborer but later came to denote a criminal or evil person. Pejoration often occurs due to class distinctions or social prejudices that influence how certain words are perceived.

Semantic shifts can also occur through metaphorical or metonymic extensions. Metaphor-driven changes happen when a word is used in a figurative sense and gradually adopts a new meaning. For instance, head originally referred to the physical part of the body but later came to mean a leader or chief, as in “head of the company.” Metonymy, on the other hand, involves a word taking on a meaning closely related to its original reference. The word crown, for example, is now widely used to represent monarchy as a whole, rather than just the physical object worn by a king or queen.

Language contact and technological advancements also play a major role in semantic change. As English has borrowed from Latin, French, and other languages, many words have shifted in meaning [4]. The word record, for example, originally meant “to remember” in Latin but has since evolved to include meanings related to documentation and music. Similarly, modern technology has altered the meanings of many words, such as tablet, which once referred solely to a stone or wooden writing surface but now commonly refers to an electronic device.

The impact of semantic change on communication is significant. It influences how people interpret historical texts, legal documents, and literature. For example, older works of literature often contain words whose meanings have shifted, leading to potential misinterpretations by modern readers. This is why studying semantic changes is crucial for linguists, historians, and translators. Understanding the evolution of meanings helps clarify the intent behind older texts and facilitates more accurate translations [5].

Furthermore, semantic change affects contemporary language use, particularly in media and advertising. Marketers often capitalize on semantic shifts to rebrand products or alter public perception. Words such as green and organic have undergone semantic expansion to include broader environmental and health-related meanings, making them powerful tools in branding. Social media also accelerates semantic shifts, as new words and slang rapidly gain or change meanings through widespread digital communication.

In conclusion, the role of semantic changes in the English vocabulary is vital for understanding the continuous evolution of the language. These changes occur through broadening, narrowing, amelioration, pejoration, metaphorical and metonymic shifts, and external influences such as language contact and technological progress. By studying semantic changes, we gain valuable insights into historical, cultural, and social developments, allowing us to appreciate the rich complexity of English and its adaptability over time.

References

1. Bloomfield, L. (1933). *Language*. University of Chicago Press.
2. Crystal, D. (2010). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press.
3. Geeraerts, D. (2010). *Theories of Lexical Semantics*. Oxford University Press.
4. McMahon, A. (1994). *Understanding Language Change*. Cambridge University Press.
5. Trask, R. L. (2004). *Historical Linguistics*. Routledge.

СОДЕРЖАНИЕ

НАПРАВЛЕНИЕ: ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ / ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

Абашева П.А., Есенбекова А.Б., Нурходжаева Б.С. ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИАНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚҚА ӘСЕРІ	4
Абдихалилова Ш.Б. PSYCHOLOGY OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES	8
Абдраева Н.Ә., Колесник К.А. ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ФОРМЕ ПРЕДМЕТОВ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	13
Абдуллаева Р.М. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ШКОЛЬНИКОВ	18
Абдураимова А. К. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЦИКЛ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	23
Алқабек Б.Д. ЖОО-ДА ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДЕ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАРЫ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ	26
Аманбай Ж.Ғ., Әбирбек Т.Е., Қуандықова Г.Т. ПӘНДІК АҚПАРАТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕГІ ТАНЫМДЫҚ ОҚУ ӘРЕКЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ	29
Арымбаева К.М. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГОВ ДЛЯ РАБОТЫ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	34
Баенова А. КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩИХ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ВЫПУСКНИКОВ	39
Блинникова Т.Г., Шерин В.С. ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СТАНОВЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ЗА РУБЕЖОМ И В РОССИИ	42
Бугубаева Н.Р. ӘР ТҮРЛІ СОЦИОМЕТРИЯЛЫҚ МӘРТЕБЕСІ БАР БІЛІМ АЛУШЫЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СЕБЕБІН ЗЕРТТЕУ	46
Вагапова А.Р. ГЕНДЕРНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ	49
Глухов А. П. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В РОЛИ ТЬЮТОРА: ВОЗМОЖНОСТИ, РИСКИ И СТРАТЕГИИ ВНЕДРЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ	53
Гребещенко В.Е. ОЦЕНИВАЕМОЕ И НЕОЦЕНИВАЕМОЕ ОБУЧЕНИЕ В КАЗАХСТАНЕ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ. ВЛИЯНИЕ ОЦЕНКИ НА ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ОБУЧАЮЩИХСЯ	57
Джураева С.Н. ИССЛЕДОВАНИЕ И ПРОФИЛАКТИКА ИНТЕРНЕТ ЗАВИСИМОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ	60

Дуйсенбиев А.Ж. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ВЕРБАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНЫМИ МЕТОДАМИ	65
Евсеева О.Н. РОЛЬ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ В ФОРМИРОВАНИИ ПОЗИТИВНОГО СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА УЧЕБНОЙ ГРУППЫ	69
Елганова М.Т. БАЛАНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ПОЗИЦИЯСЫ, ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМУ ТУТҚАЛАРЫ РЕТІНДЕ	74
Ергеш Г.Н. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӨПМӘДЕНИЕТТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	78
Ермекбаева А.Е., Баубекова А.К. ОРТА МЕКТЕПТЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ ӘДІСІ	79
Ешенкулова Д.Б., Манабаева С.Е., Шоманбаева А.О. РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ С ПРИМЕНЕНИЕМ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ ТЕХНОЛОГИЙ	83
Ешенкулова Э.Б. КОММУНИКАТИВТІК ЖАҒДАЙЛАР ЖАСАУ ПРОЦЕСІНДЕ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН ҮЛКЕН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДИАЛОГТЫҚ СӨЙЛЕУІН ДАМУ	90
Әбдімәлік А.М., Туртан Б.У., Қуандықова Г.Т. ҚҰЗЫРЕТТІ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ПАЙДАЛАНУДЫҢ РӨЛІ МЕН МАҢЫЗЫ	93
Әбдіназар Ж.Ж., Баубекова А.К. ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ШЕШУДЕГІ ЖОБАЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ РӨЛІ	97
Әлімсейіт А.С. ADVANTAGES OF USING ANIMATED PRESENTATIONS IN EDUCATION	101
Жолдасбеков А.А. СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ДАМУДАҒЫ КОУЧ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ РӨЛІ	104
Иоч А.О. МНОГОУРОВНЕВАЯ СИСТЕМА НАСТАВНИЧЕСТВА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ШКОЛЕ: "ТВОРЧЕСКАЯ ЭКОСИСТЕМА" В КОНТЕКСТЕ КОНЦЕПЦИИ РАЗВИТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДО 2030 ГОДА	107
Каирова А.Т., Серикова Г.А., Ешмағамбет Ж.Б. ТҮЙІНДІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ҰҒЫМЫ МЕН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МӘНІ	111
Қарабалаева Г.Т., Асанбекова А.З. ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ	115
Колесник К.А. ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ: ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ И СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СОВРЕМЕННЫХ ШКОЛЬНИКОВ	120

Косаева Б.Б. РОЛЬ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СНИЖЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТРЕССА И ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ТРУДА	124
Құрбанәлі М.Ә. ВЛИЯНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ ПОДРОСТКОВ В ХОДЕ ШКОЛЬНЫХ ВНЕКЛАССНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ	128
Құтымбай А.М., Аутаева А.Н. АУТИЗМ СПЕКТР БҰЗЫЛЫСЫ БАР МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРҒА АВА-ТЕРАПИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ	132
Лингевич О.В. ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ СОБЫТИЕ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ	137
Майер М.А. ГЕЙМИФИКАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПСИХОЛОГОВ В ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СРЕДАХ	139
Манабаяева С.Е., Онғарбай А.Н. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ	144
Мансуров Қ.Ж. СТУДЕНТТІК КЕЗЕНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАЛАР МЕН ҚАУІП ФАКТОРЛАРЫ	149
Мауленбердиева Г.Б. РОЛЬ ЛОГИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ ИГР В РАЗВИТИИ КОЛИЧЕСТВЕННЫХ И ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ДЕТЕЙ 6-7 ЛЕТ	153
Махамбетова А.Б., Каттебаева М.З., Қамбар Ә.М. ОСОБЕННОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ФОРМИРОВАНИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАССТРОЙСТВОМ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА	160
Мейрамбекұлы Н. МЕКТЕП ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫНДЫ ПЛАНИМЕТРИЯЛЫҚ ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУДЕ КООРДИНАЛЫҚ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ	164
Молдашов Б.С. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ	170
Мырзадаирова Д.Ш. РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОВОГО ТВОРЧЕСТВА УЧАЩИХСЯ ПО КЫРГЫЗСКОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	176
Новак Н.Г., Равковская А.П. ИЗУЧЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ	179
Нуридинова Г.А. 6-7 ЖАСАҒЫ БАЛАЛАРДА ҚАРАПАЙЫМ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЛОГИКАЛЫҚ-МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ РӨЛІ	183
Омуралиева Э.К., Абдраева Н.Э. ИГРА КАК СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНИКА	188
Омуралиева Э.К., Сейталиева Э.С. РОЛЕВЫЕ ИГРЫ ДОШКОЛЬНИКА – ЕСТЬ МОДЕЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ	191

Орынбасар Ж.М. ВЛИЯНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА УЧЕБНУЮ МОТИВАЦИЮ СТУДЕНТОВ	195
Садық И.Қ. ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ - МҰҒАЛІМДЕРДЕГІ КӘСІБИ СТРЕСС ПЕН КҮЙЗЕЛУДІҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ МАҢЫЗДЫ МЕХАНИЗМІ	199
Саржанова Ж.Е. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ МАҢЫЗДЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАР	203
Сенова Ю.С. ИГРОВАЯ ЗАВИСИМОСТЬ СРЕДИ СТУДЕНТОВ ВУЗА, КАК НАРУШЕНИЕ ОСНОВ НЕКОТОРЫХ СФЕР ИХ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ	207
Сикимбаева А.Б., Исабаева А.С. КЕЙІНГЕ ҚАЛДЫРУ(ПРОКРАСТИНАЦИЯ): МӘСЕЛЕНІҢ ӨЗЕКТІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	212
Сихынбаева Ж.С. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ GOOGLE EXPERIMENTS WITH GOOGLE ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ	217
Смайл А.Б. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ МЕН ӨМІР САПАСЫН СУБЪЕКТИВТІ БАҒАЛАУ АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫСЫН ЗЕРТТЕУ	221
Сырымova А. ВЛИЯНИЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ НА КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ И ЛИЧНОСТНЫЙ РОСТ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ	225
Тарасова Л.В. ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ	228
Ташматов Б.Е., Боходиров Ш.И. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИИ ПЕДАГОГА	232
Темірбекқызы А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ ҚОРҚЫНЫШЫ МЕН ЖЕТІСТІК МОТИВАЦИЯСЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ	234
Тиллашайхова Х.А., Тешаев С.С. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РУКОВОДИТЕЛЯ	239
Тиляходжаев А.К. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ЗАЩИТА КАК КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ- ПСИХОЛОГОВ	243
Тошаев Б.С. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН НЫҒАЙТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	249
Тукманбетов Ж.А. МЕТОДЫ И СТРАТЕГИИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ	252
Туякова Н.Н. ФОРМИРОВАНИЕ САМООЦЕНКИ ПЕРВОКЛАССНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ	259

Урстемова Г.К.	
ТЕХНИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНЕ МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА ДӘРІСТІ ТИІМДІ ЖҮРГІЗУДЕГІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН АМАЛДАР	262
Утеева Г.Т., Омарова Г.А.	
ОҚЫТУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ КОНТЕНТТЕРІНІҢ РОЛІ	266
Хамракулов Т.	
ЖАЗУ ЖӘНЕ ОҚУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАСТАУЫШ СЫНЫП БАЛАЛАРЫНДАҒЫ КЕҢІСТІКТІК-УАҚЫТТЫҚ КӨРІНІСТЕРІ	270
Шадыбек Т.Н	
THE INFLUENCE OF MOBILE APPLICATIONS ON THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE LEXICAL COMPETENCIES	273
Эрмекбаева А.Б.	
ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ КОНФЛИКТОВ МЕЖДУ СТУДЕНТАМИ И ПРЕПОДАВАТЕЛЯМИ ГЛАЗАМИ СТУДЕНТОВ	276
Эшенкулова М.	
ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ-ДЕФЕКТОЛОГА	280
Юсупова А.О.	
ЖОО СТУДЕНТІНІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ САПАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	285
Vakhrusheva D.A., Szymański P.	
COMPONENTS OF A DEVELOPED PERSONALITY: INTERCULTURAL AND SPIRITUAL ASPECTS	290

НАПРАВЛЕНИЕ: ФИЛОЛОГИЯ

Абдужаббарова З.Р.	
РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАГМАТИКИ НА РАЗЛИЧНЫХ УРОВНЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	294
Абдыгазиева Н. К., Сегизбаева Н. К.	
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ	296
Абралиева Б.К., Жарылкасынова Г.Н.	
ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ЖҮЙЕЛІ ҚОЛДАНЫЛУЫ	300
Артықбаева Ф.І., Есжанова Г.Д.	
СІЛІ ТЕХНОЛОГИЯСЫН БІЛІМ БЕРУДІҢ БАСТАПҚЫ САТЫСЫНДА ЕНГІЗУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ ҚАНДАЙ ПРОБЛЕМАЛАРДЫ АНЫҚТАЙДЫ	303
Бабаева З. С., Фёдорова А.М.	
ГЕЙМИФИКАЦИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА: ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ	307
Бабаева З.С., Кистаубаева Д. М.	
ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ-ФИЛОЛОГА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ	309
Башова Б.Ш., Маулен Ә.Қ.	
XX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ АҚЫНДАРЫНЫҢ ТӨРТТАҒАН ЖАЗУДАҒЫ ШЕБЕРЛІГІ	312
Базарбаева Р., Каримова А.	
АНА ТІЛІ МЕН ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ	316

Гусейнова Г.Э. ПРИМЕНЕНИЕ ИКТ В ОБУЧЕНИИ АУДИРОВАНИЮ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ	320
Дуйсебаева А. Б. АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ	323
Әсемхан Н.Қ САБАҚТАС ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМДЕРДІҢ БАҒЫНЫҢҚЫ БӨЛІМІНДЕГІ НЕФИНИТТЕРДІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРІ	327
Жаубасарова К.Д. METHODS OF TEACHING WRITTEN ACADEMIC DISCOURSE TO STUDENTS THROUGH THE BLOG OF THE STUDY GROUP (ENGLISH)	331
Жумақанова Г.К. ENHANCING LANGUAGE LEARNING: EXPLORING THE POWER OF DRAMA IN TEACHING ENGLISH	334
Керимбаева Д.Е., Керимбаева Д. ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В РАССМОТРЕНИИ И ОПИСАНИИ КОНЦЕПТОВ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ТЮРКСКОГО ГЕРОИЧЕСКОГО ЭПОСА	337
Керимбаева С.Е., Керимбаев Е.Ә. КӨНЕ ТҮРКІЛЕР ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ ҒАЛАМНЫҢ МИФОЛОГИЯЛЫҚ МОДЕЛІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЭВРИСТИКАЛЫҚ МӘНІ.	340
Кәрімханова Б.К АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ИДИОМАЛАРДЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ	348
Кистаубаева Д. М., Батыржанова Н. ВЫБОРОЧНЫЙ ДИКТАНТ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА	350
Кистаубаева Д. М., Калжанова А. К. ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕВЕРБАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ	352
Коешева Э.Т. ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ. ЕЕ НАПРАВЛЕНИЯ: КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА, ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ	357
Кожихметова С.Н., Ахметова Д.М. О СЛОВАРНО-ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ РАБОТЕ В ШКОЛЕ	360
Кожихметова С.Н. МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ИНТЕРАКТИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ	364
Копбосынов М.А., Сайфуллаев Б.Н. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАР	367
Көмек А.Ә ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ КӨРІНІСТЕРІ	370
Куралбек Б.Т. METHODS AND TECHNIQUES IN ONLINE ENGLISH LANGUAGE TEACHING	374
Маратқызы Е. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЙЫНДАУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	377
Махкамова Г.Т., Кусанова У.М. ПРАГМАДИДАКТИКА – МОДА ИЛИ РЕАЛИЯ СОВРЕМЕННОЙ ПРИКЛАДНОЙ ЛИНГВИСТИКИ?	381

Махмут А.Н. TRADITIONAL VS. VMODERN TEACHING METHODS IN ELEMENTARY SCHOOL	384
Махулбек А.А. THE CONCEPT “SPEAKING” AND THE MEANS OF ITS REPRESENTATION IN MODERN ENGLISH	388
Молдасанов Е.М., Абдувалитов Н.Б. ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІНІҢ АСҚАР ШЫҒЫ	391
Мырзабекова А.К. О ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РОЛИ ПЬЕСЫ М.О. АУЭЗОВА «ЕНЛИК – КЕБЕК»	395
Оразбай Н.А. TEACHING ENGLISH TO SPECIAL NEEDS STUDENTS BY MAKING ENGLISH FUN!	399
Сайфуллаев Б.Н., Усербаева М.А. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ КОНТАКТОЛОГИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІН ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ӨЗБЕК ТІЛДЕРІ НЕГІЗІНДЕ ҚАРАСТЫРУ	401
Солиева М.У. РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ	407
Спатай А.О., Қайырбек Ұ.Б., Тулебаева А.Б. THE ROLE OF TECHNOLOGY IN MODERN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AND LEARNING	411
Тагаева Г.С. ДУША И ДУХ КАК ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ КОНЦЕПТЫ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА	414
Тажибаева Ж.Ш., Толыбаева С.Р., Монтай М.А. О СЛОЖНЫХ ФОРМАХ ОРГАНИЗАЦИИ МОНОЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ	418
Тарасова Н.М. КОНЦЕПТ СЧАСТЬЕ В РУССКИХ ПАРЕМИЯХ	421
Тахирова М.А., Исмоилова Д. УСТАРЕВШАЯ ЛЕКСИКА И ЕЁ ИСТОРИЧЕСКОЕ КОММЕНТИРОВАНИЕ	425
Усербаева М.А., Кулумбетова Г.К. С.СЕЙФУЛЛИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДА СИНОНИМ СӨЗДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ	427
Утегенова Г.Б. THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TRANSLATION SERVICES: REVOLUTIONIZING THE WAY WE COMMUNICATE	430
Хамидова Н.Т. АЛГОРИТМЫ И МЕТОДИКИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ КУРСАНТОВ ВОЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ	434
Яковенко Л.К. НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ	437
Яковенко Л.К., Ботабаева Ж.Н. МЕТОДИКА ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ИНТЕРАКТИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ	442
Яковенко Л.К., Донаева Б.С., Умаралиева М.А. ВАЛЕНТНОСТЬ СЛОВА «ШКОЛЬНИК»	445
Abdizhapparova G.T. FORMATION OF PERSONAL AND PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS AT THE UNIVERSITY	449

Abdukhalikova K.T. CREATING A CREATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE	454
Abdullaev Z. F. BILINGUALISM AND ACADEMIC ACHIEVEMENT IN LANGUAGE DISCIPLINES	458
Abdullina D.S., Aidyralieva G.M. PROBLEMS OF COMMUNICATIVE APPROACH USAGE AND WAYS OF THEIR SOLUTIONS IN ENGLISH CLASSES	460
Abdullina Zh.A, Abdujabbarova Z.R. EXPERIMENTAL MODELING OF APPROACHES TO IMPROVING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF LANGUAGE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION	464
Abdusalamova R. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE ORGANIZATION OF MUTUAL LEARNING	467
Abduyussupova N. LINGUISTIC STRATEGIES FOR MODIFYING EVALUATIVE NOMINATIONS IN ENGLISH	471
Abduzhabbarova Z.R. INTERDISCIPLINARY ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF SOCIAL AND SYMBOLIC VERBAL BEHAVIOR OF PARTICIPANTS IN THE COMMUNICATION PROCESS	473
Aidyralieva G. M. THE METHODOLOGY OF SEMANTIC ANALYSIS OF KYRGYZ OFFICIAL NAMES AND THEIR ENGLISH FUNCTIONAL CORRESPONDENCES	478
Akberdiyeva D.A., Kusanova U. M. USING AI-BASED CHATBOTS TO IMPROVE STUDENTS' ENGLISH COMMUNICATION SKILLS	482
Akhmetova G.S. SITUATIONAL APPROACH IN TEACHING ORAL SPEECH IN A FOREIGN LANGUAGE	484
Alikulova A. FORMATION OF THE INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS THROUGH TEACHING COMMUNICATIVE FORMS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION (ON THE MATERIALS OF THE ENGLISH LANGUAGE)	487
Alimzhanova F.B., Elboeva M.B. ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK IN AN ENGLISH LESSON WHILE MASTERING LINGUISTIC MEANS OF COMMUNICATION	489
Allayarova Z. B., Elboyeva Sh. A. IMPORTANCE OF CHOOSING APPROPRIATE TEXTBOOK	492
Altaeva N.J. METHODOLOGY OF CONDUCTING EXPERIMENTAL ACTIVITIES FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY-ORIENTED INFORMATIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	495
Altynbek A. LINGUOPRAGMATIC SPECIFICITY OF COMMUNICATION STYLES IN ENGLISH EDUCATIONAL DISCOURSE	498

Anarkulova M.M.	
THE METHODOLOGY OF SUBJECT-LANGUAGE INTEGRATED TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE READING TO UNIVERSITY STUDENTS (ENGLISH LANGUAGE)	500
Aptay Zh.	
POLYCODE TEXTS AS A MEANS OF EDUCATIONAL CONTROL IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE TO CHINESE STUDENTS (LEVELS A1-A2)	502
Argyn Zh.N.	
PEDAGOGICAL CONDITIONS AND A MODEL FOR FORMING MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE	506
Assil M.A.	
CHARACTERIZATION OF THE SEMANTIC STRUCTURE OF BASIC ENGLISH VERBS OF MOTION	509
Bazarbayeva Zh.	
THE PURPOSE OF WEB 2.0 NETWORK SERVICES IN THE EDUCATIONAL PROCESS	512
Bazarbekova N.Sh.	
FEATURES OF IDIOMS IN ENGLISH, RUSSIAN AND KAZAKH LANGUAGES	515
Bekish B.	
CHARACTERISTICS OF MONOLOGUE SPEECH TRAINING	519
Belgibaeva G.A.	
APPLICATION OF MODERN INNOVATION TECHNOLOGIES AT THE ENGLISH LESSONS - THE KEY OF SUCCESS IN TEACHING STUDENTS	522
Berturganova Y.E.	
TEACHING BORROWED LEXICON IN THE ENGLISH LANGUAGE AS A LINGUODIDACTIC PROBLEM	526
Bijnazarova N.S.	
SOCIAL COMMUNICATION IS THE MOVEMENT OF MEANINGS IN SOCIAL TIME AND SPACE	529
Elboeva M.B.	
DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH THROUGH AUTHENTIC VIDEO CONTENT AND PODCASTS	534
Erdenova A.T.	
GRAMMATICAL FEATURES OF ENGLISH-LANGUAGE INTERNET COMMUNICATION (BASED ON THE MATERIAL OF THE SOCIAL NETWORK "TWITTER")	538
Ergesh G.	
FORMATION OF MULTICULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	540
Essembaeva R.T.	
ENGLISH INTERPRETATIONS OF THE REALITIES OF KAZAKH CULTURE	542
Faizieva L.T., Allayarova Z. B., Elboyeva Sh. A.	
INTEGRATED ENGLISH LESSON IN SECONDARY SCHOOLS	546
Ibragymova H.	
THE USE OF COLLOQUIAL VOCABULARY IN TEACHING ENGLISH AT THE SENIOR LEVEL OF SCHOOL EDUCATION FOR THE FORMATION OF LEXIC	549
Kaiyp N.B.	
POLYCODE TEXTS AS A MEANS OF EDUCATIONAL CONTROL IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE TO CHINESE STUDENTS (LEVELS A1-A2)	552

Kaldybayeva M.M. INNOVATIVE APPROACHES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AS THE BASIS FOR DEVELOPING LEADERSHIP COMPETENCIES IN THE CONTEXT OF «SCIENCE IN HIGHER EDUCATION 2025»	554
Kapriylova A.S., Niyazova F. S. LINGUISTIC COACHING IS A NEW TREND IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	557
Karim B. LINGUISTIC GAPS	560
Kasymkhan A.A THE PECULIARITIES OF THE ENGLISH WORD-BUILDING IN THE PROCESS OF THE ENRICHING ENGLISH VOCABULARY	564
Kenes O. T. COMMUNICATION STYLES IN ENGLISH EDUCATIONAL DISCOURSE: A LINGUOPRAGMATIC PERSPECTIVE	566
Kenges N. THE APPLICATION OF DIFFERENTIATED INSTRUCTION AND STUDENT- CENTERED APPROACH IN THE ENGLISH LANGUAGE TEACHING	570
Komekbaeva L.M., Yesenkulova A.R. MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN ENGLISH LESSONS	573
Kusanova U.M. ALLUSION AS A STYLISTIC DEVICE IN ENGLISH LITERATURE	576
Kystauova A.B. THE SUBJECT CONTENT OF TEACHING A PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE TO STUDENTS	581
Laheg I. IN BETWEEN SELF ACTUALIZATION AND ABNEGATION IN TSITSI DANGAREMBGA'S WRITING	584
Mahanova A. TIME AS A VALUE IN ENGLISH AND ITS INFLUENCE ON DAILY COMMUNICATION	589
Mamadaliyeva Yu. A., Turlybekova L.A. PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF LANGUAGE TEACHERS: THE ROLE OF CONTINUING EDUCATION	591
Meirbekkyzy D. METHODS AND TECHNIQUES OF DEVELOPING CREATIVE THINKING IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES	594
Niyazova F.S. TECHNOLOGIES FOR ENHANCING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION	597
Ominali A. N. PEDAGOGICAL APPROACHES TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS	599
Omurbay A.K. MULTIMEDIA-BASED SELF-CONTROL OF STUDENTS IN THE PROCESS OF MASTERING GRAMMATICAL SKILLS OF FOREIGN LANGUAGE SPEECH	602
Pernebek A. FEATURES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE USING COMPUTER TECHNOLOGY AT THE SECONDARY LEVEL OF EDUCATION	605
Polatova S.D., Belgibaeva G.A. IMPLEMENTATION OF AN INNOVATIVE ADAPTIVE SYSTEM FOR FOREIGN LANGUAGE LEARNING USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES	608

Pushko N.A., Bazarbekova N.Sh. THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF LANGUAGE TEACHERS	611
Rakhmatilla A. INTENSIFICATION OF THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT A UNIVERSITY BASED ON A PERSONALITY-CENTERED APPROACH	614
Saduakas Sh.B. LANGUAGE INTERFERENCE IN STUDENTS WHILE LEARNING ENGLISH	617
Satbekova K.T. SEMANTIC AMBIGUITY AND HOMONYMY: PROBLEMS OF PERCEPTION AND USE	619
Saydakhmatova N., Shagyazova M.S. CHARACTERISTICS AND EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE METHODOLOGY OF INTERRELATED FORMATION OF METALANGUAGE SKILLS IN GRADES 1-2	622
Sheten A.N. METHODOLOGY FOR DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE SUCCESS IN NON-LINGUISTIC UNIVERSITY STUDENTS	625
Syrlybayeva E.M., Eszhanova G.D. SYNTACTIC-SEMANTIC ANALYSIS OF THE COMPONENTS OF COMPOUND WORDS IN ENGLISH	629
Tassanbaeva Z.R., Kenes O. T. FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER AT A UNIVERSITY	633
Toktarber Z. FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL GRAPHIC SKILLS IN STUDENTS BASED ON FIGURATIVE COMPARISONS	636
Khalilsoy T. THE IMPORTANCE OF USING MODERN LINGUISTIC AND LANGUAGE TEACHING METHODS IN TRANSLATION WORK	638
Turlybekova L.A. POSSIBILITIES OF USING SOCIAL PURPOSES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN SECONDARY SCHOOL	643
Urazaliyeva O. PROBLEM-CONSTRUCTIVE DIALOGUE IN TEACHING ORAL TYPES OF SPEECH ACTIVITY OF STUDENTS IN ENGLISH CLASSES (LEVEL A1-B1)	647
Urazaliyeva E. VOCABULARY WITH A CONNOTATIVE COMPONENT IN THE FORMATION THE STUDENT'S SECONDARY LINGUISTIC PERSONALITY IN ENGLISH LESSONS	650
Yerkinova P. A MODEL OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE WRITING AND SPEECH SKILLS TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES BASED ON WIKI TECHNOLOGY (ENGLISH)	653
Yesenkulova A.R. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING: A HELPER OR A THREAT?	656
Zhunissova S. THE ROLE OF THE SEMANTIC CHANGES IN THE ENGLISH VOCABULARY	658

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2025»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2025»

II ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны
или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко

